

श्री धर्मदासगण्डि विरचित

उपदेशभाषा भाषांतर

वीर संवत् २५११ : विक्रम संवत् २०४१ : छ. सं. १६८५

प्रकाशक :

श्री जैन आत्मानंद सला
आरगेट, लावनगर (सौराष्ट्र)

श्री धर्मदासगण्डि विरचित
उपदेशभाषा भाषांतर

वीर संवत् २५११ विक्रम संवत् २०४१ ध. सं. १६८५

: प्रकाशक :

श्री जैन आत्मानंद सभा
भारगेट, लावनगर (सौराष्ट्र)

प्राप्तिस्थान :

श्री जैन आत्मानंद सभा
भारगेट, लावनगर (सौराष्ट्र)

प्रत १००० : प्रथम आवृत्ति.

वि. सं. २०४१ : पीर सं. २५११

मुख्य : अभूष्य

मुद्रक :

हमति प्रिन्टिंग प्रेस,

पालीताणा रोड, सोनगढ-३६४२५०

પ. પૂ. આચાર્ય શ્રી કૈલાસસાગર સૂરીશ્વરજી મ. સા.
ના પદ્ધતિ શિષ્યરત્ન

પ. પૂ. આચાર્ય શ્રી ભદ્રબાહુસાગર મ. સા.

જન્મ : સં. ૧૯૭૪ કારતક સુદ ૫ (ખેડવા)

દીક્ષા : સં. ૨૦૦૧ અષાઢ સુદ ૬ (વીજપુર મહુડી)

ગણિપદ : સં. ૨૦૨૫ માગશર વદ ૭ (અમદાવાદ)

પંચાસપદ : સં. ૨૦૨૭ વૈશાખ સુદ ૫ (અમદાવાદ)

આચાર્યપદ : સં. ૨૦૩૯ જ્યેષ્ઠ વદ ૧૧ (અમદાવાદ)

પ. પૂ. આચાર્ય શ્રી ભદ્રબાહુસાગરજીનો

જીવન પરિચય

ગુજરાતના ચરોતરની ભૂમિ પર આજુદ પાસે બેડવા નામનું રમણીય અને નાજુક ગામડું છે. આ ગામમાં ભીખાભાઈ ગુલાબચંદ તથા તેમના ધર્મપત્ની જસુદેવેન ધર્મ સંસ્કારી હતા. તેમને છ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ. શ્રી ભગુભાઈ-આપણાં, ચરિત્ર નાયક સૂરિજી ભદ્રબાહુસાગરજીનો જન્મ સં-૧૯૭૪ ના કા. સુ. ૫ ના રોજ થયેલ. તેમણે અભ્યાસ મેટ્રિક સુધી કર્યો અને ધાર્મિક અભ્યાસ મહેસાણામાં કર્યો. તેમણે જીવ-વિચાર, નવતરવ વગેરેનો અભ્યાસ કર્યો. તેમજ ઉપધાન તપ કર્યો. ત્યારબાદ દીક્ષા લેવાનો નિર્ણય કર્યો. પરંતુ માતા-પિતાએ રજા ન આપી, તેથી શ્રી ભગુભાઈ પૂ. ખુદ્ધિવિજયજી મહારાજ સાહેબ પાસે ડાંઝા પહોંચ્યા, અને દીક્ષા આપવા વિનંતી કરી. શ્રી ડાંઝા સંઘે માતા-પિતાની અનુમતિ મંગાવી પણ તે ન મળી. વળી ભગુભાઈને તેઓ ઘેર લઈ ગયા, પણ ભગુભાઈએ તેો ચતુર્વર્ત લીધું હતું. ધંધા-વેપારનો ત્યાગ કરી જીવન વીતાવવાનો નિર્ણય કરેલ-અને તેનું પચ્ચખાણ પણ લીધું. આ કસોટી ત્રણ વર્ષ ચાલી. પ. પૂ. શાંતમૂર્તિ કૈલાસસાગર સૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ સં. ૨૦૦૧ માં વીજપુર ખીરાજતા હતા ત્યારે શ્રી ભગુભાઈ ત્યાં પહોંચી ગયા અને દીક્ષા માટે વિનંતી કરી. ત્યાંથી મહુડી જઈ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તેમના વડીલ બંધુ દોડતા આવ્યા પણ આપણા ચરિત્ર નાયકે કહી દીધું કે સાધુવેષ લીધો છે તે હવે છોડીશ નહિ. તમે રાજી ખુશીથી રજા ન આપી તેથી આ પ્રમાણે કરવું પડ્યું છે. તેમની વડી દીક્ષા ૨૦૦૧ ના અષાઢ સુદ ૬ ના થઈ, ત્યારે કુટુંબે હાજરી આપી. શ્રી ભદ્રબાહુસાગરજીએ કલ્પસૂત્રનું વાંચન કર્યું. આજે ૪૦ વર્ષનો દીક્ષા પર્યાય થયો છે.

ગુરુ ભગવંતની નિશ્રામાં ઉત્તરાધ્યયન તેમજ દરેક આગમોનો અભ્યાસ કર્યો છે. દશ વર્ષ સુધી એકાસણાં કર્યાં. પાંચ તિથિ ઉપવાસ, વર્ષીતપ વગેરે કરેલ છે. ગુરુદેવ બુદ્ધિસાગર સૂરીશ્વરજીનો યોગનિષ્ઠ, પદ્માસનમાં બેસી ૧૨ વર્ષ સુધી ચાલુ રાખ્યો, તેઓત્રીએ સંમેતશિખરજી, પટણા, મહારાષ્ટ્ર, ગુજરાત તેમજ જીયાગંજ જેવા પ્રદેશમાં ચાતુર્માસ કરેલ છે. એક લાખ નવકારનો સ્વાધ્યાય કરેલ છે. શ્રી સિદ્ધગિરિની નવ્વાણું યાત્રા કરેલ છે. ચઉવિહારો છકું કરી સાત યાત્રા કરી છે. આ રીતે જ્ઞાન, ધ્યાન અને તપમાં જ સાધુ જીવન વીતાવી રહ્યા છે. આપણે શાસન દેવને પ્રાર્થના કરીએ કે તેઓશ્રી દીર્ઘાયુ ભોગવે અને જૈન શાસનની પ્રભાવના વધારતા અનેક કાર્યો તેમના હસ્તે થાય. તેઓશ્રીને કોટી કોટી વંદના.

*

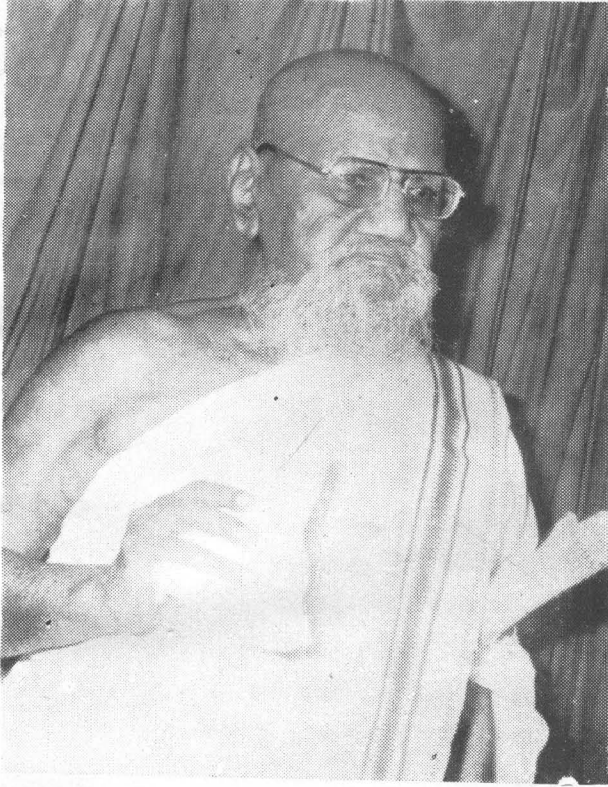
*

*

સહાયક સંસ્થાઓ તથા દાતાઓની નામાવલિ તેમણે
અર્પેલી રકમ સાથે

ક્રમ	નામ	રકમ
૧.	શ્રી ડોસાભાઈ અલેચંદની પેઠી (ભાવનગર)	૧૫૦૦
૨.	શ્રી ગોડીજી ઉપાશ્રય (ભાવનગર)	૩૦૦૦
૩.	શ્રી શિહોર જૈન શ્વે. મૂર્તિપૂજક દેરાસર પેઠી	૨૦૦૦
૪.	૫. પૂ. આચાર્ય ભગવંત ભદ્રબાહુસાગરજીના ઉપદેશથી શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ તરફથી	૧૫૧૦

પ. પૂ. શાસનપ્રભાવક આચાર્યદેવશ્રી વિજય
મોતાપ્રભસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ

૫. પૂ. શાસનપ્રભાવક આચાર્યદેવશ્રી વિજય મોતીપ્રભસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની જીવન-ઝરમર

૫. પૂ. શાસનપ્રભાવક આચાર્ય ભગવંત શ્રીજીનો જન્મ અમદાવાદ (રાજનગર) માં વિ. સં. ૧૯૫૨ ડા. વ. ૮ ના રોજ થયેલ. ધાર્મિક સંસ્કારોથી રંગાયેલા કુટુંબમાં ધર્મની ભાવનાનું સિંચન સાથે મોટા થયા. પૂ. શાસન સમ્રાટશ્રીના વૈરાગ્યમય દેશના સાંભળતા ૩૦ વર્ષની ભર યૌવન વયે ચારિત્રમાર્ગે પ્રયાણ કરી, વિ. સં. ૧૯૮૨ ના પ. પૂ. શાસનસમ્રાટશ્રીજીના પદ્ધર પ. ગીતાર્થ—શિરોમણી આચાર્ય શ્રી વિજયોદયસૂરીશ્વરજી મ. ના શિષ્ય પૂ. મુનિ મૈતિવિજયજી નામે જાહેર થયાં. પૂ. ગુરુભગવંતની સેવા-ભક્તિ-વિનય-વિવેક-જ્ઞાનાભ્યાસ સાથે વૃદ્ધિને કરતાં સંયમજીવનની આરાધનામાં કિંમતવંત થતાં. પૂ. ગુરુ ભગવંતે યોગ્યતા જોઈને અનુક્રમે ગણી-પંચ્યાસ-ઉપાધ્યાય ને આચાર્ય પદે આરૂઢ કર્યાં ને પૂ. આચાર્યશ્રી વિજય મોતીપ્રભસૂરીશ્વરજી મ. સા. નામ તરીકે જાહેર થયા.

પૂજ્યશ્રીજી અલૌકિક પ્રતિભા-ભદ્રિક પરિણામી-સૌમ્યદષ્ટિ શાસન પ્રભાવતાની અપૂર્વ ભાવના આદિ ગુણો જોઈને સૌ કોઈના મસ્તક નમી જતા.

પૂજ્યશ્રીની વૃદ્ધાવસ્થા હતી છતાં હંમેશા અનોખી શૈલીમાં જીવંદ અવાજે વ્યાખ્યાન આપતા હતા. કોઈ કહે કે સાહેબજી હવે આપ આરામ કરો ત્યારે પૂજ્યશ્રી કહેતા હતા કે ભાઈ આ શરીરનો કાંઈ ભરોસો નથી, તેથી જેટલું અપાય તેટલું આપી દઉં આવા અપૂર્વ ભાવના પૂ. શ્રીની અંતિમ સમય સુધી હતી.

પૂજ્યશ્રી હંમેશા પોતાની પાસે જે પુસ્તકો રાખતા હતા તેમાં પૂ. શ્રી “ ઉપદેશમાલા ” નો પાસે જ રાખતા જ તેનું વાંચન-મનન-ચિંતન હંમેશાંતે કરતા.

“ ઉપદેશમાળા ” છપાવવાની ભાવના હતી પણ જોગાનુજોગ આ પુસ્તક આત્માનંદ સભા તરફથી છપાય છે તેમ જખર પડતા પૂજ્યશ્રીના પદ્ધર આચાર્ય શ્રી વિજય નયપ્રભસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીએ આત્માનંદ સભાના કાર્યકર્તાઓને યોલાવીને આ પુસ્તકમાં આર્થિક સહાયતા ને પૂજ્યશ્રીજીનો ફોટો મૂકવાની વાત કરી. શ્રી આત્માનંદ સભા દિન પ્રતિદિન આવા ઉપયોગી પુસ્તકો છપાવી શ્રી જૈન શાસનની અપૂર્વ સેવા કરે ને વિશેષ આગળ વધે તે જ શુભેચ્છા.

આ પુસ્તક પૂજ્યશ્રીજીની સ્મૃતિ અર્થે અન્ય આત્માના વાંચન માટે છપાવેલ છે.

પૂજ્યશ્રીનું વિ. સં. ૨૦૩૬ ના કારતક સુ. ૮ ના ભાવનગર ગોડીજી જૈન ઉપાશ્રયે સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગવાસ પામેલ હતા. શાસનદેવ તેઓશ્રીના આત્માને શાંતિ આપે.

આ પુસ્તક છપાવવામાં પ. પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજયમોતીપ્રભસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના પદ્ધર પ. પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજયનયપ્રભસૂરીશ્વરજી મ. સા.ના ઉપદેશથી સહાય : મોરબાં જૈન તપગરજી સંઘ હ : પ્રમુખ જગીલાલ મોહનલાલ સંઘવી મોરબુપણા જૈન સંઘ.

અપાદ ૧૩, ૧-૭-૮૫

નયપ્રભસૂરિના ક્રાંતિશ વાંદના

પૂજ્યશ્રીના જીવન અંગે બે બોલ

પ. પૂ. શાસનપ્રલાવક આચાર્ય લગવંત શ્રી વિજય મોતીપ્રભસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના પવિત્ર જીવનમાં એક દષ્ટિ. પૂજ્યપાદ ખરેખર મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાંથી બૂલાં પડેલા અને આપણા જેવા પામર જીવોના ઉદ્ધાર માટે આપણને પૂજ્યશ્રીજીનો સંયોગ સાંપડ્યો.

સરળ અને નિખાલસ સ્વભાવના હતા. સ્ફટિકરત્ન રત્ન જેવું-નિર્મળને સાવ ભાદ્રિક એમનું અંતઃકરણ હતું. વિનમ્રતા અને વિવેક શીલતાની મૂર્તિ સમા હતા. અમૃત સમાન મીઠી મધુર અને કલ્યાણકારી તેઓશ્રીની વાણી હતી. એ વાણી હૃદયને સ્પર્શી લાગણીઓની સરવાણી હતી. તેઓ બોલતા હોય ત્યારે કૂલ વરસતા અને ભલભલા કઠોર માનવીને પણ કોમળતામાં-કૃપણ માનવીને-ઉદારતામાં, કુટિલજનને સરળતામાં પક્ષટાવવાની અપૂર્વ શક્તિ ધરાવતા. એમનું વ્યક્તિત્વ ભલભલાને આકર્ષે તેવું હતું. તેઓશ્રીનું એક જ ધ્યેય, એક જ ભાવના સૌ જીવો વીતરાગ પરમાત્માનો ધર્મ પામે અને ધર્મને ઓળખે. તપ-જપ-સંયમની આરાધના કરે અને મુક્તિપદને પામે તે જ તેમની અંતરની ભાવના જોઈ અનેક લોકોના મસ્તક નમી જતા હતા. અદ્ભુત જીવન જીવવાની કળા તેઓએ વારસા તરીકે આપી છે. તેમનો જીવનમંત્ર જેટલો ત્યાગ જેટલી જરૂરિયાત ઓછી તેટલો સંયમમાર્ગ સરળ. આ તેમનું ગણિત ખરેખર અદ્ભુત હતું અને સર્વત્ર સાધુતા અને સજ્જનતાની ફેરમ પ્રસરતી હતી. એમનો વ્યવહાર આચરણ સર્વ જીવોનો કલ્યાણકારી હતો, તેઓના હાથનો સ્પર્શ થતા અનેક જીવોનું કલ્યાણ થતું હતું. ખરેખર સામા યોગીનું ધ્યાન કેવળ આત્મદર્શન ઉપર જ એકાગ્ર થયેલું હોય છે કે—

કચારે મારો આત્મા શુદ્ધ પૂર્ણ થાય અને કચારે અનંત સુખમય મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય તેવી જ એક માત્ર એમની અંખના હોય છે. તેનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો તેમણે પૂરો પાડ્યો. ઉચ્ચ શ્રેણીનું સહાય પ્રસન્નચિત્તે ઉત્તમ ચારિત્રજીવનની આરાધના કરી સાચું જીવન જીવી ગયા. ધન્ય છે એ ગુરુ ભગવંતને.

—*—

ઉપદેશમાળા છપાવવામાં સહકાર આપનાર—

- (૧) શ્રી મોરખી જૈન તપગચ્છ સંઘ હ. સંઘવી છબીલાલ
મોહનલાલ પ્રમુખ
- (૨) મોરચુપણા જૈન સંઘના ખડેનો

—*—

પ્રકાશકીય નિવેદન તથા પ્રસ્તાવના

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભાને મુખ્ય ધ્યેય જૈન તરવોને તથા જ્ઞાનને પ્રચાર કરવો તે છે. તેથી આ સભાના પુસ્તકોને લાલ સાધુ મહારાજ સાહેબો તથા સાધ્વીજી મહારાજ સાહેબો સારા પ્રમાણમાં લે છે. તદ્વત્ પૂ. આચાર્ય મહારાજ સાહેબ ભદ્રબહુસાગરજીએ ‘ઉપદેશમાળા ભાષાંતર’ પુસ્તક મંગાવ્યું. વાંચીને ખૂબ આનંદ અનુભવ્યો. આવી પુસ્તક અન્ય મહારાજ સાહેબ અને સાધ્વીજીઓ વાંચે અને જૈન શ્રાવકો ને શ્રાવિકાઓને ઉપદેશ આપે તો સોનામાં સુગંધ મળે-તેવું બને તેથી તેઓશ્રીએ આ પુસ્તક છપાવવાની ઇચ્છા બહાર કરી. શ્રી ગોડીજી ઉપાશ્રયના ટ્રસ્ટીઓ અને તેમજ ડોસાભાઈ અલેચંદ્ર પેઢીના ટ્રસ્ટીઓ તથા આત્માનંદ સભાની સચિતિના સભ્યો સમક્ષ વાત મૂકી. તેઓએ છપાવવાની સંમતિ આપી અને શક્ય તે સહાય આપવાની વાત કબૂલી. જૈન આત્માનંદ સભાએ પુસ્તક છપાવવાનાં કાર્યની જવાબદારી લીધી. તેના કૃણશ્રુતિરૂપે આ અલભ્ય પુસ્તક આપની સમક્ષ મૂકતાં જૈન આત્માનંદ સભા આનંદ અનુભવે છે.

આ સભાએ પુસ્તકાકારે તથા પ્રતાકારે અનેક ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. અનેક આત્માઓને ઊર્ધ્વગામી બનાવવામાં સુંદર ફાળો આપ્યો છે.

આ મૂળ ગ્રંથ માગધી ગાથામંથ છે. તેની સંખ્યાનું પ્રમાણ પણ કર્તાએ ૫૪૦નું બતાવેલ છે.

આ પ્રકરણ કહો કે ગ્રંથ કહો, તેના કર્તા ભગવંત શ્રી મહાવીર સ્વામીના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય શ્રી ધર્મદાસગણિ ત્રણ જ્ઞાનના ધારક હતા. તેમણે પ્રથમ તો પોતાના પુત્રના હિત માટે

આ અંથ બનાવ્યો હતો, પરંતુ તે અનેક લબ્ય જીવોના હિત માટે થયો છે. આ અંથમાં એટલા બધા હિતના વાક્યો સમાયેલા છે કે તેનું પૃથક પૃથક વર્ણન કરવા બેસીએ તો પાર આવે તેમ નથી.

આ પ્રકરણની ટીકામાં આરંભમાં આપેલી રણસિંહકુમારની વિસ્તૃત કથા ઉપરાંત બીજી ૭૦ કથાઓ જુદા જુદા પ્રસંગને લઈને આપવામાં આવી છે.

આ અંથમાં સમાયેલા ઉપદેશનું મહત્ત્વ દર્શાવવા, અંથકાર પોતે જ જણાવે છે કે આ પ્રકરણ સાઘાંત સાંલખ્યા છતાં પણ જે ધર્મમાં ઉલ્લભી ન થાય તેને અનંત સંસારી જાણવો. આટલું કથન જ તેના મહત્ત્વ માટે બસ છે.

આ અંથનું છાપકામ તપાસ્યા છતાં, તેમાં ભતિદોષ, દષ્ટિ-દોષાદિ કારણથી કાંઈપણ ભૂલ થઈ હોય તો તેને માટે ભિન્નભિન્ન દુક્કડંની યાચના છે.

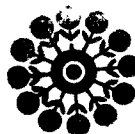
જ્ઞાનની આરાધના માટે તેમજ લક્ષિત માટે પ્રાચીન પુસ્તકો છપાવી લેવાનો અમે સુઝ વાચકોને નમ્ર વિનયિત કરીએ છીએ.

જે જે મહાનુભાવોએ આ પુસ્તક છપાવવામાં તન, મન કે ધનથી સહાય અર્પી છે તે સહુનો હાર્દિક આભાર માનીએ છીએ.

જે જે સંસ્થાઓ, પેઠીઓ અને દાતાઓએ આર્થિક સહાય અર્પી છે તેમને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. તેમના કાર્યની અનુમોહના કરીએ છીએ. તેઓના મુખારક નામોની યાદી પાના ઉપર ૪ આપવામાં આવી છે.

સં. ૨૦૪૧
વૈશાખ સુદ ૩

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા
ખારગેટ, ભાવનગર

શુદ્ધિપત્રક

પાનું	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
	ગંધ ભૂષિકા	ગંધભૂષિકા
૧૯	નિઃશ્વાસ	નિઃશ્વાસ
૧૯	તેષોએ	તેષોએ
૨૦	પારિત્રહણ	પારિત્રહણ
૨૦	વિચાર્યે	વિચાર્યું
૨૩	બહુમાનિતા	બહુમાનિતા
૨૬	બુડી	બદી
૨૯	આડલું	અટલું
૨૯	ઘ્રષ્ટ	દુષ્ટ
૪૦	પર્યાય વડે હીન જ્ઞાન વડે શ્રેષ્ઠ	પર્યાય વડે શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન વડે
૪૦	વક્ત્રો	વક્ત્રો
૪૧	આહણાદ	આહણાદ
૪૭	બડેરા	વડેરા
૪૪	ધનાબહ	ધનાવહ
૫૦	ખીકુલ	ખીલકુલ
૫૪	ગાતગાન	ગીતગાન
૫૫	બળન	બળને
૫૬	અદિષ્ઠાયિકા	અદિષ્ઠાયિકા
૬૪	વાંદીને	વાંદીને
૬૭	(ગાથા) કમ્ભં	કમ્ભં
૭૭	ધનમાનો	ધનમાનો
૭૮	વિલસ્વા	વિલખા
૮૦	નિદાય	નિદાર
૮૭	સાધ	સાધુ
૧૦૩	અતિવિહવ	અતિવિહવળ
૧૦૭	પદ્ધો	પુદ્ધો
૧૧૧	વધુ	વધૂ
૧૧૭	શમતા	સમતા

पा नं.	अशुद्ध	शुद्ध
१२३	वांघ	वाघ
१२४	प्रणामा	प्रणाम
१६३	डींगणो	डींगणो
१६४	अनमां	वनमां
१६६	ये !	हो !
१६९	शांव	शाम्य
१७१	सुअसा	सुलसा
१७२	वणतां	अणतां
१७२	जर	जरा
१७५	अन	वन
१८८	आजोअीने	आलोअीने
२१३	जेथेणुं	जेथेणुं
२२२	स्वभावी	अभावी
१३२	वांइवा	वाइमां
१३८	प्रांत	प्रांते
२३४	अछेव	अछेव
३८०	स्थाविर	स्थविर
३८८	वेश्या	लेश्या
३८८	अनमिलाप	अनमिलाप
३९२	यडाल	यंडाल
३९५	कामा	कामी
३९७	तपकष्टाडिक	तपकष्टाडिक
४१९	परतीथिक	परतीथिक
४३५	ओपध	ओपध
४३८	अणे	कहे
४४१	उअळ	उअळंअल
४४८	विषया	विषय
४५३	वजवी	वजवी
४५५	निकष	निकष
४६६	धरका	धरना

શ્રી ધર્મદાસગણિ વિરચિત

શ્રી ઉપદેશમાળા

ભાષાંતર

શ્રેય કરવાવાળા, ઈચ્છિત વસ્તુને આપવાવાળા અને જોણે કર્મસમૂહને જીત્યો છે એવા વીરભગવાનને પ્રણમીને ઉપદેશમાળા નામના ગ્રંથમાં આવેલા પદોના અર્થમાત્રને સ્ફુટ કરવા વડે કિંચિત્ માત્ર તેનું વિવરણ રચ્યું છું. જોકે આ ગ્રંથની અનેક ટીકાઓ છે તોપણ જગતને વિષે ચંદ્રમા પ્રકાશમાન થયે સતે શું ઘરને વિષે ક્ષીવો કરવામાં આવતો નથી? આવે છે. તેવી રીતે હું આ ગ્રંથની અર્નિઘ એવી ટીકા કરું છું. શ્રી ધર્મદાસગણિએ પોતાના પુત્રને યોગ આપવા અર્થે અનેક જનોને ઉપકાર કરનારા તથા ભવ્યજીવોના કલ્યાણ રૂપ આ સુખે યોગ થાય તેવો ગ્રંથ રચ્યો છે. પ્રારંભમાં ધર્મદાસગણિના પુત્ર 'રણસિંહનું', કર્મનો ક્ષય કરનારું શુભ ચરિત્ર કહું છું.

જંબૂદ્વીપને વિષે ભરતક્ષેત્રમાં સમૃદ્ધિવાન 'વિજયપુર' નામનું નગર છે. ત્યાં 'વિજયસેન' નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને 'અજયા' ને 'વિજયા' નામની બે રાણીઓ હતી. તેમાં વિજયા રાણી નૃપને અતિ વદલસ હતી. તે સ્વપતિસાથે વિષય સુખનો આનંદ લેતી સતી ગર્ભવંતી થઈ. તેને ગર્ભવંતી થયેલી જોઈને તેની શોક અજયાને વિચાર થયો કે—'મારે પુત્ર નથી, તેથી જો વિજયાને પુત્ર થશે તો તે રાજ્યાધિપતિ થશે.' એવું વિચારી તેણે દ્વેષથી 'પ્રસૂતિકારિકાને યોદાવી પુષ્કળ ધન

આપીને કહ્યું કે—‘જ્યારે વિજયાને પુત્ર થાય ત્યારે કોઈ મૃત પુત્રને લાવીને તેને બતાવવો અને તે પુત્ર મને આપવો.’ એ પ્રમાણે તેણે પ્રસૂતિકારિકાની સાથે વિચારપ્રબંધ કર્યો. ત્યાર પછી વિજયા રાણીને પૂછ્યું માસે પુત્ર જન્મ્યો. તે સમયે પાપી સૂચાણીએ કોઈ મૃત બાળકને લાવીને તેને બતાવ્યો, અને તેના પુત્રને તેની શોક અજયાને સ્વાધીન કર્યો. તેણે એક દાસીને બોલાવીને કહ્યું કે—‘બાળકને વનને વિષે કોઈ અંધ કૂવામાં નાંખી આવ.’ દાસી તે બાળકને લઈ વનમાં ગઈ અને કૂવા સમીપ આવી, એટલે તેને વિચાર થયો કે—‘મને દુષ્ટ કર્મ કરનારીને ધિક્કાર છે કે હું આ બાળકને મારી નાંખવા તત્પર થઈ છું. આ મોટું પાપ છે. આ કૃત્યથી મને કોઈ પ્રકારની અર્થસિદ્ધિ થવાની નથી; પણ ઉલટો નરકાદિ ગતિની પ્રાપ્તિ રૂપ અનર્થ તો ઉઘાડો છે.’ એવું વિચારી કૂવાને કાંઠે ઘાસવાળી જગ્યામાં તે બાળકને મૂકી દઈને તે પાછી આવી, અને અજયા રાણીને જણાવ્યું કે ‘મેં તે બાળકને કૂવામાં નાંખી દીધો.’ પોતાની શોકના પુત્રને મારી નાંખાવવાથી અજયાને ઘણું હર્ષ થયો.

તે અવસરે સુંદર નામનો એક કૌટુંબિક^૨ ઘાસ લેવાને માટે તે વનમાં આવ્યો ત્યાં તેને પેલા રેતા બાળકને જોઈને દયા આવી, તેથી ઘણું હર્ષથી ઘરે લાવી તે બાળક પોતાની પ્રિયાને આપીને કહ્યું કે—‘હે સુંદર લોચનવાળી સ્ત્રી! વનદેવતાએ આપણને આ મનોહર બાળક અર્પણ કરેલ છે, તેથી તારે તેનું પુત્રવત્ રક્ષણ કરવું ને પાલણપોષણ કરવું.’ તે પણ તેનું સમ્યક પ્રકારે પાલણપોષણ કરવા લાગી અને રણને વિષે માલૂમ પડવાથી તેણે તે બાળકનું નામ ‘રણસિંહ’ પાડ્યું. તે દિનપ્રતિદિન બીજના અંદ્રની જેમ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો.

૧. સૂચાણી.

૨. કુટુંબવાળો ખેડૂત.

હવે કેટલાક દિવસ પછી કોઈ એ વિજયસેન રાબને તેના પુત્રને મારી નાંખાવવાનું સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું; તેથી તેને ઘણું દુઃખ ઉત્પન્ન થયું. તે વિચારવા લાગ્યો કે—‘જેણે મારા પુત્રરત્નને મારી નાંખાવ્યો તે દુષ્ટ રાણીને ધિક્કાર છે! આ સંસારસ્વરૂપને પણ ધિક્કાર છે કે જેની અંદર રાજદ્રેષથી પરાભવ પામેલા પ્રાણીઓ સ્વાર્થવૃત્તિને વશ થઈને આવાં દુષ્ટ કર્મ આચરે છે, તેથી એવા સંસારમાં રહેવું તે જ અઘટિત છે. આ લક્ષ્મી ચલિત છે, પ્રાણ પણ ચળ છે, આ ગૃહવાસ પણ અસ્થિર ને પાશ રૂપ છે; તેથી પ્રમાદ છોડીને ધર્મને વિષે ઉદ્યમ કરવો જોઈએ. કહ્યું છે કે ‘સંપદા જલના મોળના જેવી ચપલ છે, યૌવન ત્રણ ચાર દિવસનું છે, આયુષ્ય શરદઋતુના વાદળાના જેવું અંચળ છે, તો ધનથી શું કામ છે? અનિંદ્ર એવો ધર્મ જ કરો.’ વળી ‘એવી કોઈ કળા નથી, એવું કોઈ ઔષધ નથી, અને એવું કોઈ વિજ્ઞાન નથી કે જેથી કાળસર્પે ખવાતી એવી આ કાયાનું રક્ષણ કરી શકાય!’ આ પ્રમાણે વૈરાગ્યપરાયણ થયેલા વિજયસેન રાબએ પોતાની પ્રિયા વિજયા તથા ‘સુજય’ નામના તેના ભાઈ સહિત પોતાના કોઈ વંશજને રાજ્ય સોંપીને વીરભગવાનની પાસે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. ભગવંતે સ્થવિરોને સોંપી દીધા. અનુક્રમે વિજયસેન નામના નવદ્વીક્ષિત મુનિ સિદ્ધાંતના અધ્યયને કરીને મહાજ્ઞાની થયા. તેમનું ‘ધર્મદાસગણિ’ એવું નામ રાખવામાં આવ્યું; અને તેના સાળા સુજયનું નામ ‘જિનદાસગણિ’ રાખવામાં આવ્યું.

અન્યદ્વા ભગવંતની આજ્ઞા લઈને બહુ સાધુઓથી પરવરેલા તેઓ પૃથ્વીને વિષે ભવ્ય જીવોને યોધ કરતા સતા વિહાર કરવા લાગ્યા.

હવે પેલો રણસિંહ નામે આગક બાદ્યાવસ્થામાં પણ રાજકીડા કરતો સતો યૌવનાવસ્થા પામ્યો, અને સુંદરને ઘરે રહીને તેનાં ક્ષેત્ર સંબંધી કાર્યો કરવા લાગ્યો તેના ક્ષેત્ર સમીપે ચિંતામણી ચક્ષુથી અધિષ્ઠિત થયેલું શ્રી પાર્શ્વનાથજીનું ચૈત્ય આવેલું છે. ત્યાં

વિજયપુરના ઘણા લોકો આવીને હંમેશાં શ્રદ્ધા પૂર્વક પૂજા-સ્નાન આદિ કરે છે અને તેઓનાં મનોવાંછિત તે યજ્ઞ પૂરા પાડે છે.

એક વખત કૌતુક જોવાને અર્થે રણસિંહ પણ ત્યાં ગયો. ત્યાં પ્રતિમાના દર્શન કરતો ઉભો હતો તેવામાં ચારણઋષિઓ ત્યાં વંદના કરવાને આઘ્યા. રણસિંહ પણ તેઓને વંદન કરીને તેમની પાસે ખેડો. મુનિએ પણ ‘આ થોડા છે’ એવું જાણીને તેને ધર્મનો ઉપદેશ દીધો, તે આ પ્રમાણે-

“આ સંસારમાં પ્રથમ તો મનુષ્યેને ખાલપણામાં સ્ત્રીની કુક્ષિને વિષે દુઃખ છે, ત્યારપછી બાહ્યાવસ્થામાં પણ શરીર મલથી ખરડાયેલું રહે છે, તેમજ સ્ત્રીનું સ્તનપાન કરવું પડે છે. તે પણ દુઃખ છે. તરુણવયમાં વિરહથી ઉત્પન્ન થયેલું દુઃખ ભોગવવું પડે છે અને વૃદ્ધાવસ્થા તો તદ્દન સુખરહિત જ છે; તેથી હે મનુષ્યે ! સંસારમાં કંઈ પણ સુખ હોય તો કહો.” આ પ્રમાણે સાંભળીને રણસિંહે કહ્યું કે-‘આપે કહ્યું તે સત્ય છે.’ સાધુએ રણસિંહને ધર્મ ઉપર ટુચિવાળો જાણીને પૂછ્યું કે-‘હે વત્સ ! તું હંમેશાં આ પ્રાસાદને વિષે પૂજા કરવા આવે છે ?’ ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે-‘હું અહીં આવીને રોજ પૂજા કરું એવું મારું ભાગ્ય ક્યાંથી ?’ સાધુએ કહ્યું કે-“જિનપૂજનું મોટું ફળ છે. કહ્યું છે કે- ‘સોગણું પ્રભુની પ્રતિમાને પ્રમાર્જન કરવામાં પુણ્ય છે, હજારગણું વિલેપન કરવામાં, લાખગણું પુષ્પની માળા પહેરાવવાથી પુણ્ય છે અને ગીત વાજિંત્રાદિનું અનંત ગણું પુણ્ય છે.’ તેથી જો દરરોજ તું પૂજા કરવાને અસમર્થ હો તો દેવદર્શન કર્યા પછી ભોજન લેવું એવો અભિચ્છ કર. એવા અભિચ્છથી પણ તું સુખનું ભાંજન થઈશ.” આ પ્રમાણે સાંભળીને રણસિંહે તે પ્રમાણે અભિચ્છ લીધો, અને ચારણઋષિઓ આકાશને વિષે ઉત્પત્તી ગયા.

હવે રણસિંહ હંમેશાં જ્યારે ક્ષેત્રને વિષે પોતાને માટે ભોજન આવે છે ત્યારે હળ છોડીને ફરકરંબાદિ નૈવેદ્ય લઈને શ્રી પાર્શ્વનાથ

પ્રભુનાં દર્શન કરવા જાય છે અને પછી લોજન લે છે. એ પ્રમાણે અભિગ્રહ પાળતાં તેના બહુ દિવસો નિર્ગમન થયા. એક દિવસ ચિંતામણિ યજ્ઞ તેની પરીક્ષા કરવાને માટે સિંહનું રૂપ લઈને દેરાસરનાં દ્વારની આડો બેઠો. તે અવસરે રણસિંહ કુમાર પણ નૈવેદ્ય ગ્રહણ કરીને જિનદર્શન કરવાને માટે આવ્યો; ત્યાં સિંહને જોઈને તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘ગ્રહણ કરેલા નિયમના ભંગ તો પ્રાણાંતે પણ કરવો યોગ્ય નહિ. વળી જો આ સિંહ છે તો હું પણ રણસિંહ છું; એ મને શું કરશે ?’ એ પ્રમાણે શૂરવીર-પણાથી તેણે સિંહને હાક મારી કે ‘છેટે ખસી જા, મારે અંદર જવું છે.’ તેનું આવું સાહસ જોઈને, તે સિંહ અદશ્ય થયો. પછી જિનલક્ષિત કરીને, રણસિંહ પોતાના ક્ષેત્રે આવી લોજન કર્યું. એકદા ત્રણ દિવસ સુધી અતિ મેઘવૃષ્ટિ થઈ, તેથી નદીમાં પૂર આવવાને લીધે ત્રણ દિવસ સુધી ઘરેથી ભાત પણ આવ્યો નહિ. ચોથે દિવસે ભાત આવ્યો, એટલે જિનગૃહે જઈ નૈવેદ્ય ધરી જિનદર્શન કરીને પોતાના ક્ષેત્રે આવી વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘જો કોઈ અતિથિ આવે, તો તેને ભાવપૂર્વક કાંઈક આપીને પછી પારણું કરું.’ એવો વિચાર કરે છે, તેવામાં બે મુનિઓ લાગ્ય-વશાત્ ત્યાં આવી ચડ્યા. તે તેઓને પગે લાગ્યો અને શુદ્ધ અન્ન વહોરાવ્યું. તેના મનમાં ઘણા આનંદ થયો, તેમજ પોતાને ધન્ય માનવા લાગ્યો કે ‘અહો ! આવે અવસરે મને સાધુનાં દર્શન થયાં અને તેમની લક્ષિત પણ થઈ.’ તેના માહાત્મ્યથી ચિંતામણિ યજ્ઞ પ્રત્યક્ષ થયો ને બોલ્યો કે-‘હે વત્સ ! તારું સત્ય જોઈ હું સંતુષ્ટ થયો છું માટે તું વરદાન માગ.’ રણસિંહે કહ્યું કે-‘હે સ્વામી ! આપનાં દર્શન થયાં તેથી મને તો નવનિધિ પ્રાપ્ત થઈ છે, જેથી મને કાંઈ ન્યૂનતા નથી.’ ત્યારે યજ્ઞે કહ્યું કે-‘દેવદર્શન મિથ્યા થતું નથી, તેથી કાંઈક તો માગ.’ ત્યારે તેણે કહ્યું કે-‘મને રાજ્ય આપો.’ યજ્ઞે કહ્યું કે-‘આજથી સાતમે દિવસે તને !’

રાજ્યપ્રાપ્તિ થશે; પણ તારે કનકપુર નગરને વિષે કનકશેખર રાજાની રાણી કનકમાળાની પુત્રી કનકવતીનો સ્વયંવર થશે, ત્યાં જરૂર જવું. હું તને ત્યાં આશ્ચર્ય બતાવીશ તે તું જોજો. વળી હવે પછી જન્મ પર્યાંત તારે કંઈ પણ કામ આવી પડે, તો મારું સ્મરણ કરવું.” આ પ્રમાણે કહી ચક્ષ અદશ્ય થયો. હવે રણસિંહ કુમાર એ નાના બળદને હળે જોડી, તેના ઉપર ખેસીને કનકપુર આવ્યો. ત્યાં અનેક રાજકુમારો પ્રથમથી મળેલ હતા. રણસિંહ જરા દૂર ઉભો રહ્યો. તે અવસરે જોણે નૂપુર તથા કંકણ ધારણ કર્યાં છે અને ઘણી ચેટીઓથી જે પરિવૃત્ત થયેલી છે એવી કનકવતી સ્વયંવરમંડમાં આવી. પછી બંને બાજુએ ખેઠેલા રાજાઓને જોઈ જોતી, તેઓને નહિ પસંદ કરતી તે જ્યાં રણસિંહ કુમાર હળ તણને ખેડૂતના વેષમાં ઉભો છે ત્યાં ગઈ, અને તેના કંઠને વિષે વરમાળા આરોપી. તે જોઈને સર્વના મનમાં એક સાથે ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. તેઓ કનકશેખરને ઠપકો આપવા લાગ્યા કે હે રાજા! જે તારી ઇચ્છા હાલિક (ખેડૂત)ને પુત્રી આપવાની હતી, તો અમને બોલાવીને તે શા માટે અપમાન કર્યું? કનકશેખરે જવાબ લીધો કે ‘તેમાં મારો કંઈ અપરાધ નથી. કારણ કે મારી પુત્રીએ તેની ઇચ્છાનુસાર વર પસંદ કર્યો, તેમાં અયોગ્ય શું કર્યું છે?’ એ પ્રમાણે સાંભળીને સર્વ કોપાયમાન થયા અને લાલચોળ થઈ, આયુધ ધારણ કરી રણસિંહને ઘેરી લીધો, અને બોલ્યા કે — ‘હે રંક! તું કોણ છે? તારું કુળ કયું છે?’ રણસિંહે કહ્યું કે— ‘હાલ કુળ કહેવાનો અવકાશ નથી, અને કહિ જો હું કહીશ તોપણ તમને વિશ્વાસ આવશે નહિ; માટે સંગ્રામ કરવાથી જ મારા કુળની પરીક્ષા થશે.’ એ પ્રમાણે સાંભળીને સર્વે યુદ્ધ કરવાને સજ્જ થયા. રણસિંહ પણ હળ ઉપાડીને સામે ધસ્યો. પરસ્પર યુદ્ધ થયે સતે દેવપ્રભાવવડે હળના પ્રહારથી સર્વ રાજાઓ જર્જરીભૂત થઈને નાસી ગયા. તે જોઈને અમત્કાર પામેલા

કનકશેખરે રણસિંહ કુમારને વિરૂપિત કરી કે—‘હે સ્વામિન્! આપે મોટું આશ્ચર્ય બતાવ્યું છે તો હવે તમારું રૂપ પણ પ્રકાશિત કરો.’ તે વખત યક્ષે પ્રત્યક્ષ થઈને રણસિંહ કુમારનું સર્વ ચરિત્ર કહી સંભળાવ્યું. તે સાંભળીને કનકશેખર અતિ હર્ષિત થયો અને ઘણી ધામધૂમથી પોતાની પુત્રીનો વિવાહ કર્યો. બીજા સર્વ રાજાઓનું પણ પહેરામણી આપવા વડે સન્માન કર્યું. પછી તેઓ પોતપોતાને દેશ ગયા.

કનકશેખરે એક દેશનું રાજ્ય જમાઈને અર્પણ કર્યું. એટલે ત્યાં રહીને તે કનકવતીની સાથે વિષયસુખનો અનુભવ કરવા લાગ્યો. પછી સુંદર ખેડુતને બોલાવી તેને યોગ્ય રાજ્યકાર્યમાં અધિકારી કર્યો.

એ અવસરે સોમા નામની મોટી નગરીને વિષે, પુરુષોત્તમ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને રત્નવતી નામની પુત્રી હતી. તે કનકશેખર રાજાની બેનની પુત્રી (ભાણેજ) થતી હતી. તેણે કનકવતીના પાણિઅહણુનો સર્વ વૃત્તાંત જાણ્યો. તેથી તે રણસિંહ કુમારની ઉપર અનુરાગવાળી થઈ, અને તેણે રણસિંહ વિના અન્ય વર નહિ કરવાનો નિયમ લીધો. એ પ્રમાણે પોતાની પુત્રીની ઇચ્છા જાણીને, પુરુષોત્તમ રાજાએ પોતાના પ્રધાનપુરુષોને રણસિંહ કુમારને બોલાવવા મોકલ્યા. ત્યાં જઈને તેઓએ આમંત્રણ કર્યું, એટલે રણસિંહે જવાબ આપ્યો કે ‘એ સઘળું કનકશેખર જાણે, હું કાંઈ જાણતો નથી.’ એટલે પ્રધાન પુરુષોએ કનકશેખરને વિદિત કર્યું; ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે ‘મારી ભાણેજનો વિવાહ કરી આપવો એ મને ઉચિત છે.’ એ પ્રમાણે ચિંતવી રણસિંહ કુમારને બોલાવીને કહ્યું કે ‘તમે રત્નવતીના પાણિઅહ માટે જાઓ.’ તેણે તે કબૂલ કર્યું. પછી મોટા પરિવાર સાથે રત્નવતીને પરણવા માટે જતાં માર્ગમાં પાડળીખંડ નગરની સમીપના ઉપવનમાં ચિંતામણિ યક્ષના દેરા પાસે આવ્યો. એટલે યક્ષમંદિરમાં જઈને તેણે યક્ષને પ્રણામ

કર્યા. ત્યાં તેની જમણી આંખ ફરફી, એટલે તે મનમાં ચિન્તવન કરવા લાગ્યો કે ‘અહીં કોઈ ઈશનો મેળાપ થશે.’ તે સમયે પાડલીખંડ નગરાધીશ કમલસેન રાજાની રાણી કમલિનીની કુક્ષિને વિષે ઉત્પન્ન થયેલી કમલવતી નામની કુંવરી સુગંધી પદાર્થો તથા પુષ્પ વિગેરે પૂજાની વસ્તુઓ લઈને, સુમંગલા ઢાસી સહિત તે યજ્ઞના મંદિરમાં આવી. ત્યાં રણસિંહ કુમારને જોઈને તે કામ-વિહ્વલ થઈ ગઈ. કુમાર પણ તેને જોઈને મોહિત થયો. તેઓ બંને નેત્રનું મટકું પણ માર્યા સિવાય, એકીનજરે પરસ્પરને સસ્નેહ જોતાં ઉભા રહ્યાં, પછી કમલવતીએ યજ્ઞની પૂજા કરીને પ્રાંતે પ્રાર્થના કરી કે—‘સ્વામિન્! તમારી કૃપાથી આ પુરુષ મારો ભર્તા થાયો. એના દર્શનથી હું તેના પર અતિ રાગવતી થઈ છું. માટે તમે પ્રસન્ન થઈને એ રાજકુમારને મારા ભર્તાર-પણે આપો.’ ત્યારે યજ્ઞે કહ્યું કે—‘હે બાલા! આ રાજપુત્ર હું તને અર્પણ કરું છું. એની સાથે તું ઈચ્છાનુસાર સંસારનું સુખ ભોગવ.’ એ પ્રમાણે સાંભળીને તેને ઘણો આનંદ થયો. પછી કમલવતી સેવકદ્વારા તેનું નામ વિગેરે પૂછીને, સ્નેહદષ્ટિથી તેને ફરીફરીથી જોતી પોતાને ઘરે ગઈ. કુમારે પણ પોતાના મુકામે આવ્યો. બાંજે દિવસે પણ કમલવતી પૂજા કરવાને આવી. કુમારે તેને જોઈ. પૂજા કર્યા બાદ વીણાવાદન પૂર્વક સંગીત કરીને તે ઘરે ગઈ. કુમાર તેનું ગાન તથા વીણાનો સ્વર સાંભળીને મનને વિષે ચિન્તવવા લાગ્યો કે ‘જો આ બાલાને પરણું તો જ મારો જન્મ સફલ છે, નહિ તો આ જીવિતથી શું?’ એ પ્રમાણે તેના રાગે વાદ્યો સતો ત્યાં જ રહ્યો. મુકામ ઉપાડ્યો નહિ. એકદા પુરુષોત્તમ રાજાના પ્રધાનોએ આવીને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે ‘સ્વામિન્! અત્ર વિલંબ કરવાનું શું કારણ છે?’ કુમારે કહ્યું કે—‘મારે અહીં કાંઈ કામ છે, તમે આગળ જાઓ, હું તમારે પાછળ જલદીથી આવું છું.’ એ પ્રમાણે કુમારનો ઉત્તર સાંભળીને તેઓ સોમાપુરીએ પુરુષોત્તમ રાજા સમીપે ગયા અને કુમાર પાછળ આવે છે એમ કહ્યું. હવે

રણસિંહ કુમાર તો કમલવતીના રૂપથી મોહિત થઈને ત્યાં જ રહેલો છે. તે અવસરે એક ભીમ રાજાનો પુત્ર પણ કનકસેન રાજાની સેવા કરે છે, તે કમલવતીનું રૂપ જોઈને તેના પર મોહિત થયો છે; પરંતુ કમલવતી તેને જરા પણ ઈચ્છતી નથી. એક વખત કમલવતીને યજ્ઞપૂજાને અર્થે ગયેલી જાણીને તે ભીમપુત્ર તેની પછવાડે ગયો. તેણે ધાર્યું કે ‘જ્યારે તે યજ્ઞપ્રાસાદમાંથી બહાર નીકળશે, ત્યારે હું મારા મનની સર્વ અલિલાષા તેને જણાવીશ.’ એ પ્રમાણે વિચાર કરતો સતો તે દ્વારમાં જ ઉભો રહ્યો. કમલવતીએ પણ તેને જોયો, એટલે તેણે સુમંગલા દાસીને કહ્યું કે—‘આ પુરુષ જે દ્વારને વિષે ઉભો છે તે જો અંદર આવે તો તેને તારે રોકવો.’ એ પ્રમાણે કહીને તે મંદિરની અંદર ગઈ અને દાસીને દ્વાર પાસે ઉભી રાખી. પછી એકાંતે જઈ એક જડી કાન ઉપર બાંધવાથી પુરુષરૂપે થઈને તે પ્રાસાદના દ્વાર પાસે આવી. ત્યારે કુમારે તેને પૂછ્યું કે—‘હે દેવપૂજક! કમલવતી હજુ કેમ બહાર આવી નહિ?’ ત્યારે તેણે કહ્યું કે—‘મેં તો આ દાસીને એકલીને જ પ્રાસાદને વિષે જોઈ છે, બીજી કોઈ પણ સ્ત્રી અંદર નથી.’ એ પ્રમાણે કહીને તે પોતાને ઘેર આવી. પછી કહ્યું ઉપરથી જટિકાને દૂર કરી એટલે મૂળરૂપે થઈ ગઈ. પાછળ ભીમપુત્રે પ્રાસાદની અંદર ઘણી તપાસ કરી, પણ કમલવતીને નહિ જોવાથી તે ખિન્ન થઈને પોતાને સ્થાને ગયો. સુમંગલા દાસી પણ ઘેર આવી. ત્યાં કમલવતીને તેણે પૂછ્યું કે—‘હે સ્વામિની! તમે અહીં કેવી રીતે આવ્યાં? મેં તમને બહાર નીકળતાં જોયા નહિ.’ ત્યારે તેણે જટિકાનું સર્વ સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું. તે વખતે દાસીએ કહ્યું કે—‘હે સ્વામિની! એવી જટિકા તમને ક્યાંથી મળી?’ કમલવતીએ કહ્યું કે—‘સાંભળ, પૂર્વે હું એક વખત યજ્ઞને મંદિરે ગઈ હતી. તે વખતે ત્યાં એક વિદ્યાધર ને વિદ્યાધરીનું જોડું આવ્યું હતું. મને જોઈને વિદ્યાધરી મનમાં ચિન્તવવા લાગી કે ‘જો આ અફલુત રૂપવાલી સ્ત્રીને મારો પતિ જોશે તો તે તેના રૂપથી મોહિત થઈ

જશે.' એવું ધારીને હું ન જાણું તેમ તેણે મારા કર્ણ ઉપર એક જટિકા બાંધી દીધી. હું યક્ષની પૂજા કરવાને માટે ગઈ ત્યાં મારા પુરુષવેષને જોઈને હું વિસ્મિત થઈ, અને સર્વ શરીરને અવલોકતાં એક જટિકા કર્ણ ઉપર જોવામાં આવી. તે જટિકા દૂર કરી એટલે હું મૂળરૂપમાં આવી ત્યારપછી તે જટિકાને આદરથી ત્રહણ કરીને મેં મારી પાસે રાખી છે. તેના પ્રભાવથી પુરુષવેષ ધારણ કરીને હું આજ યક્ષપ્રાસાદમાંથી બહાર નીકળી હતી.' એ પ્રમાણે કમલવતીએ પોતાની દાસીને જટિકાનું સ્વરૂપ નિવેદન કર્યું.

હવે ભીમ રાજના પુત્રે તેને માટે ઘણા ઉપાયો કર્યા, પરંતુ એક પણ ઉપાય કામે લાગ્યો નહિ. ત્યારે તેણે કમલવતીની માતાને પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો તેણે વિચાર કર્યો કે 'આ મહાન રાજપુત્ર છે તો આની સાથે મારી પુત્રીના લગ્ન થાય તો તે યુક્ત છે' આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે પોતાના સ્વામીને તે હકીકત નિવેદન કરી. તેણે પણ તે કબૂલ કર્યું. ખીજે દિવસે જ લગ્ન લીધાં. જ્યારે કમલવતીએ તે વાત જાણી, ત્યારે તેણે ઘણું દુઃખ ઉત્પન્ન થયું; તેથી તે ખાતી નથી, સુતી પણ નથી, બોલતી નથી અને હસતી પણ નથી. તે મનમાં વિચાર કરે છે કે 'તે યક્ષની પાસે જ જઈને તેને ઉપાલંબ દઈને તેનો જ આશ્રય લઉં', તે સિવાય મારી ખીજી ગતિ નથી.' આ પ્રમાણે વિચારીને રાત્રિએ શુભ રીતે નીકળી યક્ષમંદિરમાં આવીને તેને ઓળાંભો આપવા લાગી કે "હે યક્ષ! તમારા જેવા મુખ્ય દેવોનું વચન અન્યથા નીવડે એ ઘટિત ગણાય નહિ. કારણ કે સત્પુરુષોને તો એક જ જીભ હોય છે. કહ્યું છે કે 'સત્પુરુષોને એક, સર્પને બે, પ્રજાપતિને ચાર, અગ્નિને સાત કાર્તિક, ઋષિને છ, રાવણને દશ, શેષનાગને બે હજાર અને દુર્જનોના મુખમાં હજારો ને લાખો જીભ હોય છે.' જોકે એ પ્રમાણે છે છતાં તમારી વાણી અન્યથા નીવડી. પરંતુ મારો જીવ તો મારા હાથમાં છે." એ પ્રમાણે

કહીને રણસિંહ કુમારના સુકામની પાસે જઈ મોટા વૃક્ષને વિષે ગળેફાંસો બાંધીને બોલી કે—“હે વનદેવતાઓ! મારું વચન સાંભળો; મેં રણસિંહ કુમારને પરણવાની ઇચ્છાથી આ ચિન્તામણિ ચક્ષુનું બહુ રીતે આરાધન કર્યું. તેણે મને વચન પણ આપ્યું પરંતુ પાળ્યું નહિ, તેથી હું આત્મઘાત કરું છું. જો આ ભવને વિષે એ મારા પતિ ન થયા તો આવતા ભવને વિષે તે મારા વલ્લભ થાઓ.” એ પ્રમાણે બોલી વૃક્ષ ઉપર ચડીને કંઠમાં ફાંસો નાંખીને લટકી રહી. તેવામાં સુમંગલા દાસી તેને પગલે પગલે ત્યાં આવી. તેણે કમલવતીની એ પ્રદારની અવસ્થા જોઈને શોરબકોર કરી મૂક્યો. તે સાંભળીને રણસિંહ કુમાર પોતાના સુમિત્ર મિત્ર સહિત ત્યાં સત્વર આવ્યો. દાસીએ ગલાનો ફાંસો છેદી નાંખ્યો, એટલે કમલવતી બેશુદ્ધ અવસ્થામાં નીચે પડી. શીત પવન વિગેરેના ઉપચારથી તે સ્વસ્થ થઈ, ત્યારે કુમારે પૂછ્યું કે—“હે સુંદરી! તું કોણ છે? તે શા માટે ગળે ફાંસો નાંખ્યો હતો? તે આ સાહસ શા હેતુએ કર્યું?” સુમંગલાએ ઉત્તર આપ્યો કે—સ્વામિન્! શું હજી આપે આને ન ઓળખી? તમારામાં જેનું ચિત્ત લીન થયું છે એવી આ રાજપુત્રી કમલવતી છે. તેના પિતાએ તેને ભીમ નૃપના પુત્રને આપવાથી તે આત્મઘાત કરીને મરણ પામવા ઇચ્છતી હતી, તેનું મેં ગળાફાંસો કાપી નાંખી રક્ષણ કર્યું છે.” તે સાંભળીને રણસિંહ કુમાર અતિ હર્ષિત થયો. ત્યારપછી સુમિત્ર બોલ્યો કે—“હે મિત્ર! કયો ક્ષુધાતુર માણસ મિષ્ટ અન્ન ખાવાનું મળતે સતે વિલંબ કરે? તે માટે આ બાળાનું પાણિચહણ કરીને તેનો મનઃસમુદ્રમાંથી ઉદ્ધાર કરો.” એ પ્રમાણેનું મિત્રનું કથન સાંભળીને રણસિંહ તે જ વખતે તેની સાથે ગાંધર્વ લગ્ન કર્યું. કમલવતી પણ મનમાં અતિ આનંદિત થઈ. પછી કમળવતી રાત્રિએ જ સુમિત્રની સાથે પોતાને ઘેર આવી. તે સમયે વિવાહકાર્યના અતિ હર્ષમાં પોતાના કુટુંબપરિવારનું મન વ્યથ્ર છે, એવું બાણીને કમલવતીએ પોતાનો સ્ત્રીવેષ સુમિત્રને

પહોરાવ્યો, અને પોતે પુરુષવેષ ધારણ કરીને રણસિંહ કુમારની સમીપે ગઈ. કુમારે પણ તેને સ્નેહદષ્ટિથી જો હસ્તવડે ગાઠ આલિંગન કરીને પોતાની પાસે બેસાડી.

હવે લગ્ન વખતે ભીમપુત્ર હાથી ઉપર સ્વારી કરીને મોટા આડંબરથી પરણવા આવ્યો; અને મહોત્સવ પૂર્વક કમળવતીનો વેષ જોણે ધારણ કર્યો છે એવા સુમિત્રની સાથે પાણિચહણ કરી તેને લઈને પોતાને સ્થાને આવ્યો. પછી કામના આવેશથી કોમલ આલાપ-પૂર્વક નરીન વધૂને પુનઃ પુનઃ બોલાવવા લાગ્યો; પણ તે જરા પણ બોલતી નથી; ચૂપ થઈને બેસી રહી છે. અતિ કામના આવેશમાં તેણે હસ્ત વડે તેના અંગનો સ્પર્શ કર્યો. તે સ્પર્શથી તે તો પુરુષ છે એવું જાણીને તેણે પૂછ્યું કે—‘તું કોણ ?’ તેણે ઉત્તર આપ્યો કે—‘હું તારી વધૂ છું.’ કુમારે પૂછ્યું કે—‘તું વધૂ ક્યાં છે ? તારા દેહસ્પર્શથી જાણાય છે કે તું પુરુષ છે.’ ત્યારે વધૂનો વેષ ધારણ કરનાર સુમિત્રે જવાબ આપ્યો કે—‘હો પ્રાણનાથ ! આ શું લવે છે ? શું તમે તમારું ચેષ્ટિત પ્રકટ કરો છો ? વિવાહના ઉત્સવથી પરણેલી એવી મને ચેટકવિદ્યાથી પુરુષરૂપ કરો છો; તેથી હું હમણાં મારા પિતા પાસે જઈને કહીશ કે—હું કુમારના પ્રભાવથી પુત્રીપણાને તજી દઈને પુત્ર થઈ છું.’ એ પ્રમાણે બોલવાથી ‘આ કેમ બન્યું ?’ એમ વિચારતો ભીમપુત્ર વ્યથિત ચિત્તવાળો થયો. તે અવસરે સ્ત્રીવેષ ધારણ કરનાર સુમિત્ર રણસિંહ કુમાર પાસે આવ્યો, અને રાત્રિનું સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું. તે કૌતુક સાંભળીને તેઓ સર્વ હસ્ત-તાલી દઈને હસવા લાગ્યા.

અહીં ભીમપુત્રે કનકસેન રાજા પાસે આવીને કહ્યું કે—‘મારી સાથે તમારી જે પુત્રીના લગ્ન થયા તે તો પુત્ર દેખાય છે.’ તે સાંભળીને તેના સાસુ સસરાએ કહ્યું કે—‘શું આ જમાઈ ગાંડો થઈ ગયો છે કે આ પ્રમાણે લવે છે ? અથવા શું ભૂતથી આવેશવાન થયો છે કે જેથી આ પ્રમાણે અસંબંધ બોલે

છે? એક જ લવને વિષે જીવ સ્ત્રીપણું તજી દઈને પુરુષત્વ પ્રાપ્ત કરે એવા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કોઈ દિવસ થઈ નથી અને થશે પણ નહિ, તેમજ એવી વાત સાંભળવામાં પણ આવી નથી. તેમ આ જમાઈ પણ અસત્ય શા માટે ખોલે? માટે એ પુરુષવેષે કોઈ ધૂર્ત દેખાય છે.” એ પ્રમાણે કહી રાજાએ કમલવતીની સર્વત્ર શોધ કરાવી પણ તેનો પત્તો કોઈ જગ્યાએ મળ્યો નહિ. ત્યારે રાજા અતિ શોકાતુર થઈ ગયો, અને રાણી પણ પુત્રીના મોહને લીધે રુદ્ધ કરતી સતી સેવકો પ્રત્યે કહેવા લાગી—કે ‘જે કોઈ મારી પુત્રીને લાવી આપશે તેની અલિલાવા હું પૂર્ણ કરીશ.’ તેથી સેવકો પણ સર્વત્ર ભ્રમ્યા, પરંતુ પત્તો ન લાગવાથી ખિન્ન થઈને પાછા આવ્યા.

પ્રાતઃકાલે પત્તો મેળવેલા કોઈ પુરુષે કનકસેન રાજા પાસે આવીને કહ્યું કે—‘હે સ્વામિન્! મેં કમળવતીને લગ્નવેષમાં રણસિંહ કુમારના મુકામે ફીડા કરતી જોઈ છે.’ તે સાંભળીને ક્રોધથી જેનાં નેત્રો લાલચોળ થઈ ગયાં છે એવો કનકસેન રાજા ભીમપુત્ર સહિત મોટું લશ્કર લઈને ત્યાં આવ્યો, અને રણસિંહ કુમારની સાથે યુદ્ધ આરંભ્યું. રણસિંહ પણ સિંહની માફક યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. રણસિંહ કુમારે પોતે એકલો છતાં દેવની સહાયથી ભીમપુત્ર સહિત કનકસેન રાજાને જીતી લઈને તેમને પકડી લીધા, તે વખતે કમળવતીની દાસી સુમંગલાએ આવીને સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો. પછી કમળવતી પણ આવી અને પિતાને પ્રણામ કરી બે હાથ જોડી ઉભી રહી. કનકસેન રાજાએ ભીમપુત્રની સર્વ સ્વરૂપ સાંભળ્યું; તેથી તેના પર ક્રોધાયમાન થઈને તેનો ઘણો તિરસ્કાર કર્યો. કમળવતીએ ભીમપુત્રને પણ છોડાવી મૂક્યો. કનકસેન રાજા રણસિંહ કુમારનું કુલ, ધૈર્ય વિગેરે જાણીને અતિ હર્ષિત થયો. પછી મોટા આડંબરથી કમલવતીનો વિવાહ કર્યો. હસ્તમેળાપ સમયે ઘણા હાથી ઘોડા વિગેરે આપ્યા. રણસિંહ પણ ત્યાં ચિરકાલ સુધી રહ્યો. ત્યાર પછી કમલવતીને લઈ ને પોતાને દેશ પાછો ફર્યો અને

કનકવતી તથા કમલવતીની સાથે વિષયસુખ લોગવતો સુખમાં કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

અહીં સોમપુરીને વિષે પુરુષોત્તમ રાજાની પુત્રી રત્નવતી વિચાર કરવા લાગી કે “અરે! મારા પાણ્ણિચ્છુ અર્થે અહીં આવતાં રણ્ણસિંહ કુમાર રસ્તામાં કમળવતીને પરણ્યા અને તેનામાં અતિ હુબ્ધ થયા, એટલું જ પણ નહિ તે મારા વલ્લભે મને એવી વિસ્મૃત કરી દીધી કે અહીં મને પરણવાને પણ આગ્યા નહિ. હમણા તે તે કમલવતી વિના બીજા કોઈ તરફ નજર પણ કરતા નથી; તેથી તેણે કાંઈ કામણ્ણ કર્યું હોય એમ જણાય છે. ભર્તાનું હૃદય કમલવતીના રનેહથી અતિ ભરપૂર થયેલું દેખાય છે કે જેથી મારા રનેહનો તેમાં અવકાશ થઈ શકતો નથી. પરંતુ હું ત્યારે અરી કે જ્યારે કોઈ પણ ઉપાયે કરી તેના ઉપર કલંક ચડાવીને તેના ઉપરથી ભર્તારના ચિત્તને ઉતારી નખાવું.” એ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેણે પોતાની માતાને એ વાત જણાવી. તેણે પણ ‘તારી ઇચ્છાનુસાર કર’ એવી રજા આપી. પછી ત્યાં એક દુષ્ટ ‘ગંધમૂષિકા’ નામની કામણ્ણ તથા વશીકરણ્ણ વિગેરેમાં કુશલ એવી સ્ત્રી રહેતી હતી. તેને બોલાવીને રત્નવતીએ કહ્યું કે— ‘હે માતા! તું મારું એક કાર્ય કર, તે કાર્ય એ છે કે રણ્ણસિંહ કુમાર કમળવતીના ઉપર અતિ હુબ્ધ થયેલા છે, તેથી એવું કરો કે જેથી તેને કલંકથી દૂષિત માનીને કુમાર ઘરમાંથી કાઢી મૂકે.’ તે સાંભળીને પરિત્રાન્નિકાએ તે વાત કપૂલ કરી અને બોલી કે— ‘એમાં તે શું મોટું કામ છે? તે હું અલ્પ કાળમાં કરીશ.’ એ પ્રમાણે વચન આપીને તે થોડા દિવસમાં રણ્ણસિંહ કુમાર હતા તે નગરમાં આવી. ત્યાં તે અતઃપુરમાં કનકવતીના મંદિરમાં ગઈ, અને તેને રત્નવતીના કુશલ સમાચાર વિગેરે નિવેદન કર્યું. રત્નવતીના તરફથી સમાચાર લાવેલી હોવાથી કનકવતીએ તેને સન્માન આપ્યું. પછી તે હમેશાં અતઃપુરમાં જવા લાગી. અને કુતૂહલ વિનોદ

વિગેરે વાર્તા કરવા લાગી; તે કમલવતીની સાથે વિશેષ વાતચિત્ત કરતી હતી, અને જેમ કમલવતીનો તેના પર વધારે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય તેમ કરતી હતી. દરરોજ જવા-આવવાનું કરતાં તેણે એક દિવસ ફૂટ વિદ્યાર્થી કમલવતીના મંદિરને વિષે પરપુરુષને આવતો કુમારને બતાવ્યો. પણ તેના મનમાં જરાએ આવ્યું નહિ; તે તો વિચાર કરવા લાગ્યો કે—‘કમલવતીનું શીલ સર્વથા નિષ્કલંકિત છે.’ એ પ્રમાણે ઘણીવાર પરપુરુષને આવતાં જોવાથી કુમારે વિચાર્યું કે ‘શું કમલવતી શીલથી ખંડિત થઈ હશે? કે જેથી હું હંમેશાં તેના મંદિરમાં પરપુરુષને આવતો જતો પ્રત્યક્ષ જોઉં છું.’ તેણે કમલવતીને પૂછ્યું કે—‘હું હંમેશાં તારા મંદિરને વિષે પરપુરુષને આવતો જોઉં છું તેનું શું કારણ?’ તે સાંભળી કમલવતી બોલી કે—‘હે પ્રાણનાથ ! હું કંઈ પણ જાણતી નથી. જ્યારે તમે પરપુરુષના સંચારનું સ્વરૂપ પૂછો છો ત્યારે તે મારાં કર્મનો દોષ છે. જ્યારે તમે એવું જુઓ છો ત્યારે હું જરૂર મંદલાગ્યવતી છું. માટે જો આ પૃથ્વી માર્ગ આપે, તો તેના વિષે સમાઈ જાઉં કે જેથી એવું અશ્રાવ્ય વચન સાંભળવું ન પડે.’ આ પ્રમાણે ઉત્તર સાંભળીને કુમાર વિચાર કરવા લાગ્યો કે—‘ખેરખર એ ભૂત આદિનું વિલસિત જણાય છે. આનામાં કોઈ પણ પ્રકારની કુચેષ્ટા જણાતી નથી. જોકે સુંદર ભક્તીવાલી સ્ત્રી યૌવનાવસ્થામાં તીક્ષ્ણ કટાક્ષ કેંકીને પરના મનને મોહિત કરે છે, પરંતુ તે પુરુષોની સાથે હંમેશાં સંગમ કેવી રીતે સંભવે? તેમાં પણ વિશેષે કરીને અંતઃપુરને વિષે તો તે સંભવે જ નહિ. કેમકે અકાલ મૃત્યુનો અભિલાષી એવી કોણ અહીં હંમેશાં આવે? એ પ્રમાણે વિચાર કરવાથી તે સત્ય જણાયું નહિ, પણ મનની અંદર શંકાચુકત રહ્યો: તેથી કાંઈક સ્નેહ તો ઘટ્યો. પેલી દુષ્ટાએ વિચાર કર્યો કે—‘હજી પણ આનું ચિત્ત તેના ઉપરથી વિરક્ત થયું નહિ, તેથી હવે ખીજા ઉપાયથી તેમના સ્નેહનો ભંગ કરું.’ એવું ધારીને

૧. ન સાંભળવા યોગ્ય.

તાંબૂલલોજનના ઉપાયે કરી મંત્રચૂર્ણાદિનો યોગ કરીને તેણે કુમારનું મન વિરક્ત કર્યું. કુમારનું મન જે પૂર્વે કમલવતીના ઉપર ગાઠ પ્યારમાં લગ્ન હતું તેને મંત્રચૂર્ણાદિના પ્રયોગથી તેના પ્રત્યે જ્વલાયમાન કર્યું. કુમાર લોકાપવાદથી ડરીને વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘આ કમલવતીને તેના પિતાને ઘરે મોકલી દઉં, અહીં રાખવા લાયક નથી.’ એ પ્રમાણે વિચારીને તેણે સેવકોને ઝોલાવી આજ્ઞા કરી કે ‘તમે કમલવતીને રથમાં બેસારીને તેના પિતાને ઘેર મૂકી આવો.’ એ પ્રમાણે સાંભળીને સેવકો વિચાર કરવા લાગ્યા કે-‘આ આવું અઘટિત કેમ કરે છે ? પણ આપણને તો સ્વામીનું વાક્ય ઉલ્લંઘન ન થઈ શકે તેવું છે.’ એ પ્રમાણે વિચારીને તેઓ કમલવતીની પાસે આવી ઝોલાયા કે-‘હો સ્વામિની ! તમારા પતિ વાટિકાને વિષે ગયેલા છે ને તમને ત્યાં ઝોલાવે છે, માટે રથમાં બેસીને શીઘ્ર ચાલો.’ એ પ્રમાણે અસત્ય ઝોલાઈને તેઓએ તેને રથમાં બેસારી. તે વખતે કમલવતીની જમણી આંખ ફરકી, તેથી તે વિચારવા લાગી કે-‘અત્યારે શું અશુભ થશે ? પણ સ્વામી મને ઝોલાવે છે માટે જરૂર જવું, જે બનવાનું હોય તે બનો.’ એ પ્રમાણે વિચારી વ્યગ્રચિત્તે તે રથમાં બેઠી. સેવકોએ રથને સત્વર ચલાવ્યો. કમલવતીએ પૂછ્યું કે-‘મારા સ્વામીથી અલંકૃત થયેલું ઉપવન કેટલું દૂર છે ?’ ત્યારે સેવકે ઉત્તર આપ્યો કે-‘વન ક્યાં અને તમારો સ્વામી પણ ક્યાં ? કુમારે તમારા પિતાને ઘેર તમને મૂકી આવવાની અમને આજ્ઞા આપી છે.’ કમલવતીએ કહ્યું કે-‘ભલે, જ્યારે આવું વગર વિચાર્યું તેમજ પરીક્ષા કર્યા વિનાનું કાર્ય કર્યું છે તો પછવાડેથી તેને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થશે, બાકી મારે તો જે કર્મ ઉદયમાં આવી પડ્યું તે ભોગવવું જ જોઈએ. કહ્યું છે કે ‘કરેલા કર્મોનો ક્ષય કરોડો વર્ષે કરીને પણ થતો નથી. શુભ વા અશુભ જે કર્મ કર્યું હોય, તે અવશ્ય ભોગવવું જ પડે છે.’ પરંતુ હું નિરપરાધી પ્રત્યે આ

શુ' આચ્યુ' ?" આ પ્રમાણે વિચારતી તે થોડા દિવસમાં પાડ-લીખ'ડપુર સમીપે આવી પહોંચી. એટલે કમલવતી બોલી કે-“ હે સારથી ! તું અહીંથી જ રથને પાછો વાળ. હવે અહીં તારું કંઈ કામ નથી. આ સ્થાનથી હું પરિચિત છું. અહીંઆંથી સન્મુખ જ પાડલીખ'ડપુરનું ઉપવન દેખાય છે, તેથી હું એકલી સુખેથી જઈશ.” એ પ્રમાણે સાંભળી સારથી પ્રણામ કરીને આંખમાં અશ્રુ લાવી બોલ્યો કે-“ હે સ્વામિની ! તમે સાક્ષાત્ શીલ રૂપી ભૂષણને ધારણ કરનારા લક્ષ્મી છો, ને હું અધમ આજ્ઞાનો કરવાવાળો કર્મચંડાળ છું, કે જેથી તમને અરણ્યમાં તણ દઉં છું. દુષ્ટ કર્મ કરનાર એવા મને ધિક્કાર છે ?” એ પ્રમાણે બોલતા સારથીને કમલવતીએ કહ્યું કે-“ હે સત્પુરુષ ! આમાં તારો અપરાધ નથી. જે સેવક છે તે તો સ્વામીની આજ્ઞા પ્રમાણે કરેજ છે. પણ તે મંદભાગ્યવંતને મારું એક વચન કહેજે કે ‘શુ' આ કાર્ય કુલોચિત કરેલું’ છે ?” એ પ્રમાણે સાંભળ્યા બાદ કમલવતીને વટ તરુની નીચે મૂકીને સારથી રથ લઈને પાછો વળ્યો. પછી એકાકી કમલવતી રોતી ને વિલાપ કરતી બોલવા લાગી કે-“ હે વિધાતા ! તે' આ અતિ કૂર કાર્ય શુ' આચ્યુ' ? અકાળે વજ પડવા રૂપ પ્રિયના વિયોગથી ઉત્પન્ન થતું દુઃખ તે' મને શામાટે આચ્યુ' ? મે' તારો શો અપરાધ કર્યો હતો ! આ દુઃખ તો સર્વ સહન થઈ શકે તેમ છે, પરંતુ અસત્ય કલંક ચડાવીને ભર્તાએ મને ઘરમાંથી કાઢી મૂકી છે; તેથી મને મહદ્ દુઃખ થાય છે. હું શુ' કરું ? ક્યાં જાઉં હે માતા ! અહીં આવીને દુઃખદાવાગ્નિથી વળતી તારી પુત્રીનું રક્ષણ કર. અથવા તું આવતી નહિ, કારણ કે મારું દુઃખ જોઈને તારું હૃદય ક્ષતી જશે. હું મંદભાગ્યવતી છું. કારણ કે હું કુમારાવસ્થામાં પિતાને વર શોધવાની ચિંતાનું કારણ થઈ હતી. પાણિગ્રહણ વખતે પિતાને બંધન વિગેરેનું કષ્ટ પ્રાપ્ત કરાવ્યું હતું. અત્યારે પણ આ સાંભળીને તે પણ દુઃખી થશે.” આ પ્રમાણે અનેક રીતે વિલાપ કરતી સતી મનને વિષે વિચાર કરવા લાગી

કે-“ પ્રથમ મારા સ્વામીએ મારા શીલની સારી રીતે પરીક્ષા કરી હતી. પરંતુ એવું જાણાય છે કે કોઈ નિષ્કારણ વૈરીએ અથવા ભૂતરાક્ષસ વિગેરેએ ઈંદ્રજાનનું સ્વરૂપ બતાવીને મારા સ્વામિનું મન વ્યુદ્ધગ્રાહિત કરી નાંખ્યું છે. તેથી હમણા કલંકયુક્ત મારે પિતાને ઘેર જવું સર્વથા યુક્ત નથી. હમણાં તો જટિકાના પ્રભાવથી પુરુષ રૂપ ધારણ કરીને રહું. કારણ કે પાકા બદરી ફળના જેવા સ્ત્રીશરીરને જોઈને કોણ ભોગવવાની ઇચ્છા ન કરે ? કહ્યું છે કે “ તળાવનું પાણી પીવાને, તાંબૂલ ખાવાને અને ચૌવનાવસ્થામાં સ્ત્રીના શરીરને જોવાને કોણ ઉસુક ન થાય ? ” મારે તો પ્રાણત્યાગથી પણ શીલનું રક્ષણ કરવું તે શ્રેષ્ઠ છે. કારણ કે આ સંસારમાં શીલ સિવાય બીજો પરમ પવિત્ર અને નિષ્કારણ મિત્ર નથી. કહ્યું છે કે-“ શીલ એ નિર્ધાનનું ધન છે, અલંકાર-રહિતનું આભૂષણ છે, વિદેશને વિષે પરમ મિત્ર છે, અને આ ભવમાં તથા પરભવમાં સુખ આપનારું છે. ” વળી શીલના પ્રભાવથી પ્રજ્વલિત અગ્નિ શાંત થઈ જાય છે અને સર્પ આદિનો ભય નાશ પામી જાય છે. આગમમાં પણ કહ્યું છે કે-“ દેવ, દાનવ, ગંધર્વ, ચક્ષ, રાક્ષસ અને કિન્નર વિગેરે બ્રહ્મચારીને નમસ્કાર કરે છે, કારણ કે તે હુબ્બર કાર્યના કરનાર છે. ” વળી “ કોઈ કોડોગમે સોનૈયાનું દાન દે અથવા સોનાનું જિનભુવન કરાવે તોપણ જેટલું પુણ્ય બ્રહ્મવ્રત ધારણ કરનારને થાય છે તેટલું તેને થતું નથી. ”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે જટિકાના પ્રભાવથી બ્રાહ્મણનો વેષ ધારણ કરીને પાડલીખંડપુરથી પશ્ચિમ દિશાએ આવેલ ‘ ચક્ર-ધર ’ નામના ગામની સમીપે ચક્રધર દેવતાના મંદિરમાં પૂજાની-પણે રહી, અને સુષે કાળ નિર્ગમન કરવા લાગી.

હવે સારથીએ રણસિંહ કુમાર પાસે જઈને કમલવતી સંબંધી સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું, તે સાંભળીને ‘ આ સર્વ ગંધર્વમૂષિકાના મંત્રાદિનું

માહાત્મ્ય છે ' એવું જાણી કુમાર અત્યંત પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો કે—“ મેં અધમે કુલને અનુચિત્ત એવું આ શું આશ્ચર્યું ? કે જેથી નિર્દુષણ એવી પ્રાણપ્રિયાને કલંક ચડાવ્યું. તે મારી પ્રાણપ્રિયા કમળાક્ષી કમલવતી શું કરતી હશે ? હું શું કરું ? તેના વિના સર્વ શૂન્ય લાગે છે. ‘ દીપ છતાં, અગ્નિ છતાં તથા નાના પ્રકારના મણિ છતાં એક તે મૃગાક્ષી વિના આ જગત બધું અંધકારમય લાગે છે. ’ કોણ જાણે તે મારી વલ્લભા હવે મને ક્યારે મળશે ? અધન્ય એવો હું લોકોને સુખ શી રીતે બતાવી શકીશ ? મને ધિક્કાર છે ! જે હૃદયને વિષે એવો માઠો વિચાર આવ્યો તે મારું હૃદય કૂટી કેમ ગયું નહિ ? અને તે મારી જીભ શતખંડ કેમ થઈ ગઈ નહિ, કે જેણે તેને વનમાં મૂકી આવવાની રજા આપી ? આ પ્રમાણેનું અકાર્ય કરતાં મારા માથા ઉપર બ્રહ્માંડ કેમ તૂટી પડ્યું નહિ ? અરે ! વગર વિચારે કરેલું કાર્ય મહા અનર્થને માટે જ થાય છે. નીતિશાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે “ કોઈ પણ કાર્ય સહસા કરવું નહિ. કારણ કે સહસા કાર્ય કરનાર અવિવેકી પરમ આપદાનું સ્થાન થાય છે, અને વિચારીને કામ કરવાવાળા ગુણલુબ્ધ પ્રાણીઓ સ્વયમેવ સંપદાને પામે છે. ” પણ હવે આ પ્રમાણે શોચ કરવાથી શું ? વિચારવાની જરૂર એ છે કે આ કાર્ય કોનાથી થયું ? ” એ પ્રમાણે વિચાર કરતા તેણે ગંધભૂષિકા જતી રહ્યાના ખબર સાંભળ્યા, એટલે ‘ ખરેખર આ કાર્ય તેણે જ કરેલું છે ’ એમ નઃશ્વાસ પૂર્વક વિચારવા લાગ્યો.

હવે ગંધભૂષિકાએ સોમાપુરી જઈને રત્નવતી પાસે કુમારનું બધું સ્વરૂપ તથા કમલવતીનું પણ સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું. રત્નવતી હર્ષવતી થઈ. પછી તેણે પોતાના પિતા પુરુષોત્તમ રાજને કહ્યું કે — ‘ હે સ્વામિન્ ! રણસિંહ કુમારને તેડાવો. ’ એટલે પુરુષોત્તમ રાજાએ પણ કુમારને બોલાવવાને કનકપુર કનકશેખર રાજાની પાસે પોતાના સેવકો મોકલ્યા. તેઈએ ત્યાં જઈને કહ્યું કે— “ હે

સ્વામિનુ! રણસિંહ કુમાર રત્નવતીનું પારિત્રહણ કર્યા વગર રસ્તેથી જ પાછા વળ્યા એ ઘણું અનુચિત કર્યું છે, તેણે અમને લક્ષ્મિજત કર્યા છે; પરંતુ રત્નવતી તો તેમના વિષે એકચિત્તવાળી જ રહી છે. તેથી હવે તેના પાણિત્રહણ અર્થે કુમારને મોકલો.” કનકશેખરે કુમારને ઝોલાવી આજ્ઞા કરી કે—“રત્નવતીના વિવાહ માટે જાઓ.” કમળવતીના વિરહથી જોકે તેનું મન વ્યગ્ર હતું, તોપણ પિતાના આગ્રહથી તેણે કબૂલ કર્યું. શુભ દિવસે સૈન્યસહિત ચાલ્યા. શુભ શુકન જોઈ પ્રયાણ કરતાં પાડલીખંડપુર સમીપે આવ્યા. એટલે પ્રિયાની શોધ માટે ફરતાં ફરતાં ચક્રધર ગામની સમીપના ઉદ્યાનમાં આવી, ત્યાં તંબૂ નાંખી પડાવ કર્યો. કુમાર ચક્રધરદેવની પૂજા કરવા ચાલ્યા, તે વખતે તેમની જમણી ચક્ષુ ફરકી, તેથી તે વિચારવા લાગ્યો કે—“આજ કોઈ ઇશનો સંયોગ થશે, પરંતુ કમલવતી વિના મને ખીજું કંઈ ઇશ નથી; તેથી જો તે મળી આવે, તો ખરો ઇશ લાભ પ્રાપ્ત થયો માનું.” એ પ્રમાણે વિચારે છે, તેવામાં પુષ્પબટુક રૂપધારક કમલવતીએ પુષ્પ લાવીને કુમારના હસ્તમાં મૂક્યાં. કુમારે તેને યોગ્ય મૂલ આપ્યું. પછી પુષ્પબટુકે વિચાર્યો કે—“આ રણસિંહ કુમાર રત્નવતીના પાણિત્રહણાર્થે જતા જણાય છે.” કમળવતી કુમારને જોઈ અતિ હર્ષિત થઈ. કુમાર પણ પુષ્પબટુકરૂપ ધરનારી કમળવતીને પુનઃ પુનઃ જોતો સતો વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“આ મારી પ્રાણ-વલ્લભા કમલવતીના જેવો દેખાય છે. અને જોઈને મારું મન અતિ પ્રકુલિલત થાય છે.” એ પ્રમાણે ચિન્તન કરતો વિશ્વમયથી તેને પુનઃ પુનઃ જોતાં પણ તૃપ્ત થયો નહિ. કમલવતી પણ રનેહ કરીને પોતાના પ્રિયને નિરખવા લાગી. પછી કુમાર બટુકને સાથે લઈને પોતાના સુકામે આવ્યો, અને લોજન વિગેરેથી લક્ષ્મિપૂર્વક તેનું બહુ સન્માન કરીને તેને પોતાની પાસે બેસાડ્યો. પછી કુમાર તેને કહેવા લાગ્યો કે—“હો બટુક! તારું અંગ ફરીફરીને જોતાં છતાં મને તૃપ્તિ થતી નથી. તારું દર્શન મને અતિશય

ઇષ્ટ લાગે છે.’ બટુક બોલ્યો કે—‘હે સ્વામિન્! એ સત્ય છે. જેમ ચંદ્રની ક્રાંતિના દર્શનથી ચાંદ્રોત્પલમાંથી જ અમૃત સ્ત્રવે છે, બીજામાંથી સ્ત્રવતું નથી, તેમ આ સંસારમાં પણ જે જેનો વલ્લભ હોય છે, તેને જેવાથી તૃપ્તિ થતી જ નથી.’ કુમારે કહ્યું કે—‘મારે આગળ જવાનું ખાસ કારણ છે, પરંતુ તારા પ્રેમની શૃંખલાથી બંધાયેલ મારું મન એક પગલું પણ આગળ ભરવાને ઉત્સાહિત થતું નથી; તેથી કૃપા કરી તું મારી સાથે ચાલ. પાછો હું તને અહીં અવશ્ય લાવીશ.’ એ પ્રમાણે સાંભળીને બટુક બોલ્યો કે—‘મારે અત્રે હંમેશા ચક્રધર દેવની પૂજા કરવાની છે, તેથી મારાથી કેમ આવી શકાય? વળી દંભરહિત વ્રત ધારણ કરનાર મને ત્યાં આવવાનું પ્રયોજન પણ શું છે?’ કુમારે કહ્યું કે—‘જે કે તારે કંઈ પણ કાર્ય નથી તોપણ મારા ઉપર કૃપા કરીને તારે આવવું જોઈએ.’ કુમારના આગ્રહથી તેણે તે કબૂલ કર્યું, અને તેની સાથે આગળ ચાલ્યો. માર્ગમાં જતાં કુમારને બટુકની સાથે ઘણી પ્રીતિ બંધાણી. એક ક્ષણ પણ તે તેનો સંગ છોડતો નથી. તેની સાથે જ બેસવું, ઉઠવું, ચાલવું ને સૂવું વિગેરે કરે છે. શરીરની છાયાની જેમ તેઓ બન્ને એક ક્ષણ પણ નોખા પડતાં નથી. દૂધ ને જળની જેવી તેઓને મૈત્રી થઈ છે. કહ્યું છે કે—“દૂધે પોતાની સાથે મિશ્રિત થયેલ જળને પોતાના સર્વ ગુણ આપ્યા. પછી દૂધને તાપ ઉપર ચડાવેલું જોઈને જળે પોતાની જાતને અગ્નિમાં નાંખી, અર્થાત્ પોતે બળવા માંડ્યું; તે વખતે પોતાના મિત્રને આપત્તિમાં જોઈને દૂધ ઉછલીને અગ્નિમાં પડવા તૈયાર થયું. તેને પાછું તેના મિત્ર સાથે મેળવ્યું અર્થાત્ પાણી છાંટ્યું ત્યારે તે શાંત થયું. સારા માણસોની મૈત્રી એવા પ્રકારની હોય છે.”

એકદા કુમાર બટુકને કહેવા લાગ્યો કે—‘હે મિત્ર! મારું મન મારી પાસે નથી.’ તેણે પૂછ્યું કે—‘તે કયાં ગયું છે?’

કુમારે કહ્યું કે-‘તે મારી વલ્લભા કમલવતીની સાથે ગયું છે.’ તેણે પૂછ્યું કે-‘કમલવતી ક્યાં ગઈ છે? કુમારે કહ્યું કે-‘મારા જેવા મંદભાગ્યવાળાના ઘરને વિષે એવું સ્મરતી ક્યાંથી રહે? દૈવથી જેનું મન નષ્ટ થયેલું છે એવા મેં તે નિરપરાધી બાલાને કાઢી મૂકી. તે ક્યાં ગઈ હશે!’ બુદ્ધે કહ્યું કે-‘જેને માટે તું આટલો બધો ખેદ કરે છે તે કેવી હતી?’ કુમાર નેત્રમાં અશ્રુ સહિત કહેવા લાગ્યો કે-‘હે મિત્ર! તેના ગુણો એક જીલથી ગણવાને કેવી રીતે શક્તિમાન થવાય? સર્વ ગુણનું ભાજન તે સ્ત્રી હતી; હવે તેના વિના સર્વ સંસાર શૂન્ય લાગે છે. પરંતુ તારા દર્શનથી મને આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે.’ ત્યારે બુદ્ધે કહ્યું કે-‘હે સુંદર! આટલો બધો પશ્ચાત્તાપ કરવો ઉચિત નથી, કારણ કે વિધિએ નિર્માણ કરેલ કાર્ય નિવારવાને કોણ શક્તિવાન છે? કહ્યું છે કે-‘વિધિ અઘટિત ઘટનાને ઘટાવે છે ને સુઘટિત ઘટનાને જર્જરીભૂત કરે છે; જેને માટે મનુષ્યજાતને વિચાર પણ આવી શકતો નથી તેવી ઘટના વિધિ ઘટાવે છે.’ તો આ પ્રમાણે બહુ શોચ કરવાથી શો લાભ છે?’

હવે ઘણા દિવસે કુમાર મિત્ર સહિત સોમપુરીએ પહોંચ્યા. પુરુષોત્તમ રાજા મહા ઉત્સવથી તેની સન્મુખ ગયા, અને જમાઈને મોટા આડંબરથી પોતાના નગરને વિષે પ્રવેશ કરાવ્યો. પછી શુભ મુહૂર્તે રત્નવતીનું પાણિયહણ કરાવ્યું. પુરુષોત્તમ રાજાએ પહે-રામણીમાં ઘણા હાથી તથા અર્ધો વિગેરે આપ્યાં. ત્યાં રણસિંહ કુમાર શ્વશુરે આપેલ આવાસમાં રહેતો સતો રત્નવતીની સાથે વિષયસુખ ભોગવવા લાગ્યો.

એકદા રત્નવતીએ તેને પૂછ્યું કે-‘હે પ્રાણનાથ! તે કમલવતી કેવી હતી કે જે મરી ગઈ સતી પણ આપના ચિત્તને છોડતી નથી, અને જેણે મારા પાણિયહણથી અહીં આવતાં આપને વશ કરી દઈને પાછા વાળવા હતા?’ કુમાર બોલ્યો કે-‘હે પ્રિયે?

આ ત્રિભુવનને વિષે એના જેવી બીજી કોઈ સ્ત્રી નથી. તેના અંગના લાવણ્યનું શું વર્ણન કરું! તે મરી ગયે સતે તને પરણીને જે વિષયસુખનો આનંદ લઉં છું તે આનંદ, દુકાળમાં ગોધમ, તંદુલ આદિ ધાન્ય નહિ મળવાથી હલકાં કાંગ, કોદરા, શામો વિગેરે તૃણધાન્ય ખાઈને જે આનંદ મળે તેના જેવો છે. કહ્યું છે કે—

‘ હેળવીયો હીરે, રૂડે રચણાયરતણે; ફૂટરે ફટિક તણે, મણિએ મન માને નહિ. ’ “ રત્નાકરના રૂડા હીરાથી હળેલા માણસનું મન ફુટડાં કે ઉજળાં એવા ફટકના મણિથી માને નહિ. ”

આ પ્રમાણેનાં કુમારનાં વચન સાંભળીને રત્નવતી રોષથી બોલી કે—‘ મેં કેવું કયું? ’ તે દુષ્ટ સ્ત્રીને કેવી શિક્ષા આપી? અહીંથી ગંધમૂષિકાને મોકલી, તે સર્વ મેં જ કયું હતું. જેવી તે તમારી ઇષ્ટ હતી, તેવું મેં કયું; તો હવે તમે શું સેવકની પેઠે તેના ગુણો વારંવાર ગાયા કરો છો? ’ એ પ્રમાણે સાંભળીને કુમાર કમલવતીને તદ્દન નિષ્કલંક માની, ક્રોધથી લાલચોળ થઈ, રત્નવતીને હસ્તથી પકડી. લાત મારી, તિરસ્કાર કરીને બોલ્યો કે—“ હે મલિન કર્મ કરવાવાળી! તને ધિક્કાર છે! તેં આજ્ઞા આપીને કુકર્મ કરાવ્યું; પણ તેથી તેં તારા પોતાના જીવને જ દુઃખસમુદ્રમાં નાંખ્યો છે. તારા જેવી સ્ત્રીના કરતાં કુતરી પણ વધારે સારી છે, કે જે ભસતી હોય પણ અન્ન આપવાથી વશ થાય છે ને ભસતી નથી. પરંતુ વહુમાનિતા એવી પણ માનિની (સ્ત્રી) કદિ પણ પોતાની થતી નથી. ? ” એ પ્રમાણે કહીને પછી વિચારવા લાગ્યો કે—‘ અરે! વૃથા કલંકચિંતામાં પડેલી મારી પ્રિયા કમલવતી જરૂર મૃત્યુવશ થઈ હશે, તો હવે મારા આ જીવનથી સચું! ’ એ પ્રમાણે વિચાર કરી તેણે પોતાના સેવકોને આજ્ઞા કરી કે—તમે મારા આવાસની પાસે એક મોટી ચિતા રચો, કે જેથી કમલવતીના વિરહથી દુઃખી થયેલો હું તેમાં પડીને મરણ પામું. ’ એ પ્રમાણે કહી પરાણે ચિતા કરાવી, અને સર્વ

જણાએ વાર્યા છતાં બગી મરવા ચાલ્યો. અહીં પુરુષોત્તમ રાજાએ તે વાત સાંભળી, એટલે પ્રથમ તો કુડકપટની પેટી, મિથ્યા કલંક ચડાવનારી, અકાર્ય કરનારી અને નરકગતિમાં જનારી એવી ગંધમૂષિકાને ઘણી કદર્થના કરાવી, ભાનરહિત કરી, અપમાન અપાવી રાસભ ઉપર બેસાડીને નગરની બહાર કાઢી મૂકી; સ્ત્રી ભતિ હોવાથી મારી નાખાવી નહિ. પછી તે કુમાર પાસે આવ્યો. ત્યાં તેણે તથા સાર્થવાહ આદિ જનોએ કુમારને બહુ પ્રકારે વાર્યો છતાં તે ચિતા સમીપ આવ્યો. રાજા આદિ જનો વિચાર કરવા લાગ્યા કે—‘મોટો અનર્થ થશે, એક સ્ત્રીના વિયોગથી આવું પુરુષરત્ન મૃત્યુ પામશે.’ આ પ્રમાણે વિચારી કુમારને ચિતામાં પડવાને તૈયાર થયેલા જોઈને પુરુષોત્તમ રાજા બટુક સમીપે જઈ કહેવા લાગ્યો કે—‘હે આર્ય! આ કુમાર તારું વાક્ય ઉલ્લંઘન કરતા નથી, તેથી એવી ધિજ્ઞપિત કર કે જેથી તે આ પાપકાર્યથી પાછા ફરે.’ પછી બટુક કુમાર પ્રત્યે બોલ્યો કે—“હે ભદ્ર! ઉત્તમ કુલમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં આવું નીચ કુલને ઉચિત કર્મ કેમ કરો છો? તમારા જેવા સદાચારી પુરુષને એ ઘટિત નથી. અગ્નિપ્રવેશ આદિના મૃત્યુથી અનંત સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે. તેમાં પણ મોહાતુર થઈને મરવું તે તો અતિ દુઃખદાયી છે. વળી હે મિત્ર તમે મને પ્રથમ કહ્યું હતું કે ‘હું’ તને ચક્રધર ગામની સમીપે પાછો પહોંચાડીશ’ તે તમારું વચન અન્યથા થાય છે. તેમજ મૃત્યુ પામેલો કમલવતીની પાછળ મરવાને ઇચ્છે છે, તે પણ વ્યર્થ છે.

કારણ કે જીવ પોતાના કર્મથી જ પરભવને વિષે જાય છે. જીવોની ચોરાશી લાખ યોગિ છે, તેથી તેઓની ગતિ એક નથી; કર્મને અનુસરીને જીવની ગતિ થાય છે. પંડિત પુરુષે સારું અથવા મધ્યમ કાર્ય પણ ફળના પરિણામનો વિચાર કરીને જ કરવું જોઈએ. રભસવૃત્તિએ કરેલું તથા વગર વિચારે કરેલું કાર્ય

આગળ ઉપર શલ્યની જેવું દુઃખદાયક નીવડે છે. તેથી આ સાહસ કરવાથી પાછા ફરો; કારણ કે ‘જીવતો નર સેંકડો ભદ્રને જીએ છે.’ વળી જો તમે મારી વાત સાંભળીને તમારા પ્રાણતું રક્ષણ કરશો, તો કદાચિત્ તમને કમળવતીને સંયોગ પણ પ્રાપ્ત થશે; પણ જો મૂઢપણાને લીધે પ્રાણત્યાગ કરશો, તો તેનો સંગમ દુર્લભ જ છે.” આ પ્રમાણેની વટુકની વાણી સાંભળીને કમલવતીને મળવાની કિંચિત્ અભિલાષા જેના હૃદયમાં ઉદ્ભવી છે એવો કુમાર કહેવા લાગ્યો કે—‘હે મિત્ર ? શું તેં મારી પ્રિયાને જોઈ છે ? અથવા શું તે જીવે છે એવું કોઈએ તને કહ્યું છે ? અથવા જ્ઞાનના બળથી તું જાણે છે કે તે મળશે કે નહિ ? તું મને અગ્નિમાં પડતો અટકાવે છે તેનું કારણ શું છે ? તે કહે.’ બટુક બોલ્યો કે—‘હે કુમાર ! તમારી પ્રિયા કમલવતી વિદ્યાતાની પાસે છે એમ હું જ્ઞાનથી જાણું છું; તેથી જો તમે કહો તો મારા આત્માને વિદ્યાતાની પાસે મોકલીને કમલવતીને અહીં લઈ આવું.’ ત્યારે કુમારે કહ્યું કે—‘જો એ સર્વ સત્ય હોય તો તેમાં જરા પણ વિલંબ કર નહિ. જ્યારે હું કમલવતીને જોઈશ ત્યારે મારા આ જન્મ કૃતાર્થ માનીશ.’ ત્યારે બટુક બોલ્યો કે—‘હે સુંદર દક્ષિણા વિના મંત્રવિદ્યા આદિ કેવી રીતે સિદ્ધ થઈ શકે ?’ ત્યારે કુમારે કહ્યું કે—‘હે મિત્ર ! પ્રથમ મેં તને મારું મન અર્પણ કરેલ છે, હવે મારા પ્રાણ પણ તારે આધીન છે; તો કહે હવે તેથી વધારે બીજી શી દક્ષિણા આપું ?’ બટુકે કહ્યું કે—‘દીર્ઘાયુ થાઓ, પણ હું જ્યારે જે કાંઈ તમારી પાસે માગું તે તમારે આપવું પડશે.’ કુમારે કહ્યું કે—‘હું તને વર આપું છું તે હું પાળીશ. બહુ કહેવાથી શું ! પરંતુ તું હવે મારી પ્રિય વલ્લભાને સત્વર લાવ.’ એ પ્રમાણે કહેવાથી બટુકે સંજીવિની નામની જડી સર્વને બતાવી. પછી તે પડદાની અંદર ધ્યાન કરતો બેઠો. કુમાર પણ અતિ હર્ષિત થવા લાગ્યો. રાત્ર વિગેરે પણ કમલ-

વતીને જોવાને ઉત્સાહિત થયા. વળી ‘મૃત્યુ પામેલી કમલવતી પાછી આવશે તો મોટું આશ્ચર્ય થશે; આ વિપ્ર તો મોટો જ્ઞાની જણાય છે.’ એ પ્રમાણે લોકો પણ પરસ્પર આલ્હાદ્યુક્ત આલાપ કરવા લાગ્યા. તે સમયે બટુકે પેલી બડી કર્ણુથી દૂર કરી એટલે કમલવતી થઈ ગઈ. પછી તે પડદામાંથી બહાર આવી. કુમારે તેને અતિ હર્ષથી જોઈ, અને ‘જેરખર આ જ મારી પ્રિયા કમલવતી છે’ એમ કહ્યું, તેણે આવીને પોતાના પ્રિયને પ્રણામ કર્યાં. સઘળાઓએ તેને જોઈ. તેનું રૂપ, લાવણ્ય અને સૌભાગ્ય આદિ જોઈને લોકો પણ વિસ્મય પૂર્વક કહેવા લાગ્યા કે—‘જેવી રીતે પિત્તળ આગળ સુવર્ણ શોભતું નથી તેવી રીતે આ કમલવતી પાસે રત્નવતી પણ શોભતી નથી. કુમાર એની ખાતર સાહસ કરતા હતા તે પણ યુક્ત જ હતું. એ કુમારને તેમજ એ કમલવતીને બંનેને ધન્ય છે.’ એ પ્રમાણે પ્રશંસા કરતા લોકો પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. કુમાર પણ હર્ષથી પરિવાર સહિત મહોત્સવ પૂર્વક કમલવતીને લઈને પોતાને આવાસે આન્યા; અને અલંકાર તથા વસ્ત્રથી વિભૂષિત એવી કમલવતીની સાથે પંચવિધયસુખ લોગવતાસતા પોતાના જન્મને સાર્થક માનવા લાગ્યા.

એકદા કુમારે કમલવતીને પૂછ્યું કે—‘હે સુલોચના! કેઈ એક વિપ્ર તારી ખાતર વિધાતાની પાસે આવ્યો હતો તેને તે જોયો હતો કે નહિ?’ એ પ્રમાણે સાંભળી કમલવતી વિસ્મય સહિત બોલી કે—‘હે પ્રાણેશ! તે વિપ્રજ હું હતો.’ એમ કહીને તેણે જડીબુટીનું સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કર્યું, તે સાંભળી કુમાર અતિ સંતુષ્ટ થયો. કમલવતીએ વિચાર્યું કે “આ વલ્લભ રત્નવતીની સામું જરા નજર પણ કરતા નથી, તેના તરફ તે અત્યંત નિઃસ્નેહી થયેલા છે.” પણ તેમાં મારો જ અવર્ણવાદ બોલાય. જોકે તેણે અપરાધ કર્યો છે તોપણ મારે તે વિષે વિચાર કરવો યોગ્ય નથી. કારણ કે ઉપકારીના પ્રતિ પ્રત્યુપકાર કરવો એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી, પણ અપકાર કરવાવાળાની ઉપર ઉપકાર કરવો

એ જ સત્ પુરુષોનું લક્ષણ છે.” કહ્યું છે કે—“ ઉપકાર કરવાવાળા ઉપર વા મત્સર વિનાના મનુષ્ય ઉપર દયા બતાવવામાં આવે તેમાં વિશેષપણું શું છે ! પણ જે અહિત કરનાર પ્રતિ તેમજ સહસા અપરાધ કરનાર પ્રત્યે દયા બતાવે તે જ સત્ પુરુષોમાં અગ્રણી છે.” એ પ્રમાણે વિચાર કરી કમલવતીએ કુમાર પાસે વરદાન માગ્યું. કુમારે કહ્યું કે—“જે તારી ઇચ્છા હોય તે માગી લે.” કમલવતી બોલી કે—“જે તમે ઇચ્છિત વસ્તુને અર્પણ કરતા હો તો મારી ઉપર જેવા સ્નેહવાળા છો તેવા રત્નવતી પ્રતિ સ્નેહવંત થાઓ જોકે તેણે અપરાધ કર્યો છે તો પણ તે ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે. કારણ કે તમે ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થયા છો અને કુળવાન પુરુષોને ચિરકાળ સુધી ક્રોધ રાખવો ઘટતો નથી. કહ્યું છે કે “કુળવાન પુરુષને ક્રોધ થતો નથી, કદાચ થાય તો તે લાંબા કાળ સુધી રહેતો નથી; જો કદાચ લાંબો કાળ સુધી રહે તો તે ફળતો નથી. તેથી સત્ પુરુષોનો કેપ નીચ જનોના સ્નેહ જેવો છે.” વળી સ્ત્રીઓનું હૃદય પ્રાયે નિર્દય હોય છે. કહ્યું છે કે—“અસત્ય, સાહસ, માયા, મૂર્ખત્વ, અતિલોભ, અસ્વચ્છતા અને નિર્દયપણું એ સ્ત્રીઓના સ્વાભાવિક દોષો છે. પોતાના સ્વાર્થ સાધવાને માટે તે નીચ આચરણ આચરે છે.” આ પ્રમાણે કમલવતીના કહેવાથી કુમારે રત્નવતીનું પણ સન્માન કર્યું. પછી કેટલાક દિવસ ત્યાં રહીને પુરુષોત્તમ રાજાની આજ્ઞા લઈ કુમારે કનકપુર તરફ પ્રયાણ કર્યું. પિતાએ રત્નવતીને ઘણા દાસ, દાસી, અલંકાર, દ્રવ્ય વિગેરે આપીને વિદાય કરી અને કુમારને પણ ઘણા હાથી, અશ્વ, રથ, પાચહળ, સુવર્ણ, મોતી વિગેરે અર્પણ કર્યાં.

રણસિંહે રત્નવતીને લઈને કમલવતી સહિત શુભ દિવસે પ્રયાણ કર્યું. અનુક્રમે પાડલીખંડપુર સમીપે આવ્યા. ત્યાં જેણે પોતાની પુત્રીનું સર્વ વૃત્તાંત જાણ્યું છે એવો કમલસેન રાજા સન્મુખ આવી મહોત્સવ પૂર્વક જમાઈને પોતાના ઘરે લઈ ગયો.

કમલવતીને પણ ખડુ સન્માન આપ્યું. નગરના લોકોએ તેની ઘણી પ્રશંસા કરી. તેની માતાએ પણ સ્નેહવડે તેને આલિંગન કર્યું. પછી ઘણા દિવસો ત્યાં રહીને કુમાર કનકપુર તરફ ચાલ્યો. કનકશેખર રાજા પણ કુમારનું આગમન સાંભળીને આનંદ સહિત સન્મુખ આવ્યો. વિસ્મયપૂર્વક મળ્યો અને કુમારને નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. તે સમયે ઘણા પુરલોકો અને સ્ત્રીઓ તેમને જોવાને આવ્યા. તેઓ પરસ્પર આનંદ સહિત બોલવા લાગ્યા કે—“ આ કમલવતીને જુઓ કે જે પોતાના શીલના પ્રભાવથી યમ સમીપ જઈ તેના મુખમાં ધૂળ નાખીને પણ પાછી આવી. વળી તેના ગુણથી રંજિત થયેલો રણસિંહ કુમાર પણ તેની પાછળ મૃત્યુને આલિંગન દેવા તત્પર થયો. એ સતીમાં મુખ્ય એવી કમલાવતીને ધન્ય છે!” એ પ્રમાણેની પ્રશંસા સાંભળતા કુમાર પોતાના આવાસે આવ્યા; અને ત્રણે સુંદરીઓની સાથે દોગંદુક દેવની જેમ વિષયમુખ ભોગવવા લાગ્યો. એકદા કુમારે વિજયપુર નગરીની સમીપે આવેલા શ્રી પાર્શ્વ પ્રભુના પ્રાસાદમાં અષ્ટાહિકોત્સવ કર્યો. તે વખતે ચિંતામણિ યજ્ઞ પ્રત્યક્ષ થઈને કહ્યું કે—“ હે વત્સ! અહીંથી જઈને તારા પિતાનું રાજ્ય ભોગવ.’ એ પ્રમાણે યજ્ઞનું વાક્ય સાંભળી તે મોટા સૈન્ય સહિત વિજયપુર આવ્યો. તે વખતે સ્વદેપ સૈન્યવાળો નગરમાં રહેલો રાજા દુર્ગ મધ્ય જ રહ્યો; તે બહાર નીકળ્યો નહિ તેમ નગર પણ છોડ્યું નહિ. તે વખતે યજ્ઞે રણસિંહ કુમારની સેનાને આકાશમાંથી ઉતરતી તેને બતાવી. તે સેનાને જોઈને મધ્ય રહેલ રાજા નગર તજીને નાસી ગયો. પછી કુમારે વિજયપુરમાં પ્રવેશ કર્યો. નગરજનો ઉર્ષ પામ્યા. સર્વ પ્રધાન પુરુષોએ મળીને કુમારને તેના પિતા વિજયસેનાના સ્થાને સ્થાપિત કર્યો. રણસિંહ રાજા થયો. તે સજ્જન પુરુષોને માન આપતો હતો ને દુર્જનોની તર્જના કરતો હતો. તેમજ રામચંદ્રની સદૃશ નીતિવાન થઈ પોતાના રાજ્યનું પરિપાલન કરતો હતો.

એવા અવસરમાં એક દિવસ પાસેના ગામમાંથી અર્જુન

નામનો કોઈ કણુથી નગર તરફ આવતો હતો તેને માર્ગમાં ક્ષુધા તથા તૃષ્ણા લાગવાથી તેણે સ્વામિરહિત ચીલડાના ક્ષેત્રને જોઈ ત્યાં બમણું મૂલ્ય મૂકીને એક ચીલડું લીધું, અને તે વચ્ચેમાં વીંટીને કટિએ બાંધ્યું. પછી જોયો તે નગરમાં પ્રવેશ કરે છે તેવોજ જે દુર્ગપાલકો કોઈ શ્રેષ્ઠીપુત્રનો ઘાત કરી તેનું મસ્તક લઈને નાસી ગયેલ ચોરની તપાસ કરતાં કરતાં અહીં તહીં ફરતા હતા તેઓના જોવામાં આવ્યો. તેઓએ તેને પૂછ્યું કે—“ તારી કેડે આ શું બાંધ્યું છે ?” તેણે ઉત્તર આપ્યો કે—“ ચીલડું છે.” રાજસેવકોએ તપાસતાં મસ્તક દીઠું એટલે તેને ચોર ધારી બાંધીને પ્રધાન સમીપે લઈ ગયા. પ્રધાને કહ્યું કે—“ અરે તને ધિક્કાર છે ! તે દુર્ગતિના કારણરૂપ બાળકને મારવાનું કામ શા માટે કર્યું ?” તેણે કહ્યું કે—“ સ્વામિન્ ! હું કંઈ જાણતો નથી.” આટલું કહેવા ઉપરાંત ઘડઈ ઘડઈતિ એટલું તે બોલ્યો. તેથી તેને રાજાની સમીપે લઈ જવામાં આવ્યો. રાજાએ પૂછ્યું કે—“ અરે ! આ કાર્ય તે શા માટે કર્યું ?” ત્યારે તેણે ‘ઘડઈ ઘડઈતિ’ એટલો જ ઉત્તર આપ્યો. રાજાએ કહ્યું કે—“ અરે મૂર્ખ ! વારંવાર ‘ઘડઈ ઘડઈતિ’ એ શબ્દો કેમ બોલે છે ? તેનો પરમાર્થ કહે.” અર્જુન બોલ્યો કે—“ હે સ્વામી ! આ સ્થિતિમાં હું તેનો પરમાર્થ કહીશ તોપણ તે કોણ સત્ય માનશે ? વળી કોણ જાણે હમુ પણ મારા કર્મથી પુનઃ શું બનશે ? માટે હું કંઈ પરમાર્થ જાણતો નથી.” તે સાંભળી દુર્ગપાળના પુરુષોએ કહ્યું કે—“ આ કોઈ ઘૃષ્ટ જણાય છે, કેમકે અમે તેની પાસેથી જ સાક્ષાત્ મસ્તક કઢાવ્યું છે છતાં તે સત્ય બોલતો નથી ને ‘ઘડઈ ઘડઈતિ’ એવો ઉત્તર આપે છે.” રાજાએ પણ ક્રોધથી ‘તેને શૂલીયે ચઢાવો’ એવી આજ્ઞા આપી. સેવકો તેને લઈને શૂલી પાસે આવ્યા. તે સમયે કોઈ એક વિકરાળ રૂપધારી પુરુષ આવીને કહેવા લાગ્યો કે—“ હે માણસો ! જો તમે આને હણશો તો હું તમને સર્વને હણી

નાખીશ.’ એ પ્રમાણે કહેવાથી તેની સાથે રાજપુરુષોને યુદ્ધ થયું. તેણે સર્વને હાંકી કાઢ્યા. તેઓ નાસીને રાજ પાસે આવ્યા. તેઓની પાસેથી બનેલ વૃત્તાંત સાંભળી રાજ પોતે યુદ્ધ કરવા નીકળ્યો. તે વખતે તેને એક કોસ પ્રમાણ પોતાનું શરીર વિકુચ્યું. તે જોઈ રાજએ વિચાર કર્યો કે—‘આ કોઈ મનુષ્ય નથી, આ તો કોઈ યક્ષ કે રાક્ષસ હોય એમ જણાય છે; પછી ધૂપ ઉખેવવા વિગેરેથી તેની પૂજા કરીને કહ્યું કે—‘તમે અમારા અપરાધને ક્ષમા કરો.’ એટલે તે પ્રત્યક્ષ થઈ પોતાનું શરીર નાનું કરીને બોલ્યો કે—‘હું રાજન્! સાંભળ મારું નામ દુષમકાળ છે. લોકો મને કલિ એમ કહે છે. હમણા ભરતક્ષેત્રને વિષે મારું રાજ્ય પ્રવર્તે છે. મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ પછી ત્રણ વર્ષને સાડા આઠ મહિના વીત્યા બાદ મારું રાજ્ય પ્રવર્તેલું છે. મારા રાજ્યમાં આ ખેડુતે આવો અન્યાય કેમ કર્યો? કારણ કે તેણે શૂન્ય ક્ષેત્રમાં બમણું મૂલ્ય મૂકીને એક ચીલડું શા માટે લીધું? તેથી તે મારો ચોર છે. એટલે ચીલડાને બદલે મસ્તક બતાવીને મેં પ્રત્યક્ષ અને શિક્ષા આપી છે. હવે પછી કોઈ પણ એવો અન્યાય કરશે તો તેને હું સંકટમાં નાંખીશ.’” પછી ઘ્રેષ્ઠીપુત્ર પણ જીવતો થયો, અને તે રાજની સમીપે આવ્યો. રાજએ તેને પોતાના ખેળામાં બેસાડ્યો અર્જુનનું પણ ઘણું સન્માન કર્યું; પછી કલિએ રાજને પોતાનું સર્વ માહાત્મ્ય કહી છેવટે કહ્યું કે—‘હું રાજન્! મારા રાજમાં રામચંદ્ર રાજની જેમ ન્યાયધર્મનું પાલન કેમ કરે છે? હવે પછી જો તેમ કરીશ તો તે ન્યાયધર્મ-ચરણના નિમિત્તે હું તને દુઃખી કરીશ.’ આ પ્રમાણે કહીને તેણે રાજને છોડ્યો. પછી કલિ અદૃશ્ય થયો. સર્વ પોતપોતાના સ્થાને ગયા. અર્જુન પણ પોતાને સ્થાને ગયો.

ત્યાંથી રણસિંહ રાજ પ્રત્યક્ષ અનીતિ જોઈને ન્યાયધર્મ તણ અન્યાય આચરણમાં તત્પર થયો. લોકોએ વિચાર્યું કે—

‘રાજાને શું થયું છે કે જેથી તે આવો અન્યાય આચરે છે? તેને વારવાને કોઈ સમર્થ નથી.’ તે સમયે તેની સ્થિતિમાં આવી પડેલા પોતાના ભાણેજ રણસિંહ કુમારને પ્રતિબોધ આપવાને માટે શ્રી જિનદાસગણિ તે નગરના ઉપવનને વિષે પધાર્યા. રાજા પણ પરિવાર સહિત તેમને વાંદવા ગયો. વિનય પૂર્વક નમસ્કાર કરી બે હાથ જોડીને તે આગળ બેઠો. ગુરુએ પણ સકળ કલેશનો નાશ કરનારી દેશના આપી. તેમાં કહ્યું કે-‘હો રાજા! કલિનું રુપ જોઈને તારું મન ચલિત થઈ ગયું છે, પરંતુ આ અસાર સંસારને વિષે પુણ્ય પાપના નિમિત્તથી જ સુખ દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે.’ કહ્યું છે કે- “કર્મના ઉદયથી જ અન્ય ભવમાં ગતિ થાય છે, ભવગતિથી જ શરીરની ઉત્પત્તિ થાય છે, શરીરપ્રાપ્તિથી જ ઈન્દ્રિયોના વિષયો ઉદ્ભવે છે, અને ઈન્દ્રિયોના વિષયથી જ સુખ દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રાણાતિપાતાદિ પાંચ આસ્રવદ્વારને સેવતો સતોજ આ જીવ નિતાંત પાપકર્મથી લેપાય છે અને ભવસાગરમાં ડુબે છે. હિંસા આદિ આસ્રવને તજ્યા વિના ધર્મ ક્યાંથી હોય? કહ્યું છે કે-“લક્ષ્મીથી ગૃહસ્થપણું શોભે છે, નેત્રથી મુખ શોભે છે, રાત્રિથી ચન્દ્રમા શોભે છે, ભર્તાથી સ્ત્રી શોભે છે, ન્યાયથી રાજ્ય શોભે છે, દાનથી શ્રી શોભે છે, પરાક્રમથી રાજા શોભે છે, નિરોગીપણાથી કાયા શોભે છે, શુદ્ધતાથી કુળ શોભે છે, નિર્મદપણાથી વિદ્યા શોભે છે, નિર્હંસપણાથી મૈત્રી શોભે છે, અને દયાથી ધર્મ શોભે છે; બીજી રીતે ધર્મ શોભતો નથી.” એ કારણથી આસ્રવ ભવનો હેતુ છે અને સંવર નિવૃત્તિનું અસાધારણ કારણ છે એવો સિદ્ધાંત છે. તેટલા માટે હે વત્સ! તારો સજ્જન સ્વભાવ કલિ પુરુષના છલથી વિપરીત થયેલો છે; પરંતુ દુર્જનપણું યુક્ત નથી. કહ્યું છે કે- “કોપાયમાન સર્પના મુખરુપ ગુફાને વિષે હસ્ત નાંખવો એ સારો, જ્વલિત અગ્નિના કુંડમાં પડવું સારું, પેટને વિષે શસ્ત્રની અણી ભોકવી એ સારી, પણ વિપત્તિનું જ ઘર એવું દુર્જનપણું પંડિતોને સારું નહિ,” કલિ પુરુષના કહેવાથી તું પાપમતિ ધારણ કરે છે,

પરંતુ દુષ્ક્રમકાળ રુપ કલિ શું કહે છે તેનો તું વિચાર કરતો નથી. દુષ્ક્રમકાળ તે વળી રુપધારી હોય? તેથી એ કોઈ દુષ્ટ દેવ તરફથી ઉપદ્રવ થયેલો જણાય છે. તું પણ તેનાથી છેતરાયો છે. કારણ કે કલિ પુરુષના ઉપદેશથી કરવામાં આવેલા હિંસા આદિ કર્મથી શું માણસ નરકગતિમાં જતો નથી? શું કળિયુગમાં વિષલક્ષણથી માણસ મૃત્યુવશ થતો નથી? કલિકાળમાં પણ જેવું કર્મ કરે તેવું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે.” એ પ્રમાણે જિનદાસ ગણિનાં વચનો સાંભળીને રણસિંહે ચક્ષુ ઝોલીને નીચું મુખ કર્યું, અર્થાત્ શરમાયો. એટલે જિનદાસ ગણિએ ફરીને કહ્યું કે—“હૈ વત્સ! તારા પિતાનું વાક્ય સાંભળીને પ્રતિબોધ પામ. કલિપુરુષના દર્શનના હેતુવડે તારા કંગાયાના સ્વરૂપને અવધિજ્ઞાનથી જાણીને શ્રી ધર્મદાસગણી નામના તારા પિતાએ તને પ્રતિબોધ આપવા માટે (ઉપદેશમાળા) રચેલી છે તે તું સાંભળ. તેમાં કહેલું છે કે— “જેવી રીતે રાજા આજ્ઞા કરે છે અને પ્રધાન આદિ પ્રકૃતિમંડલ તથા સામાન્ય પૌરલોકો તેની આજ્ઞાને મસ્તકે ચડાવે છે તેવી રીતે શિષ્યે પણ ગુરુની આજ્ઞાને કરકમળ જોડી શ્રવણ કરવી.” વળી બીજું પણ કહ્યું છે કે—“સાધુ મુનિરાજની સન્મુખ જવું, તેમને વંદન તથા નમસ્કાર કરવા, શાતા પૂછવી વિગેરે કરવાથી લાંબા કાળનાં સંચિત કરેલાં પાપકર્મ એક ક્ષણમાં નષ્ટ થાય છે.” વળી તેમાંજ કહ્યું છે કે—“લાખો ભવે પણ જે પામવા દુર્લભ છે અને જન્મ જરા ને મરણ રુપ સમુદ્રથી જે તારે છે એવા જિન પ્રવચનને વિષે હે ગુણના ભંડાર! એક ક્ષણ પણ પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી.”

આ પ્રમાણે જિનદાસ ગણિ કહે છે તેવે સમયે વિજયા નામે સાધ્વી જે રણસિંહ રાજાની માતા થાય તે ત્યાં આવ્યા અને તેણે પણ કહ્યું કે—“હૈ વત્સ! તારે માટે તારા પિતા ધર્મદાસ ગણીએ આ ઉપદેશમાલા બનાવી છે તેનો તું પ્રથમ અભ્યાસ કર, તેના

અર્થનો વિચાર કર અને વિચાર કરીને અન્યાય ધર્મ તણ દર્ધ મોક્ષસુખને ઉપાર્જન કર. તારા પિતાના એ આદેશનો સ્વીકાર કર.” આ પ્રમાણેનાં પોતાની માતાનાં વચનો સાંભળીને રણસિંહ રાજાએ તેનું અધ્યયન કરવાનું કબૂલ કર્યું. પછી પ્રથમ જિનદાસ ગણિ ઉપદેશમાલાની ગાથા બોલે અને ત્યાર પછી રણસિંહ રાજા તે પ્રમાણે બોલે, એ રીતે બે ત્રણ વાર સાંભળીને બોલી જઈ તેણે આખી ઉપદેશમાલા કંઠે કરી. પછી તેના અર્થને ચિત્તમાં વિચારતો સતો તે ભાવિતાત્મા વૈરાગ્ય પામીને ચિંતવવા લાગ્યો કે- ‘મને ધિક્કાર છે! મેં અજ્ઞાનને વિશે આ શું આચર્યું? ધન્ય છે મારા પિતાને કે જેમણે મારા ઉદ્ધારને માટે અવધિજ્ઞાન વડે આગામી સ્વરૂપ જાણીને પ્રથમથી જ આ ગ્રંથ બતાવ્યો માટે હવે આ વિદ્યુત્પાત સમાન ચંચળ એવા વિષયસુખવડે સચું. કહ્યું છે કે-

ચલા લક્ષ્મીશ્વલા: પ્રાણા-શ્ચલં ચંચલયૌવનં ।

ચલાચલેરિમન્સંસારે, ધર્મ એકો હિ નિશ્ચલ: ॥

“લક્ષ્મી ચપળ છે, પ્રાણુ ચપળ છે, ચંચળ એવું યૌવન પણ ચપળ છે; એવા ચળાચળ સંસારમાં ધર્મ એક જ નિશ્ચળ છે.

આ પ્રમાણે વિચારી ઘરે આવીને રણસિંહ રાજા ન્યાય અને ધર્મની પ્રતિપાલના કરવા લાગ્યો. પછી કેટલેક કાળે કમળવતીના પુત્રને રાજ્યે સ્થાપન કરીને શ્રી મુનિચંદ્ર સૂરી પાસે રણસિંહ રાજાએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું; અને વિશુદ્ધચારિત્રનું આરાધન કરી કાળધર્મ પામીને દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

કમળવતીના પુત્રે પણ આ ઉપદેશમાલા કંઠે કરી અને સર્વ લોકોએ પણ તેનું પઠન પાઠન કર્યું. એ પ્રમાણે અનુક્રમે પઠન પાઠનના ક્રમમાં ચાલતી આ ઉપદેશમાળા અઘાપિ વિજય પામે છે.

આ ઉપદેશમાળા પ્રકરણ પોતાના પુત્રને પ્રતિબોધ પમાડવા માટે શ્રી ધર્મદાસ ગણિએ રચેલું છે; તેનું રહસ્ય અન્ય બુદ્ધિમાન જનોએ સમ્યગ્ પ્રકારે ધારણ કરવું. આ પ્રમાણે વૃદ્ધોક્ત સંપ્રદાય બતાવ્યો.

હવે તે ઉપદેશમાળાની ગાથાઓનો અર્થ વિગેરે કહેવામાં આવશે.

ઈત્યુપદેશમાલાયાં પ્રથમ રણસિંહનૃપસ્યમૂલસંબંધ: ।

ઘતિ ઉપદેશમાળાની પ્રથમ પીઠિકા
સમાપ્ત.

શ્રી ઉપદેશમાળા ભાષાંતર પ્રારંભ

(ટીકાકારનું મંગલાચરણ)

નત્વા વિભું સકલકામિતદાનદક્ષમ્ ।
શંખેશ્વરં જિનવરં જનતાસુપક્ષમ્ ॥
કુર્વે સુખોદિતપદાસુપદેશમાલામ્ ।
બાલાવખોધકરણુક્ષમટીપ્પનેન ॥ ૧ ॥

“ સકળ ઇચ્છિત દાન આપવામાં કુશલ તથા સુપક્ષને ઉત્પન્ન કરનાર (બતાવનાર) એવા જિનેશ્વર શ્રી શંખેશ્વર પ્રભુને નમસ્કાર કરીને બાળજીવોને ખોધ થઈ શકે એવા (સરલ) ટીપ્પન (ટીકા) વડે ઉપદેશમાળા સુખે ખોધ થાય તેવા પદ્ધવાળી કરું છું.”

મૂળ ગાથા

નભિઝીણુ જિણુવરિંદે, ઇંદનરિંદચિચ્યએ તિલોઅગુરુ ॥
ઉવએસમાલ મિણુમો, વુચ્છામિ ગુરુવએસેણું ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ—“ દેવેન્દ્રો ને નરેન્દ્રોએ પૂજેલા અને ત્રિલોકના ગુરુ એવા જિનવરેન્દ્રોને નમસ્કાર કરીને તીર્થંકર અને ગણધર આદિ ગુરુઓના ઉપદેશથી હું આ ઉપદેશમાળા કહું છું.” ૧.

ભાવાર્થ—આ ગાથામાં પ્રથમ પદે કરીને શ્રી જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરવા રૂપ મંગલાચરણ કર્યું છે. બીજા પદમાં જિનેશ્વરનાં વિશેષણો કહ્યાં છે. ત્રીજા પદમાં અભિધેય બતાવેલ છે, અને ચોથા પદમાં અહંના અધ્યાહારવડે આ ગ્રંથની પોતે શરૂઆત કરે છે

એમ બતાવ્યું છે. તેમાં અહં એટલે હું ધર્મદાસગણિ ક્ષમાશ્રમણ આ ઉપદેશમાળા રચ્યું છું એમ સમજવું. તે પણ પોતાની બુદ્ધિએ નહિ પણ તીર્થંકર ગણધરાદિના ઉપદેશવડે કહું છું. આમ કહેવાવડે અંતની આપ્તતા બતાવી છે.

બીજી ગાથામાં પણ મંગળાચરણ કરે છે તે આ પ્રમાણે-
જગચૂડામણિભૂઓ, ઉસભો વીરો તિલોઅસિરિતિલઓ ॥
એગો લોગાઈઓ એગો ચખખૂ તિહુઅણુસ્સ ॥ ૨ ॥

શબ્દાર્થ-“જગતમાં મુકુટમાણિ સદૃશ શ્રી ઋષભદેવ તથા ત્રિલોકના મસ્તકે તિલક સમાન શ્રી વીરભગવંત છે. તેમાં એક લોકમાં સૂર્ય સમાન છે અને એક ત્રિભુવનના ચક્ષુભૂત છે.” ૨.

ભાવાર્થ-આ અવસર્પિણિના ત્રીજા આરાને છેડે ધર્મના પ્રથમ ઉપદેશક હોવાથી શ્રી ઋષભદેવને જગતના મુકુટમાણિ તુલ્ય કહ્યા છે તથા આસન્ન ઉપકારી એવા ચોવીશમા તીર્થંકર શ્રી વીરપરમાત્માને તિલકની ઉપમા આપી છે. તિલકવડે જેમ મુખ શોભે તેમ શ્રી વીરભગવંતથી આ જગત બધું શોભે છે. વળી સકળ માર્ગના દેખાડનારા હોવાથી પ્રથમ તીર્થંકરને આદિત્યની ઉપમા આપી છે, અને જગતજીવોને જ્ઞાનેત્રના દાતા હોવાથી ચરમ તીર્થંકરને ચક્ષુની ઉપમા આપી છે.

હવે તે બે પ્રભુનાં ચરિત્રવડે તપ કરવાનો ઉપદેશ આપે છે-
સંવચ્છર મુસભજિણો, છમ્માસા વદ્ધમાણુ જિણુચંદો ॥
ઇચ્ચ વિહુરિયા નિરસણા, જઇજજએ ઉવમાણુણું ॥ ૩ ॥

શબ્દાર્થ-“ઋષભદેવ એક વર્ષ સુધી અને વર્ધમાન સ્વામી છ માસ સુધી-એ પ્રમાણે આહારપાણી રહિત વિચર્યાં છે. તે દૃષ્ટાંતે કરીને (બીજાઓએ પણ) તપકર્મમાં પ્રવર્તવું-ઉદમ કરવો.” ૩.

ભાવાર્થ-આ ગાથામાં સર્વ ગુણવડે પ્રધાન હોવાથી શ્રી વર્ધમાનસ્વામીને જિનચંદ્રની ઉપમા આપી છે. શ્રી ઋષભદેવ ને મહાવીર સ્વામીએ કરેલા ઉત્કૃષ્ટ તપનું દર્શાવત આપીને ગુરુ શિષ્યને ઉપદેશ આપે છે કે એવા તીર્થંકર ભગવંતે પણ આવો ઉત્કૃષ્ટ તપ કર્યો છે, તો તમારે પણ તપ કરવામાં યથાશક્તિ જરૂર ઉદ્યમ કરવો. કેમકે ઉત્તમ પુરુષના દર્શાવડે ખીજાઓએ પ્રવર્તવું યોગ્ય છે.

હવે વીરપરમાત્માના દર્શાવડે ક્ષમા રાખવાનો ઉપદેશ આપે છે-

જઈ તા તિલોઅનાહો, વિસહઈ વહુઆઈ અસરિસ જણુસસ
ઈઅ જ્યંતકરાઈ, એસ ખમા સવ્વસાહુણું ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થ-“જો પ્રથમ ત્રણ લોકના નાથ તીર્થંકરોએ અસદૃશ જનોના-નીચ જનોના જીવિતનો અંત કરે એવા ઘણા (દુષ્ટ એષ્ટિતો) સહન કર્યા તો તેવી ક્ષમા સર્વ સાધુઓએ પણ કરવી.” ૪.

ભાવાર્થ-સંગમાદિ દેવોને કરેલા તેમજ ખીજા ગોપાદિના કરેલા પ્રાણ્તાંત કરે તેવા ઉપસર્ગો ભગવંત શ્રી મહાવીર સ્વામીએ અનંત શક્તિમાન છતાં સહન કર્યા, ક્ષમા રાખી-તેના પર ક્રોધ કર્યો નહિ. એ પ્રકારની ક્ષમા સર્વ મુનિઓએ પણ ધારણ કરવી, એટલે ભગવંતનું અનુષ્ઠાન હૃદયમાં ધારણ કરીને પ્રાકૃત જનોના કરેલા તાડન તર્જનાદિ મુનિઓએ પણ સહન કરવા. ઇત્યુપદેશ:

ભગવંતની દૃઢતા સંબંધે કહે છે—

ન ચઈજજઈ ચાલેઉં મહઈ* મહા વદ્ધમાણુ જિણુચંદો ॥
ઉવસગ્ગ સહસ્સેહિંવિ, મેરુ જહા વાયગુંજહિં ॥ ૫ ॥

શબ્દાર્થ-“મેરુ પર્વત જેમ ગુંજારવ કરતા પ્રબળ વાયુથી

ગાથા ૫-સહસ્સેહિવિ. વાયુગુંજઈ * મોક્ષે કૃતમતિ: મહતિ * વિશેષણુ નીત: પ્રાપ્તો વિનયો યેન.

ચલાયમાન ન થાય તેમ મહુઈ એટલે મોક્ષને વિષે જ કરી છે મતિ જેમણે એવા મહાન વર્દમાન જિનચંદ્ર હબરો ઉપસર્ગવડે પણ ચલાવી શકાયા નહિ.” પ.

ભાવાર્થ—મેરુ પર્વતની જેમ દેવમનુષ્યના કરેલા હબરો ઉપસર્ગથી પણ વીરપ્રભુ ચલાયમાન થયા નહિ; કારણ કે તેમને ધ્યાનથી ચલાવવાને—ક્ષોભ પમાડવાને કોઈ પણ શક્તિવાન નથી. તેથી જ તેમનું નામ દેવોએ ‘વીર’ એવું પાડ્યું છે. આ દર્શાવત ધ્યાનમાં રાખીને અન્ય સાધુઓએ પણ પ્રાણ્તાકારી ઉપસર્ગ થયા છતાં ધ્યાનથી ચળવું નહિ. ઇત્યુપદેશ:

હવે વિનય ગુણની પ્રાધાન્યતા બતાવવા માટે કહે છે—

ભદ્રો વિણીયવિણુઓ, પઢમંગણુહરો સમત્તસુઅનાણી.
જાણુંતોવિ તમથ્યં, વિમિહઅહિઅઓ સુણુઈ સવ્વં ॥૬૧॥

શબ્દાર્થ—“ભદ્ર અને વિશેષ વિનયવાન પ્રથમ ગણુધર શ્રી ગૌતમ સ્વામી સમસ્ત શ્રુતજ્ઞાની એવા તે અર્થને જાણતાં છતાં પ્રભુ જ્યારે કહે ત્યારે તે સર્વે વિસ્મિત હૃદયવાળા થઈને સાંભળે છે.” ૬.

ભાવાર્થ—ભદ્ર એટલે કદયાણુકારી—મંગળરૂપ અને અત્યંત વિનયી ગૌતમ સ્વામી શ્રુતજ્ઞાનના પારગામી—શ્રુતકેવલી છતાં એટલે સર્વ ભાવને જાણનારા છતાં પ્રથમ પૂછાયેલા અર્થને ફરીને પણ ભગવંત જ્યારે કહે ત્યારે કૌતુકવડે પ્રકુલિત લોચનવાળા થઈને સાંભળે છે. આ પ્રમાણે બીજા શિષ્યોએ પણ વિનય પૂર્વક ગુરુને પૂછવું ને તે જ કહે તે સાંભળવું. ઇત્યુપદેશ:

વિનય ઉપર લૌકિક દર્શાવત આપે છે—

ગાદા પ-સહસ્સેહવિ. વાયુગુન્નઈ. * મોક્ષે કૃતમનિઃ મહતિ. * વિશેષેષ્
નીતઃ પ્રાપ્તો વિનયો યેન.

જં આણુવેઈ રાયા, પગઈઓ તં સિરેણુ ઇચ્છંતિ ॥
ઈચ્છ ગુરુજણુમુહુભણુચ્છં, કયંજલિઉડેહિં સોયવ્વં ॥૭॥

શબ્દાર્થ—‘રાજા જે આજ્ઞા કરે છે તે તેલું પ્રકૃતિમંડળ-
સેવક વર્ગ મસ્તકે કરીને ઇચ્છે છે; તે પ્રમાણે ગુરુજનના સુખથી
કહેવાયલું’ (શિષ્યોએ) હાથ જોડીને સાંભળવું.’” ૭.

ભાવાર્થ—સપ્તાંગ^૧ સ્વામી રાજા જે કહે છે તે તેના સેવક-
વર્ગ માથે હાથ જોડીને પ્રમાણ કરે છે તે પ્રમાણે ગુરુમહારાજ
શાસ્ત્રોપદેશાદિ જે કહે તે ભક્તિવડે કરકમળ જોડીને વિનય પૂર્વક
શિષ્યવર્ગે સાંભળવું. આમ કહેવાવડે શિષ્યોને વિનયનીજ પ્રાધાન્યતા
છે એમ ઉપદેશ આપ્યો છે.

ગુરુના મહત્વને બતાવે છે—

જહ સુરગણુણુ ઇંદો, ગહગણુતારાગણુણુ, જહ ચંદો ॥
જહ ય પયાણુ નરિંદો, ગણુરસવિ ગુરુ તહા ણુંદો ॥૮॥

શબ્દાર્થ—“દેવતાઓના સમૂહમાં જેમ ઈંદ્ર અહગણુ^૨ ને
તારાઓના સમૂહમાં જેમ ચંદ્ર અને પ્રજામાં જેમ રાજા શ્રેષ્ઠ
છે તેમ ગણુ (સાધુસમૂહ)માં આનંદકારી ગુરુ શ્રેષ્ઠ છે.” ૮.

ભાવાર્થ—દેવતાઓ, જ્યોતિષીઓ અને મનુષ્યોમાં જેમ ઈંદ્ર,
ચંદ્ર ને નરેન્દ્રની આજ્ઞાનો અમલ થાય છે તેમ ગચ્છમાં ગુરુની
આજ્ઞાનો અમલ થવો જોઈએ; તેમજ દેવતા વિગેરેને જેમ ઈંદ્રાદિ
આહૂલાદિ ઉત્પન્ન કરનાર છે તેમજ ગચ્છમાં ગુરુમહારાજ પણ
આનંદ ઉપજાવનારા હોય છે.

બાળવયના ગુરુને માટે કહે છે—

૧ સ્વામી, અમાત્ય, સુહૃવત, ભંડાર, દેશ, કિલ્લા અને લશ્કર એ રાજ્યનાં
સાત અંગ છે. ૨ અહમંગળાદિ ૮૮ છે. ૩ તારાઓ ક્રોડાક્રોડની સંખ્યાવાળા
છે, ગાથા ૯-પરિહૃયઈ પુરુઓ.

બાલુત્તિ મહીપાલો, ન પયા પરિભવઈ ઇસ ગુરુ ઉવમા ॥
જં વા પુરચ્ચો કાઈ, વિહરંતિ મુણી તહા સોવિ ॥૯॥

શબ્દાર્થ—“ આ બાળક છે એવી ખુદ્ધિએ જેમ રાજાને પ્રજા પરાભવ કરતી નથી તે ઉપમા ગુરુને પણ આપવી; અને જેમ ગીતાર્થને આગળ કરીને મુનિ વિચરે છે તેમ બાળ એવા ગુરુને પણ માનવા.” ૯.

ભાવાર્થ—વય અને દીક્ષા પર્યાયવડે શ્રેષ્ઠ હીન છતાં પણ જ્ઞાનવડે એવા ગુરુપણે સ્થાપેલા બાળવયના આચાર્યની આજ્ઞામાં જ મુનિઓએ વર્તવું. કારણ કે તે ગીતાર્થ હોવાથી ગચ્છમાં દ્વીપક તુલ્ય છે. આને માટે લૌકિક દૃષ્ટાંત આપે છે કે—કોઈ વખત રાજા બાળક હોય તોપણ પ્રજા ‘આ બાળક છે’ એમ કહી તેનું અપમાન કરતી નથી પણ તેની આજ્ઞામાં વર્તે છે. તે પ્રમાણે ગચ્છને માટે પણ સમજવું.

હવે ગુરુનું સ્વરૂપ કહે છે. ગુરુ કેવા હોય ?

પડિરવો તેયરસી, બુગખ્પહાણાગમો મહુરવકવો ।

ગંભીરો ધીમંતો, ઉવણસપરો અ આયરિચ્ચો ॥૧૦॥

અપરિસાવી સોમો, સંગહસીલો અભિગ્ગહમઇય ।

અવિકંથણો અચવલો, પસંતહિયચ્ચો ગુરુ હોઈ ॥૧૧॥

શબ્દાર્થ—“ તીર્થ”કરાદિના પ્રતિબિંબ જેવા તેજસ્વી, યુગ-પ્રધાનાગમ, મધુર વક્તા, ગંભીર, ધૃતિમાન, ઉપદેશ દેવામાં તત્પર—એવા આચાર્ય હોય. ૧૦. વળી અપ્રતિશ્રાવી, સૌમ્ય સંગ્રહશીલ, અભિગ્રહ કરવાના ખુદ્ધિવાળા, બહુ નહિ ઓલનારા, સ્થિર સ્વભાવવાળા ને પ્રશાંત હૃદયવાળા ગુરુ હોય.” ૧૧.

ભાવાર્થ—આચાર્ય ભગવંત આકૃતિમાં તીર્થ”કર ગણધરાદિ જેવા અતિ સુંદર હોય, ક્રાંતિમાન હોય, વર્તમાનકાળે વર્તતા સમગ્ર શાસ્ત્રના પારગામી હોય અથવા અન્ય લોકની અપેક્ષાએ સર્વથી વિશેષ જ્ઞાનવાન હોય, જેનું વચન મધુર લાગે એવા

* ધીમંતો—ધૃતિમાન. ગાથા ૧૧—અપરિરસાવિઅ.

હોય, અતુચ્છ હૃદયવાળા હોય કે જેથી પર તેના હૃદયને જાણી ન શકે, ધૈર્યતાવાળા-સંતોષવાળા-નિષ્પ્રકંપ ચિત્તવાળા હોય, લવ્ય જીવોને ઉપદેશ દેવામાં તત્પર હોય એટલે સદ્રચનોવડે માર્ગમાં પ્રવર્તાવનારા હોય. ૧૦. નિશિષ્ટ શૈલ ભાજનની જેમ અપ્રતિશ્રાવી હોય એટલે છિદ્રવિનાના પત્થરના ભાજનમાં નાંખેલું જળ જેમ નીચે ગળે નહિ તેમ કોઈ એ કહેલ પોતાનું ગુણ રુપજળ જેના હૃદયમાંથી સ્વતું નથી અર્થાત્ અન્યની પાસે પ્રકાશતા નથી, સૌમ્ય એટલે દેખવા માત્રવડે જ આહ્વાદકારી હોય-ખોલવાથી તેા વિશેષ આહ્વાદ કરે તેમાં નવાઈજ શું! શિષ્યાદિકને માટે વસ્ત્ર પાત્ર પુસ્તકાદિનો સંગ્રહ કરવામાં તત્પર હોય તે માત્ર ધર્મ-વૃદ્ધિને જ માટે-લોલતાથી નહિ, વળી દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાલથી ને ભાવથી એમ ચારે પ્રકારના અભિગ્રહો કરવાની બુદ્ધિવાળા હોય, કારણ કે અભિગ્રહ પણ તપ રુપ જ છે; વળી બહુખોલા ન હોય-પોતાની પ્રશંસા તેા કદિ પણ ન કરે, સ્થિર સ્વભાવવાળા હોય-અંચળ પરિણામવાળા ન હોય, પ્રશાંત હૃદયવાળા હોય એટલે કોધાદિકથી રહિત ચિત્તવાળા-શાંતમૂર્તિ હોય-આવા ગુરુના ગુણે કરીને શોભતા ગુરુ હોય. એવા ગુરુ વિશેષે કરીને માનવા યોગ્ય જાણવા. ૧૧.

હવે આચાર્યવડે શાસન પ્રવર્તે છે તે કહે છે-

કથંયાવિ જિજ્ઞુસરિંદા પત્તા અયરામરં પહં દાઉં ।
આયરિએહિં પવયણું, ધારિજજઠં સંપયં સયલં ॥૧૨॥

શબ્દાર્થ-“કોઈ કાળે જિનવરેંદ્ર માર્ગ (લવ્ય જીવોને) આપીને અજરામર સ્થાનને પામ્યા છે. સાંપ્રત કાળે સકળ પ્રવચન આચાર્યોથી ધારણ કરાય છે અર્થાત્ આચાર્ય ધારણ કરે છે.”

ભાવાર્થ-કોઈ કાળે એટલે પોતપોતાના આયુષ્યને અંતે

તીર્થંકર ભગવંતો જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર રૂપ માર્ગ ભવ્ય જીવોને આપીને-ખતાવીને-ઉપદેશીને મોક્ષસ્થાન કે જ્યાં જન્મ, જરા કે મૃત્યુ નથી તેને પામ્યા છે. તેમને વિરહે સંપ્રતિકાળે ચતુર્વિધ સંઘ રૂપ તીર્થ-પ્રવચન અથવા દ્વાદશાંગી રૂપ પ્રવચન આચાર્યોથી જ ધારણ કરાય છે, અર્થાત્ આચાર્યો જ શાસનની રક્ષા કરે છે. તેથી તીર્થંકરને વિરહે આચાર્ય ભગવંત તેમની સમાન માનનીય-પૂજનીય છે. ઇત્યુપદેશ:

હવે સાધ્વીને વિનયનો ઉપદેશ આપે છે.

આણુગમ્મઠ ભગવઠ, રાયસુ અજ્જ સહસ્સવિંદેહિં ।
તહવિ ન કરેઠ માણું, પરિચ્છઠ તં તહા નૂણું ॥૧૩॥

શબ્દાર્થ-“ ભગવતી રાજપુત્રી આર્યો અંદનખાળા હજારોના વૃંદોએ પરવરેલી છતાં તે અભિમાન કરતી નથી. કારણ કે તે નિશ્ચયે તેને (તેના કારણને) જાણે છે. ” ૧૩.

ભાવાર્થ-દધિવાહન રાજની પુત્રી સાધ્વી અંદનખાળા હજારો લોકોના સમૂહે પરવરેલી રહે છે, અર્થાત્ હજારો લોકો તેની સેવા માટે તેની પાછળ ભમે છે તથાપિ તે કિંચિત્ પણ ગર્વ-અહંકાર કરતી નથી, એ આશ્ચર્ય છે. પણ તે બરાબર-ચોક્કસ જાણે છે કે આ મહાત્મ્ય મારું નથી પણ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ ગુણોનું મહાત્મ્ય છે તેથી તે ગર્વ કરતી નથી. તે પ્રમાણે અન્ય સાધ્વી-ઓએ પણ લોકના માનનીયપણા વિગેરેથી ગર્વ કરવો નહિ. ઇત્યુપદેશ:

વિનયનું સ્વરૂપ-પુરુષની પ્રાધાન્યતા-

દિણ્ણદિખ્ખયસ્સ દુમગસ્સ, અભિમુહા અજ્જચંદણાઅજ્જ ।
નેચ્છઠ આસણુગહણું સો વિણુયો સવ્વઅજ્જણું ॥૧૪॥

શબ્દાર્થ-“ એક દિવસના દીક્ષિત ભિક્ષુક સાધુની સન્મુખ આર્ય અંદનખાળા સાધ્વી ઊઠ્યા અને આસન ગ્રહણ કરવાને

ધરણ્યું નહિ. આવો વિનય સર્વ સાધ્વીઓને માટે કહ્યો છે.” ૧૪.

ભાવાર્થ—તે જ દિવસના દીક્ષિત અને તે પણ લિક્ષુક છતાં સાધુનો વેષ ગ્રહણ કરીને પોતાની સમીપ આવતાં જોઈ સર્વ સાધ્વીમાં મુખ્ય બહેરા ચંદનવાળા સાધ્વી ઉભા થયા, સન્મુખ ગયા અને તે સાધુ ઉભા રહ્યા ત્યાંસુધી પોતે આસન ઉપર બેસવાની ઇચ્છા કરી નહિ. આવો વિનય તેમણે સાચવ્યો તે પ્રમાણે દરેક સાધ્વીએ સાધુમુનિરાજનો વિનય સાચવવો. ઇત્યુપદેશ:

અહીં ચંદનબાળાની કથા છે તે નીચે પ્રમાણે—

“જમ્બૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં સમૃદ્ધિથી તથા લોકોથી ભરપૂર કૌશામ્બી નામની નગરી છે. એક વખત બહુ સાધ્વીઓથી પરવરેલી, શ્રાવકોથી પૂજાતી ને રાજા સામંત શેઠીઓ અને નગરવાસીઓએ વાંદેલી એવી વર્ધમાન સ્વામીની પ્રથમ શિષ્યા આર્ય ‘ચંદનબાલા’ કૌશામ્બી નગરીના ચોકમાં ઘણા માણસોની સાથે જતી હતી. તે વખતે ‘કાકંદીપુરથી કોઈ એક દરિદ્રી આવ્યો હતો. તે અતિ દુર્બળ અને મલિન શરીરવાળો હતો. તેના મુખ ઉપર અસંખ્ય માખીઓ બહુબહુટ કરતી હતી; અને તે કુટેલું માટીનું વાસણ હાથમાં લઈને ઘેરઘેર ભિક્ષા અર્થે ભટકતો હતો. તે લિક્ષુકે માર્ગમાં સાધ્વી ચંદનબાલાને જોઈ, તેથી તે વિસ્મિત થયો કે ‘આ શું કૌતુક છે? આટલા બધા લોકો શા માટે ભેગા થયા છે?’ એવું જાણી તે પણ કૌતુક જોવાને સાધ્વીની પાસે આવ્યો; એટલે જેનું મસ્તક લોચ કરાયેલું છે, જેણે સાંસારિક આસક્તિ તજી દીધી છે અને જેણે ભૂમિપ્રદેશને પવિત્ર કરેલ છે એવી શાંતમૂર્તિ આર્યા ચંદનબાલાને ઘણી જ સાધ્વીઓથી પરિવૃત્ત થયેલી અને ઘણા રાજલોકથી વંદાતી જોઈ તેના મનમાં આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું. તેથી તેણે પાસે ઉભેલા કોઈ વૃદ્ધ પુરુષને પૂછ્યું કે

ગાથા ૧૪—દમગસ્સ. નિરઘર્ષ.

—‘ આ કોણ છે ને ક્યાં જાય છે ? ’ તે વૃદ્ધ પુરુષે કહ્યું કે સ્થિર ચિત્તે સાંભળ-

ચંપા નગરીમાં ‘ દધિવાહન નામનો રાજા હતો. તેને અતિ રૂપલાવણ્ય આદિ ગુણોથી યુક્ત, શીલથી અલંકૃત અને માતા-પિતાને પ્રાણ કરતાં પણ વધારે પ્રિય એવી ‘ વસુમતી ’ નામની પુત્રી હતી. એક દિવસ દધિવાહન રાજાને કોઈ પણ કારણથી કૌશામ્બી નગરીના ‘ શતાનીક ’ રાજાની સાથે કલહ થયો. શતાનીક રાજાએ મોટું સૈન્ય લઈ ચંપા નગરી ઉપર ચડાઈ કરી. દધિવાહન સૈન્ય એકઠું કરી પરિવાર સાથે સામે થયો. મોટું યુદ્ધ થવાથી ઘણા લોકો નાશ પામ્યા. પરિણામે દધિવાહનનો પરાલવ થયો. તેનું સૈન્ય પણ નાશ પામ્યું. શત્રુના સૈન્યે નિર્ભયપણે અનાથ કામિનીને લૂંટે તેવી રીતે ચંપાનગરીને લૂંટી. રાજાનું અંતઃપુર પણ લૂંટ્યું. તે વખતે અંતઃપુરમાંથી નીકળી નાઠેલી અને ભયથી જેનાં નેત્ર ચપળ થઈ ગયાં છે એવી રાજકન્યા વસુમતી, ટોળામાંથી વિખૂટી પડેલી હરિણીની માફક આમતેમ નાસવા લાગી, તેને કોઈ પુરુષે પકડી. શતાનીક રાજાનું સૈન્ય પાછું વળ્યું. તેની સાથે વસુમતી પણ કૌશામ્બીમાં કેદી તરીકે આવી. ત્યાં તેને ચોકમાં વેચવામાટે આણી. તે વખતે કૌશામ્બીપુરવાસી ‘ ધનાબહુ ’ શેઠે મૂલ્ય આપીને તેને ખરીદી કરી. તે તેને જોઈ અતિ હર્ષિત થયો, અને પુત્રી તરીકે સ્વીકાર કરી તેને પોતાને ઘરે લઈ ગયો.

એકદા શેઠના પગ ઘોતી વખતે વસુમતીનો કેશપાસ ભૂમિ ઉપર પડતાં શેઠે તેને ઉંચો પકડી રાખ્યો. તે જોઈ તેની ભાર્યો મૂલાએ મનની અંદર વિચાર કર્યો કે—‘ આ સ્ત્રી અતિ રૂપવંતી અને સૌભાગ્યાદિ ગુણથી અલંકૃત છે, તેથી મારો ભત્તાર તેના રૂપથી મોહિત થઈ જરૂર મારી અવગણના કરશે; માટે એને દુઃખ આપી ઘરમાંથી હાંકી કાઢું તો ઠીક. ’ એક દિવસ શેઠે કોઈ કાર્યને માટે બહાર ગામ ગયા. ત્યારે ઘરે રહેલી તેની ભાર્યોએ

વસુમતીના કેશ મુંડાવી નાંખી, પગમાં બેડી નાંખી, હાથને મજબૂત બાંધી લઈ ગુપ્ત ચોરડામાં પૂરી. શેઠ ઘેર આવ્યા એટલે તેણે પોતાની સ્ત્રીને પૂછ્યું કે—‘વસુમતી ક્યાં ગઈ છે?’ તેણે જવાબ આપ્યો કે—‘હું જાણતી નથી. તે કાંઈક ગઈ હશે, સરળ બુદ્ધિવાળા શેઠે વિચાર્યું કે—‘તેમ હશે. એ પ્રમાણે ત્રણ દિવસ વીતી ગયા થોથે દિવસે કોઈ પાડોશીએ શેઠને પૂછ્યું કે—‘વસુમતી ક્યાં છે?’ તેના દુઃખથી દુઃખિત થયેલા શેઠે કહ્યું કે—‘હું જાણતો નથી, પરંતુ તે ક્યાંય પણ ગયેલી છે.’ ત્યારે તેણે કહ્યું કે—‘તમારી સ્ત્રીના મારથી આકંઠ કરતી એવી તેને કોઈક ચોરડામાં પૂરતાં આજથી થોથા દિવસ ઉપર મેં જોયેલી છે, તેથી તમારા ઘરમાં તપાસ કરો. શેઠે ઘરમાં તપાસ કરી, એટલે જેના પગ બેડીથી બંધાયેલા છે, જેના કેશ મુંડી નાખેલા છે અને જે ઘણી ક્ષુધાતુર થયેલી છે એવી વસુમતીને તેણે અંદરના ચોરડામાં દીઠી. શેઠે દુઃખિત-ચિત્તે વિચાર કર્યો કે—‘અહો! સ્ત્રીનું દુઃસ્વરિત કોઈ પણ જાણતું નથી. કામથી અંધ બનેલી મારી સ્ત્રીને ધિક્કાર છે!’ પછી શેઠે વસુમતીને પૂછ્યું કે—‘આ તારી શી દશા!’ તેણે જવાબ આપ્યો કે—‘સઘળો દોષ મારાં કર્મનો છે. શેઠે તેને અંદરથી બહાર કાઢી ઘરના ઉમરા પાસે બેસાડીને કહ્યું કે—‘તું અહીં બેસ, એટલે હું બેડી લાંગવાને કોઈ લુહારને બોલાવી લાવું.’ તેણે કહ્યું કે—‘મને ભૂખ બહુ લાગી છે તેથી કાંઈક ખાવાનું આપો.’ તે વખતે ઘોડાને માટે અડદ બાફેલા હતા તે સુપડાના એક ખુણામાં નાંખીને શેઠે વસુમતીને ખાવા આપ્યા. તે પણ એક પગ ઉમરાની બહાર અને બીજો પગ ઉમરાની અંદર રાખીને બેડી. પછી જેવામાં તે ખોળામાં રહેલા સુપડામાંના અડદ ખાવા બંધ છે તે અવસરે શું બન્યું તે સાંભળો—

છન્નસ્થપણે વિચરતા શ્રી મહાવીર સ્વામીએ પોતાના કર્મના ક્ષયને માટે એવો અભિગ્રહ કરેલો છે કે—“રાજકન્યા હોય, માંથું

મુંડાવેલું હોય, બંને પગમાં બેડી નાંખેલી હોય, હાથ બાંધેલા હોય, કેદી તરીકે પકડાયેલી હોય, મૂલ્યવડે ખરીદાયેલી હોય, જે એક પગ ઉમરાની બહાર ને બીજો પગ ઉમરાની અંદર રાખીને બેઠેલી હોય તે જે પહોર વીત્યા પછી સુપડાના ખુણામાં રહેલા અડદ જે મને વહોરાવે તો મારે વહોરવા” એવો અભિગ્રહ કર્યાને પાંચ માસ ને પચીસ દિવસ વ્યતીત થયા હતા. તે વીર-લગવંત એક ગામથી બીજો ગામ વિહાર કરતાં તે અવસરે કોશામ્બી નગરીએ પધાર્યા. તેઓ દરેક ઘરે પર્યાટન કરે છે, પરંતુ અભિગ્રહ પ્રમાણે ભિક્ષા મળતી નથી; અનુક્રમે લગવાન ધનાવહ શેઠને ઘરે આગ્યા, તેમને જોઈ વસુમતી વિચારવા લાગી કે— ‘મને ધન્ય છે કે આવી સ્થિતિમાં મારે લગવાનના દર્શન થયા.’ પછી વસુમતીએ કહ્યું કે— ‘હું કે— ‘હું ત્રિલોકના સ્વામી! માપભિક્ષાને માટે હાથ લાંબા કરીને મારો આ ભવદુઃખમાંથી ઉદ્ધાર કરો અને મને તારો.’ એવાં વસુમતીનાં વચન સાંભળીને લગવાને વિચાર્યું કે— ‘મારો અભિગ્રહ તો પૂરો થયો છે પરંતુ આ રોતી નથી એટલું અધુરું છે તેથી હું વહોરીશ નહીં.’ એવું ધારી લગવાન પાછા વળ્યા. ત્યારે વસુમતી અશ્રુજળથી નેત્રને મલિન કરી વિચારવા લાગી કે— ‘મંદલાગિણી એવી મને ઘિઝ્કાર છે! મારે ઘેર લગવાન આગ્યા છતાં મારો ઉદ્ધાર કર્યા વિના પાછા ગયા.’ ત્યારે લગવાને અભિગ્રહ સંપૂર્ણ થયેલો જોઈ પાછા વળીને માપભિક્ષા ગ્રહણ કરી, તેથી વસુમતી અતિ હર્ષિત થઈ. તેનાં નેત્ર પ્રકુદ્બિલત થયાં, તેની રોમરાજી વિકસ્વર થઈ; અને તે ભવસાગરનો પાર પામી એમ માનવા લાગી. તે અવસરે તે દાનના પ્રભાવથી તેના પગની બેડી પોતાની મેળે ત્રૂટી ગઈ, મસ્તક ઉપર શ્યામ કેશપાસ વિસ્તૃત થયો, હાથનું બંધન ત્રૂટી ગયું અને પાંચ દિવ્ય પ્રગટ થયાં તે આ પ્રમાણે—૧ સાડિ બાર કોડ સોનૈયાનિ વૃષ્ટિ થઈ, ૨ સુગંધિ પંચરંગિ પુષ્પોનિ વૃષ્ટિ થઈ, ૩ વસ્ત્રનિ વૃષ્ટિ થઈ, ૪ સુગંધી જલની વૃષ્ટિ થઈ અને ૫ ‘અહો દાનમ્ દાનમ્’ એ

પ્રમાણે આકાશમાં દેવતાઓએ ઘોષ કર્યો અને જ્યજ્ઞકાર થયો. દેવતાઓએ વસુમતીનો ચંદન જેવો શીતલ સ્વભાવ હોવાથી તેનું ચંદના એવું નામ આપ્યું. પ્રભુએ છમાસી તપનું પારણું કરીને અન્યત્ર વિહાર કર્યો. લોકોએ ઘણી પ્રશંસા કરી. એ વખતે શકે (ઇન્દ્રે) શતાનીક નૃપની સમીપે આવીને કહ્યું કે—‘ આ વસુમતી દ્વિવાહન રાજાની પુત્રી છે કે જેણે સ્વગુણોથી ‘ચંદના’ એવું બીજું નામ મેળવેલું છે. તેનું તારે ચત્નથી રક્ષણ કરવું. આગળ ઉપર એ ધર્મની ઉદ્યોત કરનારી થશે અને ભગવાન શ્રી વીર-સ્વામીની પ્રથમ શિષ્યા થશે. ’ એ પ્રમાણે શિક્ષણ આપીને ઇન્દ્ર દેવલોક પ્રત્યે ગયા.

શતાનીક રાજાથી અને બીજા લોકોથી અતિસન્માન પામેલી ચંદનાએ કેટલાક દિવસો ગયા પછી વીર ભગવંતને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયેલું જાણીને ભગવંત પાસે જઈ તેમના હાથથી ચારિત્ર લીધું, અને ભગવાનની શિષ્યા થઈ. તે આ ચંદના સાધ્વી નજીકના ઉપાશ્રયમાં રહેલા શ્રી સુસ્થિતાચાર્યને વંદન કરવાને માટે જાય છે.”

આ પ્રમાણે તેનું સઘળું ચરિત્ર વૃદ્ધ પુરુષે દ્રુમકને (ભિક્ષુકને) કહી સંભળાવ્યું; તેથી આનંદિત થયેલો દ્રુમક સાધુને ઉપાશ્રયે ગયો. ચંદના પણ ગુરુને વાંદીને યોતાના ઉપાશ્રયે ગઈ. ગુરુએ ભિક્ષુકને જોયો, એટલે ‘ આ પુરુષ થોડા વખતમાં સિદ્ધિ મેળવનારો છે ’ એમ જ્ઞાનવડે જાણી તેમણે વિચાર્યું કે—‘ આ ભિક્ષુકને ધર્મમાં જોડવો જોઈએ. ’ એવું વિચારી તેને મિષ્ટાન્ન ખાવા આપ્યું. તેથી તે અતિ હર્ષિત થઈ મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે—‘ આ સાધુઓ ઘણા દયાળુ છે. આલોક ને પરલોક બંનેમાં હિતકર આ માર્ગ છે. આલોકમાં મિષ્ટાન્નાદિ ખાવાનું મળે છે અને પરલોકમાં સ્વર્ગાદિનાં સુખ મળે છે. ’ એવું વિચારી તે

લિક્ષુકે ગુરુ પાસે દીક્ષા લીધી. ગુરુએ પણ તેને પ્રવ્રજ્યામાં દઢ કરવા માટે ઘણા સાધુઓની સાથે સાધ્વીને ઉપાશ્રયે મોકલ્યો. તે દ્રુમક સાધુ ચંદના સાધ્વીને ઉપાશ્રયે ગયો. ખીજા સાધુઓ બહાર ઉભા રહ્યા, અને લિક્ષુક સાધુ એકલા ઉપાશ્રયની અંદર ગયા. ચંદના સાધ્વી નવા દીક્ષિત થયેલા દ્રુમક સાધુને આવતાં જોઈને તેમનાં સન્મુખ ગઈ, આસન આપ્યું. તેમનું સન્માન કર્યું અને એ હાથ જોડી સામે ઉભી રહી. દ્રુમક સાધુ વિચારવા લાગ્યા કે- ‘અહો! આ વેષને ધન્ય છે! જોકે હું નવદીક્ષિત થયો છું છતાં આ પૂજ્ય એવી ચંદના મને આટલું બધું માન આપે છે.’ એ વખતે તે ધર્મમાં દઢ થયો. ચંદનાએ તેમને પૂછ્યું કે- ‘આપને અત્રે આવવાનું પ્રયોજન શું છે?’ દ્રુમકે કહ્યું કે- ‘તમારો વૃત્તાંત જાણવાને માટે ગુરુએ મને અહીં મોકલ્યો છે.’ એટલું કહી મનને ચારિત્રમાં સ્થિર કરી ઘણા કાળ સુધી નિરતિચાર ચારિત્ર પાળ્યું.

આ દષ્ટાન્ત ઉપરથી અન્ય સાધ્વીઓએ પણ મુનિનો આ પ્રમાણે વિનય કરવો એવો આ કથાનો ઉપનય છે.

સાધ્વી કરતાં સાધુની શ્રેષ્ઠતા બતાવે છે.

વરિસસયદ્દિખિખયાએ, અજ્જએ અજ્જદિખિખયો સાહુ ॥
અભિગમણુ વંદણુ નમંસણેણું, વિણુણેણુ સો પુજ્જે ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ-“ સો વર્ષની દીક્ષિત સાધ્વીને આજ્ઞનો દીક્ષિત સાધુ હોય તો તે (પણ) અભિગમન, વંદન અને નમસ્કારવડે તેમજ વિનયવડે પૂજવા યોગ્ય છે.” ૧૫.

ભાવાર્થ-“ સો વર્ષની દીક્ષિત એટલે વૃદ્ધ એવી સાધ્વીને લઘુ મુનિ એટલે યાવત એક જ દિવસનો દીક્ષિત મુનિ પણ પૂજવા યોગ્ય છે, તેના પૂજનના પ્રકાર બતાવે છે-અભિગમન તે સામા જવું, વંદન

તે દ્વાદશાવર્તાદિ વંદન કરવું; નમસ્કાર તે અંતરંગ પ્રીતિ ધરાવવી અને વિનય તે આસન આપવું વિગેરે.

સાધુના વિશેષ પૂજનીકપણાનાં કારણો ખતાવે છે—

ધર્મો પુરિમપ્પભવો, પુરિસવરદેસિચ્ચો પુરિસન્નિટ્ઠો ।
લોચ્ચેવિ પહ્લુ પુરિસો, કિં પુણ્ણ લોગુત્તમે ધર્મમે ॥૧૬॥

શબ્દાર્થ—“ધર્મ પુરુષથી ઉત્પન્ન થયેલો છે અને પુરુષશ્રેષ્ઠે ઉપદેશેલો છે તેથી તેમાં પુરુષ જ્યેષ્ઠ છે. લોકને વિષે પણ પુરુષ જ સ્વામી થાય છે, તો લોકોત્તમ એવા ધર્મમાં પુરુષની શ્રેષ્ઠતા ગણાય તેમાં શું !” ૧૬.

ભાવાર્થ—દુર્ગતિથી જ રક્ષા કરે તે ધર્મ કહીએ : એવો ધર્મ પુરુષ જે ગણધર મહારાજ તેમનાથી ઉત્પન્ન થયેલો—શરુ થયેલો છે. પુરુષવર—પુરુષશ્રેષ્ઠ જે તીર્થંકર મહારાજ તેમણે ખતાવેલો—કહેલો—પ્રરૂપેલો છે. એવો શ્રુત ચારિત્ર રૂપ જે ધર્મ તે પુરુષના સ્વામીપણાવાળો હોવાથી તેમાં પુરુષનું જ્યેષ્ઠપણું કહેલું છે. લોકોમાં પણ સ્વામીપણું પુત્રને અપાય છે, પુત્રીને અપાતું નથી; તો લોકમાં ઉત્તમ એવા ધર્મમાં તો વિશેષે કરીને પુરુષનું જ સ્વામીપણું સમજવું. જે લોકમાં પુરુષની શ્રેષ્ઠતા છે તો લોકોત્તમ એવા ધર્મમાં તો વિશેષે કરીને તેની શ્રેષ્ઠતા જાળવી.

તેને માટે દૃષ્ટાંત ખતાવે છે—

સંખાહણ્ણુસ્સ રન્નો, તઠ્ઠયા વાણ્ણારસીયનયરિચ્ચે ॥
કન્નાસહરસ મહિચ્ચં, આસી કીર રૂપવંતીણું ॥ ૧૭ ॥
તહવિયં સા રાયસિરી, ઉલ્લુટ્ઠંતી ન તાઠ્ઠયા તાર્હિં ॥
ઉયરાટ્ઠએણુ ઠ્ઠકવેણુ, તાઠ્ઠયા અંગવીરેણુ ॥ ૧૮ ॥

ગાથા ૧૬—જેટ્ટો. ગાથા, ૧૭—સંખાહણ્ણુસ્સ. વાણ્ણારસીચ્ચે ગાથા. ૧૮—
ઉલ્લુટ્ઠંતી.

શબ્દાર્થ—“તે કાળને વિવે વારાણસી નગરીમાં સંબાધન નામના રાજાને અધિક રુપવતી એવી એક હજાર કન્યાઓ હતી, તથાપિ તેની રાજલક્ષ્મી હુંટાતી તેઓ રાખી શકી નહિ; અને ઉદરમાં રહેલા એવા પણ અંગવીર નામના એક પુત્રે તે રાખી.” ૧૭-૧૮.

ભાવાર્થ—વારાણસી નગરીમાં રાજ કરનારા સંબાધન રાજાને એક હજાર પુત્રીઓ અત્યંત રુપવંતી હતી, તથાપિ તે રાજા ગુજરી ગયો ત્યારે તેની હુંટાતી રાજલક્ષ્મીનું રક્ષણ કરવાને તેઓ સમર્થ થઈ નહિ; પરંતુ તે રાજાની રાણીના ગર્ભમાં રહેલા એક પુત્રના કારણથી તેની રાજ્યલક્ષ્મી હુંટાતી નાશ પામતી રહી ગઈ. અર્થાત્ તે પુત્ર કે જેનું પાછળથી ‘અંગવીર’ નામ પાડવામાં આવ્યું હતું તેના પ્રતાપ વડે તેનું રક્ષણ થયું. આની સ્પષ્ટતા તેના દર્શાવેલ વિશેષ થઈ શકે તેમ છે.

સંબાધન રાજાનું દર્શાવેલ નીચે પ્રમાણે—

‘વારાણસી નગરીમાં સંબાધન નામનો એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને એક હજાર પુત્રીઓ હતી; પરંતુ ઘણા ઉપાયો કર્યા છતાં તેને પુત્ર થયો નહતો. રાજાએ બિચાર્યું કે—‘પુત્ર વિના રાજલક્ષ્મી શા કામની? જેના ઘરમાં પુત્ર નથી તેનું ઘર પણ શૂન્ય છે.’ વેદમાં પણ કહ્યું છે કે—‘પુત્ર વગરના માણસની સફળતા થતી નથી અને સ્વર્ગમાં તો તે બીકુલ જઈ શકતો જ નથી, તેથી મનુષ્યો પુત્રનું મુખ જોઈને સ્વર્ગે જાય છે.’ લોકોક્રિત પણ એવી છે કે—

ચોસઠ દીવા જો બજો, બારે રવી ઉગાંત;
તસ ઘર તોહું અંધારડું, જસ ઘર પુત્ર ન હુંત.

“એકી વખતે ચોસઠ દીવા બળતા હોય અને એકી વખતે બારે સૂર્ય ઉગ્યા હોય તોપણ જેના ઘરમાં પુત્ર નથી તેના ઘરમાં

તો અંધારું જ છે.” તેથી પુત્ર વિના રાજ્યલક્ષ્મી કાંઈ કામની નથી. આ પ્રમાણે વિચારીને રાજાએ અનેક માંત્રિકો, તાંત્રિકો અને યાંત્રિકોને પૂછ્યું, પરંતુ કોઈ પણ ઉપાયે પુત્ર પ્રાપ્ત થયો નહિ. કહ્યું છે કે—

પ્રાપ્તવ્યો નિયતિબલાશ્રયેણ યોડ્યર્થઃ ।
સોડવશ્યં ભવતિ નૃણાં શુભોડશુભો વા ॥
ભૂતાનાં મહતિ કૃતેડપિ હિ પ્રયત્ને ।
નાભાવ્યં ભવતિ ન ભાવિનોડસ્તિ નાશઃ ॥

“નિયતિના બળથી શુભ વા અશુભ જે અર્થ પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે તે માણસોને અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. તે સિવાય માણસો અનેક પ્રયત્નો કરે તોપણ જે નથી બનવાનું તે બનતું નથી અને જે બનવાનું છે તેનો નાશ થતો નથી.”

હવે રાજા વૃદ્ધ થયો. એ વખતમાં કોઈ એક જીવ પટ્ટરાણીના ઉદરમાં પુત્રપણે આવીને ઉત્પન્ન થયો; પરંતુ પુત્રમુખ જોયા વગર જ રાજા તો પરલોકમાં ગયો. પછી સર્વ પૌરજનો એકઠા મળી વિચાર કરવા લાગ્યા કે—‘હવે શું થશે? પુત્ર વિનાનું રાજ્ય કેવી રીતે રહેશે?’ એ પ્રમાણે વિચારી સર્વ નગરવાસી લોકો શોકાકુલ થયા તે વખતે શત્રુઓએ પણ સાંભળ્યું કે—‘સંબાધન રાજા અપુત્ર મરણ પામ્યો છે.’ તેથી તેઓ સર્વ એકઠા મળી મોટું લશ્કર એકઠું કરી સજ્જ થઈને વારાણસી નગરી તરફ ચાલ્યા. તે વાત સાંભળી બધા લોકો ત્રાસ પામ્યા, અને પોતપોતાના ઘરની અંદરથી ધન કાઢવા લાગ્યા. તે વખતે શત્રુઓએ કોઈ એક નિમિત્તિયાને પૂછ્યું કે—‘અમારો જય થશે કે કેમ?’ તે નિમિત્તિયે લગ્નમલ જોઈને કહ્યું કે—‘તમો સર્વ મળીને જયની અભિલાષાથી ત્યાં જવાની ઈચ્છા કરો છો, પરંતુ સંબાધન રાજાની પટ્ટરાણીના ઉદરમાં રહેલ ગર્ભના પ્રભાવથી તમારો પરાજય થશે, જય થશે નહિ.’ એ પ્રમાણે

સાંભળીને સઘળા વૈરીઓ પાછા વળ્યા. નાગરીકો ખુશી થયા અને કહેવા લાગ્યા કે—‘અહો ગર્ભમાં રહેલ પુત્રનું માહાત્મ્ય કેવું અદ્ભુત છે કે જેથી સઘળા શત્રુઓ નાસી ગયા.’ ગર્ભસ્થિતિ પૂર્ણ થતાં પુત્રનો જન્મ થયો. અશુચિકર્મ પૂરું કર્યા પછી તેનું ‘અંગવીર્ય’ નામ પાડ્યું. અનુક્રમે તે યુવાવસ્થામાં આવ્યો, અને તેણે લાંબા વખત સુધી પ્રભાનું પાલન કર્યું.

“હજાર કન્યાઓથી પણ રાજ્યનું રક્ષણ થયું નહિ, પરંતુ ગર્ભસ્થિત પુત્ર માત્રથી રક્ષણ થયું” એવો કર્મવ્યવહારમાં ઉપનય છે. ધર્મવ્યવહારમાં એવો ઉપનય છે કે—“સર્વત્ર પુરુષ એ જ શ્રેષ્ઠ છે. તેથી સાધ્વીઓએ એક દિવસની દીક્ષાવાળા સાધુનો પણ વિનય કરવો.” એ પ્રમાણે પૂર્વની ગાથા સાથે સંબંધ છે. હજુ આગલી ગાથામાં પણ તે જ બાબત સ્પષ્ટ કરી દેખાડે છે.

મહિલાણુ સુખહુયાણુવિ, મખ્ખાઓ ઇહ સમત્ત ઘરસારો ॥
રાયપુરિસેહિં નિજજઈ, જણેવિ પુરિસો જહિ નથિથ ॥૧૯॥

શબ્દાર્થ—‘આ લોકને વિષે પણ જ્યાં પુરુષ—પુત્ર નથી ત્યાં ઘણી સ્ત્રીઓના મધ્યમાંથી પણ સમસ્ત ઘરનો સાર રાજપુરુષો લઈ જાય છે.’ ૧૯.

ભાવાર્થ—‘અપુત્રનું ધન રાજ લઈ જાય એવો લોકમાં પ્રચાર છે, તેથી જેના કુળમાં પાછળ પુત્ર ન હોય તેનું ધન ઘણી સ્ત્રીઓ અથવા પુત્રીઓ હોય છતાં પણ રાજ લઈ જાય છે તેથી પુરુષનું જ પ્રધાનપણું છે.

હવે આત્મસાક્ષીએ ધર્મ કરવા વિષે કહે છે—

કિં પરજણુખહુન્નાણુવણુહિં, વર મખ્ખસખ્ખિખયં સુકંયં ॥
ઈહ ભરહયકકવટી, પસન્નચંદો ય દિદ્દંતા ॥૨૦॥

શબ્દાર્થ—‘હે આત્મા! પરજનને ખહુ જણાવવાથી શું!

આત્મસાક્ષિક સુકૃત તે જ શ્રેષ્ઠ છે. અહો ભરત ચક્રવર્તી અને પ્રસન્નચંદ્રનું દર્શાંત જાણવું.” ૨૦.

ભાવાર્થ—“મેં આ અનુષ્ઠાન કર્યું એમ પરજન એટલે ખીજાઓને ખડું જણાવવાથી શો લાભ છે? આત્મસાક્ષિક ધર્મ કરવો તે જ શ્રેષ્ઠ છે. આ વિષય ઉપર ભરત ચક્રીનું દર્શાંત છે કે જેમણે યત્નવડે કરેલા આત્મસાક્ષિક અનુષ્ઠાનથી સિદ્ધિ સુખને પ્રાપ્ત કર્યું છે. પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિનું પણ આ વિષય ઉપર જ દર્શાંત છે.

તેમાં પ્રથમ ભરતચક્રીનું દર્શાંત કહે છે:—

અયોધ્યા નગરીમાં ઋષભદેવના પુત્ર ‘ભરત’ નામે ચક્રવર્તી થયા હતા. જ્યારે શ્રી ઋષભદેવસ્વામીએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું તે વખતે પોતાના સો પુત્રોને પોતપોતાનાં નામવાળા દેશો આપ્યા. ‘ખાડુખલી’ને ખડુલિ દેશમાં તક્ષશિલા નગરીનું રાજ્ય આપ્યું અને ભરતને અયોધ્યા નગરીનું રાજ્ય આપ્યું. એક દિવસ ભરતરાજ સભામાં બેઠેલા છે તે વખતે ‘ચમક’ અને ‘સમક’ નામના બે પુરુષો વધામણી દેવાને સભાસ્થાનના મુખ્ય દ્વાર પાસે આવ્યા; પ્રતિહારે ભરત રાજાને તેઓનું આગમન નિવેદન કર્યું એટલે જૂસંજાથી દ્વારપાલને આવવા દેવાનો હુકમ આપવાથી ચમક અને સમક સભામાં આવ્યા. તેઓ બંનેએ હાથ જોડી આશીર્વાદ પૂર્વક રાજાની સ્તુતિ કરી. પછી તેમાંના ચમકે વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—‘હે દેવ! ‘પુરિમતાલ-પુરના’ શકટ નામના ઉદાનને વિષે શ્રી ઋષભસ્વામીને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે, એ વધામણી આપવા માટે હું આવ્યો છું.’ ત્યાર પછી સમકે કહ્યું કે—‘હે દેવ! એક હજાર દેવતાઓથી સેવા-યેલું અને કરોડો સૂર્ય જેવો પ્રકાશ આપતું ચક્રરત્ન આયુધશાલામાં ઉત્પન્ન થયું છે.’ આ પ્રમાણે બે માણસના મુખથી બે વધામણી સાંભળીને ભરત રાજા અતિ હર્ષ પામ્યો. પછી તેમને જીવીત

૧ અયોધ્યા નગરીનું પુરિમતાલ નામે પરું હતું.

પર્યંત દેતાં અને લોગવતાં ખૂટે નહિ એટલું ધન આપીને તે બંનેનું સન્માન કર્યું. હવે ભરત વિચાર કરવા લાગ્યા કે—‘મારે પ્રથમ કેનો ઉત્સવ કરવો ઉચિત છે? કેવળજ્ઞાનનો કે ચક્રનો?’ એ પ્રમાણે વિચાર કરતાં પાછું તેણે ચિંતવ્યું કે—‘મને ધિક્કાર છે કે મેં આ શું ચિંતવ્યું? અક્ષય સુખના દાતા પિતા ક્યાં? અને માત્ર સંસારસુખનું ઉતુભૂત ચક્ર ક્યાં! વળી તાતની પૂજા કરવાથી ચક્રની પૂજા પણ થઈ જ ગઈ.’ એ પ્રમાણેનો નિશ્ચય કરી મોટા આડંબરપૂર્વક પુત્રમોહથી વિહલ બનેલા અને ‘ઋષભ! ઋષભ!’ એ નામનો જપ કરતા એવા પોતાના પિતામહી ‘મરુદેવા’ને ગજ ઉપર બેસાડીને ભરત રાજા ઋષભ સ્વામીને વંદન કરવા ચાલ્યા. માર્ગમાં ભરતે મરુદેવાને કહ્યું કે—‘માતા! તમે સ્વપુત્રની સમૃદ્ધિને જુઓ. તમે મને હંમેશાં કહેતા હતા કે—‘મારો પુત્ર વનમાં ભટકે છે અને હુઃખ અનુભવે છે, પરંતુ તું તેની સંભાળ કરતો નથી.’ આ પ્રમાણે દરરોજ મને ઓળંગેલા આપતા હતા; પણ હવે તમારા પુત્રનું ‘ઐશ્વર્ય’ જુઓ.’

એ અવસરે ચોસઠ સુરેન્દ્રોએ એકઠા થઈને સમવસરણુ રચ્યું. કરોડો દેવદેવીઓ એકઠા મળ્યાં. વિવિધ પ્રકારનાં વાજિત્રોના શબ્દોથી ગગનમંડળ ગાજી રહ્યું. જયજય શબ્દો સાથે ગાતગાન પૂર્વક પ્રભુ સિંહાસન ઉપર બેસીને દેશના આપવા લાગ્યા. તે વખતે દેવદુંદુભિનો ધ્વનિ અને જયજયનાં શબ્દો સાંભળીને મેરુદેવા માતા કહે છે કે—‘આ કૌતુક શું છે?’ ભરતે કહ્યું કે—‘આ તમારા પુત્રનું ‘ઐશ્વર્ય’ છે.’ મરુદેવા વિચારે છે કે—‘અહા! પુત્રે આટલી બધી સમૃદ્ધિ મેળવી છે?’ એ પ્રમાણે ઉત્કંઠા પૂર્વક આનંદાશ્રુ આવવાથી તેમનાં બંને નેત્રનાં પડલ ખુદ્દી ગયાં અને સર્વ પ્રત્યક્ષ જોયું જોઈને વિચાર્યું કે—‘અહા! આ ઋષભ આવું ‘ઐશ્વર્ય’ લોગવે છે! પરંતુ એણે મને એકવાર સંભારી પણ નથી. હું તો એક હજાર વર્ષપર્યંત પુત્રમોહથી

દુઃખિત થઈ અને પુત્રના મનમાં તેો મોહતુ કિંચિત્ કારણ પણ જણાતું નથી. અહો ! મોહની ચેષ્ટાને ધિક્કાર છે ! મોહાંધ માણસો કંઈ પણ જાણતા નથી,” એ પ્રમાણે વૈરાગ્યમગ્નપણાથી ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરુઠ થયા અને આઠ કર્મનો ક્ષય કરી અંતકૃત કેવલી થઈને મોક્ષે ગયા. દેવતાઓએ મહોત્સવ કર્યો. ઈંદ્ર આદિ સર્વ દેવોએ સમવસરણુમાંથી ત્યાં આવીને મરુદેવા માતાના શરીરને ક્ષીરસાગરના પ્રવાહમાં વહિતું મૂક્યું. પછી શોકમગ્ન ભરતને અગ્રેસર કરીને સૌ સમવસરણુમાં આવ્યા. ભરત પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને યથાયોગ્ય સ્થાને બેઠા અને પ્રભુની દેશના સાંભળી તેમનો શોક નષ્ટ થયો. દેશનાને અંતે પ્રભુને વાંદી શ્રાવક ધર્મ અંગીકાર કરી અયોધ્યામાં આવ્યા, અને પછી ચક્રનો ઉત્સવ કર્યો.

આઠ દિવસ ગયા પછી ચક્ર પૂર્વ દિશામાં ચાલ્યું. ભરત રાજા પણ દેશ જીતવાને માટે ચક્રની પાછળ સૈન્ય સહિત ચાલ્યા. એકેક યોજનનું દરરોજ પ્રયાણ કરતાં કેટલેક દિવસે પૂર્વ સમુદ્રને કિનારે આવી સૈન્યનો પડાવ નાખ્યો. ત્યાં ભરતે અકૃમનું તપ કર્યું; અને મગધ નામના દેવનું મનમાં ધ્યાન કરીને સ્થિત રહ્યા. ત્રણ દિવસ પછી રથમાં બેસી સમુદ્રના જળમાં રથની ધરી પર્યંત પ્રવેશ કરી પોતાના નામથી અંકિત બાળને ધનુષ્યમાં સાંધીને તે દેવપ્રતિ છોડ્યું તે બાણ બાર યોજન જઈને મગધદેવની સભામાં સિંહાસન સાથે અથડાઈને ભૂમિ ઉપર પડ્યું. બાણનું પડવું જોઈ મગધદેવ ક્રોધાયમાન થઈ ગયો. પછી તે બાણ હાથમાં લઈ તેના પરના અક્ષરો વાંચ્યા; એટલે ભરત ચક્રવર્તીને આવેલા જાણી કોપરહિત થઈ ભેટણું લઈ પરિવાર સહિત તેમની સન્મુખ ચાલ્યો. નજીક આવીને તે ચક્રવર્તીના ચરણમાં પડ્યો ને બોલ્યા કે—‘હે સ્વામિન્ ! મારો અપરાધ ક્ષમા કરો, હું તમારો સેવક છું, આટલા દિવસ સુધી હું સ્વામીરહિત હતો, હવે આપના દર્શનથી સનાથ થયો છું.’ એ પ્રમાણે કહી, નમસ્કાર કરી, ભેટ ધરી, રજા લઈને

સ્વસ્થાને ગયો. પછી ભરતચક્રીએ છાવણીમાં પાછા આવી અક્રમ તપનું પારણું કર્યું.

ત્યારપછી પાછું ચક્ર આકાશમાં ચાલ્યું. સૈન્ય પણ તેની પાછળ ચાલ્યું. અનુક્રમે તેઓ દક્ષિણ સમુદ્રને કિનારે આપ્યા. પૂર્વવત તે દિશાના સ્વામી 'વરદામદેવને' પણ જીત્યો, ત્યારબાદ પશ્ચિમ દિશામાં 'પ્રભાસદેવને' જીતીને ચક્રે ઉત્તર દિશા ભણી પ્રયાણ કર્યું. અનુક્રમે વૈતાઢ્ય પર્વત પાસે આવીને ચક્રવર્તી અક્રમ તપ કરી 'તમિસા' ગુફાના અધિષ્ઠાયક 'કૃતમાલદેવ'નું મનમાં ધ્યાન કરીને સ્થિત રહ્યા. અક્રમ તપને અંતે તે દેવ પ્રત્યક્ષ થયો અને તમિસા ગુફાનું દ્વાર ઉઘાડ્યું. સૈન્ય સહિત ભરત રાજાએ તમિસા ગુફામાં પ્રવેશ કર્યો. મહિરતનના પ્રકાશ વડે સૈન્ય સહિત આગળ ચાલતાં 'નિમસા' અને ઉન્નિમગ્ના નામની બે નદીઓ આવી. તે નદીઓ ચર્મરતન વડે ઉતર્યા. અને આગળ ચાલી ગુફાના બીજા દ્વાર પાસે આવી સૈન્યને બહાર કાઢ્યું. હવે ત્યાં ઘણા મલેચ્છ રાજાઓ રહે છે તેઓ એકઠા થયા અને ચક્રીની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. ચક્રીએ તે સઘળાઓને જીતી લીધા. તેથી ચક્રીના સેવકો થયા. ત્યાં આવેલા ઉત્તર તરફના ત્રણે ખંડને જીતીને ચક્રી પાછા વળ્યા. માર્ગે ચાલતાં ગંગાને તીરે સૈન્યનો પડાવ નાખ્યો. ત્યાં નવ નિધિઓ પ્રગટ થયા નવા નિધાનનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે:—

“૧ નૈસર્પ, ૨ પાંડુક, ૩ પિંગળ, ૪ સર્વરતન ૫, મહાપદ્મ, ૬ કાળ, ૭ મહાકાળ, ૮ માણ્ણવક ને ૯ શંખ—એ પ્રમાણે તેનાં નામો છે. તે ગંગાના મુખમાં રહેનારા છે. આઠ પૈડાંવાળા, આઠ યોજન ઉંચા નવ યોજન વિસ્તારવાળા ને બાર યોજન લાંબા મંજુષાને આકારે છે. તેના વૈદૂર્યમણિના કમાડ (વારણા) છે, કનકમય છે, વિવિધ પ્રકારનાં રત્નોવડે પરિપૂર્ણ છે, અને તેના અધિષ્ઠાતા દેવો તેજ નામના પદ્યોપમના આયુષ્યવાળા હોય છે.”

ચક્રીએ ગંગાને તીરે રહીને આઠ દિવસ સુધી તે નિધાન સંબંધી ઉત્સવ કર્યો. ગંગાનદીની અધિષ્ઠાયિકા 'ગંગા' નામની

દેવી ભરતચક્રીને પોતાના આવાસમાં લઈ ગઈ. ત્યાં તેની સાથે એક હજાર વર્ષપર્યંત લોગલોગવ્યા. ત્યાર પછી ચક્ર આગળ ચાલ્યું; એટલે ચક્રીએ વૈતાલચ પર્વત પાસે આવી તેની ઉપર રહેનાર 'નમિ' અને 'વિનમિ' નામના વિદ્યાધરોને જાણ્યા. વિનમિ વિદ્યાધરે પોતાની પુત્રી ચક્રીને આપી. તે સ્ત્રીરત્ન થઈ. એ પ્રમાણે ભરતચક્રી સાઠ હજાર વર્ષ પર્યંત દિગ્વિવજય કરીને અયોધ્યામાં પાછા આવ્યા; તે ષટ્રઘ્નંડાધિપતિ મહા ઋદ્ધિમાન થયા. તેમની ઋદ્ધિનું સ્વરૂપ કહે છે—ચોરાશી લાખ હાથી, તેટલા જ રથો, તેટલા જ અશ્વો, છન્નુકોટી પાયદળ, બત્રીશ હજાર દેશો, બત્રીશ હજાર સુકુટબંધ રાજ્યો જેના સેવક છે, અડતાળીશ હજાર પાટણ, બૌતેર હજાર નગરો, છન્નુકોટી ગામો, ચૌદ રત્નો, નવ નિધિ, સાઠ હજાર વંશાવળી કહેનારા ભાટો, સાઠ હજાર પંડિતો, દશ કોટી ધ્વજ ધારણ કરનારા, પાંચ લાખ મશાલચી, વીશ હજાર સુવર્ણ આદિ ધાતુની ખાણો, પચીશ હજાર દેવો જેના સેવકો છે, અઠાર કોટી ઘોડેસ્વાર જેની પાછળ ચાલે છે—આ પ્રમાણેની ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ છતાં તે મનથી વિરક્ત રહેતા હતા. એ પ્રમાણે ઘણા લાખ પૂર્વો વ્યતીત થતાં એકદા ભરતચક્રી પોતાની શૃંગારશાલામાં શરીર પ્રમાણ આદર્શ (કાચ) માં પોતાનું રૂપ જોવા લાગ્યા. તે વખતે દરેક અવયવની સુંદરતા નિહાગતાં એક આંગળીને વીંટીરહિત હોવાથી અત્યંત શોભારહિત લાગતી જોઈને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે—“અહો! દેહની અસારતા! પરપુદ્ગલોથી જ શરીર શોભે છે, પોતાના પુદ્ગલોથી શોભતું નથી. અરે! મે શું કર્યું!” આ અસાર દેહની ખાતર મેં ઘણા આરંભો કર્યા. આ અસાર સંસારમાં સઘળું અનિત્ય છે. કોઈ કોઈનું નથી. મારા નાના ભાઈઓને ધન્ય છે કે તેમણે વીજળીના ચમકારાની જેવાં અંચલ રાજ્યસુખને તજી દઈને સંયમ સ્વીકાર્યું. હું તો અધન્ય છું, જેથી આ અનિત્ય એવા સંસારી સુખમાં નિત્યપણાની

બુદ્ધિથી મોહ પામેલો છું. આ દેહને ધિક્કાર છે! અને સર્પની
 ક્ષ્મા જેવા આ વિષયોને પણ ધિક્કાર છે! હે આત્મા! આ સંસારમાં
 તું એકલો જ છે. ખીન્નું કોઈ તારું નથી.” આ પ્રમાણે વિચાર
 કરતાં પરમપદ પર આરોહણ કરવાની નિઃસરણી રૂપ ક્ષપકશ્રેણીએ
 આરૂઢ થયા; અને ચાર ઘન ઘાતિકર્મનો ક્ષય કરીને ઉચ્ચવલ
 કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. તે અવસરે શાસનદેવીએ આવીને મુનિને
 વેષ અર્પણ કર્યો. તે સાધુનો વેષ ધારણ કરીને તેમણે કેવલીપણે
 પૃથ્વી ઉપર વિહાર કર્યો, અને અનુક્રમે મોક્ષસુખ પ્રાપ્ત કર્યું.
 એટલા માટે આત્મસાક્ષિક અનુષ્ઠાન જ ક્ષણદાયી છે; અન્ય સાક્ષિક
 અનુષ્ઠાન ક્ષણદાયી નથી.

આ પ્રમાણે અધ્યાત્મિક અનુષ્ઠાનમાં ભરતચર્કીનું દૃષ્ટાંત બાણુવું.

હવે પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિનું દૃષ્ટાંત કહે છે—

પોતનપુર નગરમાં પ્રસન્નચંદ્ર નામનો રાજા હતો. તે અતિ
 ધાર્મિક, સત્યવાદી તથા ન્યાયધર્મમાં અદ્વિતીય નિપુણ હતો. તે
 એક દિવસે સંધ્યાકાળે ઝરુખામાં બેસી નગરનું સ્વરૂપ જોતો હતો.
 તે સમયે નાના પ્રકારનાં રંગવાળાં વાદળાં થયાં. સંધ્યાનો રંગ
 ખીલ્યો. તે જોઈ રાજાને અતિ હર્ષ થયો. પછી તે તેના તરફ
 પુનઃ પુનઃ દૃષ્ટિ કરવા લાગ્યો. એટલામાં તે સંધ્યાસ્વરૂપ ક્ષણિક
 હોવાથી જોતાંજોતાંમાં જ નાશ પામી ગયું. તે જોઈ રાજા વિચાર
 કરવા લાગ્યો કે—અહો! સંધ્યાના રંગની સુંદરતા ક્યાં ગઈ!
 પુદ્ગલો અનિત્ય છે. સંધ્યાના રંગની પેઠે આ દેહ પણ અનિત્ય
 છે. સંસારમાં પ્રાણીઓને કંઈ પણ સુખ નથી. કહ્યું છે કે—

દુષ્ઠં સ્ત્રીકુક્ષિમધ્યે પ્રથમભિહભવે ગર્ભવાસે નરાણામ્
 બાલત્વે ચાપિ દુષ્ઠં મલલુલિતવપુઃ સ્ત્રીપયઃપાનમિશ્રમ્ ।
 તારુણ્યે ચાપિ દુષ્ઠં ભવતિ વિરહજ્ઞં વૃદ્ધભાવોપ્યસારઃ
 સંસારે રે મનુષ્યા વદત યદિસુષ્ઠં સ્વલ્પમપ્યસ્તિ કિંચિત્ ॥

“ માણસોને આ સંસારમાં પ્રથમ સ્ત્રીની કુક્ષિની વિષે ગર્ભવાસમાં દુઃખ હોય છે, બાહ્યાવસ્થામાં પણ માતાના દુધના પાનથી તેમજ મળમૂત્રથી શરીર ખરડાયેલું રહેવાથી દુઃખ છે, યુવાવસ્થામાં પણ વિરહથી ઉત્પન્ન થયેલું દુઃખ છે, અને વૃદ્ધભાવ તો તદ્દન અસારજ છે. માટે હે મનુષ્યો! જો આ સંસારમાં સ્વદય પણ કાંઈ સુખ હોય તો કહો. ”

એ પ્રમાણે વૈરાગ્યથી જેનું મન રંજિત થયું છે એવો રાજ ચિંતવન કરે છે કે— ‘ આ સંસારમાં વૈરાગ્યની સાથે ખરોખરી કરી શકે તેવું કોઈ પણ સુખ નથી. કહ્યું છે કે—

ભોગે રોગભયં સુખે ક્ષયભયં વિત્તેઽગ્નિભૂભૂદ્ભયમ્
દાસ્યે સ્વામિભયં ગુણે ખલભયં વંશે કુયોષિદ્ભયમ્ ।
માને મ્લાનિભયં જયે રિપુભયં કાયે કૃતાંતાદ્ભયમ્
સર્વં નામભયં ભવેઽત્ર ભવિનાં વૈરાગ્યમેવાઽભયમ્ ॥

“ ભોગમાં રોગનો ભય, સુખમાં ક્ષયનો ભય, ધનને વિષે અગ્નિ ને રાજનો ભય, દાસત્વમાં સ્વામીનો ભય, ગુણમાં ખળ-પુરુષનો ભય, વંશમાં કુનારીનો ભય, માનને વિષે તેની હાનિ થવાનો ભય, જયને વિષે રિપુનો ભય અને દેહને વિષે યમ રાજનો ભય હોય છે. એ પ્રમાણે આ સંસારમાં મનુષ્યોને સર્વ ભયયુક્ત હોય છે, માત્ર વૈરાગ્ય જ એક ભયરહિત છે. ”

એ પ્રમાણે વિચારી વૈરાગ્યમાં તત્પર થયેલ રાજ્યે પોતાના બાહ્યાવસ્થાવાળા પુત્રને રાજ્ય ઉપર બેસાડીને પોતે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તટલાળ જેણે કેશનો લોચ કર્યો છે એવો તે રાજ્ય પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરતાં રાજગૃહીના ઉદ્યાનમાં કાયોત્સર્ગ મુદ્રાથી ઉભો રહ્યો. તે અવસરે શ્રીમાન વર્ધમાન સ્વામિ—એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતાં ચૌદહજાર સાધુઓથી પરિવૃત્ત થયેલા, દેવતાઓએ નિર્માણ કરેલાં સોનાનાં કમલો ઉપર પોતાના ચરણોને

ધારણ કરતાં રાજગૃહ નગરના ગુણુશીલ નામના ઉદ્યાનમાં સમવ-
સર્યા, દેવોએ આવીને ત્યાં સમવસરણુ રચ્યું. વનપાલકે ત્વરાથી
શ્રેણિક રાજા પાસે જઈને વિરૂપિત કરી કે-‘ હે સ્વામિન્ ! આપના
મનને ઘણા જ વ્હાલા શ્રી મહાવીર સ્વામિ વનમાં સમવસરેલા છે.’
એ પ્રમાણે વનપાલકતું બોલવું સાંભળીને રાજાને ઘણો હર્ષ થયો.
રાજાએ તેને કોટી દ્રવ્ય અને સોનાની જીલ આપી. પછી શ્રેણિક
રાજા મોટા આડંબરસહિત પ્રભુને વંદન કરવા ચાલ્યો. સૈન્યના
અગ્ર ભાગે સુમુખ ને દુર્મુખ નામના બે ચોપદારો ચાલતા હતા.
તેઓએ પ્રસન્નચંદ્ર મુનિને વનમાં કાયોત્સર્ગ મુદ્રાએ ઉભા રહેલા
જોયા. પ્રથમ સુમુખે કહ્યું કે-‘ આ મુનિને ધન્ય છે કે જેણે આવી
મોટી રાજ્યલક્ષ્મી તજી દઈને સંયમ રૂપી સમૃદ્ધિ અહણુ કરેલી
છે. એના નામ માત્રનો ઉચ્ચાર કરવાથી પાપ જાય તો પછી
સેવા કરવાથી જાય તેમાં તો શું કહેવું!’ પછી દુર્મુખ બોલ્યો
કે-‘ અરે! આ મુનિ તો અધન્ય અને મહાપાપિ છે. તું એને
વારંવાર શા માટે વખાણુ છે? એના જેવો પાપિ તો કોઈ નથી.’
સુમુખે મનમાં ચિંતવ્યું કે-‘ અહો! દુર્જનનો સ્વભાવ જ આવો
હોય છે કે જે ગુણોમાંથી પણ દોષને જ અહણુ કરે છે.’ કહ્યું છે કે-

આકાંતેવ મહોપલેન મુનિના શપ્તેવ દુર્વાસસા
સાતત્યં ખત મુદ્રિતેવ જતુના નીતેવ મૂર્છાં વિષૈઃ ।
વદ્ધેવાતનુરજ્જુભિઃ પરગુણાન્ વક્તું ન શક્તા સતિ
જિહ્વા લોહશલાકયા ખલમુખે વિદ્ધેવ સંલક્ષ્યતે ॥

“ મોટા પથ્થરથી કબાચેલી હોય નહિ! દુર્વાસા મુનિથી
શાપ પામેલી હોય નહિ! લાખથી નિરંતર ચોટાડી દીધેલી હોય
નહિ! વિષથી મૂર્છિત થયેલ હોય નહિ અથવા જાડા દોરડાથી
બાંધેલી હોય નહિ! તેવી ખલ માણુસની જીલ પારકાના ગુણો
બોલવાને અશક્ત હોતી સતી લોઢાના ખીલાથી જાણુ વિધેલી હોય
નહિ તેવી જણાય છે ” વળી કહ્યું છે કે-

આર્યોઽપિ દોષાન્ ખલવત્પરેષાં,

વક્તું હિ જ્ઞનાતિ પરં ન વક્તિ ।

કિં કાકવત્તીવ્રતરાનનોઽપિ, કીરઃ કરોત્યસ્થિવિવદ્નનાનિ ॥

“ સજ્જન માણસને પણ ખલ માણસની પેઠે પારકાના દોષો જોલતાં આવડે છે પણ તે જોલતા નથી. શું કાગડાની માફક પોપટ પણ તીવ્ર ચાંચવાળો નથી ? છે; છતાં તે અસ્થિના ટુકડા કરે છે ? નથી કરતો. ”

પછી સુમુખે કહ્યું— ‘ હે દુર્મુખ ! તું આ મુનીશ્વર મહાત્માને શા માટે નિંદે છે ? ’ ત્યારે દુર્મુખે કહ્યું— ‘ અરે ? તેનું નામ પણ લેવા જેવું નથી. કારણ કે આ મુનિએ પાંચ વર્ષના બાળકને રાજ્યગાદી ઉપર બેસાડીને પોતે દીક્ષા લીધી છે; પરંતુ તેના વૈરીઓએ એકઠા થઈને તેના નગરને હુંટ્યું નગરવાસી જનો આકંઠ અને વિલાપ કરે છે. મોટું યુદ્ધ થાય છે. હમણાં તેના શત્રુઓ તે બાળકને હણીને રાજ્ય ગ્રહણ કરશે. આ સઘળું પાપ તેના શિરે છે. ’ આ પ્રમાણે સાંભળીને ધ્યાનમાં સ્થિત થયેલા પ્રસન્નચંદ્ર ઋષિએ ચિંતવ્યું કે— ‘ અરે ! હું જીવતાં જો મારા શત્રુઓ મારા બાળકને મારીને રાજ્ય ગ્રહણ કરે, તો એ માનની હાનિ તો મારી પોતાની જ છે. ’ એ પ્રમાણે ચિંતવતાં ધ્યાનથી ચલિત થઈને મનમાં શત્રુઓની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા; અતિ ભયંકરપણાને પામ્યા અને તેમાં એકાત્ર થવાથી રૌદ્ર ધ્યાન ધ્યાવા લાગ્યા. મનવડે જ શત્રુઓને હણે છે, અને ‘ મેં અમુક શત્રુને માર્યો ’ એવી ખુદ્ધિથી ‘ બહુ સારું થયું ’ એમ મુખથી પણ જોલે છે. ‘ હવે બીજાને મારું એ પ્રમાણે તે ફરીને પણ મનથી યુદ્ધમાં પ્રવર્તે છે. એવે સમયે હાથી ઉપર બેઠેલા શ્રેણિકે પ્રસન્નચંદ્ર મુનિને જોયા. એટલે ‘ અહો ! આ રાજર્ષિને ધન્ય છે કે જે એકાત્ર મનથી ધ્યાન કરે છે. ’ એમ વિચારી શ્રેણિક રાજાએ ગજ ઉપરથી ઉતરી મુનિની ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને તેમને વારંવાર

વાંઘા અને સ્તુતિ કરી. પછી તેમને વાંદીને મનમાં સ્તુતિ કરતો હાથિ ઉપર ચઢી શ્રી મહાવીર સ્વામી સમીપે આવ્યો. સમવસરણુ જ્ઞેઈને પંચાભિગમ^૧ જાળવવાની વિધિથી જિનેશ્વરને વંદન કરીને એ હસ્તકમળ જ્ઞેડી આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી—

અધાભવત્સકલતા નયનદ્વયરચ, દેવ ત્વદીયચરણાંબુ જ વીક્ષણેના
અધ ત્રિલોકતિલક પ્રતિભાસતે મે, સંસારવારિધિરયં

ચુલુકપ્રમાણુઃ ॥

“હે દેવ! તમારાં ચરણકમળના દર્શનથી મારાં બંને નેત્રો આજ સકળ થયાં; અને હે ત્રિલોકતિલક! આજ આ સંસાર વારિધિ મને એક અંજલિપ્રમાણુ જ ભાસે છે.”

દિદ્દે તુહમુહકમલે, તિન્નિ વિણુકાઈં નિરવસેસાઈં ।
દારિદ્દં દોહુગ્ગં, જમ્મંતરસંચિયં પાવં ॥

“તમારું મુખકમળ દેખવાથી દારિદ્ર, દૌર્ભાગ્ય અને જન્માતર-સંચિત પાપ—એ ત્રણે વાનાં સર્વથા નાશ પામ્યાં.”

ઈત્યાદિ એકસો ને આઠ કાવ્યોથી જિનેન્દ્રને સ્તવીને તે યોગ્ય સ્થાન ઉપર એકો. પછી પ્રભુએ કલેશને નાશ કરનારી ધર્મદેશના શરુ કરી. દેશનાને અંતે શ્રેણિક રાજાએ વીરસ્વામીને પૂછ્યું કે— ‘હે પ્રભુ! જે અવસરે મેં પ્રસન્નચંદ્ર મુનિને વાંઘા, તે અવસરે જો તે કાળધર્મ પામે તો તેની ગતિ કયાં થાય? સ્વામીએ કહ્યું કે— ‘જો તે વખતે મરણુ પામે તો સાતમી નરકે જાય.’ ફરી પૂછ્યું ‘હમણા કાળ કરે તો કયાં જાય? ભગવાને કહ્યું કે— ‘છટ્ટી નરકે જાય.’ ફરીથી શ્રેણિકે ક્ષણમાત્ર વિલંબ કરીને પૂછ્યું કે— ‘હવે કયાં જાય?’

૧ ચેત્યવંદન ભાષ્યમાં કહેલા બંને પ્રકારના પાંચ પાંચ અભિગમ અહીં જાણી લેવા.

લગવાને કહ્યું કે-‘પાંચમી નરકભૂમિએ જાય.’ ક્ષણ પછી ફરીથી પૂછતાં લગવાને કહ્યું કે-‘ચોથી નરકભૂમિએ જાય,’ એ પ્રમાણે પુનઃ પુનઃ પૂછતાં તે ‘ત્રીજી, બીજી ને પહેલી નરકભૂમિએ જાય’ એવો ઉત્તર લગવાને આપ્યો. ફરીથી શ્રેણિક રાજાએ પૂછ્યું કે-‘હવે કયાં જાય?’ ત્યારે લગવાને કહ્યું કે-‘પ્રથમ દેવલોકમાં જાય.’ એમ પુનઃ પુનઃ પૂછતાં ‘તે બીજા, ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા, છઠ્ઠા, સાતમા, આઠમા, નવમા, દશમા, અગ્યારમા ને બારમા દેવલોકે જાય.’ એ પ્રમાણે અનુક્રમે ‘નવ ત્રૈવેયકમાં અને પાંચ અનુત્તર વિમાનો પર્યંત તે જાય’ એવો ઉત્તર શ્રેણિક રાજાએ પૂછતાં લગવાને આપ્યો. આ રીતે સલાલાં પ્રશ્નોત્તર ચાલતા હતા તેવે સમયે આકાશમાં દેવ-હુંદુભિનો નાદ સાંભળીને શ્રેણિકે પૂછ્યું કે-‘હે પ્રભુ! આ હુંદુભિનો નાદ કયાં થાય છે?’ પ્રભુએ કહ્યું કે-‘પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું; તેથી દેવો હુંદુભિ વગાડે છે અને જય જય શબ્દ કરે છે.’ શ્રેણિકે પૂછ્યું કે-‘પ્રભુ! આ કૌતુક શું તે મારા સમજવામાં આવતું નથી, આનું સ્વરૂપ શું છે તે જાણવા માટે હે સ્વામિન્! તેનો સઘળો વૃત્તાંત કહેવા કૃપા કરો.’ પ્રભુએ કહ્યું કે-‘હે શ્રેણિક! સર્વત્ર મન એક જ પ્રધાન છે.’ કહ્યું છે કે-

મન એવ મનુષ્યાણાં, કારણં બંધમોક્ષયોઃ ।

ક્ષણેન સપ્તમીં યાતિ, જીવસ્તંદુલમત્સ્યવત્ ॥

“મનુષ્યોને મન એ જ બંધ તથા મોક્ષનું કારણ છે. જીવ ક્ષણમાત્રમાં તદુલમત્સ્યની જેમ સાતમી નરકે જાય છે.” વળી કહ્યું છે કે—

મણુમરણેદિઅ મરણું, ઇંદિયમરણે મરંતિ કમ્માઇં ।

કમ્મમરણેણ મુખ્ખો, તમ્હા મણુમારણું પવરં ॥

“ મનને મારવાથી ઈન્દ્રિયો મરે છે, ઈન્દ્રિયોને મારવાથી કર્મ મરે છે-અને કર્મને મારવાથી મનુષ્ય મોક્ષને પામે છે; માટે મનને મારવું એ જ શ્રેષ્ઠ છે.”

વળી પ્રભુએ કહ્યું કે-“ હે શ્રેણિક! જે અવસરે તે પ્રસન્ન-ચંદ્રને વાંઘા હતા તે અવસરે તારા ચોપદાર દુર્મુખનાં વચન સાંભળીને તે ધ્યાનથી ચલિત થયા હતા, અને શત્રુઓની સાથે મનમાં યુદ્ધ કરતા હતા. તું તો એમ જાણતો હતો કે આ એક મોટા મુનીશ્વર છે, તે એકાગ્ર મનથી ધ્યાન કરે છે; પરંતુ તેણે તે અવસરે શત્રુઓ સાથે મનમાં મોટું યુદ્ધ આરંભેલું હતું; તો તે યુદ્ધથી તેણે સાતમી નરકે જવા યોગ્ય આયુષ્યનાં પુણ્ગલો મેળવ્યાં હતાં. પણ તે પુણ્ગલો નિકાચિત બંધથી બાંધેલા નહોતાં. ત્યાર પછી તું તો તેમને બાંધીને અહીં આણ્યો અને તેણે તો મનમાં થતા યુદ્ધમાં શસ્ત્રોવડે સર્વ શત્રુઓને હણ્યા અને શસ્ત્રો પણ સઘળાં ખપી ગયાં. એવામાં એક શત્રુને સન્મુખ ઉભેલો દીઠો પણ પોતાની પાસે એકે શસ્ત્ર રહ્યું નહોતું તેથી રૌદ્ર ધ્યાનમાં મગ્ન થયેલા પ્રસન્નચંદ્રે વિચાર્યું કે-‘ આ મારા મસ્તકપર બાંધેલા લોઢાના પાટાથી આ શત્રુને મારું ’ એવી બુદ્ધિથી તેણે સાક્ષાત્ પોતાનો હાથ માથા ઉપર મૂક્યો કે તરત જ પોતાનું મસ્તક નવીન લોચ કરેલું માથું જોઈને તે રૌદ્રધ્યાનથી પાછા વળ્યા અને વિચારવા લાગ્યા કે-‘ અહો! મને ધિક્કાર છે! અજ્ઞાનથી જેની મતિ અંધ થઈ ગયેલી છે એવા મેં રૌદ્રધ્યાનમાં મગ્ન થઈને આ શું ચિંતવ્યું? જેણે સર્વ સાવધ સંગનો ત્યાગ કર્યો છે, યોગને અહણ કરેલ છે અને લોગોને વમી નાંખ્યા છે એવા મને આ યુદ્ધ ઘટતું નથી. કોનો પુત્ર! કોની પ્રજા! કોનું અંત:પુર! અરે દુરાતમનુ જીવ! તેં આ શો વિચાર કર્યો! આ સર્વ અનિત્ય છે. ’ કહ્યું છે કે-

યલા વિભૂતિઃ ક્ષણભંગિયૌવનમ્ કૃતાન્તદન્તાન્તરવર્તિં છવિતં ।
તથાપ્યવજ્ઞા પરલોકસાધને અહો નૃણાં વિરમયકારિચૈષ્ટિતમ્ ॥

“ આ વિભૂતિઓ ચલિત છે, યૌવન ક્ષણભંગુર છે, છવિત ચમરાબના દાંતની મધ્યે રહેલું છે, તથાપિ પરલોકસાધનમાં માણસ અવજ્ઞા કરે છે; માટે મનુષ્યોની ચેષ્ટા અતિ આશ્ચર્ય-કારક છે ! ”

આ પ્રમાણે શુભ ધ્યાનમાં લીન થયેલા પ્રસન્નચંદ્ર મુનિએ ક્ષણે ક્ષણે ખરાબમાં ખરાબ અધ્યવસાયથી બાંધેલા કર્મદેહોને મૂળમાંથી ઉખેડી નાંખવા માંડ્યાં. શુભ અધ્યવસાયના બળથી સાતે નરકભૂમિને યોગ્ય કર્મદેહોનું છેદન કરીને અને ઉત્તરોત્તર સર્વાર્થ-સિદ્ધિ વિમાન પર્યંત જવા યોગ્ય કર્મદેહને મેળવીને અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતી શુભ પરિણામની ધારાવહે પરમપદની પ્રાપ્તિમાં પરમ કારણ રૂપ ક્ષપકશ્રેણીને આશ્રય કરી, ઘાતિકર્મનો નાશ કરી તરત જ અતિ ઉજ્જવલ કેવળજ્ઞાન મેળવ્યું. તેના પ્રભાવથી દેવતાઓ એકઠા થઈ ગીતગાનાદિ પૂર્વક તેનો મહોત્સવ કરે છે.”

આ પ્રમાણે પ્રભુના મુખથી સાંભળીને શ્રેણિક રાબએ સવિસ્મય વારંવાર પોતાનું મસ્તક ધુણાવ્યું; અને વીરપ્રભુને વંદન કરી સંદેહરહિત થઈ સ્વસ્થાને ગયા. પ્રભુએ પણ અન્યસ્થાને વિહાર કર્યો. પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિએ પણ ઘણાં વર્ષો સુધી કેવલીપણે ભૂમિ ઉપર વિહાર કરીને પ્રાંતે મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કર્યું.

‘ આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી સાર એ ત્રહણ કરવો કે આત્મસાક્ષીએ કરેલું આચરણ જ પુણ્યપાપના ફળને આપનાર છે. ’

એકલા વેષની અપ્રામાણ્યતા બતાવે છે—

વેસોપિ અપ્પમાણો, અસંજમપહેસુ વટ્ટમાણુરસ ।

કિં પરિયત્તિયવેસં, વિસં ન મારેઘ ખજજંતં ॥૨૧॥

ગાથા ૨૧—અસંજમપહેસુ.

શબ્દાર્થ—“અસંયમમાર્ગમાં વર્તતા મુનિનો વેષ પણ અપ્રમાણ છે. કેમકે શું વેષ પરાવર્તન કરેલ મનુષ્યને વિષ ખાધું સતું મારતું નથી? મારે છે.”

ભાવાર્થ—ષટ્કાયના આરંભાદિકમાં વર્તતા એવા મુનિનો રજોહરણાદિ વેષ કામનો નથી, કેવલ વેષવડે આત્મશુદ્ધિ થતી નથી. અહીં દષ્ટાંત કહે છે કે—એક વેષ મૂકીને બીજો વેષ લીધો હોય તે જો વિષ ખાય તો મરણ ન પામે? પામે. તેમ સંકલ્પ ચિત્ત રૂપ વિષ અસંયમ માર્ગમાં પ્રવર્તનારા મુનિને મુનિવેષ છતાં પણ અનેક જન્મ-મરણ આપે.

અહીં કોઈ એમ કહે કે ત્યારે તો વેષનું શું કામ છે? કેવળ ભાવશુદ્ધિ જ કરવી. તેને ગુરુ કહે છે કે એમ નહિ, વેષ પણ ધર્મનો હેતુ હોવાથી મુખ્ય છે તે આ પ્રમાણે—

ધર્મમં રખખઈ વેસો, સંકઈ વેસેણુ દિખ્ખિઓમિ અહં ॥
ઉમગ્ગેણુ પડંતં, રખખઈ રાયા જણુવઉવ્વ ॥ ૨૨ ॥

શબ્દાર્થ—“વેષ ધર્મનું રક્ષણ કરે છે, વેષ કરીને હું દીક્ષીત છું એમ ધારીને શંકાય છે, અને રાજા જનપદને રાખે તેમ ઉન્માર્ગે પડતાને વેષ રાખે છે.” ૨૨

ભાવાર્થ—આરિત્રધર્મની વેષ રક્ષા કરે છે અને કોઈપણ પ્રકારનું પાપકાર્ય આચરતા હું મુનિ વેષ ધારક છું—દીક્ષીત છું એવા વિચારથી માણસ શંકાય છે—લજ્જા પામે છે. પાપ કરી શકતો નથી. બળી રાજા જેમ જનપદની એટલે પોતાના દેશના લોકોની રક્ષા કરે છે અર્થાત્ રાજાના ભયથી જેમ પ્રજાવર્ગ ઉન્માર્ગે ચાલી શકતો નથી, પ્રવર્ત્યો હોય તોપણ રાજભયથી પાછો નિવર્તે છે; તેમ વેષ પ્રાણીને ઉન્માર્ગે પડતાં રોકે છે—ઉન્માર્ગે પડી શકતો નથી—પડ્યો હોય તોપણ પાછો આસરે છે,

ગાથા ૨૨—જણુવઉવ્વ.

અપ્પાણુ જાણુઈ અપ્પા, જહંટ્ટિમો અપ્પસુખિઅચ્ચા ધમ્મો ॥
અપ્પા કરેઈ તં તહ, જહુ અપ્પસુહાવહં હોઈ ॥૨૩॥

શબ્દાર્થ— “આત્મા જ યથાસ્થિત પોતાના આત્માને જાણે છે, માટે આત્મસાક્ષિક ધર્મ (પ્રમાણ છે.) તેથી આત્માએ જે ક્રિયાનુષ્ઠાન આત્માને સુખકારક હોય તે તેવા પ્રકારે જ કરવું કે જે પરલવમાં હિતકારક થાય. ” ૨૩

ભાવાર્થ— પોતાને આત્મા શુભ પરિણામમાં વર્તે છે કે અશુભ પરિણામમાં વર્તે છે તેની ખરી ખબર પોતાના આત્માને જ પડે છે, કારણ કે પારકી ચેતોવૃત્તિ હ્રસ્વસ્થ જાણી શકતા નથી; પણ પોતે જાણી શકે છે.

જં જં સમયં જીવો, આવિસઠ્ જોણુ જોણુ ભાવેણુ ॥
સો તમ્મિ તમ્મિ સમયે, સુહાસુહં ખંધએ કમ્ભં ॥૨૪॥

શબ્દાર્થ— “જીવ જે જે સમયે જેવા જેવા ભાવે વર્તે છે તે તે સમયે તે (તેવા પ્રકારના) શુભાશુભ કર્મને ખાંધે છે. ” ૨૪

ભાવાર્થ— સમય તે અતિ સૂક્ષ્મ કાળ સમજવો. જેવા શુભ કે અશુભ પરિણામમાં આત્મા પ્રવર્તે તે હોય તેવાં શુભ કે અશુભ કર્મો ખાંધે છે, અર્થાત્ શુભ પરિણામે વર્તતાં શુભ કર્મ ખાંધે છે, અશુભ પરિણામે વર્તતાં અશુભ કર્મો ખાંધે છે; તે કારણ માટે શુભ ભાવ જ કરવો, ગર્વાદિથી દૂષિત ભાવ ન કરવો. તે સંબંધે હવે કહે છે—
ધમ્મો મચ્ચેણુ હુંતો, તો નવિ સીહિન્હવાયવિખ્ખરિહિ ॥
સંવચ્ચરમણુસિચ્ચો, ખાહુખલી તહ કિલિરસંતો ॥૨૫॥

શબ્દાર્થ— “જે અભિમાને કરીને ધર્મ થતો હોત તો શીત ઉષ્ણ વાયુ વિગેરેથી પરાલવ પામતા અને એક વર્ષ પર્યંત અશન વિના રહેલા ખાહુખલિ તેવા પ્રકારનો કલેશ ન પામત. ” ૨૫

ગાથા ૨૪—૧ આવિસઠ્. ૨ આવસઠ્. * આસકતો ભવતિ.

ગાથા ૨૫—જતો. ખલ્લમિચ્ચો. મણુસિચ્ચો. તો અણુસિચ્ચો—અનશિતઃ—અશનં વિના સ્થિતઃ

ભાવાર્થ—એક વર્ષ પર્યંત આહારરહિત ઉપવાસી રહ્યા છતાં અને અનેક પ્રકારના પરિસહો સહન કર્યા છતાં ‘હું મારા નાના ભાઈએને વંદના કેમ કરું?’ એવું અભિમાન હતું ત્યાંસુધી બાહુબલિને કેવળજ્ઞાન ન થયું. અને માન તજ્યું કે તરત થયું; માટે અભિમાનવડે ધર્મ થઈ શકતો નથી. અહીં બાહુબલિનું દષ્ટાંત જાણવું તે આ પ્રમાણે—

બાહુબલીનું દષ્ટાંત

ભરતચક્રીએ છ ખંડનો વિજય કર્યા પછી પોતાના અઠ્ઠાણું ભાઈએને બોલાવવાને તેણે ફૂતો મોકલ્યા. ફૂતોએ જઈને કહ્યું કે—‘આપને ભરત રાજ બોલાવે છે,’ તેથી સઘળા બંધુઓ એકઠા થઈ વિચાર કરવા લાગ્યા કે—‘ભરત લોભ રૂપ પિશાચથી ઘરત થઈ મત્ત બનેલો છે. તેણે છ ખંડનું રાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યું છે છતાં તેના લોભની તૃષ્ણા શાંત થતી નથી. અહો કેવી લોભાંધતા!’ કહ્યું છે કે—

લોભમૂલાનિ પાપાનિ, રસમૂલાનિ વ્યાધયઃ ।

સ્નેહમૂલાનિ દુઃખાનિ, ત્રીણિ ત્યકત્વા સુખી ભવ ॥

“લોભ પાપનું મૂળ છે, રસ (સ્વાદ) વ્યાધિનું મૂળ છે, અને સ્નેહ દુઃખનું મૂળ છે, માટે એ ત્રણે વાનાંને ત્યજીને સુખી થા.”

વળી કહ્યું છે કે—

લોગા ન ભુક્તા વયમેવ ભુક્તાસ્તપો ન તપ્તં વયમેવ તપ્તા ।
કાલો ન યાતો વયમેવ યાતારતૃષ્ણા ન જીર્ણા વયમેવ જીર્ણા ॥

“અમે લોગ લોગવ્યા નહિ પણ અમે જાતે લોગવાયા, અમે તપ કર્યું નહિ પણ અમે તપ્ત થયા, કાળ ગયો નહિ પણ અમે ગયા અર્થાત્ અમારી વય ગઈ, અને તૃષ્ણા જીર્ણ થઈ નહિ પણ અમે જીર્ણ થયા અર્થાત્ અમારી વય જીર્ણ થઈ.”

“એટલા માટે બલાકારથી પણ તે આપણું રાજ્ય ગ્રહણ કરશે અને આપણે એની સેવા કરવી પડશે; માટે તેની સેવા કરવી કે નહિ?” આ પ્રકારના વિચારને અંતે ‘તેની સેવા કરવી નહિ’ એવું દરેક ભાઈએ કબુલ કર્યું—સુકરર કર્યું. પછી સઘળા ભાઈએ શ્રીઋષભસ્વામી પાસે પોતાનો વૃત્તાંત નિવેદન કરવા ગયા. પ્રભુને વંદન કરી હાથ જોડીને વિજ્ઞાપના કરી કે—“હે પ્રભુ! ભરત મત્ત થયો છે અને તે અમારું રાજ્ય ગ્રહણ કરવાને ઉદ્ધક્ત છે; માટે અમારે ક્યાં જવું? અમે તો આપે આપેલા એક એક દેશના રાજ્યથી પણ સંતુષ્ટ છીએ; અને ભરત તો છ ખંડનું રાજ્ય મળ્યા છતાં પણ સંતુષ્ટ થતો નથી.” એવાં તેમનાં વચન સાંભળીને પ્રભુ બોલ્યા કે—“હે પુત્રો! પરિણામે નરકગતિને આપનારી એ રાજ્યલક્ષ્મીથી શું વિશેષ છે? આ જીવે અનંતીવાર રાજ્યલક્ષ્મી અનુભવેલી છે, તોપણ આ જીવ તૃપ્ત થયેલો નથી. આ રાજ્ય-લીલાનો વિલાસ સ્વપ્ન તુલ્ય છે” કહ્યું છે કે—

સ્વપ્ને યથાયં પુરુષઃ પ્રયાતિ, દદાતિ ગૃહ્ણાતિ કરોતિ વર્કિત ।
નિદ્રાક્ષયે તચ્ચ ન કિંચિદ્દસ્તિ સર્વં તયેદં હિ વિચાર્યમાણમ્ ॥

“આ પુરુષ (જીવ) જેમ સ્વપ્નને વિષે પ્રયાણ કરે છે, આપે છે, ગ્રહણ કરે છે, કાંઈ કાર્ય કાંઈ કરે છે અથવા બોલે છે, પણ નિદ્રાનો ક્ષય થતાં જેમ તેમાંનું હોતું નથી તેમ વિચાર કરતાં આ સઘળું—સંસારી પદાર્થમાત્ર તેવા જ છે.”

વળી—

સંપદો જલતરંગવિલોલા, યૌવનં ત્રિચતુરાણિ દિનાનિ ।
શારદાબ્રમિવ ચંચલમાયુઃ, કિં ધનૈઃ કુરુત ધર્મમનિંદમ્ ॥

“સંપત્તિઓ જલનાં તરંગો જેવી ચપળ છે, યૌવન ત્રણ ચાર દિવસનું જ છે અને આયુષ્ય શરદ ઋતુના મેઘની પેઠે ચલિત છે, તો ધનથી શું વિશેષ છે? સ્તુત્ય એવો ધર્મ જ કરો.”

“ માટે હે પુત્રો ! તમારે આટલો બધો મોહવિલાસ શો ! કેના પુત્રો ? કેનું રાજ્ય ? કેની સ્ત્રી ? કેઈ પણ સાથે આવવાનું નથી. ” કહ્યું છે કે—

દ્રવ્યાણિ તિષ્ઠંતિ ગૃહેષુ નાર્યો, વિશ્રામભૂમૌ સ્વજનાઃ સ્મશાને ।
દેહચિતાયાં પરલોકમાર્ગે, કર્માનુગો યાતિ સ એવ જીવઃ ॥

“ દ્રવ્ય તો ઘરમાં જ પડ્યું રહે છે, નારી વિશ્રામભૂમિ સુધી આવે છે, સ્વજનો સ્મશાન સુધી આવે છે, અને છેવટ દેહ ચિતામાં રહે છે. પછી પરલોકમાર્ગે તો કર્મ સહિત જીવ જ એકલો જાય છે. ”

“ માટે તમે આ વિનાશી રાજ્ય ત્યજી દો અને અક્ષય એવું મોક્ષરાજ્ય મેળવો. ”

આ પ્રમાણેની પ્રભુની દેશના સાંભળીને સઘળાએ દીક્ષા લીધી અને નિર્દોષ ચારિત્ર પાળવા લાગ્યા. ક્રૂતોએ આવીને ભરતને એ હકીકત નિવેદન કરી. એટલે ભરતચક્રીએ તે ભાઈએના પુત્રોને બાલાવીને સૌસૌતું રાજ્ય આપ્યું.

હવે ભરત રાજ અયોધ્યા નગરીમાં આવ્યા છતાં ચક્ર આયુધશાલામાં પ્રવેશ કરતું નથી, તેથી સુષેણ સેનાપતિએ તેમની સમીપે આવીને જણાવ્યું કે ‘ હે સ્વામી ! ચક્ર આયુધશાલામાં પ્રવેશ કરતું નથી. ’ ભરતચક્રીએ પૂછ્યું કે— ‘ તેનું શું કારણ છે ? ’ સુષેણ સેનાપતિએ કહ્યું કે— ‘ સ્વામિન્ ! હજી પણ કેઈ શત્રુ રહ્યો હોય તેમ જણાય છે. ’ ચક્રીએ કહ્યું કે— ‘ આ છખંડમાં તો મારા માથા ઉપર કેઈ શત્રુ નથી. ’ ત્યારે સુષેણે કહ્યું કે— ‘ આપનો નાનો ભાઈ બાહુબલિ આપની આજ્ઞા માનતો નથી. નાનો ભાઈ છતાં પણ જો મોટા ભાઈની આજ્ઞા માને નહિ તો તેને શત્રુ જ સમજવો. જેની આજ્ઞા પોતાના ઘરમાં પણ ચાલતી નથી તે સ્વામી શેનો ? ’

તેથી તેને આજ્ઞાવતી કરવો જોઈએ.” ભરત રાજાએ વિચાર્યું કે—‘મારા ભયથી મારા સઘળા ભાઈઓએ તો ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું છે, હવે બાહુ રૂપે મારે એક જ ભાઈ રહેલો છે અને તે પણ અનુજ બંધુ છે તો તેના ઉપર શું કરાય?’ સુષેણે કહ્યું કે—“સ્વામિન્! આ બાબતમાં વિચાર ન કરવો. ગુણહીન ભાઈથી શો લાભ છે? સોનાની છરી કાંઈ પેટમાં મરાય નહિ. માટે દ્વિત મોક્ષીને તેને અહીં બોલાવો; પરંતુ હું ધારું છું કે તે કોઈ પણ રીતે અહીં આવશે નહિ,” એવાં સુષેણનાં વચનથી ક્રોધિત થયેલ ભરતે સુવેગ નામના દ્વિતને બોલાવીને કહ્યું કે—‘તું તક્ષશિલા નગરીમાં મારા નાના ભાઈ બાહુબલિ પાસે જ અને તેને અહીં બોલાવી લાવ.’ આ પ્રમાણે ભરતચક્રીનાં વચન સાંભળીને પુષ્પની માફક તેમની આજ્ઞા માથે ચડાવી રથમાં બેસીને પરિવાર સહિત તે ચાલ્યો. માર્ગે જતાં તેને ઘણાં અપશુકનો થયાં; પરંતુ તે અપશુકનોએ વાર્યા છતાં સ્વામીની આજ્ઞા પાળવામાં ઉદ્યુક્ત થયેલો તે અવિચ્છિન્ન ચાલ્યો. કેટલેક દિવસે તે બહુદેશમાં પહોંચ્યો. ત્યાંના લોકોએ તેને પૂછ્યું કે—‘તું કોણ છે? અને ક્યાં જાય છે?’ સુવેગના અતુચરોએ કહ્યું કે—‘આ સુવેગ નામનો ભરત રાજાનો દ્વિત છે અને તે બાહુબલિને બોલાવવા માટે જાય છે.’ ત્યારે લોકોએ ફરીથી કહ્યું કે—‘એ ભરત કોણ છે?’ સુવેગના સેવકોએ કહ્યું કે—‘તે છબંડનો ધણી છે, જગતનો સ્વામી છે, અને તે લોકોમાં પણ પ્રખ્યાત છે.’ ત્યારે તે લોકો બોલ્યા કે—“આટલા દિવસ પર્યંત તો અમે તેને સાંભળ્યો નથી કે તે ક્યાં રહે છે? અમારા દેશમાં તો સ્ત્રીઓના સ્તનની કંચુકી ઉપર ભરત હોય છે તેને અમે ભરત તરીકે સાંભળીએ છીએ, પરંતુ ભરત રાજા તો કોઈ સાંભળ્યો નથી. અમારો રાજા ક્યાં? અને એ ભરત ક્યાં! અમારા સ્વામીના ભુજંગપ્રહારને સહન કરે તેવો આ દુનિયામાં કોઈ નથી.” આ પ્રમાણે લોકોના મુખથી બાહુબલિના બળનો ઉત્કર્ષ સાંભળીને

અકિત થતો સતો સુવેગ અનુક્રમે તક્ષશિલાએ પહોંચ્યો; નગરીમાં દાખલ થયો અને બાહુબલિના સલામ'ડપ પાસે આવ્યો. દ્વારપાળે રાજાની આગળ દ્વંતનું આગમન નિવેદન કર્યું. તેની આજ્ઞાથી દ્વંત રથમાંથી ઉતરી બાહુબલિની સમીપે જઈ તેને પગે લાગ્યો. બાહુબલિએ દ્વંતને પોતાના ભાઈના કુશલ સમાચાર આદિ પૂછતાં દ્વંતે કહ્યું કે—“તમારો ભાઈ ભરત કુશલ છે, અયોધ્યા નગરી કુશલ છે અને તેમના સવાકોટી પુત્રો પણ કુશલ છે. જેના ઘરમાં ચૌદ રત્ન અને નવ નિધિ આદિ મોટી ઐશ્વર્યસંપત્તિ છે તેનું અકુશલ કરવાને કોણ શક્તિવાન છે? જો કે તેણે સર્વ સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી છે તથાપિ તેને સ્વબંધુનાં દર્શનનો લાભ લેવાની ઘણી ઉત્કંઠા છે. માટે તમે ત્યાં આવીને તમારા સમાગમથી ઉત્પન્ન થતી સુખવૃદ્ધિથી તેને અતિ પ્રમુદિત કરો; કહી જો તમે નહિ આવો તો તે તમારા ઉપર કુપિત થઈને તમને ઘણી પીડા પમાડશે. જેની ખત્રીસ હજાર રાજાઓ સેવા કરે છે તેની ચરણસેવાથી તમારો કોઈ પણ રીતે ઉપહાસ (મશ્કરી) નથી, પાંચ માણસની સાથે ભોગવવું તે દુઃખ નથી’ એવી લોકોક્તિ છે; તેથી માન ત્યજીને ત્યાં આવો.” એવાં દ્વંતનાં વચન સાંભળીને બાહુબલિ અતિ ક્રોધાયમાન થઈ લલાટમાં ત્રિવલિ ચડાવી ભુભસ્ફોટ કરીને બોલ્યા કે— “અરે દ્વંત! ભરત કોણ માત્ર છે? તેનાં ચૌદ રત્નો શું માત્ર છે? અને તેના સેવકો પણ કોણ માત્ર છે? મેં બાલ્યાવસ્થામાં ભરતને ગંગાકાંઠે દડાની માફક આકાશમાં ઉછાળ્યો હતો અને પછી ગગનમાંથી પડતાં મેંજ તેને મારા હાથમાં ઝીલી લીધો હતો, તે શું ભરત ભૂલી ગયો? મારું તે બલ તેને વિસ્મૃત થયું હોય તેમ જણાય છે, જેથી તને અહીં મોકલ્યો છે. આટલા દિવસ સુધી તો મેં પિતા તુલ્ય ગણીને મોટા ભાઈની આરાધના કરી છે; પણ હવે તો હું તેની ઉપેક્ષા કરું છું. કેમકે ગુણહીન અને લોભી એવા મોટા ભાઈથી પણ શું! તેણે અઠાણું નાના

ભાઈઓનાં રાજ્યો જઈ લીધાં અને તેઓએ તો ખીકણપણાને લીધે લોકાપવાદથી ડરી રાજ્ય ત્યજીને સંયમ ગ્રહણ કર્યું, પરંતુ હું તો તેને નહિ સહન કરું મારો ભુજપ્રહાર કેવળ ભરત જ સહન કરશે, પણ તે સહન કરવા માટે અન્ય કોઈ આવશે નહિ, માટે તું જા. હુત હોવાથી તું અવધ્ય છે, તેથી મારી દૃષ્ટિથી તત્કાળ દૂર થા.”

આ પ્રમાણે ક્રોધથી લાલચોળ નેત્રવાળું સૂર્યમંડળની માફક ઉદ્દીપ્ત થયેલું તેતું મુખ જોઈને સુવેગ લય પામી ધીમે ધીમે ત્યાંથી ખહાર નીકળ્યો અને પાછો વળી માનભંગ થઈ રથમાં બેસી અયોધ્યા તરફ ચાલ્યો. માર્ગમાં ખહુડી દેશને નિહાળતાં તેણે આ પ્રમાણે લોકોનાં વાક્યો સાંભળ્યાં—“અરે! ભરત કોણ છે કે જે અમારા સ્વામીની સાથે યુદ્ધ કરવાને ઇચ્છે છે? પરંતુ તેના જેવો કોઈ મૂર્ખ જણાતો નથી કે જેણે સુતેલા સિંહને જગાડ્યો છે?” એ પ્રમાણે લોકોનાં વાક્યો સાંભળી સુવેગ વિસ્મિત થઈને વિચારવા લાગ્યો કે—“અહો! આ દેશના લોકો પણ આટલું ખધું શૌર્ય ધરાવે છે! પરંતુ તે તેમના સ્વામીનો જ પ્રભાવ છે, તેઓનો પ્રભાવ નથી, પણ ભરતે આ શું કર્યું? તેણે ઠીક ન કર્યું, અયોગ્ય કર્યું.” એ પ્રમાણે વિચાર કરતો અને લોકોને લય પમાડતો સુવેગ કેટલેક દિવસે અયોધ્યા નગરીએ પહોંચ્યો.

તેણે સભામાં જઈને સર્વ હકીકત ભરત ચક્રીને નિવેદન કરી. છેવટે તેણે કહ્યું કે—‘એ તમારો નાનો ભાઈ તમને તૃણવત ગણે છે, વધારે શું કહું!’ એવા હુતના શબ્દો સાંભળીને સૈન્ય સહિત ભરત ચક્રીએ તે તરફ પ્રયાણ કર્યું. ભરતની મોટી સેના ચાલી, તેથી દિગ્મંડલ પણ ધ્રુજવા લાગ્યું. તેના સૈન્યતું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે—

દિગ્ચક્ર ચલિતં ભયાન્જલનિધિર્જાતો મહાવ્યાક્રુલો ।

પાતાલે ચક્રિતો ભુજંગમપતિઃ ક્ષોણિધરાઃ કંપિતાઃ ॥

બ્રાંતા: સુપૃથિવી મહાવિષધરા ક્વેડં વમત્યુત્કટમ્ ।
વૃત્તં સર્વમનેકધા દલપતેરેવં ચમૂનિર્ગમે ॥

“દ્વિગ્મંડલ કંપવા લાગ્યું, ભયથી સમુદ્ર આકુલવ્યાકુલ થયો, પાતાલમાં શેષનાગ ચક્રિત થયો, પર્વતો કંપાયમાન થયા, પૃથ્વી ભમવા લાગી, મોટા વિષધરો ઉત્કટ વિષનું વમન કરવા લાગ્યા; સેનાપતિનું સૈન્ય ચાલતાં અનેક પ્રકારે એ પ્રમાણે થવા લાગ્યું.”

અઠારકોટી ઘાડેસ્વારોનું લશ્કર એકઠું કરી ભરત રાજ પોતાના હસ્તીરત્ન ઉપર સ્વાર થઈને બાહુબલિને જીતવા માટે ચાલ્યો. કેટલેક દિવસે તે બહુલી દેશમાં પહોંચ્યો.

ભરત આવ્યો છે એવું બાહુબલિએ પણ સાંભળ્યું એટલે તે પોતાના ત્રણ લાખ પુત્રોથી પરિવૃત થઈ સોમયશા નામના પોતાના પુત્રને સેનાધિપતિ બનાવીને મોટી સેના સહિત સામે નીકળ્યો. બંને સૈન્યો સામસામા મળ્યાં. બંને સૈન્યના ચોરાશી હજાર રણતુરીના અવાજે થવા લાગ્યા. ભેરીઓના ભાકારોથી અને વાજિત્રોના શબ્દોથી કાન ઉપર પડતો શબ્દ પણ ન સાંભળાવા લાગ્યો. પછી ઉદ્ધત, રણભૂમિમાં વિકટ, અનેક હસ્તીઓની ઘટામાં જેઓએ પ્રવેશ કરેલો છે તેવા, સિંહનું પણ મર્દન કરનારા અને જેઓનો કીર્તિપટ ચારે તરફ ફેલાયેલો છે એવા યોદ્ધાઓએ યુદ્ધ શરૂ કર્યું. યોદ્ધાઓના વીરશબ્દો થવા લાગ્યા. આપું જગત શબ્દમય ભાસવા લાગ્યું. અશ્વોની ખરીથી ઉડતી રજવડે ઘેરાયેલું સૂર્યમંડલ વાયુસમૂહની અંદર રહેલા શુષ્ક પ્રલાશ પત્રની જેવું દેખાવા લાગ્યું. તે વખતે ત્યાં આ પ્રમાણે યુદ્ધ થવા લાગ્યું.

એકે વૈ હન્યમાના રણભુવિ સુભટા જીવશેષા: પતન્તિ ।
હ્યેકે મુર્છાપ્રપન્ના: સ્યુરપિ ચ પુનરનમૂર્છિતા વૈ પતન્તિ ॥

મુંચન્ત્યેકંદ્વહાસાન્નિજપતિકૃતસન્માનમાદ્યં ત્રસાદં ।
સ્મૃત્વાધાવન્તિ માર્ગે જિતસમરભયાઃ પ્રૌઢિવન્તો હિ ભક્ત્યા ॥

“ કેટલાએક સુભટો રણભૂમિમાં હણાવાથી જીવશેષ થઈને પડે છે, મૂર્છિત થયેલા કેટલાએક સુભટો શુદ્ધિમાં આવીને પાછા મૂર્છિત થાય છે, કેટલાએક સુભટો ઋદ્ધાસ કરે છે અને કેટલાએક પોતાના સ્વામીએ કરેલા સન્માનને તેમજ પ્રાથમિક પ્રસાદને સંભારીને યુદ્ધનો ભય દૂર કરી ભક્તિવડે પ્રૌઢ બની રણમાર્ગમાં ઢાંચે છે. ” એ પ્રમાણે મોટા યુદ્ધમાં કેટલાએક યોદ્ધાઓ હાથીઓના જીંડને પગવતી પકડી આકાશમાં ફેરવે છે, કેટલાએક ઉછળતા યોદ્ધાઓને પકડીને ભૂમિ ઉપર પાડે છે, કેટલાએક સિંહનાદ કરે છે અને કેટલાએક હસ્તના આસ્ફોટનથી વૈરીઓના હૃદયને ફાડી નાખે છે. એ પ્રમાણે સ્વામીએ બ્રહ્મટીસંજ્ઞાથી ઉત્તેજિત કરેલા સુભટોએ ઉત્કટ યુદ્ધ આરંભ્યું. ઠહું છે કે—

રાજ તુષ્ટોપિ શ્રુત્યાનાં, માનમાત્રં પ્રયચ્છતિ ।
તે તુ સન્માનમાત્રેણુ, પ્રાણૈરપ્યુપકૂર્વતે ॥

“ રાજ સંતુષ્ટ થતાં સેવકોને માત્ર માન આપે છે. પણ સેવકો તો ફક્ત માનથી પોતાના પ્રાણ આપીને બદલો વાળે છે. ”

રણમાં એક મિત્ર બીજા મિત્રને કહે છે કે— ‘હે મિત્ર! ખડીકણુ ના થા! કારણ કે યુદ્ધમાં તો બંને પ્રકારે સુખ છે. જીત મેળવશું તો આલોકમાં સુખ છે; અને મૃત્યુ થશે તો પરલોકમાં દેવાંગનાના આલિંગનનું સુખ પ્રાપ્ત થશે. ’ ઠહું છે કે—

જિન્તે ચ લલ્યતે લક્ષ્મીમૃતે ચાપિ સુરાંગના ।
ક્ષણુવિધ્વન્સિની કાયા, કા ચિન્તા મરણે રણે ॥

“ રણમાં જીતવાથી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે અને મરવાથી

દેવાંગના પ્રાપ્ત થાય છે; આ કાચા ક્ષણમાં નાશ પામે એવી છે, તો યુદ્ધ કરતાં મૃત્યુની ચિંતા શા માટે રાખવી ?”

એ પ્રમાણે યુદ્ધ થતાં બાર વર્ષ વ્યતીત થયાં, તો પણ બેમાંથી એકેનું સૈન્ય પાછું હઠ્યું નહિ. તે અવસરે કરોડો દેવો તે યુદ્ધ જોવાને માટે ગગનમંડલમાં આવ્યા હતા. તેની અંદર સૌધર્મેન્દ્રે આવીને વિચાર કર્યો કે—‘અહો! કર્મની ગતિ વિષમ છે! કે જેથી બે સગા ભાઈઓ અંશમાત્ર રાજ્ય મેળવવાને માટે કોટી મનુષ્યોનો વિનાશ કરે છે, માટે હું ત્યાં જઈને યુદ્ધને અટકાવું.’ એવો વિચાર કરી ઈન્દ્રે આવીને ભરતને કહ્યું કે—‘હે છબંડના અધિપતિ! જેણે અનેક રાજાઓને કિંકર બનાવ્યા છે એવા હે ભરત રાજા! આ શું આરંભ્યું છે? માત્ર સહજ કારણમાં તમે જગતનો શા માટે સંહાર કરો છો? શ્રી ઋષભદેવે લાંબા વખતથી પાળેલ પ્રજાનો લય કેમ કરવા માંડ્યો છે? સુપુત્રને આવું આચરણ ઘટતું નથી. સુપુત્રને તો પિતાએ જે પ્રમાણે આચરેલું હોય તે પ્રમાણે આચરવું—વર્તવું જોઈએ; માટે હે રાજેન્દ્ર! લોકના સંહારથી તમે નિવૃત્ત થાઓ.’ ભરતે કહ્યું કે—‘તાતના ભક્ત એવા આપે જે કહ્યું તે સત્ય છે. હું પણ તે જાણું છું, પરંતુ શું કરું? ચક્ર આયુધ-શાલામાં પેસતું નથી, તેથી બાહુબલિ માત્ર એકવાર મારી સમીપે આવી જાય તો પછી મારે બીજું કાંઈ કાર્ય નથી. તેનું રાજ્ય લેવાની મારે જરૂર નથી; માટે તમે ત્યાં જઈને મારા લઘુ બંધુને સમજાવો.’ એવાં ભરતનાં વચનો સાંભળીને શકેન્દ્ર બાહુબલિ પાસે ગયા. બાહુબલિએ તેમનું ઘણું સન્માન કર્યું અને કહ્યું કે—‘હુકમ કરો, આપને આવવાનું શું પ્રયોજન છે?’ ઈન્દ્રે કહ્યું કે—‘તમે પિતૃ તુલ્ય મોટા ભાઈની સાથે યુદ્ધ કરો છો એ તમને ઘટતું નથી, તેથી તમે તેની પાસે જઈને નમો, અપરાધની ક્ષમા માગો અને લોકસંહારથી નિવૃત્ત થાઓ.’ બાહુબલિએ કહ્યું કે—‘એમાં દોષ ભરતનો જ છે, અહીંયાં તેને કોણે બોલાવ્યો હતો? તે

અત્રે શા માટે આવ્યો છે? અતૃપ્ત એવા તેને લજ્જા નથી. તે સર્વે બંધુઓનાં રાજ્યો ગ્રહણ કરીને હવે મારું રાજ્ય લેવા આવ્યો છે; પરંતુ તે જાણતો નથી કે સર્વે દરોની અંદર કાંઈ ઉંદરો હોતા નથી; માટે હું પાછો હઠનાર નથી; કારણ કે માનહાનિ કરતાં પ્રાણહાનિ વધારે સારી છે, હલ્લું છે કે—

અધમા ધનમિચ્છંતિ, ધાનમાનો ચ મધ્યમાઃ ।

ઉત્તમા માનમિચ્છંતિ, માનો હિ મહતાં ધનમ્ ॥

“અધમ લોકો ધનને ઇચ્છે છે, મધ્યમ લોકો માન અને ધનને ઇચ્છે છે, ઉત્તમ લોકો માનને જ ઇચ્છે છે, કારણ કે માન એ મોટાઓનું ધન છે.” વળી—

વરં પ્રાણપરિત્યાગો, મા માનપરિખંડનમ્ ।

મૃત્યુરતત્ક્ષણિકા પીડા, માનખંડે દિને દિને ॥

“પ્રાણનો ત્યાગ કરવો એ વધારે સારો છે, પણ માનખંડન સારું નથી. કારણ કે મૃત્યુ તે જ ક્ષણે માત્ર પીડા આપે છે, પણ માનખંડ તો દરરોજ પીડા કરે છે.”

એ પ્રમાણે બાહુબલિનું નિશ્ચયવાણું વચન સાંભળીને ઈંદ્રે કહ્યું કે—“જે એવો જ નિશ્ચય હોય તો તમારે બંને ભાઈઓએ જ યુદ્ધ કરવું, આ લોકસંહાર શા માટે કરો છો? બાહુબલિએ તે વાત કબુલ કરી. પછી ઈંદ્રે પાંચ પ્રકારનાં યુદ્ધો સ્થાપિત કર્યા દૃષ્ટિયુદ્ધ, વાડ્યુદ્ધ, બાહુયુદ્ધ, મુષ્ટિયુદ્ધ અને ઢંડયુદ્ધ. ભરતે પણ એ પ્રમાણે કબુલ કર્યું. પછી બંને ભાઈઓ સૈન્યને યુદ્ધ કરતું બંધ કરીને સામસામા આવ્યા.

પ્રથમ દૃષ્ટિયુદ્ધ શરૂ કર્યું. પરસ્પર દૃષ્ટિ સાથે દૃષ્ટિ મળતાં પ્રથમ ભરતચક્રીના નેત્રમાં અશ્રુજળ આવી ગયાં. તેથી સાક્ષીભૂત દેવતાઓએ કહ્યું કે—‘ચક્રી હાર્યા અને બાહુબલિ જીત્યા’ એમ

પાંચે યુદ્ધોમાં બાહુબલિ જીત્યા. એટલે વિલસવા થયેલ ચક્રીએ મર્યાદા મૂકી ચક્રને છોડ્યું. ત્યારે બાહુબલિએ કહ્યું કે-‘ એ પ્રમાણે ન કરો, સત્પુરુષોએ મર્યાદાનો ત્યાગ કરવો એ યોગ્ય નથી ’ છતાં પણ તેણે બાહુબલિ ઉપર ચક્ર મૂક્યું, એટલે બાહુબલિએ મુષ્ટિ ઉગામીને વિચાર કર્યો કે-‘ આ મુષ્ટિવડે ચક્ર સહિત ભરતને ચૂર્ણ કરી નાખું. ’ એટલામાં ચક્ર તો બાહુબલિ પાસે આવી ત્રણ પ્રહક્ષિણા કરીને પાછું વળ્યું. કારણ કે ગોત્રમાં ચક્ર ચાલતું નથી. પછી બાહુબલિએ ચિંતવ્યું કે-‘ આ વજ્ર જેવી મુષ્ટિ વડે માટીના વાસણની માફક ભરતને ચૂર્ણ કરી નાખું. ’ વળી તેણે વિચાર કર્યો કે-‘ અહો! મેં અંશમાત્ર સુખને અર્થે આ બાંધવનો નાશ શા માટે ચિંતવ્યો? જેને અંતે નરક પ્રાપ્ત થાય છે એવા રાજ્યને ધિક્કાર છે! વિષયોને ધિક્કાર છે! મારા નાના ભાઈઓને ધન્ય છે કે જેઓએ અનર્થહિતુક રાજ્યને તજી દઈને સંયમ ગ્રહણ કર્યું છે. ’ આ પ્રમાણે જેના હૃદયમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયે છે એવા બાહુબલિએ ઉગામેલી મુઠી પોતાના માથા ઉપર પાછી વાળીને પંચમુષ્ટિ લોચ કર્યો; તે વખતે દેવતાએ રજોહરણ વિગેરે સાધુનો વેષ તેને અર્પણ કર્યો. બાહુબલિએ સ્વયમેવ ચરિત્ર ગ્રહણ કર્યું.

પછી જેણે સાધુનો વેષ ગ્રહણ કરેલો છે એવા પોતાના ભાઈને જોઈને ભરત પોતે આચરેલા કર્મથી લજ્જા પામ્યો એટલે બંને નેત્રમાંથી અશ્રુ વર્ષાવતો વારેવારે તેના ચરણમાં પડ્યો અને બોલ્યો કે-‘ તને ધન્ય છે! મારો અપરાધ ક્ષમા કર અને આ રાજ્યલક્ષ્મી ગ્રહણ કરવાની કૃપા કર. ’ બાહુબલિ મુનિએ કહ્યું કે-‘ આ રાજ્ય-લીલાવિલાસ અનિત્ય છે, યૌવન અનિત્ય છે અને શરીર પણ અનિત્ય છે, તેમજ આ વિષયો પરિણામે દુઃખ આપનારા છે. ’ ઇત્યાદિ ઉપદેશ આપવા વડે ભરતને વૈરાગ્યવાન કરીને બાહુબલિ મુનિ તે જ સ્થાને ધ્યાનમુદ્રાથી ઉભા રહ્યા. તેમણે મનમાં વિચાર કર્યો કે-‘ હું છદ્મસ્થ હોવાથી નીક્ષાએ વડેરા એવા લઘુ બન્ધુઓને

કેવી રીતે વાંદન કરું?' એ પ્રમાણે માનથી ઉન્નત શ્રીવાવાળા થઈ કાર્યોત્સર્ગ ધારણ કરીને ત્યાંજ ઉભા રહ્યા.

ભરતચક્રી તેમને વાંદી સોમયશાને બાહુબલિનું રાજ્ય આપીને સ્વસ્થાને ગયા. બાહુબલિએ પણ એક વર્ષ પર્યંત શીત, વાત, આતપ આદિ પરીસહોને સહન કરતાં દાવાનલથી દાઝેલા આડના ડુંઠા જેવું પોતાનું શરીર કરી નાખ્યું. તેનું શરીર વેલા-ઓથી વીંટાઈ ગયું, તેના પગમાં દર્મની શૂળીઓ ઉગી નીકળી. તેની આસપાસ રાક્ષડાઓ થઈ ગયા, તેની દાઢી વિગેરેના કેશોમાં પક્ષીઓએ માળા નાંખીને પ્રસવ કર્યાં.

વર્ષને અંતે ભગવાન ઋષભદેવે બાહુબલિને પ્રતિબોધ કરવાને માટે બ્રાહ્મી અને સુંદરી નામની તેની એ બહેનોને મોકલી. ભગવાને તેમને કહ્યું કે—“તમારે ત્યાં જઈને એ પ્રમાણે કહેવું કે—‘બન્ધુ! હાથી ઉપરથી ઉતરો.’ તે બહેનો બાહુબલી સમીપે જઈ તેને વાંદી એ પ્રમાણે બોલી કે—‘હો ભાઈ! હાથી ઉપરથી ઉતરો.’ એ પ્રમાણેનાં પોતાની બહેનોનાં વચન સાંભળી તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે—“મેં સર્વ સંગનો ત્યાગ કર્યો છે તો મારે હાથી ક્યાંથી? મારી બહેનો આ શું કહે છે? અરે! મેં જાણ્યું. હું માન રૂપી હાથી ઉપર ચડયો છું, તેથી તેમનું કહેવું સત્ય છે. અરે! દુષ્ટ ચિત્તને ધારણ કરનાર એવા મને ધિક્કાર છે! મારા તે નાના ભાઈઓ મારે વંદ છે. તેથી તેમને વાંદવાને હું જાઉં.” એ પ્રમાણે નિશ્ચય કરીને ચરણ ઉપાડતાં જ તેમને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પછી પ્રભુ પાસે જઈ વાંદીને કેવળજ્ઞાની-ઓની સભામાં બેઠા. માટે ‘મદથી ધર્મ થતો નથી એ યોગ્ય કહ્યું છે. મુમુક્ષુએ ધર્મકર્મમાં વિનય જ કરવો, પણ માન રાખવું નહિ.” આ કથાનો એ ઉપદેશ છે.

નિઅગમઘ વિગપ્પિઅ ચિંતિએણુ સચ્છંદપુદ્ધિરઘએણુ ।
કત્તો પારત્તહિયં કીરઘ ગુરુ આણુવણુસેણુ ॥૨૬॥

શબ્દાર્થ—“ગુરુના ઉપદેશને અયોગ્ય, પોતાની મતિના વિકલ્પથી વિચાર કરવાવાળો અને સ્વતંત્રમતિ પૂર્વક ચેષ્ટા કરવાવાળો પ્રાણી પરલોકનું હિત શી રીતે કરે? અર્થાત્ ન કરે.” ૨૬.

ભાવાર્થ—ભારેકમીં જીવ ગુરુના ઉપદેશને અયોગ્ય સમજે છે. તેવો સ્વેચ્છાચારી પ્રાણી પોતાની બુદ્ધિમાત્રથી આ સ્થૂળ ને આ સૂક્ષ્મ ઇત્યાદિક વિચારો કરે છે; તેવો મનુષ્ય પરલોકનું હિત કરી શકતો નથી.

થદ્દો નિરોવચારી, અવિણીએા ગત્વિએા નિરુવણુમેા ।
સાહુજણુસ્સ ગરહિએા, જણેવિ વચણિજ્જયં લહધ ॥૨૭॥

અર્થ—“સ્તબ્ધ, નિરુપકારી, અવિનીત, ગર્વિત અને કોઈને નહીં નમવાવાળો એવો પુરુષ સાધુજનથી નિદાય છે અને લોકમાં પણ હીલનાને પામે છે.” ૨૭.

સ્તબ્ધ તે અભિમાની—અઙ્ગડ રહેનારો—કોઈને નહિ નમનારો, નિરુપકારી તે કોઈના કરેલા ઉપકારને નહિ જાણવાવાળો—કૃતદ્ધન, અવિનીત તે આસન આપવા વિગેરે વડે વડીલનો વિનય નહિ કરનારો, ગર્વિત તે પોતાના ગુણો પ્રગટ કરવાનો ઉત્સુક, નિરુપનામ તે ગુરુને પણ નમસ્કાર નહિ કરવાવાળો—એવા પુરુષની સાધુજનો પણ ગર્હા કરે છે અને લોકો પણ આ દુષ્ટ આચારવાળો છે એમ કહી તેને નિંદે છે, તેથી વિનીત જ પ્રલાઘાને પામે છે એમ સમજવું.

થોવેણુવિ સપ્પુરિસા, સણુંકુમારુવ્વ કેઘ યુઞ્ઞતિ ।

દેહે સ્વણુપરિહાણી, જં કિર દેવેહિં સે કહિયં ॥૨૮॥

ગાથા ૨૬ - પરત્રહિતમ્. અનુપદેસ્યેન, ગાથા ૨૭-વચણિજ્જયં, વચનીયતાં

ગાથા ૨૮ થેવેણુ.

અર્થ-“કોઈ સત્પુરુષો (સુલભબ્રાધીઓ) થોડા નિમિત્ત માત્રે કરીને પણ સનત્કુમાર ચક્રીની જેમ બ્રાધ પામે છે. જે ધારણ માટે ‘દેહને વિષે ક્ષણમાત્રમાં પણ રૂપની હાનિ થઈ ગઈ છે’ એમ દેવતાએ તેને (સનત્કુમારને) કહ્યું અને તેટલું વચનમાત્ર જ તેને બ્રાધનું કારણ થયું, એમ સાંભળીએ છીએ.” ૨૮.

અહીં સનત્કુમાર ચક્રીનું દૃષ્ટાંત જાણવું. તે આ પ્રમાણે—

હસ્તીનાપુર નગરનાં સનત્કુમાર નામે ચક્રવર્તી રાજા હતો. તે અતિ રૂપવાન હતો. અને તે છખંડનું રાજ્ય કરતો હતો. એક દિવસ ઈસ્રે સભામાં સનત્કુમારના રૂપ સંબંધી એવું વિવેચન કર્યું કે ‘પૃથ્વી ઉપર તેના જેવો રૂપવાન કોઈ નથી.’ બે દેવોએ ઈન્દ્રનું કહેલું વચન કબુલ કર્યું નહિ. તેથી તેઓ કુતૂહલ જોવા માટે દ્વિજનું રૂપ ધારણ કરીને હસ્તીનાપુર આવ્યા. તે વખતે સ્નાન કરવાનો અવસર હોવાથી તેઓએ સનત્કુમારને નહાવાને આસને બેઠેલો, આભૂષણરહિત અને સુગંધી તેલથી મર્દન કરાતો જોયો; તેના રૂપથી મોહિત થઈને તેઓ વારંવાર મસ્તક ધુણાવવા લાગ્યા. ત્યારે સનત્કુમારે તેમને પૂછ્યું કે-‘તમે શિર શા માટે ધુણાવો છો?’ તેઓએ કહ્યું કે-‘હો દેવ! આપના દર્શનનું કૌતુક જેવું અમે સાંભળ્યું હતું તેવું જ અમે જોયું.’ એ પ્રમાણે તે બ્રાહ્મણોનું વચન સાંભળી ચક્રી બ્રાહ્મણ કે-“અરે! હમણાં આ સ્થિતિમાં મારું રૂપ તમે શું જોયો છો? સ્નાન કર્યા પછી જ્યારે હું ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેરું, અલંકારો ધારણ કરું. મારા મસ્તક ઉપર છત્ર ધરાય ચામર ઢોળાય અને બત્રીશ હજાર રાજાઓ જ્યારે મારી સેવા કરે ત્યારે મારું રૂપ જોવા જેવું છે.” એ પ્રમાણે ચક્રીનું વચન સાંભળીને તે બંને દેવોએ ચિંતવ્યું કે-‘ઉત્તમ પુરુષને પોતાની પ્રશંસા પોતાના મુખે કરવી ઘટતી નથી.’ કહ્યું છે કે-

ન સૌખ્યસૌભાગ્યકરા નૃણાં ગુણાઃ,
 સ્વયંગૃહીતા યુવતીકૃત્યા ધવ ।
 પરૈર્ગૃહીતા દ્વિતયં વિતન્વતે ન,
 તેન ગૃહ્ણન્તિ નિજં ગુણં યુધાઃ ॥

“યુવતી જો પોતાના સ્તનને પોતાના હાંથે ગ્રહણ કરે તો તે જેમ તેને સૌભાગ્ય અને સુખના કરવાવાળા થતાં નથી, તેમ પોતાના સુખથી વર્ણવાતા પોતાના ગુણો મનુષ્યોને સૌભાગ્ય ને સુખ આપનારા થતા નથી; પણ તે જ ગુણો સ્ત્રીના સ્તનની જેમ બીજાઓથી ગ્રહાતાં-વર્ણવાતાં સૌભાગ્ય અને સુખ બંને આપે છે. તેથી જ ડાહ્યા પુરુષો પોતાના ગુણોની પ્રશંસા પોતાના મુખે કરતા નથી.”

પછી ચક્રવર્તીનું વચન માન્ય કરી તે બંને વિગ્રો ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા, અને જ્યારે ચક્રી સલામાં ખિરાજમાન થયા ત્યારે ત્યાં આવ્યા. તે વખતે ચક્રીના રૂપને જોઈને તેઓ ખિન્ન થયા. ચક્રીએ પૂછ્યું કે-‘તમને ખેદ થવાનું શું કારણ છે?’ તેઓ બોલ્યા કે-‘સંસારનું વિચિત્રપણું અમારા ખેદનું કારણ છે’ ચક્રીએ પૂછ્યું કે-‘કેવી રીતે?’ તેઓએ કહ્યું કે-‘અમે પહેલાં આપનું જે રૂપ જોયું હતું તેના કરતાં આ વખતે અનંતગુણહીન છે.’ ચક્રીએ કહ્યું કે-‘તમે તે શી રીતે જાણ્યું?’ તેઓએ કહ્યું કે-‘અવધિ જ્ઞાનથી.’ ચક્રીએ કહ્યું કે-‘તેમાં પ્રમાણ શું?’ તેઓએ કહ્યું કે-‘હો ચક્રી! સુખમાં રહેલ તાંબૂલનેા રસ ભૂમિ ઉપર થૂંકીને જીવો કે તેની ઉપર જે મક્ષિકા બેસે તે મૃત્યુવશ થાય છે? આ અનુમાનથી તમે જાણજો કે તમારું શરીર વિષરૂપ થઈ ગયું છે. તમારા શરીરમાં સાત મોટા રોગો ઉત્પન્ન થયેલા છે.” આ પ્રમાણે દેવતાઓનાં વચન સાંભળીને ચક્રી વિચાર કરવા લાગ્યા કે-‘અહો! આ દેહ અનિત્ય છે, આ અસાર દેહમાં કાંઈ પણ સાર નથી.’

કહ્યું છે કે-

ઈદં શરીર પરિણામદુર્બલં, પતત્યવશ્યં શ્લથસંધિજ્જરં ।
કિમૌષધૈઃ કિલશ્યસિં મૂઢ કુર્મતે, નિરામયં ધર્મરસાયનં પિબ ॥

“ આ શરીર પરિણામે દુર્બલ છે, તેથી તેના સાંધા શિથિલ થવાથી જ્જરીત થઈને તે અવશ્ય પડે છે; માટે હે મૂઢ ! હે કુર્મતિ ! તું ઔષધો કરવા વડે શા માટે કલેશ પામે છે. સર્વ રોગથી નિવૃત્ત કરનાર ધર્મરસાયનનું જ પાન કર.”

વળી—

કસ્તૂરી પૃષ્ઠતાં રદાઃ કરટિનાં કૃત્તિઃ પશુનાં પયો ।
ધનૂનાં છદમંડલાનિ શિખિનાં રોમાણ્યવીનામપિ ॥
પુચ્છસ્નાયુવશાવિષાણુનખરરવેદાદિ કિં કિં ચ ન ।
સ્યાત્ કસ્યાપ્યુપકારિ મર્ત્યવપુષો નામુષ્ય કિંચિત્પુનઃ ॥

“ મૃગોની કસ્તૂરી, હાથીઓના દાંત, પશુઓનું ચર્મ, ગાયોનું દુધ, મયૂરનાં પીછા, ઘેટાના વાળ અને અન્ય પશુઓનાં પુચ્છ, સ્નાયુ, ચરખી, શીંગડાં, નખ, સ્વેદ આદિ કાંઈ કાંઈ કોઈને પણ ઉપયોગમાં આવે છે; પરંતુ મનુષ્યના શરીરનું તે કાંઈ પણ ઉપયોગમાં આવતું નથી.”

એ પ્રમાણે વૈરાગ્યપરાયણ થયેલ રાજાએ રાજ્યલક્ષ્મી તણ દઈને સંયમલક્ષ્મી ગ્રહણ કરી. જેમ ભુજંગ કાંચળીનો ત્યાગ કરી પાછું જોતો નથી તેમ તેણે પોતાની પાછળ આવતી સમૃદ્ધિ તરફ દષ્ટિ પણ કરી નહિ. સ્ત્રીરત્ન સુનંદા આદિ પોતાની સ્ત્રીઓના વિલાપ સાંભળતાં છતાં પણ તે જરા પણ ડગ્યો નહિ છ માસ સુધી નિધિઓ, રત્નો અને સેવકો તેની પાછળ ફર્યા; પરંતુ તેણે તેમના તરફ જોયું પણ નહિ. સનતકુમાર મુનિ દ્વીક્ષા લીધા પછી ખભે ઉપવાસને અંતે પારણું કરવા લાગ્યા, અને પારણે પણ નીવી કે આચારદ્વાદિ (આંખિલ આદિ) તપ કરવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે

વિગયના ત્યાગી, ધર્મના અનુરાગી અને રોગથી ભરેલી કાયાવાળા તે મુનિ માયારહિતપણે ભૂમિ ઉપર વિહાર કરે છે, એ વ્યવસરે સૌધર્મેન્દ્રે ફરીથી સલામાં તેની પ્રસંસા કરી કે—‘અહો આ સનત્કુમાર મુનિને ધન્ય છે કે જે મોટા રોગથી પીડિત શરીરવાળા છતાં પણ ઔષધ આદિની કિંચેત્ પણ સ્પૃહા કરતા નથી.’ એવાં ઈંદ્રનાં વચન સાંભળી તેને નહિ શ્રદ્ધનારા જે દેવો આદ્યજનુ’ રૂપ ધારણ કરી સનત્કુમાર મુનિની પાસે આવ્યા અને બોલ્યા કે—‘હે મુનિ ! તમારું શરીર રોગથી જીર્ણ થયેલું અને ઘણું પીડાતું જણાય છે; અમે વૈદ્ય છીએ. જે તમારી આજ્ઞા હોય તો અમે તેનો ઉપાય કરીએ.’ મુનિએ કહ્યું કે—‘આ અનિત્ય શરીર માટે ઉપાય શો કરવો ? તમારામાં શરીરના રોગને દૂર કરવાની શક્તિ છે, પણ કર્મના રોગને દૂર કરવાની શક્તિ નથી; અને તે શક્તિ (દેહરોગ દૂર કરવાની શક્તિ) તો મારામાં પણ છે.’ એટલું કહી આંગળીને થુંક લગાડી બતાવવામાં આવી તો તે સોના જેવી થઈ ગઈ. પછી કહ્યું કે—‘મારામાં આવી શક્તિ તો છે, પરંતુ તેથી સિદ્ધિ શી. જ્યાં સુધી કર્મરોગનો ક્ષય થતો નથી ત્યાં સુધી દેહરોગના નાશથી શું ? તેથી મારે રોગનો પ્રતિકાર કરવા સાથે કાઈ પણ પ્રયોજન નથી.’ બંને દેવો આશ્ચર્ય પામ્યા અને તેમને વાંઠી પોતાતું સ્વરૂપ જણાવી સ્વર્ગમાં ગયા.

સનત્કુમાર મુનિ પણ સાતસે વર્ષ સુધી રોગોને અનુભવી એક લાખ વર્ષ પર્યંત નિર્દોષ ચારિત્ર યાગીને એકાવતારીપણે ત્રીજે સ્વર્ગે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહમાં મનુષ્ય થઈ સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત કરશે.

હવે આયુષ્યની અનિત્યતા દર્શાવે છે.

જઠ તા લવસત્તમસુર-વિમાણુવાસીવિ પરિવડંતિ સુરા ।

ચિંતિજ્જ તં સેસં, સંસારે સાસયં કયરં ॥

અર્થ—“ જો તે અનુત્તર વિમાનવાસી દેવતાઓ પણ આયુક્ષ્યે ત્યાંથી પડે છે-ચ્યવે છે તો વિચારી જો કે બાકી સંસારમાં શું શાશ્વત-સ્થિર છે? અર્થાત્ કાંઈપણ શાશ્વત-નિત્ય નથી, એક ધર્મ જ નિત્ય છે.” ૨૬

અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો લવસત્તમીઆ દેવતા કહેવાય છે. તેવા સર્વ જીવથી અધિક આયુષ્યવાળા દેવતાઓનું ઉત્ત સાગરોપમ જેટલું આયુષ્ય પણ પૂર્ણ થઈ જાય છે અને તે ત્યાંથી ચ્યવે છે તો તેની અપેક્ષાએ હીન સ્થિતિવાળા આ સંસારમાં બીજું શું શાશ્વત છે? કાંઈ નથી.

કહુ તં ભન્નઠ સુખ્ખં, સુચિરેણુવિ જરસ દુખ્ખ મુલ્લિ અઠ ।
જં ચ મરણુવસાણે, ભવસંસારાણુખંધિ ચ ॥૩૦॥

અર્થ—“ ઘણા કાળે પણ જેના પરિણામે દુઃખ વેઠવું પડે તેને સુખ કેમ કહીએ? ન કહીએ. જે કારણ માટે મરણ પછી નરકાદિ ગતિ રૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે અથવા ગર્ભાવાસાદિ દુઃખ સહેવું પડે તે સુખ જ ન કહેવાય.” ૩૦

પદ્યોપમ સાગરોપમના સુખને અંતે પણ દુઃખનું આસ્વાદન કરવું પડે તો તે સુખ દુઃખ જ છે. ચાર ગતિ રૂપ સંસારનો અનુબંધ જેથી થયા કરે તે સુખ જ નથી. સંસારનો છેદ થાય તે જ વાસ્તવિક સુખ છે.

શુરનો કહેલો ઉપદેશ પણ ભારેકમીને લાગતો નથી.

ઉવએસ સહરસેહિવિ, ખેહિજજંતો ન ખુઝઠ કોઈ ।
જહુ ખંભદત્તરાયા, ઉદાયિ નિવમારઓ ચવ ॥ ૩૧ ॥

અર્થ—‘ કોઈ (ભારેકમી જીવ) હજારો ઉપદેશ વડે બોધ પમાડ્યો સતો પણ ખુઝતો નથી જેમ પ્રહ્લદત્ત ચક્રી પામ્યો નહિ

ગાથા ૩૦ મલ્લિઅર્થ. ભવસંસારાણુખંધ. ગાથા ૩૧-કોઈ-કોપિ. તૃપમારક.

અને ઉઠાચિ નૃપને મારનાર બાર વર્ષ પર્વત તપ તપ્યો—મુનિ-
પણે રહ્યો પણ લવ્યત્વ પામ્યો નહિ.” ૩૧

બ્રહ્મહત્ત ચક્રીને તેના પૂર્વલવના ભાઈમુનિએ ઘણી રીતે
ઉપદેશ આપ્યો પણ કિંચિત્ માત્ર બોધ લાગ્યો નહિ તેનું તથા
ઉઠાચિ નૃપમારકનું દર્શાંત અહીં જાણવું. ૭-૮. તે આ પ્રમાણે—

બ્રહ્મહત્ત ચક્રીની કથા

પ્રથમ બ્રહ્મહત્તના લવના કારણભૂત ચિત્રસંભૂતિ મુનિનું
(બ્રહ્મહત્તના પૂર્વલવનું) સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે—

પૂર્વલવમાં કોઈ એક ગામમાં ભદ્રિક પરિણામી ચાર ગોવાળીઆ
હતા. એક દિવસ તે ચારે ગોવાળીઆઓ શ્રીધમ ઋતુમાં ગાયો
ચારવાને માટે વનમાં ગયા. મધ્યાહ્નસમયે તે ચારે જણા એકઠા
થઈને વાતો કરવા બેઠા; એવામાં માર્ગથી ભૂલા પડેલા, જેને
તે વનમાં માર્ગ જડતો નથી, જેનું ગળું અતિ તીવ્ર તૃષાથી
રૂંધાઈ ગયું છે અને જેનું તાલુપુટ સુકાઈ ગયું છે એવા કોઈ
એક સાધુને વૃક્ષની છાયામાં બેઠેલા તેઓએ જોયા; એટલે તેઓએ
વિચાર્યું કે— આ કોણ હશે? પછી તે ચારે જણા મુનિની સમીપે
આવ્યા. ત્યાં તૃષાતુર થવાથી અતિ પીડા પામતા અને જેના પ્રાણ
કંઠગત થયેલા છે એવા તે મુનિને જોઈને મનમાં વિચાર કરવા
લાગ્યા કે— અરે આ મુનિ જંગમતીર્થ જેવા જણાય છે, પણ તે
પાણી વિના મૃત્યુ પામશે; તેથી જો કોઈ જગ્યાએથી પાણી
લાવીને તેમને આપીએ તો મોટું પુણ્ય થાય.’ આમ વિચારી પાણીને
માટે તેઓએ આખા વનમાં શોધ કરી પણ મળ્યું નહિ. ત્યારે
તેઓ એકઠા થઈ ગાય ઢોહી દૂધ લઈને સાધુ સમીપે આવ્યા.
સાધુના મુખમાં દૂધનાં ટીપાં મૂકીને તેમને સાવધાન કર્યાં. સાધુ
સચેતન થયા એટલે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે— આ લોકોએ
મારા ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યો છે; કેમકે તેઓએ મને જીવિતદાન

આપ્યું છે. પછી તે સાધુએ તેઓને સરલ સ્વભાવવાળા જોઈને દેશના આપી. તે દેશના સાંભળીને તે ચારે વૈરાગ્યને પ્રાપ્ત થયા, અને તરત જ ચારે જણાએ દીક્ષા લીધી અને સમ્યક્ત્વ મેળવ્યું. તે સાધુએ તેઓને સાથે લઈને અન્યત્ર વિહાર કર્યો.

હવે તે ચારે જણા ચારિત્ર પાળે છે, પણ તેમાં બે જણા ચારિત્રની અવજ્ઞા કરે છે કે-‘આ સાધનો વેષ તો સારો છે, પણ સ્નાનાદિ વિના શરીરની શુદ્ધિ કેવી રીતે થાય? મેલાં વસ્ત્ર પહેરવાં, દાંત સાફ ન રાખવાં ઇત્યાદિ મહા કષ્ટ છે.’ એ પ્રમાણે વિચારણા કરવાથી તે બે મુનિએ ચારિત્રની વિરાધના કરી; અને બે જણાએ નિર્દોષ ચારિત્ર પાળ્યું. તે બંને જણાએ તો તે જ ભવમાં કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને મોક્ષસુખ મેળવ્યું.

બે બંનેએ ચારિત્રની વિરાધના કરી હતી તેઓ અંતસમયે તે પાપને આળોવ્યા સિવાય મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગયા. તેઓ લાંબા વખત સુધી દેવ સંબંધી સુખ ભોગવી ત્યાંથી વ્યવહારે સાધુવેષની નિંદા કરવાથી દશાર્ણ્ય દેશમાં કોઈ એક બ્રાહ્મણના ઘરમાં કામ કરનારી દાસી હતી તેની કુશ્મિને વિષે ઉત્પન્ન થયા. અનુક્રમે તેઓ યુવાવસ્થા પામ્યા અને ઘરનું કામકાજ કરવા લાગ્યા.

એક દિવસે વર્ષાઋતુમાં ક્ષેત્રની રક્ષા કરવા માટે તે બંને લાઈઓ ગયા. મધ્યાહ્ન સમયે તે બેમાંનો એક જણ ક્ષેત્ર સમીપે આવેલા વડના ઝાડ નીચે શીતલ છાયામાં સુતેલો છે તેવામાં તે વડના પોલાણમાંથી એક સર્પ નીકળ્યો, અને તે સુતેલાને પગે ડસ્યો. તે વખતે દૈવયોગથી બીજે લાઈ પણ ત્યાં આવ્યો. તેણે સર્પને જોયો, એટલે તેણે સર્પને ગાળ લીધી કે-‘અરે દુરાત્મન! મારા લાઈને હણીને તું ક્યાં જાય છે?’ એવાં તેનાં વચન સાંભળીને ક્રોધિત થયેલા સર્પે કુહીને તેને પણ કરડ્યો. બંને લાઈઓ મૃત્યુ પામ્યા. બીજા ભવમાં કાર્ત્તિકજર પર્વતની અંદર હરિણીની કુશ્મિમાં તેઓ મૃગપણે ઉત્પન્ન થયા. તેઓ પરસ્પર અતિ સ્નેહયુક્ત

થયા. એકઠા કોઈ શિકારીના બાણપ્રહારથી તેઓ મરણ પામ્યા. ત્રીજા લવમાં ગંગા નદીના કિનારે હંસીની કુક્ષિને વિષે હંસપણે ઉપન્યા. તે લવમાં પણ તેઓ પરસ્પર ઘણા સ્નેહવાળા થયા. તેઓ ગંગાને કિનારે રહેલા કમલના બિસતંતુઓ ખાય છે અને સુખમાં કાલ વ્યતીત કરે છે; તેવામાં કોઈ એક શિકારીએ તે બંનેને મારી નાખ્યા.

ચોથે લવે સાધુવેષની નિંદા કરવાના ફલથી કાશી નગરીમાં કોઈ ચંડાલને ઘરે પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયા. તે ચંડાલે પુષ્કળ ધન ખર્ચી તે બંને છોકરાનાં નામ ચિત્ર અને સંભૂતિ પાડ્યાં. તેઓ પૂર્વલવના સ્નેહથી અન્યોન્ય અતિ રાગયુક્ત થયા. એક ક્ષણ પણ ખીજનો વિયોગ સહન કરી શકતા નથી. હવે તે નગરનો જે રાજા છે તેની સલામાં નમુચિ નામનો પ્રધાન છે. તે પ્રધાન રાજાનું પરમ વિશ્વાસસ્થાન છે. પરંતુ તે રાજાની પટ્ટરાણીની સાથે ખ્યારમાં સંલગ્ન થયો છે, અને તેની સાથે દરરોજ લોગ લોગવે છે. પટ્ટરાણીને પણ તેની સાથે અન્યંત સ્નેહ બંધાયો છે, તેથી તે ચોતાના ભત્રીંચી અવગણના કરીને તે નમુચિની સાથે લોગ લોગવે છે. અહો! કામની અંધતા અપૂર્વ છે. કહ્યું છે કે—
દિવા પશ્યતિ નો ધૂકઃ, કાકો નક્તં ન પશ્યતિ ।
અપૂર્વઃ કોઽપિ કામાંધો, દિવા નક્તં ન પશ્યતિ ॥

“ ઘુડ દિવસે જોઈ શકતો નથી, કાગડો રાત્રિએ દેખતો નથી; પણ કામાંધ તો કોઈ અપૂર્વ અંધ છે કે જે દિવસે તેમજ રાત્રિએ જોઈ શકતો નથી. ”

વળી કહ્યું છે કે—

યા ચિંતયામિ સતતં મયિ સા વિરક્તા
સાપ્યન્યમિચ્છતિ જનં સ જનોઽન્યસક્તઃ ।
અરમત્કૃતે ચ પરિતુષ્યતિ કાચિદન્યા
ચિક્ષ તાં ચ તં ચ મદનં ચ ઈમાં ચ મા ચ ॥

“જે સ્ત્રીનું હું હૃદયમાં ચિતવન કરું છું તે મારાથી વિમુખ રહે છે અને તે અન્ય પુરુષને ઈચ્છે છે, તે પુરુષ ખીલ સ્ત્રીમાં આસક્ત થયેલો છે, અને તે ખીલ કોઈ સ્ત્રી મને ચાહે છે; માટે તે (રાણી)ને ધિક્કાર છે, તેના ચારને ધિક્કાર છે, મદનને ધિક્કાર છે અને મને પણ ધિક્કાર છે.”

એ પ્રમાણે ઘણા દિવસો જતાં તેનું પાપ કોઠની માફક કુટી નીકળ્યું. રાજાએ તે વાત જાણી, એટલે તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે—‘આ પાપાત્મા પ્રધાન હુજ છે કે જેણે આવું નીચ કામ કર્યું; એણે પોતાને હાથે જ મૃત્યુ માગી લીધું છે. એ જોકે બુદ્ધિમાન છે છતાં પણ નીચ હોવાથી ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય છે.’ કહ્યું છે કે—

લૂણુહ ધુણુહ કુમાણુસહ, એ ત્રિહું ઈક્ક સહાઓ ।
જિહાં જિહાં કરે નિવાસડો, તિહાં તિહાં ફેડે ટૂાઓ ॥

લાવાર્થ :—“લુણુ, ધુણુ ને કુમાણુસ એ ત્રણે એક સરખા સ્વભાવવાળા હોય છે. તે જ્યાં જ્યાં નિવાસ કરે છે ત્યાં ત્યાં રહેવાનાં સ્થાનકનો જ નાશ કરે છે.” લુણુ ભીંત વિગેરેને પાયમાલ કરે છે; ધુણુ લાકડામાં થાય છે તે તેને કોતરી નાખે છે, અને ખરાબ માણુસને જે આશ્રય આપે તેને જ તે પાયમાલ કરે છે. ‘તેથી આ પ્રધાન વધ્ય છે’ એમ વિચારી ચંડાલને ખોલાવીને કહ્યું કે—‘એને વધ્યભૂમિમાં લઈ જઈને મારી નાખો. રાજાની આજ્ઞા થતાં ચંડાલ નમુચિને વધ્યભૂમિએ લઈ ગયો. તે ચંડાલે વિચાર કર્યો કે—‘અરે! કોઈ માઠા કર્મના યોગથી આ કામ થયેલું છે. વિનાશકાલે બુદ્ધિમાન પુરુષોની બુદ્ધિ પણ નાશ પામે છે. કહ્યું છે કે—

ન નિર્મિતા કેન ન દૃષ્ટપૂર્વા, ન શ્રૂયતે હેમમયી કૂરંગી ।
તથાપિ તૃણ્યા રઘુનંદનસય, વિનાશકાલે વિપરીતબુદ્ધિઃ ॥

“સોનાની હરિણી કોઈએ બનાવેલી નથી, કોઈએ પૂવે જોયેલી નથી તેમ સાંભળેલી પણ નથી, તોપણ તેને માટે રઘુનંદન (રામ)ની તૃષ્ણા થઈ, માટે વિનાશકાલે વિપરીત બુદ્ધિ જ થાય છે.” વળી કહ્યું છે કે—

રાવણ તણે કપાળ, અઢોતરસો બુદ્ધિ વસે;
લંકા ફીટણકાલ, એકો બુદ્ધિ ન સંવરી.

“રાવણના કપાળમાં એકસો ને આઠ બુદ્ધિ વસતી હતી, છતાં પણ જ્યારે લંકાનો ફીટણકાલ આવ્યો ત્યારે એકે બુદ્ધિ સ્મરણમાં આવી નહિ.”

વળી ચાંડાલે વિચાર્યું કે— આ પ્રધાન મહા બુદ્ધિવાળો છે અને મારા ઘરમાં બે છોકરા લણવા લાયક થયા છે, પણ બીજો કોઈ તેમને લણાવશે નહિ; તેથી જો આ પ્રધાન તેને લણાવવાનું કબુલ કરે તો હું તેનો બચાવ કરું.’ એ પ્રમાણે વિચારી તેણે નમુચિને પૂછ્યું કે— જો તું મારા પુત્રોને લણાવ તો હું તારું રક્ષણ કરું, તેણે તેમ કરવાનું કબુલ કર્યું, તેથી ચાંડાલે તેને ગુપ્તપણે પોતાના ઘરે આણ્યો અને રાજના ભયથી તેને ભોંયરામાં રાખ્યો. ત્યાં રહીને તે ચિત્ર અને સંભૂત નામના ચાંડાલપુત્રોને લણાવવા લાગ્યો. તેઓ બુદ્ધિવાન હોવાથી થોડા વખતમાં સકલ શાસ્ત્રમાં પારંગત થયા. નમુચિ પ્રધાન ત્યાં રહેતો સતો ચિત્રસંભૂતની માની સાથે પ્યારમાં પડ્યો. અહો! આ કામનો દુષ્ટ સ્વભાવ દુસ્ત્ય જ છે. કારણ કે આવી અવસ્થાને પામ્યા છતાં પણ નીચ માણસ વિષયની આશંસા તજતો નથી કહ્યું છે કે—

કૃશઃ કાણુઃ ખજ્જઃ શ્રવણુરહિતઃ પુચ્છવિકલો ।

વ્રણીપૂયલિકન્નઃ કૃમિકુલશતૈરાવૃત્તતનુઃ ॥

ક્ષુધાકાંતો જીર્ણઃ પિઠરકકપાલાર્પિત ગલઃ ।

શુનીમન્વેતિ શ્વા હતમપિ ચ હંત્યેવ મદનઃ ॥

“શરીરે દુર્બલ, કાણો, લંગડો, બહેરો, પુરૂષ વિનાનો, જેના અંગપર આંઘાં પડેલા છે, પૃથ્વી ખરડાયેલો છે અને જેનું શરીર હજારો કુમિથી ઘેરાયેલું છે એવો ક્ષુધાકાંત, જીર્ણ અને જેના ગલામાં ઠીબનો કાંઠો વળગેલો છે એવો શ્વાન પણ જો કૂતરીને દેખે છે તો તેની પાછળ જાય છે; તેથી દિલગીરીની વાત છે કે કામદેવ મરાયેલાને પણ મારે છે.” કામનો સ્વભાવ જ દુસ્ત્ય જ છે. કહ્યું છે કે—

ઉખલ કરે ધણુકડાં, ધરહર કરે ધરદ્દ;
જિહ્વાં જે અંગ સભાવડા, નિહાં તે મરણુ નિકદ્દ.

“જેમ ખારણીઓ ધખકારા કરે છે અને ઘંટી ઘરઘરાટ કરે છે તેમ જ અંગ (જીવ) નો જેવો સ્વભાવ પડ્યો હોય તે મરણુ પર્યંત રહે છે, ફરતો નથી.”

એ પ્રમાણે ઘણા દિવસો જતાં આંડાલે તે વાત જાણી, એટલે તે વિચારવા લાગ્યો કે—‘આ વિષયાંધને ધિક્કાર છે ! તેના ઉપર કરેલો ઉપકાર પણ એ ભૂલી ગયો છે. આના કરતાં કૂતરો પણ વધારે સારો હોય છે કે જે કરેલ ઉપકારને ભૂલી જતો નથી.’ કહ્યું છે કે—

અશનમાત્રકૃતજ્ઞતયાગુરોર્નૃપિશુનોઽપિશુનોલભતે તુલામ્ ।
અપિ બહુપકૃતે સખિતા ખલે, ન ખલુ ખેલતિ ખેલતિકા યથા ।

“લોજનમાત્રથી કૃતજ્ઞપણાવડે ગુરુ તરીકે માનનાર એવા કૂતરાની પણ ખરોખરી પિશુન [ખળ પુરુષ] કરી શકતો નથી; કેમકે જેની ઉપર ઘણા ઉપકાર કર્યા છે એવા ખળ સાથેની મિત્રતા પણ આકાશમાં લતા ટકી શકતી નથી તેમ [લાંબો વખત] ટકતી નથી.”

‘મે પહેલાં જ વિપરીત કાર્ય કર્યું’ કે આ દુષ્ટનું રક્ષણુ

કર્યું. આ તો વધ કરવાને જ લાયક છે.’ આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે તેને મારી નાંખવા માટે બહાર કાઢ્યો. તે વખતે ચિત્ર-સંભૂતિએ વિચાર્યું કે-‘આપણો પિતા આપણી નજર આગળ આપણા વિદ્યાગુરુને હણે એ મોટો અનર્થ થાય છે.’ પછી તેના રક્ષણના ઉપાય મનમાં વિચારીને તેઓએ પોતાના પિતાને કહ્યું કે-‘હે પિતાજી! આ પાપી મહાદુરાચારી છે, એ હણવા લાયક જ છે. રક્ષણ કરવા લાયક નથી. તેથી અમને તમે હુકમ આપો કે અમે તેને સ્મશાનભૂમિમાં લઈ જઈને મારી નાંખીએ.’ ચાંડાલે તેમને આજ્ઞા આપી, એટલે તેઓ તેને લઈને રાત્રિના વખતે નીકળ્યા. પછી દૂર જઈને તેઓએ તેને એકાંતમાં કહ્યું કે-‘તમે અમારા વિદ્યાગુરુ છો તેથી અમે તમને છોડી દઈએ છીએ, માટે તમે આ ગામ છોડી દૂર ચાલ્યા જાઓ.’ એ ઉપરથી નમુચિ ત્યાંથી નીકળી ગયો. અનુક્રમે તે હસ્તીનાપુર આવ્યો અને સનત-કુમારનો સેવક થઈને રહ્યો.

અહીં ચિત્ર અને સંભૂતિ નામના તે બંને ભાઈઓ સંગીત-કલામાં ઘણા કુશલ થયા હતા, તેથી હાથમાં વીણા લઈને નગરના ચોકમાં સંગીત કરવા લાગ્યા. ત્યાં તેમના રાગથી મોહિત થઈને ઘણા લોકો આવતા હતા. જેઓ સૂર્યને પણ જોઈ શકતી નહોતી એવી યુવતીઓ પણ તેમના રાગથી મોહિત થઈ લગ્ન છોડીને સાંભળવાને માટે ત્યાં આવતી હતી. કેટલીક સ્ત્રીઓ તે અર્ધ શૂંગાર કર્યો છે અને અર્ધ બાકીમાં છે એવી સ્થિતિમાં ત્યાં આવતી હતી; તેમાં કેટલીકે અળતાંથી એક જ પગ રંગ્યો હતો, કેટલીક સ્ત્રીઓએ એક જ આંખ આંજી હતી અને કેટલીક સ્ત્રીઓનાં માથા ઉપરનાં કપડાં પવનથી ઉડી ગયાં હતાં, કેટલીક સ્ત્રીઓએ એક જ સ્તન ઉપર કાંચળી પહેરી હતી, કેટલીક સ્ત્રીઓ અન્ય સ્ત્રીઓનાં બાળકોને પોતાનાં છે એવી બુદ્ધિથી ઉપાડીને આવી હતી, કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાના ભર્તાર પાસે કાંઈ બહાનું

કાઠી 'આવું છું' એમ કહી ત્યાં આવેલી હતી. કેટલીક સ્ત્રીઓ તો જમતી જમતી લોજનની થાળી છોડીને જોવા માટે દોડી આવી હતી, કેટલીક સ્ત્રીઓ ગાય હોવાને માટે વાછડાને ગાયના આંચળે વળગાડીને આવી હતી, અને કેટલીક સ્ત્રીઓ તો પોતાના ભત્રીંસની નજરે ઉચું મુખ કરીને અમને જોતી હતી, આ પ્રમાણે રાગમાં પરવશ બનેલી કામિનીઓ સઘળું ઘરનું કામકાજ છોડી દઈને આવતી હતી. અહો! નાદની પરવશતા કેવી છે! કહ્યું છે કે—

સુખિનિ સુખનિદાનં, દુઃખિતાના વિનોદઃ ।

શ્રવણુહૃદયહારી, મન્મથસ્યાગ્રદૂતઃ ॥

રણુરણુકવિધાતા, વલ્લભઃ કામિનીનામ્ ।

જયતિ જગતિ નાદઃ, પંચમશ્ચોપવેદઃ ॥

નાદ એ સુખી જનોના સુખનું કારણ છે, દુઃખી માણસોને વિનોદ આપનાર છે, શ્રવણ અને હૃદયના હરનાર છે, કામદેવનો અગ્રેસર દૂત છે, વિધાતાએ રણુરણુટ કરોલો છે અને કામિનીઓને વહાલો છે—એવો નાદ કે જે પાંચમો ઉપવેદ છે તે જગતમાં જય પામે છે.”

એ પ્રમાણે સઘળી સ્ત્રીઓ રાગમાં મોહિત થઈને તેમની પાછળ ભસ્મ્યા કરે છે. તેથી લોકોએ વિચાર્યું કે—“ચાંડાલકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા આ બંને છોકરાઓએ તો સઘળું નગર મલિન કર્યું છે.” પછી તેઓએ રાજા પાસે જઈને અરજ કરી કે—‘હો દેવ! આ ચિત્ર સંભૂતિ નામના બંને ચાંડાલપુત્રોને ગામમાંથી બહાર કાઢી મૂકવા જોઈએ, કારણ કે તેઓએ આખું નગર દૂષિત કર્યું છે. જો તેઓ વધારે વખત રહેશે તો આચારશુદ્ધિ બિલકુલ રહેશે નહિ. રાજાએ તરત જ તેઓને નગરમાંથી કાઢી મૂક્યા.

હવે ચિત્રસંભૂતિએ મનમાં વિચાર કર્યો કે—‘હુંકુલના દોષથી દૂષિત થયેલી આપણી કલાથી શો લાભ છે?’ એ પ્રમાણે વિચાર

કરી કોઈ પર્વત ઉપરથી ઝંપાપાત કરવાને તેઓ ચાલ્યા; અને કોઈ પર્વત ઉપર ચઢી બંને હાથે તાલી દઈ તેઓ જેવા પડવાને તત્પર થયા તેવા જ નજીકની ગુફામાં તપ કરતા કોઈ સાધુએ તેમને જોયા. એટલે તે સાધુ બોલ્યા કે-‘અરે તમે પડશો નહિ.’ એ પ્રમાણે તેઓએ સાધુનું વાક્ય ત્રણવાર સાંભળીને પડવામાં વિલંબ કર્યો અને આસપાસ જેવા લાગ્યા કે ‘આપણને પડતાં કોણ વારે છે?’ તેટલામાં ગુફાની અંદર તપ કરતા કોઈ મુનિને જોઈને તેઓ ત્યાં ગયા. મુનિએ પૂછ્યું કે-‘તમારે દુઃખનું શું કારણ છે?’ તેઓએ સર્વ બીના નિવેદન કરી. એટલે સાધુ બોલ્યા કે-‘કુળથી શી સિદ્ધિ છે? અને આવી રીતે અજ્ઞાનપણે મરવાથી પણ શો લાભ છે? માટે તમે જિનેશ્વર ભગવાને કહેલો ધર્મ આચરો કે જેથી આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં તમારા ધાર્યની સિદ્ધિ થાય.’ એ પ્રમાણેના સાધુના વાક્યથી તેઓને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, એટલે તરત જ તેમણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને નિરતિચારપણે અતિ દુષ્કર તપ કરવા લાગ્યા.

અન્યદા એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતાં તે બંને મુનિ હસ્તીનાપુરના ઉદ્યાનમાં આવ્યા. બંને મુનિ માસક્ષમણુ કરતા હતા તેથી માસક્ષપણુને પારણે સંભૂતિ મુનિ અહાર લેવા નિમિત્તે ગજપુરમાં ગયા. ત્યાં ભિક્ષા અર્થે નાના મોટા કુળમાં ફરતા તે મુનિને નમુચ્ચિ પ્રધાને જોયા. ‘અરે! આ તો સંભૂતિ નામનો આંડાલપુત્ર જણાય છે. તે અહીં ક્યાંથી આવ્યો? માટે તે મારું ચરિત્ર રખેને રાજાને કહી દે.’ એમ વિચારી નોકર પાસે ગરહન પકડાવી તિરસ્કાર કરીને તેને શહેરની બહાર કાઢી મૂક્યા. સંભૂતિ મુનિએ વિચાર્યું કે-‘અરે! આ દુષ્ટ નમુચ્ચિએ શું કર્યું! અમે તેને મરણથી બચાવ્યો છે છતાં પણ તેને લાજ ન આવી, તો હવે હું તેને બાળી નાંખું.’ પછી તે મુનિ દ્વીપાયમાન થયેલા ક્રોધ રૂપી અગ્નિવહે તેના પર તેજે લેશ્યા મૂકવા ઉદ્બુક્ત થયા. સુખ-

માંથી ધૂમાડાના ગોટેગોટા નીકળવા લાગ્યા. તેથી સર્વ નગર અચ્છાદિત થઈ ગયું. તે જોઈ શોકથી આકુલ થયેલા લોકો ‘આ શું થયું!’ એમ બોલતાં ત્યાં એકઠા થઈ ગયા. સનતકુમાર ચક્રીએ પણ તે હકીકત સાંભળી. એટલે ભયથી આકુળવ્યાકુળ થઈ તે પણ ત્યાં આવી સંભૂતિ મુનિના ચરણમાં પડ્યા અને બોલ્યા કે—
“હે પ્રભુ! અપરાધ ક્ષમા કરો અને કૃપા કરીને લોકના સંહારથી પાછા બોસરો, મારા પર એટલો અનુગ્રહ કરો, તમે કૃપાસિંધુ છો, નતવત્સલ છો, ક્ષમાશીલ છો, હું દીન છું અને બંને હાથ જોડી અરજ કરું છું. તેથી કૃપા કરીને ક્રોધ તણ દો.”

તે અવસરે સંભૂતિ મુનિનું સઘળું ચરિત્ર ચિત્ર મુનિએ જાણ્યું, એટલે તે ત્યાં આવી અને સંભૂતિ મુનિને ઘણાં શાંત વચનો કહ્યાં. શાંત વચન-રૂપ અમૃતની ધારાથી તેણે સંભૂતિ મુનિનું મન શાંત કર્યું. તેથી સંભૂતિ મુનિ ક્રોધથી નિવૃત્ત થયા અને શાંતિભાવને પામ્યા. નમુચિનું ચરિત્ર જાણીને સનતકુમારે તત્કાલ તેને બાંધી મંગાવી મુનિને પગે લગાડ્યો અને પૂછ્યું કે—
‘હે મુનિ! આપ હુકમ કરો કે આ નમુચિને હું શી શિક્ષા કરું?’ બંને મુનિઓએ કહ્યું કે—‘અમારે કોઈની સાથે વૈરભાવ નથી.’ પછી સનતકુમારે નમુચિને દેશનિકાલ કર્યો. પછી બંને મુનિઓએ વિચાર કર્યો કે—‘અહો! ક્રોધાંધ પુરુષો કાંઈ પણ જાણતા નથી. આ ક્રોધ મહા અનર્થકારી છે.’ કહ્યું છે કે—

જં અજ્ઞિજ્યં ચરિત્તં, દેસૂણાણ્ય પુવ્વકોડીએ ।

તાંપિત્ય કસાયમિત્તો, હારેઇ નરો મુહુતોણુ ॥૧૧॥

“દેશે ઉણા પૂર્વકોડ પર્યંત જે ચરિત્ર પાળ્યું હોય તેને ક્ષાયમાત્રવડે કરીને પ્રાણી એક મુહૂર્તમાં હારી જાય છે, અર્થાત્ એક મુહૂર્ત માત્ર કરેલ ક્ષાય કોડપૂર્વના ચરિત્રનો પણ નાશ કરી શકે છે.” બળી—

કોહ પછકો દેહધરિ, નિન્નિ વિકાર કરેહ ।

આપો તાવેં પર તવેં, પરતહ હાણુ કરેહ ॥ ૨ ॥

“દેહરૂપ ઘરમાં ક્રોધ પેઠો તો તે ત્રણ વિકાર કરે. ૧ પોતે તપે, ૨ ખીજને તપાવે અને ૩ પરસાથેના સ્નેહની હાની કરે.”

“માટે તે ક્રોધના આશ્રયભૂત આ દેહને જ તણ દેવો જોઈએ, અવગુણોના નિવાસસ્થાન એવા આ દેહને ધારણ કરવાથી શો લાભ છે?” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને ચિત્ર અને સંભૂતિ બંને મુનિઓએ વનમાં જઈને અનશન ચંદ્રણ કર્યું. લોકો ‘ઘન્ય! ઘન્ય!’ એમ કહીને તેમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. ઘણા લોકો તેમને વાંદવા ગયા, એટલે સનતકુમાર ચક્રી પણ પોતાના પરિવાર સહિત તેમને વાંદવાને ગયો. તે વાંદી પ્રશંસા કરીને પાછો આવ્યો. પછી ચક્રવર્તીની સ્ત્રીરત્ન સુનંદા ઘણી સ્ત્રીઓથી પરિવૃત થઈને વાંદવા ગઈ, અને તે ભક્તિથી બંને હાથ જોડી ચિત્ર મુનિના ચરણને વાંદીને પછી સંભૂતિ મુનિના ચરણમાં પડી. તે સમયે કાજલ જેવો શ્યામ તેનો કેશપાલ સંભૂતિ મુનિના ચરણમાં અથડાયો. તેના સ્પર્શથી જેને અત્યંત રાગ ઉત્પન્ન થયો છે એવા સંભૂતિ મુનિએ નિયાણું કર્યું કે—‘જો મારા તપતું ફળ હોય તો આવું સ્ત્રી રત્ન મને પરભવમાં પ્રાપ્ત થાઓ.’ આ પ્રમાણે નિઠાચિત નિયાણું કર્યું. તે અવસરે ચિત્ર મુનિએ કહ્યું કે—‘હે બન્ધુ! તમે એ શું કરો છો? આ દુષ્ટ પરિણામવાળા વિષયો આ જીવે અનંતીવાર ભોગવ્યા છે તથાપિ તે તૃપ્તિ પામ્યો નથી, માટે આવું નિયાણું ન કરો.’ સંભૂતિ મુનિએ કહ્યું કે—‘મેં દઢ મનથી જે નિયાણું કરેહું છે તે ફરવાતું નથી, માટે હવે તું કાંઈ કહીશ નહિ.’ તે સાંભળી ચિત્રમુનિ મૌન રહ્યા.

અનુક્રમે બંને મુનિ અનશન પાળીને સ્વર્ગે ગયા. બંને જણા એક જ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં ચિરકાલ ભોગ ભોગવી પ્રથમ ચિત્રનો જીવ ત્યાંથી ચ્યવીને પુરિમતાલ નગરમાં એક શેઠને ઘેર પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો; અને સંભૂતિ નિદાનના માહાત્મ્યથી કાંપિટ્ય

પુર નગરમાં બ્રહ્મદત્ત નામનો બારમો ચક્રવર્તી થયો. તેની ઉત્પત્તિનું સ્વરૂપ આગળ કહીશું. અનુક્રમે તેણે છબંડનો વિજય કર્યો. એક દિવસ સલામાં બેઠેલા બ્રહ્મદત્તને પુષ્પનો ગુચ્છ જોવાથી ભતિસ્મરણજ્ઞાન થયું. તેથી પૂર્વલવમાં અનુલવેલું નલિનીગુહમ વિમાન તેને યાદ આવ્યું. તે સાથે પાછલા પાંચ લવ તેને યાદ આવ્યા. તેણે મનમાં ચિંતવન કર્યું કે—‘જેની સાથે મારે પાંચ લવથી સંબંધ હતો તે મને કેવી રીતે મળશે? તે ક્યાં ઉત્પન્ન થયે હશે?’ પછી તેણે પોતાના બંધુને મળવાને માટે અર્ધી ગાથા રચી તે નીચે પ્રમાણે—

આશ્વદાસૌ મૃગૌ હંસૌ માતંગાવમરૌ તથા ।

“પ્રથમ બંને અશ્વદાસ (ઘોડાના ખાસદાર), પછી બે મૃગ, પછી બે હંસ, પછી બે માતંગ (ચાંડાલ) અને પછી બંને દેવ થયા.” આ પ્રમાણે બનાવીને ‘જે આ ગાથાનો અર્થ લાગ પૂરો કરશે તે મારો બંધુ જ હોવો જોઈએ, બીજાથી પૂરી શકાય તેમ નથી’ એવો નિશ્ચય કરીને તેણે લોકોમાં બહાર કર્યું કે ‘જે આ ગાથાનો ઉત્તરાર્ધ પૂરો કરશે તેને હું મનવાંછિત આપીશ. આ પ્રમાણેની હકીકત સાંભળીને સર્વ લોકોએ તે અર્ધી ગાથા કંઠે કરી, પરંતુ કોઈ તે સમસ્યા પૂર્ણ કરી શક્યું નહિ. એ પ્રમાણે ઘણા દિવસો વ્યતીત થયા.

હવે એવે સમયે પુરિમતાલ નગરમાં શેઠના કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા ચિત્રના જીવે ગુરુ પાસે ચારિત્ર અહણ્ય કર્યું. તેને ભતિસ્મરણજ્ઞાન થયું, તેથી તેણે પણ પાછલો પાંચ લવનો સંબંધ જાણ્યો. પછી તેણે વિચાર્યું કે—‘મારા બાંધવે વિચાણું કરેલું હોવાથી તે ભિન્ન કુળમાં ચક્રવર્તી થયેલો છે, માટે હું તેને પ્રતિ-બ્રાધ પમાડું.’ એવો વિચાર કરી તે કાંપિલ્યપુરના ઉદ્યાનમાં આવ્યા. ત્યાં રેંટ ચલાવનારના મુખથી પેલી અરધી ગાથા સાંભળી ચિત્રમુનિએ ઉત્તરાર્ધ પૂરું કર્યું. તે નીચે પ્રમાણે—

એવા નો પષ્ટિકા જાતિરન્યોન્યાભ્યાં વિયુક્તયોઃ ॥

“એક ખીજાથી જુદા પડેલા એવા આપણો આ છઠ્ઠો ભવ છે.” એ પ્રમાણે મુનિમુખથી ઉત્તરાર્ધ સાંભળીને રેંટ ચલાવનારે રાજા પાસે જઈ ગાથાનું ઉત્તરાર્ધ પૂરું કર્યું. તે સાંભળી અતિ-સ્નેહથી રાજા મૂર્છિત થઈ ગયો. પછી સાવધાન થઈને પૂછવા લાગ્યો કે-“અરે! આ સમસ્યા કોણે પૂરી કરી છે?’ તેણે કહ્યું કે-“મારા રેંટની પાસે એક મુનિ આવેલા છે તેણે આ ઉત્તરાર્ધ પૂરું કરેલું છે.” રાજા મુનિનું આગમન સાંભળી ઘણો જ ખુશી થયો. અને સપરિવાર વાંદવા ગયો. મુનિએ દેશના આપી; તેમાં આ સંસારની અનિત્યતા વર્ણવીને કહ્યું કે-“હે પ્રજ્ઞહત! વીજળીના ચમકારા જેવું ચંચળ વિષયસુખ તજી દે અને જિનેશ્વર ભગવાને કહેલો ધર્મ સેવ, વિષયમાં અનુરાગનું પરિણામ ઘણું ખરાબ છે; તેં પૂર્વભવમાં નિચાણું કર્યું તે વખતે મેં તને ઘણો વાર્યો હતો છતાં પણ તેં મોક્ષ-સુખને આપનારું ચારિત્ર અંશમાત્ર એવા રાજ્ય અને સ્ત્રીના સુખને અર્થે ગુમાવી દીધું છે. હજી પણ પરિણામે નરક આપનારા રાજ્યથી વિરક્ત થા.” એ પ્રમાણેનાં બંધુનાં વચન સાંભળી ચક્રી ઝોલ્યો કે-“હે બંધુ! મોક્ષસુખ કોણે જોયું છે? આ વિષયાદિ સુખ તો પ્રત્યક્ષ છે; માટે હે ભાઈ! તું પણ મારે ઘેર ચાલ અને સાંસારિક સુખનો અનુભવ લે, આ માથું મુંડાવાથી શું વિશેષ છે? આપણે પ્રથમ સારી રીતે ભોગ ભોગવ્યા પછી સંયમ ગ્રહણ કરશું.” એ પ્રમાણેનાં સંભૂતિનાં વચન સાંભળીને ચિત્રમુનિએ કહ્યું કે-“એવો કોણ મૂઠ ઢોચ કે જે ભસ્મને માટે ચંદન ખાળે? એવો કોણ મૂખ ઢોચ કે જે જીવવાની ઇચ્છાથી કાલકૂટ વિષનું લક્ષણ કરે? એવો કોણ નીચ ઢોચ કે જે લોઢાના ખીલા માટે પ્રવહણને તોડી નાંખે? એવો કોણ મૂખ ઢોચ કે જે દોરાને માટે માતીને હાર તોડી નાખે? માટે હે ભાઈ! તું પ્રતિબોધ પામ, પ્રતિબોધ પામ.” એ પ્રમાણેનાં બંધુનાં વચન અનેકવાર સાંભળ્યાં પણ તેને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો નહિ. તેથી ‘આ દુર્બુદ્ધિ છે’ એમ જાણી

ચિત્રમુનિએ ખંધુને જણાવીને ત્યાંથી વિહાર કર્યો. બ્રહ્મહત્ત પણ પોતાંને ઘેર આવ્યો, અને અનેક પાપાચરણ કરવા લાગ્યો.

ચિત્રમુનિ લાંબાકાળ સુધી સાધુમાર્ગને સેવી દેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને મોક્ષે ગયા; અને જેણે પૂર્વભવે નિયાણું કરેલું છે એવો બ્રહ્મહત્ત ધર્મ પામ્યા સિવાય અનેક પાપકર્મ આચરીને સાતસો વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી સાતમી નરકે ગયો.

એ પ્રમાણે ખીજ માણસ પણ ભારે કર્મી હોય છે તે પ્રતિબાધ પામતા નથી; માટે સુલભ બોધિપણું એ ઘણું ફલ્લ છે એવો આ કથાનો તાત્પર્ય છે.

હવે ખીજું ઉદાઈ નૃપને મારનારનું દષ્ટાંત કહે છે—

પાટલીપુત્ર નગરમાં કોણિક રાજાનો પુત્ર ઉદાયી નામે રાજા થયો. તેણે કોઈ રાજાનું રાજ્ય લઈ લીધું. તેથી તે વૈરી રાજાએ પોતાની સલામાં કહ્યું કે— ‘જે કોઈ ઉદાયી રાજાને મારી આવે તેને હું માગે તે આપું.’ તે ઉપરથી તેના કોઈ સેવકે તે પ્રમાણે કરવાનું કબુલ કર્યું. તે સેવક પાટલીપુર આવ્યો અને અનેક ઉપાયો ચિતવ્યા. પરંતુ કોઈ ઉપાય લાગુ પડ્યો નહિ. તેથી તે દુષ્ટે વિચાર્યું કે ‘ઉદાયી રાજા વિશ્વાસ વિના મૃત્યુ પામે તેમ નથી’ તેથી તેણે ગુરુ સમીપે જઈને કપટથી ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. તે આચાર્ય (ગુરુ) ઉદાયી રાજાને ઘણા માન્ય હતા. પેલા સેવક ચારિત્ર ગ્રહણ કરીને આચાર્ય પાસે અધ્યયન કરવા લાગ્યો અને સાધુઓનો અત્યંત વિનય કરવા લાગ્યો. અનુક્રમે વિનયગુણથી તેણે આચાર્ય વિગેરેનાં ચિત્ત વશ કર્યાં.

હવે ઉદાયી રાજા આઠમને દિવસે અને ચૌદશને દિવસે રાત્રિદિવસના પોસહ કરે છે, ત્યારે આચાર્ય ધર્મદેશના આપવાને રાત્રિએ તેની પૌષધશાલામાં જાય છે. આઠમને દિવસે ત્યાં જવાને ગુરુ પ્રવૃત્ત થયા તે વખતે પેલા નવદીક્ષિત સાધુએ કહ્યું કે— ‘હું

સ્વામિન્! આપની આજ્ઞા હોય તો હું સાથે આવું.’ ગુરુએ એનું હૃદય નહિ જાણવાથી સાથે લીધા નહિ એ પ્રમાણે દર વખતે માગણી કરે છે પણ તેને ગુરુ સાથે લેતા નથી. એમ બાર વર્ષ વીતી ગયાં. એક સમયે ચતુદશીને દિવસે સાંચકાળે ગુરુ ત્યાં જાય છે તે વખતે પેલા કપટી સાધુએ કહ્યું કે-‘હે સ્વામી! હું સાથે આવું?’ ભવિતવ્યતાને જાણે ગુરુએ કહ્યું કે-‘ભલે આવ’ તેથી તે ગુરુ સાથે ગયો ગુરુ રાજની પૌષ્પશાળામાં આવ્યા, એટલે દર્ભનાં સંથારા ઉપર ખેઠેલા ઉઠાથી રાજાએ તેમને વાંઘા, અને પ્રતિક્રમણ કર્યું. પછી સંથારાપોરથી ભણાવીને રાજાએ શયન કર્યું. રાજા નિદ્રાવશ થયા એટલે પેલા દુષ્ટ શિષ્યે ઉઠીને છાની રીતે રાખેલી કંક જાતિના લોઠાની છરી રાજાને ગળે ફેરવી, જેથી તત્કાળ તે મરણ પામ્યો. પછી છરી ત્યાંજ રહેવા દર્ભને તે નાસી ગયો. બહાર રહેલા રાજસેવકેએ ‘આ સાધુ છે’ એમ જાણીને તેને અટકાવ્યો નહિ. અનુક્રમે રુઢિરનો પ્રવાહ ગુરુના સંથારા પાસે આવ્યો. તેના સ્પર્શથી ગુરુ જાગી ઉઠ્યા અને વિચાર કરવા લાગ્યા કે-‘આ શું?’ તેણે પાસે શિષ્યને જોયો નહિ, એટલે ધાયું કે ‘આ કુશિષ્ય રાજાને મારીને ચાલી ગયેલા જણાય છે.’ પછી તે વાતની ખાત્રી કરીને વિચારવા લાગ્યા કે-‘આ મોટો અનર્થ થયો છે. પ્રાતઃકાળે જૈન શાસનનો મોટો ઉઠાહ થશે કે મુનિઓ આવું દુષ્ટ કર્મ આચરે છે?’ તેવી તેમ ન થવા માટે ગુરુ પણ પોતાના ગળા પર છરી ફેરવીને મૃત્યુવશ થયા. બંને જણા મરણ પામીને સ્વર્ગે ગયા.

એ પ્રમાણે ખીજા અભય જીવો બહુ ઉપદેશથી પણ પ્રતિજ્ઞાધ પામતા નથી. પેલો દુષ્ટ સેવક સાધુવેષ છોડીને પોતાના રાજાની પાસે ગયો અને સઘળી હકીકત કહી. તે સાંભળીને રાજાએ કહ્યું કે-‘તને ધિક્કાર છે! અરે દુષ્ટ! તે આ શું કર્યું?’ એ પ્રમાણે તિરસ્કાર કરી તેને દેશમાંથી હાંકી કાઢ્યો. માટે જીવોએ કોઈ પણ પ્રકારે ભારેકર્મી ન થવું એવો આ દર્ષાંતનો ઉપનય છે.

ગયકન્નચંચલાએ, અપરિચયતાએ રાયલચ્છીએ ।

જીવા સકમ્મકલિમલ-ભરિય ભરાંતો પડંતિ અહે ॥૩૨॥

અર્થ—“હાથીના કાનની જેવી ચપળ રાજ્યલક્ષ્મીને નહીં છોડનારા જીવો પોતાના કર્મક્રિદિવધથી ભરેલા ભારવડે અધોભૂમિમાં પડે છે અર્થાત્ નરકે જાય છે.” ૩૨

વુત્તુણ્ણવિ જીવાણું, સુદ્ધુક્કરાયંતિ પાવચરિયાઈ ।

બયવં જસા સાસા, પચ્છાએસો હુ ઇણુમે તે ॥૩૩॥

અર્થ—“કેટલાક જીવોનાં પાપચરિત્રો મુખવડે કહેવાને પણ સુદ્ધુક્કર હોય છે, અર્થાત્ કહેવા યોગ્ય પણ હોતાં નથી. તે, ઉપર નિશ્ચયે હે શિષ્ય! ‘ભગવંત! તે સ્ત્રી તે? (મારી ખડેન), ભગવંતે કહ્યું ‘હા તે તે’ આ તારે દર્શાત જાણવું.” ૩૩

કેટલાક પ્રાણીનાં પાપકર્મો એવાં હોય છે કે જે બીજાની સમક્ષ કહેતાં પણ લજ્જા આવે. એટલા માટે એક પુરુષે સમવસરણુમાં આવીને ભગવંતને પૂછ્યું કે ‘તે, ભગવંતે કહ્યું ‘હા, તે.’ અહીં ‘જસા સાસાનું’ દર્શાત જાણવું.

જસા સાસાનું દર્શાત

વસંતપુર નગરમાં અનંગસેન નામે એક સોની રહેતો હતો. તે અતિ સ્ત્રી લપટ હતો. તે પાંચસો સ્ત્રીઓ પરણ્યો હતો. તે ઠરેક અતિ રૂપવતી હતી. તે સોની પોતાની સ્ત્રીઓને ખહાર કાઢતો નહોતો, ઘરમાં જ રાખતો હતો. એક વખત તે જમવાને માટે પોતાના કેઈ મિત્રને ઘેર ગયો. ત્યારે તે સર્વે સ્ત્રીઓએ વિચાર કર્યો કે—‘આજ આપણને વખત મળ્યો છે.’ એમ વિચારીને સ્નાન, વિલેપન, કાજળ, સિંદુરના તિલક વિગેરે કરીને તથા

ગાથા-૩૨-અપરિચયતાએ ભગતો. ભરાંતો.

ગાથા-૩૩ બુત્તુણ્ણુ. વૂત્તુણ્ણુ સુદ્ધુક્કરાયંતિ પચ્છાએસોય. પચ્છાએસોહુ.

આભૂષણો પહેરીને સર્વ સ્ત્રીઓ પોતાના હસ્તમાં આદર્શ (કાચ) લઈ પોતાના રૂપને જોવા લાગી; અને હસવું, રમવું. ગીત-ગાન કરવાં ઇત્યાદિ ક્રીડા પરસ્પર કરવા લાગી. તેઓ અન્યેન્ય કહેવા લાગી કે—“આપણામાંથી જેનો વારો હોય છે તેને જ આપણે સ્વામી તો આભૂષણ વિગેરેથી સુશોભિત કરે છે, બીજી સ્ત્રીઓને શબ્દગાર પણ કરવા દેતો નથી; તો હવે આપણે આજે તો મરણ મુજબ ક્રીડા કરવી જોઈએ.” એવામાં સોની પોતાને ઘેર આવ્યો, તેણે પોતાની સ્ત્રીઓની પૂર્વોક્ત ચેષ્ટા જોઈ; એટલે તેમાંથી એક સ્ત્રીને પકડીને મર્મસ્થાનમાં માર માર્યો, જેથી તે મૃત્યુવશ થઈ ગઈ. ત્યારે બીજી સ્ત્રીઓએ વિચાર્યું કે ‘આણે એકને મારી નાંખી તેમ બીજીઓને પણ મારી નાંખશે માટે એને જ મારી નાંખવો જોઈએ.’ એ પ્રમાણે વિચાર કરી, તે સઘળી સ્ત્રીઓએ એકી વખતે પોતપોતાના હાથમાં રહેલાં દર્પણો તેના તરફ ફેંક્યાં. તે દર્પણોના પ્રહારથી સોની મૃત્યુ પામ્યો. પાછળ સ્ત્રીઓ લોકોના અપવાદથી ભય પામીને બળી મુઈ. તેઓ બધી મરણ પામીને એક પાળમાં ચોર થઈ. જે સ્ત્રી પ્રથમ મૃત્યુ પામી હતી તે કોઈ એક ગામમાં કોઈ વ્યાપારીને ઘેર પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થઈ, અને સોનીનો જીવ તે શ્રેણીને ઘરે પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થયો. તેણે પૂર્વલવમાં અતિ વિષય સેવ્યો હતો તેથી તે જન્મ પામતાં જ અતિ કામાતુર થઈ રુદ્ધન કરતી હતી. એકઠા તેના ભાઈનો હસ્ત તેની ચોનિને લાગ્યો, એટલે તે રાત્રી બંધ થઈ ગઈ. આ પ્રમાણે તેને છાની રાખવાનો ઉપાય હાથ લાગવાથી જ્યારે તે રુએ ત્યારે તેના ભાઈ દરરોજ એ પ્રમાણે કરે એટલે તે રાત્રી બંધ થઈ જાય. એક વખત તેના પિતાએ તેને એ પ્રમાણે કરતો જોયો તેથી તેણે તેને વાર્યો છતાં પણ તે અટક્યો નહિ ત્યારે તેને ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો. તે ચોર-પલ્લીમાં જઈ પેલા પાંચસો ચોરોનો સ્વામી થયો. એક દિવસ તે સર્વ ચોરોએ એકઠા થઈ કોઈ ગામમાં ધાડ પાડી. ત્યાંથી બીજો

ગામ ગયા. ત્યાં પેલી વિષયાભિલાષિણી કન્યા કે જેને યુવાની પ્રાપ્ત થઈ છે તે આવી હતી. તેને ચોરોએ જોઈ એટલે પૂર્વલવનાં સ્નેહથી કામાતુર થઈ તેણે જ ચોરોને કહ્યું કે—‘મને સ્ત્રી તરીકે સ્વીકારો.’ એ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરવાથી તેઓએ તેને સ્વીકારી. આ પ્રમાણે તે પાંચસો ચોરોની પત્ની થઈ. પરંતુ તે પાંચસો પુરુષોથી પણ તૃપ્તિ પામતી નથી. અહો ! સ્ત્રીઓની કામલોહુપતા કેવા પ્રકારની છે ! કહ્યું છે કે—

નાગ્નિસ્તૃપ્યતિ કાષ્ટોઘૈ, નાપગાભિર્મહોદધિઃ ।

નાંતકઃ સર્વભૂતેભ્યો, ન પુંભિર્વામલોચના ॥

“કાષ્ટના સમૂહથી અગ્નિ તૃપ્ત થતો નથી, નદીઓથી સમુદ્ર તૃપ્ત થતો નથી, સર્વ પ્રાણીઓથી યમ રાજા તૃપ્ત થતો નથી, અને પુરુષોથી સ્ત્રી તૃપ્ત થતી નથી.” વળી—

નાગરન્નતિરદુષ્ટા, શીતોવહ્ણિર્નિરામયઃ કાયઃ ।

સ્વાહુ ચ સાગરસલિલં, સ્ત્રીષુ સતીત્વં ન સંભવતિ ॥

“નાગરન્નતિમાં અદુષ્ટપણું, વહ્ણિમાં શીતલપણું, કાયામાં નિરોગપણું, સમુદ્રજળમાં સ્વાહિષ્ટપણું અને સ્ત્રીઓમાં સતીપણું સંભવતું જ નથી.”

એક દિવસે ચોરોએ વિચાર્યું કે—‘આ સ્ત્રી પાંચસો પુરુષોથી સેવાતાં દુઃખ પામે છે, તેથી બીજી સ્ત્રી લાવવી જોઈએ.’ એ પ્રમાણે દયાથી તેઓએ બીજી સ્ત્રી આણી; તેને જોઈ પહેલી સ્ત્રીએ વિચાર્યું કે—‘અરે ! મારા ઉપર આ બીજી સ્ત્રી આણી ! આ મારા વિષય-લોગમાં ભાગ પાડશે.’ એવી બુદ્ધિથી તેણે તેને કૂવામાં નાંખી દીધી, જેથી તે મૃત્યુ પામી. એ વાત પદલીપતિએ સાંભળી તેથી વિચારવા લાગ્યો કે ‘અહો ! આ કામથી અતિવિહ્વ છે અને મહાપાપકારિણી છે.’ વળી તેણે વિચાર કર્યો કે—‘આવી તીવ્ર કામરાગવાળી કદિ મારી બહેન હશે ? કારણ કે તેનામાં અતિ કામ-

બુદ્ધિ હતી.' પછી એ પ્રકારનો સંશય દૂર કરવાને માટે તે શ્રી વર્ધમાન સ્વામીના સમવસરણમાં ગયો.

પદ્મીપતિએ પ્રભુને વાંદીને પૂછ્યું કે—'હે ભગવન્ ! ' આ તે ? ' ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે—' તે તે. ' એ પ્રમાણે સાંભળી વૈરાગ્યપરાયણ થઈ મત અંગીકાર કરી, પાળીને તે શુભગતિને પ્રાપ્ત થયો.

અહીં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને પૂછ્યું કે—'હે ભગવન્ ! આપને પદ્મીપતિએ પૂછ્યું કે—' આ તે ? ' ત્યારે આપે ઉત્તર આપ્યો કે ' તે તે ' એટલે શું ? અમે કાંઈ સમજ્યા નહિ. " ભગવાને કહ્યું કે—' એણે સમશ્યામાં પૂછ્યું કે—' જો પેલી મારી બહેન હતી તે આ છે કે નહિ ? એ પ્રમાણે લજ્જાથી તેણે પોતાની સ્ત્રીનું સ્વરૂપ પૂછ્યું, એટલે મેં પણ સમશ્યાથી જવાબ દીધો કે ' તારી પત્ની તે તારી બહેન જ છે. ' તે સાંભળી ઘણા લોક પ્રતિબોધ પામ્યા.

'કર્મે પ્રેરાયેલો જીવ ન આચરવાતું પણ આચરે છે' આવો આ કથાનો હિપનય છે.

પડિવન્નિજ્જીણુ દ્વોસે, નિઅએ સમ્મંચ પાયવદ્ધિઆએ ।
તો કિર મિગાવઈએ, ઉપ્પન્નં કેવલંનાણુમ્ ॥૩૪॥

અર્થ—' પોતાના દોષને અંગીકાર કરીને સમ્યક્ પ્રકારે ત્રિકરણ શુદ્ધે પગે પડેલી એવી (ગુરુણીની સેવા કરનારી) મૃગાવતીને તેજ કારણથી નિશ્ચયે નિરાવરણ એવું કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. " ૩૪. તેથી વિનય જ સર્વ ગુણોતું નિવાસસ્થાન છે.

અહીં મૃગાવતી સાધ્વીનું દષ્ટાંત જાણવું.

— મૃગાવતીનું દષ્ટાંત.

કોશામ્બી નગરીએ શ્રીમહાવીર સ્વામી સમવસર્યા તે વખતે સર્વ સુર અને અસુરોના ઈદ્ર કરોડો દેવતાઓથી પરિવૃત થઈ

વાંદવાને માટે આવ્યા; તેમજ સૂર્ય અને ચંદ્ર પણ પોતાના મૂળ વિમાનમાં ઝેસીને વાંદવાને આવ્યા. આર્ય ચંદ્રના સાધ્વી પણ મૃગાવતીને સાથે લઈને વાંદવાને આવ્યા. આર્ય ચંદ્રના આદિ સાધ્વીઓ પ્રભુને વાંદીને પોતાના ઉપાશ્રયે આવી, પણ મૃગાવતી તો સમવસરણમાં જ ઝેસી રહી. તે વખતે સંધ્યાકાળ થયો હતો છતાં પણ સૂર્યના તેજથી તે તેના જાણવામાં આવ્યો નહિ; કારણ કે ઉદ્યોત તેવો ને તેવો જ રહેલો હતો. અનુક્રમે રાત્રિ ઘણી ગઈ, અને સર્વ લોકો પ્રભુને વાંદીને પોતપોતાને ઘેર ગયા; પણ મૃગાવતીએ રાત્રિ ઘણી ગઈ છે એમ જાણ્યું નહિ. પછી જ્યારે સૂર્ય ચંદ્ર પોતાના વિમાનમાં ઝેસીને પોતાના સ્થાનકે ગયા ત્યારે સમવસરણમાં તેમજ પૃથ્વી ઉપર અંધકાર પ્રસરી ગયો, તેથી મૃગાવતી સંભ્રમિત થઈ. 'ઘણી રાત્રિ ગઈ છે' એમ જાણી શહેરમાં આર્ય ચંદ્રનાના ઉપાશ્રયે આવી. એ સમયે આર્ય ચંદ્રના સાધ્વી પણ પ્રતિક્રમણ કરી, સંથારાપોરથી ભણાવી, સંથારામાં ઝેસીને મનમાં વિચાર કરતી હતી કે—'મૃગાવતી ક્યાં ગઈ હશે? અને ક્યાં રહી હશે?' એવામાં મૃગાવતીને આવેલી જોઈ તેને ઠપકો આપવા લાગ્યા કે—'હો મૃગાવતી! તને આ ન ઘટે. તારા જેવી પ્રધાનકુળમાં જન્મેલી સાધ્વીને રાત્રિએ બહાર રહેવું એ ઉચિત નથી; તેં આ વિરુદ્ધ આચરેલું છે.' આ પ્રમાણેનાં આર્ય ચંદ્રનાનાં વચન સાંભળીને નેત્રમાંથી ગળતાં અશ્રુથી સંતાપને વહન કરતી તે પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગી કે—'મેં આ ગુણવતી સાધ્વીને સંતાપ ઉત્પન્ન કર્યો.' એ પ્રમાણે પોતાના આત્માને નિંદતી તે હાથ જોડી કહેવા લાગી કે—'હો ભગવતી! મારો આ એક અપરાધ ક્ષમા કરો, હું મંદભાગી છું; પ્રમાદવશથી હું રાત્રિનું સ્વરૂપ જાણી શકી નહિ, હું ફરીથી આવું કરીશ નહિ.' એ પ્રમાણે વારંવાર ખમાવીને તેમના ચરણમાં પડી તેમની વૈયાવચ્ચ કરવા લાગી. આર્ય ચંદ્રના તો સંથારામાં સુઈ ગયા, પણ

મૃગાવતી તે પોતાના આત્માની નિંદા કરે છે. એમ કરતાં કરતાં મૃગાવતીનો શુકલધ્યાન રૂપી અગ્નિ વૃદ્ધિ પામ્યો અને કઠિન કર્મ રૂપી ઈન્ધનસમૂહ બળી ગયો; તેથી મૃગાવતીને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. એવામાં કોઈ એક સર્પ આર્ય ચંદનાના સંથારાની પાસે આવતો મૃગાવતીએ કેવલજ્ઞાનથી જોયો, એટલે સંથારાની બહાર રહેલો આર્ય ચંદનાનો હાથ તેણે સંથારામાં મૂક્યો. તેથી આર્ય ચંદના બળી ગયા અને પૂછ્યું કે--‘ મારો હાથ કોણે હલાવ્યો ? ’ ત્યારે મૃગાવતીએ કહ્યું કે--‘ સ્વામિની ! મારો અપરાધ ક્ષમા કરો, મેં તમારો હાથ હલાવ્યો છે. ’ તે સાંભળી ચંદનાએ ‘ કેમ હલાવ્યો ? ’ એમ પૂછતાં મૃગાવતીએ કહ્યું કે--‘ સર્પ આવે છે તેથી. ’ ચંદનાએ પૂછ્યું કે--‘ આવા અંધકારમાં તેં તે કેમ જાણ્યું ? ’ મૃગાવતી જાણી કે--‘ અતિશયથી. ’ આર્ય ચંદનાએ પૂછ્યું કે--‘ આ અતિશય કેવા પ્રકારનો ? ’ મૃગાવતીએ કહ્યું કે--‘ કેવલજ્ઞાન રૂપી અતિશય. ’ તે સાંભળી આર્ય ચંદના કેવલજ્ઞાનીની આશાતના થયેલી જાણી પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા અને મૃગાવતીના ચરણમાં પડ્યા. એ પ્રમાણે આત્મનિંદામાં તત્પર થએલા આર્ય ચંદનાને પણ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

જેવી રીતે મૃગાવતીએ કષાય ન કર્યો તેવી રીતે બીજાઓએ પણ કષાય કરવો નહિ, એવો આ દર્શાવતો ઉપનયથી ઉપદેશ આપેલો છે. ઇતિ.

કિંસકા વુત્તાં જે, સરાગધમ્મંમિ કોઈ અકસાઓ ।

જે પુણુ ધરિજ્જ ધણિઅં, દુવ્વયણુજ્જલિએ સ મુણી ॥૩૫॥

અર્થ—“ શું એમ કહી શકાય કે આધુનિક સરાગ ધર્મમાં -રાગદ્વેષ સહિત ચારિત્રમાં (કોઈ મુનિ) અકષાયી-સર્વથા કષાય

ગાથા ૩૫-અકસાઇ. ધણિઅ દુવ્વયણુજ્જલિએ, દુવ્વયણુજ્જલિએ જેઇતિપદં શોભાનિમિત્તં

રહિત હોય, આ વાત સંભવિત નથી. કારણ કે સર્વથા કષાય-રહિતપણું હાલ ક્યાંથી હોય ? પરંતુ જે દુર્વચન રૂપ કાષ્ઠવડે પ્રબલિત કરેલ અત્યંત એવા કષાય રૂપ અગ્નિને ધરી રાખે-ઉદય આ વેદાને પણ પ્રગટ ન થવા દે તે જ મુનિ, તે જ મહા-પુરુષ, કારણ કે સર્વથા કષાય ત્યાગ તો બહુ દુર્લભ છે. સર્વથા કષાયરહિતપણું તો આ કાળમાં સંભવતું જ નથી, પરંતુ જેઓ કોઈના કહેલાં દુર્વચનોથી ઉદયમાં આવવાને તૈયાર થયેલા કષાયને પણ રોકી રાખે તેને ધન્ય છે, તે મહાપુરુષ છે.” ૩૫.

કડુઅ કસાયતરૂણું, પુષ્કું ચ ફલં ચ દોવિ વિરસાઈ ।
પુષ્કેણુ ઝાઈ કુવિઓ, ફલેણુ પાવં સમાયરઈ ॥ ૩૬ ॥

અર્થ—“ કડવા કષાય વૃક્ષનાં પુષ્પ અને ફળ બંને નિઃસ્વાદુ છે. તેનાં પુષ્પવડે કોપાયમાન થયો સતો પરને મારવા વિગેરે અનર્થ ચિંતવે છે—ધ્યાય છે. તે કષાય વૃક્ષનાં પષ્પો છે અને ફળે કરીને પરને તાડન તર્જન કરવા રૂપ પાપ આચરે છે તે ફળ છે. તેથી કષાયરૂપ વૃક્ષનાં પુષ્પ ને ફળ બંને કડવાં છે અને તે બંનેથી ગતિ નરકની પ્રાપ્ત થાય છે.” ૩૬.

સંતે વિ કો વિ ઉઝઈ, કો વિ અસંતે વિ અહિલસઈ ભોએ
ચયઈ પરપચ્યએણુવિ પભવો દહૂણુ જહુ જંપૂ ॥ ૩૭ ॥

અર્થ—“ કોઈ (મહાપુરુષ) છતા ભોગને તજે છે, કોઈ (નીચકર્મી જીવ) અછતા ભોગનો અભિલાષ કરે છે, અને કોઈ પરના નિમિત્તે કરીને પણ ભોગને તજી દે છે. અન્યને છતા ભોગ તજતો દેખી પોતે બોધ પામે છે. જેમ જંબૂસ્વામી ભોગ તજતાં જોઈને પાંચશે ચાર સહિત પ્રભવસ્વામીએ પણ ભોગ તજી દીધા તેમ. ૩૭. અહીં જંબૂસ્વામીનું દર્શાવેલું બાણવું. ૧૧

ગાથા ૩૫—બઈ. ઝાઈ-ધ્યાયતિ.

શ્રી જંપૂરવામીનું દષ્ટાંત

પ્રથમ તેમના પૂર્વલવનું સ્વરૂપ કહે છે—

એકદા રાજગૃહ નગરે શ્રી મહાવીર સ્વામી સમવસર્યા. શ્રેષ્ઠિક રાજ વાંદવાને માટે આવ્યા. તે સમયે કોઈ દેવતાએ પ્રથમ દેવલોકથી આવી સૂર્યાલદેવની જેમ નાટક કરીને પોતાના આયુષ્યનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. લગવાને કહ્યું કે—‘આજથી સાતમે દિવસે તું વ્યવીને મનુષ્યલવ પામીશ.’ એ પ્રમાણે સાંભળીને તે દેવ પોતાને સ્થાનકે ગયો. પછી શ્રેષ્ઠિક રાજએ પૂછ્યું કે—‘હે સ્વામી! આ દેવ ક્યાં જન્મ લેશે!’ વીર પ્રભુએ કહ્યું કે—‘આ રાજગૃહ નગરમાં જ જંપૂ નામે એ છેલ્લા કેવળી થશે.’ શ્રેષ્ઠિક રાજએ કહ્યું કે—‘હે પ્રભુ! એના પૂર્વલવનું સ્વરૂપ મને કહો.’ લગવાને કહ્યું કે—‘જંપૂદ્રીપનાં ભરતક્ષેત્રમાં સુગ્રીવ નામના ગામમાં રાવડ નામનો કોઈ રંક રહેતો હતો. તેને રેવતી નામે સ્ત્રી હતી. તેનાથી ભવદેવ અને ભાવદેવ નામના બે પુત્રો થયા હતા.

એકદા ભવદેવે ક્ષિક્ષા લીધી. વિહાર કરતાં તે એક દિવસ પોતાના ગામે આવ્યા. તે વખતે ભાવદેવે પોતાની નવી પરણેલી નાગિલા નામની સ્ત્રીને તણ દઈને લલ્લવડે પોતાના બંધુ ભવદેવ મુનિ સમીપે ચારિત્ર અહણ્યું. ભવદેવ મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગયા. ભાવદેવ ભવદેવના મરણ પછી ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ થયા. તે લલ્લ તણ દઈ નવી પરણેલી નાગિલાને સંભારતા ભોગની આશાથી ઘર તરફ આવ્યા. અનુક્રમે પોતાના ગામે આવી ગામની બહાર શ્રી ઋષલદેવ લગવાનના મંદિરમાં રહ્યા. તે સમયે તપથી કૃશ થયેલી નાગિલા પણ ત્યાં દર્શનાર્થે આવી. તેણે પોતાના પતિને ઓળખ્યા અને ઈંગિતાકારથી તેને કામાતુર પણ બણ્યા. નાગિલાએ પૂછ્યું કે—‘હે મુનિ! આપ અહીં શા અર્થે પધાર્યા છો?’ સાધુએ કહ્યું કે—‘મારી નાગિલા નામની સ્ત્રીના સ્નેહને લીધે હું આવ્યો છું. મેં લલ્લને લીધે પૂર્વે સંયમ અહણ્યું હતું,

પરંતુ પ્રેમભાવ કેમ જાય ? માટે જો નાગિલા મળે તો મારું સર્વ મનવાંછિત સિદ્ધ થાય. ” ત્યારે નાગિલાએ કહ્યું કે-“ અરે મુનિ ! ચિંતામણિને છોડીને કાંકરો કોણ ગ્રહણ કરે ? હાથીને છોડીને રાસલ ઉપર કોણ સ્વારી કરે ? નાવને દૂર છોડી દઈને મોટી શિલાનો આશ્રય કોણ કરે ? કલ્પતરુને છોડી ધતૂરો કોણ વાવે ! ” ઇત્યાદિ ઉપદેશ આપી પોતાના ઘણીને વાળી ચારિત્રમાં દૃઢ કર્યાં. ભાવદેવ પાપ આજોવી ચારિત્ર પાળીને ત્રીજા સ્વર્ગમાં સાત સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવતા થયા. નાગિલા પણ મરણ પામીને સ્વર્ગે ગઈ, ત્યાંથી ચ્યવી એક અવતાર કરીને મોક્ષે જશે.

ભાવદેવનો જીવ ત્રીજા દેવલોકથી ચ્યવી જંબૂદ્વીપમાં પૂર્વ વિદેહને વિષે વીતશોકા નગરીમાં પદ્મરથ રાજાને ઘેર વનમાલા રાણીની કુક્ષિથી પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. તેનું શિવકુમાર નામ પાડ્યું. યુવાન વય પામતાં તે પાંચસો રાજકન્યાઓને પરણ્યો. એક દિવસે તે ગોખમાં બેઠો હતો તેવામાં તેણે એક સાધુને જોયા. એટલે ગોખમાંથી ઉતરી નીચે આવીને તેણે સાધુને પૂછ્યું કે-‘ તમે આટલો બધો કલેશ શા માટે સહન કરો છો ? ’ સાધુએ કહ્યું કે-‘ ધર્મનિમિત્તે. ’ શિવકુમારે પૂછ્યું કે-‘ આ ધર્મ કયા પ્રકારનો ? ’ સાધુએ કહ્યું કે-‘ જો તમારે સાંભળવાની ઇચ્છા હોય તો અમારા ગુરુ પાસે આવો. ’ શિવકુમાર તેની સાથે ધર્મઘોષ આચાર્ય પાસે ગયો. ત્યાં ધર્મ સાંભળતાં તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. પછી તે ગુરુને નમીને ઘેર આવ્યો. તેણે માતપિતા પાસે દીક્ષાની આજ્ઞા માગી. તેમણે દીક્ષાની આજ્ઞા આપી નહિ; તેથી તે ઘરમાં રહી નિરંતર છકું તપ કરવા લાગ્યો. અને પારણે આંબિલ કરવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે બાર વર્ષ સુધી તપ કરીને પહેલા સ્વર્ગમાં ચાર પદ્યોપમ આયુષ્યવાળો વિઘ્નમાલી નામે દેવ થયો.

હે શ્રેષ્ઠિક ! તે વિદ્યુન્માલી દેવ અહીં આવ્યો હતો.” આ પ્રમાણે જંબૂસ્વામીના ચાર ભવ વીર પ્રભુએ શ્રેષ્ઠિક રાજાની આગળ કહ્યાં.

પાંચમા ભવમાં વિદ્યુન્માલી દેવ સ્વર્ગથી જ્યવી રાજગૃહ નગરમાં ઋષભદત્ત શ્રેષ્ઠીને ઘેર ધારણી દેવીની કુશ્મિમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. સ્વપ્નમાં શાશ્વત જંબૂતરુ દેખવાથી તે જન્મ્યો ત્યારે તેનું જંબૂકુમાર નામ રાખ્યું. તેણે બાલ્યાવસ્થામાં સકલ કળાને અભ્યાસ કર્યો. અનુક્રમે યૌવન પ્રાપ્ત થતાં તે અતિ રૂપવાન હોવાથી તરુણી રૂપી હરિણીઓને પાશરૂપ થયો. તે સમયે તે જ નગરમાં રહેનારા આઠ શેઠીઓએ જંબૂકુમારની સાથે પોતાની આઠ કન્યાઓનું વેશવાળ કયું.

અન્યદા શ્રી સુધર્મા સ્વામી ગણધર રાજગૃહ નગરે સમવસર્યો. કૌશ્લિક રાજા વાંદવા આવ્યો. શ્રી સુધર્મા સ્વામીએ સંસારરૂપી દાવાનલના તાપની શાંતિ અર્થે મેઘજલની ધારા જેવી દેશના આપી, અને સંસારના સ્વરૂપની અનિત્યતા દર્શાવી તેમણે કહ્યું કે— ‘જેમ કામીઓનું મન ચંચલ હોય છે, મૂષા (સોનું ગાળવાની કુરડી) ની અંદર રહેલું પ્રવાહી બનેલું સોનું ચંચળ હોય છે, જળની અંદર પડતું ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ ચંચળ હોય છે અને વાયુથી હણાયેલો ધ્વજનો પ્રાંત ભાગ જેમ ચંચળ હોય છે તેવી જ રીતે આ સંસારનું સ્વરૂપ અસ્થિર છે. વળી જેવી રીતે અંગુઠો ચૂસી પોતાની જ લાળનું પાન કરતો બાળક જેમ સુખ માને છે, તેમ આ જીવ પણ નિંદિત ભોગ ભોગવી સુખ માને છે. અહો ! આ લોકોનું મૂર્ખપણું કેવું છે ! કે તે જેમાં ઉત્પન્ન થયો છે તેમાં જ આસક્ત થાય છે. જેનું પાન કરેલું છે તે જ સ્તનોનો સ્પર્શ કરવાથી મનમાં ખુશી થાય છે.’ ઇત્યાદિ દેશના સાંભળીને જંબૂકુમાર પ્રતિબોધ પામ્યા. તેમણે સુધર્મા સ્વામીને કહ્યું કે— ‘હે સ્વામી ! મને સંસારનો નિસ્તાર કરનારી દીક્ષા આપીને મારો ઉદ્ધાર કરો.’

સુધર્મા સ્વામીએ કહ્યું કે—‘હે દેવાનુપ્રિય ! પ્રમાદ કર નહિ. ’ એ પ્રમાણે ગુરુનું વચન સાંભળી તે માતાપિતાની આજ્ઞા લેવા માટે ઘેર આવતાં રાજમાર્ગમાં આવ્યો. ત્યાં ઘણા રાજકુમારો હથિયારોનો અભ્યાસ કરે છે. ત્યાંથી એક લોહનો ગોળો જંબૂકુમાર પાસે આવીને પડ્યો. જંબૂકુમારે વિચાર્યું કે—‘જે મને આ ગોળો લાગ્યો હોત તો હું મનવાંછિત કેવી રીતે કરી શકત ?’ એ પ્રમાણે વિચારી પાછા વળી ગુરુ પાસે આવી તેણે લઘુ દીક્ષા અહણ કરી; પછી ઘેર આવ્યા, અને માતાપિતાના ચરણમાં પડીને કહેવા લાગ્યા કે—‘હું દીક્ષા લઈશ, આ સંસાર અનિત્ય છે, આ બાહ્ય કુટુંબપરિવારથી શો લાભ છે ? હું તો અંતરંગ કુટુંબમાં અનુરક્ત થયેલો છું, તેથી હું ઉદાસીનપણાઈથી ઘરની અંદર વાસ કરીશ અને વિરતિરૂપી માતાની સેવા કરીશ, યોગાભ્યાસરૂપી પિતા, સમતારૂપી ધાવમાતા, નિરાગતારૂપી પ્રિય બહેન, વિનયરૂપી અનુયાયી વધુ, વિવેકરૂપી પુત્ર, સુમતિરૂપી પ્રાણપ્રિયા. જ્ઞાનરૂપી અમૃતલોજન અને સમ્યક્ત્વરૂપી અક્ષય ભંડાર—આ કુટુંબમાં મારો પ્રેમ છે. તપરૂપી અથ ઉપર સ્વારી કરી, ભાવનારૂપી કવચને ધારણ કરી, અભયદાન આદિ ઉમરાવો સહિત સંતોષરૂપી સેનાપતિને અગ્રેસર કરી, સંયમના નાના પ્રકારના ગુણરૂપી સેનાને સજ્જ કરી, ક્ષપક્રેણ્ણિરૂપી ગજઘટાથી પરિવૃત થઈ, ગુરુની આજ્ઞારૂપી શિરસ્ત્રાણી ધારણ કરી, ધર્મધ્યાન રૂપી ખડ્ગવડે મહા હુઃખ દેનારી એવી અંતરંગ મોહરાજની સેનાને હણીશ.’ આ પ્રમાણેનાં પુત્રના વચન સાંભળીને માતાપિતા બોલ્યાં કે—‘હે પુત્ર ! એક વખત આઠ કન્યાઓને પરણી અમારો મનોરથ પૂર્ણ કરી પછી મત અહણ કર.’ એ પ્રમાણેનાં પિતાનાં વચનથી તેણે આઠે કન્યાઓની સાથે પાણિઅહણ કર્યું; પરંતુ તે મનથી તદ્દન નિર્વિકારી હતો. એક એક કન્યા નવ નવ કોડ

૧. યુદ્ધ કરવા જતાં મસ્તકના રક્ષણ માટે માથાપર મૂકે છે તે લોહનો ટાપ.

સોનામહોર કરીયાવરમાં લાવી હતી, આઠ કોડ સોનામહોર આઠ કન્યાના મોસાળપક્ષ તરફથી આવી હતી અને એક કોડ જંબૂકુમારના મોસાળપક્ષ તરફથી આવી હતી. એ પ્રમાણે એકાશી કોડ સોનામહોર આવેલી હતી. અને અઠાર કોડ સોનામહોર પોતાના ઘરમાં હતી. આ પ્રમાણે જંબૂકુમાર નવાણું કોડ સોનામહોરના અધિપતિ થયા હતા.

હવે જંબૂકુમાર રાત્રિએ રંગશાલા (શયનગૃહ) માં સ્ત્રીઓ સાથે બેઠા છે; પણ તે તેમને રાગવાળી દૃષ્ટિએ જોતા પણ નથી, તેમ વચનથી પણ સંતોષ આપતા નથી. સ્ત્રીઓએ તેને પ્રેમમય વચનોથી ચલિત કરવા માટે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પણ તે ચલિત થયા નહિ. તે સમયે પ્રભવ નામનો ચોર પાંચસો ચોરોથી પરિવૃત થઈ જંબૂકુમારના ઘરમાં આવ્યો, તેમણે કોડ સોનામહોર લઈ તેની ગાંસડીઓ બાંધી અને મસ્તકપર મૂકીને નીકળવા લાગ્યા, તે અવસરે જંબૂકુમારે સ્મરણ કરેલા પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કાર મંત્રના માહાત્મ્યથી તે સર્વે ભીંત ઉપર કાઢેલ ચિત્રની પેઠે સ્થિર થઈ ગયા ત્યારે પ્રભવે કહ્યું કે ‘ હે જંબૂકુમાર ! તું જીવદયાપાલક છે, અભયદાનથી વધારે દુનિયામાં ખીજી કંઈ પણ પુણ્ય નથી; અમે જો અહીં પકડાઈું તો પ્રાતઃકાળે કેાષિક રાજા અમને સર્વને મારી નાંખશે. માટે અમને છોડી દે, અને મારી પાસે તાલોદ્ધાટિની (તાણું ઉઘાડનારી) અને અવસ્વાપિની (નિદ્રિત કરનારી) નામની બે વિદ્યા છે તે તું લે અને તારી સ્તંભિની વિદ્યા મને આપ ’ જંબૂકુમારે કહ્યું કે— ‘ મારી પાસે તો ધર્મકલા નામની એક મોટી વિદ્યા છે. તે સિવાયની ખીજી બધી વિદ્યાઓ કુવિદ્યા છે. હું તો તૃણની માફક આ સર્વ લોગોનો ત્યાગ કરીને પ્રાતઃકાળમાં દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનો છું. આ લોગો મધુબિંદુ જેવા છે.’ પ્રભવે કહ્યું કે— ‘ મને મધુબિંદુ પુરુષવું દર્શાંત કહો. ’ એટલે જંબૂકુમાર કહેવા લાગ્યા કે—સાંભળ !

“ એક વનમાં સાથથી વિખૂટો પડી ગયેલો કોઈ એક પુરુષ લટકે છે. એવે સમયે એક જંગલી હાથી તેને મારવાને માટે સન્મુખ દોડ્યો, એટલે તે નાઠો. હાથી તેની પાછળ લાગ્યો. આગળ ચાલતાં હાથીના લયથી ફૂવાની અંદર રહેલ વડ વૃક્ષની શાખાનો આશ્રય લઈને તે ફૂવામાં લટકી રહ્યો. ફૂવામાં તેની નીચે પહોળા મુખ કરીને રહેલા એવા બે અજગરો છે, અને ચારે પડખે ચાર મોટા સર્પો છે; હાથમાં પકડેલી વડની શાખા ઉપર રસથી ભરેલો એક મધપૂડો છે. બે ઉંદરો તે શાખાને કેતરે છે અને મધપુડામાંથી ઉડેલી માખીઓ તેને ડાંખ માર્યા કરે છે. એ પ્રમાણેના કષ્ટમાં પડેલો તે મૂઠ માણસ ઘણે લાંબે વખત મધપુડામાંથી મુખમાં ટપકતું મધુર્મિદુ મેળવીને તેના સ્વાદથી પોતાને સુખી માને છે. એવે વખતે કોઈ એક વિદ્યાધર ત્યાં આવ્યો. તેણે તેને કહ્યું કે—‘તું’ આ વિમાનમાં આવ. હું તને દુઃખમાંથી મુક્ત કરું.’ ત્યારે તે મૂર્ખ માણસે જવાબ આપ્યો કે—‘એક ક્ષણ થેલો, હું’ આ મધુના એક ઈંદુનો સ્વાદ લઈને આવું છું.’ તે સાંભળી વિદ્યાધર, ચાલ્યો ગયો અને તે મૂર્ખ દુઃખ પામ્યો.”

માટે હે પ્રભવ ! આ વિષયનો વિપાક મધુર્મિદુના જેવો છે. આનો ઉપનય એવો છે કે—‘આ સંસારરૂપી મોટું જંગલ છે, તેમાં જીવરૂપી વિખૂટો પડી ગયેલો રંક છે, જન્મ, જરા ને મરણ રૂપી ફૂવો છે, તે વિષયરૂપી જળથી ભરેલો છે. નારકી ગતિ અને તિર્યક ગતિરૂપી બે અજગરો છે, કષાયરૂપી ચાર સર્પો છે, આયુષ્યરૂપી વડની શાખા છે, શુકલ ને કૃષ્ણ પક્ષ રૂપી બે ઉંદરો છે, મૃત્યુ રૂપી હાથી છે, અને વિષયરૂપી મધપુડો છે. તેમાં આસક્ત થઈ આ જીવ રોગ, શોક, વિયોગ આદિ અનેક ઉપદ્રવોને સહન કરે છે. માટે ધર્મ એ જ મોટું સુખ છે, તેવા સુખને આપનાર ગુરુ તે વિદ્યાધરની જગ્યાએ છે.’ આ પ્રમાણે મધુર્મિદુનું દર્શાંત જાણવું.

પ્રભવે ફરીથી કહ્યું કે—‘ ભર યૌવનમાં પુત્ર સ્ત્રી વિગેરે સ્વધર્મા પરિવારને ત્યાગ કરવો ઉચિત નથી. ’ જંબૂકુમારે કહ્યું કે—‘ એક એક જીવને પરસ્પર અનંતીવાર દરેક સંબંધ થયેલા છે. જેમકે એક ભવમાં થયેલા અઢાર નાતરાનો સંબંધ છે. ’ પ્રભવે કહ્યું કે—‘ તે અઢાર નાતરાના સંબંધનું સ્વરૂપ કેવું છે તે મને કહો. ’ જંબૂકુમારે કહ્યું કે—‘ મથુરાપુરીમાં કુબેરસેના નામે વેશ્યા હતી. તેની કુશ્વિથી છોકરા ને છોકરીનું યુગલ ઉત્પન્ન થયું. છોકરાનું નામ કુબેરદત્ત રાખ્યું અને છોકરીનું નામ કુબેરદત્તા રાખ્યું. તે યુગલને તેમનાં નામથી અંકિત સુદ્રા પહેરાવી વસ્ત્રમાં વીંટી પેટીમાં નાખીને તે પેટી યમુના નદીના પ્રવાહમાં વહેતી કરી. પ્રાતઃકાળે તે પેટી સોરાપુર નામના નગર પાસે પહોંચી. ત્યાંના બે શેઠીયા-ઓએ તે પેટી ખડાર કાઢી એક શેઠે પુત્ર અહલ્યુ કર્યો અને બીજાએ પુત્રી અહલ્યુ કરી. તેઓ યુવાન થતાં કર્મયોગે લગ્નની ગાંઠથી પરસ્પર જોડાયાં. એકઠા સોગઠાબાજી રમતાં કુબેરદત્તાએ પોતાના પતિના હાથમાં પેલી સુદ્રા જોઈ. તેથી ‘ આ મારો ભાઈ છે ’ એમ જાણી તે વિરક્ત થઈ. તેણે સંયમ અહલ્યુ કર્યું. અનુક્રમે તેને અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. એવે સમયે કુબેરદત્ત કાર્ય અર્થે મથુરાએ ગયો ત્યાં કુબેરસેના વેશ્યા જે તેની માતા હતી તેની સાથે લપટાયો. તેમને પુત્રપ્રાપ્તિ થઈ. કુબેરદત્તા સાધ્વીએ અવધિ-જ્ઞાનથી જાણ્યું કે—‘ આ મોટો અનર્થ થાય છે. ’ તેથી તેમને પ્રતિબંધ પમાડવાને માટે તે ત્યાં આવ્યા. તે કુબેરસેનાને ઘરે જ રહ્યા. ત્યાં રૂઢન કરતા પેલા બાળક પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા કે—‘ હે બાળક ! તું કેમ રૂવે છે ? મૌન અહલ્યુ કર. તું મને વહાલો છે. તારી સાથે મારે છ સંબંધ છે. (૧) તું મારો પુત્ર છે, (૨) તું મારા ભાઈનો પુત્ર છે, (૩) તું મારો ભાઈ છે, (૪) તું મારો દ્વીઅર છે, (૫) તું મારો કાકો છે, અને (૬) તું મારો પૌત્ર છે; અને હે વત્સ ! તારા પિતા સાથે પણ મારે છ સંબંધ છે. (૧) તે મારો પતિ છે, (૨) મારો પિતા છે,

(૩) મારો જ્યેષ્ઠ બંધુ છે, (૪) મારો પુત્ર છે, (૫) મારો સસરો છે, અને (૬) મારો પ્રપિતા (પિતાનો પિતા) છે. તારી માની સાથે પણ મારે છ સંબંધ છે. [૧] તે મારી બ્રાતૃપત્ની (ભોજઈ) છે. મારી સપત્ની (શોક) છે. [૩] મારી માતા છે, [૪] મારી સાસુ છે, [૫] મારી વહુ છે, અને [૬] મારી માતામહી (બાપની મા) છે.” એ પ્રમાણેનાં સાધ્વીનાં વચન સાંભળી પૂર્વ ભવનુ* સ્વરૂપ જાણી કુબેરસેનાએ વ્રત ગ્રહણ કર્યું, અને સંસારના પારને પામી. એ પ્રમાણે હે પ્રભવ ! આ સંસારમાં અનંતવાર દરેક સંબંધ થયેલા છે. કોણ કોનું છે ? ધર્મ એ જ પરમ બંધુ છે.

પ્રભવે ફરીથી કહ્યું કે—“ હે જંબૂકુમાર ! તમે જે કહ્યું તે ખરું છે. પરંતુ ‘ જેને પુત્ર નથી તેને સફળતિ નથી ’ એવું પુરાણવાક્ય છે. તેથી ભોગ ભોગવીને અને પુત્રને ઘરે મૂકીને પછી સંયમમાં મન રાખજો ” જંબૂકુમારે કહ્યું કે—“ કે પુત્ર હોય તો સુગતિ થાય અને તે ન હોય તો કુગતિ થાય એવો કાંઈ નિયમ નથી; એ તો સંસારી જીવોને કેવલ મોહજન્ય ભ્રમ છે. જેમ મહેશ્વરદત્તને પુત્ર કામમાં આવ્યો નહિ તેમ. ” પ્રભવે પૂછ્યું કે ‘ તે મહેશ્વરદત્ત કોણ હતો ? ’ જંબૂકુમારે કહ્યું કે સાંભળ—

“ વિજયપુર નગરમાં મહેશ્વરદત્ત નામે એક શેઠીયો હતો. તેને મહેશ્વર નામે એક પુત્ર હતો. મહેશ્વરદત્તે પોતાના મરણ-સમયે પુત્રને કહ્યું કે—‘ મારા શ્રાદ્ધના દિવસે એક પાડાને મારીને તેના માંસથી આપણા સઘળા પરિવારને તૃપ્ત કરજો. ’ પછી મહેશ્વરદત્ત મરી ગયો. પુત્રે પિતાનું વચન યાદ રાખ્યું. મહેશ્વરદત્ત મરીને વનમાં પાડો થયો. મહેશ્વરની માતા ઘરમાં બહુ મોહ હોવાથી મરીને તે જ ઘરમાં કુતરી થઈ. દૈવયોગથી શ્રાદ્ધને દિવસે તે જ પાડો આણ્યો. મહેશ્વરની સ્ત્રી વ્યભિચારિણી હતી. તેની

* આ ભવનું જ પ્રથમનું સ્વરૂપ.

સાથે ક્રીડા કરનારા જરપુરુષને મહેશ્વરે મારી નાંખ્યો. તે મરીને તેને જ ઘરે પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. તેને લાડ લડાવવામાં આવે છે. હવે પેલા પાડાને પ્રાણમુક્ત કરવામાં આવ્યો, અને કુટુંબી-ઓએ તે પાડાનું માંસ લક્ષણ કર્યું. એવે સમયે શ્રીધર્મઘોષ નામના મુનિ ગોચરોને માટે ત્યાં પધાર્યા. તેમણે મહેશ્વરના ઘરનું સઘળું ચરિત્ર જ્ઞાનથી જાણીને કહ્યું કે—

મારિતો વલ્લભો જાતઃ પિતાપુત્રેણ ભક્ષિતઃ !

જનની તાડયતે સેયં, અહો મોહવિભ્રંભિતમ્ ॥

“જરને મારી નાંખવાથી તે પુત્રરૂપે વલ્લભ [પ્રિય] થયો, પાડા થયેલા પિતાને પુત્રે લક્ષણ કર્યો; અને કુતરી થયેલી માતાને તાડન કરવામાં આવે છે. અહો ! મોહનો વિલાસ વિચિત્ર છે.”

એ પ્રમાણેનો શ્લોક સાંભળીને મહેશ્વરે પૂછ્યું કે-‘હે સ્વામી ! એ કેવી રીતે ?’ સાધુએ સર્વ હકીકત કહી. તે મહેશ્વરે માની નહિ, એટલે કુતરી પાસે ગુપ્ત ખળનો બતાવીને સાધુએ વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કર્યો. મહેશ્વર શ્રાદ્ધ છોડીને શ્રાવક થયો. કુતરીને પણ જાતિસ્મરણજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાથી તેણે મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કર્યો અને તે સ્વર્ગે ગઈ. માટે હે પ્રભવ ! પુત્રથી શી કાર્યસિદ્ધિ થાય તે કહે. ” આ પ્રમાણે મહેશ્વરદત્તનું દષ્ટાંત જાણવું.

હવે પ્રભવ કહે છે કે-‘હે જંબૂકુમાર તું મને આ જીવિત-જ્ઞાન આપે છે તે આ તારું પહેલું પુણ્ય છે, હવે જો આ મારો પરિવાર બંધનથી છૂટો થાય તો હું પણ તમારી સાથે ચારિત્ર શ્રદ્ધ કરીશ.’ એ પ્રકારનો તેનો નિશ્ચય સાંભળીને સમુદ્રશ્રી નામની પ્રથમ સ્ત્રી બોલી કે-“તમારા જેવા દુષ્ટ કર્મ કરનારા-ઓને તો ચારિત્ર ઘટે છે ? દુઃખી પ્રાણીઓ સુખની અપેક્ષાથી ચારિત્ર શ્રદ્ધ કરે છે, પરંતુ સુખી લોકોને સંયમ રૂપી કષ્ટ અનિષ્ટ છે, અને પ્રાયે કરીને લોકો પારકા ઘરને ભાંગનારા જ

હોય છે. હે પ્રભવ ! જો આ જ'બૂકુમાર તારા કહેવાથી વ્રતને પ્રહણ કરશે તો એક હાળોની પેઠે તેને પસ્તાવું પડશે. ” પ્રભવે કહ્યું કે— ‘ એ હાળી કોણ હતો ? ’ સમુદ્રશ્રી કહે છે કે સાંભળ—

મરૂ દેશનાં અંદર એક વગ નામનો પામર વસતો હતો. તે ખેતી કરતો હતો અને કોદા, કાંગ વિગેરે ધાન્ય વાવતો હતો. તે એક દિવસ પોતાની ઠીકરીને સાસરે ગયો. ત્યાં તેને ગોળ-મિશ્રિત માલપુડા જમાડયા. ત્યાં તેણે શેરડીની અંદરથી ગોળની ઉત્પત્તિ જાણી. તેથી પોતાને ઘેર આવીને તેણે પુષ્પ ને ફળથી ખીલેલા ક્ષેત્રને નિમૂલ કરી નાંખીને તેમાં શેરડી વાવી. તેની સ્ત્રીએ તેને ઘણો વાર્યો પણ તે અટક્યો નહિ, આપમતિલો થયો. મરૂભૂમિ હોવાથી પાણી વિના શેરડી તો થઇ નહિ અને પૂર્વનું ધાન્ય હતું તે પણ ગયું. પછી તે પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો કે ‘ મિષ્ટ લોજનની આજ્ઞાથી મેં પ્રથમનું પાકેલું ધાન્ય પણ ગુમાવ્યું. ’ તે પ્રમાણે હે પ્રાણવલ્લભ ! તમે પણ પશ્ચાત્તાપ પામશો. માટે પ્રાપ્ત થયેલ સુખનો ત્યાગ કરી અધિક સુખની વાંછા કરવી નહિ.

ધૃતિ બગપામર દૃષ્ટાંત ?

જ'બૂકુમારે કહ્યું કે— “ તું જે કહે છે તે સત્ય છે, પરંતુ જેઓ આ લોકના સુખના અભિલાષી હોય છે તેઓ દુઃખ પામે છે. પણ જ્ઞાનથી ઉત્કૃષ્ટ બીજું ધન નથી, શમતા જેવું બીજું સુખ નથી. ‘ ઠીઠકાળ જીવો ’ એ આશીર્વાદ ઉપરાંત બીજો ઉત્તમ આશીર્વાદ નથી, લોભ જેવું બીજું દુઃખ નથી, આશા જેવું બંધન નથી અને સ્ત્રી જેવી બીજી જાળ નથી. તેથી જે સ્ત્રીઓમાં અતિલુબ્ધ રહે છે તે કાગડાની માફક અનર્થ પ્રાપ્ત કરે છે. ” સ્ત્રીએ પૂછ્યું કે— ‘ એ વાયસ કોણ હતો ? ’

જ'બૂકુમાર કહે છે કે—મૃગ્યુકચ્છમાં રેવા નદીને કિનારે એક

હાથી મરણ પામ્યો. ત્યાં બહુ કાગડાઓ લેગા થઈ આવળવ કરવા લાગ્યા. જેમ દાનશાળામાં પ્રાદાણો મળે તેમ ત્યાં કાગડાઓ એકઠા થયેલા હતા. તેમાંથી એક કાગડે તે મરેલા હાથીના ગુદા-દારમાં પ્રવેશ કર્યો અને માંસલુપ્થ થઈને ત્યાંજ રહેવા લાગ્યો. એવામાં ગ્રીષ્મ કાળ આવતાં ગુદાદાર સંકુચિત થઈ ગયું. તેથી કાગડો અંદર જ રહ્યો. વર્ષાઋતુ આવતાં તે હાથીનું શબ પાણીના પ્રવાહમાં તણાયું. ગુદાદાર વિકસિત થવાથી તે બિચારો કાગડો બહાર તો નીકળ્યો, પણ ચારે દિશામાં પાણીનું પૂર જોઈને ત્યાંજ મરણ પામ્યો. આ દૃષ્ટાંતનો એવો ઉપનય છે કે મરેલા હાથીના કલેવર જેવી સ્ત્રીઓ છે, અને કાગડા જેવા વિષયાસક્ત પુરુષ છે, તે સંસારરૂપી જળમાં ખૂડે છે, વિષયના અતિશય લોભથી તે શોકને પામે છે.

ઇતિ કાક દૃષ્ટાંત ૨.

હવે બીજી સ્ત્રી પદ્મશ્રી કહેવા લાગી કે-‘હે પ્રિય ! અતિ લોભથી મનુષ્ય વાનરની પેઠે દુઃખ પામે છે.’ પ્રભવ ચોરે કહ્યું કે- ‘તે વાનરનું દૃષ્ટાંત કહો.’ પદ્મશ્રી કહે કે સાંભળો-

એક જંગલમાં કોઈ વાનરનું જોડું સુખે રહેતું હતું. એક દિવસ દેવાધિષ્ઠિત પાણીના ધરામાં તે જોડામાંથી વાનર પડ્યો એટલે તેને મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત થયું તે જોઈ વાનરી પણ પડી એટલે તે પણ મનુષ્યણી થઈ. પછી વાનરે કહ્યું કે-‘એકવાર આ ધરામાં પડવાથી મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત થયું તેથી જો બીજાવાર પડીએ તો દેવત્વ પ્રાપ્ત થાય.’ તેની સ્ત્રીએ તેને તેમ કરતાં વાર્યો છતાં તે પડ્યો, તેથી તે પાછો વાનર થઈ ગયો. એ સમયે કોઈ રાજા ત્યાં આવ્યો. તે પેલી દિવ્ય રૂપવાળી સ્ત્રીને પોતાને ઘરે લઈ ગયો. વાનર કોઈ મદારીના હાથમાં પડ્યો, તે મદારીએ તેને નૃત્ય શીખવ્યું. તે વાનર નૃત્ય કરતો સતો એકઠા રાજ્યદારે આવ્યો. ત્યાં પોતાની સ્ત્રીને જોઈ તે અતિ દુઃખિત થયો.

દીંત વાનર દષ્ટાંત ૩.

જંબૂકુમાર કહે છે કે-હે પ્રિયે! આ જીવે અનંતીવાર દેવ સંબંધી લોગો પણ લોગવેલા છે પરંતુ તે તૃપ્ત થયો નથી તો આ મનુષ્યનાં સુખ તો શી ગણત્રીમાં છે? જેમ એક કબાડી કોયલા પાડવા માટે વનમાં ગયો હતો. ત્યાં મધ્યાહ્નકાલે અતિ તૃષિત થવાથી તેણે બધાં જલપાત્રો પીને ખાલી કર્યાં, તોપણ તેની તૃષા મટી નહીં. પછી તે એક આડની છાયામાં સૂતો, અને તેણે સ્વપ્નમાં સવે સમુદ્રો ને નદીઓનું જળ પીધું તોપણ તે તૃપ્ત થયો નહીં છેવટ એક ભાગમાં રહેલ કાદવથી મળેલું જળ પીવા માંડ્યું પણ કાંઈ તૃપ્ત થયો નહિ. સમુદ્રજળથી તૃપ્તિ ન થઈ તો કીચડવાળા જળથી તૃપ્તિ કર્યાંથી થાય! અહીં સમુદ્રજળ જેવા દેવના લોગો છે, અને કાદવના જળ જેવા મનુષ્યશરીરના લોગો છે એમ જાણવું.

ઈતિ કબાડી દષ્ટાંત ૪.

હવે ત્રીજી પદ્મસેના સ્ત્રીએ કહ્યું કે-‘સહસા કાર્ય કરવાથી નૂપુર પંડિતાની પેઠે પશ્ચાત્તાપ થશે’ પ્રભવે કહ્યું કે-‘નૂપુર પંડિતાનું દષ્ટાંત કહો.’ તેણે તે દષ્ટાંત કહ્યું. તેના ઉપર જંબુકુમારે વિદ્યુ-માલીનું દષ્ટાંત કહ્યું, જેણે માતંગીના સંગથી બધી વિદ્યા શુભાવી હતી. તે દષ્ટાંત આ પ્રમાણે—

આ ભરતક્ષેત્રમાં કુશવર્ધન ગામમાં વિપ્રના કુળમાં વિદ્યુ-માલી ને મેઘરથ નામે બે ભાઈઓ ઉત્પન્ન થયા હતા. એક દિવસે તેઓ વનમાં ગયા હતા, ત્યાં તેમને કોઈ વિદ્યાધરે માતંગી નામની વિદ્યા આપી. વિદ્યાધરે તેમને કહ્યું કે-‘તે માતંગી દેવી લોગની પ્રાર્થના કરશે, પણ જો તમે મનની સ્થિરતા રાખશો અને

૧ આ વૃષ્ટાંત પરિશિષ્ટ પર્વાદિથી જાણી લેવું, અહીં આપ્યું નથી.

ચલિત થશે નહિ તો વિદ્યા સિદ્ધ થશે. પછી બંને લાઈએ વિદ્યા સાધવા બેઠા. તેમાં એક વિદ્યુન્માલી વિહ્વલ મનનો હોવાથી ચલિત થયો, અને બીજી મેઘરથ ગુરુનું વચન યાદ રાખીને ચલિત થયો નહિ તેને વિદ્યા સિદ્ધ થઈ અને છ માસમાં પુષ્કળ ધન પ્રાપ્ત થયું; વિદ્યુન્માલી દુઃખી થયો આ દૃષ્ટાંત કહીને જંબુકુમારે કહ્યું કે—માતંગી સદૃશ મનુષ્ય સ્ત્રીના ભોગો છે, તેથી બહુ સુખના અર્થે પુરુષોએ તેનો ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે.

ઈતિ વિદ્યુન્માલી કથા ૫-૬.

ચોથી કનકસેના નામની સ્ત્રી બોલી કે—હે સ્વામી! જો અમે માતંગી સદૃશ હતા તો તમે શા માટે પરણ્યા! હવે પાણી પીને ઘર પૂછવું તે ઘટિત નથી. વળી હે સ્વામી! અતિલોભથી તમે પેલા કણ્ણીની પેઠે પશ્ચાત્તાપ પામશો. ’ તે દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે—

સુરપુર નગરમાં એક કણ્ણી વસતો હતો, તેણે પોતાના ખેતરમાં ખેડ કરી હતી. તેથી રાત્રિએ પક્ષી ઉડાડવાને માટે તે શંખ વગાડતો હતો. એક દિવસે ચોરો ગાયોનું ધણુ લઈને તે ક્ષેત્ર પાસે આવ્યો. તેવામાં શંખનો ધ્વનિ સાંભળીને તેઓ ભયાકાંત થઈ ગયા. એટલે ગાયોને છોડીને નાસી ગયા. પેલો કણ્ણી તે ગાયો વેચીને સુખી થયો. એ પ્રમાણે ત્રણવાર બન્યું. એક દિવસ તે ચોરોએ કણ્ણીની તમામ હકીકત જાણી, એટલે તેઓએ ત્યાં આવીને કણ્ણીને બાંધ્યો અને પ્રહારથી સીધો કર્યો. એ પ્રમાણે હે સ્વામી! અતિ લોભી પ્રાણીઓ દુઃખ પામે છે.

ઈતિ શંખ વગાડનાર કણ્ણીનું દૃષ્ટાંત ૭.

જંબુકુમાર કહે છે કે—અતિ કામની લાલસાવાળા મનુષ્યો વાનરની પેઠે બંધન પ્રાપ્ત કરે છે. તે વાનરનું દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે—

એક વાનર શ્રીષ્ઠ ઋતુમાં તૃષાતુર થવાથી જળની બ્રાંતિએ ચીકણા જળવગરના કીચડમાં પડ્યો. જેમ જેમ શરીરની ઉપર કીચડનો સ્પર્શ થતો ગયો તેમ તેમ ઠંડો લાગતો ગયો, તેથી તેણે આખું શરીર કાઢવથી લીપ્યું; પણ તેથી તેની તૃષા ગઈ નહિ; અને સૂર્યના તાપથી જ્યારે કાઢવ સૂકાયો ત્યારે તેને શરીરે ઘણી પીડા થઈ. તેવી રીતે હે પ્રિયે ! વિષયસુખ રૂપી કીચડથી હું મારા શરીરને લેપન કરીશ નહિ.

ઈતિ વાનર દષ્ટાંત ૮.

હવે પાંચમી સ્ત્રી નલસેના કહેવા લાગી કે— 'હે સ્વામી ! અતિલોભ ન કરવો, અતિલોભથી બુદ્ધિ નષ્ટ થાય છે. તે ઉપર સિદ્ધિ અને બુદ્ધિનું દષ્ટાંત છે. ' તેણે સિદ્ધિ બુદ્ધિનું દષ્ટાંત' કહ્યું. તે સાંભળી જ'બૂકુમારે ઉત્તર આપ્યો કે— 'હે પ્રિયે ! બહુ કહેવાથી પણ જાતિવંત ઘોડાની પેઠે હું અવળે માર્ગે ચાલનાર નથી. ' તે જાતિવંત ઘોડાનું દષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે—

વસંતપુર નગરમાં જિતશત્રુ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને ઘેર એક ઘોડો હતો. તે ઘોડો તેણે જિનદત્ત નામના શ્રાવકના ઘરે રાખેલો હતો. તે ઘોડો અનેક સારાં લક્ષણવાળો હોવાથી એક દિવસે કોઈ પલ્લીપતિએ તેને ઉપાડી લાવવા માટે પોતાના એક સેવકને મોકલ્યો. તેણે ખાતર પાડીને તે ઘોડાને બહાર કાઢ્યો, પરંતુ તે ઘોડો ઉ-માર્ગે ચાલતો નથી, તેણે ઘણા પ્રયાસ કર્યો, પણ તેણે અનુભવેલા રાજમાર્ગ સિવાય તે અન્ય રસ્તે કોઈ રીતે ચાલ્યો નહિ, એટલામાં શેઠે જાગી જવાથી તે જાણ્યું એટલે ચોરને ખાંધીને ઘોડો લઈ લીધો. પછી ચોરને પણ મુક્ત કર્યો. એવી રીતે હે પ્રિયે ! હું પણ ઘોડાની પેઠે શુદ્ધ

૧. સિદ્ધિબુદ્ધિનું દષ્ટાંત પણ પરિશિષ્ટ પર્વાદિથી જાણી લેવું.

સંયમ રૂપી માર્ગને છોડી ચોરો સમાન જે તમે તેનાથી આકર્ષણ કરાતો કુમારો જઈશ નહિ.

ઘાત ઘોટફૂવ દૃષ્ટાંત ૯-૧૦.

હવે છઠ્ઠી સ્ત્રી કનનશ્રી કહેવા લાગી કે- હે સ્વામી ! તમે અતિ હઠ કરો છો તે યુક્ત નથી. સમજુ મનુષ્યે આગામી કાળનો વિચાર કરવો જોઈએ. પ્રાહ્મણના છોકરાની પેઠે ગધેડાનું પૂછડું પકડી રાખવું ન જોઈએ ' પ્રભવે કહ્યું કે- 'એ દિવસ કોણ હતો ?'

કનકશ્રી કહે કે સાંભળો-એક ગામમાં એક પ્રાહ્મણનો પુત્ર હતો તે ઘણો મૂર્ખ હતો. તેને તેની માતાએ કહ્યું કે- ' પકડેલું છોડી દેવું નહિ એ પંડિતનું લક્ષણ છે. તે મૂર્ખાએ પોતાની માનું વચન મનમાં પકડી રાખ્યું. એક દિવસ કોઈ કુંભારનો ગધેડો તેના ઘરમાંથી લાગ્યો. કુંભાર તેની પછવાડે દોડ્યો. કુંભારે પેલા પ્રાહ્મણના છોકરાને કહ્યું કે- ' અરે ! આ ગધેડાને પકડ, પકડ. ' તે મૂર્ખાએ ગધેડાનું પૂછડું પકડ્યું અને ગધેડો પગની લાતો મારવા લાગ્યો, તોપણ તેણે પૂછડું મૂક્યું નહિ. એટલે લોકો કહેવા લાગ્યા કે- ' અરે મૂર્ખ ! પૂછડું છોડી દે. ત્યારે પેલા છોકરાએ કહ્યું કે- ' મારી માતાએ મને એવી શિખામણ આપી છે કે પકડેલું છોડવું નહિ. આ પ્રમાણેના કદાચહથી તે મૂર્ખ કષ્ટ પામ્યો.

ઘાત વિપ્રપુત્ર દૃષ્ટાંત ૧૧.

જંખૂ કુમાર કહે છે કે ' તમોએ જે કહ્યું તે બરાબર છે, પરંતુ તમે બધીઓ બર જેવી છો, અને તમારો સ્વીકાર કરવો એ ખરના પૂંછડાને પકડી રાખવા બરાબર છે. વળી તમે લજ્જવાન હોવાથી તમને આવું વાક્ય બોલવું ઉચિત નથી. આવા શબ્દો તે જ સહન કરે છે કે જેને રહેવાનું ઠેકાણું હોતું નથી. વળી જે પ્રાહ્મણની માફક પૂર્વભવનો કરજદાર હોય છે તે જ

દાસ થઈને તેના ઘરમાં રહે છે. તે વિપ્રનું દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે —કુશસ્થલ નગરમાં એક ક્ષત્રિય રહેતો હતો. તેને ઘેર એક ઘોડી હતી. તેની આકરીને માટે એક માણસને તેણે રાખ્યો હતો. તે માણસ હર્મેશા ઘોડીને માટે જે ખાવાનું આપે તેમાંથી પોતે ગુપ્ત રીતે ખાઈ જતો હતો. ખોરાક ઓછો મળવાથી ઘોડી શરીરે દુર્બળ થઈ ગઈ અને છેવટે મરી ગઈ. મરણ પામીને તે જ નગરને વિષે વેશ્યા થઈ, અને પેલો માણસ વિપ્રકુળમાં ઉત્પન્ન થયો. એક દિવસે તેણે તે વેશ્યાને જોઈ, એટલે પૂર્વલવના ઋણને લઈને તે વેશ્યાના ઘરમાં દાસ થઈને રહ્યો અને તેના ઘરનું કામકાજ કરવા લાગ્યો. એ દાસની જેમ હું પણ ભોગની આશાથી દાસ થઈને ઘરમાં રહીશ નહિ.

ઇતિ વિપ્રકથા ૧૨.

હવે સાતમી સ્ત્રી રૂપશ્રી કહેવા લાગી કે— હે સ્વામી ! હમણાં તમે અમારું કહેવું નહિ માનો, પણ પછીથી માસાહસ પક્ષીની પેઠે તેમને સંકટ પ્રાપ્ત થશે ત્યારે સમજશો; તે કથા આ પ્રમાણે—

એક માસાહસ નામનું પક્ષી કોઈ વનમાં રહેતું હતું. તે પક્ષી સૂતેલા વાઘના મુખમાં પેસી, તેની દાઢમાં વળગેલ માંસનો પિંડ લઈ બહાર આવીને એમ બોલતો હતો કે— આ પ્રમાણે કોઈએ સાહસ કરવું નહિ. આટલા ઉપરથી જ તેનું નામ ‘માસાહસ’ પડ્યું હતું. તે પક્ષી જે પ્રમાણે કહેતો હતો તે પ્રમાણે પોતે જ વર્તતો નહોતો. તેને બીજાં પક્ષીઓએ ઘણા વાર્યો છતાં પણ માંસમાં લોહુપ થઈને તે વારંવાર વાઘના મુખમાં પેસતો હતો. એમ કરતાં વાંઘ જાગ્યો એટલે તે પક્ષીનો કોળિયો કરી ગયો.

ઇતિ માસાહસ પક્ષી દૃષ્ટાંત ૧૩.

જંબુકુમાર કહે છે કે— હે સ્ત્રીઓ ! આ સંસારમાં કોઈ

રક્ષણ કરનાર નથી, માત્ર જેમ પ્રધાનને તેના ધર્મમિત્રે સહાય આપી તેમ ધર્મમિત્ર શરણે જતાં રક્ષણ કરે છે.’ તે દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે—

સુગ્રીવપુર નામના નગરમાં જિતશત્રુ નામે રાજા હતો. તેને સુભુદ્ધિ નામે મંત્રી હતો. તે મંત્રીને ત્રણ મિત્રો હતા. એક નિત્યમિત્ર, બીજો પર્વામિત્ર અને ત્રીજો પ્રણામમિત્ર. રાજા તરફથી કષ્ટ પ્રાપ્ત થયે આ ત્રણ મિત્રમાંથી પ્રણામમિત્રે કેવી રીતે રક્ષણ આપી પ્રધાનને બચાવ્યો તેની કથા પરિશિષ્ટ પર્વાદિથી જાણી લેવી. તે ત્રણ મિત્રનો ઉપનય આ પ્રમાણે છે—

નિત્યમિત્રસમોદ્દેહઃ સ્વજનાઃ પર્વસન્નિભાઃ ।

જુહારમિત્રસમોજ્ઞેયો ધર્મઃ પરમખંધવઃ ॥

“નિત્યમિત્ર સમાન દેહ છે, પર્વામિત્રો સમાન સગાંવહાલાં છે, અને પ્રણામા મિત્રની જેવો પરમખંધુ ધર્મ છે.” તે ધર્મ પ્રાણીને અંતસમયે પણ સહાય કરે છે અને જે કોઈ તેનું શરણ કરે તેને કુશળક્ષેમે સ્વસ્થાને પહોંચાડે છે.”

ઈતિ ત્રણ મિત્ર દૃષ્ટાંત ૧૪.

હવે આઠમી સ્ત્રી જયશ્રી જે ધનાવહુવ શેઠની પુત્રી હતી તે જંબૂકુમારને કહેવા લાગી કે—‘હે સ્વામી! આ વચનવિવાહ શો? અમને નવી પરણેલીઓને આપની સાથે વિવાહ કરવો યુક્ત નથી; પરંતુ તમે આવી કલ્પિત વાર્તાઓ કહેવા વડે અમને શા માટે ઠગો છે? આપે જે જે કથાઓ કહી છે તે તમામ કલ્પિત છે; અને જેવી રીતે એક બ્રાહ્મણની પુત્રીએ કલ્પિત વાર્તાઓથી રાજાનું મન રંજિત કર્યું હતું તેવી રીતે તમે પણ કલ્પિત વાર્તાઓથી અમારું મન રંજન કરો છો. તે સમયે સર્વ સ્ત્રીઓએ ટહું કે— ‘હે જયશ્રી! તે કથા કહે કે જે સાંભળીને આપણો પ્રિયતમ દ્વરમાં રહે.’ જયશ્રી કહે છે કે સાવધાન થઈને સાંભળો—

ભરક્ષેત્રમાં 'લક્ષ્મીપુર' નગરમાં 'નયસાર' નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજા ગીત, કથા, નાટક, પ્રહેલીકા, અંત-લોપિકા વિગેરેમાં ઘણો જ નિપુણ હતો, અને નવીન કથા સાંભળવામાં ઘણો રસિક હતો. તે દરરોજ માણસો પાસેથી નવી નવી વાર્તાઓ સાંભળતો હતો. એક દિવસ તે રાજાએ નગરમાં ઢંઢેરા પીટાવ્યો કે 'સર્વ લોકોએ વારા પ્રમાણે રાજા પાસે આવીને નવીન નવીન વાર્તા કહેવી.' એ પ્રમાણે રાજાની આજ્ઞા થવાથી જે માણસનો વારો આવે છે તે રાજા પાસે જઈ વાર્તા કહે છે. એમ કરતાં એક દિવસ એક બ્રાહ્મણનો વારો આવ્યો. તે બ્રાહ્મણ અતિ મૂખ હોવાથી તેને વાર્તા કહેતાં આવડતી નહોતી. તેને એક કન્યા હતી, તે ઘણી ચતુર હતી. તેણે પોતાના પિતાને કહ્યું કે- 'આપ નિશ્ચિત રહો, હું રાજા પાસે જઈને નવી વાર્તા કહીશ.' પછી તે રાજા સમીપે ગઈ. રાજાએ તે બાળાને કહ્યું કે- 'જે વાર્તાથી મારું મન રંજન થાય એવી વાર્તા કહે.' બ્રાહ્મણ-પુત્રીએ કહ્યું કે 'હે રાજા ! હું મારી અનુભવેલી જ વાર્તા કહું છું તે સાવધાન ધઈને સાંભળો. હું પિતાના ઘરમાં નવયૌવનવતી થઈ, ત્યારે મારા પિતાએ યોગ્યકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા એક બ્રાહ્મણ-પુત્ર સાથે મારો વિવાહ કર્યો. જેની સાથે મારો વિવાહ કર્યો તે ભર્તા મારું રૂપ જોવાને માટે મારે ઘેર આવ્યા તે વખતે મારાં માતાપિતા ક્ષેત્રમાં ગયાં હતાં. હું ઘરે એકલી હતી. મેં સારી રીતે સ્નાન લોજન આદિથી તેને અતિ સંતુષ્ટ કર્યો. પરંતુ મારું અદ્ભુત રૂપ જોઈ તે કામજ્વરથી અતિ પીડિત થયો. તે પલંગ ઉપર બેઠો સતો પોતાનું અંગ મરડે છે, પ્રીતિવાળાં વચનો બોલે છે, અને વારેવારે મારા તરફ દષ્ટિ કરે છે. મેં તેનો અભિપ્રાય જાણ્યો એટલે મેં તેને કહ્યું કે- 'હે સ્વામી ! ઉતાવળ ન કરો, પાણિપ્રહણ વિના વિષયાદિ કૃત્ય થતું નથી. ઘણો ભૂખ્યો માણસ શું જે હાથે ખાવા લાગે છે ? માટે હમણાં વિષયસેવન યોગ્ય નથી.' એવું મારું વાક્ય સાંભળીને ઘણા જ કામાતુર થયેલા મારા

પતિને પડખામાં શૂળ ઉત્પન્ન થયું, અને તે વ્યાધિથી મરણ પામ્યો. તેને મેં મારા ઘરની અંદર દાટી દીધો. તે વાત કોઈએ જાણી નહિ. મારા માતાપિતાએ પણ તે વાત જાણી નહિ. હે રાજનું! મારી અનુભવેલી આ વાર્તા મેં કહેલી છે.’ તે વાર્તા સાંભળીને રાજા ઘણો ખુશી થયો અને તે કન્યા પોતાને ઘરે આવી. જ્યશ્રી કહે છે કે—“જેવી રીતે કલ્પિત વાર્તાથી તે વિપ્રપુત્રીએ રાજાનું મન રંજન કર્યું તેવી રીતે તમે પણ અમારા મનને રંજિત કરો છો, પરંતુ એ પ્રવૃત્તિ મિથ્યા છે; માટે જે માણસ વિચારીને પગલું મૂકે છે તે માણસની લાજ રહે છે. તેથી હે સ્વામી! ભોગો ભોગવી પછી ચારિત્ર ગ્રહણ કરીને પોતાનો અર્થ સાધવો ઉચિત છે.”

ઇતિ પ્રાક્ષણપુત્રી દૃષ્ટાંત ૧૫.

એ પ્રમાણે જ્યશ્રીનું વાક્ય સાંભળીને જંબૂકુમારે કહ્યું—
હે જ્યશ્રી! મોહથી આતુર થયેલા પ્રાણીઓ અધર્મમાં ધર્મબુદ્ધિ માની વિષયોને સ્થાપિત કરી કર્મો બાંધે છે, પરંતુ એ વિષયો ઘણા જ ખરાબ પરિણામવાલા છે. વિષથી પણ વિષયો અધિક છે એ ખરેખરું છે. કારણ કે વિષયો તો મરેલાને પણ મારે છે કહ્યું છે કે—

ભિક્ષાશનં તદ્દપિ નીરસમેકવારં
શર્યા ચ ભૂઃ પરિજનો નિજદેહમાત્રં ।
વસ્ત્રં ચ જીર્ણશતખંડમયી ચ કંથા
હાહા તથાપિ વિષયા ન પરિત્યજન્તિ ॥

“ખાવામાં ભિક્ષાનું ભોજન—તે પણ નીરસ અને એકવાર, સૂવામાં માત્ર પૃથ્વી, પરિજનમાં માત્ર પોતાનો જ દેહ અને લુગડામાં જીર્ણ અને તદ્દન ફાટેલી ગોદડી—એવી સ્થિતિવાળા માણસને પણ હા હા ઇતિ એદે! વિષયો છોડતા નથી.” તેથી હે સ્ત્રીઓ! જે જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, વિયોગ ને શોક આદિ

શત્રુઓ મારી સમીપે આવે નહીં તો હું તમારી સાથે ભોગ ભોગવું. તે સિવાય જો તમે મને બળાત્કારે ઘરમાં રાખશો તો શું રોગ આદિથી રક્ષણ કરવામાં તમારી શક્તિ છે?' ત્યારે સ્ત્રીઓએ કહ્યું કે-હે સ્વામિન્! એવો સમર્થ કોણ હોય કે જો સંસારસ્થિતિને અટકાવી શકે?' ત્યારે જંબૂકુમારે કહ્યું કે-જો તેમાં તમે અસમર્થ છો તો અશુચિ વસ્તુથી ભરેલી અને મોહની કુંડી રૂપ જે તમે તેના શરીરમાં હું પ્રીતિવાળો થતો નથી. કારણ કે સ્ત્રીઓનો જન્મ અનંતી પાપની રાશિથી પ્રાપ્ત થાય છે. કહ્યું છે કે—

અણુંતા પાપરાસીઓ, જ્યા ઉદયમાગયા ।

તયા ઇથિતીત્તણું પત્તં, સમ્મં જાણાહિ ગોયમા ॥

“હે ગૌતમ! અનંતી પાપની રાશિઓ જ્યારે ઉદયમાં આવે છે ત્યારે સ્ત્રીપણું પ્રાપ્ત થાય છે એમ ખરાખર જાણજે” વળી કહ્યું છે કે—

દર્શને હરતે ચિત્તં સ્પર્શને હરતે બલ્લં ।

સંગમે હરતે વીર્યં, નારી પ્રત્યક્ષરાક્ષસી ॥

“દર્શન થતાં ચિત્તને હરે છે, સ્પર્શ થતાં બળને હરે છે, સંગમ થતાં વીર્યને હરે છે—એવી રીતે નારી સાક્ષાત્ રાક્ષસી છે.” માટે હું લલિતાંગકુમારની પેઠે મોહમાં નિમગ્ન થયેલો નથી, કે જેથી અપવિત્ર વસ્તુના કૃવા રૂપ આ ભવકૂપની અંદર પડું’ ત્યારે સ્ત્રીઓએ કહ્યું કે-“હે સ્વામિન્! લલિતાંગકુમાર કોણ હતો? કે જેને આપે ઉપનય (દષ્ટાંત) તરીકે ગ્રહણ કર્યો છે’ જંબૂકુમારે કહ્યું કે સાંભળો—

વસંતપુર નગરમાં ‘શતપ્રભા’ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને ‘રૂપવતી’ નામે પટ્ટરાણી હતી. તે ઘણી રૂપવતી, યૌવન આદિ ગુણોથી યુક્ત અને મોહરાજાની રાજધાની જેવી અતિ

મોહક હતી, તે રાજને ઘણી વહાલી હતી પરંતુ વ્યભિચારિણી હતી. એક દિવસે તે રૂપવતી રાણી ખારીમાં ખેસી નગરકૌતુક ભેટી હતી; તે સમયે ‘લલિતાંગ’ નામના અતિ રૂપવાન યુવકને માર્ગે જતાં તેણે જોયો. તેનું રૂપ જોઈ મોહ ઉત્પન્ન થવાથી તે અતિ કામાતુર થઈ ગઈ, તેથી તેણે ઠાસીને કહ્યું કે—અરે! તું આ યુવકને અહીં લાવ.’ ઠાસીએ જઈને લલિતાંગને કહ્યું કે—‘તમને મારી રાણી ખોલાવે છે, માટે મારી સાથે મારી રાણીના મકાને પધારો.’ તે પણ વિષય રૂપી લિલ્લાને માટે ભટકનાર વ્યભિચારી હતો તેથી તે રાણીના મહેલમાં ગયો. લલિતાંગને જોઈ હાવભાવ વિલાસ આદિને વિસ્તારતી, આળસ મરડતી, હસ્તના મૂળ ભાગને ખતાવતી અને નાભિમંડળને વસ્ત્રરહિત કરતી રાણીએ તેના મનને વશ કર્યું. કહ્યું છે કે—

સ્ત્રી ક્રાંતં વીક્ષ્ય નાભિં પ્રકટયતિ મુહુર્વિક્ષિપંતિ કટાક્ષાન્,
દોર્મૂલં દર્શયન્તી રચયતિ કુસુમાપીડમુત્તિક્ષ્પ્તપાણુઃ
રોમાંચરવેદનૃભાઃ શ્રયાત કુચતટં સ્તસિવસ્ત્રં વિધતે,
સોલ્લઘ્નં વક્ત્ર નીવીં શિથિલચતિ દશત્યોષ્ઠમંગં મનાક્ત ॥

“સ્ત્રી ખોતાના પ્રિયપુરુષને જોઈ વારંવાર નાભિ ખતાવે છે, કટાક્ષો ફેંકે છે, હાથના મૂળ ખતાવે છે, હાથ ઉંચા કરી કામદેવને ઉત્પન્ન કરે છે, રોમાંચ, સ્વેદ અને ખગાસાં ધારણ કરે છે, જેના ઉપરથી વસ્ત્ર ખસી જાય છે એવા સ્તનોને દેખાડે છે, ધીઠતાપૂર્વક ખોલે છે, વસ્ત્રઅંત્રીને શિથિલ કરે છે, ઓષ્ઠને ડસે છે અને અંગને ભાંગે છે.”

તેનું તેવું સ્વરૂપ જોઈ કામથી ઉછળતા અંગવાળા લલિતાંગ તેની સાથે ભોગ ભોગવવા લાગ્યો; વિષયથી ચેતના હરાઈ જવાથી તેણે નિઃશંકપણે તેની સાથે ભોગ ભોગવ્યા. તેવામાં તે રાણીના પતિ રાજ આવ્યો. તે સમયે ખારણા પાસે ઉભેલી ઠાસીના મુખથી રાજનું આગમન સાંભળીને બચથી વિહ્વળ બનેલી રાણીએ

તે લલિતાંગને અપવિત્ર વસ્તુથી ભરેલા કૂવાની અંદર ઉતાર્યો; અને આવેલા રાજાની સાથે હાસ્યવિનોદ વિગેરેની વાર્તા કરવા લાગી.

અશુચિ કૂપમાં રહેલો લલિતાંગ પણ ક્ષુધા અને તૃષ્ણાની પીડા અત્યંત સહન કરવા લાગ્યો. કારણ કે ત્યાં તે તદ્દન પરવશ પડેલો હતો. તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે—‘અકૃત્ય કરનાર મારા વિષયલંપટપણાને ધિક્કાર છે! એ પ્રમાણે તેવી સ્થિતિમાં રહેતા તેને ઘણા દિવસો વીતી ગયા. રાણી પણ તેને ભૂલી ગઈ. સ્ત્રીઓના કૃત્રિમ પ્રેમને ધિક્કાર છે! લલિતાંગ ત્યાં રહેતાં મૃત્યુ તુલ્ય થઈ ગયો. અનુક્રમે વર્ષાઋતુમાં તે કૂવો જળથી ભરાતા અપવિત્ર જળના પ્રવાહમાં એંચાઈ ને તે બહાર નીકળ્યો અને પોતાના આપ્તજનોને મળ્યો. તેણે પોતાની સર્વ હકીકત તેઓને કહી. તે વિષયાભિલાષથી વિમુક્ત થયો. કેટલાક દિવસ ઘરમાં રહેવાથી તેના શરીરની સ્થિતિ સુધરી. તે સ્વસ્થ થઈ ને બહાર નીકળ્યો એટલે ફરીથી રાણીએ તેને દીઠો અને ઓળખ્યો. તેણે દાસીને તેડવા મોકલી એટલે લલિતાંગે કહ્યું કે—‘હું ફરીથી એવું કરીશ નહિ, વિષયમાં આસક્ત થવાથી મેં બહુ પીડા ભોગવી છે.’ તે સાંભળી દાસી પાછી વળી. પછી તે વિષયમાંથી વિરક્ત થઈ ને સુખી થયો. માટે હે સ્ત્રીઓ! જો હું વિષયમાં આસક્ત થાઉં તો લલિતાંગકુમારની પેઠે હું પણ દુઃખી થાઉં. તેથી વિષયમાં પ્રીતિ રાખવી મને યોગ્ય નથી.

સમ્યક્ત ને શીલરૂપ એ તુંબડાવડે આ ભવસમુદ્ર સુખે તરી શકાય છે; તેવા એ તુંબડાને ધારણ કરનારો જંબૂકુમાર સ્ત્રી રૂપી નદીમાં કેમ બૂડે ? ”

ઈતિ લલિતાંગ દૃષ્ટાંત ૧૬.

એ પ્રમાણે જંબૂકુમારે ઘણા ઉપદેશ દીધા. એમ પરસ્પરના ઉત્તર પ્રત્યુત્તરમાં રાત્રિ વ્યતીત થઈ. એટલે સ્ત્રીઓ પણ વૈરાગ્યરસથી પૂર્ણ થઈ ગઈ. તેમણે કહ્યું કે—‘હે સ્વામી વ્રત પાળવાં તે દુષ્કર

છે, બાકી આ વૈરાગ્યરસ તો અનુપમ છે. જેઓએ આ વૈરાગ્યરસને સારી રીતે સેવેલો છે, તેઓએ મુક્તિપદ અલંકૃત કરેલું છે. 'જે પ્રમાણે કહેવા વડે સ્ત્રીઓએ જ'બૂકુમારનું' વચન માન્ય કર્યું.'

તે સમયે પ્રભવે કહ્યું કે—“મારું' પણ મોટું' ભાગ્ય કે મેં ચોર છતાં પણ આવી વૈરાગ્યની વાર્તા સાંભળી. આ વિષયનો અભિલાષ મહા વિષમ છે. વિષયરાગ તજવો ઘણો દુષ્કર છે. જેણે યુવાવસ્થામાં પણ ઈન્દ્રિયોને વશ કરી લીધી છે એવા તમને ધન્ય છે!” જ'બૂકુમારે પણ તેનો ઉદ્ધાર કરવા માટે તેને ઘણો ધર્મોપદેશ આપ્યો. એટલે વૈરાગ્યયુક્ત થઈ પ્રભવ ચોરે કહ્યું કે— 'તમે મારા ઉપર ઘણો ઉપકાર કર્યો છે. હું પણ તમારી સાથે મત ગ્રહણ કરીશ.'

અનુક્રમે પ્રાતઃકાળ થયો, એટલે કૌણિક રાજાએ તમામ હકીકત સાંભળી; પછી તેમણે જ'બૂકુમારને ગૃહવાસે રાખવા માટે બહુ ઉપાયો કર્યા, પણ જ'બૂકુમારે મનમાં ધારણ કર્યા નહિ. પછી સવારમાં મોટા ઉત્સાહ પૂર્વક સાતે ક્ષેત્રમાં પુષ્કળ દ્રવ્ય વાપરી કૌણિક રાજાએ કર્યો છે દીક્ષામહોત્સવ જેમનો એવા પ્રભવ આદિ પાંચસે ચોરો, પોતાનાં માતાપિતા, આઠે સ્ત્રીઓ અને તેઓનાં માતાપિતા સહિત જ'બૂકુમારે શ્રી સુધર્મા સ્વામી પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું, અનુક્રમે દ્વાદશાંગીનું અધ્યયન કરી, ચૌદ પૂર્વધારી થઈ, ચાર જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શ્રી સુધર્મા સ્વામીની પાટના ભૂષણરૂપ થયા. ત્યાર પછી ઘાતિકર્મનો ક્ષય કરી, કેવળજ્ઞાન મેળવી મોક્ષ-પદને પામ્યા.

ધન્યોઽયં સુરરાજરાજિમહિતઃ શ્રીજ'બૂનામામુનિ ।
સ્તારુણ્યેઽપિ પવિત્રરૂપકલિતે યોનિર્નિર્ગાય રમરમ્ ।
ત્યક્ત્વા મોહનિબંધનં નિજવધૂસબંધમત્યાહરાન્ ।
મુક્તિસ્ત્રીવરસંગમોદ્ભવસુખં લેભે મુદ્ધા શાશ્વતમ્ ॥

“ અનેક ઈન્દ્રોથી પૂજાયેલ શ્રી જંબૂ નામના સુનિને ધન્ય છે; કારણ કે તેમણે પવિત્ર રૂપવાળી સુવાવસ્થામાં પણ કામદેવને જીત્યો અને મોહના મૂળ કારણભૂત એવા નિજ વધૂના સંબંધને પણ છોડી દઈ અતિ આદરથી સુક્રિતરૂપી સ્ત્રીના શ્રેષ્ઠ સંગમથી ઉત્પન્ન થયેલા શાશ્વત સુખ (મોક્ષ) ને હર્ષપૂર્વક મેળવ્યું.”

એ પ્રમાણે જંબૂકુમાર જેવા પુરુષો ક્ષણભંગુર વિષયસુખોને છોડી દઈ શાશ્વત સુખમાં રમણ કરે છે અને તેમની પ્રતીતિથી પ્રભવ જેવા સુલભબોધી જીવો પણ સંસાર સાગર તરવાને શક્તિવાન થાય છે. એ પ્રમાણે સાડત્રીશમી ગાથાનો સંબંધ જાણવો.

ઇતિ જંબૂકુમાર ચરિત્ર

દીસંતિ પરમઘોરાવિ, પવરધમ્મપ્પભાવપડિયુદ્ધા ।

જહ સો ચિલાઈપુત્તો, પડિયુદ્ધો સુસુમાણ્ણએ ॥૩૮॥

અર્થ:—“ પરમઘોર, પ્રવર શૈદ્રધ્યાનયુક્ત એવા પણ ઘણા પ્રાણીઓ પ્રવર-વિશિષ્ટ એવો જે ધર્મનો પ્રભાવ તેથી પ્રતિબોધ પામેલા દેખાય છે. જેમ સુસમાના દર્શાતમાં તે ચિલાતીપુત્ર પ્રતિબોધ પામ્યો તેમ.” ૩૮.

અહીંદર્શનના મહાત્મ્યથી મિથ્યાત્વ નિદ્રા દૂર જવાને લીધે ધનાવહ શેઠની દાસીનો પુત્ર, અતિશૈદ્ર કર્મનો કરનારો ચિલાતીપુત્ર પ્રતિબોધ પામ્યો. તેનું દર્શાંત આ પ્રમાણે—

ચિલાતીપુત્ર કથા

પ્રથમ થોડું ચિલાતીપુત્રના પૂર્વલવનું સ્વરૂપ કહે છે.

ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરમાં ‘યજ્ઞદેવ’ નામે બ્રાહ્મણ વસતો હતો. તે વ્યાકરણ, કાવ્ય, તર્ક અને મીમાંસાદિ શાસ્ત્રોના વિચારમાં ઘણો ચતુર હતો અને અનેક શાસ્ત્રોનો પારગામી

ગાથા ૩૮-સુસમાણ્ણએ × સુસમાણ્ણાતે—ઉદાહરણે.

હતો. તેણે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે ‘જે મને વાદવા જીતે તેનો હું શિષ્ય થાઉં.’ એ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞાને ધારણ કરનાર યજ્ઞદેવે વાદમાં ઘણા પ્રતિવાદીને જીત્યા. એક દિવસ એક નાના સાધુએ તેને જીતી લીધા. એટલે સત્ય પ્રતિજ્ઞ તે યજ્ઞદેવે તે હુલ્લક પાસે દીક્ષા લીધી અને ભાવચુકત થઈ વ્રત પાળવા લાગ્યો; પરંતુ જાતિગુણને લીધે તે દેહવસ્ત્ર આદિની મલિનતા રૂપ પરીસહને નિંદે છે. તે વિચારે છે કે ‘અરે! આ માર્ગમાં સર્વ સાડું છે પરંતુ સ્નાન આદિનો અભાવ છે તે મોટું જુગુપ્સાસ્થાન છે.’ એ પ્રમાણે મલપરીસહને સહન કરવાને અશક્ત છતાં પણ ચારિત્રભંગના ભયથી તે સ્નાન આદિ વડે દેહાદિની શુદ્ધિ કરતો નથી.

એક દિવસે ઉપવાસના પારણે ભિક્ષા માટે ભટકતાં કપોત-વૃત્તિનાં ન્યાયે પોતાની સ્ત્રીને ઘેર ગયો. ત્યાં મોહ રૂપ પિશાચથી અસ્ત થયેલી તે સ્ત્રીએ પૂર્વ સ્નેહના વશથી મુનિરૂપમાં રહેલા પોતાના પતિને કામણુ કયું. તે કામણુથી મુનિ શરીરે અતિ ક્ષીણ થયા. કેટલોક દિવસે તે વિહાર કરવામાં પણ અશક્ત થઈ ગયા, તેથી અનશન ગ્રહણ કરી કાળધર્મને પ્રાપ્ત થઈ સ્વર્ગમાં દેવ થયા.

પેલી સ્ત્રીએ મુનિરૂપમાં રહેલા પોતાના પતિની મરણવાતાં સાંભળી, તેથી યે પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગી કે-‘અરે! મને ધિક્કાર છે! પતિને મારવાથી મને મોટું પાપ લાગ્યું. સાધુની હત્યા કરનાર મને નરકમાં પણ સ્થાન નહિ મળે. તેથી અશરણ થયેલી મને તેનો વેષ જ શરણરૂપ છે.’ એ પ્રમાણે વૈરાગ્યપરાયણ થઈ તેણે ચારિત્ર ગ્રહણ કયું અને અતિ ઉગ્ર તપ કયું. પૂર્વકૃત પાપની સારી રીતે આલોચના ગ્રહણ કરી બહુ કાળ ચારિત્ર પાળીને તે સ્વર્ગે ગઈ.

બીજા ભવમાં યજ્ઞદેવ પ્રાદ્ધણને જીવ દેવલોકથી વ્યવીને ચારિત્રની જુગુપ્સાથી બાંધેલા નીચ ગોત્રવડે રાજગૃહ નગરમાં

‘ ધનાવહ ’ શેઠને ઘેર ‘ ચિલાતી ’ નામની ઠાસીની કુક્ષિમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. તેનું નામ ‘ ચિલાતીપુત્ર ’ પાડવામાં આવ્યું. તેની સ્ત્રીનાં જીવ દેવલોકથી વ્યવીને તે જ શેઠને ઘેર શેઠની સ્ત્રી ભદ્રાની કુક્ષિમાં પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થયો. તે કન્યાનું નામ ‘ સુસમા ’ પાડ્યું. ચિલાતીપુત્ર તે બાળાને હમ્મશાં રમાડે છે. તેને તે પ્રાણથી પણ અતિ વહાલી થઈ. એક વખત તે ચિલાતીપુત્રને તેની સાથે કુચેષ્ટા કરતો જોઈને કન્યાના માતાપિતાએ વિચાર્યું કે “ આ ઠાસીપુત્ર વ્યસની, મદ્યપાનમાં લુપ્થ અને કલ્યાણોર હોવાથી ઘરમાં રાખવા યોગ્ય નથી. ” એમ વિચારી તેને ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો. તે ચોરની પાળ (ચોરલોકોને વસવાનું સ્થાન) માં જઈ ચોરોમાં ભળી ગયો. તેઓએ તેને સાહસિક જાણીને પલ્લીપતિ નીચ્યો. તે પાપ કરવામાં અતિ પ્રીતિવાળો હોવાથી જીવોનો વધ કરવામાં પાછો હઠતો નથી.

એક દિવસે તેણે ચોરોને એકઠા કરી કહ્યું કે— ‘ ચાલો આપણે ધનાવહ શેઠને ઘેર ચોરી કરવા જઈએ; પણ ધન મળે તે તમારું ને સુસિમા કન્યા મારી. ’ તે ચોરોએ કબુલ કર્યું. પછી ઘણા ચોરોને એકઠા કરીને તે રાજગૃહ નગરમાં ધનાવહ શેઠને ઘેર આવ્યો. તેઓએ શેઠનું ઘર લુટ્યું. ચિલાતીપુત્રે કન્યાને ગ્રહણ કરી અને બીજા ચોરોએ પુષ્કળ ધન લીધું. પછી સર્વ પાછા ફર્યા. ત્યારપછી ધનાવહ શેઠે બૂમ પાડી; એટલે વિકટ યોધાઓના સમૂહ સહિત દુર્ગપાળ ચોરીની પાછળ દોડ્યો. શેઠ પણ પુત્ર પરિવાર સહિત દુર્ગપાલની સાથે દોડ્યો. તે ચોરો પણ ઘણા લોકો પછવાડે લાગવાથી અને માથા ઉપર જોળે વહન કરવાને અશક્ત બનવાથી પગ ધીમા પડવાને લીધે ભારને ભૂમિ ઉપર પડતો મૂકી નાસવા લાગ્યા. તેમાંથી કેટલાક નાસી ગયા, કેટલાકને દુર્ગપાળે ભૂમિ ઉપર પાડી દીધા અને કેટલાકે દાંતમાં તૃણ લઈ તાળે થવાથી ધનશ્રેણીની માફી મેળવી.

ચિલાતીપુત્ર સુસમાને લઈ કોઈ દિશામાં પલાયન કરી ગયો. ધનાવહ શેઠ પુત્ર સહિત તેની પાછળ લાગ્યો, દુર્ગપાળ ધનની રક્ષા કરવાને ત્યાં જ રહ્યો. ધનાવહ શેઠના ભયથી સુસમાને લઈ જવાને અશક્ત થઈ આગળ ચાલતા ચિલાતીપુત્રે વિચાર્યું કે— ‘આ કન્યા મને પ્રાણી પ્રિય છે, તેથી તે અન્યની ન થવી જોઈએ.’ તે દુષ્ટે તરવારથી તેનું મસ્તક કાપી નાખ્યું અને ઘડ પડતું મૂકી મસ્તક લઈને નાઠો. ધનાવહ શેઠ વિગેરે પાછળ દોડવાનું પ્રયોજન નાશ પામવાથી પાછા ફર્યા.

આગળ ચાલતાં ચિલાતીપુત્રે કાચોત્સર્ગમાં રહેલા એક મુનિને જોયા. મુનિ સમીપ આવી તેણે તેમને શઠતા પૂર્વક કહ્યું કે— ‘મને ધર્મનો ઉપદેશ આપો.’ સાધુએ જ્ઞાનના અતિશયથી જાણ્યું કે જોકે આ અતિ પાપીષ્ઠ છે તોપણ તે ધર્મ જોઈવી શકશે.’ એવું જાણી મુનિએ તેને ઉપદેશ દીધો કે— ‘તારે ઉપશમ, વિવેક અને સંવર કરવા જોઈએ.’ રત્ન જેવા આ ત્રણ પદ તેને સંભળાવીને મુનિ આકાશમાં ઉત્પત્તી ગયા. ચિલાતીપુત્રે વિચાર કર્યો કે “ખરેખર! આ મુનિએ મને કહ્યો નથી પણ સાચું કહ્યું છે. હું ઘણા પાપીષ્ઠ છું તેથી મારી શુદ્ધિ ખીણ કોઈ પણ રીતે થશે નહિ, માટે મારે સાધુનાં વચન પ્રમાણે અવશ્ય કરવું જોઈએ. સાધુએ જે કહ્યું તે મેં જાણ્યું. ઉપશમ એટલે ક્રોધ આદિનો મારે ત્યાગ કરવો જોઈએ. ક્રોધથી અંધ બની જઈને અનર્થ કરનાર એવા મને ધિક્કાર છે! વળી વિવેક એટલે બાહ્ય વસ્તુનો મારે ત્યાગ કરવો જોઈએ. એ પ્રમાણે વિચારી તરવાર સહિત હાથમાં રહેલું મસ્તક છોડી દીધું. વળી ‘સંવર એટલે મારે દુષ્ટ યોગોનો સંવર કરવો જોઈએ.’ એમ વિચારી તેણે દુષ્ટ મન-વચન-કાયાના વ્યાપારને રોકી દીધા; અને તે જ ત્રણ પદ મનમાં ચિંતવતો ત્યાં જ કાચોત્સર્ગમાં સ્થિત થયો. લોહીની વાસથી વજ્રમુખી કીડીએ

ત્યાં આવી અને ચિલાતીપુત્રનું રુધિર ને માંસ ખાવા લાગી. તેઓએ ચારે બાજુએથી તેનું આખું શરીર ચાલાણી જેવું કરી નાખ્યું; પરંતુ ‘આ દેહ મારો નથી અને હું કોઈનો નથી’ એમ ચિંતન કરતો તે ધ્યાનથી ચલિત થયો નહિ. એ પ્રમાણે અઢી દિવસે બહુ પાપનો ક્ષય કરી ચિલાતીપુત્ર દેવલોકે ગયો.

આ ધર્મને ધન્ય છે કે જેના પ્રભાવથી ચિલાતીપુત્ર જેવો દુષ્ટ માણસ પણ સ્વર્ગે સુખભાગી થયો. કહ્યું છે કે—

દુર્ગતિપ્રપતત્પ્રાણિધારણાધર્મ ઉચ્યતે ।

સંયમાદિદશવિધઃ સર્વશોક્તો હિ મુક્તયે ॥

“દુર્ગતિમાં પડતા પ્રાણીને ધારણ કરી રાખે—દુર્ગતિમાં પડવા ન દે તેથી તે ધર્મ કહેવાય છે; સંયમ આદિ દશ પ્રકારનો સર્વજ્ઞ ભગવાને કહેલો તે ધર્મ નિશ્ચય પૂર્વક મુક્તિને માટે છે.” માટે બહુ પાપવાળા પ્રાણીઓને ધર્મ તારતો નથી, એ પ્રકારની મુગ્ધ લોકોની શંકા દૂર કરવા માટે ધર્મના પ્રભાવ ઉપર ચિલાતીપુત્રનું દર્શાવ કહેવામાં આવ્યું છે.

જેવી રીતે ચિલાતીપુત્રે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાળી તેવી રીતે અન્ય વિવેકી લોકોએ પ્રવર્તવું તે વિષે કહે છે—

પુક્રિંક્યે ક્ષિલ્યે તહ પિઉ-ધરંમિ તન્હા બુહા સમણુબહા
ઢંઢણુ તહા વિસઢા, વિસઢા જહ સક્કલયા જયા ॥૩૯॥

અર્થ—“પુષ્પિત અને ક્ષલિત એવું તથા પ્રકારનું પ્રસિદ્ધ પિતાનું ધર છતાં અર્થાત્ સર્વ પ્રકારનાં સુખસંયુક્ત કૃષ્ણ વાસુદેવને ત્યાં જન્મ્યા છતાં ઢંઢણુકુમારે (મુનિપણામાં) તૃષા અને ક્ષુધા નિરંતરપણે એવી સહન કરી કે જે સહન કરેલી સક્કલતાને પામી.” ૩૯. અર્થાત્ ઢંઢણુકુમારે અલાભ પરીસહ

ગાથા ૩૯. ૨ પુક્રિંક્યક્ષિલ્ય. ૨ પીઉધરમિ ૨ તપહા ૩ સક્કલા.

એવો સદ્દો કે જેના પરિણામે કેવળજ્ઞાનરૂપ ક્ષણ પ્રાપ્ત થયું.
તેની કથા આ પ્રમાણે—

શ્રી ઢંઢણુ કુમાર કથા

ઢંઢણુકુમારનો જીવ પૂર્વ લવમાં કોઈ રાજના પાંચસે
ખેડૂતોનો અધિકારી હતો. જ્યારે મધ્યાહ્ન વખતે સઘળાઓને માટે
ભાત આવતા હતા ત્યારે તે તેઓની પાસે પોતાના ક્ષેત્રમાં એક
એક ચાસ હળથી કઢાવતો હતો. આ પ્રમાણે કરવાથી તે દરરોજ
પાંચસે ખેડૂતો અને એક હજાર બળદોને ભાતપાણીમાં અંતરાય
કરતો હતો. તેમ કરવાથી તે લવમાં તેણે ઘણું અંતરાયકર્મ
બાંધ્યું. ત્યાંથી કાળ કરીને ઘણા કાળ સુધી અનેક લવમાં ભટકીને
તે દ્વારિકા નગરીમાં ‘કૃષ્ણ’ વાસુદેવને ઘેર ઢંઢણુ’ રાણીની
કુક્ષિમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. તે ‘ઢંઢણુ’ કુમારના નામથી પ્રસિદ્ધ થયો.
સુવાન વય પામતાં તેને પિતાએ પરણાવ્યો. ત્યાર પછી સ્ત્રીસંગમના
સુખમાં લીન થઈ તેણે ઘણા દિવસો વ્યતીત કર્યા.

અન્યદા ભગવાન શ્રી અરિષ્ટનેમી અઢાર હજાર સાધુઓથી
પરિવૃત્ત થઈ દ્વારકાપુરીના મોટા ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા. તેમને વાંઢવાને
માટે ‘કૃષ્ણ વાસુદેવ ઢંઢણુ કુમાર સહિત નીકળ્યા. વાંઢીને યોગ્ય
સ્થાને ઝેઠા. એટલે પ્રભુએ કુમતરૂપ અંધકારને દૂર કરનારી, પતિત
જનોને ઉદ્ધાર કરનારી, અમૃતના નિઝરણા જેવી, મોહ મદલને
નાશ કરનારી, સર્વ જનને આનંદ આપનારી, માલવ કૌશિક
રાગનો અનુવાદ કરનારી અને સમથ કલેશને નષ્ટ કરનારી દેશના
આપવી શરૂ કરી. તે સાંભળતાં ઢંઢણુ કુમારનું મન વૈરાગ્યરસથી
બ્યાપ્ત થઈ જવાને લીધે તેણે શ્રી નેમિનાથ સ્વામી પાસે ચારિત્ર
અહણુ કર્યું. ચારિત્ર અહણુ કર્યા પછી તે દ્વારિકાપુરીમાં ભિક્ષાર્થે
ફરે છે, પરંતુ કૃષ્ણ વાસુદેવના પુત્ર તરીકે તેમજ શ્રી નેમિનાથ
સ્વામીના શિષ્ય તરીકે પ્રસિદ્ધ છતાં પણ તેને શુદ્ધ ભિક્ષા મળતી

નથી અને અશુદ્ધ લિક્ષા તે અહણુ કરતા નથી. એકદા શ્રી નેમિશ્વર લગવાને તેને કહ્યું કે-‘હે ઢંઢણુ! તે પૂર્વલવમાં ખાંધેલું અંતરાય કર્મ ઉદયલાવમાં આવેલું છે, તેથી તને શુદ્ધ આહાર મળતો નથી; માટે ખીબ મુનિએ આણેલો આહાર અહણુ કર.’ ત્યારે હાથ જોડી તે ઢંઢણુકુમારે કહ્યું કે-‘હે ત્રિલોકનાથ! જ્યારે મારું અંતરાય કર્મ ક્ષય પામશે ત્યારે જ મારી પોતાની લખિધથી મળેલો શુદ્ધ આહાર હું અહણુ કરીશ, ખીબએ લાવેલો આહાર અહણુ કરવો મને ઉચિત નથી.’ આ પ્રમાણે કહીને તેણે તેવો અભિગ્રહ સ્વામીની સાક્ષીએ લીધો. પછી પ્રતિ દિવસ અવ્યાકુળ મને લિક્ષાથે કરે છે, પરંતુ તેને શુદ્ધ આહાર મળતો નથી. તેથી તે તૃષા અને ક્ષુધા સહન કરે છે. આ પ્રમાણે તેને કેટલોક કાળ વ્યતીત થયો.

એક દિવસ નેમિશ્વર લગવાને વાંદવાને માટે કૃષ્ણ વાસુદેવ આવ્યા. પ્રભુને વાંદીને કૃષ્ણ વાસુદેવે પૂછ્યું કે-‘આપના અઢાર હજાર સાધુઓમાં દુષ્કર કાર્ય કરનારો કયો સાધુ છે?’ તે વખતે લગવાને કહ્યું કે-‘દુષ્કર કરનાર તો સર્વ સાધુઓ છે, પણ તેમાં ઢંઢણુ મુનિ વિશેષ છે.’ વાસુદેવે કહ્યું કે-‘હે લગવન! કયા ગુણથી તે વિશેષ છે?’ ત્યારે લગવાને તેનો સર્વ અભિગ્રહ કહ્યો. તે સાંભળી અતિ હર્ષિત થઈ કૃષ્ણ બોલ્યા કે-‘તે ધન્ય એવા ઢંઢણુ મુનિ કયાં છે? તેને વાંદવાની મને તીવ્ર ઇચ્છા થઈ છે’ લગવાને કહ્યું કે-‘લિક્ષાથે શહેરમાં ગયેલા છે, તે તમને સામા જ મળશે, પછી સ્વામીને વાંદીને દ્વારિકાપુરીમાં પાછા આવતાં ગજેન્દ્ર ઉપર આરૂઠ થયેલા કૃષ્ણે ઢંઢણુ મુનિને બજારમાંથી સામે આવતા બોયા; કૃષ્ણે હાથી ઉપરથી ઉતરી ઢંઢણુ મુનિની ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી ઘણા લાવ પૂર્વક તેમને વાંદા અને કહ્યું કે-‘હે મુનિ! તમને ધન્ય છે! તમે પુષ્યશાલી છો. અતિ ભાગ્ય સિવાય તમારા દર્શન થવા સુલભ નથી.’ તે સમયે સોળ હજાર રાજાઓ પણ તે મુનિના ચરણમાં પડ્યાં. તે વખતે

બારીમાં બેઠેલા એક વણિકે તે જોઈને ચિંતયું કે ‘અહો! આ મુનિ મહાનુભાવ દેખાય છે, જેથી મહા સમૃદ્ધિવાન કૃષ્ણ આદિ રાજાઓ પણ તેમના ચરણકમલમાં પડે છે. માટે મારે તેમને શુદ્ધ મોદક વ્હોરાવીને લાલ દેવો. તેમને વ્હોવરાવવાથી મને મોટું પુણ્ય થશે’ આ પ્રમાણે વિચારીને ઢંઢણ મુનિને પોતાને ઘરે તેડી લાવી તેણે બહુભાવથી મોદક વ્હોરાવ્યા.

ઢંઢણ મુનિએ ભગવાનની સમીપે આવીને પૂછ્યું કે-‘હે ભગવન! મારું અંતરાય કર્મ આજે નષ્ટ થયું?’ ભગવાને કહ્યું કે-‘હે મુનિ! હજી તે નષ્ટ થયું નથી.’ ઢંઢણ મુનિએ પૂછ્યું કે-‘હે સ્વામિન! ત્યારે આજે મને લિક્ષ્ણો લાલ કેમ થયો?’ સ્વામીએ કહ્યું કે-‘કૃષ્ણ વાસુદેવની લખિધથી તને આ આહાર મળેલો છે, પણ અંતરાયકર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થયેલી તમારી લખિધથી મળેલી નથી.’ આ પ્રમાણેનાં ભગવાનનાં વચન સાંભળીને ઢંઢણ મુનિ તે આહારને શુદ્ધ ભૂમિમાં પરઠવવાને ગયા. ત્યાં શુદ્ધ અને અતિ શુદ્ધ અધ્યવસાયથી પ્રબલ શુકલ ધ્યાનરૂપી અગ્નિવડે કર્મરૂપી ઈંધનને વાળી દઈ પોતાનાં પૂર્વકૃત કર્મોનો સમૂહ હોયની તેમ મોદકને ચૂર્ણ કરતાં કરતાં તેમને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તે વખતે દેવોએ હુંદુભિ વગાડી ચારે તરફ જ્ય જ્ય શબ્દ કર્યો અને કૃષ્ણ આદિ સર્વ લવ્ય જનો ખુશી થયા. ઘણા કાળ સુધી કેવળીપણે વિહાર કરીને પ્રાંત ઢંઢણ મુનિએ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી. આ પ્રમાણે અન્ય મહાત્માએ પણ વર્તવું.

ઇતિ ઢંઢણ મુનિ કથા.

આહારેસુ મુદેસુઅ; રમ્ભાવસહેસુ કાણુણેસુ ચ ।

સાહૂણુ નાહિગારો; અહિગારો ધમ્મકજ્જેસુ ॥ ૪૦ ॥

અર્થ—“ શુભ એવા આહારને વિષે, રમ્ય એવા ઉપાશ્રયને

ગાયા ૪૦-૨૩યા આવસથા = ઉપાશ્રયા:

વિષે અને (વિચિત્ર એવા) ઉદ્ધાન-બાગ બગીચાને વિષે સાધુને અધિકાર (આસક્તપણું) નથી; નિર્મમત્વ હોવાથી. તેઓને તો માત્ર ધર્મકાર્યમાં અધિકાર છે. મુનિને ઈંદ્રિયોને સુખકારી બાહ્ય પદાર્થોમાં આસક્તિ હોતી નથી.” ૪૦.

સાહુ કાંતાર મહાભયેસુ, અવિ જ્જલુવએવિ મુઠયમ્મિ ।
અવિ તે સરીરપીડં, સહંતિ ન લહંતિ ય વિરુદ્ધમ્ ॥૪૧॥

અર્થ—“ અટવીમાં કે રાજ્યવિપ્લવાદિ મહા ભયમાં પણ મુનિ ઋદ્ધિવાળા નિરુપદ્રવ જનપદમાં હોય તેમ નિર્ભયપણે વર્તે છે. વળી તે મુનિઓ શરીરની પીડાને સહન કરે છે પણ વિરુદ્ધ વસ્તુ ગ્રહણ કરતા નથી.” ૪૧. અર્થાત્ મુનિ ગમે તેવા કષ્ટમાં પણ અનેષણીય આહાર-પાણી વિગેરે ગ્રહણ કરતા નથી અને બીજાનું ગ્રહણ કરેલું તેવું હોય તો વાપરતા નથી, અર્થાત્ તેમને આહારાદિને વિષે પ્રતિબંધ નથી ધર્મકાર્યને વિષે જ પ્રતિબંધ વર્તે છે.

જંતેહિ પીલિયાવિહુ, ખંદગસીસા ન ચેવ પરિકુવિયા ।
*વિઠય પરમત્થસારા, ખમંતિ જે પંડિયા હૂંતિ ॥ ૪૨ ॥

અર્થ—“ યંત્રવડે પીલ્યાં છતાં પણ સ્કંદકાચાર્યના ૫૦૦ શિષ્ય કોપાયમાન ન જ થયા. કારણ કે જેમણે પરમાર્થનો સાર (તત્ત્વરહસ્ય) જાણ્યો છે એવા પંડિતો જે હોય છે તે ગમે તેવું કષ્ટ પણ ખમે જ છે, પ્રાણાંતે પણ માર્ગથી ચલતા નથી. ૪૨. અહીં સ્કંદક શિષ્યોનું દર્શાવે જાણવું. ૧૪.

શ્રી સ્કંદક શિષ્ય દર્શાવત.

શ્રાવસ્તી નગરીમાં ‘જીતશત્રુ’ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને ‘ધારિણી’ નામે પટ્ટરાણી હતી. તેને ‘સ્કંદક’ નામનો

ગાથા ૪૧-કંતાર. મુઠઅંગિનઃ નયલંતિઅ.

❀ વિઠય = વિદિત.

કુમાર હતો. તે કુમારને 'પુરંદરયશા' નામની ઝેન હતી તેને કુલકારકટક નગરના સ્વામી 'દંડક' રાજની સાથે પરણાવી હતી. તે દંડક રાજને 'પાલક' નામનો પુરોહિત હતો. એક દિવસ દંડક રાજએ કોઈ કાર્યને માટે પાલકને પોતાના સાસરા જીતશત્રુ રાજ પાસે મોકલ્યો. તે વખતે જીતશત્રુ રાજની સલામાં જઈને પાલકે વાર્તાના પ્રસંગમાં ધર્મચર્યા ચલાવી તેમાં તે પોતાનો નાસ્તિક મત સ્થાપન કરવા લાગ્યો. તે વખતે પાસે બેઠેલા જૈનધર્મના તત્ત્વોના જાણુ સ્કંદક કુમારે જૈનધર્મમાં કહેલી યુક્તિઓથી તે પાલકને નિરુત્તર કરી દીધો એટલે તે માનબ્રજ થયો. તેથી તે ક્રોધથી ઘણો પ્રજ્વલિત થઈ ગયો પરંતુ ત્યાં કાંઈ કરી શક્યો નહિ. પછી પોતાનું કાર્ય કરીને તે કુલકારકટક નગરે પાછો આવ્યો.

એક દિવસ મુનિસુવ્રતસ્વામી પ્રભુ વિહાર કરતાં શ્રાવસ્તી નગરીએ પધાર્યા. સ્કંદક કુમાર વાંદવાને માટે આવ્યો, પ્રભુએ દેશના દીધી. તે સાંભળી સ્કંદક કુમારે પાંચસો રાજપુત્રો સહિત દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે તે ઉચ્ચવિહારી થયા. તેમણે સકળ સિદ્ધાંતનો સાર અહુષ્ટ કરેલો હોવાથી ગુરુએ તેને પાંચસે સાધુઓના આચાર્ય બનાવ્યા.

એક દિવસ મુનિસુવ્રતસ્વામીની પાસે આવીને સ્કંદક કુમારે કહ્યું કે—'હે ભગવન્ ! આપની આજ્ઞા હોય તો મારી ઝેન પુરંદરયશાને અને મારા બનેલી દંડક રાજ વગેરેને પ્રતિબોધ પમાડવાને માટે હું કુલકારકટક નગરે જઈ. ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે—'હે સ્કંદાચાર્ય ! તમને ત્યાં પ્રાણાતિક (પ્રાણની હાનિ થાય તેવો) ઉપસર્ગ થશે.' સ્કંદાચાર્યે પૂછ્યું કે—'હું આરાધક થઈશ કે નહિ?' પ્રભુએ કહ્યું કે 'તમારા સિવાય સર્વ આરાધક થશે.' તે સાંભળીને સ્કંદાચાર્યે કહ્યું કે—'હે સ્વામી ! જો મારી સહાયથી ખીજા મુનિઓ આરાધક થશે તો મને સઘળું મળ્યું એમ હું માનીશ.' એ પ્રમાણે કહી સ્વામીને વાંદીને પાંચસે સાધુની સાથે

૧ મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરી શકે તે.

તે કુલકારકટક નગરે આવ્યા. તેઓ આવે છે એવા ખબર સાંભળીને તેના આવતા પહેલા સાધુજનોને ઉતરવા યોગ્ય વનભૂમિમાં પૂર્વવૈરી પાલકે નાના પ્રકારનાં શસ્ત્રો દાટી રાખ્યાં. પછી સ્કંદાચાર્ય આવ્યા. એટલે દંડક રાજા નગરવાસી લોકોની સાથે તેમને વાંદવાને માટે આવ્યો, આચાર્યે કલેશનો નાશ કરનારી દેશના દીધી, તેમાં સંસાર સ્વરૂપની અનિત્યતા બતાવી, લોકો આનંદિત થયા.

હવે પાલકે એકાંતમાં રાજા પાસે આવીને કહ્યું કે—‘હે સ્વામિનૂ ! આ સ્કંદાચાર્ય પાખંડી છે, તે સાધુ નથી; પોતાના આચારથી બ્રહ્મ થયેલો છે, અને હજાર હજાર યોધાઓની સાથે લડી શકે એવા પાંચસો પુરુષોને સાથે લઈને તમારું રાજ્ય લેવાને માટે આવ્યો છે.’ તે સાંભળી દંડક રાજાએ કહ્યું કે—‘તું તે વાત શી રીતે જાણે છે ?’ પાલકે કહ્યું કે—‘હું આપને તેઓની ઠગાઈ બતાવી આપું.’ પછી કોઈ કાર્યનું ખડાનું બતાવી સાધુઓને અન્ય વનમાં મોકલ્યા, અને રાજાને ઉપવનમાં લઈ જઈ પાલકે પોતે ભૂમિમાં દાટેલાં શસ્ત્રો કાઢીને બતાવ્યાં. શસ્ત્રો જોઈ રાજાનું મન ચલિત થયું, અને પાલકને હુકમ આપ્યો કે ‘તું તે સાધુઓને તને યોગ્ય લાગે તે શાસન કર.’ એ પ્રમાણે કહીને રાજા ઘેર ગયો. પછી પૂર્વવૈરી પાલકે માણસોને પીલવાનું ચંત્ર લાવીને વનમાં ખડું કર્યું. અને તેની અંદર એક એક મુનિને નાખવા લાગ્યો. સ્કંદાચાર્ય દરેક મુનિને આલોચના કરાવે છે અને તેઓના મનને સમાધિ પમાડે છે. તેથી જેઓએ કાયાપરની મૂર્છાનો સર્વથા ત્યાગ કરેલો છે, કર્મ અપાવવામાં જ જેઓની દૃષ્ટિ નિબદ્ધ થઈ છે, ભોગવ્યા વગર કર્મનો ક્ષય થતો નથી એવો જેઓના મનમાં નિશ્ચય થયેલો છે, રાગદ્વેષરહિત જેઓનું મન થયેલું છે અને જેઓનું અંતઃકરણ પરમ કરુણારસથી ભાવિત થયેલું છે એવા તે પૂજ્ય મુનિઓ શુકલ ધ્યાનવડે કર્મરૂપી ઈંધનને

બાળી દઈ ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ થઈ દુષ્ટ પાલકના લાવેલા યંત્રમાં પીલાતા સતા અંતાવસ્થામાં કેવળજ્ઞાન પામીને (અંતકૃત કેવળી થઈને) મોક્ષે ગયા. એ પ્રમાણે અનુક્રમે ચારસો નવાણું સાધુઓ સુક્રિત પામ્યા.

પછી એક નાનો શિષ્ય બાકી રહ્યો. તેને પણ પાપાત્મા પાલકે પીલવાની તૈયારી કરી ત્યારે સ્કંદકાચાર્યે કહ્યું કે—‘ અરે પાલક ! પ્રથમ મને પીલ, પછી આ લઘુ શિષ્યને પીલજે.’ એ પ્રમાણે કહિતાં છતાં પણ દુષ્ટ પાલકે તે શિષ્યને જ જલદીથી પ્રથમ પીલ્યો. તેથી ‘ અરે ! આ દુરાત્માની કેવી દુષ્ટતા છે ! એમ વિચારતાં સ્કંદકાચાર્યને અતિ તીવ્ર ક્રોધાગ્નિ પ્રગટ થયો; તે ક્રોધાગ્નિમાં ક્ષણમાત્રમાં તેમના ગુણરૂપી ઈંધન બળી ગયાં, પછી ‘ અરે ! મારી નજર આગળ આ દુરાત્માએ કેવું નીચ કૃત્ય કર્યું ! આ પાલ પુરોહિત અતિ દુષ્ટ છે, આ દંડક રાજા પણ અતિ અધમ છે અને આ નગરનાં લોકો પણ અતિ નિર્દય છે.’ એ પ્રમાણે વિચારતાં ક્રોધથી જ્વલિત થયેલા સ્કંદકાચાર્ય પાલકને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે—‘ અરે દુરાત્મનૃ ! હું તારા વધનો કરનાર થઈશ.’ એ પ્રમાણે તેમણે નિયાળું કર્યું; તેથી વિશેષ ક્રોધયુક્ત બનેલા પાલકે સ્કંદકાચાર્યને પણ યંત્રમાં પીલી નાંખ્યા. તેથી જેમણે સંયમની વિરાધના કરી છે એવા સ્કંદકાચાર્ય મરણ પામીને અગ્નિકુમાર નિકાયમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

હવે એ સમયે સ્કંદકાચાર્યનો ઓઘો ‘ રુઘિરથી લેપાયેલો આ હાથ છે ’ એવી બ્રાન્તિથી કોઈ ગીધ પક્ષીએ ઉપાડ્યો. પછી તેને માટે પરસ્પર લડતાં પક્ષીના મુખમાંથી તે ઓઘો સ્કંદકાચાર્યની બહેન પુરંદરયશાના આંગણમાં પડ્યો. પુરંદરયશાએ તે ઓઘો ઓળખ્યો, અને લોકોના મુખથી સઘળી હકીકત સાંભળી; તેથી પુરંદરયશાએ રાજાને કહ્યું કે—‘ અરે પાપી દુરાત્મનૃ ! મહા અનીતિ કરનાર ! તેં આ શું કુકર્મ કર્યું ? સાધુ હત્યાથી થયેલું

પાપ સાત કુળને બાળી નાંખે છે. સાધુની હત્યા તે મોટામાં મોટી હત્યા છે' એ પ્રમાણે વારંવાર રાજાને તિરસ્કાર પૂર્વક કહેતી તે સંસારથી પરાહ્મુખ થઈ વૈરાગ્યપરામણ્ય બની. એટલે શાસન-દેવતાએ તેના પરિવાર સહિત તેને ઉપાડીને શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામી પાસે મૂકી. ત્યાં તેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરીને પોતાનો સ્વાર્થ સાધ્યો.

હવે અગ્નિકુમાર નિકાયમાં ઉત્પન્ન થયેલા સ્કંદકાચાર્યના જીવે અવધિજ્ઞાનથી જોયું, એટલે તેને તીવ્ર ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાથી પાવક સહિત દંડક રાજાના બધા દેશને બાળીને ભસ્મ કર્યો. તે ઉપરથી લોકપ્રસિદ્ધિમાં તે હાલ દંડકારણ્ય કહેવાય છે.

સ્કંદકાચાર્યના શિષ્યો, પાલકે પોતાના પ્રાણનો નાશ કર્યો છતાં પણ તેના ઉપર ક્રોધવાળા થયા નહિ તો તે જ ભવમાં તે સર્વ મોક્ષે ગયા. એટલા માટે સિદ્ધાંતમાં પણ કહ્યું છે કે—
'ઉવસમસાર યુ સામણ્યમ્' શ્રમણ્યપણાનો સાર ઉપશમ છે. વળી—

ક્ષમાખડ્ગં કરે યરય, દુર્જનઃ કિં કરિષ્યતિ ।

અતૃણે પતિતો વહ્નિઃ, સ્વયમેવોપશામ્યતિ ॥

“જેના હાથમાં ક્ષમારૂપી ખડ્ગ છે તેને દુર્જન શું કરનાર છે? તૃણ વિનાની જગ્યામાં પડેલો અગ્નિ પોતાની મેળે જ શાંત થઈ જાય છે.”

આ કથાનો એ ઉપનય છે કે ‘આવો ઉત્કૃષ્ટ ક્ષમાશુભ્ય ધારણ્ય કરવો તે સાધુઓને મુક્તિ મેળવવાનું મૂળ કારણ્ય છે.’

ઇતિ સ્કંદકાચાર્ય કથા.

જિજ્ઞવયણ્યસુઠં સકન્ના, અવગય સંસાર ઘોર પેયાલા !
બાલાણ્ય ખમંતિ જઈ, જઈતિ કિં ઇત્ય અચ્છેરં ॥૪૩૩

અર્થઃ—“જે કારણ્ય માટે જિનવચન સાંભળવાથી સકર્ણ એવા અને ઘોર સંસારનો વિચાર જેણે જાણ્યો છે એવા યતિ (મુનિ)

ગાથા ૪૩. પેયાલા—વિચારાઃ ૧ જયતિ,

બાળ-અજ્ઞાની મિથ્યાદષ્ટિઓનાં કરેલાં દુષ્ટ ચેષ્ટિતને સ્કંદકશિષ્યોની જેમ ખમે છે તેમાં શું આશ્ચર્ય છે ? અર્થાત્ કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. કેમકે મુનિએ દુષ્ટોનો કરેલો અપરાધ સહન કરવો તે જ યુક્ત છે.” ૪૩.

લોકરૂઢિમાં કાનવાળા હોય તે સકર્ણ કહેવાય છે તે ખરા સકર્ણ નથી, પરંતુ જેમણે જિનવચન સાંભળ્યાં છે ને હૃદયમાં ધાર્યાં છે તે જ ખરા સકર્ણ છે. તેવા સકર્ણ આ સંસારના સ્વરૂપને અસાર બાણ છે.

ન કુલં ધૃત્ય પહાણું, હરિએસવલસ્સ કિં કુલં આસિ ।
આકંપિયા તવેણું, સુરોવિ જં પજ્જુવાસંતિ ॥૪૪॥

અર્થ—“અહીં ધર્મના વિચારમાં કુળનું પ્રધાનપણું નથી; એટલે ઉત્તર લોગાદિ કુળ વિના ધર્મ ન હોય એવો કાંઈ નિશ્ચય નથી. તે વિષે દષ્ટાંત કહે છે—હરિકેશી બળને શું ઉત્તમ કુળ હતું ! નહોતું. તેઓ તો અંડાલના કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા હતા, છતાં તેમના તપે કરીને આકંપિત થયેલા—વશ થયેલા દેવતાઓ પણ તેમની સેવા કરે છે.” ૪૪.

જ્યારે દેવતાઓ સેવા કરે ત્યારે પછી મનુષ્યની તો વાત જ શી ! માટે ધર્મવિચારમાં કુલની પ્રાધાન્યતા નથી, ગુણની છે. અહીં હરિકેશિ બળનું દષ્ટાંત બાણવું. ૧૫

હરિકેશિ મુનિની કથા.

પ્રથમ હરિકેશિ મુનિના પૂર્વ ભવનું વૃત્તાંત આ પ્રમાણે—
મથુરા નગરીમાં શંખ નામે રાજા હતો. તે ન્યાયમાં ઘણો નિપુણ હતો. અન્યદા તે શંખ રાજાએ ગુરુની પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. વિહાર કરતાં કરતાં તે શંખ રાજાં હસ્તિનાપુર આવ્યા. ત્યાં ભિક્ષાર્થે શહેરમાં પ્રવેશ કરતાં માર્ગ નહિ બાણવાથી તેમણે

ગાથા ૪૪--૧ હરિએસવલસ્સ

‘સોમદેવ’ નામના પુરોહિતને નગરનો માર્ગ પૂછ્યો. મુનિવેષના દ્વેષી સોમદેવ પુરોહિતે વ્યંતરથી અધિષ્ઠિત થયેલો અગ્નિ જેવો તપેલો માર્ગ તેને બતાવ્યો. તે માર્ગ એવો હતો કે જે કોઈ અભણતાં તે માર્ગે જાય તો તે ભસ્મ થઈ જાય છે. બ્રાહ્મણે વિચાર કર્યો કે-‘જે મુનિ પ્રજ્વલિત માર્ગે જશે તો તે બળીને ભસ્મ થઈ જશે; તે વખતે હું કૌતુક જોઈશ.’ હવે સાધુ તો તે દુષ્ટે બતાવેલા માર્ગે ચાલ્યા. પરંતુ તે સમયે તે સાધુના ધર્મના મહાત્મ્યથી તે વ્યંતર ત્યાંથી નાસી જ ગયો, તેથી માર્ગ શીતલ થઈ ગયો. શંખ રાજર્ષિ તો ‘ધર્મોસમિતિથી તે માર્ગે ધીમે ધીમે ચાલ્યા જતા હતા. ગોખમાં બેઠેલા સોમદેવ પુરોહિતે તે જોઈ વિચાર કર્યો કે “અહો! આ જૈનધર્મના પ્રભાવ ઘણા મોટા જણાય છે કે જેથી આ વ્યંતરથી અધિષ્ઠિત થયેલો અગ્નિ જેવો તપેલો માર્ગ પણ આ મુનિના પુણ્યપ્રભાવથી શીતલ થઈ ગયો. માટે આ સાધુ વેષને ધન્ય છે તેમજ આ માર્ગને પણ ધન્ય છે!” પછી ગોખમાંથી નીચે ઉતરીને તે સાધુના ચરણમાં પડ્યો અને બોલ્યો કે-‘હે સ્વામી! મેં અજ્ઞાનપણથી આ દુષ્ટૃત્ય કર્યું છે તે મારો અપરાધ ક્ષમા કરો.’ સાધુએ તેને યોગ્ય જીવ જાણી ધર્મદેશના આપી. તે સાંભળીને તે પ્રતિબોધ પામ્યો અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે-‘અહો! આ સાધુનું કેવું પરમ ઉપકારી-પણું છે કે જેથી અપકાર કરનાર ઉપર પણ તેમની ઉપકારબુદ્ધિ છે.’ પછી પુરોહિતે કહ્યું કે-‘હે ભગવન્! ભવસાગરમાં ડૂબતા એવા મને ચારિત્રધર્મ રૂપી નાવ આપીને તારો.’ ગુરુએ તરત જ તેને દીક્ષા આપી. તે નિર્દોષ ચારિત્ર પાળવા લાગ્યો, પરંતુ બ્રાહ્મણ જાતિને લીધે નીચ ગોત્રમાં જન્મ આપનાર જાતિમદ્દ કરે છે. એ પ્રમાણે ઘણા કાળ સુધી ચારિત્ર પાળીને છેવટે જાતિમદ્દની આલોચના કર્યા સિવાય મરણ પામી દેવપણાને પ્રાપ્ત થયો.

દેવગતિમાં ઘણા કાળ સુધી ભોગ ભોગવી નીચ

૧ જીવજંતુ જોઈને ચાલવું તે.

ગોત્રકર્મ જેણે બાંધેલું છે એવા તે સોમદેવ પુરોહિતનો જીવ ત્યાંથી ચ્યવીને ગંગાતટ ઉપર ‘બલકોટ’ નામના ચંડાલને ઘેર તેની સ્ત્રી ‘ગૌરીની’ કુક્ષિમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. માતાએ સ્વપ્નની અંદર લીલા રંગનો આંખો જોયો, અનુક્રમે તેનો પ્રસવ થયો. માતા-પિતાએ તેનું નામ ‘હરિકેશિબળ’ પાડ્યું. અનુક્રમે મોટો થતાં એકવાર વસંતોત્સવમાં સમાન વયવાળા બાળકોની સાથે ક્રીડા કરતાં તે અતિ ચપળ હોવાથી બીજા બાળકોની તર્જના કરે છે. કારણ કે બાળકોનો એ સ્વભાવ જ છે. કહ્યું છે કે—

ન સહંતિ ઇક્કમિક્કં, ન વિણા ચિદ્દંતિ ઇક્કમિક્કેણુ
રાસહ વસહ તુરંગા, જૂઆરી પંડિયા ડિંભા ॥ ૧ ॥

“રાસલ, વૃષલ, ઘોડા, જુગારી, પંડિતો ને બાલકો એક બીજાને સહન કરી શકતા નથી અને પાછા એક બીજા સિવાય એકલા રહી શકતા નથી.”

પછી ઘણા બાળકોએ મળીને હરિકેશિબલને પોતાના મંડળમાંથી હાંકી કાઢ્યો. હવે એ અવસરે એક ઝેરી સર્પ નીકળ્યો. તેને ઘણા માણસોએ મળીને મારી નાખ્યો, તેવામાં એક બીજો સર્પ નીકળ્યો; પણ તે નિર્વિષ હતો તેથી લોકોએ વિચાર્યું કે ‘આ સર્પ વિષ વગરનો છે તેથી તેને મારવો ન જોઈએ, એમ વિચારી તેને જીવતો છોડી દીધો. એ સ્વરૂપ જોઈને લઘુકર્મી હરિબલ બાળકે વિચાર્યું કે—‘અરે! આ અગાધ ભવકૂપમાં આ જીવ પોતાના કર્મથી જ દુઃખી થાય છે, અન્ય તો નિમિત્ત માત્ર છે. કહ્યું છે કે—

રે જીવ સુહદુહેસુ, નિમિત્તમિત્તં પરં વિચાણાહિ ।
સકયફલં ભુજંતો, કીસ મુહા કુપ્પાસિ પરરસ ॥

“હે જીવ! સુખ અને દુઃખની અંદર અન્ય તો નિમિત્ત માત્ર છે એમ તું જાણ. સ્વકૃત એટલે પોતાનાં કરેલાં કર્મના

ફળને લોગવતાં તું શા માટે બીજા ઉપર ગુસ્સે થાય છે ?”

વળી આ જીવ પોતાના ગુણથી જ સુખી થાય છે. સુખ અને દુઃખનું મૂળ કારણ પોતાને આત્મા જ છે; માટે નિર્વિષ-પણું જ વધારે સારું છે. વિષયરૂપ વિષવાળા પુરુષો મરણ પામે છે; તેથી જેઓ વિષયરૂપ વિષથી રહિત છે તેઓને ધન્ય છે. એ પ્રમાણે જેનાં હૃદયચક્ષુ વિક્સવર થયાં છે એવા ઉરિકેરીને અનાદિ ભવપ્રપંચને ચિંતવતાં ભવતાપને હરનાર ભતિસ્મરણ-હાન ઉત્પન્ન થયું. તેણે સમ્યક્ પ્રકારે પૂર્વ ભવનું સ્વરૂપ જોયું. ‘અરે! મેં પૂર્વે સોમદેવના ભવમાં ચારિત્ર પાળ્યું છે, પરંતુ ભતિમદ કરવાને લીધે મેં તેને સદોષ કરેલું છે. અહો! વિશુદ્ધ એવો આ ચારિત્ર ધર્મ નિર્વિષપણે આરાધ્યો સતો અવશ્ય :વર્ગોદિ સુખને આપે છે.’ સિદ્ધાંતમાં પણ કહ્યું છે કે—

તચ્ચે સંચારનિવિહો વિ, મુણિવરો ભકુરાગમયમોહો ।
જં પાવઇ મુત્તિસુહં, કત્તો તં ચક્કવટ્ટીવિ ॥

જેના રાગ મદ ને મોહ નાશ પામેલા છે એવા મુનિવર તે અવસરે સંચારા પર રહ્યા સતા પણ મોક્ષસુખને પ્રાપ્ત કરે છે તેા તેને ચક્કવર્તિપણું પામવું તેમાં તો શું આશ્ચર્ય !’

એ પ્રમાણે સંવેગરૂપી રંગથી જેનું મન રંગાયેલું છે એવા કુરિકેશિબલે ગુરુની પાસે જિનવાણી સાંભળીને ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું અને દુષ્કર છઠ્ઠું અકૃમ આદિ તપ કરવા લાગ્યા, તેમજ વિષયનો યાગ કરીને વિચારવા લાગ્યા.

એકદા એક માસના ઉપવાસનું તપ કરીને તે વારાણસી નગરીના તિંદુક નામના વનમાં તિંદુક યક્ષના મંદિરમાં કાથો-સર્ગ કરીને રહ્યા. તેના તપગુણથી રંજિત થઈ તિંદુક યક્ષ પણ તે સાધુની સેવા કરવામાં તત્પર થયો અહો! તપનું અત્યંત મહાત્મ્ય છે! કહ્યું છે કે—

યદૂરં યદૂરારાધ્યં, યત્સુરૈરપિ દુર્લભમ્ ।
તત્સર્વં તપસા સાધ્યં, તપો હિ દુરતિક્રમમ્ ॥

“જે દૂર છે, જે દુઃખથી આરાધી શકાય તેવું છે, જે દેવોને પણ દુર્લભ છે તે સર્વ તપથી મેળવી શકાય છે. માટે તપનું કોઈ અતિક્રમ કરી શકે-તેનાથી વધી શકે તેમ નથી.”

એ વખતે વાણારસી નગરીના રાજાની પુત્રી ‘સુભદ્રા’ નામની રાજકન્યા ઘણી દાસીઓથી પરિવૃત્ત થઈ પૂજાની સામગ્રી લઈને યજ્ઞરાજને પૂજવાને માટે આવી. યજ્ઞમંદિરની પ્રદક્ષિણા કરતાં તે રાજકન્યાએ મલમલિન દેહવાળા મુનિને જોયા. એટલે ‘અરે! નિંદ્ર દેહવાળો પ્રેત જેવો આ કોણ છે?’ એ પ્રમાણે કહી તેણે યુથુકાર કર્યો. તે તપસ્વી મુનિની મોટી આશાતના કરી. એવું રાજકન્યાનું એષ્ટિત જોઈને ક્રુપિત થયેલા તિંદુક યજ્ઞે વિચારું કે-‘અરે! આ રાજકન્યા દુષ્કર્મ કરનારી છે, કારણ કે સુર અને અસુરે જેના ચરણની પૂજા કરી છે એવા આ મુનિની તે અવજ્ઞા કરે છે; તેથી આ પૂજ્ય મુનિની કરેલી અવજ્ઞાનું ફલ આ રાજકન્યાને અતાવું.’ એ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેણે તેના સ્ફરીરમાં પ્રવેશ કર્યો. એટલે તેના પ્રવેશથી નાના પ્રકારના બકવાદ કરતી, હાર વિગેરેને તોડતી અને વસ્ત્ર વિગેરેની શુદ્ધિ નહિ જાણતી એવી રાજકન્યાને ત્યાંથી સેવકો તેના માતપિતા પાસે લાવ્યા. પુત્રી સનેહથી મોહિત થયેલા રાજાએ તેની ઘણી ચિકિત્સા કરાવી. અનેક મંત્રિકો અને વૈદ્યોને જોલાવ્યા, પરંતુ કંઈ ફેર પડ્યો નહિ; તેથી વૈદ્યો ખિન્ન થયા. પછી યજ્ઞે પ્રત્યક્ષ થઈને કહ્યું કે-‘હે રાજા! પોતાના રૂપથી ગર્વિત થયેલી આ તારી પુત્રીએ મારા પૂજ્ય મુનિનો ઉપહાસ કરેલો છે, તેથી જો તે જ મુનિની તે સ્ત્રી થાય તો જ હું તેને મુક્ત કરું; બીજો કોઈ ઉપાય નથી.’ તે સાંભળી રાજાએ વિચાર કર્યો કે-‘આ પ્રમાણે થવાથી મારા પ્રાણથી પણ વધારે વહાલી એવી આ કન્યાને હું જીવતી તો જોઈશ; માટે આ કન્યા મુનિરાજને અર્પણ કરવી.’

એ પ્રમાણે વિચાર કરી પરિજનો સાથે સુભદ્રાને તે મુનિ પાસે મોકલી. તે કન્યાએ પણ પોતાના પિતાની આજ્ઞાથી યક્ષમંદિરમાં જઈ મુનિને વાંદીને કહ્યું કે—‘હે મહર્ષિ! આપના હાથવડે મારો હાથ ગ્રહણ કરો. હું સ્વયંવરા થઈને આપની પાસે આવેલી છું.’ મુનિએ કહ્યું કે—‘હે ભદ્રે! મુનિઓ વિષયસંગથી રહિત હોય છે. માટે આ વાત સાથે મારે કાંઈ પણ પ્રયોજન નથી.’ મુનિએ આ પ્રમાણે કહ્યા છતાં કુતૂહલમાં પ્રીતિવાળા તિંદુક યક્ષે મુનિ શરીરમાં દાખલ થઈ તે કન્યાનું પાણિગ્રહણ કર્યું અને તેને વિટંબણા કરીને છોડી દીધી. તે બધું સ્વપ્ન જેવું જોઈને નિસ્તેજ થઈ પિતા પાસે આવી, અને સ્વપ્ન જેવું સઘળું રાત્રિનું સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું, તે સમયે રુદ્રદેવ પુરોહિતે કહ્યું કે—‘હે સ્વામિન્! આ કન્યા ઋષિપત્ની થયેલી છે; અને અમારા શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—‘તળયેલી ઋષિપત્ની બ્રાહ્મણને આપવી’ આવો વેદનો અર્થ છે, માટે આ કન્યા બ્રાહ્મણને અર્પણ કરવી જોઈએ.’ એ પ્રમાણે સાંભળીને રાજાએ તે રુદ્રદેવ પુરોહિતને જ તે કન્યા અર્પણ કરી.

એકવાર રુદ્રદેવ પુરોહિતે યજ્ઞ કરતાં સુભદ્રાને યજ્ઞપત્ની કરી. યજ્ઞમંડપમાં ઘણા બ્રાહ્મણો આવેલા હતા. યજ્ઞકર્મમાં કુશલ યાજ્ઞિકો યજ્ઞ કરવા લાગ્યા હતા અને તેઓને યોગ્ય પુષ્કળ ભોજન વિગેરે તૈયાર કર્યું હતું. તે સમયે માસખમણના પારણે હરિકેશિબલ મુનિ યજ્ઞમંડપમાં દાખલ થયા. તેમને સન્મુખ આવતાં જોઈને બ્રાહ્મણોએ કહ્યું કે ‘અરે! આ પ્રેત જેવો, મલથી મલિન દેહવાળો અને નિંદ્ર વેષ ધારણ કરવાવાળા કોણ યજ્ઞમંડપને મલિન કરવાને આવેલો છે?’ તે વખતે મુનિએ આવીને ભિક્ષાને માટે બ્રાહ્મણો પાસે યાચના કરી. તે સાંભળીને અનાય બ્રાહ્મણોએ કહ્યું કે— ‘અરે! દૈત્યરૂપ! યજ્ઞમંડપમાં તૈયાર કરેલું અન્ન બ્રાહ્મણોને દેવા યોગ્ય છે, શૂદ્ર કરતાં પણ અધમ એવા તને એ અન્ન કેમ

અપાય ? વળી જે અન્ન પ્રાહણીને અપાય છે તેનું પુણ્ય તો સહસ્રગણું થાય છે, અને તને આપેલું અન્ન તો રાખમાં ઘી હોમવા જેવું થાય છે, માટે અહીંથી ચાલ્યો જા, તું અહીં શા માટે ઉભો છે ?” એ પ્રમાણે પ્રાહણીએ મુનિનો ઉપહાસ કર્યો તે સાંભળી યક્ષે મુનિના શરીરમાં પ્રવેશ કરીને કહ્યું કે—“ અરે ! સાંભળો, હું શ્રમણ (જૈન સાધુ) છું, યાવજીવ પ્રહાર્ય પાળનારો છું, અહિંસાદિ વ્રતોને ધારણ કરું છું; તેથી હું જ સુપાત્ર છું, પ્રાહણી સુપાત્ર નથી. કેમકે તમે તો પશુવધ આદિ પાપના કરનારા છો, મુખથી ન કહેવાય એવા ઝીના ગુહ્ય સ્થાનના મર્દન કરનારા છો અને ઉત્તમ પ્રકારના જ્ઞાનથી દૂર કરાયેલા છો, માટે હું જ સુપાત્ર છું તમારા ભાગ્યથી જ હું તમારા યજ્ઞમંડપમાં આવેલો છું; માટે મને શુદ્ધ અન્ન આપો. ” એવાં વાક્યોથી તિરસ્કાર કરાયેલા પ્રાહણી તે મુનિને મારવા તૈયાર થયા. તેઓએ લાકડી અને મુષ્ટિવડે મુનિને કેટલાક પ્રહારો કર્યાં. એટલે રુષ્ટમાન થયેલા યક્ષે તે પ્રાહણી ને પ્રહારાદિ વડે મુખમાંથી રુધિર વમતા કરી દીધા, અને શરીરના સાંધા શિથિલ કરી નાખ્યા, જેથી તેઓ પૃથ્વી ઉપર પડ્યા. મોટો કોલાહલ થઈ ગયો, એટલે સઘળા ત્યાં એકઠા થયા. કોલાહલ સાંભળીને સુભદ્રા રાજકન્યા પણ બહાર નીકળી. તેણે મુનિને જોયા એટલે તરત ઝોળખ્યા. પછી લયથી વિહ્વલ બની જઈને તેણે રુદ્રદેવ વિગેરેને કહ્યું કે—‘ અરે દુર્બુદ્ધિવાળાઓ ! આ મુનિને પીડશો તો યમમંદિરમાં પહોંચી જશો. આ તો તિલ્લુક યક્ષે પૂજેલા મહા પ્રભાવવાળા તપસ્વી મુનિ છે, મેં પૂર્વે તેમને ચલિત કરવા માટે ઘણો યત્ન કર્યો હતો; પરંતુ તે જરા પણ ધ્યાનથી ચલિત થયાં નહોતા. માટે આ મુનિને ધન્ય છે ધન્ય છે. ’ એમ બોલતી સુભદ્રા મુનિના ચરણમાં પડી અને કહ્યું કે—‘ હે કૃપાસિંધુ ! હે જગત્પંધુ ! મારા આગ્રહથી આ મૂર્ખ લોકોએ

કરેલો અપરાધ ક્ષમા કરો.' મુનિએ કહ્યું કે—“મુનિને કોપ કરવાનો અવકાશ નથી. કારણ કે ક્રોધ મહા અનર્થકારી છે. કહ્યું છે કે—

જં અભિજયં ચરિત્તં, દેસૂણાએ ય પુવ્વકોડી એ ।
તંપિઅ કસાયમિત્તો, હારેઈ નરો મુહુત્તેણ ॥

“દેશે ઉણા કોડ પૂર્વ પર્યંત જે ચારિત્ર પાળ્યું હોય તેને પણ પ્રાણી એક મુહૂર્ત માત્ર ક્ષાય કરવાથી હારી જાય છે.”

માટે સાધુને કોપ કરવો યોગ્ય જ નથી. તેથી તે કોપ કરે જ નહિ, પરંતુ તમારાં પર કોપ કરનાર ચક્ષુને તમે પ્રસન્ન કરો.” મુનિના કહેવાથી બ્રાહ્મણોએ તે ચક્ષુને સંતુષ્ટ કર્યો, એટલે તે સર્વ બ્રાહ્મણો સાબ થયા. પછી તેઓ યજ્ઞકર્મ છોડી દઈને મુનિના ચરણમાં પડ્યા અને શુદ્ધ અન્નવડે મુનિને પડિલાબ્યા. તે વખતે ત્યાં પંચ દિવ્ય પ્રગટ થયા. તે જોઈ ‘આ શું ?’ એમ બોલતાં કુતૂહલ જોવા માટે ઘણા લોકો એકઠા થયા. રાજા પણ એ હકીકત જાણીને ત્યાં આવ્યો. સઘળાઓ સુપાત્ર દાનની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા કહ્યું છે કે—

વ્યાજે સ્યાદ્દ્વિગુણું વિત્તં, વ્યવસાયે સ્યાચ્ચતુર્ગુણુમ્ ।
ક્ષેત્રે શતગુણું પ્રોક્તં, પાત્રેઽનંતગુણું તથા ॥ ૧ ॥

“વ્યાજમાં ધન બમણું થાય છે, વ્યાપારમાં ધન ચોગણું થાય છે, ક્ષેત્રમાં વાવવાથી સોગણું થાય છે, અને સત્પાત્રને આપવાથી અનંતગણું થાય છે.”

વળી—

મિથ્યાદષ્ટિસહસ્રેષુ, વરમેકોહ્યાણુપ્રતી ।
આણુપ્રતિસહસ્રેષુ, વરમેકો મહાપ્રતી ॥ ૨ ॥
મહાપ્રતિસહસ્રેષુ, વરમેકો હિ તાત્ત્વિકઃ ।
તાત્ત્વિકસ્ય સમં પાત્રં, ન ભૂતં ન ભવિષ્યતિ ॥૩॥

“ હજાર મિથ્યાત્વીઓ કરતાં એક શ્રાવક વ્રતધારી વધારે શ્રેષ્ઠ છે, હજાર શ્રાવક વ્રતધારીઓ કરતાં એક મહાવ્રતી (સાધુ) વધારે શ્રેષ્ઠ છે; હજાર મહાવ્રતીઓ કરતાં એક તત્ત્વવેત્તા મુનિ (ગણધર મહારાજ) વધારે શ્રેષ્ઠ છે, એવા તાત્ત્વિક મુનિની બરોબરી કરનારું પાત્ર ખીચું કોઈ થયું નથી અને થશે પણ નહિ. ”

માટે આ જૈન સાધુને દાન દેવું એ ધન્ય છે. પછી ત્યાં મુનિએ દેશના આપી. ઘણા માણસો મુનિની દેશનાથી પ્રતિબોધ પામ્યા અને સઘળા પ્રાદેશીઓ પણ શ્રાવક થયા.

હરિકેશિ મુનિ શુદ્ધ વ્રત આરાધી કેવલજ્ઞાન પામીને મોક્ષે ગયા. માટે કુળનું પ્રાધાન્ય નથી, પણ ગુણોનું જ પ્રાધાન્ય છે; ગુણ ન હોય તો કુળ કંઈ કરી શકતું નથી. વળી આ આત્મા નટની માફક નવાં નવાં રૂપ ધારણ કરી સંસારમાં પરાવર્તન કર્યા કરે છે (અનેક દેહ ધારણ કરે છે). માટે કુળાભિમાનનો અવકાશ જ ક્યાં છે? આ હકીકતને ત્રણ ગાથા વડે સ્પષ્ટ કરે છે—

દેવો નેરઘઉત્તિય, કીડ પયંગુત્તિ માણસોવેસો ॥
 રૂવસ્ત્રીઅ વિરૂવો, સુહભાગી દુષ્ખભાગીઅ ॥ ૪૫ ॥
 રાઉત્તિય દમગુત્તિય, એસ સપાગુત્તિ એસ વેયવિહી ॥
 સામી દાસો પુજ્જો, ખલત્તિ અધણો ધણુવઈત્તિ ॥ ૪૬ ॥
 નવિ ઈત્થ કેવિ નિયમો, સકમ્મ વિણિવિહુ સરિસકયચિહો ॥
 અનુન્ન રુવવેસો, નડુવ પરિયત્તએ જીવો ॥ ૪૭ ॥

અર્થ—“ આ જીવ દેવતા થયો, નારકી થયો, કીડો અને પતંગીયો થયો, ઉપલક્ષણથી અનેક પ્રકારનો તિર્થંચ થયો, મનુષ્યરૂપ વેષવાળો અર્થાત્ મનુષ્ય થયો, રૂપવંત થયો, વિરૂપ એટલે કદ્રુપ પણ થયો, મુખનો ભાજન થયો. દુઃખનો ભાજન—

ગાથા ૪૬--સ્વપાકશ્રંડાલ । ખલુત્તિ.

ગાથા ૪૭--સ્વકર્મવિનિવિષ્ટસદશકૃતચેષ્ટઃ । અન્નન.

દુઃખ લોગવનાર પણ થયો. ૪૫ રાજ થયો, દ્રમક એટલે ભિક્ષુક પણ થયો, એ જ જીવ ચંડાલ થયો, એ જ વેદનો જાણનારો પ્રધાન બ્રાહ્મણ પણ થયો, સ્વામી થયો, સેવક થયો, પૂજ્ય એવો ઉપાધ્યાયાદિ થયો, ખલ દુર્જન પણ થયો, નિર્ધન થયો, અને ધનવાન પણ થયો. ૪૬. આ સંસારમાં કોઈ પ્રકારનો નિયમ નથી અર્થાત્ મનુષ્ય મરીને મનુષ્ય જ થાય, પશુ મરીને પશુ થાય ને દેવતા ચવીને દેવતા થાય એમ કેટલાકે કહે છે પણ એવો બિલકુલ નિયમ નથી. પોતાનાં કર્મોનો જેવો ઉદય હોય તે પ્રમાણે ચેષ્ટા કરનારો આ જીવ નવાં નવાં રૂપ ને વેષ ધારણ કરનારા નટની જેમ આ સંસારમાં (નવા નવા રૂપે) પરિભ્રમણ પણ કરે છે.” ૪૭. આ પ્રમાણેનું સંસારનું સ્વરૂપ જાણીને વિવેકી મનુષ્યો મોક્ષના અભિલાષી જ હોય છે, ધનાહિના ઇચ્છક હોતા નથી. તે ઉપર કહે છે-

કોડીસએહિં ધણુસંચયસ્સ, ગુણુસુભરિયાએ કન્નાએ ॥
નવિ લુદ્ધો વયરરિસી, અલોભયા એસ સાહુણુ ॥ ૪૮ ॥

અર્થ—“ દ્રવ્યસમૂહના સેંકડો કોડીએ સહિત આવેલી, રૂપ ભાવણ્યાદિ ગુણોએ ભરેલી એવી કન્યા (અપરિણીતા) ને વિષે પણ વૈરઋષિ (વજ્ર સ્વામી મુનિ) લોભાણુ નહીં, લુબ્ધ થયા નહીં. આવી અલોભતા સર્વ સાધુઓએ કરવી.” ૪૮. અર્થાત્ એવા નિર્લોભી થવું.

પુષ્કળ દ્રવ્ય સહિત અત્યંત રૂપવંત ‘રુક્મિણી’ નામની કન્યા વજ્રસ્વામીના ગુણોથી મોહ પામીને તેમને વરવા આવ્યા છતાં વજ્રસ્વામીએ કિંચિત્ પણ દ્રવ્યમાં કે સ્ત્રીમાં ન લોભાતાં તેને ઉપદેશ આપી ધર્મ પમાડી ચારિત્ર આપ્યું. આવી નિર્લોભતા સર્વ મુનિ મહારાજાએ રાખવા યોગ્ય છે. અહીં વજ્રમુનિનું દર્શાવેલું કહે છે—

ગાથા ૪૮--ગુણુસ્સુભરિયાએ.

શ્રી વજ્રમુનિનું દૃષ્ટાંત

તુંબવન ગામમાં 'ધનગિરિ' નામનો એક વ્યાપારી વસતો હતો. તે અતિ ભદ્રિક હતો તેને 'સુનંદા' નામની સ્ત્રી હતી. તેની સાથે ભોગ ભોગવતાં તેણે ઘણા દિવસો સુખથી વ્યતીત કર્યાં. એક દિવસ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી ધનગિરિએ સગર્ભાં ભાર્યાને છોડીને સિંહગિરિ ગુરુ પાસે ચારિત્ર અહણ કર્યું. તે ઉચ્ચ તપ કરવા લાગ્યા; અને ગુરુસેવાના રસિક થઈ સારણા, વારણા, ચોયણા, પડિચોયણા વિગેરે અહણ કરવામાં કુશળ થયા.

પાછળ સુનંદાને પુત્ર પ્રસવ થયો. તે વખતે, આના પિતાએ દીક્ષા લીધેલી છે અને તે ધન્યવાદ આપવા લાયક મુનિ થયેલ છે.' એવું તે પુત્ર જન્મતાં જ સ્વજનસુખથી સાંભળીને મનમાં ચિંતન કરવા લાગ્યો કે—'અરે! આ લોકો શું જોલે છે? આ દીક્ષાધર્મ કેવો હોય છે? મેં કોઈ પણ વખત તેનો અનુભવ કરેલો લાગે છે.' એ પ્રમાણે ધ્યાનમાં તત્પર થએલા તે બાળકને ભતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું એટલે તેણે પૂર્વે અનુભવેલું ચારિત્ર ધર્મનું સ્વરૂપ જાણ્યું. તેથી સંસારથી વિરક્ત થઈને તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે—'આ જન્મ જરા આદિની દુઃખ પરંપરાથી વ્યાપ્ત એવો સંસારનો વિલાસ ક્યાં! અને શાશ્વત સુખનો જ્યાં પ્રકાશ એવો ચારિત્ર ધર્મને વિષે નિવાસ ક્યાં! અરે! અનંતીવાર ભોગવ્યા છતાં પણ આ જીવ વિષયોમાં તૃપ્તિ પામતો નથી.' કહ્યું છે કે—

ધનેષુ જીવતવ્યેષુ, ભોગેષ્વાહારકર્મસુ ।

અતૃપ્તાઃ પ્રાણિનઃ સર્વે, યાતા યાસ્યન્તિ યાન્તિ ચ ॥

૧ સારણા--સંભારી આપવું, વારણા--અશુદ્ધ ભણતાં વારવું, ચોયણા--પ્રેરણા કરવી, પડિચોયણા--વારંવાર પ્રેરણા કરવી ઇત્યાદિ.

“ દ્રવ્યમાં, ભવિતવ્યમાં, લોગમાં અને આહારકર્મમાં અતૃપ્ત રહ્યા સતાજ સર્વે પ્રાણીઓ ગયેલા છે, જશે અને જાય છે.”

વળી કહ્યું છે કે—

ભોગા ન ભુક્તા વયમેવભુક્તા—સ્તપો ન તપ્તાં વયમેવ તપ્તાઃ ।
કાલો ન યાતો વયમેવ યાતા—સ્તૃષ્ણા ન ભૃણ્યાં વયમેવ ભૃણ્યાં ॥

ભોગો ભોગવાયા નથી પણ અમે જ ભોગવાયા છીએ, તપ તપ્તું નથી, પણ અમે જ તપ્યા છીએ, કાળ ગયો નથી પણ અમે જ ગયા છીએ, અને અમારી તૃષ્ણા ભૃણું થઈ નથી પણ અમે પોતે જ ભૃણું થયા છીએ.” માટે સાંસારિક સુખો સુલભ છે, પરંતુ આ યોધિરત્ન પરમ દુર્લભ છે. કહ્યું છે કે—

સુલહો વિમાણુવાસો, એગચ્છતાવિ મેઘણી સુલહા ।
દુલહો પુણુ ભવાણું, જિણુંદવરસાસણે યોહિ ॥

“ વિમાનવાસી એટલે દેવતા થવું તે સુલભ છે અને એકછત્ર પૃથ્વી પણ સુલભ છે. અર્થાત્ ચક્રવર્તી થવું તે સુલભ છે, પરંતુ જિનેંદ્રના શ્રેષ્ઠ શાસનમાં યોધિખીજ પામવું તે ભવોને પરમ દુર્લભ છે.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે બાળક પોતાની માતાને ઉદ્દેગ પમાડવા માટે ગાઠ સ્વરથી રૂઢન કરવા લાગ્યો. માતાએ ઘણા ઉપાયો કર્યા, પરંતુ તે જરા પણ રોતા બંધ થતો નથી. જો કે માતાનું મન તેના પર સ્નેહચુક્ત હતું તોપણ આથી વિરક્ત થઈ ગયું. બાળક પણ જેમ જેમ માતાનું મન વિરક્ત થતું જાણવા લાગ્યો તેમ તેમ તે બમણું રૂઢન કરવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે છ માસ વ્યતીત થયા. એ સમયે શ્રી ‘સિંહગિરિ’ સૂરિ ત્યાં પધાર્યા. નગરના લોકો તેમને વંદન કરવાને ગયા. ગુરુએ દેશના હીધી. દેશનાને અંતે સભા વીખરાઈ જતાં ધનગિરિએ

ગુરુ પાસે આવીને લિક્ષા માટે જ્વાની આજ્ઞા આપી. ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે—‘આજ ગોચરીમાં સચિત્ત કે અચિત્ત જે મળે તે સઘળું ગ્રહણ કરવું.’ એ પ્રમાણેનું ગુરુનું વાક્ય સ્વીકારીને ધનગિરિ લિક્ષા માટે નગરમાં ગયા. ગોચરી માટે ફરતાં ફરતાં તે પોતાની સ્ત્રી સુનંદાને ઘેર આવ્યા અને ધર્મલાલ આપ્યો ત્યારે સુનંદાએ કહ્યું કે—‘હે સ્વામી! આ પુત્રને ગ્રહણ કરો, આ પુત્રે મને ઘણો સંતાપ ઉપજાવ્યો છે.’ એવું સાંભળીને ગુરુનું વચન જેમણે સ્મૃતિમાં રાખેલું છે એવા ધનગિરિએ સુનંદાએ આપેલા પુત્રની લિક્ષા સ્વીકારી. ઝોળીમાં પુત્રને લઈને તે ગુરુ સમીપે પાછા આવ્યા. ગુરુએ વજ્ર જેવો તે બાળકમાં ભાર બાણીને તેનું નામ વજ્ર પાડ્યું. તે બાળકને સાધ્વીઓના ઉપાશ્રયે સોંપ્યો. ત્યાં ઘણી શ્રાવિકાઓ તેની સેવા કરવા લાગી. શ્રીસંઘને પણ તે અતિ પ્રિય થયો. ત્યાં પારણામાં સુતાં સુતાં તે બાળકે અનેક પ્રકારનાં સિદ્ધાંતોનો અભ્યાસ કરતી સાધ્વીઓના મુખથી સાંભળીને અગ્યાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું. અનુક્રમે તે ત્રણ વર્ષનો થયો. તેની માતા ત્યાં દરરોજ આવતી હતી. તે પુત્રને દિવ્ય રૂપવાળો જોઈને મોહથી મન વિહલ કરી તેને લેવાને આવી. તેણે કહ્યું કે—‘હું મારો પુત્ર લઈ જઈશ.’ ધનગિરિએ કહ્યું કે—‘હું તેને આપીશ નહિ, કારણ કે તમે મને આ બાળક તમારા હાથથી જ અર્પણ કર્યો છે.’ આ પ્રમાણે પરસ્પર વાદ થયો વિવાદ કરતી સુનંદા ગુરુ સહિત રાજની કચેરીમાં ગઈ. રાજાએ કહ્યું કે—‘તમે બંનેને આ પુત્ર સરખો છે, માટે બોલાવવાથી જેની પાસે જાય તેનો આ પુત્ર, એવો ન્યાય ઠીક લાગે છે.’ તે સાંભળીને સુનંદા અનેક સારી સારી ખાવાની ચીજો, સુખડી, વિચિત્ર પ્રકારનાં આભરણો અને બાળકના ચિત્તને રંજિત કરે એવી વસ્તુઓ (રમકડાંઓ) મોઢા આગળ મૂકીને પુત્રને બોલાવવા લાગી કે—‘હે પુત્ર! આ લે, આ લે.’ પરંતુ તેણે એ પ્રમાણે બોલતી માતાની સન્મુખ

પણુ જોયું નહિ તેથી તે ખિન્ન થઈ. પછી ધનગિરિએ કહ્યું કે—
‘હિ બાળક! અમારી પાસે તો આ ધર્મ ધ્વજ (રજોહરણ) છે,
જે તને પસંદ પડે તો તે ગ્રહણ કર.’ એવું સાંભળી તે બાળક
દોડતો ગુરુ પાસે જઈ ધર્મધ્વજને માથે ચડાવી પ્રકુલ્લિત નેત્ર
કરીને નૃત્ય કરવા લાગ્યો. રાજાએ કહ્યું કે—‘ આ પુત્ર ગુરુનો જ
છે.’ સર્વ લોકો તે જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યા કે ‘ અરે! આ ત્રણ
વર્ષના બાલકનું જ્ઞાન તો જુઓ!’ પછી સંઘના માણસો ગુરુ
ઉપાશ્રયે આવીને પોતપોતાના સ્થાને ગયા.

અનુક્રમે તે બાળક આઠ વર્ષનો થયો એટલે ગુરુએ તેને
દીક્ષા દીધી. પુત્રના મોહથી મુગ્ધ થયેલી સુનંદાએ પણ ચારિત્ર
ગ્રહણ કર્યું. પછી ગુરુએ ‘ આ બાળક યોગ્ય છે ’ એમ જાણી
પોતાના સ્થાને (આચાર્યપદે સ્થાપિત કર્યો. દશ પૂર્વ જાણનાર
અને ઉચ્ચ તપ કરનાર એવા વજ્રમુનિને પૂર્વભવના મિત્ર કોઈ દેવે
આનીને વૈકિચલગ્નિ અને આકાશગામિની વિદ્યા આપી.

એકદા વિદ્યા આદિ અતિશયેથી યુક્ત શ્રી વજ્રસ્વામી
પાટલીપુત્ર નગર (પટણા) માં સમવસર્યા વાંદવાને માટે નગરના
લોકો આવ્યા. વજ્રસ્વામીએ પણ વિદ્યાના બળથી પોતાનું રૂપ
વિશેષ કરીને ધર્મદેશના આપી. તે દેશનાવડે લોકોનાં ચિત્ત બહુ
આકર્ષાયાં અને પરસ્પર જોલવા લાગ્યા કે—‘ અહો! આ ગુરુમહા-
રાજનો રૂપને અનુસરતો જ વાણીવિલાસ છે!’ પછી દેશનાની
સમાપ્તિ થયે સર્વ લોકો સ્વસ્થાને ગયા અને તે દિવસ વ્યતીત થયો.

હવે તે નગરમાં ‘ ધનાવહ ’ નામનો એક શેઠ વસે છે.
તેને ‘ રુકિમણી ’ નામે ઘણી રૂપવતી પુત્રી છે. તેણે એક દિવસ
કોઈ આર્યાના મુખથી વજ્રસ્વામીના ગુણો સાંભળ્યા હતા, અને
આર્યા પણ રુકિમણીની પાસે વારંવાર વજ્રસ્વામીના ગુણોનું કથન

કરતી હતી. તેથી તેના રૂપ, લાવણ્ય, વિદ્યા વિગેરે અતિશયોથી મોહિત થઈને રૂકિમણીએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે—‘વજ્રસ્વામી સિવાય અન્યને હું પરણીશ નહિ.’ તેણે પોતાના પિતાને પણ કહ્યું કે—‘હું વજ્રસ્વામી સિવાય અન્યને વરવાની નથી.’ આ પ્રમાણે કેટલોક કાળ વ્યતીત થયા પછી વજ્રસ્વામીનું આગમન સાંભળીને ધનાવહ શેઠ પુત્રી ઉપરના સ્નેહને લીધે ખીજે દિવસે અનેક કેટિ રત્નો સહિત દેવાંગનાઓનાં કરતાં પણ વધારે સુંદર એવી અને અલંકૃત કરેલી પોતાની પુત્રીને લઈને લગવાનું વજ્રસ્વામી પાસે આવ્યા. શેઠ હાથ જોડી બોલ્યા કે—‘હે લગવનું! પ્રાણથી પણ અધિક વહાલી એક આ મારી કન્યાનું રત્નરાશિ સહિત પાણિચંદણ કરવા કૃપા કરો.’ લગવાનું વજ્રસ્વામીએ કહ્યું કે—‘હે ભદ્ર! આ કન્યા મુગ્ધ છે. તે કંઈ પણ સમજતી નથી. અમે તો મુક્તિરૂપી કન્યાના આલિંગનમાં ઉદયુક્ત હોવાથી અશુચિથી ભરેલી સ્ત્રીઓમાં રતિ પામતા નથી. સ્ત્રીનું શરીર મળભૂત્રની ખાણ છે તેને સ્પર્શ કરવો એ પણ અનર્થકારી છે.’ કહ્યું છે કે—

વરં જ્વલ્લદયસ્તંભઃપરિરંભો વિધીયતે ।
ન પુનર્નરકદ્વારરામાજ્ઞધનસેવનમ્ ॥

“ પ્રજ્વલિત લોહાના થાંભલાને આલિંગન કરવું એ વધારે સારું છે, પણ નરકના દ્વારરૂપ સ્ત્રીના જ્ઞધનનું સેવન કરવું સારું નથી.” માટે આ મોહના નિવાસરૂપ સ્ત્રીનો દેહ પ્રાણીઓને પાશરૂપ જ છે. કહ્યું છે કે—

આવર્તઃ સંશયાનામવિનયભવનં પત્તનં સાહસાનાં
દોષાણાં સન્નિધાનં કપટશતમયં ક્ષેત્રમપત્યયાનામ્ ।
સ્વર્ગદ્વાસ્ય વિધનં નરકપુરમુખં સર્વમાયાકરંડં
સ્ત્રીયંત્રં કેન સૃષ્ટં વિષમમૃતમયં પ્રાણિનામેકપાશઃ ॥

“સંશયેતું વમળ, અવિનયતું ઘર, સાહસતું નગર, દોષોનેા ભંડાર, હનરો કપટથી ભરેણું, અવિશ્વાસતું ક્ષેત્ર, સ્વર્ગદ્વારતું વિઘ્ન, નરકપુરનેા દરવાજો. સર્વ પકારની માયાનેા કંડીયો—એવું આ સ્ત્રીરૂપ યંત્ર કોણે સજ્જુ” હશે ? કે જે પ્રાણીઓને વિષમય છતાં અમૃતમય દેખાતું પાશરૂપ છે.” માટે પ્રહ્લ્યારીઓને સ્ત્રીનેા સંગ જ કરવો યોગ્ય નથી અને તેનાં અંગોપાંગ પણ જોવાં યોગ્ય નથી. વળી —

સ્નેહં મનોભવકૃતં જનયંતિ ભાવ
નાભીભુજરતનવિભૂષણુર્શિતાનિ ।
વસ્ત્રાણિ સંયમનકેસવિમોક્ષણાનિ
બ્રહ્મેપકંપિતકટાક્ષનિરીક્ષણાનિ ॥

“સ્ત્રી કામદેવથી ઉત્પન્ન થયેલા સ્નેહને પેદા કરે છે, હાવ-ભાવથી ભુજ, રતન, વિભૂષણુ, વસ્ત્ર અને છૂટા કરેલા કેસ દેખાડે છે, તેમજ ભગુટીના આક્ષેપથી કંપિત કટાક્ષ પૂર્વક જુએ છે.” વિષથી પણ અધિક વિષમ એવા આ વિષયેતું વર્ણન કરવાથી પણ સર્જુ, વળી માનસ સરોવર ઉપર પ્રાપ્ત થયેલો, બંને પક્ષથી શુદ્ધ, સુમતિ હંસીથી યુક્ત નિર્મળ ધ્યાનરૂપ મુક્તાશ્લમાં આસક્ત, જડ અને ચૈતન્યના તદ્કાવતને જાણનાર અને ભાવ અને વિભાવતું પ્રથક્કરણ કરનાર એવા રાજહંસ તુલ્ય આત્માને રુઘિર, મજ્જા ને ચરખી વડે પૂર્ણ એવા અપવિત્ર સ્ત્રીના દેહરૂપી કૂપમાં વસવું ઉચિત નથી, તેથી આ વિવેક રહિત જનેાને યોગ્ય એવી કથાથી પણ સર્જુ. હે શ્રેષ્ઠી ! જો મારા ઉપર તારી આ કન્યાનેા ખરો પ્રેમ હોય તો તે પોતાનેા અર્થ સાધવા વડે મારા ચિત્તને ભલે આનંદિત કરે. એ પ્રમાણેનાં શ્રીવજ્રસ્વામીના વચન સાંભળીને જ્ઞાનરૂપી દ્વીપક જેને પ્રદીપ્ત થયો છે, સ્વભાવ અને વિભાવતું સ્વરૂપ જેણે જાણેલું છે અને અતિ હર્ષથી અશ્રુજળ

જેનાં નેત્રમાંથી સ્ત્રવે છે એવા રુકિમણીએ હાથ જોડીને કહ્યું કે-
‘હે સ્વામી ! આપનાં કહેલાં વચન પ્રમાણે વર્તવાથી પણ હું
કૃતાર્થ છું.’ પછી ધન સાર્થવાહે તેને આજ્ઞા આપી એટલે તેણે
વજ્રસ્વામીની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને સમ્યક્ પ્રકારે ચારિત્ર
પાળીને સ્વર્ગે ગઈ.

દશ પૂર્વને ધારણ કરનાર વજ્રસ્વામી અનેક લઘ્ય જીવોનો
ઉપદેશ દેવાવડે ઉદ્ધાર કરી આઠ વર્ષ ગૃહસ્થપણામાં રહી, ચુંમા-
લીશ વર્ષ ગુરુસેવામાં કાઠી, છત્રીશ વર્ષ યુગપ્રધાનપણે વિચરી
અઠ્ઠાશી વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી શ્રી મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણથી
પાંચસો ચોરાશી વર્ષ વ્યતીત થયાં પછી દેવપણાને પ્રાપ્ત થયા.

આનું જ નામ ધર્મ કહેવાય કે જેમાં આટલા બધા પ્રલાવ-
વાળામાં પણ આવા પ્રકારની નિર્લોભતા હોય છે. અન્ય જનોએ
પણ વજ્રસ્વામીની પેઠે નિર્લોભી થવું એવો આ કથાનો ઉપનય છે.

ઈતિ વજ્રસ્વામી કથા ૧૬.

અંતેઉર પુરબલ વાહણેહિં, વરસિરિધરેહિં મુનિવસહા ।
કામેહિં વહુવિહેહિય, છંદિજજંતા વિ નેચ્છંતિ ॥ ૪૯ ॥

“રમણિક સ્ત્રીઓ, નગરો, ચતુરંગિણી સેના અને હસ્તિ
અસ્થાદિ વાહનોએ કરીને, વરશ્રીગૃહ એટલે પ્રધાન દ્રવ્ય ભંડારે
કરીને અને બહુ પ્રકારના કામ જે પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયો તેણે
કરીને નિમંત્રિત કર્યા છતાં પણ મુનિવૃષભો (મુનિશ્રેષ્ઠી) તેને
ઈચ્છતા નથી.” ૪૯. એઓ પોતાના ચારિત્રધર્મને જ ઈચ્છે છે.

છેઓ ભેઓ વસણું આયાસ કિલેસ ભય વિવાગો અ ।
મરણું ધમ્મભલસો અરઈ અત્યાઓ સવ્વાઈ ॥ ૫૦ ॥

ગાથા ૪૯-મુણિવસહા. બહુવિહેહિં. ગાથા ૫૦-વિવાદ કલહઃ । અસ્થાઉ.

“છેદન, લેદન, વ્યસન તે કષ્ટ, આયાસ તે પ્રયાસ, ક્લેશ, ભય અને વિવાદ તે કલહ, મરણ, ધર્મબંધન અને અરતિ આ સર્વ (અર્થથી) દ્રવ્યથી પ્રાપ્ત થાય છે. એ કારણ માટે અર્થ અનર્થોનું મૂળ છે. ૫૦.

કાન વિગેરે કપાવાં તે છેદન, તરવાર વિગેરેથી લેદાવું તે અથવા સ્વજનાદિક સાથે ચિત્તમાં લેદ પડવો તે લેદન, વ્યસન તે અનેક પ્રકારની આપત્તિ, આયાસ તે દ્રવ્યોપાર્જન માટે પોતાથી કરાતો શરીરનો ક્લેશ, ભય તે ત્રાસ તે પરિચ્છેદથી જ ઉત્પન્ન થાય છે, દ્રવ્યને જ ભય હોય છે, વિવાદ તે પરમ્પર કલહ દ્રવ્યના કારણથી ઉત્પન્ન થાય છે, મરણ તે પ્રાણત્યાગ, ધર્મબંધન તે-જ્ઞાન આરિત્રરૂપ ધર્મથી પતિત થવું અથવા સદાચારનો લોપ થવો તે અને અરતિ તે ચિત્તોદ્વેગ, આ સર્વ દ્રવ્યના કારણથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. માટે દ્રવ્ય સર્વથા ત્યાજ્ય છે.

દોસસયમૂલ જાતં, પુવ્વરિસિવિવલ્લિજ્યં જઈ વંતં ॥

અથ્યં વહસિ અણુથ્યં, ક્ષીસ અણુથ્યં તવં ચરસિ ॥ ૫૧ ॥

“હે મુનિ ! જે સેંકડો દોષોનું મૂળ કારણ, મત્સ્યબંધનભૂત જાળની જેવું કર્મબંધનું હેતુભૂત હોવાથી જાળ, પૂર્વ મુનિઓએ વિશેષ પ્રકારે વર્જેલું, દીક્ષા ગ્રહણ કરતી વખતે વર્મેલું-તર્નેલું અને નરકપાતાદિ અનર્થનું કારણ હોવાથી અનર્થરૂપ એવું અર્થ જે દ્રવ્ય તેને વહન કરે છે, રાખે છે તે પછી શામાટે ફેગટ તપ વિગેરે કષ્ટ કરે છે ?” ૫૧ અર્થાત્ જે દ્રવ્ય પાસે રાખે છે તે પછી તપાનુષ્ઠાનાદિ નિષ્ક્રમ છે; માટે સાધુને તે પરિચ્છેદનો સર્વથા ત્યાગ એ જ શ્રેષ્ઠ છે. અહીં પૂર્વ મુનિ મહારાજાઓએ એટલે વજ્રવામ્યાદિકે વર્જેલું તર્નેલું કહ્યું એટલા ઉપરથી આધુનિક સમયના કર્મકાળાદિ દોષથી અર્થનું વહન કરવામાં તત્પર

ગાથા ૫૧-વાતં ત્યક્તં,

થયેલાઓનું વિવેકીઓએ આલંબન ન લેવું; આલંબન તો પૂર્વ પુરુષોનું જ લેવું.

વહુ બંધ મારણુ સેહણાઓ, કોઓ પરિગ્ગહે નત્થિ ।
તં જઈ પરિગ્ગહુચ્ચિય, જઈધમ્મો તો નણુ પવંચો ॥૫૨॥

“વધ, બંધન, મારણુ અને કદર્થનાઓ વિગેરે પરિગ્રહ મેળવામાં શું નથી જો બધું છે તો એમ જાણ્યા છતાં પણ પરિગ્રહ રાખવામાં આવે તો પછી નિશ્ચયે યતિધર્મ તે પ્રપંચ-વિડંબના માત્ર જ છે અર્થાત્ દ્રવ્ય રાખવું ને યાતિપણું બતાવવું તે નિઃકેવળ ઠગાઈ છે.” પર.

વિજ્ઞાહરીહિં સહરિસં, નરિદંદુહિયાહિં અહમહંતીહિં ॥
જં પત્થિજજઈ તઈયા, વસુદેવો તં તવસ્સ ફલં ॥ ૫૩ ॥

“હર્ષ સહિત વિદ્યાધરીઓએ અને એક બીજાની સ્પર્ધાવડે રાજપુત્રીઓએ તે અવસરે વસુદેવ કુમારની (પાણ્ડિગ્રહણુ નિમિત્તે) જે પ્રાર્થના કરી તે તેણે પૂર્વ ભવે કરેલા (વૈયાવચ્ચરૂપ અભ્યંતર) તપનું ફલ જાણવું. તે કારણુ માટે પરિગ્રહને તણુ દઈને બાહ્ય અભ્યંતર તપ કરવો તે જ શ્રેષ્ઠ છે.” ૫૩.

ઈ આસિ નંદિસેણુસ્સ, કુલં જં હરિકુલસ્સવિઉલસ્સ ।
આસી પિયામહો સુચરિએણુ વસુદેવનામુત્તિ ॥ ૫૪ ॥

“શું નંદિષેણુનું કુળ હતું? નહોતું. તે તો દરિદ્રી તુરછ કુળવાળા બ્રાહ્મણુ હતા. પરંતુ તે સદનુષ્ઠાનથી વિશાળ એવા હરિવંશ કુળના યાદવોના વસુદેવ નામે પિતામહ થયા તે કારણુ માટે કુલથી શું? સદનુષ્ઠાન જ આચરવા યોગ્ય છે.” ૫૪.

અહીં નંદીષેણુનું દર્શાવેલું જાણવું. ૧૭

ગાથા ૫૨—સેહણા કદર્થના, પખંધો, પ્રપંચો. ગાથા ૫૩—નરિદુદુહિયાહિં, અહમહમિક્યા. ગાથા ૫૪—વસુદેવો નામુત્તિ.

નંદીપેણની કથા.

મગધદેશમાં નંદિ નામના ગામમાં ચક્રધર નામે ચક્રને ધારણુ કરનાર એક દરિદ્રી વિપ્ર રહેતો હતો. તેને સૌમિલા નામે સ્ત્રી હતી. તેને નંદિપેણુ નામે પુત્ર થયો. તે પુત્રનો જન્મ થતાં જ તેના માતાપિતા મરણુ પામ્યા. તેથી તેના મામાએ તેને પોતાને ઘર લાવી મોટો કર્યો. પરંતુ યુવાવસ્થામાં પણ તે કદૂપો, મોટા માથાવાળો, મોટા પેટવાળો, વાંકા નાકવાળો, ઠીંગળો, વિકૃત નેત્રવાળો તૂટેલા કાનવાળો, પીળા કેશવાળો, પગે લંગડો, પીઠ ઉપર ત્રણવાળો, દૌર્ભાગ્યનું નિધાન અને સ્ત્રીઓને અપ્રીતિપાત્ર થયો. તે બાળક મામાને ઘર ચાકરનું કામ કરતો હતો તે જોઈ લોકોએ તેને કહ્યું કે-‘ અરે ! નિર્ભાગ્ય શિરોમણિ ! તું પર ઘરે દાસત્વ શામાટે કરે છે ? વિદેશ જઈ, પૈસો મેળવીને સ્ત્રી પરણુ. લોકોક્તિ પણ એવી છે કે ‘સ્થાનાંતરિતાની ભાગ્યાનિ’ પુરુષનું પ્રારબ્ધ સ્થાનાંતરિત હોય છે એટલે તે સ્થાનનો ફેરફાર કરવાથી પ્રગટ થાય છે.’ આ પ્રમાણેનાં લોકોનાં વચન સાંભળીને અન્ય સ્થાને જવાને ઉત્સુક થયેલા ભાણેજને તેના મામાએ કહ્યું કે-‘ તું પરદેશ શા માટે જાય છે ? મારા ઘરની અંદર સાત પુત્રીઓ છે. તેમાંની એકની સાથે તારો વિવાહ કરીશ, માટે અહીં જ મારા ઘરમાં રહે.’ તે સાંભળી નંદિપેણુ તેના મામાને ઘર જ રહ્યો અને પૂર્વવત કામ કરવા લાગ્યો, એક દિવસ નંદિપેણુને તેના મામાએ પોતાની સાતે કન્યાને બતાવ્યા અને તેને પસંદ કરવાનું કહ્યું. સાતે કન્યાઓએ કહ્યું કે-‘ હે તાત ! અમે આત્મહત્યા કરશું પણ નંદિપેણુને વરશું નહિ.’ આ પ્રમાણેનાં વચનો સાંભળીને નંદિપેણુ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘ અરે ! આમાં મારાં કર્મનો જ દોષ છે, એનો કાંઈ દોષ નથી. કરેલાં કર્મ લોગળ્યા વિના ક્ષય પામતાં નથી.’ કહ્યું છે કે—

કર્મણો હિ પ્રધાનત્વં, કિં કુર્વાન્તિ શુભા ગ્રહાઃ ।
વસિષ્ઠદત્તલગ્નોડપિ, રામઃ પ્રવ્રજિતો વને ॥

“કર્મણું જ પ્રધાનત્વ છે, તેમાં શુભ ગ્રહો પણ શું કરે? રામને ગાદીએ બેસવાને માટે વશિષ્ઠ મુનિએ મુહૂર્ત આપેલું હતું છતાં પણ તે મુહૂર્તે તેને બનમાં જવું પડ્યું.”

આ પ્રમાણે વિચારી દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્યવડે તે મામાના ઘરમાંથી નીકળી ફરતો ફરતો રતનપુર નગરે ગયો. ત્યાં ઉપવનના કોઈ એક ભાગમાં વચ્ચરહિત થઈ ક્ષીડા કરતું કામરસથી ઉન્મત્ત થયેલું. પરસ્પર ગાઠ આલિંગનથી જોડાયેલું સ્ત્રીપુરુષનું જોડું જોઈ નંદિષેષુ મનમાં બહુ જ ખિન્ન થયો અને આત્મહત્યા કરવા માટે વનમાં ગયો. ત્યાં તેને સુસ્થિત નામના મુનિ મળ્યા. મુનિએ કહ્યું કે— હે મુગ્ધ! આવા અજ્ઞાન મૃત્યુથી તને શો લાભ થવાનો છે? પૂર્વે અનંતીવાર વિષયાદિકના સેવનથી કોઈ પણ પ્રકારની સિદ્ધિ થઈ નથી; માટે કાંઈક ધર્મકાર્ય કર કે જેથી કાર્યસિદ્ધિ થાય. આ સર્પની ક્ષુબ્ધ જેવા ભયંકર અને પરિણામે અતિ કટુ એવા વિષયસુખથી શો લાભ છે? વળી, રોગનો ભંડાર એવું આ શરીર પણ અનિત્ય છે.’ કહ્યું છે કે—

પણુકોડી અડસદ્દી, લખખા નવનવઈ સહસ્સ પાંચસયા ।
ચુલસી અહિઆ નિરએ, અપઠકાણુંમિ વાહિઓ ॥

“સાતમી નરકના અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકાવાસમાં પાંચ કોડ અડસઠ લાખ નવાણું હજાર પાંચશે ને ચોરાશી વ્યાધિઓ છે.”

૧ આ પ્રમાણેના વ્યાધિ સત્તાગત સર્વ શરીરમાં રહેલા હોય છે. ફક્ત સાતમી નરકના નારકીને વિપાકોદયે વર્તે છે અને અન્ય જીવોને વિપાકમાં વર્તતા નથી, પરંતુ મનુષ્યશરીરના સાડાત્રણ કોડ રોમરાય કહેવાય છે તેની સાથે સંબંધ કરતાં એકેક રોમરાયે પોણાખખે વ્યાધિઓ ગણી શકાય છે.

તેથી આ અનિત્ય દેહવડે સારભૂત એવા ધર્મને અંગીકાર કર. કારણ કે આ મનુષ્યલવ અત્યંત દુર્લભ છે અને તે ધર્મ વિના વ્યર્થ છે. કહ્યું છે કે—

સંસારે માનુષ્યં સારં, માનુષ્યે ચ કૌલિન્યમ્ ।
કૌલિન્યે ધર્મિત્વં, ધર્મિત્વે ચાપિ સદયત્વમ્ ॥

સંસારમાં મનુષ્યજન્મ સારરૂપ છે, મનુષ્યજન્મમાં કુલિનપણું સારરૂપ છે, કુલિનપણામાં ધર્મ પાળવો એ સારરૂપ છે અને ધર્મ પાળવામાં પણ દયાયુક્ત થવું એ સારભૂત છે.”

આ પ્રમાણેની ગુરુમહારાજની અમૃત તુલ્ય દેશના સાંભળીને વિષયતાપથી નિવૃત્ત થઈ તેણે ગુરુ પાસે દીક્ષા લીધી, અને ઉચ્ચ-વિહારીપણે ગુરુની સેવા કરતાં વિચરવા લાગ્યા. તેઓ છકું છકુંને અંતે પારણું કરવા લાગ્યા અને અત્યંત વૈરાગ્યથી મનને પૂર્ણ કરી ‘દરરોજ મારે પાંચશે સાધુઓની વૈયાવચ્ચ કરવી’ એવો નિયમ ગ્રહણ કર્યો. સાધુની વૈયાવચ્ચનું મોટું પુણ્ય કહ્યું છે કે—

વેયાવચ્ચં નિયયં, કરેહ ઉત્તમગુણે ધરંતાણું ।
સવ્વં કિર પડિવાઈ, વેયાવચ્ચં અપ્પડિવાઈ ॥

“ઉત્તમ ગુણ ધારણ કરનારાઓની વૈયાવચ્ચ નિરંતર કર. કારણ કે સર્વ ગુણ પ્રતિપાતિ છે અને વૈયાવચ્ચ ગુણ અપ્રતિપાતી છે.”

આ પ્રમાણે વિચારીને નંદિષેણ મુનિ ગામમાં આહાર પાણી વહોરી લાવી પછી પોતે સાધુઓને અર્પણ કરીને પારણું કરે છે. આ કારણથી સંઘની અંદર તેની ઘણી પ્રશંસા થઈ. એક દિવસ સૌધર્મ ઈંદ્રે નંદિષેણના નિયમની પ્રશંસા કરી તેને નહિ સહનહતા એ દેવો નંદિષેણના નિયમની પરીક્ષા કરવાને માટે રત્નપુરે આવ્યા.

એક દેવ નગર ખહાર ઉદ્યાનમાં ગ્લાન મુનિનું રૂપ ધારણ કરીને રહ્યો, અને ખીજી દેવ મુનિને રૂપે નગરની અંદર જ્યાં નંદિષેષુ મુનિ છટું પારણું કરવા બેસે છે ત્યાં આગ્યો. જેવામાં પહેલો આસ (કૌળીઓ) મુખમાં મૂકે છે તેવામાં પેલો સાધુવેષવાળો દેવ ત્યાં આવીને બોલ્યો કે—‘અરે! નંદિષેષુ! મારા ગુરુ નગરની ખહાર ઉદ્યાનમાં અતિસારના રોગથી પીડા પામે છે અને તું વૈયાવચ્ચ કરનાર કહેવાય છે છતાં નિશ્ચિતપણે લોજન કરવા કેમ બેઠો છે?’ તેવાં વચન સાંભળતાં જ હાથમાં લીધેલો આસ છોડી દઈ આહાર ઉપર વચ્ચ ઠાંકીને તે સાધુ સાથે નંદિષેષુ મુનિ ખહાર ચાલ્યા. સાધુદેવે કહ્યું કે ‘અરે! પ્રથમ દેહશુદ્ધિ કરવાને માટે તું જળ લઈ લે.’ એટલે નંદિષેષુ જળ વહોરવા ચાલ્યા. પરંતુ તે જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં ત્યાં અશુદ્ધ જળ મળે છે તોપણ તે ખિન્ન થતા નથી. એ પ્રમાણે આખા નગરમાં બે વાર ફરતાં છતાં દેવના ઉપરોધથી તેને શુદ્ધ જળ મળ્યું નહિ. ખીજી વાર જળ લેવા ફરતાં લાલાંતરાય કર્મના ક્ષયોપશની પ્રબલતા થવાથી અને તપક્ષિધથી દેવે કરેલો ઉપરોધ નિવૃત્ત થતાં શુદ્ધ જળ મળ્યું, તે જળ લઈને દેવમુનિની સાથે વનની અંદર ગ્લાન મુનિ પાસે આગ્યો. ગ્લાન મુનિએ નંદિષેષુને ઘણાં કર્કશ વચનો કહ્યાં, પરંતુ નંદિષેષુ પોતાનો જ દોષ જુએ છે. મનની અંદર જરાયે ક્રોધથી કલુષિત થતા નથી. તેણે કહ્યું કે ‘હે ગ્લાન મુનિ! મારો અપરાધ ક્ષમા કરો.’ એટલું બોલી તેનું શરીર જળવડે સાફ કરી કહ્યું કે ‘હે સ્વામી! આપ ઉપાશ્રયે પધારો, જેથી ઔષધ કરવા વડે સમાધિ પમાડી શકાય.’ દેવરૂપ સાધુએ કહ્યું કે—‘હે નંદિષેષુ! મારા શરીરમાં ચાલવાની શક્તિ નથી તેથી હું કેવી રીતે આવું?’ ત્યારે નંદિષેષુ ગ્લાન મુનિને પોતાની ખાંધ ઉપર બેસાડીને ચાલ્યા. માર્ગમાં તેણે તેના ઉપર અતિ દુર્ગંધવાળી અશુદ્ધિ કરી; અને ‘અરે નંદિષેષુ! તને ઘિઝાર થે! કારણ કે તું ઉતાવળો ઉતાવળો ચાલે

છે, તેથી મને બહુ કષ્ટ થાય છે.' ઈત્યાદિ કટુ વાક્યથી તેની બહુ તર્જના કરે છે, પરંતુ નંદિષેણુ તો તીવ્રતર શુભ પરિણામવાળા થયા સતા ચિંતવે છે કે 'આ મહાત્મા કેવી રીતે સ્વસ્થ (નિરોગી) થશે?' આમ વિચારીને તે બોલ્યા કે—'અરે ગ્લાન મુનિ! મારું દુષ્કૃત્ય મિથ્યા થાઓ. હવે હું તમને સારી રીતે લઈ જઈશ' એમ બોલતા આગળ ચાલવા લાગ્યા. પછી દેવે વિચાર કર્યો કે 'અહો! આ મુનિને ધન્ય છે મેં! તેને અત્યંત ખેદ પમાડ્યા છતાં તે જરાપણુ ચલિત થયા નહિ. મારે ઈન્દ્રતું વચન સત્ય છે.' આ પ્રમાણે વિચાર કરી દેવમાયાને સંહરી લઈ દિવ્ય રૂપ ધારણુ કરીને બોલ્યા કે—'હો સ્વામી! ઈન્દ્રે જેવી રીતે તમારું વર્ણન કર્યું હતું તેવું જ મેં જોયું' પવિત્ર આત્માવાળા તમને ધન્ય છે! તમે જ ક્રોધને જીત્યા છે. મારો અપરાધ ક્ષમા કરો.' આ પ્રમાણે વારંવાર કહી નંદિષેણુ મુનિના પગમાં પડી તે દેવ પોતાને સ્થાને ગયા.

ગોશીર્ષચંદનથી જેના શરીર ઉપર લેપ કરાયેલો છે એવા નંદિષેણુ મુનિ પોતાને સ્થાને આવ્યા. પછી ઘણા કાળ સુધી વૈયાવચ્ચ કરી નાના પ્રકારના અભિગ્રહોને પાળતાં દુષ્કર તપ કર્યું. બાર હજાર વર્ષ પર્યંત ચારિત્રધર્મ પાળી પ્રાંત સમયે સંલેખના કરીને દર્ભના સંથારા ઉપર બેસી ચતુર્વિધ આહારનો ત્યાગ કર્યો. હવે તે સમયે તેવા કોઈ પ્રકારના કર્મનો ઉદ્ધય થવાથી પોતાનું સંસારીપણાનું દુર્ભાગ્ય યાદ કરી નંદિષેણુ મુનિએ એવું નિયાણું કર્યું કે 'આ તપચારિત્રાદિના પ્રભાવથી હું આવતા મનુષ્યલવમાં સ્ત્રીપ્રિય થઈ.' એ પ્રમાણે નિદાન કરી, મરણ પામીને આઠમા સહસ્ર દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

દેવલોકથી સ્વર્ગને નંદિષેણુનો જીવ સોરીપુર નગરમાં અંધક-વિષ્ણુ રાજાની સુલદ્રા રાણીની કુક્ષિમાં સમુદ્રવિજય આદિ નવ

મોટા ભાઈઓ પછી વસુદેવ નામે નાના ભાઈ તરીકે જન્મ્યો. તેણે પાછલા લવમાં નિવાન કરેલું હોવાથી તે અતિ સૌંદર્યવાન, સુલગ અને લોકપ્રિય થયો. તે નિશ્ચિંતપણે નગરમાં સ્વેચ્છાએ કરે છે. તેનું રૂપ જોઈ મોહ પામેલી નગરવાસી સ્ત્રીઓ ધરકામ છોડી તેની પાછળ ભગ્યા કરે છે. લાજવાળી કુલવાન સ્ત્રીઓ પણ પોતાનો ધર્મ તણ દે છે. આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓનું વ્યાકુળપણું જાણી આકુલ થયેલા નગરવાસી લોકોએ સમુદ્રવિજય પાસે આવી અરજ કરી કે “સ્વામિન્ ! આ વસુદેવને ધરની અંદરજ રાખવા જોઈએ. કારણ કે તેના રૂપથી મોહિત થયેલી પૌરસ્ત્રીઓએ કુલાચાર આદિનો પણ ત્યાગ કરેલ છે. તેને લીધે કુલાંગનાના આચારની હાનિ થાય છે, અને આ અનાચારને નહિ અટકાવવાથી તમારો પણ દોષ ગણાય છે.” એ પ્રમાણે સાંભળીને સમુદ્રવિજયે વસુદેવને યોગ્ય રીતે શિખામણ આપીને મહેલની અંદર રાખ્યા. તે ત્યાં કલાભ્યાસ કરવા લાગ્યા.

એક દિવસે ઉનાળાની ઋતુમાં શીવાદેવીએ ગોશીર્ષઅંદન ધસી સોનાનું કુચોળું ભરી ઠાસીના હાથે પોતાના પતિ સમુદ્રવિજયને મોકલ્યું. માર્ગમાં વસુદેવે બળાત્કારથી લઈ તેનું પોતાના શરીર ઉપર વિલેપન કર્યું. તેથી ઠાસીએ કહ્યું કે-અટક્યાળા છે તેથી જ આવા ગુપ્તિસ્થાનમાં રાખવામાં આવ્યા છે. પછી તે સંબંધી બધો બ્યતિકર સાંભળીને પાછલી રાતે એકાકી નગરની બહાર નીકળી કોઈ સ્થાનેથી એક મૃતક લઈ આવી દરવાજા પાસે તેને બાળીને પછી લખ્યું કે-‘વસુદેવ અત્ર બળી મુઓ છે, તેથી હવે નગરના સર્વ લોકોએ સુખેથી રહેવું.’ આ પ્રમાણે લખીને તે નગરમાંથી નીકળી ગયા. પ્રાતઃકાલે સમુદ્રવિજયે તે વાત સાંભળીને અતિ શોક કર્યો અને વિચારવા લાગ્યા કે-‘અરે ! આ માનીએ હુપ્કુલને ઉચિત શું કર્યું ? પણ હવે શું કરીએ ? ભાવી

કોઈ પ્રકારે અન્યથા થતું નથી' વસુદેવ પણ પૃથ્વીમાં ભ્રમણ કરતાં સતા નવાં નવાં રૂપ, નવાનવાં વેષ ને નવાં નવાં આચરણોથી ભાગ્યવશાત્ હજારો વિદ્યાધરની કન્યાઓ અને હજારો રાજકન્યાઓ પરણ્યા. એ પ્રમાણે એકસો વીસ વર્ષ" પર્યંત દેશાટન કરતાં તેણે ૭૨૦૦૦ સ્ત્રીઓનું પાણિગ્રહણ કર્યું. પછી રોહિણીના સ્વયંવરમાં આવીને કુબ્જરૂપીથી તેને પરણી, યાદવો સાથે યુદ્ધ કરી, ચમત્કાર દેખાડી, પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરી સમુદ્રવિજય આદિને આનંદ ઉત્પન્ન કર્યો. લોકો આશ્ચર્ય પામ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે "અહો! આના પૂર્વ પુણ્યનો પ્રાગ્ભાર તો બહુ વિશેષ જણાય છે." પછી સ્વજનોની સાથે વસુદેવ સોરીપુર નગરે આવ્યા. અને છેવટે દેવક રાજાની પુત્રી દેવકીનું પાણિગ્રહણ કર્યું. તે દેવકીની કુક્ષિથી શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ ઉત્પન્ન થયા અને તેના પુત્રો શંભુ, પ્રદ્યુમ્ન વિગેરે થયા. આ પ્રમાણે વસુદેવ હરિવંશના પિતામહ થયા.

આ સઘળું પૂર્વ ભાગમાં આચરેલા વૈયાવચ્ચ રૂપ અભ્યંતર ને છઠ્ઠું અકુમાદિ બાહ્ય તપનું કૃણ જાણવું. એ પ્રમાણે બીજાઓએ પણ બંને પ્રકારનાં તપને વિષે પ્રયત્ન કરવો.

સપરક્રમ રાહલવાઈએણુ, સિસે પલાવિએ નિઅએ ।
ગયસુકમાલેણુ ખમા, તહા કયા જહ શિવં પત્તો ॥૫૫॥

“પરાક્રમવાળા અને રાજાના બંધુ બહુ લાલનપાલન કરેલા એવા ગજસુકમાળ મુનિએ પોતાનું મસ્તક બળતે સતે પણ એવી ક્ષમા કરી કે જેથી તેઓ મોક્ષ પ્રત્યે પામ્યા.” અહીં ગજસુકમાળનું દેશાંત જાણવું. ૧૮.

ગજસુકમાળની કથા.

દ્વારિકા નગરીમાં શ્રી કૃષ્ણ નામે વાસુદેવ રાજા હતા. તેની માતા દેવકી નામે હતી. ત્યાં શ્રી નેમિનાથ જિનેશ્વર સમવસ્યા.

દેવોએ આવીને સમવસરણ ક્યું. નેમિનાથ ભગવાને દેશના આપી. સલાજનો પોતપોતાના સ્થાને જતાં ભદ્રિપુરમાં રહેનારા છ ભાઈ સાધુઓ ભગવાનની આજ્ઞા લઈ છકુંને પારણે ખબેના સંઘાડે ત્રણ ભાગે નગરીમાં ભિક્ષા અર્થે નીકળ્યા. તેમાંના પહેલા બે મુનિ ફરતાં ફરતાં દેવકીના મંદિરે આવ્યા. તેમને જોઈને મનમાં અતિ હરખાતી દેવકીએ લાડુવડે પ્રતિલાભ્યા. તેઓના ગયા પછી બીજા બે મુનિ પણ ત્યાંજ આવ્યા. તેમનું પણ દેવકીએ ભાવ પૂર્વક મોઢક વહોરાવી સન્માન ક્યું. તેઓના ગયા પછી દૈવયોગે ત્રીજા બે મુનિ પણ આવ્યા. સરખી આકૃતિવાળા અને અતિ ઉદ્ધાસ ઉત્પન્ન કરનારા તેમને જોઈને દેવકી વિચાર કરવા લાગ્યા કે ‘આ પ્રમાણે એકને એક ઠેકાણે ત્રીજીવાર આહાર માટે આવવું શુદ્ધ સાધુઓને ઘટતું નથી, તેથી આનું શું કારણ હશે?’ એ પ્રમાણે વિચાર કરી તેમને પૂછ્યું કે—“હે મહાનુભાવ! આ દ્વારકા નગરી બહુ વિશાલ છે, તેમાં શ્રાવકો પણ ઘણા છે; તે છતાં વારેવારે અહીં આવવાનું શું પ્રયોજન છે? શું આ નગરીમાં આહાર મળતો નથી? અથવા શું સાધુઓ વધારે છે? કે ભૂલથી આવવું થયું છે?” એ પ્રમાણે દેવકીએ પૂછવાથી તે સાધુ યોલ્યા કે—‘હે સુશ્રાવિકા! અમે છ ભાઈઓ છીએ. છકુંને પારણે પ્રથક્ પ્રથક્ વહોરવા નીકળતાં જુદા જુદા તમારે ઘેર આવેલા છીએ. અમે એક સરખી આકૃતિવાળા હોવાથી તમને સંશય ઉત્પન્ન થયેલો છે.’ તે સાંભળી દેવકીએ વિચાર કર્યો કે “આ છએ મુનિ સરખી આકૃતિવાળા છે અને કૃષ્ણ જેવા દેખાય છે. મને પણ એઓને જેવાથી પુત્રદર્શન તુલ્ય આનંદ થાય છે. પૂર્વે પણ ‘અતિમુક્ત’ મુનિએ મને કહ્યું હતું કે ‘તને આઠ પુત્ર થશે.’ તેથી આ મારા પુત્રો તો નહિ હોય?” એવો સંદેહ તેને થયો. બીજે દિવસે તે નેમીશ્વર ભગવાન પાસે ગઈ અને વાંદીને પૂછવા લાગી કે—‘હે સ્વામિન્! ગઈ કાલે છ સાધુઓના દર્શનથી

મને ઘણા આનંદ થયો, તેથી તે ઉપરના અતિ સ્નેહનું શું કારણ છે ?' લગવાને કહ્યું કે—“એ છએ સાધુઓ તારા પુત્રો છે. કંસના ભયથી હરિષ્ણુગમેષી દેવે તેને જન્મતાં જ ઉપાડી તેને બદલે સુળસાના મૃતક પુત્રો મૂકીને ભદ્રિલપુરમાં નાગપત્ની 'સુલસા'ના ઘરે તેમને સોંપ્યા હતા. ત્યાં તેઓ મોટા થયા. યુવાન વય પામતાં તેઓને બત્રીશ બત્રીશ કન્યાઓ પરણાવી. તેઓએ મારી દેશના સાંભળીને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થવાથી સંસારનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. તેઓ કાયમ છકૂનો તપ કરવા લાગ્યા. આજે છકૂને પારણે મારા આદેશથી નગરીમાં આહાર અર્થે નીકળ્યા, અને તમારે ઘેર પ્રથક્ પ્રથક્ જોડલે આવ્યા. તેમને જોવાથી પુત્રસંબંધને લીધે તમને હર્ષ ઉત્પન્ન થયા.”

આ પ્રમાણે લગવાનનાં વચન સાંભળીને દેવકી ઘરે આવી પશ્ચાત્તાપ કરતી સતી મનમાં વિચારવા લાગી કે 'વિકસિત સુખવાળા અને કોમળ હાથ પગવાળા પોતાના પુત્રને જે રમાડે છે અને ખોળામાં બેસાડે છે તે સ્ત્રીને ધન્ય છે ! હું તો અધન્ય અને દુર્ભાગી છું; કારણ કે મેં મારા એક પુત્રને પણ રમાડ્યો નથી.' આ પ્રમાણે ચિંતાયુક્ત થઈને ભૂમિ તરફ દૃષ્ટિ રાખી રહેલા પોતાની માતા દેવકીને કૃષ્ણે ઢીઠા એટલે તેમણે ચિંતાનું કારણ પૂછ્યું. દેવકીએ ચિંતાનું કારણ કહી બતાવ્યું. પછી માતાનો મનોરથ પૂર્ણ કરવા માટે અક્રમ તપ કરીને તેણે દેવનું આરાધન કર્યું. દેવે આવીને વરદાન આપ્યું કે 'દેવકીને પુત્ર થશે, પણ તે ઘણા કાળ સુધી ઘરમાં રહશે નહિ. એવું કહી દેવ સ્વસ્થાને ગયો.

અનુક્રમે સિંહના સ્વપ્નથી સૂચિત પુત્ર થયો, તેનું નામ 'ગજસુકમાલ' રાખવામાં આવ્યું, ક્રમે કરીને તે આઠ વર્ષનો થયો. માતાના આગ્રહથી તેને સોમિલ બ્રાહ્મણની આઠ પુત્રી પરણાવી. પછી નેમીશ્વર લગવાનની દેશના સાંભળી સંસારની અસારતા બાળી ગજસુકમાલે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું; અને પ્રભુની આજ્ઞા લઈ સ્મશાનભૂમિમાં કાયોત્સર્ગ મુદ્રાએ રહ્યા.

તે અવસરે કરતાં કરતાં ત્યાં આવેલા સોમિલે તેને જોઈને કહ્યું કે—‘ આ દુષ્ટે મારી નિરપરાધી બાળાઓને ફેગટ પરણીને વગોવી. ’ આ પ્રમાણે ઉત્પન્ન થયેલ છે દ્વેષ જેને એવા સોમિલે તેના મસ્તક ઉપર માટીની પાળ બાંધીને તેમાં ઘગધગતા અંગારા ભર્યાં. અગ્નિવડે મસ્તક વળતાં છતાં પણ ગજસુકમાલે અપૂર્વ ક્ષમા ધારણ કરી અને શુકલ ધ્યાનવડે અંતકૃત કેવલી થઈને મોક્ષે ગયા.

ખીજે દિવસે શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુને વાંદવા આવ્યા. તેણે પ્રભુને પૂછ્યું કે—‘ ગજસુકમાલ ક્યાં છે ? ’ લગવાને કહ્યું કે—‘ તેણે પોતાનું કામ સાધી લીધું. ’ એમ કહીને પછી તેનું સઘળું વૃત્તાંત કહ્યું. કૃષ્ણે કહ્યું કે—‘ હે સ્વામિન્ ! આ કુકર્મ કેણે કર્યું ? ’ લગવાને કહ્યું કે—‘ તને જોઈને જેનું હૃદય ફાટી જાય ને મૃત્યુ પામે તેનાથી એ કાર્ય થયું છે એમ સમજજે. ’ શોકમગ્ન થયેલ કૃષ્ણ નગર તરફ પાછા આવતા હતા તેવામાં તેને સોમિલ સામે મળ્યો. ભયથી નાસતાં તેનું હૃદય ફાટી જવાથી તે મરણ પામીને ઋષિ-હત્યાના પાપથી સાતમી નરકે ગયો.

ઘૈર્યાવાન ગજસુકમાલે જે પ્રમાણે ક્ષમા ધારણ કરી તે પ્રમાણે અન્ય પ્રાણીઓએ પણ સમગ્ર સિદ્ધિને દેનારી ક્ષમા ધારણ કરવી એવો આ કથાવડે ઉપદેશ છે.

રાયકુલેસુવિ જ્ઞયા, ભીયા જરમરણુગભવસહીણું ।

સાહુ સહંતિ સવ્યં, નીયાણુવિ પેસપેસાણું ॥ ૫૬ ॥

અર્થ—“ રાજકુળમાં ઉત્પન્ન થએલા છતાં પણ જરા મરણુ ને ગભાંવાસનાં દુઃખથી ભય પામેલા એવા મુનિ પોતાના ઠાસના કરેલા સર્વ ઉપસર્ગો પણ સહન કરે છે. ” ॥ ૫૬ ॥

પણુમંતિ ય પુવ્વયરં, કુલયા ન નમંતિ અકુલયા પુરિસા ।

પણુઓ પુર્વિ ઈહ જઈ-જણુરસ જહ અક્વટ્ટિમુણી ॥ ૫૭ ॥

ગાથા ૫૬—ભીતાઃ ત્રસ્તાઃ સાહુ.

અર્થ—“કુળવાન પુરુષો પ્રથમ નમે છે, અકુલીન નમતા નથી. અહીં જેમ ચક્રવર્તી મુનિ (પૂર્વના) ચતીજનને પ્રથમ નમ્યા [તેનું દષ્ટાંત જાણવું]. ૫૭ અર્થાત્ પોતે છ ખંડની ઋદ્ધિ છોડીને મુનિ થયેલા છતાં પૂર્વના-દીક્ષા પર્યાયે જ્યેષ્ઠ મુનિને ચક્રવર્તી મુનિ પ્રથમ નમ્યા”. ૫૭.

જહ ચક્રવવટીસાહુ સામાઈગ્મ સાહુણુ નિરવયારં ।
ભણિઓ નચેવ કુવિઓ, પણુઓ ખહુ અત્તાણુ ગુણેણુ ॥ ૫૮ ॥

અર્થ—“જેમ ચક્રવર્તી સાધુને (પ્રથમ ખીજા મુનિઓને નમસ્કાર ન કરવાથી) સામાન્ય સાધુએ નિષ્કુરપણે તુંકારો કરીને કહ્યું કે તું આ તારાથી દીક્ષાપર્યાયે મોટા મુનિઓને વંદના કર) તથાપિ તે બિલકુલ કોપાયમાન થયા નહિ અને જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર ગુણવડે શ્રેષ્ઠ-ખહુપણાવાળા મુનિઓને નમ્યા.” ૫૮.

અહીં સામાન્ય સાધુ તે દીક્ષાપર્યાયે લઘુ સમજવા.
તે વન્ના તે સાહુ, તેસિં નમો જે અકજ્જળ પરિવિરયા ।
ધીરા વય મસિહારં—ચરંતિ જહ થૂલિભદ્રમુણી ॥ ૫૯ ॥

અર્થ—“તે પુરુષ ધન્ય-કૃતપુણ્ય, તે સાધુ-સત્પુરુષ, તે પુરુષને નમસ્કાર થાઓ કે જે અકાર્યથી નિવૃત્ત થયા છે. એવા ધીર પુરુષો જેમ થૂલિભદ્ર મુનિએ આચર્યું તેમ વ્રત જે ચતુર્થ વ્રત તે અસિધાર સદશ-ખડ્ગની ધાર ઉપર ચાલવાની જેવું આચરે છે પાળે છે.” ૫૯ અહીં શ્રીસ્થૂલિભદ્રનું દ્રષ્ટાંત જાણવું. ૧૯.

શ્રી સ્થૂલિભદ્રનું દ્રષ્ટાંત.

પાટલીપુરમાં નંદ નામે રાજા હતો. તેને ‘શકડાલ’ નામે નાગરપ્રાહ્મણ જ્ઞાતિનો મંત્રી હતો. તેને લાચ્છલદે નામની સ્ત્રી

ગાથા ૫૮—ચક્રવવટિ. સાહુ સાહુણુ, સાહુણુ. નિરવયારં.

ગાથા ૫૯—પરિવડિયા થૂલભદ્રમુણી.

હતી. તેને 'સ્થૂલિભદ્ર' નામે મોટો પુત્ર હતો અને ખીન્ને 'શ્રીયક' નામે હતો, તથા 'યક્ષા' આદિ સાત પુત્રીઓ હતી. સ્થૂલિભદ્ર યુવાવસ્થામાં વિનોદ કરતો સતો એક દિવસ મિત્રોથી પરિવૃત્ત થઈ વન જોવાને ગયો પાછો આવતાં તેને 'કોશા' નામની વેશ્યાએ જોયો. તેના રૂપથી મોહિત થયેલી તે વેશ્યાએ તેને વાત કરવાના મિષથી ખોટી કરી ચાતુર્યશુભથી તેનું ચિત્ત વશ કરી લીધું. સ્થૂલિભદ્ર પણ તેના શુભ ને રૂપથી રંજિત થઈ તે વેશ્યાને ઘેર રહ્યો; અને તેની સાથે વિષયસુખ લોગવતો સતો તે નવા નવા વિનોદ કરવા લાગ્યો. તેના પિતા પણ પુષ્કળ દ્રવ્ય મોકલવા વડે તેનું ઇન્દ્રિય પૂર્ણ કરવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે ત્યાં બાર વર્ષ સુધી રહેલા સ્થૂલિભદ્રે સાડીબાર કોઠ સોનામહોરને વ્યય કર્યો. તે અવસરે વરરુચિ બ્રાહ્મણે કરેલા પ્રયોગથી શકડાલ મંત્રીનું મરણ થયું. તે વખતે નંદ રાજાએ શ્રીયકને પ્રધાનપદ આપવાને માટે બોલાવ્યો. ત્યારે શ્રીયકે કહ્યું કે—'હે સ્વામી ! મારો મોટો ભાઈ કોશા વેશ્યાને ઘેર છે, તે પ્રધાનપદને યોગ્ય છે.' નંદે બોલાવવાને સેવકો મોકલ્યા. તે આવ્યો. તેને મંત્રીપદ આપતાં તેણે એકાએક ન સ્વીકાર્યું. રાજાએ કારણ પૂછતાં સ્થૂલિભદ્રે કહ્યું કે—'સ્વામીન્ ! વિચાર કરીને ગ્રહણ કરીશ.' રાજાએ વિચાર કરવાની રજા આપી, એટલે અશોકવાટિકામાં એકાંત સ્થળે જઈને વિચાર કરવા લાગ્યો કે—'આ સંસારમાં કોઈ કોઈનું નથી સર્વ સ્વાર્થી છે.' કહ્યું છે કે—

વૃક્ષં ક્ષીણુક્લં ત્યજન્તિ વિહંગાઃ શુષ્કં સરં સારસાઃ ॥
 પુષ્પં પર્યુષિતં ત્યજન્તિ મધુપા દગ્ધં વનાંતં મૃગાઃ ।
 નિર્દ્રવ્યં પુરુષં ત્યજન્તિ ગણિકા ભૃષ્ટં નૃપં સેવકાઃ ॥
 સર્વાઃ સ્વાર્થવશાજ્જનોમિરમતે નો કસ્ય કો વલ્લભઃ ॥

“પક્ષીઓ ફલ વિનાના વૃક્ષનો, સારસ પક્ષીઓ જળ વિનાના સરોવરનો, જમરો ફરમાયેલાં પુષ્પોનો, મૃગો બળેલા

બનનો, ગણિકા નિર્ધન પુરુષનો અને સેવક લોકો રાજ્યબ્રહ્મ થયેલાં રાજાનો ત્યાગ કરે છે. માટે સર્વ સ્વાર્થને વશ થઈને રમ્યા કરે છે. બાકી વાસ્તવિક રીતે કોઈ કોઈને પ્રિય નથી.”

“જ્યારે મારા પિતા રાજ્યનાં અનેક કાર્યો કર્યા છતાં પ્રાંતે કુમૃત્યુથી મરણ પામ્યા તો મને આ રાજ્યમુદ્રાથી શું સુખ મળશે. માટે આ અનર્થના કારણભૂત રાજ્યમુદ્રાને ધારણ કરવી તેને ધિક્કાર છે ! અને આ વિષયસુખને પણ ધિક્કાર છે ! કે જેથી તેને વશ થયેલા એવા મને પિતાના મરણની પણ ખબર પડી નહિ.” એ પ્રમાણે વિચાર કરી, વૈરાગ્યપરાયણ થઈ, પંચમુષ્ટિ લોચ કરી, શાસનદેવીએ આપેલા સાધુવેષને ધારણ કરી, રાજાની સલામાં આવીને તેણે ધર્મલાભ આપ્યો. આ જોઈ સકલ સભા આશ્ચર્ય પામી. નંદ રાજાએ પૂછ્યું કે—‘ આ શું કર્યું ? ’ સ્થૂલિભદ્રે કહ્યું કે—‘ મેં સારી રીતે વિચાર્યું અને પછી કરવા યોગ્ય લાગ્યું તે કર્યું.’ એમ કહી શ્રી સંભૂતિવિજય આચાર્ય પાસે જઈ વિધિપૂર્વક ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું.

આ હકીકત સાંભળી કોશા અતિ દુઃખિત થઈ આંખમાં અશ્રુ લાવી વિરહાતુરપણે વિવિધ પ્રકારના વિલાપ કરવા લાગી કે—‘ હે ચતુર ચાણક્ય ! તમે રાજમુદ્રા તણને લિક્ષામુદ્રા શામાટે અંગીકાર કરી ? હે પ્રાણનાથ ! મારા તમારા વિના કોનો આધાર છે ? હવે હું શું કરું ? કેવી રીતે જીવું ? ’ એવી રીતે અનેક પ્રકારનાં વિરહવાક્યો બોલવા લાગી.

અહીં સ્થૂલિભદ્રને ઘણા દિવસો વ્યતીત થતાં ચાતુર્માસ ઉપર એક સાધુએ ગુરુ પાસે આવીને કહ્યું કે—‘ સિંહગુફા પાસે ચાતુર્માસ કરવા ઈચ્છું છું.’ એ પ્રમાણે આજ્ઞા માગી એટલે બીજા મુનિએ કહ્યું કે—‘ હું સર્પના બીલ પાસે ચાતુર્માસ કરવા ઈચ્છું છું.’ ત્રીજા મુનિએ કહ્યું કે—‘ હું કુવાની અંતરાળે રહેલા લાકડા

ઉપર (ભારવટ ઉપર) ચાતુર્માસ કરવા ઇચ્છું છું.” ત્યારે ચોથા સાધુ સ્થૂલિભદ્રે કહ્યું કે— ‘કોશા વેશ્યાના ઘરમાં ચાતુર્માસ કરવા ઇચ્છું છું.’ ગુરુએ યોગ્યતા જાણીને ચારે મુનિને આજ્ઞા આપી.

સ્થૂલિભદ્ર ગુરુને નમીને કોશા વેશ્યાને ઘર ગયા. તેને આવતાં જોઈ કોશા અતિ હર્ષિત થઈ અને સામે આવીને પગમાં પડી, તેની આજ્ઞા લઈ સ્થૂલિભદ્ર તેની ચિત્રશાલામાં ચાતુર્માસ રહ્યા. તે હંમેશાં ષટ્તરસનો આહાર કરે છે, સમય પણ વર્ષા ઋતુનો છે, નિવાસ ચિત્રશાળામાં છે, પ્રીતિ કોશાની છે, અને પરિચય ખાર વર્ષનો છે. વળી નેત્ર ને મુખનો વિલાસ, હાવભાવ, ગાન, તાન, માન, વીણા ને મૃદંગના મધુર શબ્દો સહિત નાટ્યવિનોદ વિગેરે નાના પ્રકારના વિષયોને સ્થૂલિભદ્ર આગળ પ્રગટ કરતી અને પોતાનો હાવભાવ બતાવતી કોશા કહે છે કે— ‘હે સ્વામિન! સ્વાધીન એવી ધામિનીનાં કુચસ્પર્શ અને આલિંગન આદિ છોડીને આવું કઠોર તપ શામાટે કરો છો? કહ્યું છે કે—

સંદષ્ટેઽધરપલ્લવે સચક્રિતં હસ્તાગ્રમાધુન્વતી ।
મામા મુચ્ય શકેતિ કોપવચનૈરાનર્તિતબ્રૂલતા ॥
સીત્કારાચિતલોચના સરભસં ચૈશ્યુષ્પિતો માનિની ।
પ્રાપ્તં તૈરમૃતં શ્રમાય મથિતો મૂઢૈસ્સુરૈઃ સાગરઃ ॥

“ અધર પલ્લવનો દંશ કરતાં ચક્રિત થઈને હસ્તના અગ્ર ભાગને ધૂણાવતી, અને ‘નહિ નહિ, હે શક! છોડી દે’ એ પ્રમાણે કોપવચન બોલવા સાથે બ્રૂલતાને નચાવતી તથા સીત્કારથી સત્કાર કરાયેલાં જેનાં નેત્ર છે એવી માનિનીને જીસાથી જેણે ચુંબન કરેલું છે તેઓએ ખરું અમૃત મેળવ્યું છે એમ હું માનું છું, ખાકી મૂઢ દેવતાઓએ તો ફેગટ શ્રમને માટે જ સમુદ્ર મથેલો છે.” તેથી હે સ્થૂલિભદ્ર! આ ત્યાગ સાધવાનો સમય નથી, માટે મારી સાથે યથેચ્છ વિષયસુખ લોગવી તેનો સ્વાહ

દ્યો. ફરીથી આ મનુષ્યજન્મ પામવો દુર્લભ છે. અને આ યૌવન પણ દુર્લભ છે માટે હે સ્વામિન્! હમણા તો મારા અંગસંગથી ઉત્પન્ન થયેલું સુખ ભોગવો. પાછળથી વૃદ્ધાવસ્થામાં આ તપ કરવો તે ઉચિત છે.” તે સાંભળીને સ્થૂલિભદ્ર બોલ્યા— ‘હે ભદ્રે! અપવિત્ર અને મળમૂત્રનું પાત્ર એવા કામિનીના શરીરને આલિંગન કરવાને કોણ ઇચ્છે? કહ્યું છે કે—

સ્તનો માંસગ્રંથી કનકકલશાવિત્યુપમિતૌ ।
 મુખં શ્લેશ્મમાગારં તદ્દાપિ ચ શશાંકેન તુલિતમ્ ॥
 સ્તનવન્મૂત્રફિલત્રં કરિવરશિરઃસ્પર્દિંજઘનં ।
 મૂહુર્નિંદ્યં રૂપં કવિજનવિશેષૈર્ગુરુકૃતમ્ ॥

“સ્તનો માંસની ગાંઠ છે છતાં કવિજનોએ તેને સોનાના કળશની ઉપમા આપી છે, મુખ શ્લેશ્મ (કફ)નું સ્થાન છે તોપણ કવિઓએ તેની ચંદ્ર સાથે સરખામણી કરી છે અને સ્રવતા મૂત્રથી વ્યાપ્ત એવા જઘનને હાથીના ગંડસ્થલની સાથે સરખાવ્યું છે. એ પ્રમાણે વારંવાર નિંદવા લાયક સ્ત્રીના સ્વરૂપને કવિઓએ જ વિશેષ મહત્વતા આપી છે.” વળી—

વરં જ્વલદયસ્તંભઃ, પરિરંભો વિધીયતે ।
 ન પુનર્નરકદ્મારરામાજઘનસેવનમ્ ॥

“તપાવેલા લોહાના ધાંલલાને આલિંગન કરવું એ સારું છે, પરંતુ નરકના દ્વારરૂપ સ્ત્રીના જઘનનું સેવન કરવું એ સારું નથી.” વળી એક વખતના સ્ત્રી સંભોગથી અનેક જીવોનો ઘાત થાય છે. કહ્યું છે કે—

મેહુણુસન્નારુઠો, નવલખ્ખ હુણેઈ સુહુમજ્જવાણું ।
 તિથ્થયરાણું ભણિયું, સદ્દહિયવ્વં પયત્તેણું ॥

“મૈથુનસંજ્ઞાને વિષે આરૂઠ થયેલો જીવ નવ લાખ સૂક્ષ્મ

જીવોને હજી છે એમ તીર્થંકર ભગવંતે કહેલું છે તેને પ્રયત્ન પૂર્વક સર્જેલું.

વળી હે કોશ ! આ વિષયો અનેકવાર લોગવ્યા છતાં તેનાથી તૃપ્તિ થતી નથી. કહ્યું છે કે—

અવશ્યં યાતારશ્ચિરતરમુષિત્વાપિ વિષયા ।

વિયોગે કો ભેદસ્ત્યજતિ ન જનો યત્સ્વયમમૂનૂ ॥

વ્રજંતઃ સ્વાતંત્ર્યાદતુલપરિતાપાય મનસઃ ।

સ્વયં ત્યક્ત્વા હ્યેતે શિવસુખમનંતં વિદધતિ ॥

“આ વિષયો લાંબા વખત સુધી રહીને પણ છેવટે જનારા છે એ તો નક્કી છે. તો પછી તેના વિયોગમાં ફેર શો છે કે જેથી માણસો પોતાની મેળે વિષયોને છોડતા નથી; કેમકે જો એ વિષયો પોતાની મેળે આપણાથી છૂટા પડે છે તો મનને અતિ પરિતાપ ઉત્પન્ન કરે છે. પણ જો આપણે પોતે જ ખુશીથી તેનો ત્યાગ કરીએ છીએ તો તે મોક્ષસુખ આપે છે.” એટલા માટે સર્પની ફેણ જેવા આ વિષયોને છોડી દઈ શીલરૂપી અલંકારથી તારા સુંદર અંગને અલંકૃત કર. આ મનુષ્યભવ ફરીથી મળવો મુશ્કેલ છે, અને તે ભવ ધર્મ વિના હારી જઈશ. કારણ કે સર્વ કાર્યોમાં ઉત્તમ કાર્ય ધર્મ છે. કહ્યું છે કે—

ન ધમ્મકજ્જ પરમત્થિકજ્જ, ન પાણિહિંસા પરમં અકજ્જં ।
ન પેમરાગા પરમત્થિવધો, ન ખોહિલાભા પરમત્થિ લાભો ॥

ધર્મકાર્યથી ઉત્કૃષ્ટ ખીજું કોઈ કાર્ય નથી, પ્રાણીની હિંસા ઉપરાંત ખીજું કોઈ અકાર્ય નથી, પ્રેમરાગથી વિશેષ કોઈ અંધન નથી, અને-ખોધિ (સમ્યક્ત) ના લાભ ઉપરાંત ખીજો કોઈ પરમ લાભ નથી.” ઇત્યાદિ ઉપદેશ આપીને જેનું મન આળેલું છે એવી કેશા ખોલી કે— હે કંઠર્પનું વિદારણ કરનાર ! હે શાસનનો

ઉઘોત કરનાર! હે મિથ્યાત્વને નિવારનાર! તમને ધન્ય છે, તમે જ ખરેખરું જીવિતાનું ફળ મેળવ્યું છે. હું અધન્ય છું, મેં તમને ખડુ રીતે ચલાવવા પ્રયાસ કર્યો પણ તમે ચળ્યા નહિ. હવે કૃપા કરીને સમ્યક્ત્વ આપીને મારો ઉદ્ધાર કરો. આ પ્રમાણે કહીને સ્થૂલિલદ્રની પાસે સમ્યક્ત્વના ઉચ્ચાર પૂર્વક ખાર વ્રત અંગીકાર કરી તે કોશા પરમ શ્રાવિકા થઈ. તે સાથે ‘રાજાએ મોકલેલ પુરુષ સિવાય અન્ય પુરુષનો વચનથી પણ હું સ્વીકાર કરીશ નહિ’ એ પ્રમાણે લોગ સંબંધી પરચખાણ લીધું, તેમજ જીવ અજીવ આદિ તરવેની પણ જાણકાર થઈ.

એ પ્રમાણે કોશા વેશ્યાને પ્રતિબોધ પમાડી ચાતુર્માસ પૂર્ણ કરી સ્થૂલિલદ્ર મુનિ શ્રી સંભૂતિ વિજયાચાર્યની પાસે આવ્યા. પેલા ત્રણ મુનિઓ સ્થૂલિલદ્રની પહેલાં આવ્યા હતા. ગુરુએ તે ત્રણેને ‘હુબ્કર કાર્ય કયું’ એ પ્રમાણે એકવાર કહીને માન આપ્યું હતું; પરંતુ સ્થૂલિલદ્ર મુનિને ‘હુબ્કર કાર્ય કયું’ એમ ત્રણવાર કહી ઘણા આદર પૂર્વક માન આપ્યું. તે જોઈ સિંહગુફાવાસી મુનિનાં મનમાં મત્સર આવ્યો કે “ગુરુનો વિવેક તો જુઓ કે તેઓએ કુધા ને તૃપાથી પીડાયેલા અમોને ‘હુબ્કર કયું’ એમ માત્ર એક વખત કહ્યું, અને વદ્ધરસને ખાનાર તથા મોહ ઉપજાવે એવા સ્થાનની આંદર રહેનારને ‘હુબ્કર હુબ્કર કયું’ એમ ત્રણ વખત કહ્યું.” એ પ્રમાણે તેણે મનમાં મત્સર ધારણ કર્યો.

હવે એક દિવસ નંદ રાજાની આજ્ઞાથી કોઈ રથકાર કોષા વેશ્યાના મંદિરે આવ્યો. તેની બારીમાં રહીને તેણે બાણસંધાન વિદ્યાથી આત્મફલની લુંબ ત્યાં બેઠા બેઠા આણી પોતાની કલા બતાવી, એટલે કોશાએ પણ પોતાના આંગણમાં સરસવનો ઢગલો કરાવી, તેના ઉપર સોય મૂકી, તેના ઉપર એક પુષ્પ મૂકીને તેના ઉપર તૃપ્ય કર્યું. તે જોઈ રથકાર અમલકાર પાસેને આવ્યો કે— ‘આ અતિ ફકિન કામ છે.’ ત્યારે કોશાએ કહ્યું કે—

ન ડુક્કરં અંબયલુંબતોડણું,
 ન ડુક્કરં સિરસવ નચ્ચિચ્ચાએ ॥
 તં ડુક્કરં તં ચ મહાનુભાવં,
 જં સો મુણી પમયવણુંમિ વુચ્છો ॥ ૧ ॥

“આંબાની લુંબ તોડવી તે ઢુક્કર નહિ તેમજ સરસવ ઉપર નાચવું તે પણ ઢુક્કર નહિ; ઢુક્કર તો એ છે કે જે તે મહાનુભાવ સ્થૂલિભદ્રે કયું અને પ્રમદા રૂપી વનમાં મોહ ન પામતાં શુદ્ધ રહ્યા.”

ગિરૌ ગુહાયાં વિજને વનાન્તરે,
 વાસં શ્રયંતો વશિનઃ સહસ્ત્રશઃ ।
 હુમ્ચેતિ રમ્યે યુવતીજનાંતિકે,
 વશી સ એકઃ શકડાલનંદનઃ ॥ ૨ ॥

“પર્વતમાં, શુક્રમાં, એકાંતમાં અને વનની અંદર નિવાસ કરીને ઇન્દ્રિયોને વશ રાખનારા હજારો છે, પણ અતિ રમ્ય હવેલીમાં અને સ્ત્રીજનની સમીપમાં રહીને ઇન્દ્રિયોને વશ રાખનાર તો તે શકડાલનંદન એક જ છે.”

યોડગ્નૌ પ્રવિષ્ટોડપિ હિ નૈવ
 દગ્ધશ્ચિન્નો ન ખડ્ગાગ્રકૃતપ્રચારઃ ।
 કૃષ્ણાહિરંદ્રેડપ્યુષિતો ન દષ્ટો
 નોકતોજનાગારનિવાસ્યહો યઃ ॥ ૩ ॥

“જે અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યા છતાં પણ બળેલ નથી, ખડ્ગની ધાર ઉપર ગતિ કરતાં છતાં છેદાયેલ નથી, કાળા સર્પના દર પાસે વાસ કરતાં છતાં જેને દંશ થયો નથી અને અંજનના ઘરમાં વાસ કર્યા છતાં પણ જેને ડાઘ લાગ્યો નથી એવાં તો તે સ્થૂલિભદ્ર એક જ છે.”

વેશ્યા રાગવતી સદા તદનુગા ષડભીરસૈર્ભોજનમ્
શુભ્રં ધામ મનોહરં વપુરહો નવ્યો વયઃસંગમઃ ।
કાલોયં જલદાવિલસ્તદપિ યઃ કામં જિગ્યાદરાત્
તં વદે યુવતિપ્રવોધકુશલં શ્રીસ્થૂલભદ્રં મુનિમ્ ॥ ૪ ॥

“ પૂર્વની પ્રીતિવાળી વેશ્યા અને તે પણ સર્વદા અનુકૂળ
વર્તનારી, પદ્મસયુક્ત ભોજન, સુંદર મહેલ, મનોહર શરીર,
યુવાવસ્થા અને વર્ષાઋતુ-આટલાં વાનાંનો યોગ છતાં પણ જોણે
આદરથી કામને જીત્યો એવા યુવતિજનને પ્રતિબોધ પમાડવામાં
કુશલ સ્થૂલભદ્ર મુનિને હું વંદું છું.”

રે કામ વામનયના તવ મુખ્યમસ્ત્રં
વીરા વસંતપિકપંચમચંદ્રમુખ્યાઃ ।
ત્વત્સેવકા હરિવિરંચિમહેશ્વરાદા
હા હા હતાશ મુનિનાપિ કથં હતસ્ત્વમ્ ॥ ૫ ॥

“ હે કામ ! વામનયના તારું મુખ્ય અસ્ત્ર છે, વસંતઋતુ,
કોકિલ, પંચમ સ્વર અને ચંદ્ર વિગેરે તારા સુભટો છે, અને
બ્રહ્મા, વિષ્ણુ તથા મહેશ્વરાદિ તારા સેવકો છે, છતાં દિલગીરીની
બાત છે કે હે ભગ્નાશ ! તું એક મુનિથી કેવી રીતે હણાયો ? ”

શ્રીનંદીષેણુરથનેમિમુનીશ્વરાદ્રં
પુદ્રયા ત્વયા મદન રે મુનિરેષ દષ્ટઃ ।
જ્ઞાતં ન નેમિમુનિજંપૂસુદર્શનાનામ્
તુર્યો ભવિષ્યતિ નિહત્ય રણાંગણે મામ્ ॥ ૬ ॥

“ હે કામદેવ ! તેં નંદીષેણુ; સ્થનેમિ અને આદ્રકુમાર
મુનીશ્વરની બુદ્ધિથી આ સ્થૂલભદ્ર મુનિને જોયેલા કે તે ત્રણની
સાથે આ ચોથા થશે; પણ તેં એમ ન જાણ્યું કે આ તો

રણાંગણમાં મને હણીને નેમિનાથ, જ'ખૂમુનિ ને સુદર્શન શેઠ એ ત્રણની સાથે ચોથા થશે?"

શ્રીનેમિતોપિ શકડાલસુતં વિચાર્ય
મન્યામહે વયમમું ભટમેકમેવ ।
દેવોઽદ્રિદ્દુર્ગમધિરુહ્ય જિગાય મોહં
યન્મોહનાલયમયં તુ વશી પ્રવિશ્ય ॥ ૭ ॥

“શ્રી નેમિનાથથી પણ વિચાર કરતાં અમે તો સ્થૂલિભદ્રને જ એક મહાન ચોધો ગણીએ છીએ; કારણ કે શ્રી નેમિનાથે તો ગિરનાર દુર્ગનો આશ્રય કરીને મોહને હત્યો છે, પણ ઇન્દ્રિયોને વશ રાખનાર આ સ્થૂલિભદ્રે તો મોહના ઘરમાં પ્રવેશ કરીને તેને હતી લીધો છે.”

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને કૌશાએ સ્થૂલિભદ્ર મુનિનું અધું સ્વરૂપ સ્થકારને કહી ખતાવ્યું કે ખાર વર્ષનો મારી સાથે પૂર્વ પરિચય છતાં મારા ઘરમાં આવીને કિંચિત્માત્ર પણ ચલિત થયા નહિ; માટે ખરેખરા તો તે જ દુષ્કર કાર્યના કરનારા છે. કહ્યું છે કે-

પુષ્કર્ણલાણું ચ રસં, સુરાઈ મહિલયાણું ચ ।
જાણુંતો જે વિરઘયા, તે દુષ્કરકારએ વદે ॥

“પુષ્પ ફલાદિકનો રસ; મહિરા વિગેરેનો સ્વાદ અને સ્ત્રીઓનો વિલાસ, તેને જાણતાં છતાં અર્થાત્ જાણીને પણ જે વિરમ્યા તે જ દુષ્કરકારક છે તેને હું નમસ્કાર કરું છું.”

ઇત્યાદિ સ્થૂલિભદ્રનાં સ્તુતિવચનોથી પ્રતિષેધ પામેલા સ્થકારે સ્થૂલિભદ્ર મુનિ પાસે જઈને ચારિત્ર લીધું. સ્થૂલિભદ્ર મુનિ પણ અનુક્રમે અર્થ સહિત દશ પૂર્વનું અને સૂત્ર માત્રથી ખાધીના ચાર પૂર્વનું અધ્યયન કરી, અતુર્દશ પૂર્વીમાં છેલ્લા થઈ;

ઘણા લગ્ય જીવોને પ્રતિબોધ પમાડી, પોતાની નિર્મળ કીર્તિથી આખા જગતને ઉજ્જવલ કરી અને સર્વજનોમાં પ્રસિદ્ધિ પામી, ત્રીશ વર્ષ ઘરમાં, ચોવીશ વર્ષ વ્રતમાં અને પીસ્તાળીશ વર્ષ યુગ પ્રધાનપણામાં—એ પ્રમાણે નવાણું વર્ષનું આયુષ્ય પાળીને મહાવીર સ્વામીથી ખસે પંદરમા વર્ષે સ્વર્ગે ગયા.

એ પ્રમાણે જેમ સ્થૂલભદ્રે દુર્ધર વ્રતને ધારણ કરી ચોરાશી ચોવીશી સુધી પોતાનું નામ રાખ્યું તેમ અન્ય મુનિઓએ પણ ગુરુની આજ્ઞાને અનુસરી શ્રદ્ધા કરેલા વ્રતને પાળીને કીર્તિવંત થવું.

વિસયાસિપંજરમિવ, લોચે અસિપંજરમિ તિખખમિ ॥
સિંહા વ પંજરગયા, વસંતિ તવપંજરે સાહુ ॥ ૬૦ ॥

અર્થ—“લોકને વિષે જેમ તીક્ષ્ણ ખડ્ગના પંજરથી લય પામેલ સિંહ કાઢના પાંજરામાં વસે છે તેમ વિષય રૂપ ખડ્ગ પંજરથી લય પામેલા મુનિઓ તપ રૂપ પંજરમાં વસે છે, અર્થાત્ ખાર પ્રકારનો તપ આચરે છે.” ૬૦.

વિષય પાંચ ઇન્દ્રિયોના શબ્દાદિ જાણવા. તદ્રૂપ પંજરથી અથવા તત્તુલ્ય જે સ્ત્રીલોક તેથી લય પામેલા મુનિઓ સંસાર તણ દર્ઠ ચારિત્ર અંગીકાર કરીને બાહ્ય અભ્યંતર તપને આચરે છે, એટલે તપ રૂપ પંજરમાં વસે છે.

જે કુણ્ઠ અપ્પમાણું, ગુરુવયણું નય લહેઈ ઉવએસં ।
સો પરચા તહ સોઅઈ ઉવકોસધરે જહુ તવરસી ॥૬૧॥

અર્થ—“જે પ્રાણી આત્મમાન કરે છે અર્થાત્ પોતાના ગુણનું અભિમાન કરે છે અને ગુરુના વચનને—ઉપદેશને—આજ્ઞાને અંગીકાર

ગાથા ૬૦—સિંહા. ગાથા ૬૧—નયલએઈ. ન લહેઈ.

કરતો નથી તે પ્રાણી પાછળથી એવો શોક કરે છે કે જેવો ઉપકોશાને ઘરે ગયેલા તપસ્વી મુનિએ કર્યો.” ૬૧.

‘અહીં જે ગુરુના વચનને અપ્રમાણ કરે છે’ એમ કહ્યું છે ત્યાં ‘જે ગુરુના ઉપદેશને માનતો નથી’ એવો અર્થ પણ થાય છે.

સ્થૂલિભદ્રજીની ઈર્ષાથી કોશા વેશ્યાના ખેન ઉપકોશા વેશ્યાને ઘરે ગયેલા સિંહગુફાવાસી મુનિ જે ચતુર્માસમાં ચારે માસના ઉપવાસ કરીને સિંહની ગુફાને મુખે કાર્યોત્સર્ગે રહેતા હતા તેમનું દ્વંદ્વંત અહીં જાણવું. ૨૦.

સિંહગુફાવાસી મુનિનું દ્વંદ્વંત

એક દિવસ પાઠલીપુરમાં શ્રી સંભૂતિવિજય આચાર્યના સિંહગુફાવાસી શિષ્યે સ્થૂલિભદ્ર ઉપર ઈર્ષા કરી બીજું ચાતુર્માસ કોશા વેશ્યાની ખેન ‘ઉપકોશા’ વેશ્યાને ઘેર કરવાની ગુરુ પાસે આજ્ઞા માગી. ગુરુએ અયોગ્યતા જાણી આજ્ઞા આપી નહિ. ગુરુએ કહ્યું કે-‘હે મહાનુભાવ! ત્યાં તમારું ચારિત્ર રહેશે નહિ.’ એ પ્રમાણે ગુરુએ વાર્યા છતાં પણ તે ત્યાં ગયા અને ચાતુર્માસ નિવાસને માટે યાચના કરી; તે સાથે કહ્યું કે-‘જેવું સ્થૂલિભદ્રને રહેવા આપ્યું હતું તેવું સ્થાન મને રહેવા આપો.’ તેણે તે આપ્યું. પાછળથી ઉપકોશાએ જાણ્યું કે ‘આ મુનિ સ્થૂલિભદ્રની ઈર્ષ્યા કરીને અહીં આવેલા છે, તેથી હું સ્થૂલિભદ્રના ગુણમાં ઈર્ષ્યા કર્યાનું ફલ તેને ખતાવું.’ એ પ્રમાણે વિચાર કરી રાત્રિએ તમામ પ્રકારનાં અલંકારો ધારણ કરી, કામદેવને જેણે સજીવન કર્યો છે, જેનાં પદ્મલોચન પ્રકુલિલત થયાં છે, જેનાં મણિજડિત નૂ પુરો રણકાર કરે છે, જેણે કટિતટમં શબ્દ કરતી મેખલા ધારણ કરી છે, મુખમાં તાંબૂલ ચાંવી રહી છે, મધુર સ્વરથી જેણે કોકિલના સ્વરને પણ જીતી લીધો છે એવી તે ઉપકોશા હાવલાવ

ખતાવતી મુનિ આગળ આવી. કટાક્ષ નાંખતી અને અંગોપાંગને મરડતી એવી તે મૃગલોચનાને જોઈ મુનિનું મન સુસ્થિર હતું છતાં પણ પરવશ થઈ ગયું. ઓહા! કામવિકાર ખરેખર દુર્જય છે. કહ્યું છે કે—
વિકલયતિ કલાકુશલં, હસતિ શુભ્ય પંડિતં વિડંબયતિ
અધરયતિ ધીરપુરુષં, ક્ષણેન મકરદંવજ્ઞે દેવઃ ॥

“કામદેવ ક્ષણમાત્રમાં કલાકુશલને વિકલ બનાવે છે, પવિત્રને હસી કહાડે છે, પંડિતને વિટંબણા પમાડે છે અને ધીર પુરુષને પણ અધૈર્ય બનાવી દે છે.”

બળી કહ્યું છે કે—

મત્તેભકુંભદલને ભુવિ સંતિ શૂરાઃ
કેચિત્પ્રચંડમૃગરાજવધેઽપિ દક્ષાઃ ।
કિંતુશ્રીમિ બલીનાં પુરતઃ પ્રસહ્ય
કંદર્પદર્પદલને વિરલા મનુષ્યાઃ ॥

“આ પૃથ્વી ઉપર મદોન્મત્ત ગજેન્દ્રના કુંભસ્થલને ઢળી નાંખવામાં શક્તિવાન—શૂરવીર એવા મનુષ્યો પણ હોય છે, તેમજ પ્રચંડ કેસરીસિંહનો વધ કરવામાં કુશલ એવા મનુષ્ય પણ હોય છે; પરન્તુ બળવાનોની આગળ હું આગ્રહપૂર્વક કહું છું કે કામદેવના દર્પનું દલન કરવામાં કુશલ-શક્તિમાન એવા મનુષ્યો તો વિરલા જ હોય છે.”

પછી તે સિંહગુફાવાસી મુનિએ કામથી પરવશ બની જઈને ઉપકોશા પાસે લોગની પ્રાર્થના કરી. ત્યારે તેણે કહ્યું કે—‘અમે નિર્ધનનો આદર કરતા નથી, માટે પ્રથમ ધન લાવો અને પછી ઈચ્છા મુજબ વર્તો’ એ પ્રમાણે સાંભળી ધન મેળવવાના ઉપાય સંબંધી ચિંતન કરતાં તેને યાદ આવ્યું કે ‘ઉત્તર દિશામાં નેપાલ દેશનો રાજ અપૂર્વ’ (નવા) સાધુને લક્ષ મૂલ્યનું રત્નકંબલ આપે

છે, માટે ત્યાં જઈ, રત્નકંબલ લાવી, આની સાથે વિષયસુખ સેવીને મનઃચ્છિત પરિપૂર્ણ કરું.’ આ પ્રમાણે વિચારી વર્ષાકાલમાં મેઘની પુષ્કળ વૃષ્ટિ થતી હતી છતાં નેપાલ દેશ પ્રતિ પ્રયાણ કર્યું. ઘણા જીવોનું ઉપમર્દન કરતો અને અનેક કષ્ટો સહન કરતો કેટલેક દિવસે તે નેપાળ દેશે પહોંચ્યો, અને આશિર્વાદ પૂર્વક રાજાની પાસે રત્નકંબલ માગ્યું. રાજાએ તે આપ્યું. તે લઈને પાછા ફરતાં માર્ગમાં ચોરોએ લૂંટી લીધું, તેથી તેણે ફરીવાર નેપાળ જઈ રાજાને અરજ કરી એટલે તેને ફરીથી રત્નકંબલ આપવામાં આવ્યું. તે રત્નકંબલને વાંસમાં નાખી ગુપ્ત રીતે લાવતાં ચોરની પાળના પોપટે ચોરાને તે જણાવવાથી તેઓને તેને ઘેરી લીધા અને કહ્યું કે ‘એક લાખની કિંમતનું રત્નકંબલ તારી પાસે છે તે ખતાવ.’ તેણે કહ્યું કે-‘મારી પાસે કંઈ નથી.’ ચોરોએ કહ્યું કે-‘અમારો આ પોપટ ખોટું બોલે નહિ માટે સત્ય બોલ, અમે તે લઈશું નહિ.’ તેથી તેણે સત્ય કહેવાથી ભિક્ષુક જાણીને તેને જવા દીધો. અનુક્રમે તે પાડલીપુર આવ્યો અને રત્નકંબલ ઉપકોશને આપ્યું. તેણે તેનાવડે પોતાના પગ લુંછીને તેને દૂર અપવિત્ર સ્થાનમાં ફેંકી દીધું. ત્યારે સાધુએ કહ્યું કે ‘અરે નિર્ભાગિણી! એ તે શું કર્યું? આ રત્નકંબલ અતિ દુર્લભ છે.’ તે સાંભળી વેશ્યાએ કહ્યું કે-‘‘ તારાથી વળી ખીજો કોણ નિર્ભાગીમાં શિરોમણી છે? મેં તો આ લક્ષ્ય મૂળનું રત્નકંબલ અપવિત્ર જગ્યામાં નાખી દીધું છે, પણ તે તો અમૂલ્ય એવા જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ રત્નત્રય કે જે અનંત ભવમાં પણ પામવા દુર્લભ તે નટ વીટ પુરુષને થૂંકવાના પાત્ર જેવા અને અપવિત્ર મળમૂત્રથી ભરેલા એવા મારા દેહમાં ફેંકી દીધા છે; માટે વગર વિચાર્યું કરનાર એવા તને ધિક્કાર છે! આ મનુષ્યભવ દુર્લભ છે, તેમાં પણ ઉત્તમ કુળ દુર્લભ છે; તેમાં ધર્મનું શ્રવણ દુર્લભ છે, તેમાં શ્રદ્ધા રૂપ તત્ત્વ દુર્લભ છે, અને તેમાં પણ સાધુધર્માચરણ તો અતિ દુર્લભ છે. તે છતાં સુક્રિતને

દેનારા સાધુત્વને તજી દઈ મારા અંગમાં મોહ પામી વર્ષાકાળે નેપાળ દેશમાં ગમન કરી બહુ જીવેનો ઘાત કરવા પૂર્વક ચારિત્રનો ત્યાગ કરવાથી દીર્ઘ કાળ પર્યાંત નરકાદિ દુર્ગતિની વેદનાને તું કેવી રીતે સહન કરીશ !” ઇત્યાદિ વાક્યો સાંભળીને પુનઃ વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થવાથી તે મુનિ કહેવા લાગ્યા કે—‘ તને ધન્ય છે ! ભવકૂપમાં પડતાં મારો તે ઉદ્ધાર કર્યો. હવે હું અકૃત્યથી નિવૃત્ત થયો છું.’ ત્યારે વેશ્યાએ કહ્યું કે—‘ તમારા જેવાને એમ જ ઘટે છે.’

પછી તે મુનિ ગુરુ પાસે આવી, ચરણમાં પડીને સ્થૂલિભદ્ર મુનિને ખમાવ્યા અને કહ્યું કે—‘ તમને ધન્ય છે ! આપનું કામ આપ જ જાણો. અમારા જેવા સત્વહીન જાણી શકે નહિ.’ પછી તેણે ગુરુને જણાવ્યું કે “ હે સ્વામિન્ ! આપે ત્રણવાર ‘ દુષ્કર કરનાર એમ સ્થૂલિભદ્રને જે કહ્યું તે સત્ય છે.’ એ પ્રમાણે કહી પાપની આલોચના કરી, ફરીથી ચારિત્ર અહણુ કરીને તે મુનિ સદ્ગતિએ ગયા. માટે ગુરુની આજ્ઞા પૂર્વક જે આચરવું તે જ શ્રેષ્ઠ છે, એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

જિહ્વુવ્યપવ્યભર—સમુવહણુવવસિઅસ્સ અચ્ચંતં ।

જુવઈ જણુ સંવઈયરે, જઈત્તણું ઉભચ્ચે ભઈં ॥ ૬૨ ॥

અર્થ—“ જ્યેષ્ઠવત જે મહાવત તે પર્વતના ભાર સદૃશ છે, તેને વહન કરવામાં અત્યંત ઉદમી એવા મુનિ પણ યુવતિ-જનનો સંસર્ગ કર્યે સતે દ્રવ્યથી ને ભાવથી બંને પ્રકારના યતિપણાથી ભ્રષ્ટ થાય છે.”

જઈ ઠાણી જઈ મોણી, જઈ મુંડી વફવલી તવસ્સી વા ।

પથિથતો અ—અબંભં, બંભાવિ ન રોચચ્ચે મજ્જં ॥ ૬૩ ॥

અર્થ—“ જે સ્થાની કેં કાર્યોત્સર્ગ કરનારો હોય, જે મૌમી કેં મૌન ધારણુ કરનાર હોય, જે મુંડી કેં માથે મુંડન કરાવનારો

ગાથા ૬૨—સ્ત્રીજનસંસર્ગકૃતે ગાથા ૬૩—કાણિ. પથિથતો. રોચચ્ચે.

હોય, અથવા વલકલી કેં ઝાડની છાલનાં વસ્ત્ર પહેરનારો હોય કે તપસ્વી કેં અનેક પ્રકારનાં તપ કરનારો હોય તોપણ અબ્રહ્મ જે મૈથુન તેને પ્રાર્થતો-વાંછતો હોય તો તે કદિ બ્રહ્મા હોય તોપણ તે મને દુચ્છતો નથી. અર્થાત્ ગમે તેવું કષ્ટ કરનાર હોય પણ જે તે મૈથુનાભિલાષી હોય તો તે શ્રેષ્ઠ નથી.” ૬૩.

તો પઠિયં તો ગુણિયં તો મુણિયં તો અ ચેઈ ઓ અપ્પા ।
આવડિય પદ્ધિયા મંતિઓવિ, જઈન કુણુઈ અકજ્જં ॥ ૬૪ ॥

અર્થ—“જે અકુલિનના સંસર્ગરૂપ આપદામાં પડયો સતો એટલે કુમિત્રે પ્રેયો સતો અને સ્ત્રીએ આમંત્રિત કર્યો સતો-બોલાવ્યો સતો પણ જે અકાર્ય પ્રત્યે જતો નથી. આચરતો નથી તો તેનું ભણેલું પ્રમાણ, ગણેલું પ્રમાણ, જાણેલું પ્રમાણ અને આત્મસ્વરૂપનું ચિંતવન પણ પ્રમાણ સમજવું.” ૬૪. નહીં તો તે બધું અપ્રમાણ જાણવું.

પાગડિય સંવસદ્ધો, ગુરુપાયમૂલાંમિ લહઈ સાહૂ પયં ।
અવિસુદ્ધસ્સ ન વદઈ, ગુણુસેઠી તત્તિયા ઠાઈ ॥ ૬૫ ॥

અર્થ—“ગુરુ મહારાજના પાદમૂલે-ગુરુસમીપે જેણે સર્વ શલ્ય પ્રગટ કર્યાં છે-સર્વ પાપ આજોવ્યાં છે તે પ્રાણી સાધુતાને પામે છે; અને અવિશુદ્ધની-અનાલોચિત પાપકર્મવાળાની ગુણુશ્રેણિ તેટલી જ રહે છે-વૃદ્ધિ પામતી નથી.” ૬૫. અર્થાત્ પાપકર્મ આજોચીને નિઃશલ્ય થયા વિના ગુણો વૃદ્ધિ પામતા નથી; તેટલે જ અટકી રહે છે.

જઈ દુકકર ડુકકરકારઉત્તિ, ભણિઓ જહઠિઓ સાહૂ ।
તો કીસ અજ્જસંભૂઅ-વિજયસીસેઈં નવિ ખમિયં ॥ ૬૬ ॥

અર્થ—“જે યથાસ્થિત એવા શ્રી સ્થૂલિભદ્ર નામના સાધુને ગુરુએ (કોશાને ત્યાં ચોમાસું રહીને આત્યા ત્યારે) ‘દુકકર

ગાથા ૬૪ મુણિયં. પિદ્ધિયા. ગાથા ૬૫-પાદમુલાંમિ. સાહુપયં તિત્તિયા.

દુષ્કર કારક' એવા બહુમાનપૂર્વક બોલાવ્યા તો તે ગુરુવચનને શ્રી સંભૂતિવિજયના શિષ્ય સિંહગુફાવાસી મુનિએ શા માટે ન ખમ્બુ-ન સહન કર્યું?'' આ તેમનું નિર્વિવેકીપણું છે; માટે યથાસ્થિત ગુણોને જોઈને કે સાંભળીને તેના પર તો અનુરાગ જ કરવો; દ્વેષ ન કરવો.

જઈ તાવ સવ્વએા સુંદરત્તિ, કમ્માણુ ઉવસમેણુ જઈ ।
ધમ્મં વિયાણુમાણેા, ઈયરો કિ મચ્છરં વહઈ ॥ ૬૭ ॥

અર્થ—“જો કોઈ પ્રથમ કર્મના ઉપશમવડે કરીને સર્વ પ્રકારે સુંદર કહેવાય તો બીજો યતિધર્મને જાણતો સતો શા માટે તેના ઉપર મત્સર વહન કરે?” ૬૭. અર્થાત્ વિરુદ્ધ કર્મના ક્ષયોપશમવડે કોઈ જીવની ‘આ સર્વ પ્રકારે સારો છે’ એવી ખ્યાતિ થાય તો તે સાંભળીને ધર્મના જાણુ એવા મુનિએ તેના પ્રત્યે મત્સર ધરવો તે યોગ્ય નથી; નિર્ગુણીએ ગુણવંત ઉપર મત્સર ધારણુ કરવો તે વ્યર્થ જ છે.

અઈસુહિએાત્તિ ગુણુસમુઈ એાત્તિ, જ્ઞેન સહઈ જઈ પસંસં ।
સો પરિહાઈ પરભવે, જહા મહાપીઠપીઠ રિસી ॥ ૬૮ ॥

અર્થ—“આ સુસ્થિત છે-ચારિત્રવિષયે સુદૃઢ છે, આ વૈયા-વૃત્યાદિ ગુણોવડે સમુદ્ધિત છે-ભરેલો છે; એવી યતિની પ્રશંસાને જો સહન ન કરે તે પુરુષ પરભવે પરિહીણુ થાય છે અર્થાત્ હીનભાવને પામે છે-પુરુષવેદ ત્યજીને સ્ત્રીવેદને પામે છે; જેમ મહાપીઠ ને પીઠ મુનિ પામ્યા તેમ.” ૬૮. અહીં બ્રાહ્મીસુંદરીના જીવને પૂર્વે પીઠને મહાપીઠ નામના મુનિ હતા તેનું દર્શાવત જાણવું. ૨૧.

પીઠ અને મહાપીઠ મુનિની કથા.

મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ‘વજ્રનાભ’ ચઢી રાજ્ય છોડી ચારિત્ર

ગાથા ૬૭-પુબ્વએાસુંદરત્તિ, સવ્વએાસુંદરત્તિ. વિયાણુમાણે.

અહણુ કરી ચૌદપૂર્વધારી થયા. તેથી બીજા ચાર ભાઈઓ બાહુ, સુબાહુ, પીઠ અને મહાપીઠ પણ દીક્ષા લઈ અગ્યાર અંગને ધારણુ કરનારા થયા. તેમાં બાહુ મુનિ પાંચસે સાધુને આહાર લાવીને આપતા હતા, સુબાહુ મુનિ તેટલા જ સાધુઓની વૈયાવચ્ચ કરતા હતા, અને પીઠ મહાપીઠ મુનિ અધ્યયન કરતા હતા. એક દિવસે ગુરુએ બાહુ અને સુબાહુ મુનિની પ્રશંસા કરી. તે સાંભળીને પીઠ અને મહાપીઠને ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન થઈ, તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે ‘અહો! ગુરુતું અવિવેકીપણું તેા જુઓ! તેઓ હજુ રાજ-સ્વભાવ તજતા નથી. પોતાની વૈયાવચ્ચ કરનાર અને અન્ન પાણી લાવ્ત્રી આપનારને વખાણે છે. આપણે બંને જણા દરરોજ અધ્યયન ને તપ કરીએ છીએ’ પરંતુ ગુરુ આપણી પ્રશંસા કરતા નથી.’ એ પ્રમાણે ઈર્ષ્યાથી ચારિત્ર પાળતા છેવટે પાંચે સાધુઓ કાળ કરીને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી ચવી વજ્રનાભનો જીવ શ્રીઋષભદેવ થયા, બાહુ સુબાહુના જીવો ઋષભદેવના પુત્ર ભરત અને બાહુબલિ થયા અને પાઠ મહાપીઠના જીવો ઈર્ષ્યા કરવાવડે સ્ત્રીવેદ બાંધેલ હોવાથી ઋષભ-દેવની પુત્રીઓ બ્રાહ્મી અને સુંદરી થયા.

એ પ્રમાણે જેઓ ગુણપ્રશંસામાં ઈર્ષ્યા કરે છે તેઓ પીઠ અને મહાપીઠની પેઠે હીનપણાને પામે છે; તેટલા માટે વિવેકીઓએ કદિ પણ ગુણી પ્રત્યે મત્સર ધારણુ કરવો નહિ.

પરપરિવાયં ગિએહઈ, અકુમયવિરહલણે સયા રમઈ ।
 ડજઝઈય પરસિરીએ, સકસાએા દુખિખએા નિચયં ॥ ૬૯ ॥

અર્થ—“ જે પારણા અપવાદને અહણુ કરે છે,—બોલે છે, આઠ મદને વિસ્તારવામાં સદા રમે છે—મદમાં આસક્ત રહે છે અને

ગાથા ૬૯—અષ્ટમદવિસ્તારણે

પારકી લક્ષ્મી-શોભા દેખીને ઢાંઝે છે-બળે છે એવો સકષાત્રી પુરુષ નિરંતર દુઃખીઓ જાણવો.”

વિગ્ગહવિવાયરુઠ્ઠો, કુલગણુસંઘેણુ બાહિરકયસ્સ ।
નત્થિ કિર દેવલોએ વિ, દેવસમિઘસુ અવગાસો ॥ ૭૦ ॥

અર્થ-“વિગ્ગહ ને વિવાદની રુચિવાળા અને કુળ ગણુ સંઘે બહાર કરેલા એવાને દેવલોકમાં દેવસભાને વિષે પણ અવકાશ એટલે પ્રવેશ પ્રાપ્ત થતો નથી.” ૭૦. અર્થાત્ યુદ્ધ કરવામાં કે મિથ્યા વિવાદ કરવામાં તત્પર એવા અને કુળ તે નાગેંદ્રાદિ, ગણુ તે કુળનો સમુદાય અને સંઘ ચતુર્વિધ (સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક ને શ્રાવિકા) તેમણે અયોગ્ય જાણીને જેને બહાર કર્યો હોય-કુળ, ગણુ કે સંઘથી દૂર કરેલ હોય તેને સ્વર્ગમાં દેવસભામાં પણ અવકાશ મળતો નથી એટલે તે કિલિવષ જાતિના નીચ દેવપણુ ઉપજે છે. તેથી તેને દેવસભામાં બેસવાનો હક મલતો નથી. એ કિલિવષ દેવો મનુષ્યમાં જેમ ઢેઢ ગણાય છે તેમ દેવતાઓમાં હલકી જાતિના દેવ ગણાય છે.

જઈ તા જણુસંવહાર-વજ્જિજય મકજ્જ માયરઈ અન્નો ।
એ તં પુણ્ણો વિકત્થઈ, પરસ્સ વસણ્ણેણુ સો દુહિઓ ॥ ૭૧ ॥

અર્થ-“જો પ્રથમ કોઈ અન્ય, જનન્યવહાર-લોકાચારમાં વર્જિત-નિષિદ્ધ એવું ચૌર્યાદિ અકાર્યને-પાપકર્મને આચરે છે અને જે પુરુષ તે પાપકર્મને (લોકસમક્ષ) વિસ્તારે છે તે પારકે દુઃખે દુઃખીઓ થાય છે અર્થાત્ બોલે માણસ પરનિંદા કરવાથી નિરર્થક પાપનો ભાજન થાય છે.” ૭૧.

ગાથા ૭૦—દેવસભાયાં અવકાશઃ પ્રવેશઃ

ગાથા ૭૧—કસ્થિઈ.

સુકૃતિ ઉજ્જવમાણું, પંચેવ કરિંતિ રિત્તયં સમણું ।
અપ્પથુઈ પરનિંદા, જિભ્ભો વત્થા કસાયા ય ॥ ૭૨ ॥

અર્થ—“તપ સંયમ ક્રિયાને વિષે લલ્લે પ્રકારે ઉદ્યમવંત એવા સાધુને પણ ૧ આત્મસ્તુતિ, ૨ પરનિંદા, ૩ જીભા, ૪ ઉપસ્થ ધન્દ્રિય અને ૫ કષાય એ પાંચ દોષ, ગુણથી રિક્તગુણ, રહિત કરે છે. અર્થાત્ તપ સંયમ ક્રિયાવાન્ હોય છતાં પણ જો આ પાંચ દોષમાંથી કોઈ દોષ હોય તે તે મુનિ ગુણરહિત થઈ જાય છે.” ૭૨.

આત્મસ્તુતિ તે પોતાની પ્રશંસા સ્વમુખે કરવી, પરનિંદા તે પારકા અપવાદ બોલવા, જીભાં શબ્દે રસેન્દ્રિયનું પરવશપણું, ઉપસ્થ શબ્દે પુરુષચિહ્ન યા સ્ત્રીચિહ્ન તેના વિષયનું અભિલાષીપણું અને કષાય તે ક્રોધાદિ ચાર-આ પાંચ પ્રકારના દોષથી ગુણરહિત થવાય છે.

પરપરિવાયમઈં એ દૂસઈ વયણેહિ જેહિં જેહિં પરં ।
તે તે પાવઈં દોસે, પરપરિવાઈ ઈં અ અપિચ્છો ॥ ૭૩ ॥

અર્થ—“પારકા અપવાદ બોલવામાં નિપુણ બુદ્ધિવાળો પુરુષ જે જે વચનોએ કરીને પરને દોષવંત કરે છે તે તે દોષને પોતે પામે છે. એ હેતુ માટે પરપરિવાદી પુરુષ અપ્રેક્ષ્ય-અદર્શનીય ન જોવા લાયક છે, અર્થાત્ પરનિંદાદાયક પુરુષનું સુખ પણ જોવા લાયક નથી.” ૭૩.

થદ્ધા ખિદ્ધપેહી અવન્નવાઈ સયંમઈ અવલા ।

વંકા કોહણુસીલા, સીસા ઉવ્વેઅગા ગુરુણો ॥ ૭૪ ॥

અર્થ—“સ્તબ્ધ તે અનન્ન-અભિમાની, છિદ્રાન્વેષી તે

ગાથા ૭૨—સુકૃતિ ઉજ્જવમાણું કરંતિ અપ્પથુઈ. જિભ્ભોવત્થા જિહ્વા
જમસ્થાઃ ગાથા ૭૩—પરપરિવાયમઈંય. અપિચ્છો અપ્રેક્ષ્યો.

ગાથા ૭૪—ઉવ્વેઅગા-ઉદ્દેગકારકાઃ

અવર્ણવાદિ, સ્વયંમતિ તે સ્વેચ્છાચારી, અપણ સ્વભાવી, વક્ર અને ક્રોધસ્વભાવી-એવા શિષ્યો ગુરુને ઉદ્વેગના કરાવનારા હોય છે.”૭૪
જસ્સ ગુરાંમિ ન ભત્તી, ન ય ખડુમાણો ન ગઉરવં ન ભયાં ।
નવિ લજ્જત નવિ ને હો, ગુરુકુલવાસેણ કિં તસ્સ ॥૭૫॥

અર્થ-“ જે શિષ્યને ગુરુને વિષે ભક્તિ ન હોય, ખડુમાન ન હોય, ગુરુનું ગૌરવ ન હોય, ગુરુનો ભય ન હોય, ગુરુની લજ્જા ન હોય, અને ગુરુ ઉપર સ્નેહ પણ ન હોય તેવા શિષ્યને ગુરુકુલવાસે કરીને શું ? અર્થાત્ તેવા દુર્વિનીત શિષ્યને ગુરુ સમીપે વસવાથી કાંઈ પણ ફળ નથી.” ૭૫.

ભક્તિ એટલે વિનય-ગુરુને આવતા દેખીને ઉભા થવું, આસન આપવું વિગેરે અને ખડુમાન તે અભ્યંતર ભક્તિ સમજવી. રૂસઈ ચોઈજજંતો, વહઈ હિયએણ આણુસયં ભણિએ ।
નય કક્ષિં કરણિજજે, ગુરુરસ આલો ન સો સીસો ॥૭૬॥

અર્થ-“ જે શિષ્ય ગુરુએ પ્રેરણા કર્યો સતો રોષ કરે છે અને બોલાવ્યો સતો અનુશય એટલે ક્રોધને હૃદયમાં ધારણ કરે છે તથા કોઈ પણ કાર્યમાં કામ આવતો નથી. તેવો શિષ્ય તે ગુરુને આજરૂપ છે, શિષ્ય નથી.” ૭૬. શિક્ષાને અહણુ કરે તે શિષ્ય કહેવાય જેનામાં શિક્ષાઅહણુનો અભાવ છે તે શિષ્ય કહેવાય જ નહિ.

ઉવિવલણ સૂઆણુ પરિભવેહિં, અઈ ભણિય દુઠ ભણિએહિં ।
સત્તાહયા સુવિહિયા, નચેવ ભિદંતિ મુહરાગં ॥૭૭॥

અર્થ-“ ઉદ્વેગ પમાડવાથી, સૂચના કરવાથી એટલે વચનવડે દોષ પ્રગટ કરવાથી અને પરિભવ કે તર્જન કરવાથી તેમજ અતિ

ગાથા ૭૫-ગૌરવં. ગાથા ૭૬-ચોઈજજંતો. કમ્મિં,

ગાથા ૭૭-પરભવેહિં. ભિદંતિ.

શિક્ષાવચન કહેવાથી કે કર્કશ વચન કહેવાથી સત્વાધિક એટલે કોધાદિકનો જ્ય કરવામાં સમર્થ એવા સુવિહિતો—સુશિષ્યો મોઢાનો રંગ પણ મેઢ પમાડતા નથી અર્થાત્ તેમના મોઢાનો રંગ પણ બદલાતો નથી.” ૭૭.

માણુંસિણો વિ અવમાણું, વંચણા તે પરરસ તે ન કરંતિ ।
સુહુદુખ્ખુગિરણુત્થં, સાહુ ઉચ્છિવ્વ ગંભીરા ॥૭૮॥

અર્થ—“ ઇન્દ્રાદિકે માનેલા છતાં પણ સમુદ્રની જેવા ગંભીર સાધુઓ (પરથી) અપમાન થયે સતે સુખદુઃખનો ઉચ્છેદ કરવાને માટે પરની વંચના કરતા નથી. અર્થાત્ તેવા મુનિઓ શુભાશુભ કર્મોનો છેદ કરવાના જ અર્થો હોવાથી અપરાધી એવાને પણ પીડા ઉપભવતા નથી.” ૭૮.

મઉચ્ચા નિહુઅસહાવા, હાસદવત્તિવનિજયા વિગહમુક્કા ।
અસમંજસ મધખહુઅમં, ન ભણુંતિ અપુચ્છિયા સાહૂ ॥૭૯॥

અર્થ—“ મૃદુકા, સુકુમાળ અહંકારરહિત, નિનૃત સ્વભાવવાળા એટલે શાંત સ્વભાવવાળા, હાસ્ય અને દ્વ જે ઇર્ષ્યા તેથી વર્જિત, વિકથામુક્ત એટલે દેશકથા, રાજકથા, ભક્તકથા. સ્ત્રીકથાદિ વિકથા નહિ કરનારા એવા સાધુ વગર પૂછ્યા સતા અસંબદ્ધ એવું અતિ પ્રચુર બોલતા નથી.” ૭૯ પૂછ્યા સતા પણ તેઓ કેવું બોલે છે તે કહે છે—

મહુરં નિહણું થોવં, કજ્જવહિઅમં અગવ્વિય મતુચ્છં ।
પુવ્વિંમધસંકલિયં, ભણુંતિ જં ધમ્મસંજુત્તં ॥૮૦॥

ગાથા ૭૮—કરિંતિ. ‘ તે’ નથી. સુહુદુખ્ખુગિરણુત્થં, સુહુદુઃખોચ્છેદ-
નાથ. સાહૂ. ગાથા ૭૯—હાસદવ્વ. દ્વ: પરેપામિખ્યાદિકારણું. અતિબહુલ
અતિપ્રચુરં. ગાથા ૮૦—કાર્યેઆપતિત—કાર્યે સતિ જલપતિ પુવ્વં,

અર્થ—“ મધુર, નિપુણતા-ચતુરાઈવાળું, થોડું, કાર્ય પૂરતું, ગર્વરહિત, અતુચ્છ-તુંકારાદિ રહિત, પ્રથમ બુદ્ધિપૂર્વક વિચારેલું અને તે પણ જે ધર્મ સંયુક્ત હોય તે કહે છે. અર્થાત્ તેવું જોવે છે.” ૮૦ સહિવાસસહરસા, તિસત્તપ્પુત્તોદયેણ ધોએણ ।

આશુચિન્નં તામલિણા, અન્નાણુતવુત્તિ અપ્પફલો ૥૮૧॥

અર્થ—“ તામલિ તાપસે સાઠ હજાર વર્ષ પર્યંત (છકૂ છકૂને પારણે) ત્રિસત્તવાર—એકવીશ વાર ઉદકવડે ધોયેલા અન્નવડે (પારણુ કરીને) તપ આચર્યો, પરંતુ તે અજ્ઞાન તપ હોવાથી અલ્પ ફળવાળા થયો.” ૮૧ એટલો તપ જે દયાયુક્ત કર્યો હોત તો તેવું મુક્તિરૂપ ફળ પ્રાપ્ત થાત. તેથી જિનાજ્ઞાયુક્ત તપ જ પ્રમાણુ છે.

અહીં આટલા બધા તપથી માત્ર જેને ઇશાનઈન્દ્રપણની પ્રાપ્તિ થઈ એવા તામલિ તાપસનું દર્શાવે જાણવું. ૨૨.

તામલિ તાપસની કથા

તામલિપ્તી નગરીમાં ‘ તામલિ ’ નામે શેઠ વસતો હતો. એક દિવસ તેણે પોતાના પુત્રને ગૃહભાર સોંપીને વૈરાગ્યપરાયણ થઈ તાપસી દીક્ષા લીધી અને નદીના કાંઠા ઉપર રહેવા લાગ્યો. તેમ જ કાયમ છકૂ કરીને પારણું કરવા લાગ્યો. પારણાને દિવસે પણ જે આહાર લાવતો તેને નદીના જળથી એકવીશવાર ધોઈ નિરસ કરીને ખાતો હતો અને ઉપર પાછો છકૂ કરતો હતો. એ પ્રમાણે સાઠ હજાર વર્ષ સુધી તેણે હુકર અજ્ઞાનતપ કર્યું. છેવટે અનશન અંગીકાર કર્યું તે અવસરે બલીન્દ્ર સ્વયી ગયેલ હોવાથી બલિચંચા રાજધાનીના રહેનારા અસુરોએ આવી, અનેક પ્રકારનાં નાટ્ય અને સમૃદ્ધિ બતાવી તામલિ તાપસને વિશ્વપિત કરી કે—‘ હે સ્વામિન! તમે નિયાણું કરી અમારા સ્વામી થાઓ. અમે સ્વામી

ગ્રાથ ૮૧—સહિ. તવત્તિ.

રહિત છીએ,' એ પ્રમાણે ત્રણવાર કહ્યા છતાં પણ તેણે તેમનું વચન અંગીકૃત કર્યું નહિ. પછી આયુ પૂર્ણ થયે કષાય અદ્યપ હોવાથી તેમ જ અત્યંત કષ્ટ કરેલું હોવાથી તેના પ્રભાવવડે તે કાળ કરીને ઈશાન દેવલોકમાં ઈન્દ્રપણે ઉત્પન્ન થયા, અને તરત જ સમક્રિત પ્રાપ્ત કર્યું. માટે જ્ઞાનપૂર્વક તપ કરવું એ જ મોક્ષ આપનારું છે. તેથી થોડું પણ તપ દયા અને જ્ઞાનયુક્ત કરવું; પણ તામલિ પેઠે અજ્ઞાન ને હિંસાયુક્ત કરવું નહિ.

છજ્જવકાયવહગા, હિંસકસત્થાઇં ઉવઇસંતિ પુણો ।
સુખહુંપિં તવકલેસો, બાલતવસ્સીણુ અપ્પકલો ॥૮૨॥

અર્થ—“છ જ્જવકાયના વધ કરવાવાળા અને વળી હિંસક શાત્રોનો ઉપદેશ કરે છે એવા બાળ તપસ્વીઓનો અતિ પ્રચુર એવો તપક્લેષ પણ અદ્યપ્ત ઈજ્જવાળો થાય છે. તેથી હિંસાના ત્યાગ વડે જ તપ મહાઈજ્જને આપે છે એમ સમજવું.” ૮૨.

અહીં છ જ્જવકાય તે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ અને ઐઇન્દ્રયાદિ ત્રસ જ્જવો સમજવા. બાળતપસ્વી તે અજ્ઞાન કષ્ટ કરનારા તાપસાદિ જ્જવવા.

પરિચચ્છંતિ સવ્વં, જહકિયં અવિતહં અસંદિધં ।
તો જિણુવયણુવિહિન્નૂ, સહંતિ બહુઅરસ બહુઆઇં ॥૮૩॥

અર્થ—“(જે સાધુ હોય છે તે) યથાસ્થિત, સત્ય અને સંદેહ વિનાનું જ્જવજ્જવાદિ સર્વ પદાર્થોનું સ્વરૂપ જાણે છે તેથી તેવા જિનવચનની વિધિના જ્જવવાવાળા સાધુઓ ઘણાં જનોનાં ઘણાં દુર્વચનાદિ સહન કરે છે.” ૮૩. તેથી તેમનું તપ મોટા ઈજ્જને અર્થે થાય છે.

ગાથા ૮૩--પરિચચ્છંતિય. બહુઅરસ. બહુઆએ.

જે જરસ વટ્ટએ હિયએ, સો તં ઠાવેઠ સુંદરસહાવં ।
વઝ્ઠી ઠાવં જણુણી, ભદ્રં સોમં ચ મન્નેઠ ॥૮૪॥

અર્થ—“ જે જેના હૃદયમાં વર્ત્તું હોય છે તે તેને સુંદર સ્વભાવવાળું સ્થાપે છે—માને છે. અહીં દૃષ્ટાંત કહે છે કે વાઘણુ માતા પોતાના બાળકને ભદ્ર અને સોમ્ય માને છે. ૮૪.

જેમ વાઘણુ અજ્ઞાનપણાથી અભદ્ર અને અશાંત-સર્વં ભવતું લક્ષણુ કરી જનાર એવા પોતાના બાળકને પણ ભદ્ર અને શાંત માને છે તેમ અજ્ઞાનીઓ પોતાના ચિત્તમાં ગમી ગયેલા પોતાના અજ્ઞાન તપને પણ સમ્યક્ તપ જાણે છે—માને છે; પરંતુ તે માનવું મિથ્યા છે.

મણિકુણુગરયણુધણુપૂરિયંમિ, ભવણુંમિ સાલિભદ્રોવિ ।
અન્નોવિ કિર મઞ્ઞવિ, સામિએત્તિ જ્ઞએ વિગયકામે ॥૮૫॥

અર્થ—“ મણિ, કંચન, રત્ન અને ધનવડે પૂરિત—ભરેલા એવા ભુવનમાં રહેતા છતાં પણ શાલિભદ્ર નામે શ્રેષ્ઠી નિશ્ચયે ‘ મારો પણ ખીજે સ્વામી છે ’ એમ વિચારતો સતો વિષયાલિલાષ રહિત થઈ ગયો.” ૮૫. અર્થાત્ ‘ હજુ મારે માથે પણ ખીજે સ્વામી છે ’ એમ લક્ષમાં આવતાં, જે એમ છે તો તો આ મારા વૈભવને ધિક્કાર છે ’ એમ ચિંતવી શાલિભદ્રે વિષયભોગ તજી ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું.”

અહીં શાલિભદ્રનો સંબંધ પ્રસિદ્ધ હોવાથી સંક્ષેપે કહે છે. ૨૩.

શ્રી શાલિભદ્રનું દૃષ્ટાંત

પૂર્વ ભવમાં શાલિઆમમાં રહેનારી ‘ ધન્યા ’ નામની કોઈ

દરિદ્રી સ્ત્રી હતી. તે ઉદર ભરવાને માટે ‘સંગમ’ નામના પોતાના પુત્રને લઈને રાજગૃહ નગરીમાં આવી, અને પારકું કામકાજ કરવા લાગી. સંગમ પણ ગામના વાછરડાએ ચારવા લાગ્યો. એક દિવસ કોઈ પર્વ આવ્યે સતે દરેક ઘરે ક્ષીર થતી જોઈ તે ખાવાની ઇચ્છા થવાથી સંગમે પણ પોતાની માતા પાસે ક્ષીરભોજન માંગ્યું. તેણે પણ પાડોશણાએ આપેલ દૂધ વિગેરેથી ક્ષીર બનાવી સંગમને થાળીમાં પીરસી. તે ક્ષીર અતિ ઉષ્ણ હોવાથી સંગમ કુંકે છે તેવામાં માસક્ષપણના પારણે કોઈ સાધુ ત્યાં વહોરવા માટે પધાર્યા. તેમને જોઈ સંગમને અતિ હર્ષ થવાથી તેણે બહુ ભાવ-પૂર્વક વધી ક્ષીર તે મુનિને વહોરાવી દીધી. પછી તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે—‘આજે સાધુ રૂપી સત્પાત્ર મને પ્રાપ્ત થવાથી હું અતિ ધન્ય છું!’ એ પ્રમાણે પોતાના કાર્યની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે અનુમોહના સહિત દાન ઘણું ફલ આપનારું થાય છે. કહ્યું છે કે—

આનંદાશ્રૂણિ રોમાંચો, વહુમાનં પ્રિયંવચઃ ।

કિંચાનુમોહના પાત્ર—દાનભૂષણુપંચકમ્ ॥

“આનંદથી નેત્રમાં આંસુ આવવાં, રોમરાય વિકસ્વર થવા, બહુમાન સહિત વહોરાવવું, પ્રિય વચન બોલતાં આપવું અને તેની અનુમોહના કરવી; એ પાંચ સુપાત્ર દાનનાં ભૂષણુ છે.”

અહીં સંગમે સાધુને દાન આપવાથી ઘણું પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું. કહ્યું છે કે—

વ્યાજેસ્યાદ્વિગુણું વિત્તં, વ્યવસાયે ચતુર્ગુણુમ્ ।

ક્ષેત્રે શતગુણું પ્રોક્તં, પાત્રેડનંતગુણું ભવેત્ ॥

વ્યાજની અંદર ધન બમણું થાય છે, વ્યવસાય (વ્યાપારાદિ) થી ચારગણું થાય છે; ક્ષેત્રમાં સોગણું થાય છે, અને પાત્રમાં

આપવાથી તેા અનંતગચું થાય છે.” વળી સંગમે જે દાન આપ્યું તે અતિ દુષ્કર છે કારણ કે-

દાણું દરિદ્રસ્સ પહુરસ ખંતી, ઇચ્છાનિરોહાય સુહોધયસ્સ ।
તારુણ્યમે ઇંદ્રિયનિગ્ગહાય, ચત્તારિ એયાઈ સુદુક્કરાઈ ॥

“દરિદ્રી છતાં દાન આપવું, સામર્થ્ય છતાં ક્ષમા રાખવી, સુખનો ઉદય છતાં ઇચ્છાનો રોધ કરવો અને તરુણાવસ્થામાં ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો-આ ચાર વાનાં અતિ દુષ્કર છે.”

સાધુના ગયા પછી સંગમની મા આવી. તેણે થાળી ખાલી જોઈને બાકી રહેલી ક્ષીર પીરસી. પછી તે વિચાર કરવા લાગી કે-“આટલી બધી ભૂખવાળો મારો પુત્ર દરરોજ ભૂખ્યો જ રહેતો જણાય છે, તેથી મારા જીવિતને ધિક્કાર છે!” એ પ્રમાણેની સ્નેહદંષ્ટિના દોષથી (પુત્રને દષ્ટિ લાગવાથી) તે જ રાત્રિએ શુભ ધ્યાનથી મૃત્યુ પામીને સંગમનો જીવ તે જ શહેરમાં ગોલદ્ર નામના શેઠને ઘેર તેની સ્ત્રી ભદ્રાની કુક્ષિમાં પરિપૂર્ણ પાકેલી શાલિ (ડાંગર) થી ભરપૂર ક્ષેત્રના સ્વપ્નથી સૂચિત પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો.

પિતાએ તેનું નામ શાણિકુમાર પાડ્યું. યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં તેને બત્રીશ કન્યાઓ એક લગ્ને પરણાવી. ત્યારપછી ગોલદ્ર શેઠ ચારિત્ર ગ્રહણ કરી પ્રાંતે અનશન આદરી સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયા પછી અવધિજ્ઞાનથી પોતાના પુત્રને જોઈને અતિ સ્નેહાતુર બની ત્યાં આવી તેને દર્શન દીધું અને ભદ્રાને કહ્યું કે-‘શાણિભદ્રને સર્વ પ્રકારની ભોગસામગ્રી હું પૂરી પાડીશ.’ એટલું કહીને તે ગયો. પછી ગોલદ્રનો જીવ દેવતા તેમને મન-વાંછિત પૂરવા લાગ્યો. દરરોજ ૩૨ સ્ત્રીઓ અને શાલિભદ્રને માટે ૩૩ પેટી વસ્ત્રોની, ૩૩ પેટી આભૂષણોની અને ૩૩ પેટી ભોજનાદિ પદાર્થોની કુલ ૯૯ પેટી મોકલવા લાગ્યો.

યદ્ગોભદ્રઃ સુરપરિદટ્ઠો ભૂષણાદં દદૌ ય-
જ્જતં જ્યાપદપરિચિતં કંબલિરત્નજતમ્ ।
પણ્યં યચ્ચાજ્જનિ નરપતિયચ્ચ સર્વાર્થસિદ્ધિ-
સ્તદાનસ્યાદ્ભુતકલ્પમિદં શાલિભદ્રસ્ય સર્વમ્ ॥

“દેવતાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા ગોભદ્રે જેને ભૂષણાદિ આપ્યાં, રત્નકંબલ જેની સ્ત્રીઓના પગની સાથે પરિચયવાળાં થયાં. એટલે જેની સ્ત્રીઓએ રત્નકંબલ તો પગ લુછવામાં વાપર્યાં, જેને રાજ (શ્રેણિક) કરિયાણા રૂપ બન્યો અને જેણે પ્રાંતે સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાન પ્રાપ્ત કર્યું—આ પ્રમાણે શાલિભદ્રને દાનનું સર્વ પ્રકારનું અદ્ભુત ફળ પ્રાપ્ત થયું.”

પાદાંભોજરજઃ પ્રમાર્જનમપિ ક્ષમાપાલલીલાવતી-
દુઃપ્રાપાદ્ભુતરત્નકંબલદલૈર્યદ્વલ્લભાનામભૂત્ ।
નિર્માલ્યં નવહેમમંડનમપિ કલેશાય યચ્ચાવની-
પાલાલિંગનમપ્યસૌ વિજયતે દાનાત્સુભદ્રાંગજઃ ॥

“જેની સ્ત્રીઓના ચરણકમલ ઉપર લાગેલી રજનું પ્રમાર્જન રાજની રાણી લીલાવતીને પણ દુઃપ્રાપ્ય એવા રત્નકંબલના કકડાવડે થયું, જેને નવીન સુવર્ણનાં ઘરેણાંઓ પણ દરેક દિવસે નિર્માલ્ય રૂપ થયા, અને જેને ભૂપતિનું આલિંગન પણ કલેશને માટે થયું એવો સુભદ્રાનો પુત્ર શાલિભદ્ર પૂર્વે કરેલા દાનથી વિજય પામે છે.”

આવી શાલિભદ્રની સમૃદ્ધિ જોઈને શ્રેણિક રાજાએ પણ આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો હતો કે—

સ્તુહી મહાતરુર્વાક્ષિર્વૃહદ્ભાનુર્યથોચ્યતે ।
સારતેજેવિયોગેડપિ નરદેવાસ્તથા વયમ્ ॥

“જેમ સ્તુહી નામનું ઝાડ બહુ નાનું હોય છે છતાં મહાતર કહેવાય છે, અને અગ્નિ જરા જેટલો હોય છતાં પણ તે બૃહદ્ ભાનુ (મોટામાં મોટો સૂર્ય) કહેવાય છે, તેવી જ રીતે અમે સારભૂત તેજ વગરના છતાં પણ નરદેવ કહેવાઈએ છીએ.”

શાલિભદ્રે પણ પોતાને ઘેર આવેલા શ્રેણિક રાજાને પોતાના સ્વામી જાણીને વિચાર્યું કે-‘આ મારી પરાધીન લક્ષ્મીને ધિક્કાર છે!’ એ પ્રમાણે વૈરાગ્યપરાયણ બની દરરોજ એકેક સ્ત્રીને તજવા લાગ્યો. તે હકીકત સાંભળીને ધન્ય નામના તેના બનેલીએ આવીને એક સાથે સર્વસ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરી દીક્ષા લેવાની તેને પ્રેરણા કરી. આ પ્રમાણેની પ્રેરણાથી ઉત્સાહિત બની શ્રી મહાવીર સ્વામીની પાસે જઈ ચારિત્ર ગ્રહણ કરી દુઃકર તપ તપી બાર વર્ષ પચીસ દીક્ષાપર્યાય પાળી પ્રાંતે એક માસની સંલેખના કરી સર્વાર્થાસિદ્ધિ વિમાનમાં તેત્રીશ સાગરોપમ આયુષ્યવાળા અહમિન્દ્ર^૧ દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

આ મુનિને ધન્ય છે કે જેમણે સઘળું અનુત્તર (સર્વથી ઉત્તમ) પ્રાપ્ત કર્યું.

અનુત્તરં દાનમનુત્તરં તપો, હ્યનુત્તરં માનમનુત્તરં યશઃ ।
ત્રીશાલિભદ્રસ્ય ગુણા અનુત્તરા, અનુત્તરં ધૈર્યમનુત્તરં પદમ્ ॥

“તેનાં (શાલિભદ્રનાં) દાન, તપ, માન, યશ, ગુણો, ધૈર્ય અને પદ^૨-એ સર્વ અનુત્તર (જેનાથી અન્ય શ્રેષ્ઠ નથી એવાં) છે.”

આ પ્રમાણે જ્ઞાન સહિત તપ કરવામાં આવે તો મોટું ફલ પ્રાપ્ત થાય છે.

૧ જેને સ્વામી તરીકે ઇન્દ્ર હોતા નથી તેઓ પોતે જ પોતાના વિમાનના સ્વામી હોવાથી અહમિન્દ્ર કહેવાય છે. ૨ પદ તે સ્થાન-અનુત્તરવિમાન.

ન કરંતિ જે તવ સંજમં ચ તે તુલ્લપાણિપાયાણું ।
પુરિસા સમ પુરિસાણું, અવરસ પેસતણુ મુવિંતિ ॥ ૮૬ ॥

અર્થ—“ જે પ્રાણી તપ (બાર પ્રકારે) અને સંયમ (સત્તર પ્રકાર) કરતા—આદરતા નથી તે પુરુષો સમાન હાથપગવાળા અને સદેશ પુરુષાકાર ધારણુ કરનારનું સેવકપણું અવશ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. ” ૮૬

શાલિભદ્રે એ જ વિચાર કર્યો હતો કે—“ શ્રેણિક્રમાં ને મારામાં કાંઈ પણ હાથપગનું વિશેષપણું નથી તે છતાં તે સ્વામી ને હું સેવક, તેનું કારણુ માત્ર મેં પૂર્વજન્મમાં સુકૃત કર્યું નથી તે જ છે. ” આમ વિચારીને તેણે ચારિત્ર ગ્રહણુ કર્યું.

સુંદર સુકુમાલ સુહોઈએણુ, વિવિહેહિં તવવિસેસેહિં ।
તહ સોસવિચ્ચો અપ્પા, જહ નવિ નાચ્ચો સભવણેપિ ॥ ૮૭ ॥

અર્થ—“ સુંદર (રૂપવાન), સુકુમાળ (મૃદુ શરીરવાળા) અને સુખોચિત અર્થાત્ સુખના અભ્યાસી એવા શાલિભદ્રે વિવિધ પ્રકારનાં તપ વિશેષવડે કરીને પોતાનાં આત્માને (દેહને) એવો શોષવ્યો—હુર્મળ કર્યો કે જેથી પોતાને ઘેર પણ તે ઝોળખી શકાયા નહિ. ” ૮૭.

શાલિભદ્ર મુનિ થયા પછી પાછા રાજગૃહીએ આગ્યા ત્યારે પોતાની માતાને ઘેર ગાયત્રી નિમિત્તે જતાં તેના સેવકપુરુષો પણ તેમને ઝોળખ્યા નહિ એવો તેમણે તપસ્થાવડે દેહ સુકવી નાખ્યો હતો.

દુક્કરં મુદ્ધોસકરં, અવંતિસુકુમાલ મહરિસીચરિયં ।
અપ્પાવિ નામ તહ તનજ-ધત્તિ અચ્છેરયં એયં ॥ ૮૮ ॥

ગાથા. ૮૬—કરિતિ. ગાથા ૮૭—સભવણેવિ.

ગાથા ૮૮—ચરીયં. ૨ તનજયતિ.

અર્થ—“ દુષ્કર અને સાંભળતાં પણ રોમોત્કંપ કરે—રૂંવાડાં ઉભાં થાય એવું અવંતિ સુકુમાળ મહર્ષિનું ચરિત્ર છે; જે મહાત્માએ પોતાના આત્માને પણ એવા પ્રકારે તર્જિત કર્યો કે જેમનું ચરિત્ર સંપૂર્ણ આશ્ચર્યકારક થયું.” ૮૮.

અહીં અવંતિસુકુમાલનો સંબંધ જાણવો. ૨૪.

અવંતિસુકુમાળ કથા.

અવંતી દેશમાં ઉજ્જયિની નગરીમાં ભદ્રા નામની એક શેઠની સ્ત્રી હતી. તેને નલિનીગુદમ વિમાનથી ચ્યવીને આવેલો અવંતિસુકુમાલ નામે પુત્ર થયો. તે ખત્રીશ સ્ત્રીઓની સાથે વિષય-સુખનો અનુભવ કરતો હતો. એક દિવસ પોતાના ઘરની નજીક રહેલા સુસ્થિત આચાર્યના સુખથી રાત્રિની પહેલી પોરણીમાં નલિનીગુદમ વિમાન અધ્યયન સાંભળી જાતિસ્મરણજ્ઞાન થવાથી પૂર્વભવનું સ્વરૂપ જાણી, ત્યાં (નલિનીગુદમ વિમાનમાં) જવાને ઉત્સુક થયેલો અવંતિસુકુમાલ ગુરુ પાસે જઈ વિનયપૂર્વક પૂછવા લાગ્યો કે—‘ આપે નલિનીગુદલ વિમાનનું સ્વરૂપ કેવી રીતે જ્ઞેયું ? ’ ગુરુએ કહ્યું કે ‘ સિદ્ધાંત રૂપી નેત્રથી જ્ઞેયું લે. ’ પછી અવંતિ-સુકુમારલે પૂછ્યું કે ‘ તે કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? ’ ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે ‘ ચારિત્ર પાળવાથી. કારણ કે ચારિત્ર આલોક અને પરલોકમાં અનેક પ્રકારનું સુખ આપે છે. ’ કહ્યું છે કે—

નો દુષ્કર્મપ્રયાસો ન કુયુવતિસુતસ્વામિદુર્વાક્યદુઃખમ્ ।
રાજદો ન પ્રણામોડશનવસનધનસ્થાનચિંતા ન ચૈવ ॥
જ્ઞાનાપ્તિલોકપૂજા પ્રશમપરિણતિઃ પ્રેત્યનાકાઘવાપ્તિ ।
ચારિત્રે શીવદાયકે સુમતયસ્તત્ર યત્નં કુરુધ્વમ્ * ॥

* આ ચોથું પદ ભૂલવાનું જણાય છે.

“જેની અંદર દુઃકર્મ સંબંધી પ્રયાસ નથી, જેની અંદર ખરાબ સ્ત્રી, પુત્ર કે સ્વામીનાં દુર્વાક્યશ્રવણનું દુઃખ નથી, જેની અંદર રાજા આદિને પ્રણામ કરવો પડતો નથી, જેની અંદર લોજન, વસ્ત્ર ધન કે સ્થાન માટે ચિંતા કરવી પડતી નથી, જેની અંદર જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે, લોકો પૂજા કરે છે, શાંતભાવ પરિણમે છે, અને પરભવે સ્વર્ગાદિની પ્રાપ્તિ થાય છે એવા મોક્ષદાયક ચારિત્રમાં હું વિદ્રાન્ પુરુષો! તમે પ્રયત્ન કરો.”

‘માટે ચારિત્ર અહણુ કરી, અનશન કરવાવડે નલિનીગુદમ વિમાન મેળવી શકાય છે.’ એ પ્રમાણે ગુરુમુખથી સાંભળીને અવંતિકુમાલે કહ્યું કે ‘મેં ચારિત્ર અને અનશન ભાવથી અંગીકાર કર્યું છે.’ ગુરુએ જ્ઞાનથી જાણ્યું કે ‘આનું કાર્ય આ પ્રમાણે જ સિદ્ધ થવાનું છે તેથી તેને રાત્રિએ જ સાધુવેષ આપ્યો. તે વેષ ધારણ કરીને તે શહેરથી બહાર સ્મશાનભૂમિએ જઈ કંથેર (થીર)ના વનમાં કાયોત્સર્ગ મુદ્રાથી રહ્યા. ત્યાં જતાં માર્ગમાં કાંટા, કાંકરા આદિના પ્રહારથી અતિક્રોધ એવા તેના ચરણના તળીયામાંથી રુધિર સ્રવવા લાગ્યું. તેના ગંધથી પૂર્વ ભવમાં અપમાનિત કરેલી સ્ત્રીને જીવ શિયાળણી ઘણાં બચ્યાંઓથી પરિવૃત્ત થઈ ત્યાં આવી અને તેનું શરીર ખાવા લાગી. પરંતુ તે સુનિ જરાપણ ક્ષુભિત થયા નહિ. તેમનું ચિત્ત સ્થિર હોવાથી અતિ વેદના સહન કરતા સતા કાળ કરીને તે નલિનીગુદમ વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. પ્રાતઃકાળમાં તે સગણું તેની માતા ભદ્રાએ જાણ્યું. એટલે એક ગર્ભવંતી વહુને ઘરમાં રાખીને બાકીની તમામ વહુઓ સાથે ભદ્રાએ ચારિત્ર અહણુ કર્યું. ઘર આગળ રહેલી વહુને એક પુત્ર થયો. તે પુત્રે સ્મશાનભૂમિમાં એક જિનપ્રાસાદ ચણાવ્યો અને તેમાં જિનપ્રતિમા સ્થાપી. સ્મશાનનું નામ ‘મહાકાલ’ પડ્યું.

જે પ્રમાણે અવંતિસુકુમાલે ધર્મને અર્થે પોતાના શરીરનો ત્યાગ કર્યો પરંતુ ગ્રહણ કરેલા વ્રતનો ભંગ કર્યો નહિ, તેવી રીતે અન્ય જનોએ પણ ધર્મવિષયમાં ચત્ન કરવો, એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

અચ્છૂઠ સરીરધરા અન્નો જીવો સરીર મન્નાંતિ ॥
ધમ્મસ્સ કારણે સુવિહિયા, સરીરંપિ છડ્ડંતિ ॥૮૯॥

અર્થ-‘ તજી દીધો છે શરીર રૂપી ધરનો મોહ જેણે એવા સુવિહિતો-ઉત્તમ પુરુષો ધર્મને કારણે ‘ આ જીવ અન્ય છે અને શરીર અન્ય છે ’ એવી બુદ્ધિવડે કરીને શરીરને પણ તજી દે છે.’ ૮૯.

આ દેહનો સંબંધ એક ભવનો જ છે અને તે શરીર જન્મે જન્મમાં નવું નવું મળવાનું છે, પણ ધર્મ જો તજી દીધો તો તે ફરીને પ્રાપ્ત થવો દુર્લભ છે, તેથી ઉત્તમ પુરુષો ધર્મને કારણે શરીરને તજી છે પણ શરીરને કારણે ધર્મને તજતા નથી. માટે પ્રાણાંતે પણ ધર્મને ન તજવો.

એક દિવસંપિ જીવો, પવજ્જમુવાગમ્પો અનન્નમણ્ણો ।
જઘવિ ન પાવઘં મુખ્ખં, અવરસં વેમાણિમ્પો હોઘ ॥૯૦

અર્થ-‘ ચારિત્ર ધર્મનું ફળ કહી છે-અનન્ય મનવાળો જીવ એક દિવસ પણ વ્રતજ્ઞતા (દીક્ષા) પ્રતિપત્ર કરે અર્થાત્ ભવપ્રાંતે એક દિવસ પણ શુદ્ધ દીક્ષા પાળે તો તે યદ્યપિ સંહનન કાળાદિના અભાવથી-મોક્ષ ન પામે, પરંતુ અવશ્ય વૈમાનિક દેવ તો થાય.’ ૯૦.

એક દિવસના વિશુદ્ધ મનયુક્ત ચારિત્રનું ફળ આ કાળમાં પણ વૈમાનિક દેવપણાની પ્રાપ્તિ થવા રૂપ છે.

ગાથા ૮૯-ઉચ્છુઠ, આચ્છુઠ.

ગાથા ૯૦-જઘં નવિ. અવરસ.

સીસાવેઢેણ સિરિંમિ-વેઢિએ નિગ્યાણિ અઞ્છીણિ ।
મેયજ્જરસ ભગવએ, નય સો મણુસાવિ પરિકુવિએ ॥૯૧॥

અર્થ-“ લીલી ચામડાની વાધરવડે મસ્તકને વેષિત કર્યે સતે (તે સુકાર્ધને ખેંચવાથી આંખો નીકળી પડી, પરંતુ તે મેતાર્ય ભગવંત મનથી (લેશમાત્ર) પણ (સોની ઉપર) કોપાયમાન થયા નહિ.” ૯૧.

મેતાર્ય મુનિના મસ્તકે સોનીએ લીલી વાધર વીંટી તે સુકાવાથી નસોતું ખેંચાણ થવાને લીધે બંને નેત્ર નીકળી પડ્યાં, પરંતુ મેતાર્ય મુનિ કિંચિત્ માત્ર પણ તે સોની ઉપર કોપાયમાન થયા નહિ. એવી રીતે બીજા મુનિરાજેએ પણ ક્ષમા કરવી.

અહીં મેતાર્ય મુનિનું દષ્ટાંત જાણવું. ૨૫.

મેતાર્યમુનિની કથા

સાકેતનપુરમાં ‘ચંદ્રાવતંસક’ ગામે અત્યંત ધાર્મિક રાજા હતો. તેને ‘સુદર્શના’ નામની સ્ત્રી હતી. તે સ્ત્રીની કુક્ષિથી ‘સાગરચંદ્ર’ ને ‘મુનિચંદ્ર’ નામે બે પુત્ર ઉત્પન્ન થયા હતા. તે બંનેમાં મોટાને યુવરાજપદ આપ્યું અને નાનાને ઉજ્જયિની રાજ્ય આપ્યું હતું. બીજા ‘પ્રિયદર્શના’ નામે રાણીથી ‘ગુણચંદ્ર’ અને ‘બાલચંદ્ર’ નામે બે પુત્ર થયા હતા. એ પ્રમાણે ચાર પુત્ર વિગેરેથી પરિવૃત્ત થઈ તે રાજા રાજ્ય કરતો હતો.

એક દિવસ ચંદ્રાવતંસક રાજાએ પૌષધ કર્યો હતો. તે રાત્રિએ એકાંતવાસમાં રહ્યા સતા તેણે એવો અભિચ્છલ કર્યા કે ‘જ્યાં સુધી આ દીવો બળે ત્યાં સુધી મારે કાયોત્સર્ગમાં સ્થિત રહેવું’ તે અભિચ્છલને નહિ જાણનારી કોઈ દાસીએ તે દીવામાં

ગાથા ૯૧-સિરિંમિ આદ્ર્યર્મવદ્ધાવેષ્ટનેન,

તેલ પૂર્યા ક્યું. ઘણો વખત કાયોત્સર્ગમાં સ્થિત રહેવાથી રાજને શિરોવેદના થઈ, તેથી તે મૃત્યુ પામ્યો અને દેવલોકમાં ગયો. તે જોઈ સાગરચન્દ્રે વિચાર્યું કે—‘આ દેહનો સંબંધ કૃત્રિમ છે, જે પ્રાતઃકાળમાં જોવામાં આવે છે તે મધ્યાહ્ને જોવામાં આવતું નથી અને જે મધ્યાહ્ને જોવામાં આવે છે તે રાત્રિએ નાશ પામે છે. વાયુએ કમ્પાવેક્ષા પત્ર જેવું આ આયુષ્ય ક્ષણે ક્ષણે ક્ષીણ થતું જાય છે. કહ્યું છે કે—

આદિત્યસ્ય ગતાગતેરહરહઃ સંક્ષીયતે જીવિતમ્
વ્યાપારૈર્બહુકાર્યભારગુરુભિઃ કાલો ન વિજ્ઞાયતે ॥
દૃષ્ટ્વા જન્મજરાવિપત્તિમરણું ત્રાસસ્થ નોત્પદ્યતે
પીત્વા મોહમયી પ્રમાદમદિરાસુન્મત્તભૂતં જગત્ ॥

“સૂર્યના ગમન ને આગમનથી આયુષ્ય દરરોજ ક્ષય પામે છે, બહુ પ્રકારના કાર્યવાળા મોટા મોટા વ્યવસાયોથી કાળ કેટલો ગયો તે જણાતું નથી, અને જન્મ, વૃદ્ધાવસ્થા, વિપત્તિ ને મરણ જોઈને માણસોને ત્રાસ ઉત્પન્ન થતો નથી; તેથી (જણાય છે કે) મોહમયી પ્રમાદ રૂપી મદિરાનું પાન કરીને આ જગત ઉન્મત્ત થયેલું છે.”

ઇત્યાદિ કારણથી જેનું ચિત્ત વૈરાગ્યવાન થયેલું છે એવો ‘સાગરચન્દ્ર રાજ્યથી પરાહ્મુખ હતો છતાં પણ તેની ઓરમાન માતાએ કહ્યું કે ‘મારા બંને પુત્રો હાલ રાજ્યભાર વહન કરવાને અશક્ત છે, તેથી તું આ રાજ્યધુરાને ગ્રહણ કર.’ એ પ્રમાણે બળાત્કારથી ‘સાગરચન્દ્રને રાજ્ય ઉપર સ્થાપિત કર્યો, પરંતુ તે વિરક્ત મનથી રાજ્યનું પાલન કરે છે. અતુકેમે તેને સમૃદ્ધિ ને કીર્તિથી વધી ગયેલો જોઈને તેની ઓરમાન માતા દુઃખાળી, તેથી તે દરરોજ તેની ઈર્ષ્યા કરે છે અને છિદ્ર ખોળે

છે. એક દિવસ કીડાને વાસ્તે વનમાં ગયેલા ‘ સાગરચંદ્રને ’ માટે તેની માતાએ દાસી મારફત એક લાડુ મોકલ્યો. તે દાસી લાડુ આપવા જતી હતી તે વખતે તેને ઓલાવીને ઓરમાન માતાએ પૂછ્યું કે-‘ આ શું છે ? ’ તેણે કહ્યું કે-‘હું રાજાને માટે લાડુ લઈ જઈ છું.’ તેણે કહ્યું કે-‘ જોઈ, તે કેવો છે ? ’ દાસીએ તેને આપ્યો, એટલે તે ઓરમાન માતાએ વિષથી ખરડાયેલા હાથવડે તે લાડુને સારી રીતે સ્પર્શ કરી વિષમિશ્રિત કરીને દાસીને પાછો આપ્યો. દાસીએ તે લાડુ લઈ જઈને રાજા પાસે મૂક્યો. રાજાએ તે મનોરંજક લાડુ ગ્રહણ કર્યો. પરંતુ તે અવસરે પોતાની આગળ હાથ જોડીને ઉભેલા પોતાના બે સાવકા ભાઈને જોઈને સ્નેહવશ થઈ તેણે વિચાર કર્યો કે ‘ મારા લઘુ બંધુઓને છોડીને મારે લાડુ ખાવો તે ઉચિત નથી.’ એમ વિચારીને તેણે લાડુના બે ભાગ કરી બંનેને વહેંચી દીધો. પોતે ખાધો નહિ. થોડા વખતમાં પેલા બંનેને વિષ ચડવાથી ભૂમિ ઉપર પડેલા જોઈને રાજા ઘણો ખિન્ન થયો, અને મચ્છિ મંત્ર આદિ પ્રયોગવડે તેમનું ઝેર ઉતાર્યું. પછી (તેનું કારણ શોધતાં) દાસીના મુખથી ઓરમાન માતાના હસ્તસ્પર્શથી થયેલ વિષપ્રયોગ જાણીને તેની પાસે જઈ ‘ સાગરચંદ્ર ’ ઉપાલંભ આપવા લાગ્યો કે-‘ તને ધિક્કાર છે ! પહેલાં મારા આપતાં છતાં પણ તે રાજ્ય અંગીકાર કર્યું નહિ, અને સાંપ્રત સમયે આલું અકાર્ય કર્યું ! સ્ત્રીઓના ચારિત્રને ધિક્કાર છે ! કહ્યું છે કે-

નિતાંબિન્યઃ પતિં પુત્રં, પિતરં ભ્રાતરં ક્ષણ્મ્ ।

આરોપ્યંત્યકાર્યેઽપિ, દુર્વૃત્તાઃ પ્રાણસંશયે ॥

“ દુરાચારણી સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને, પુત્રને, પિતાને અને ભાઈને ક્ષણવારમાં પ્રાણનો સંશય થાય તેના અકાર્યમાં પણ જોડી દે છે ” ‘ હવે દુર્ગતિના કારણભૂત આ રાજ્યથી મારે

સર્થુ' એ પ્રમાણે વિચાર કરી તે ઓરમાન માતાના પુત્ર 'શુભ્ર-
ચંદ્રને' રાજ્ય આપી પોતે દીક્ષા લઈ ચાલી નીકળ્યા.

અનુક્રમે ઉગ્ર વિહાર કરતાં કરતાં શાસ્ત્રના પારગામી થયા. એકદા ઉજ્જયિનીથી આવેલા એક સાધુએ સાગરચંદ્ર મુનિને કહ્યું કે 'હે સ્વામિન્ ! ઉજ્જયિનીમાં તમારો બ્રાતૃપુત્ર (ભત્રીજો) અને પુરોહિતપુત્ર બંને મળી સાધુઓની મોટી હીલના કરે છે. વિશેષ કહેવાથી શુ' ! તે સાંભળી ગુરુની આજ્ઞા લઈને તેમને પ્રતિબોધ કરવાને માટે સાગરચંદ્ર મુનિ ઉજ્જયિની આવ્યાં અને જ્યાં રાજપુત્ર અને પુરોહિતપુત્ર હતા ત્યાં જઈ ઉચ્ચ સ્વરે ધર્મ-લાભ આપ્યો. તે સાંભળી પેલા બંને જણા ખુશી થતાં થતાં તેની પાસે આવ્યા, અને 'ચાલો આજે ધર્મલાભ આવ્યા છે તેને આપણે નચાવીએ.' એટલું કહી તે મુનિને હાથથી પકડીને મહેલ ઉપર લઈ ગયા. પછી ખારણું બંધ કરીને તેઓ સાધુને કહેવા લાગ્યા કે-'તું નાચ, નહિ તો અમે તને મારશું.' ત્યારે 'સાગરચંદ્રે કહ્યું કે-'તમે વાજિંત્ર વગાડો એટલે તે પ્રમાણે હું નૃત્ય કરું.' તેઓએ કહ્યું કે 'અમને વાજિંત્ર વગાડતાં આવડતું નથી.' ત્યારે સાધુએ કહ્યું કે-'મને નૃત્ય કરતાં પણ આવડતું નથી.' ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે-'તો અમારી સાથે મલ્લયુદ્ધ કર.' સાધુએ કહ્યું કે 'ભલે એમ હો.' પછી સાગરચંદ્ર મુનિએ મલ્લયુદ્ધ કરતાં તે કળાનો પૂર્વ અભ્યાસ કરેલો હોવાથી તે બંને જણના શરીરસંધિ જુદા કરી નાખ્યા, અને ખારણું ઉઘાડી પોતાનાં ઉપકરણો લઈ નગરની બહાર નીકળી વનમાં કાર્યોત્સર્ગમુદ્રાએ સ્થિત થયા. અહીં રાજપુત્ર અને પુરોહિત-પુત્ર બંનેને ઘણી વેદના થવાથી તે પોકાર કરવા લાગ્યા. એટલે રાજાએ આવીને પૂછ્યું કે-'તમને શું થયું છે?' ત્યારે બીજા લોકોએ કહ્યું કે-'અહીં એક મુનિ આવ્યા હતા તેણે કંઈક કરેલું જણાય છે.' એટલે રાજા તે મુનિને ઝોળતો ઝોળતો વનમાં ગયો,

ત્યાં પોતાના મોટા ભાઈને જોઈ વાંદીને અરજ કરવા લાગ્યો કે—
 ‘હો સ્વામી! આપની જેવા મહાત્માઓને બીજાને પીડા કરવી
 ઘટતી નથી.’ તે સાંભળીને ‘સાગરચંદ્રે કહ્યું કે—‘તું અંદ્રાવત’ સક
 રાજનો પુત્ર પાંચમો લોકપાળ છે, છતાં સાધુઓને દુઃખ દેતાં
 તારા પુત્રને તેમજ પુરોહિતપુત્રને શા માટે અટકાવતા નથી? આવો
 અન્યાય કેમ પ્રવર્તીવે છે?’ ત્યારે મુનિચંદ્ર રાજાએ કહ્યું
 કે—‘મારો અપરાધ ક્ષમા કરો. તે પુત્રોએ જેવું કયું તેવું ફળ
 ભોગવ્યું. પરંતુ આપ પિતાને સ્થાને છો, માટે કૃપા કરીને તે
 બંનેને સાજા કરો. આપના સિવાય તેઓનાં અસ્થિ ઠેકાણે લાવવાને
 બીજા કોઈ શક્તિવાન નથી.’ એમ કહીને બંનેને સાગરચંદ્ર મુનિ
 સમીપે લાવવામાં આવ્યા. ત્યારે તેમણે કહ્યું કે ‘જે જીવવાની
 ઇચ્છા કરતા હો તો સંયમ લેવાનું કબૂલ કરો.’ તેમણે એ પ્રમાણે
 કબૂલ કરવાથી તરત જ તેઓને સાજા કરવામાં આવ્યા, એટલે
 ચારિત્ર ગ્રહણ કરીને તેઓ સાથે જ નીકળ્યા.

એ એ મુનિમાં પુરોહિતપુત્ર જાતે બ્રાહ્મણ હોવાથી તેણે
 જાતિમદ્દ કરવાને લીધે નીચ ગોત્ર બાંધ્યું. ચારિત્ર પાળીને પ્રાંતે
 તે બંને દેવતા થયા. તેઓ પરસ્પર સ્નેહવાળા હતા તેથી તેઓએ
 સંકેત કર્યો કે ‘આપણામાંથી જે પ્રથમ વ્યવીને મનુષ્ય થાય તેને
 સ્વર્ગમાં રહેલા બીજાએ પ્રતિબાધ પમાડવો.’ પછી કાળાંતરે
 પ્રથમ પુરોહિત જીવ વ્યવીને રાજગૃહ નગરમાં ‘મહેર’ નામના
 ચંડાલના ઘરમાં ‘મેતી’ નામની ભાર્યાની કુક્ષિમાં જાતિમદ્દ કર-
 વાથી અવતર્યો. તે ચંડાલની ભાર્યા તે શહેરમાં કોઈ શેઠને ઘેર
 હમેશાં આવે છે. તેને શેઠની સ્ત્રી સાથે અત્યંત મૈત્રી થઈ છે.
 શેઠાણી મૃતવત્સા [છોકરાં જીવે નહિ તે] ના દોષવાળી હોવાથી
 તેને છોકરાં જીવતાં નથી. તે વાત તેણે ચંડાલની સ્ત્રીને કહી
 તેણે કહ્યું કે—‘આ વખતે જો મને પુત્ર થશે તો હું તમને આપીશ.’
 કાળે કાળે કરીને તેને પુત્ર અન્યે એટલે તે પુત્ર તેણે શેઠાણીને ગુપ્તપણે

આપ્યો. શેઠાણીએ પુત્રજન્મનો મહોત્સવ કરાવ્યો, અને મેતાર્ય એવું તે છોકરાનું નામ પાડ્યું. અનુક્રમે તે સોળ વર્ષનો થયો. તે અવસરે મિત્રદેવ (રાજપુત્રનો જીવ) પૂર્વનો સંકેત હોવાથી તેની પાસે આવીને તેને યોગ્ય કરવા લાગ્યો. પણ તે પ્રતિયોગ્ય પામ્યો નહિ. અન્યદા તેના પિતાએ આઠ વણિકપુત્રીઓની સાથે તેનો વિવાહ કર્યો. તેના લગ્નવખતે મિત્રદેવે આવી ચાંડાલસ્ત્રીના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો તેથી તે લોકોને કહેવા લાગી કે—‘આ મારો પુત્ર છે. તમે તેને પોતાની પુત્રીઓ શા માટે આપો છો? એનો વિવાહ તો હું કરીશ.’ એ પ્રમાણે કહી બળાત્કારે તે પુત્રને પોતાને ઘર લઈ ગઈ પછી દેવે ત્યાં આવીને મેતાર્યને કહ્યું કે ‘તે મારું કહેવું કેમ કર્યું’ નહિ? જોયું. તારો કેવો તિરસ્કાર કરાવ્યો? માટે હજી મારા કહેવા પ્રમાણે ચાલ અને ચારિત્રગ્રહણ કર.’ મેતાર્યે કહ્યું કે—‘હું દીક્ષા કેવી રીતે ગ્રહણ કરું? તમે મને ચાંડાળ કરાવીને લોકોની અંદર હલકો પાડ્યો, તેથી જ તમે મને પાછો મોટો બનાવો. શેઠ મને પુત્ર તરીકે સ્થાપે અને શ્રેષ્ઠિક રાજ પોતાની પુત્રી મને આપે તો હું ચારિત્ર લઉં.’ દેવે તે પ્રમાણે સઘળું કરવાનું કબૂલ કર્યું. પછી દેવે અશુચિને બદલે રત્નોની લિંડીઓ કરતો એક બકરો તેને ઘેર બાંધ્યો, અને ચાંડાલને પ્રેરણા કરી તેથી તેણે રત્નથી ભરેલો એક એક થાલ લઈ જઈને ત્રણ દિવસ સુધી શ્રેણીક રાજને ભેટ કર્યો. ત્યારે અભયકુમારે પૂછ્યું કે—‘એટલાં બધાં રત્નો તારી પાસે ક્યાંથી? તેણે કહ્યું કે ‘મારે ઘર તો બકરો રત્નોની લિંડીઓ કરે છે.’ ફરીથી અભયકુમારે કહ્યું કે ‘તું અમને આ રત્નો શા માટે ભેટ કરે છે?’ ચાંડાલે કહ્યું કે ‘રાજ મારા પુત્રને પોતાની પુત્રી પરણાવે માટે હું ભેટ કરું છું.’ રાજએ કહ્યું કે ‘એ કેમ બને?’ અભયકુમારે કહ્યું કે ‘એક વખત તું બકરાને અહીં લઈ આવ, પછી યથાયોગ્ય કરશું.’ તેણે બકરો લાવીને રાજએ ઘેર બાંધ્યો, એટલે ત્યાં તો તે ડુગધ-

ચુકત વિષ્ટા કરવા લાગ્યો તે જોઈ અલયકુમારે રાખને કહ્યું કે ‘આ કોઈ દેવનો પ્રભાવ જણાય છે, નહિ તો આ રાજપુત્રની માગણી કેવી રીતે કરી શકે? માટે તેની પરીક્ષા કરવી જોઈએ. જે કાર્ય મનુષ્ય કરી શકે નહિ તે કાર્ય જો તે કરે તો જરૂર તેમાં દેવનો પ્રભાવ ખરો.’ આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેણે ચાંડાલને કહ્યું કે “જો આ રાજગૃહ નગરની આસપાસ નવો સોનાનો કિલ્લો કરી આપે, વૈભાર પર્વત ઉપર સેતુબ્રહ્મ (સડક) બાંધે, ગંગા, યમુના, સરસ્વતી ને ક્ષીરસાગર—એ ચારેને અહીં લાવે અને તેમના પાણીથી તારા પુત્રને નવરાવે તો શ્રેષ્ઠિક રાજ પોતાની પુત્રી તેને આપે.” દેવપ્રભાવથી અલયકુમારના કહેવા પ્રમાણે સર્વ એક રાત્રિમાં થયું. પછી તે જળવડે ચાંડાલપુત્રને નવરાવી, પવિત્ર કરીને રાજપુત્રી પરણાવી. એટલે પેલા વણિકોએ પણ પોતાની પુત્રીઓ પરણાવી. એ પ્રમાણે તેણે નવ સ્ત્રીઓની સાથે પાણિગ્રહણ કર્યું. એટલે દેવે આવીને કહ્યું કે ‘હવે દીક્ષા લો.’ ત્યારે મેતાર્યે કહ્યું કે ‘હું હમણાં જ પરણેલો છું, તેથી બાર વર્ષ સુધી આ સ્ત્રીઓની સાથે વિષયસુખ લોગવીને પછી ચારિત્ર ગ્રહણ કરીશ.’ દેવે પણ તે કબુલ કર્યું. બાર વર્ષ ગયા પછી ફરીથી દેવ આવ્યો. ત્યારે સ્ત્રીઓએ હાથ જોડી ફરીથી બાર વર્ષ માગ્યાં. વિનયથી રંજિત થયેલા દેવે ફરીથી વાર વર્ષ આપ્યાં. એ પ્રમાણે ચોવીશ વર્ષ સાંસારિક સુખ લોગવી ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામી પાસે મત ગ્રહણ કરી નવ પૂર્વનું અધ્યયન કરી જિનકલપીપણું અંગીકાર કરીને એકલ વિહારી થયા.

વિહાર કરતાં કરતાં એક દિવસ માસકપણને પારણે રાજગૃહ નગરમાં ભિક્ષાને માટે ભમતાં એક સોનીને ઘેર જઈને ધર્મલાભ આપ્યો. ત્યારે તે સોની શ્રેષ્ઠિક રાજની આજ્ઞાથી જિનલક્ષિને અર્થ ઘડેલા એકસો આઠ સોનાના જવ બહાર મૂકીને ઘરમાં ગયો. તે સમયે કોઈ એક કૌંચ પક્ષી ત્યાં આવીને તે સર્વ જવ

ગળી ગયો. મેતાર્યમુનિએ તે જોયું અને ક્રોધ પક્ષી પણ ઉડીને ઉંચે બેઠું. સોની બહાર આવ્યો અને જવ નહિ જોવાથી સાધુને તે વિષે પૂછ્યું. સાધુએ વિચાર કર્યો કે ‘જો હું પક્ષીનું નામ લઈશ તો આ સોની તેને મારી નાખશે.’ તેથી ઠથાને લીધે મૌન ધારણ કરીને ઉભા રહ્યા. સાધુઓને તે યોગ્ય જ છે. કહ્યું છે કે—

બહુ શ્રુણોતિ કર્ણાભ્યામક્ષિભ્યાં બહુ પરચતિ ।
ન ચ દૃષ્ટં શ્રુતં સર્વં, સાધુમાખ્યાતુમર્હતિ ॥

“સાધુ બંને કાનથી ઘણું સાંભળે છે અને બંને નેત્રથી ઘણું જુએ છે; છતાં પણ સાધુ સઘળું જોએળું અને સાંભળેલું કહેવાને યોગ્ય નથી.”

સાધુને વારંવાર પૂછતાં છતાં પણ જવાબ ન દેવાથી ‘આ ચોર છે’ એમ માની સોનીએ ક્રોધવશ થઈ લીલા ચાંમડાથી તેમનું માથું વીંટીને તેમને તડકામાં ઉભા રાખ્યા. પછી તડકાને લીધે કઠણ થયેલું આર્દ્ર ચામડું ખેંચાવાથી નસોના ખેંચાણને લીધે તે સાધુનાં બંને નેત્રો નીકળી પડયાં, તેથી ઘણું દુઃખ ઉત્પન્ન થયા છતાં પણ તેમણે તેના ઉપર રોષ આણ્યો નહિ. ક્ષમાના ગુણથી સઘળાં કર્મને ક્ષય કરી આયુષ્યને અંતે કેવળજ્ઞાન પામીને મેતાર્ય મુનિ મોક્ષે ગયા તે સમયે લાકડાને બોળે પડવાથી ઉત્પન્ન થયેલા શબ્દના ભયથી વ્યાકુલ થયેલા પેલા પક્ષીએ સઘળા જવો વમી નાખ્યા. તે જવોને જોઈ ભય પામેલો સોની વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘અરે! મેં બહુ ખરાબ કામ કર્યું! મેં શ્રેણિક રાજાના જમાઈ મેતાર્ય નામના મુનિને હણ્યા. જો રાજા આ બાત જાણશે તો જરૂર મારો સહકુટુંબ નાશ કરશે’ પછી ભયના માર્યાં તેણે પરિવાર સહિત મહાવીર સ્વામી પાસે

જઈને ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. ચારિત્ર પાળી, પાપની આલોચના કરીને તે સદ્ગતિએ ગયો.

એ પ્રમાણે અન્ય મુનિ મહારાજએ પણ ક્ષમા રાખવી એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

ને ચંદ્રણેણુ ખાહું, આલિંપઈ વાસિણુ વિ તચ્છેઈ ।
સંથુણુઈ ને અ નિંદઈ, મહરિસિણુ તથ્ય સમભાવા ॥ ૯૨ ॥

અર્થ—“કોઈ ચંદ્રનવડે જીભને વિલેપન કરે અને કોઈ વાંસલાવડે તેને છેદે, કોઈ સ્તુતિ કરે અને કોઈ નિંદા કરે, મુનિ તે સર્વની ઉપર સમભાવવાળા હોય.” ૯૨.

લકિતવડે કોઈ ખાવનાચંદ્રનથી વિલેપન કરે અને સ્તુતિ કરે તેમજ દ્વેષવડે કોઈ જીભનો છેદ કરે અને નિંદા કરે, તે ખંનેની ઉપર મહર્ષિઓ સમભાવ રાખે અર્થાત્ મુનિ શત્રુ-મિત્ર ઉપર સમભાવવાળા જ હોય.

સીહગિરિસુસીસાણું, મહં ગુરુવયણુસદ્દહંતાણું ।
વયરો કિર દાહી વાયણુત્તિ, નવિકેવિઅં વયણું ॥ ૯૩ ॥

અર્થ—“ગુરુમહારાજના વચનને સદ્દહનારા એવા સિંહગિરિ આચાર્યના સુશિષ્યોનું કલ્યાણ થાયો. તે શિષ્યોએ ‘આ વજ્ર મુનિ તમને વાંચના આપશે’ એવા ગુરુમહારાજના વચનને અસત્ય ન કર્યું.” ૯૩. અર્થાત્ આ ખાલક વજ્રમુનિ અમને શું વાંચના આપશે? એવો વિચાર પણ કર્યો નહિ. ગુરુમહારાજના વચન પ્રત્યે આવી દૃઢ શ્રદ્ધા જેને હોય તેવા શિષ્યોનું કલ્યાણ થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય! અહીં વજ્રસ્વામીનું દર્શાંત જાણવું. ૨૬.

ગાથા—૯૨ ખાહુ. વાસિણુ—વક્ત્રભિદ્રાશસ્ત્રેણુ.

ગાથા ૯૩—નાવિકેવિઅંતિ નાસત્યંકૃતં.

વજ્રસ્વામીનું દષ્ટાંત.

ખાદ્યાવસ્થામાં પદ્માનુસારિણી લબ્ધિના બળથી સાધ્વીમુખે સાંભળીને અગ્યાર અંગુ' જેણે અધ્યયન કર્યું છે, અને જેને આઠ તર્ષની ઉંમરે ગુરુએ દીક્ષા આપેલી છે એવા વજ્રસ્વામી ગુરુની સાથે વિહાર કરતા હતા. એક દિવસ વજ્રસ્વામીને ઉપાશ્રયમાં મૂકી સર્વ સાધુઓ ગોચરીએ ગયા હતા. તે અવસરે વજ્રસ્વામીએ સઘળા મુનિઓની ઉપધિઓ (આસન વિગેરે ઉપકરણો)ને હારબંધ ગોઠવી તેમાં મુનિઓની સ્થાપના કરીને (મુનિઓ ખેડા છે એમ માનીને) પોતે વચમાં એસી મોટે સ્વરે તેમને આચરાંગાદિની વાંચના આપતા હોય તેમ બોલવા લાગ્યા. તે અવસરે સ્થંડિલભૂમિથી આચાર્ય આવ્યા. ઉપાશ્રયનાં ખારણું બંધ જોઈને ગુરુએ ગુપ્ત રીતે અંદર જોયું તો વજ્રસ્વામી સર્વ મુનિઓની ઉપધિને એકઠી કરી છાત્રબુદ્ધિથી લજ્જાવતા હતા. ગુરુએ ચિંતવ્યું કે 'જે હું એકદમ ખારણું ઉઘડાવીશ તો તે શકિત થશે.' એમ વિચારી મોટા સ્વરે 'નિસિહિ' એ પ્રમાણે ત્રણવાર શબ્દોચ્ચાર કર્યાં. તે સાંભળી ગુરુ આવ્યા છે એમ જાણી વજ્રસ્વામીએ લઘુલાઘવી કલાએ એકદમ દરેક ઉપધિને તેને સ્થાને મૂકી દર્શને ખારણું ઉઘાડ્યું. ગુરુએ વિચાર્યું કે 'પુરુષરત્નમાં આટલું બધું જ્ઞાન છે, મોટે આતું જ્ઞાન અજાણપણામાં ન જાઓ.' એવું વિચારી ખીજે દિવસે 'સિંહગિરિ' આચાર્ય કંઈ કાર્યનું મિષ કરીને ખીજે ગામ જવાને ઉદ્યુક્ત થયા. તે વખતે સાધુઓએ પૂછ્યું કે 'હે સ્વામી! અમને વાંચના કોણ આપશે?' ગુરુએ કહ્યું કે 'આ વજ્ર નામના લઘુ મુનિ તમને વાંચના આપશે.' તેઓએ કહ્યું કે 'તહત્તિ' (બહુ સારું) તે વખતે 'આ બાળક અમને શું વાંચના આપી શકશે?' એવી શંકા પણ તેઓએ કરી નહિ. ગુરુ ખીજે ગામ ગયા. શિષ્યોએ સિદ્ધાંતની વાંચના વજ્રમુનિ પાસે લીધી. અધ્યયન બહુ સારી રીતે થયું. પછી ગુરુ-

મહારાજ પધાર્યા અને શિષ્યોને પૂછ્યું કે—‘કાંઈ અધ્યયન થયું કે કેમ ? તેઓએ કહ્યું કે ‘અધ્યયન બહુ સારી રીતે થયું, થોડા દિવસમાં ઘણો અભ્યાસ થયો, માટે હવે પછી આ વજ્રસ્વામી અમારા વાંચનાચાર્ય થાઓ.’ એ પ્રમાણે સાધુઓએ અરજ કરવાથી ગુરુએ વજ્રમુનિને આચાર્યપદ આપ્યું અને વાંચનાચાર્ય તરીકે સ્થાપ્યા.

“જેવી રીતે સિંહગિરિ શિષ્યોએ ગુરુનું વચન માન્ય કર્યું તેવી રીતે ખીજાઓએ પણ ગુરુના વચનમાં સંદેહ કરવો નહિ” એવી આ કથાનો ઉપદેશ છે.

મિણુ ગોણુસંગુલીહિં, ગણુહિં વા દંતયક્કલાઈ સે ।
ઇચ્છંતિ ભાણુગિણુ, કજ્જં તુ તમેવ જાણુતિ ॥૯૪॥

અર્થ—“હે શિષ્ય ! આ સર્પને અંગુલિવડે માપ અથવા તેના દંતસ્થાન-દાંત ગણુ” એવી રીતે ગુરુ મહારાજે કહ્યો સતે શિષ્ય ‘ઇચ્છં છુ’ અથવા ‘તહત્તિ’ કહી તે કાર્ય કરવા ચાલ્યો જાય પણ વિચાર ન કરે કારણ કે તેનું કાર્ય તો ગુરુ મહારાજ જાણુ છે” ૯૪. એટલે તેમ શા માટે કરવા કહે છે તે હેતુ ગુરુ મહારાજ સમજે છે, તેમાં વિનીત શિષ્યને વિચારવાની જરૂર જ નથી. તેથી તેમાં તે વિદ્વંજ પણ કરતો નથી. જેને આવી ગુરુ-મહારાજની પ્રતીતિ હોય તેનું જ ખરું વિનીતપણું સમજવું.

કારણુવિગિ કયાઈ, સેયં કાયં વયંતિ આયરિયા ।
તં તહ સદ્દહિયવ્વં, ભવિયવ્વં કારણુણુ તહિં ॥૯૫॥

અર્થ—“કારણુના જાણુ એવા આચાર્ય કોઈક વખત ‘આ કાગડો શ્વેત છે’ એમ જોલે તો તે જ પ્રકારે સદ્દહિયવું, કારણુ

ગ.થા ૯૪-દંતયદ્રવલાયં—દંતયદ્રવલાઈતિ દંતસ્થાનાનિ તમેવ.

ગાથા ૯૫ શ્વેતં કાકં.

કે તેમાં કાંઈ પણ કારણતુ' હોવાપણુ' છે." ૧૫. કારણુ વિના આચાર્ય' તેવું કહે જ નહિ, માટે આચાર્યના તેવા વચનમાં પણ શંકા કરવી નહિ.

જ્ઞે ગિહ્નઈ ગુરુવયણું, ભણુંતં ભાવચ્ચો વિસુદ્ધમણો ।
ઓસહમિવ પીજજંતં, તં તસ્સ સુહાવહં હોઈ ॥૯૬॥

અર્થ—“ભાવથી વિશુદ્ધ મનવાળો જે શિષ્ય કહેવાતું એવું ગુરુમહારાજનું વચન શ્રવણુ કરે છે—અંગીકાર કરે છે તેને ઔષધની જેમ પીવાતું તે ગુરુનું વચન સુખને આપનારું થાય છે.” ૯૬. જેમ પીતાં કડવું લાગે એવું પણ ઔષધ પીધું છતું પરિણામે ઘણા સુખને આપનારું થાય છે તેમ ગુરુનું વચન પણ અંગીકાર કરતાં કદી કષ્ટકારી લાગે તોપણુ જે અંગીકાર કરે છે તેને તે પરિણામે સુખને આપનારું આ ભવ પરભવમાં હિતકારી થાય છે.

આણુવત્તગા વિણ્ણીયા, વહુખમા નિચ્ચભત્તિમંતાય ।
ગુરુકુલવાસી અમુઈ, ધન્ના સીસા ઇહ સુસીલા ॥૯૭॥

અર્થ—“ગુરુની અનુવર્તનાએ ચાલવાવાળા, બાહ્યાભ્યંતર વિનયવંત, બહુ સહન કરવાવાળા, નિત્ય ભક્તિવંત, ગુરુકુળવાસે વસનારા (સ્વેચ્છાચારી નહિ), જ્ઞાનાદિ કાર્ય સિદ્ધ થયે પણુ ગુરુને નહિ મૂકવાવાળા અને સુશીલ (સમ્યક્ આચારવાળા) એવા શિષ્યો આ જગતમાં ધન્ય છે.” ૯૭.

જીવંતસ્સ ઇહ જસો, કિત્તી મયસ્સ પરભવે ધમ્મો ।
સુગુણુસ્સય નિગુણુસ્સય, અજસો કિત્તી અહમ્મોય ॥૯૮॥

અર્થ—“ગુણવંત એવા શિષ્યનેો જીવતા સતા આ ભવમાં યશ થાય છે અને કીર્તિ થાય છે, તેમજ મરણુ પામ્યે સતે પરભવમાં તેને ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે. નિર્ગુણી—દુર્વિનીત શિષ્યને આ

ગાથા ૯૬—ભન્નંતં. ગાથા—૯૭ બહુ ખખમા. ગાથા ૯૮—કિત્તિઅ મયસ્સ.

લવમાં અપયશ અને અપકીર્તિ પ્રાપ્ત થાય છે અને પરલવમાં અધર્મ-નરકાદિ ગતિની પ્રાપ્તિ રૂપ થાય છે.” ૯૮.

વુદ્ધવોસેવિ ઠિયં, અહુવ ગિલાણું ગુરું પરિભવંતિ ।
દત્તુવ્વ ધમ્મવિમંસણુણું, દુસ્સિષ્ષિખયં તંપિ ॥ ૯૯ ॥

અર્થ-“વૃદ્ધાવસ્થાને વિષે (વિહારાદિની અશક્તિથી એક સ્થાનકે વિધિપૂર્વક) સ્થિત થયેલા અથવા ગ્લાન-વ્યાધિયુક્ત થયેલા એવા ગુરુને દત્ત નામના શિષ્યની જેમ જે પરાલવ કરે છે તે ધર્મવિચારણા વડે પણ દુઃશિક્ષિત જાણવું; અર્થાત્ દુષ્ટ શિષ્યનું આચરણ સમજવું.” ૯૯. અહીં દત્તનું દષ્ટાંત જાણવું. ૨૭.

દત્તમુનિનું દષ્ટાંત

કુદ્દલપુર નામના શહેરમાં સંઘની અંદર કોઈ સ્થવિર (વૃદ્ધ) આચાર્ય હતા તેમણે એક વખતે આગળ મોટો દુષ્કાળ પડવાનો છે એમ જાણી ગરજના સર્વ સાધુઓને ખીજે દેશ મોકલ્યા; પણ વૃદ્ધપણાને લીધે પોતે જવાને અશક્ત હોવાથી તે જ નગરીમાં ખસ્તીના નવ ભાગ કદપી એક સ્થાનવાસી થઈને રહ્યા. એકદા ગુરુસેવાને માટે દત્ત નામનો શિષ્ય ત્યાં આવ્યો. તે શિષ્ય જે નિવાસસ્થાનમાં ગુરુને મૂકીને ગયો હતો તે જ સ્થાન (ભાગ)ની અંદર ગુરુ વિહારક્રમથી આવેલા હતા. તેથી શિષ્ય તે જ સ્થાનમાં ગુરુને જોઈને શકિત થઈ વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘ગુરુ પાસથા અને ઉન્માર્ગગામી થયા જણાય છે, તેમણે સ્થાન પણ ખદ્દલ્યું હોય એમ જણાતું નથી.’ આમ વિચારીને તે જુદા ઉપાશ્રયમાં રહ્યો. લિક્ષાર્થે ગુરુની સાથે નીકળ્યો, અને ઉચ્ચ નીચ કુળમાં ફરતાં લિક્ષા નહિ મળવાથી મનમાં ઉદ્વેગ પામવા લાગ્યો. ગુરુ તેના મનનો વિચાર ઈગિતાકારવડે જાણીને કોઈ મોટા શેઠને

ગાથા ૯૯-વિમંસણુણ.

ઘેર ગોચરીને માટે ગયા. તે શેઠને ઘેર વ્યંતરના પ્રયોગથી એક બાળકને રાતો જોઈને ગુરુએ કહ્યું કે-‘રા નહિ’ એ પ્રમાણે કહી ચપટી વગાડી એટલે વ્યંતરી નાસી ગઈ અને બાળક શાન્ત થઈ ગયું. તેથી ખુશી થયેલાં તેનાં માતાપિતાએ ગુરુને લાડુ વહોરાવ્યા; તે આહાર દત્તને આપીને ગુરુએ તેને ઉપાશ્રયે મોકલ્યો. દત્ત વિચારવા લાગ્યો કે ‘આવું સ્થાપના-કુળ’ છતાં પણ ગુરુએ મને બહુ રખડાવ્યો. પછી ગુરુએ પણ સામાન્ય કુળમાં જઈ નીરસ આહાર ગ્રહણ કરી ઉપાશ્રયે આવીને આહાર કર્યો. પ્રતિક્રમણ કરતાં દિવસના દોષોની આલોચનાને અવસરે ગુરુએ દત્તને કહ્યું કે-‘રે મહાનુભાવ ! તેં આજે ધાત્રીપિંડ (બાળકોને પ્રસન્ન કરી તેમનાં માબાપ પાસેથી ખોરાક લેવો તે)નું ભક્ષણ કર્યું છે, માટે સારી રીતે તેની આલોચના કર.’ એ સાંભળીને દત્તે વિચાર્યું કે-‘ગુરુ મારા સૂક્ષ્મ દોષો પણ ગુરુએ છે અને પોતાના મોટા મોટા દોષો પણ જોતા નથી.’ આમ વિચારીને તે ગુરુ ઉપર મત્સર ધરવા લાગ્યો. પછી પ્રતિક્રમણ કરીને પોતાને સ્થાનકે જતાં ગુરુના ગુણથી રંજિત થયેલી શાસન-દેવીએ ‘આ દત્તને ગુરુના પરાભવનું ક્ષણ બતાવું’ એવું વિચારી ઘણો અંધકાર વિકુર્વી તેને મોહ પમાડ્યો. દત્ત કંઈ પણ જોઈ શકતો ન હોવાથી આકુળવ્યાકુળ થવા લાગ્યો અને પોકાર કરવા લાગ્યો. ગુરુએ કહ્યું કે ‘અહીં આવ.’ ત્યારે તેણે કહ્યું કે ‘ત્યાં કેવી રીતે આવું ? હું દ્વાર પણ જોઈ શકતો નથી.’ ત્યારે ગુરુએ પોતાની આંગળી શુંકવાળી કરીને ઉંચી કરી હીવાની માફક બળતી દેખાડી. દત્તે તે જોઈને વિચાર કર્યો કે ‘ગુરુ બહુ સાવધ (અતિ દોષવાળો) એવા હીપક પણ રાખતા જણાય છે.’ એ પ્રમાણે તેને ગુરુના અવગુણો જ ભાસવા લાગ્યા. પછી શાસનદેવતાએ કહ્યું કે ‘અરે

૧ મુકરર કરી રાખેલા ઘરકે જ્યાંથી યોગ્ય આહાર ગમે ત્યારે મળી શકે તે સ્થાપનાકુળ કહેવાય છે.

હુરાત્મન્ ! પાપી ! તું ગૌતમ જેવા ગુરુનો પરાભવ કરે છે ? શું તારે દુર્ગતિમાં જવું છે ?' એ પ્રમાણે ઘણાં કર્કશ વાક્યોથી તેને શિક્ષા આવી. તેથી દત્ત મુનિ પશ્ચાત્તાપ કરતો સતો ગુરુચરણની અંદર પડ્યો અને વારંવાર પોતાનો અપરાધ ખમાવ્યો. છેવટે પાપકર્મની સમ્યક્ પ્રકારે આલોચના કરીને તે સદ્ગતિએ ગયો.

આ પ્રમાણે દત્ત મુનિના દષ્ટાંતથી શિષ્યે ગુરુની અવજ્ઞા કરવી નહિ, એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

આયરિય ભત્તિરાગો, કરસ સુનખ્ખત્ત મહરિસિ સરિસો ।
અવિ જીવિઅંવવસિઅં, નચેવ ગુરુ પરિભવો સહિઆ ॥૧૦૦॥

અર્થ—“ગુરુ ઉપર ભક્તિરાગનું દષ્ટાંત કહે છે—આચાર્ય ઉપર ભક્તિરાગ સુનક્ષત્ર મહર્ષિ જેવો કેને છે કે જેણે જીવિતવ્ય પણુ તજી દીધું, પરંતુ ગુરુનો પરાભવ સહન કર્યો નહિ.” ૧૦૦. અહીં સુનક્ષત્ર મુનિનો સંબંધ જણવો. ૨૮.

સુનક્ષત્ર મુનિનું વૃત્તાંત

એક વખત શ્રી વીરપ્રભુ શ્રાવસ્તી નગરીમાં સમવસર્યા, ત્યાં ગોશાલક પણુ આવ્યો. નગરમાં એવી વાત ફેલાઈ કે આજે નગરમાં બે સર્વજ્ઞ આવેલા છે. એક શ્રી વીરપ્રભુ અને બીજો ગોશાલક. એ વાત ગોચરીએ ગયેલા શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ સાંભળી, તેથી તેણે ભગવંતને પૂછ્યું કે—“આ ગોશાલક કૌણ છે કે જે લોકોની અંદર સર્વજ્ઞ એવું નામ ધરાવે છે.” ભગવાને કહ્યું કે—“હું ગૌતમ ! સાંભળ. સરવણુ નામના ગામમાં મંખલિ નામનો મંખ જાતિનો એક પુરુષ હતો. તેને ભદ્રા નામની સ્ત્રી હતી, તેની કુશ્ચિથી તે જન્મ્યો છે. જેને ઘણી ગાયો હતી તેવા એક બ્રાહ્મણની ગૌશાળામાં જન્મવાથી તેનું નામ ગોશાલક પાડ્યું હતું. તે યુવાન થયો તેવામાં હું છન્નસ્થ અવસ્થાએ ફરતો રાજગૃહ નગરને વિશે ચાતુર્માસ રહ્યો હતો. તે પણુ ફરતો ફરતો ત્યાં આવ્યો. મેં ચાર

માસક્ષપણનાં પારણાં પરમાત્ત (ક્ષીર) વડે કર્યાં. તેનો મહિમા જોઈને તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘જો હું આનો શિષ્ય થાઉં તો દરરોજ મિષ્ટાન્ન મળે.’ એ પ્રમાણે વિચારી ‘હું તમારો શિષ્ય છું’ એમ કહી મારી પાછળ લાગ્યો. તે મારી સાથે છ વર્ષ પર્યાંત ભર્યો. એક દિવસ કોઈ યોગિને જોઈને તેણે મશ્કરી કરી કે ‘આ જૂઓનું શર્યાતર છે’ તેથી કેદિત થયેલા તે યોગિએ તેના પર તેજોલેશ્યા મૂકી. મેં શીતાલેશ્યા મૂકીને તેને ખચાવ્યો. પછી તેણે તેજોલેશ્યા ઉત્પન્ન કરવાનો ઉપાય મને પૂછ્યો. મેં પણ ભાવિ ભાવ જાણીને તેનો ઉપાય કહ્યો, એટલે તે મારાથી જુદો પડ્યો. તેણે છ માસ કષ્ટ વેઠી તેજોલેશ્યા સાધી, અને અષ્ટાંગ નિમિત્તોનો પણ જાણ્યો થયો. પછીથી આ પ્રમાણે જનસમુદાય આગળ તે પોતાનું સર્વજ્ઞપણું સ્થાપિત કરે છે; પરંતુ તે ખોટું છે. તે કાંઈ જિન નથી અને સર્વજ્ઞ પણ નથી.” આ પ્રમાણેની ભગવંતે કહેલી હકીકત સાંભળીને ત્રિક (ત્રણ માર્ગ મળે તે સ્થાન) માં, ચોકમાં અને રાજ-માર્ગમાં સઘળા લોકો કહેવા લાગ્યા કે ‘આ ગોશાલક સર્વજ્ઞ નથી.’ એ સઘળું વૃત્તાંત ગોશાલકે કોઈના મુખથી સાંભળ્યું, એટલે તેને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. તે અવસરે આનંદ નામના એક સાધુને ગોચરીએ જતાં જોઈને તેણે ખોલાવ્યા અને કહ્યું કે-“હો આનંદ! તું એક દર્શાંત સાંભળ. કેટલાએક વાણીઆ કરીયાણાંના ગાડાં ભરીને ચાલ્યા. તેઓ જંગલમાં ગયા. ત્યાં તેમને ઘણી તૃષા લાગવાથી પાણીની શોધ કરતાં તેઓએ ચાર રાફડાનાં શિખરો જોયાં. તેઓએ એક શિખર તોડ્યું, એટલે તેમાંથી ગંગાજળ જેવું નિર્મલ જળ નીકળ્યું. સઘળાઓ તે જળ વારંવાર પીને સંતુષ્ટ થયા. ખીજું શિખર તોડવા જતાં સાથેના કોઈ એક વૃદ્ધ માણસે તેમને વાર્યા, પરંતુ તેઓ વાર્યા રહ્યા નહિ. તે શિખર તોડતાં અંદરથી સોનું નીકળ્યું, એ પ્રમાણે ત્રીજું શિખર લેહતાં અંદરથી

રત્નો નીકળ્યાં. ચોથું શિખર લેહવા વખતે તે વૃદ્ધે ઘણા વાર્યાં પણ્ય તેઓએ તે શિખર તોડ્યું તો તેમાંથી અતિ ભયંકર દૃષ્ટિવિષ્ સર્પ નીકળ્યો. તેણે સૂર્ય સામું જોઈને તેમની ઉપર દૃષ્ટિ ફેંકી, જેથી તે સઘળા ભસ્મ થઈ ગયા. પેલો વૃદ્ધ વાણીયો બચ્યો તેવી રીતે હે આનંદ! તારો ધર્માચાર્ય પણ્ય પોતાની ઋદ્ધિથી તૃપ્ત ન થતાં મારી ઈર્ષ્યા કરે છે તેથી હું તેને બાળીને ભસ્મ કરી નાખીશ. પરંતુ તું તેને હિતોપદેશ દેનાર થવાથી તને હું બાળીશ નહિ.” એ પ્રમાણે સાંભળીને ભયભીત થયેલા આનંદે ભગવાનને સર્વ હકીકત કહી. ભગવંતની આજ્ઞાથી ગૌતમ આદિ મુનિઓને તે વાત જણાવી; જેથી તેઓ સર્વ ભગવંતની દૂર પોતપોતાને સ્થાને બેસી ગયા. એટલામાં ગોશાલક ત્યાં આવી પ્રભુને કહેવા લાગ્યો કે ‘હે કાશ્યપ! તું મને પોતાનો શિષ્ય કહે છે તે ખોટું છે. તે તારો શિષ્ય તો મરી ગયો. હું તો તેનું શરીર બળવાન બાણીને તે શરીરમાં સ્થિતિ કરીને રહ્યો છું.’ એ સાંભળીને ‘આ ભગવાનની અવજ્ઞા કરે છે’ એમ બાણી ગુરુ-ભક્તિમાં અત્યંત રાગવાળા સુનક્ષત્ર નામના સાધુએ ગોશાલકને કહ્યું કે ‘અરે! તું તારા ધર્માચાર્યની નિંદા કેમ કરે છે? તે જ તું ગોશાલક છે (બીજો નથી)’ એ સાંભળીને ગોશાલકે ક્રોધવશ થઈ તેજોલેશ્યાથી સુનક્ષત્ર મુનિને બાળી નાખ્યા. સમાધિથી મૃત્યુ પામી તે આઠમા દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. એ સમયે બીજા સર્વાનુભૂતિ નામના સાધુએ પણ સર્વ જીવોને સ્વભાવી અનશન કરી ગોશાલકની સન્મુખ આવીને કહ્યું કે ‘તું સ્વધર્માચાર્યની નિંદા કેમ કરે છે?’ તેથી દુષ્ટ ગોશાલકે તેમને પણ બાળી નાખ્યા. તે મરીને બારમા દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયા. પછી ભગવાને કહ્યું કે ‘હે ગોશાલક! તું શા માટે તારા દેહને ગોપવે છે? જેમ કેઈ ચાર ભાગતો સતો ફેઈ ન દેખે તેટલા માટે

તરણું પોતાની આડું ઘરે છે પણ તેથી તે છાનો રહેતો નથી, તેવી રીતે તું પણ મારાથી જ બહુશ્રુત થયો છે અને મારી જ અપલાપના કરે છે.” ઇત્યાદિ વચનોથી ક્રોધિત થઈને તેણે ભગવાનની ઉપર પણ તેજ્જ્વેશ્યા મૂકી તે તેજ્જ્વેશ્યા ભગવાનને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી પાછી વળીને ગોશાલકના શરીરમાં જ પેઠી પછી ગોશાલક ઝોલ્યો કે ‘હે કાશ્યપ તું આજથી સાતમે દિવસે મરણ પામીશ’ ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે ‘હું’ તો સોળ વર્ષ સુધી કેવળીપણે વિચરીશ, પરંતુ તું તો આજથી સાતમે દિવસે મોટી વેદના ભોગવીને મરણ પામીશ.” પછી ગોશાલક પોતાને સ્થાને આવ્યો. સાતમે દિવસે શાંત પરિણામથી સમક્રિત ફરશ્યું તેથી તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘અરે! મેં આ અત્યંત વિરુદ્ધ આચરણ કર્યું. મેં ભગવાનની આજ્ઞાનો લોપ કર્યો! મેં સાધુઓનો ઘાત કર્યો! આવતા ભવમાં મારી શી ગતિ થશે?’ એ પ્રમાણે વિચારી શિષ્યોને ઝોલાવી કહ્યું કે “મારા મરણ પછી મારા કલેવરને પગથી બાંધીને શ્રાવસ્તી નગરીમાં ચારે તરફ ફેરવજો. કારણ કે હું જિન નહિ છતાં ‘હું જિન છું’ એવું મેં લોકમાં કહેરાવ્યું છે.” આ પ્રમાણે આત્મનિંદા કરતો સતો મરણ પામીને તે બારમાં દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો. પછી શિષ્યોએ ગુરુનું વચન માન્ય કરવા માટે ઉપાશ્રયની અંદર શ્રાવસ્તી નગરી આલેખી કમાડ બંધ કરી કલેવરને પગે રબળુ બાંધીને ચારે તરફ ફેરવ્યું.

એ પ્રમાણે સુનક્ષત્ર મુનિની પેઠે અન્ય સાધુએ પણ ગુરુ-ભક્તિમાં રાગ કરવો, એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

પુન્નેહિં ચોઠયા પુરકડેહિં, સિરિભાયણું ભવિઅસત્તા ।
ગુરુ માગમેસિભદ્દા, દેવયમિવ પબ્જ્જુવાસંતિ ॥ ૧૦૧ ॥

ગાથા ૧૦૧-પુણ્યભેદિ.

અર્થ—“ પૂર્વકૃત પુણ્યવડે પ્રેરાયેલા, લક્ષ્મીના ભાજન અને આગામિ કાળે જેમનું કલ્યાણ થવાનું છે એવા ભવ્ય જીવો પોતાના ગુરુને દેવતાની જેમ સેવે છે. અર્થાત્ જેવી રીતે દેવની સેવા કરે તેવી રીતે ગુરુની પણ સેવા કરે છે.” ૧૦૧.

બહુ સુખ્ય સયસહરસાણુ, હાયગા મોચ્ચગા દુહસહરસાણુ ।
આયરિચ્ચા કુટ મેચ્ચ, કેસિ પચ્ચેસિચ્ચ તેહેઉ ॥ ૧૦૨ ॥

અર્થ—“ બહુ પ્રકારના લાખોગમે સુખના આપનારા, અને સેંકડો અથવા હજારો દુઃખથી મૂકાવનારા ધર્માચાર્ય હોય છે, એ વાત પ્રગટ છે એમાં સંદેહ જેવું નથી), પ્રદેશી રાજાને કેશી ગણધર તેવી જ રીતે સુખના હેતુ થયેલા છે.” ૧૦૨.

અહીં કેશી ગણધર અને પ્રદેશી રાજાનો ઉપનય જાણવો. ૩૯ જંબૂદ્વીપના ભારતવર્ષમાં કૈકયાદ્દ દેશમાં શ્વેતાંબી નામની નગરી છે. ત્યાં અધર્મીના શિરોમણિ જેના હસ્ત નિરંતર રુઘિરથી લેપાયેલા જ રહે છે એવો પરલોકની દરકાર વિનાનો અને પુણ્ય-પાપમાં નિરપેક્ષ પ્રદેશી નામનો રાજા હતો. તેને ચિત્રસારથિ નામનો મંત્રી હતો. તેને એક દિવસે પ્રદેશી રાજાએ શ્રાવસ્તી નગરીમાં જિતશત્રુ રાજાની પાસે મોકલ્યો. ત્યાં તે કેશિકુમાર નામના મુનિની દેશના સાંભળીને પરમ શ્રાવક થયો. પછી તેણે કેશિકુમારને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે ‘હે સ્વામીન! એક વખત આપે શ્વેતાંબી નગરીએ પધારવાની કૃપા કરવી. આપને તેથી લાભ થશે.’ કેશિગણધરે કહ્યું કે ‘તમારો રાજા બહુ દુષ્ટ છે તેથી કેવી રીતે આવીએ?’ ચિત્રસારથિએ કહ્યું કે ‘રાજા દુષ્ટ છે તો તેથી શું?’ ત્યાં બીજા ભવ્ય જીવો પણ ઘણા વસે છે.’ ત્યારે કેશિકુમારે કહ્યું કે ‘પ્રસંગે જ્ઞેઈશુ’ પછી ચિત્રસારથિ શ્વેતાંબીએ આંચો. અન્યદા કેશિકુમાર પણ ઘણા મુનિઓથી પરિવ્રત થઈ

ગાથા ૧૦૨-દુહસયાણુ. તેહેઉ-તદ્વૃં: સુખહેવુ:

શ્વેતાંબીની બહાર મૃગવન નામના ઉપવનમાં સમવસર્યાં. ચિત્ર-
સારથિ તેમનું આવવું સાંભળી મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે
'હું રાજ્યચિંતક છતાં દુર્બુદ્ધિ અને પાપી એવો મારો રાજા નરકે
ન જવો જોઈએ, માટે તેને આ મુનિ પાસે લઈ જાઉં.' એવું
વિચારી અશ્વક્રીડાના મિષથી રાજાને નગર બહાર લઈ ગયો. પછી
અતિ શ્રમથી થાકી ગયેલા રાજા શ્રી કેશિકુમારે અલંકૃત કરેલા
વનમાં આવ્યો. ત્યાં ઘણા લોકોને દેશના દેતાં તેમને જોઈને
રાજાએ ચિત્રસારથિને પૂછ્યું કે 'આ મુંડો જડ અને અજ્ઞાની લોકોની
આગળ શું કહે છે?' ચિત્રસારથિએ કહ્યું કે-'હું જાણતો નથી.'
જે આપની ઇચ્છા હોય તો ચાલો. ત્યાં જઈને સાંભળીએ. એ
પ્રમાણે કહેતાં રાજા ચિત્રસારથિની સાથે ત્યાં ગયો, અને વંદનાદિ
વિનય કર્યા વિના ગુરુને પૂછ્યું કે 'આપનો હુકમ હોય તો જોસુ?'
ગુરુએ કહ્યું કે 'આ તમારી ભૂમિ છે, માટે ઇચ્છા મુજબ કરો.'
એ સાંભળીને રાજા તેમની આગળ જોડો. તેને જોડેલા જોઈને
આચાર્યે વિશેષે કરીને જીવ આદિનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું. તે સાંભળીને
રાજાએ કહ્યું કે "આ સર્વ અસંબદ્ધ છે. જે વસ્તુ પ્રત્યક્ષ દેખાય
તે જ સત્ હોય છે. જેમ પૃથ્વી જળ, તેજ ને વાયુ પ્રત્યક્ષ દેખાય
છે તેમ આ જીવ પ્રત્યક્ષ દેખાતો નથી તેથી આકાશપુષ્પવત્
અવિદ્યમાન એવી જીવસત્તા કેમ માની શકાય?" ત્યારે કેશિકુમારે
કહ્યું કે "હે રાજા! જે વસ્તુ તારી નજરે દેખાય નહિ તે શું
સઘળાની નજરે ન દેખાય? જો તું કહીશ કે 'જે હું દેખું નહિ
તે સર્વ અસત્ય છે' તો તે મિથ્યા કથન છે. કારણ કે સઘળાએ
જોયું હોય અને એકે ન જોયું હોય તો તે અસત્ય ઠરતું નથી.
વળી જો કહી શકે 'સઘળાએ જોઈ શકતા નથી' તો તું શું
સર્વજ્ઞ છે કે જેથી બધા જોઈ શકતા નથી એવી તને ખબર પડી?

ઉપ. ૧૪

જે સર્વજ્ઞ છે તે તો જીવને પ્રત્યક્ષ જીવ્ય છે. તું તારા શરીરના અન્ન ભાગ જોઈ શકે છે પણ પૃષ્ઠ ભાગ જોઈ શકતો નથી તો જીવનું સ્વરૂપ કે જે અરૂપી છે તે તો શી રીતે જોઈ શકે? માટે જીવસત્તા છે એમ માનીને પરલોકનું સાધન છે એમ પ્રમાણ કર.” ત્યારે પ્રદેશી રાજાએ કહ્યું કે ‘હે સ્વામી! મારો પિતામહ અત્યંત પાપી હતો તે તમારા મત પ્રમાણે નરકે જવો જોઈએ. તેને હું ઘણો જ પ્રિય હતો, પણ તેણે આવીને મને કહ્યું નહિ કે પાપ કરીશ નહિ. પાપ કરીશ તો નરકે જવું પડશે, ત્યારે જીવસત્તાને હું કેવી રીતે માન્ય કરું?’ કેશિકુમાર મુનિએ કહ્યું કે ‘તેનો ઉત્તર સાંભળ-તારી સૂરીકંતા રાણીની સાથે વિષયસેવન કરતાં કોઈ પરપુરુષને જો તું જીવ્ય તો તેને તું શું કર?’ રાજાએ કહ્યું કે ‘હું તેને એક ઘાએ જો ટુકડા કરી મારી નાખું, એક ક્ષણ કુટુંબ-મેળાપ કરવાને માટે તેને ઘેર જવાની પણ રજા આપું નહિ.’ ગુરુએ કહ્યું કે ‘એ પ્રમાણે નારકીઓ પણ કર્મથી બંધાયેલા હોવાથી અત્રે આવી શકતા નથી.’ ફરીથી રાજાએ કહ્યું કે ‘અતિ ધર્મિષ્ઠ એવી મારી માતા તમારા મત પ્રમાણે સ્વર્ગમાં ગઈ હશે. તેણે પણ આવીને મને કહ્યું નહિ કે વત્સ! પુણ્ય કરજો. પુણ્ય કરવાથી સ્વર્ગ મળે છે, તો હું જીવસત્તાને કેવી રીતે પ્રમાણ કરું?’ ત્યારે કેશિગણુધરે કહ્યું કે ‘તમે ભગ્ય વસ્ત્ર પહેરી ચંદન આદિથી શરીરને લિપ્ત કરી સ્ત્રીની સાથે મહેલમાં ક્રીડા કરતા હો તે વખતે કોઈ ચંડાલ તમને અપવિત્ર ભૂમિમાં યોલાવે તો તમે ત્યાં જાઓ કે નહિ?’ રાજાએ કહ્યું કે ‘ન જાઉં.’ ગુરુએ કહ્યું કે તેવી રીતે દેવો પણ પોતાના ભોગોને છોડીને દુર્ગંધથી ભરેલા આ મૃત્યુલોકમાં આવતા નથી. કહ્યું છે કે—

ચત્તારિપંચભયણુસયાઈ, ગંધોઅમ્મણુઅ ભોગરસ ।

ઉટ્ટું વચ્ચઈ જોણું, ન હુ દેવા તેણુ આવાંતિ ॥

‘આ મનુષ્યલોકનો દુર્ગંધ ચારશે પાંચશે યોજન સુધી ઉંચો

જય છે, તેથી દેવતાઓ અહીં આવતા નથી.” ફરીથી રાજાએ કહ્યું કે ‘હે સ્વામી! એકવાર મેં એક ચોરને જીવતો પડકર્યો અને લોઢાની કોઠીમાં નાખી તેનું ખારણું બંધ કર્યું. કાળે કરીને તે કોઠીનું ખારણું ઉઘાડી જોયું તો ચોર મરી ગયો હતો અને તેના કલેવરમાં ઘણા જીવડાંઓ ઉત્પન્ન થયાં હતાં પણ તેમાં છિદ્ર પડેલાં નહોતાં તો તે જીવને નીકળવાના અને ખીજા જીવોને આવવાનાં છિદ્રો તો હોવા જોઈએ. મેં તે જોયાં નહિ તેથી કહ્યું છું કે જીવ નથી.’ કેશિકુમારે કહ્યું કે ‘કોઈ એક પુરુષને ઘરના ગભાંગારમાં રાખવામાં આવે અને ઘરનાં સર્વ દ્વાર બંધ કરવામાં આવે; પછી તે મધ્યે રહ્યો સતો શંખ ને ભેરી વિગેરે વાજિત્ર વગાડે, તો તેનો શબ્દ બહાર સંભળાય કે નહિ?’ રાજાએ કહ્યું કે ‘સંભળાય.’ ગુરુએ કહ્યું કે ‘બહાર શબ્દ આવવાથી શું ચોરડાની ભીંતમાં છિદ્રો પડે છે?’ રાજાએ કહ્યું કે ‘પડતાં નથી.’ ગુરુએ કહ્યું કે ‘જે રૂપી શબ્દથી છિદ્ર પડતાં નથી તો અરૂપી જીવથી છિદ્રો કેમ પડે?’ ફરીથી પ્રદેશી રાજાએ કહ્યું કે ‘હે સ્વામી! એક ચોરનાં મેં કકડે કકડા કરી તેના દરેક પ્રદેશ જોયા પણ તેમાં જીવ જોવામાં આવ્યો નહિ.’ કેશિગણુધરે કહ્યું કે ‘તું કઠીયારાની જેવા મૂર્ખ દેખાય છે. કેટલાએક કઠીયારાઓ લાકડાં લેવાને માટે વનમાં ગયા. તેમાંથી એક કઠીયારાને કહ્યું કે ‘આ અગ્નિ છે. તેથી રસોઈનો વખત થાય ત્યારે રસોઈ કરજે.’ કદિ આ અગ્નિ ખુઝાઈ જાય તો આ અરણીના કાષ્ઠમાંથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરજે. એ પ્રમાણે કહીને તેઓ ગયા. અહીં અગ્નિ ખુઝાઈ ગયો તેથી પેલા મૂર્ખ કઠીયારે અરણીનું લાકડું લાવી તેના ચૂરેચૂરા કર્યા, પરંતુ અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો નહિ. તેટલામાં પેલા કઠીયારાઓ આવ્યા. તેઓએ તેની મૂર્ખતા જાણી ખીજું અરણીનું કાષ્ઠ લાવી તેનું મંથન કરીને તેમાંથી અગ્નિ પ્રગટ કર્યો, અને રસોઈ કરી ભોજન કર્યું. એમ જેવી રીતે કાષ્ઠની અંદર રહેલો અગ્નિ ઉપાયથી સધાય

છે તેવી રીતે દેહમાં રહેલો જીવ પણ સાધી શકાય છે.” એ પ્રમાણે સાંભળીને પ્રદેશી રાજાએ કહ્યું કે ‘હે સ્વામિન્ ! મેં એક ચોરનું વજન કરી તેના શ્વાસનું રુંધન કરીને તેને મારી નાંખ્યો. તેને ફરીથી તોલ્યો તો તે તેટલા જ વજનનો થયો, ત્યારે મેં જાણ્યું કે ‘જીવ નથી.’ જો તેનામાં જીવ હોત તો જીવ જતાં તે કાંઈક એવો થાત” કેશિગણધરે કહ્યું છે “હે મહીપતિ ! જેમ પૂર્વે જોખેલી ચામડાંની ધમણને પાછળથી વાયુથી પૂર્ણ કરીને જોખતાં પણ તે તેટલી જ થાય છે—ભાર વધતો નથી, તેવી રીતે જીવ સંબંધી તું સારી રીતે વિચાર કર. જ્યારે રૂપી દ્રવ્ય રૂપ વાયુથી ભાર વધ્યો નહિ તો અરૂપી દ્રવ્ય જીવના જવાથી ન્યૂનતા શી રીતે થાય ? સૂક્ષ્મ એવા રૂપી દ્રવ્યોની પણ વિચિત્ર ગતિ છે તો અરૂપી દ્રવ્યની વિચિત્ર ગતિ હોય તેમાં તો શું કહેવું ! માટે આ બાબતમાં તું શા માટે શંકિત થાય છે ! આત્મા આપણને અનુમાન પ્રમાણથી ગમ્ય છે અને કેવલીને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી ગમ્ય છે. વળી ‘હું સુખી છું, હું દુઃખી છું’ એ પ્રકારનું જે જ્ઞાન થાય છે તે આત્માનું જ લક્ષણ છે. માટે જેમ તલની અંદર તેલ, દૂધની અંદર ઘી અને કાષ્ટની અંદર અગ્નિ રહેલ છે તેમ દેહની અંદર જીવ રહેલો છે.” ઇત્યાદિ અનેક પ્રશ્નોના ઉત્તર શાસ્ત્રયુક્તિથી આપ્યા. તેથી સંદેહરહિત થયેલો રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘આ વાત સત્ય છે, આ જ્ઞાનને ધન્ય છે, પછી ગુરુને નમસ્કાર કરીને રાજાએ વિસૃતિ કરી કે ‘હે ભગવન્ ! તમારા ઉપદેશરૂપી મંત્રથી મારા હૃદયમાં રહેલો મિથ્યાત્વરૂપી પિશાચ ભાગી ગયો, પરંતુ કુલપરંપરાથી આવેલા નારિતક મતને હું કેવી રીતે છોડું ?’ ત્યારે કેશિકુમાર મુનિએ કહ્યું કે “હે પ્રદેશી રાજા ! તું લોહવણિકની પેઠે મૂર્ખ કેમ બને છે ? તે વાર્તા આ પ્રમાણે છે—

કેટલાક વણિકો વ્યાપાર કરવાને માટે પરદેશ જવા ચાલ્યા,

માર્ગમાં તેઓએ એક લોઠાની ખાણ દીડી, એટલે તેઓએ લોઠાનાં ગાડાં ભર્યાં. આગળ ચાલતાં તાંબાની ખાણ જોઈ, તેથી લોઠું ખાલી કરીને તાંબુ ભર્યું. માત્ર એક વાણીયાએ લોઠું ખાલી કર્યું નહીં. આગળ ચાલતાં તેઓએ રૂપાની ખાણ જોઈ, એટલે તાંબું ખાલી કરી રૂપું ભર્યું. ઘણું કહેવા છતાં પણ પેલા લોહવણિકે લોઠું કાઢી નાખ્યું નહિ આગળ ચાલતાં તેઓએ સોનાની ખાણ જોઈ, એટલે રૂપું ખાલી કરી સોનું ભર્યું. આગળ ચાલતાં રત્નોની ખાણ જોઈ એટલે સોનું ખાલી કરી રત્નો ભર્યાં. તે વખતે તેઓ પેલા લોહવણિકને કહેવા લાગ્યા કે ‘હે મૂર્ખ! આ મેળવેલો રત્નસમૂહ તું શા માટે ગુમાવે છે! લોઠું તજ દઈને રત્નો ગ્રહણ કર, નહિ તો પાછળથી જરૂર તને પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે’ એ પ્રમાણે તેને ઘણું કહેવામાં આવ્યું છતાં તેણે માન્યું નહિ અને કહેવા લાગ્યો કે ‘તમારામાં સ્થિરતા નથી, તેથી એકને છોડી બીજાને ગ્રહણ કરો છો અને બીજાને છોડી ત્રીજાને ગ્રહણ કરો છો પણ હું એ પ્રમાણે કરતો નથી. મેં તો જેનો સ્વીકાર કર્યો તેનો કર્યો.’ પછી તે સઘળા ઘેર આવ્યા, અને રત્નના પ્રભાવથી પેલા વણિકો સુખી થયા. તેમને સુખી થયેલા જોઈને લોહવણિક મનમાં પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો કે ‘અરે! મેં આ શું કર્યું! તેઓનું કહેવું મેં માન્યું નહિ.’ એમ તેણે ઘણા કાળ સુધી શોચ કર્યો. એ પ્રમાણે હે પ્રદેશિ રાજા! તેને પણ લોહવણિકની પેઠે પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે. વળી જે વિવેકી હોય છે તે શું કુળ-પરંપરાથી આવેલ રોગ કે દારિદ્રનો ત્યાગ કરવા નથી ઈચ્છતો? જો કુળમાર્ગ તે જ ધર્મ હોય તો પછી દુનિયામાં અધર્મનું નામ પણ નષ્ટ થશે. વળી-

દારિદ્રદાસ્યદુર્નયદુર્ભગતાદુઃખિતાદિ પિતૃચરિતમ્ ।

નૈવં ત્યાજ્યં તનયૈઃ સ્વકુલાચારૈકકથિતનયૈઃ ॥

“દારિદ્ર, દાસપણું, અનીતિ, દુર્ભાગીપણું અને દુઃખીપણું

આદિ જે પોતાના પિતાદિએ આચર્યું હોય તેને પોતાનો કુળાચાર એ જ નીતિ છે, એમ કહેનારા પુત્રોએ ન જ તજવું બોધ્યું.” માટે હે રાજા ! કુળાચાર એ ધર્મ નથી, કિંતુ જન્તુની રક્ષા કરવી ઇત્યાદિ જ ધર્મ છે.” ઇત્યાદિ વચનોથી પ્રતિબોધ પામેલો પ્રદેશિ રાજા વિનય પૂર્વક બોલ્યો કે ‘હે ભગવન્ ! આ આપનું વાક્ય સત્ય છે અને તત્ત્વરૂપ છે, એ જ ખરો અર્થ છે, એ સિવાય બીજું સર્વ અનર્થ જ છે.’ એ પ્રમાણે કહીને પ્રદેશિ રાજાએ સમકિતમૂળ બાર વ્રતો અહણ્ય કર્યાં. ફરીથી શિક્ષાને અવસરે કેશિ ગણધરે કહ્યું કે—

માણું તુમ પચ્ચેસી પુવ્વિ રમણિજ્જે ભવિત્તા પરછા
અરમણિજ્જે ભવિજ્જન્નસિધ્ધતિ.

આ રાજપ્રશ્નીય સૂત્રનો આળાવો છે. તેનો ભાવાર્થ એ છે કે ‘પ્રદેશિ રાજા ! તું પૂર્વે રમણિક થઈને પશ્ચાત્ (હવે) અરમણિક ન થઈશ.’ એટલે પ્રથમ અન્યનો દાતા થઈ સાંપ્રત કાળે જિનધર્મની પ્રાપ્તિ થવાથી તેમનો અદાતા ન થઈશ.’ કેમકે તેમ થવાથી અમને અંતરાય કર્મ બંધાય અને જિનધર્મની અપબ્રાજના (નિંદા) થાય. વળી લાંબા વખતથી ચાલ્યા આવતા દાનનો નિષેધ કરવાથી લોકવિરુદ્ધતા અને અપ્રબ્રાજનાદિ દોષ તેને પણ પ્રાપ્ત થાય. માટે જેને આપતો હો તેને આપવું પણ પાત્રયુદ્ધિએ ન આપવું અરિહંત વિગેરે પણ ઉચિત દાનનો નિષેધ કરતા નથી, માટે તારે તો મિથ્યાત્વને તજવું અને સર્વથી ઉત્તમ એવા દયા દાનને નિરંતર ધારણ કરવું.” એ પ્રમાણે ગુરુની શિક્ષા અહણ્ય કરીને પ્રદેશિ રાજા ઘેર આવ્યો, અને પોતાના ધનનો (રાજ્યની આમદાનીનો) એક ભાગ અંત:પુર માટે, ત્રીજો ભાગ સૈન્ય માટે, ભાગ ત્રીજો લંડાર માટે અને ચોથો ભાગ દાનશાલા માટે ઉપયોગમાં લેવો. એ પ્રમાણે મુકરર કરીને સર્વ ઉપજ ચાર ભાગમાં વહેંચી દીધી. અનુક્રમે

શ્રાવકપણું પાળતાં કેટલોક કાળ વ્યતીત થયા બાદ એકદા પર પુરુષમાં લુપ્થ થયેલી 'સૂર્યાકાન્તા' નામની તેની પટ્ટરાણીએ તેને ભોજનમાં વિષ આપ્યું તે વાતની ભોજન કર્યા પછી પ્રદેશિ રાજાને ખબર પડી, પરંતુ અવ્યાકુળ ચિત્તે રાણી ઉપર ક્રિચિત્ પશુ ક્રોધ કર્યા વિના પૌષ્ઠશાલામાં આવી, દર્ભનો સંથારો કરી, ઈશાન કોણુ સન્મુખ બેસી, ભગવાન ધર્માચાર્ય શ્રીકેશિગણુધરને નમસ્કાર કરી, પોતે લીધેલા વ્રતમાં લાગેલા અતિચારોની સમ્યક્ પ્રકારે આલોચના પ્રતિક્રમણા કરીને તેણે કાળ કર્યો, અને સૂર્યાલ નામના વિમાનમાં ચાર પલયોપમ આયુષ્યવાળો સૂર્યાલ નામનો દેવ થયો. પાછો ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહમાં અવતરીને મોક્ષે જશે.

આ પ્રમાણે નરકમાં જવાને તૈયાર થયેલા અતિપાપી પ્રદેશિ રાજાએ જે દેવવિમાન પ્રાપ્ત કર્યું તે કેશિગણુધરનું જ માહાત્મ્ય છે. માટે "દુઃખનું નિવારણ કરનાર અને સુખને પ્રાપ્ત કરાવનાર ધર્માચાર્યોની જ યત્ન પૂર્વક સેવા કરવી" એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

આ જ હકીકત ગાથા ૧૦૩ માં અંથકર્તા પોતે જ કહે છે તે આ પ્રમાણે—

નરયગઘગમણુપડિહૃત્યએકએ, તહ પએસિણા રત્ના ।

અમરવિમાણું પત્તં, તં આયરિયપ્પભાવેણું ॥ ૧૦૩ ॥

અર્થ—“તેમજ નરકગતિએ જવાનું પ્રસ્થાનું કર્યા છતાં પ્રદેશિ રાજાએ જે દેવવિમાન પ્રાપ્ત કર્યું તે આચાર્યના પ્રલાવથી જ જાણવું.” ૧૦૩. તેથી ગુરુની સેવના જ મોટા ફળને આપનારી છે. વળી—

ધમ્મમઘએહિં અઘસુંદરેહિ કારણુગુણોવણીએહિ ।

પલહાયંતો ય મણું, સીસં ચોએઘ આયરિઓ ॥ ૧૦૪ ॥

ગાથા ૧૦૩—નરકગઘ. પ્રસ્થાનકે કૃત. ગાથા ૧૦૪—ધમ્મનએહિં,

અર્થ—“ આચાર્ય ધર્મમય, અતિસુંદર અને જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર રૂપ કારણ સંખ્યાથી ગુણોએ સહિત એવાં વચનો વડે (શિષ્યના) મનને આનંદ ઉપજાવતા સતા શિષ્યને પ્રેરણા કરે છે—શિક્ષા આપે છે.” ૧૦૪.

ધર્મમય તે ધર્મની પ્રચૂરતાવાળાં અને અતિ સુંદર એટલે દોષરહિત એવાં વચન જાણવાં.

જીઅં કાલિણ્ય પણું, તુરમણિ દત્તસ્સ કાલિઅબ્બણેણ ।
અવિઅ સરીરં ચત્તં, નય ભણિઅ મહમ્મસંજુતં ॥ ૧૦૫ ॥

અર્થ—“ તુરમણિ નગરીમાં કાળિકાચાર્યે દત્ત રાજાની આગળ જીવિતવ્યનું પણ કરીને શરીર પણ (મનવડે) તબ્બું, પરંતુ અધર્મસંજુક્ત (અસત્ય વચન) બોલ્યા નહિ.” ૧૦૫.

દત્ત રાજાએ ચક્કનું ફળ પૂછ્યે સતે કાળિકાચાર્યે તેનો ભય માત્ર અવગણીને મનવડે શરીર પણ તજી દઈને ‘તેનું ફળ નરક છે’ એમ સ્પષ્ટ કહ્યું, પણ ધર્મ વિરુદ્ધ ઉત્તર આપ્યો નહિ. એ પ્રમાણે અન્ય મુનિએ ભયના પ્રસંગમાં પણ અસત્ય વચન બોલવું નહીં. અહીં કાળિકાચાર્યનો સંખંધ જાણવો. ૩૦.

કાલિકાચાર્યની કથા

તુરમણિ નામના નગરમાં ‘જિતશત્રુ’ નામે રાજા હતો. તે ગામમાં એક ‘કાલિક’ નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે બ્રાહ્મણને ‘લદ્રા’ નામે બહેન હતી, અને તે લદ્રાને ‘દત્ત’ નામે પુત્ર હતો. એકદા કાલિક બ્રાહ્મણે પોતાની મેળે પ્રતિબોધ પામીને ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું અને અનુક્રમે તેમણે આચાર્યપદ મેળવ્યું. તેમનો ભાણેજ દત્ત સ્વચ્છંદી થયો અને દૂત આદિ વ્યસનોથી પરાભવ પામી રાજાની સેવા કરવા લાગ્યો. કર્મથીજે રાજાએ તેને મંત્રીપદ આપ્યું. અધિકાર મળતાં રાજાને જ પદભ્રષ્ટ કરીને તે રાજ્ય પચાવી પાડ્યો. રાજા પણ તેના ભયથી નાસી

ગદ્યા ૧૦૫—તુરિમણ્યાત્યક્તાં.

ગયો અને ગુપ્તપણે કોઈ સ્થાનકે રહ્યો. પછી મહાકૂર કર્મ કરનારો તે દત્ત રાજા મિથ્યાત્વથી મોહ પામીને અનેક યજ્ઞો કરાવવા લાગ્યો અને સંખ્યાબંધ પશુઓનો ઘાત કરવા લાગ્યો. અન્યદા અવસરે કાલિકાચાર્ય મહારાજ ત્યાં સમવસર્યા, ત્યારે ભદ્રા માતાના આગ્રહથી દત્ત રાજા વાંદવાને આવ્યો. ગુરુમહાત્મજે દેશના આપી કે—

ધર્માર્ધનં ધનત એવ સમસ્તકામા
કામેભ્ય એવ સકર્તેદ્રિયજં સુખં ચ ।
કાર્યાર્થિના હિ ખલુકારણમેષણીયં
ધર્મો વિધેય ધતિ તત્તવવિદો વદન્તિ ॥

“ ધર્મથી ધન મળે છે, ધનથી સમસ્ત કામનાઓ સિદ્ધ થાય છે અને સર્વ કામનાની સિદ્ધિથી સમગ્ર ઇન્દ્રિયજન્ય સુખ પ્રાપ્ત છે. માટે કાર્યાર્થીએ તો અવશ્ય કારણ શોધવું જોઈએ, તેથી ધર્મ કરવો એવું તત્તવવેતાઓ કહે છે. ”

આ પ્રમાણે સાંભળીને દત્તે યજ્ઞનું ફળ પૂછ્યું, ગુરુએ કહ્યું કે ‘ જ્યાં હિંસા હોય ત્યાં ધર્મનો અભાવ છે. ’ કહ્યું છે કે—

દમોદેવગુરુપાસ્તિદાનમધ્યયનં તપઃ ।
સર્વમર્પ્યેતદ્ફલં હિંસાં ચેન્ન પરિત્યજેત્ ॥

“ ઇન્દ્રિયોનું દમન, દેવગુરુની સેવા, દાન, અધ્યયન અને તપ—એ સઘળાં જો હિંસાનો ત્યાગ ન કરે તો વ્યર્થ છે. ”

ફરીથી દત્તે યજ્ઞનું ફળ પૂછ્યું. ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે ‘ હિંસા હુર્ગતિનું કારણ છે. ’ કહ્યું છે કે—

પંગુકુષ્ટિકુણિત્વાદિ દષ્ટ્વા હિંસાફલં સુધીઃ ।
નિરાગસ્ત્રસજંતૂનાં હિંસાં સંકલ્પતસ્ત્યજેત્ ॥

“ ડાહ્યા માણસે પાંગલાપણું, કોઠીઆપણું ને હુંઠાપણું વિગેરે હિંસાનાં ફલ છે એમ જાણીને નિરપરાધી એવા ત્રસ

પ્રાણીઓની હિંસા સંકલ્પવડે પણ ન કરવી.” ત્યારે વળી દત્તે કહ્યું કે ‘તમે આવો આડો આડો ઉત્તર કેમ આપો છો ? યજ્ઞનું ક્ષણ જેવું હોય તેવું સત્ય કહો.’ ત્યારે કાલિકાચાર્યે વિચાર કર્યો કે જો કે આ રાજા છે અને યજ્ઞમાં પ્રીતિવાળો છે તે છતાં જે બનવાનું હોય તે બનેા પણ હું મિથ્યા બોલીશ નહિ. પ્રાણીને પણ મિથ્યા બોલવું કલ્યાણકારી નથી.’ કહ્યું છે કે—

નિદન્ટુ નીતિનિપુણા યદિ વા સ્તુવન્તુ
લક્ષ્મીઃ સમાવિશતુ ગચ્છતુ વા યથેષ્ટમ્ ।
અદ્યૈ વા મરણમસ્તુ યુગાન્તરે વા
ત્યાયાત્પથઃ પ્રવિચલન્તિં પદં ન ધીરાઃ ॥

“નીપુણ ગણાતા લોકો ભલે નિદા કરો અથવા સ્તુતિ કરો, લક્ષ્મી ભલે પ્રાપ્ત થાઓ અથવા મરણ મુજબ ચાલી જાઓ, મરણ આજ થાઓ અથવા યુગને અંતે થાઓ, પરંતુ ધીર પુરુષો નીતિના માર્ગથી એક પગલું પણ ખસતા નથી.”

આ પ્રમાણે વિચારી કાલિકાચાર્યે કહ્યું કે ‘હૈ દત્ત ! હું નિશ્ચય પૂર્વક કહું છું કે નરકગતિ એ જ યજ્ઞનું ફલ છે.’ કહ્યું છે કે—
યૂપં ચ્છિત્વા પશૂન્ હૃત્વા, કૃત્વા સુધિરકર્મમ્ ।
યદ્યેવં ગમ્યતે સ્વર્ગે, નરકે કેન ગમ્યતે ॥

“ યજ્ઞસ્તંભ છેદી, પશુઓને હણી અને સુધિરનો કીચડ કરી જો સ્વર્ગે જવાતું હોય તો પછી નરકમાં કોણ જશે ? ” દત્તે કહ્યું કે ‘એ કેવી રીતે જણાય ?’ ગુરુએ કહ્યું કે ‘આજથી સાતમે દિવસે ઘોડાના પગના ડાબલાથી ઉડેલી વિષ્ણુ તારા મુખમાં પડશે, અને પછી તું લોઢાના કોઠીમાં પુરાઈશ. આ અનુમાનથી તારી અવશ્ય નરકગતિ થવાની છે એમ જાણજે.’ દત્તે કહ્યું કે ‘તમારી શી ગતિ થશે ?’ ગુરુએ કહ્યું કે ‘અમે ધર્મના પ્રભાવથી સ્વર્ગે જઈશું.’ આ પ્રમાણે સાંભળીને ક્રોધિત થયેલા દત્તે વિચાર કર્યો કે ‘જો સાત દિવસની

અંદર આ વાક્ય પ્રમાણે નહિ બને તો પછી હું અવશ્ય આપને મારી નાંખીશ.' આમ વિચારી કાલિકાચાર્યની આસપાસ રાજસેવકોને મૂકી પોતે નગરમાં આવ્યો, અને આખા શહેરના તમામ રસ્તાઓ-માંથી અપવિત્ર પદાર્થો કાઢી નખાવી સાફ કરાવ્યા અને સર્વ સ્થળે પુષ્પો વેરાવ્યાં. પોતે અંત:પુરમાં જ રહ્યો. એ પ્રમાણે છ દિવસો વ્યતીત થયા પછી આઠમા દિવસની ભ્રાંતિથી સાતમે દિવસે ક્રોધયુક્ત બની ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ ગુરુને હુણવા ચાલ્યો. તેવામાં કેઈએક વૃદ્ધ માળી દસ્ત જવાની હાજતથી પીડા પામવાને લીધે રસ્તામાં જ વિષ્ટા કરી તેને પુષ્પોથી ઠાંકીને ચાલ્યો ગયો. તેના ઉપર દત્ત રાજના ઘોડાનો પગ પડ્યો, તેથી વિષ્ટાનો અંશ ઉછળીને રાજના મુખમાં પડ્યો. એટલે ગુરુના વચનપર વિશ્વાસ આવવાથી રાજ પાછો વળ્યો ત્યાં એકાંત જાણીને જીતશત્રુ રાજના સેવકોએ તેને પકડી લીધો અને જિતશત્રુને ગાદીએ બેસાડ્યો. પછી સામંત-રાજાઓએ વિચાર્યું કે 'જો આ જીવતો રહેશે તો દુઃખઠાથી થશે.' એમ વિચારી તેઓએ તેને લોઠાની કોડીમાં નાંખ્યો. પછી ઘણા દિવસ પર્યંત મહાન દુઃખ લોગવતો સતો વિલાપ કરતો અને પોકાર કરતો તે મૃત્યુ પામ્યો. મરીને તે સાતમી નરકે ગયો, અને શ્રીકાલિકાચાર્ય તો ચારિત્રને સેવીને સ્વર્ગે ગયા.

એ પ્રમાણે સાધુએ પ્રાણાંતે પણ મિથ્યા ભાષણ ન કરવું એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

કુંડપાગડમકહંતો, જહલકિંચં યોહિલાભ મુવહણુઈા
જહ ભગવચ્ચો વિસાલો, જરમરણુમહોઅહી આસિ ॥૧૦૬॥

અર્થ—“સ્કુંટ પ્રગટ (સત્યાર્થ) ન કહેવાથી યથાસ્થિત-સત્ય એવા યોધિલાભને આગામી ભવે ધર્મપ્રાપ્તિને હણી નાખે

ગાથા ૧૦૬—મહોઅહિ.

છે-વિનાશ કરે છે. જેમ લગવંત શ્રી મહાવીર સ્વામીને (મરીચિના ભવમાં સત્ય ન કહેવાથી) વિશાળ એવો જરા મરણ રૂપ મહોદધિ-મહાસમુદ્ર થયો. અર્થાત્ કોટાકોટિ સાગરોપમ પ્રમાણુ સંસાર વધાર્યો.” ૧૦૬.

અહીં શ્રી મહાવીર સ્વામીના પૂર્વભવનો સંબંધ જાણવો ડા.

પ્રથમ ભવમાં પશ્ચિમ મહાવિદેહને વિષે ‘નયસાર’ નામે કોઈ આમાધિપતિ (ગામેતી) હતો. તે એક દિવસ ઠાજ લેવાને માટે વનમાં ગયો. મધ્યાહ્ન સમયે લોજન તૈયાર કર્યું. તે અવસરે સાથથી વિખૂટા પડી ગયેલા કોઈ એક મુનિ ત્યાં આવ્યા તેને જોઈને નયસાર ઘણું ખુશી થયો અને ભાવથી શ્રદ્ધા પૂર્વક તેને આહાર આપ્યો. આહાર કરી રહ્યા પછી સાધુને માર્ગ ખતાવવાને માટે તે સાથે ગયો. સાધુએ પણ યોગ્ય જીવ જાણીને તેને દેશના-વડે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરાવ્યું. પછી તે સાધુને નમીને ઘેર ગયો. કાલાંતરે મરણ પામીને તે સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો. એ ખીજે ભવ થયો.

ત્યાંથી ચ્યવીને ત્રીજા ભવમાં મરીચિ નામે ભરત ચક્રવર્તીનેા પુત્ર થયો. શ્રી ઋષભદેવ લગવાનની દેશના સાંભળી, લોગોનેા ત્યાગ કરી સ્થવિર મુનિ પાસે ચારિત્ર અહણુ કર્યું. પછી અગ્યાર-અંગનું અધ્યયન કરી ચારિત્ર પાળતાં એકવાર ઉષ્ણકાળમાં તાપથી પીડિત થઈને તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘ મારાથી ચારિત્ર પાળવું મુશ્કેલ છે; આ ચારિત્રધર્મ અતિ દુષ્કર છે, તેથી મારાથી તે પાળી શકાય તેમ નથી અને ઘેર જવું એ પણ યોગ્ય નથી.’ એ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેણે એક નવો ત્રિદંડી વેષ અહણુ કર્યો; પરંતુ જે કોઈ તેને ધર્મ પૂછે તેની આગળ સાધુધર્મ પ્રકાશિત કરે અને જે કોઈ તેની દેશનાથી પ્રતિબોધ પામે તેને લગવાનની પાસે મોકલે આ પ્રમાણે તેણે અનેક રાજપુત્રોને પ્રતિબોધ પમાડ્યો.

આ સ્થિતિમાં પણ મરીચિ ભગવાનની સાથે વિચરે છે. વિહાર કરતાં કરતાં એક વાર ભગવાન અયોધ્યામાં સમવસર્યા. ભરત ચક્રી પ્રભુને વાંદવા આવ્યા અને દેશનાને અંતે પૂછ્યું કે ‘હે ભગવન્! આ આવી મોટી સભામાં કોઈ પણ ભાવી (થનાર) તીર્થંકર છે?’ ભગવાને કહ્યું કે ‘આ ત્રિદંડી સન્યાસી વેષધારી મરીચિ નામે તારો પુત્ર આ ચોવીશીમા ચોવીશમા ‘વર્ધમાન’ નામે તીર્થંકર, મહાવિદેહને વિષે મૂકા નગરીમાં ‘પ્રિયમિત્ર’ નામે ચક્રવર્તી અને આ ભરતક્ષેત્રમાં જ ‘ત્રિપૃષ્ઠ’ નામે પહેલો વાસુદેવ થશે. એ પ્રથમ એ પદવી ભોગવી છેવટે તીર્થંકર થશે.’ એ સાંભળી ભરતે મરીચિ પાસે જઈ, ત્રણ પ્રદક્ષિણા ઠઈ, નમસ્કાર કરીને કહ્યું કે “હે મરીચિ! આ સંસારમાં જેટલા લાભ છે તેટલા બધા તેં મેળવ્યા છે. કારણ કે તું ચક્રવર્તી, વાસુદેવ અને તીર્થંકર થનાર છે; માટે હું તારા પરિવાજક વેષની અનુમોદના કરતો નથી; પરંતુ તું છેલ્લો તીર્થંકર થનાર છે તેથી હું તને વાંદુ છું.” એ પ્રમાણે કહીને ભરત ચક્રીના ગયા પછી મરીચિએ ત્રણ વખત પગ પછાડી નાચતાં નાચતાં કહ્યું કે ‘હું ત્રણ પદ મેળવીશ તેથી માફ કુળ ઉત્તમ છે.’ એ પ્રમાણે વારંવાર કુળનો મદ કરવાથી તેણે નીચ ગોત્ર બાંધ્યું. અન્યદા પ્રથમ પ્રભુ મોક્ષે ગયા પછી સાધુ સાથે વિહાર કરતાં તેના શરીરે માંદગી આવી, પરંતુ સાધુના આચારથી રહિત હોવાને લીધે તેની કોઈએ સેવા ચાકરી કરી નહિ, તેથી તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘જે હું સાબ્દે થાઉં તો એક શિષ્ય કરું.’ અનુક્રમે તે સ્વસ્થ થયો. એક દિવસ કોઈ ‘કપિલ’ નામે રાજપુત્ર મરીચિની દેશના સાંભળી પ્રતિબોધ પાર્યો. ત્યારે મરીચિએ કહ્યું કે ‘હે કપિલ! તું સાધુ પાસે જઈ ચારિત્ર ગ્રહણ કર.’ તેણે કહ્યું કે ‘હું તમારો શિષ્ય થઈશ.’ પછી મરીચિએ પોતાનું સ્વરૂપ યથાર્થ કહી બતાવ્યું અને કહ્યું કે ‘મારામાં ચારિત્ર નથી.’ તોપણ કપિલ માન્યો નહિ અને કહેવા લાગ્યો કે ‘શું તમારા દર્શનમાં સર્વથા ધર્મ નથી જ?’

ત્યારે મરીચિએ જાણ્યું કે 'આ કપિલ મને યોગ્ય મળ્યો છે.' એમ જાણી મરીચિએ કહ્યું કે 'કપિલા ઇત્યપિ ઇહંપિ 'હિ કપિલ ! સાધુ સમીપે મહાન ધર્મ છે, અને મારી પાસે અલ્પ ધર્મ છે.' એ પ્રમાણે સૂત્રવિરુદ્ધ કથનથી તેણે એક કોટિ કોટિ સાગરોપમ પ્રમાણ સંસારની વૃદ્ધિ કરી. તેની આલોચના કર્યા વગર ચોરાશી લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પાળીને તે ચોથા ભવે પાંચમા દેવલોકમાં દશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળો દેવતા થયો.

ત્યાંથી ચ્યવી પાંચમા ભવમાં કોલ્લાગ સંનિવેષ ગામમાં એશી લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો પ્રાહ્લણ થયો. તે ભવમાં ત્રિદંડી થઈ ઘણો કાળ સંસારમાં ભટક્યો. (આ ભવો ગણત્રીમાં ક્ષીધા નથી, સ્થૂળ ભવો જ ગણેલા છે.) છઠ્ઠા ભવમાં સ્થૂળા નગરીમાં ઊંતેર લક્ષ પૂર્વના આયુષ્યવાળો 'પુષ્પ' નામે પ્રાહ્લણ થયો, તે ત્રિદંડી થઈ મરણ પામીને સાતમા ભવે પ્રથમ દેવલોકમાં મધ્યમ સ્થિતિવાળો દેવ થયો. ત્યાંથી ચ્યવી આઠમા ભવમાં ચૈત્યસંનિવેષ નામના ગામમાં સાઠ લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો 'અશ્વિભૂત' નામે પ્રાહ્લણ થયો. છેવટે ત્રિદંડી થઈ મૃત્યુ પામીને નવમા ભવે બીજા દેવલોકમાં મધ્યમ સ્થિતિવાળો દેવ થયો. ત્યાંથી ચ્યવી દશમા ભવે મંદિર સંનિવેષે સાઠ લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો 'અશ્વિભૂત' નામે પ્રાહ્લણ થયો. પ્રાંતે ત્રિદંડી થઈ મૃત્યુ પામ્યો. અગ્યારમા ભવે ત્રીજા દેવલોકમાં મધ્યમ સ્થિતિવાળો દેવ થયો. ત્યાંથી ચ્યવી બારમા ભવમાં પ્રવેતાન્બરી નગરીમાં ચોરાશીલાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો ભારદ્વાજ નામે પ્રાહ્લણ થયો. છેવટે ત્રિદંડી-પણે મૃત્યુ પામી તેરમા ભવે ચોથા દેવલોકમાં મધ્યમ સ્થિતિવાળો દેવ થયો. પછી ઘણો કાળસંસારમાં ભટકી ઐહમા ભવે રાજગૃહ નગરમાં ચોત્રીસ લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો 'સ્થાવર' નામે પ્રાહ્લણ થયો. છેવટે ત્રિદંડી થઈ મૃત્યુ પામ્યો. પંદરમા ભવે પાંચમા દેવલોકમાં મધ્યમ સ્થિતિનો દેવ થયો. ત્યાંથી ચ્યવી સોળમા

૧ આ ભવો પણ ગણત્રીમાં નથી.

ભવમાં એક કોઠ વર્ષના આયુષ્યવાળો ‘વિશ્વભૂતિ’ નામે યુવરાજ-
પુત્ર થયો. તે જન્મમાં તેણે વૈરાગ્યપરાયણ થઈ સંભૂતિ મુનિ
પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કરી અત્યંત તીવ્ર તપ કર્યું. એક દિવસ
માસક્ષપણને પારણે મથુરા નગરીમાં ગોચરીએ ગયા હતા ત્યાં
દુર્બલપણાથી એક ગાયના અથડાવાથી તે ભૂમિ ઉપર પડી ગયા.
તેને જોઈને તેના કાકાનો છોકરો વૈશાખનંદી હાસ્ય કરીને બોલ્યો
કે ‘તું’ એક મુષ્ટિના પ્રહારથી કોઠાના ઝાડના તમામ ફળને ભૂમિ
પર પાડી નાખતો હતો તે દિવસ ક્યાં ગયો?’ આ વચન
સાંભળીને ક્રોધાયમાન થઈ તે ગાયને શીંગડાવતી પકડી આકાશમાં
ફેરવીને એવું નિયાણું કર્યું કે ‘જો આ તપનું ફળ હોય તો
આગામી ભવે હું ઘણો બળવાન થાઉં.’ એ પ્રમાણે હજાર વર્ષ
તપ તપી પ્રાંતે પાપની આલોચના કર્યા વિના મરણ પામી સત્તરમા
ભવે સાતમા દેવલોકમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળો દેવ થયો. ત્યાંથી ચ્યવી
અઠારમા ભવે પોતાનપુર નગરમાં પ્રજ્ઞપતિ નામના રાજાને ઘેર
પોતે પરણેલી પોતાની પુત્રી જે મૃગાવતી તેની કુક્ષિમાં સાત
સ્વપ્નથી સૂચન કરાયેલા ત્રિપૃષ્ઠ’ નામનો વાસુદેવ થયો તે ભવમાં
ભરતાર્ધને સાધી ઘણું પાપ કરી ચોરાશી લાખ વર્ષનું આયુષ્ય
લોગવી ઓગણીશમા ભવે સાતમી નરકે ગયો. ત્યાંથી ચ્યવીને
વીશમા ભવે સિંહપણે ઉત્પન્ન થયો. એકવીશમા ભવે ચોથી નરકમાં
નારકીપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યારપછી ઘણા કાળ સુધી સંસારમાં
ભટક્યો. પછી બાવીશમા ભવે એક કોઠ વર્ષના આયુષ્યવાળો
મનુષ્ય થયો. તે ભવમાં શુભ કર્મો કરી ત્રેવીશમા ભવે મહા-
વિદેહમાં મૂકા રાજધાનીમાં ‘ધનંજય’ રાજાને ઘેર ઘારિણી
રાણીની કુક્ષિમાં ચૌદ સ્વપ્નથી સૂચન કરાયેલા ‘પ્રિયમિત્ર’ નામે
ચક્રવર્તી થયો. પ્રાંતે પોટ્ટિલાચાર્ય પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કરી એક
કોટી વર્ષ સુધી ચારિત્ર પાળી પૂરેપૂરું ચોરાશી લાખ વર્ષનું
આયુષ્ય લોગવી ચોવીશમા ભવે સાતમા દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન

થયો. ત્યાંથી ચ્યવી પચીશમા ભવે છત્રિકા નગરીમાં જિતશત્રુ રાજાને ઘેર ભદ્રા નામની રાણીની કુક્ષિમાં પચીશ લાખ વર્ષના આયુષ્યવાળો નંદન નામે પુત્ર થયો. તેણે તે ભવમાં યોદ્ધિલાચાર્ય પાસે દીક્ષા લઈ ચાવજીવ માસક્ષપણ કરી વીશસ્થાનકની આરાધનાવડે તીર્થંકરનામકર્મ ઉપાજ્ઞન કર્યું. એક લાખ વર્ષ સુધી ચારિત્ર પાળીને પ્રાંતે એક માસની સંલેખનવડે છવાસમા ભવને વિષે દશમા દેવલોકમાં પુષ્પોત્તરાવતંસ વિમાનમાં વીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવતા થયા. ત્યાંથી ચ્યવી સતાવીશમા ભવે ચોવીશમા તીર્થંકર થયાં.

આ પ્રમાણે મરીચિના ભવમાં તેણે ઉત્સૂત્ર લાષણથી કોટા-કોટિ સાગરોપમ પ્રમાણ સંસારની વૃદ્ધિ કરી. એ પ્રમાણે અન્ય જીવો પણ જો ઉત્સૂત્ર લાષણ કરે તો સંસારની વૃદ્ધિ કરે; માટે ઉત્સૂત્ર લાષણ કદિ પણ કરવું નહિ, એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે. કારુનનરુનસિંગાર-ભાવભયજીવિઅતંકરણેહિં ॥ સાહુ અવિઅ મરંતિ, નય નિઅનિઅમં વિરાહંતિ ॥ ૧૦૭ ॥

અર્થ—“કારુણ્યભાવ, રુદન, શૃંગારભાવ (હાવભાવાદિ) રાજાદિકનો ભય અને જીવિતાંતકારી અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગવડે સાધુ કદાચિત્ મરણ પામે છે, પરંતુ પોતાના નિયમને વિરાધતા નથી.” ૧૦૭ અર્થાત્ પૂર્વોક્ત કારણો પ્રાપ્ત થતાં પ્રાણુ તજ દે છે, પણ વ્રત તજતા નથી-કારુણ્યાદિવડે વ્રતની વિરાધના કરતા નથી. અપ્પહિઅ માચરંતો, અણુમોઅંતો અ સુગ્ગઠં લહઈ ॥ રહકાર દાણુઅણુમો અગો-મિગો જહુ ય ખલદેવો ॥ ૧૦૮ ॥

અર્થ—‘આત્મહિત એટલે તપ સંયમાદિ તને આચરતો સતો પ્રાણી સદ્ગતિને પામે છે. તેમ જ તેને-દાનાદિ ધર્મને અનુમેદતો સતો પણ સદ્ગતિને પામે છે. જેમ મુનિને દાન દેનાર

રથકાર, તેના દાનની અનુમોદના કરનાર મૃગ અને તપ સંયમ આચરનાર બળદેવ મુનિ સદ્ગતિને પામ્યા તેમ.” ૧૦૮.

બળદેવમુનિ, રથકાર ને મૃગ એ ત્રણે પાંચમે દેવલોકે ગયા, તેથી તપ સંયમાદિ તેમજ દાન શીલાદિ ધર્મ કર્યો, કરાવ્યો અને અનુમોદો સતો પણ બહુ ફળને આપે છે. અહીં બળદેવ, રથકાર ને મૃગનો સંબંધ જાણવો. ૩૨.

બળદેવ રથકાર ને મૃગની કથા

દ્વારિકાનગરીને બાળી નાંખવાનું જેણે નિચાણું કરેલ છે એવા દ્વિપાયન ઋષિએ અગ્નિકુમારપણે ઉત્પન્ન થઈ જ્યારે દ્વારિકાને બાંળી ત્યારે માત્ર કૃષ્ણ અને બલભદ્ર બે જ બચવા પામ્યા. બીજા સર્વ બળી ગયા. બંને ભાઈઓ વનમાં ગયા. ત્યાં કૃષ્ણને ઘણી તૃષા લાગી તેથી બલભદ્ર પાણી લાવવાને ગયા. ત્યાં વૈરીની સાથે યુદ્ધ થતાં રાત્રિ પડી ગઈ. અહીં કૃષ્ણ એક વૃક્ષની નીચે પગ ઉપર પગ ચઢાવીને સૂતા હતા. ત્યાં કૃષ્ણનું મૃત્યુ પોતાને હાથે થવાનું છે એવું શ્રી નેમીશ્વરના મુખથી જાણીને જેણે તે પ્રમાણે ન થવાને માટે જ વનવાસ ગ્રહણ કરેલો છે એવો વસુદેવની જરા રાણીનો પુત્ર જરાકુમાર ત્યાં આવ્યો. તેણે ફરતાં ફરતાં રાત્રિએ કૃષ્ણના પગને તળીએ રહેલું પદ્મ દ્વરથી ઠીકું; એટલે આ અકસ્મિકત મૃગનું નેત્ર જણાય છે એવું ધારી તેણે કર્ણ પર્યાંત બાણ બેંચીને કૃષ્ણનો ચરણ વીંધી નાંખ્યો. પાસે આવતાં તે પોતાનો ભાઈ છે એમ જાણી પશ્ચાત્તાપ કરતો સતો જરાકુમાર વિલાપ કરવા લાગ્યો. તે વખતે કૃષ્ણે કહ્યું કે ‘હે પાધી! તું અહીંથી જલદી ચાલ્યો જા, હમણા બળભદ્ર આવશે તો તે તને મારી નાંખશે.’ એ પ્રમાણે કહેવાથી જરાકુમાર તરત જ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. પછી આયુષ્યના પ્રાંત ભાગે કૃષ્ણને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો, તેથી તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘અરે! જુઓ

ત્રણસે ને સાઠ સંઆમનો કરનારો એવો હું મહાખળવાન છતાં મને ખાણુથી હણીને આ રાજકુમાર ક્ષેમકુશળ ગયો !’ એ પ્રમાણે દુઃખ્યાનને વશ થઈ મરણ પામીને કૃષ્ણ ત્રીજી નરકે ગયા.

તે સમયે જલ લઈને બલભદ્ર પણ ત્યાં આગ્યા તેણે કૃષ્ણ પ્રત્યે કહ્યું કે ‘હે બંધુ! મેં તારા માટે ઠંડુ જળ આણ્યું છે, તું ઉઠ અને જળ પી, એ પ્રમાણે કહેવામાં આગ્યા છતાં કૃષ્ણે ઉત્તર આપ્યો નહિ ત્યારે બલદેવે વિચાર કર્યો કે ‘મેં જલ લાવવામાં ઘણો વખત ગુમાવ્યો તેથી આ મારા બંધુ ક્રોધિત થયેલા જણાય છે તેથી હું તેને ખમાવું.’ એ પ્રમાણે વિચાર કરી પગમાં પડીને અરજ કરવા લાગ્યા કે ‘હે બંધુ! આ ક્રોધનો અવસર છે? આ મોટા જંગલમાં આપણે બંને એકલા છીએ માટે તું ઉઠ.’ એ પ્રમાણે વારંવાર કહેતાં છતાં પણ જ્યારે તે બોલ્યા નહિ ત્યારે બલદેવે મોહવશ થઈ કૃષ્ણ મૃત્યુ પામેલા છે છતાં તેને જીવતા જાણી પોતાના સ્કંધ ઉપર લઈને આલ્યા. આ સંસારમાં ત્રણ વસ્તુ સર્વથી અધિક છે. કહ્યું છે કે—

તીર્થંકરાણાં સામ્રાજ્યં, સપત્નીવૈરમેવ ચ ।
વાસુદેવબલસ્નેહઃ, સર્વેભ્યોઽધિકકં મતમ્ ॥

અર્થ—“ તીર્થંકરોનું સામ્રાજ્ય, સપત્ની (શોક)નું વૈર અને વાસુદેવ ને બલદેવનો સ્નેહ એ ત્રણ વાનાં સર્વથી અધિક ગણાયેલાં છે.”

એ પ્રમાણે મરણ પામેલા લાઈને સ્કંધ ઉપર ધારણ કરીને તેની સેવા કરતા સતા તે બલદેવને એક દિવસે સિદ્ધાર્થ નામના દેવે આવી યત્રમાં રેતીપીલવાનું બતાવીને બોધ કર્યો છતાં પણ તે બોધ પામ્યા નહિ. ઉલટા ખડ્ગ ઉગામી ‘મારા લાઈને મરણ પામેલો તું કેમ કહે છે?’ એમ બોલતા તેની પછવાડે મારવાને દોડયા, પણ દેવ અદૃશ્ય થઈ ગયો. વળી ફરીથી તે દેવને પર્વતની શિલા ઉપર કમળ

વાવતો જોઈને બલદેવે કહ્યું કે ‘રે મૂખ? શિલાની અંદર શું કમલની ઉત્પત્તિ સંભવે છે?’ દેવે કહ્યું કે “જો તારા મૃત્યુ પામેલો ભાઈ ઉભો થઈ તને ‘હે ભાઈ!’ એ પ્રમાણે કહેશે તો આ શિલાની વિષે પણ કમળની ઉત્પત્તિ થશે.” એ પ્રમાણે કહેતાં છતાં પણ બલદેવેજી મોહને વશ થયેલા હોવાથી પોતાનો ભાઈ મૃત્યુ પામેલો છે એમ તેમણે જાણ્યું નહિ. એ પ્રમાણે તેમણે છ માસ સુધી પરિભ્રમણ કર્યું. પછી તેમણે તે શરીરને વિનાશ પામેલું જાણ્યું એટલે છોડી દીધું. સિદ્ધાર્થદેવે તે શરીરને સમુદ્રમાં ક્ષેપન કર્યું. પછી બહુ વિલાપ કરતા એવા બલદેવને શ્રી નેમિનાથે મોકલેલા ચારણ મુનિએ આવીને પ્રતિજ્ઞાધ પમાડ્યો, તેથી વૈરાગ્ય-પરાયણ થઈને તેમણે તે ચારણ મુનિ પાસે દીક્ષા લીધી. પછી પર્વત ઉપર રહી ઉચ્ચ તપ કરવા લાગ્યા. એક વાર માસક્ષપણને પારણે શહેરની અંદર આહાર લેવાને માટે આવતાં તેમને કુવાને કાંઠે ઉભેલી એક સ્ત્રીએ જોયા. તેના રૂપથી મોહિત થયેલી તે સ્ત્રીએ ઘડાની બ્રાંતિથી પુત્રના ગળામાં દોરડાનો ગાળિયો નાંખ્યો. તે જોઈને બલરામ મુનિએ કહ્યું કે ‘હે મુઘે! તું આ શું કરે છે? મોહથી પરાધીન થઈને પુત્રને કેમ મારે છે?’ પછી તેમણે વિચાર કર્યો કે ‘મારા રૂપને ધિક્કાર છે! હવેથી મારે નગરમાં આવવું ત્રેયસ્કર નથી; વનવાસ સેવવો જ સારો છે.’ એ પ્રમાણે અભિગ્રહ કરીને તુંગિકા પર્વત ઉપર રહ્યા. ત્યાં પારણાને દિવસે જો કોઈ સાર્થ અથવા કોઈ કઠિયારો આવે છે અને તે તેમને શુદ્ધ અન્ન વહોવરાવે છે તો તે આહાર કરે છે. નહિ તો તપમાં વૃદ્ધિ કરે છે. એ પ્રમાણે તપ કરતાં તેમને અનેક લખિંધઓ ઉત્પન્ન થઈ, અને દેશનાવડે અનેક વ્યાઘ્ર તથા સિંહ વગેરે પ્રાણીઓને પ્રતિજ્ઞાધ પમાડ્યો. પેલો સિદ્ધાર્થ દેવ પણ તેમની સેવામાં જ રહેવા લાગ્યો. ત્યાં એક અતિભદ્રક મૃગ દેશનાથી પ્રતિજ્ઞાધ પામ્યો. તે અહર્નિશ તેમની સેવા કરે છે અને વનમાં ભમે છે. જ્યાં તે

આહારનો યોગ જાણે છે ત્યાં તે સંબંધી સંજ્ઞાવડે બલભદ્ર મુનિને જાણાવે છે. મુનિ પણ તેને આગળ કરીને ત્યાં જાય છે.

એક દિવસ કોઈ રથકાર (સુતાર) તે વનમાં આવ્યો. તે કોઈ મોટા વૃક્ષની શાખા કાપતાં કાપતાં અરધી મૂકી તેની રસોઈ કરવા લાગ્યો. પેલા મૃગે તે જોઈને સંજ્ઞાવડે મુનિને નિવેદન કર્યું. મુનિ મૃગની સાથે ત્યાં આવ્યા. સાધુને આવેલા જોઈ રથકાર ઘણું હર્ષિત થઈને વહોરાવવા લાગ્યો. તે વખતે પેલો મૃગ પણ આગળ ઉભો રહી શુભ ભાવના ભાવે છે, તેવામાં પેલી અરધી કાપેલી ડાળી એકાએક તૂટી પડી ને સમકાળે ત્રણેના ઉપર પડવાથી તે ત્રણે જણા કાલ કરી પાંચમા દેવલોકે ઉત્પન્ન થયા.

તપ કરનાર બલદેવ સાધુ સહાય કરનાર રથકાર અને અનુ-મોદના કરનાર મૃગ—એ ત્રણે જણાએ સરખું ફળ મેળવ્યું. માટે આ જૈનધર્મ આચર્યો હોય, બીજા પાસે પળાવ્યો હોય અને કોઈ પાળનારની અનુમોદના કરી હોય તો તે સમાન ફળ પણ આપે છે; તેથી નિરંતર ધર્મમાં ઉદ્યમ કરવો, એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

જ તં કયં પુરા પૂરણેન, અધદુકરં ચિરંકાલં ।

જઈ તં દયાવરો ઇહ, કરિંતુ તો સફલયં હુંતં ॥૧૦૮॥

અર્થ—“જે તે અતિદુકર એવો તપ પૂર્વે ચિરકાલ—ઘણા કાળ પર્યંત પુરણ તાપસે કર્યો. તે તપ જો આ સંસારમાં (તે ભવમાં) દયાતપરાણે કર્યો હોત તો તે સફલ થાત.” ૧૦૬. પરંતુ તેણે કરેલો તપ ઘણો છતાં અજ્ઞાન દોષવાળો હોવાને લીધે તુચ્છ ફળ પ્રાપ્ત થયેલું હોવાથી તે નિષ્ફળ ગયો જ કહેવાય.

પુરણ તાપસે તામલી તાપસની જેવો બાર વર્ષ પર્યંત તપ

શાખા ૧૦૬—પુરણેણુ. ચિરકાલં કરંતો હોતં.

કર્યો તેને પરિણામે તે ચમેરન્દ્ર થયો, વિશેષ ક્ષણ મળ્યું નહિ. અહીં પૂરણુ તાપસનો સંબંધ બાણવો. ૩૩.

પૂરણુ તાપસનો વૃત્તાંત

વિંધ્યાચળ પર્વત પાસે પેઠાલ નામે ગામમાં પૂરણુ નામે એક શેઠ રહેતો હતો. એક દિવસ વૈરાગ્યવાન થવાથી પોતાના પુત્રને પોતાને સ્થાને સ્થાપીને તેણે તામલિ સુનિની પેઠે તાપસી ક્ષીલા લીધી. તે હંમેશાં છઠ કરીને પારણુ કરે છે; અને પારણુને દિવસે ચતુષ્કોણુ (ચાર ખાનાવાળું) પાત્ર લઈને પરિમિત ઘરે ભિક્ષા અર્થે ભમે છે. તેમાં જે અન્નાદિ પાત્રના પ્રથમ ખંડમાં (ખાનામાં) પડે તે પક્ષીઓને આપી દે છે, બીજા ખંડમાં પડ્યું હોય તે મત્સ્યને આપી દે છે, ત્રીજા ખંડમાં પડ્યું હોય તે સ્થલચર જીવોને આપી દે છે, અને ચોથા ખંડમાં પડ્યું હોય તે પોતે ખાય છે. આ પ્રમાણે અતિ ઉચ્ચ અજ્ઞાન તપ બાર વર્ષ સુધી કરી એક માસની સંલેખનાથી કાળધર્મ પામી ચમરચંચા નામની રાજધાનીમાં ચમેરન્દ્ર થયો. આટલું તપ જો તેણે દયા પૂર્વક કર્યું હોત તો તેને બહુ ક્ષણ પ્રાપ્ત થાત. માટે જ્ઞાન પૂર્વક તપ કરવું, એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

કારણુ નીયાવાસી, સુકુંયરં ઉજ્જમેણુ જઠયિવ્વં ।

જહ તે સંગમથેરા, સપાડિહેરા તયા આસિ ॥૧૧૦॥

અર્થ—“વૃહાવસ્થાદિ કારણે કરીને નિત્યાવાસી એટલે એક સ્થાનકે રહેતાં છતાં પણ અતિશય ઉદમ્ભે કરીને (ચારિત્રવિષયે) પ્રયત્નવાન રહેવું. જેમ તેવા-ચારિત્રવિષયે ઉદમ્ભવંત ‘સંગમ સ્થવિર’ નામે આચાર્ય તે કાળે (દેવસાન્નિધ્યથી) સપ્રાતિહાર્ય કેં મહાત્મ્યવાળા હોવા છતા.” ૧૧૦.

ગાથા ૧૧૦—નીયાવાસે. તયા—તદા.

એગંત નીયાવાસી, ધરસરણાઈસુ જઈ મમતાંપિ
કહ નપડિહંતિ કલિકલુસરોસદોસાણુ આવાએ ॥૧૧૧॥

અર્થ—“રોગાદિ કારણુ વિના એકાંત નિત્યાવાસી કેઠો નિત્ય એક સ્થાને રહેનાર મુનિ, ધર સજ્જ કરવા વિગેરેમાં એટલે પોતે જે મકાનમાં રહેતા હોય તે મકાન દુરસ્ત કરવા વિગેરેમાં જો મમત્વપણું ધારણુ કરે છે તો તે મુનિ કલિકે કેઠો કલેશ-કળહ, કલુષ તે મલિન આચરણુ અને રોષ કેઠો ક્રોધ તદ્રૂપ અથવા તેના જે દોષ તેની આપદામાં કેમ ન પડે? અર્થાત્ પડે જ.” ૧૧૧.

અવિકિત્તિહીણુ જી વે કત્તો ધરસરણુગુત્તિસંઠપ્પં ।
અવિકિત્તિઆઈ તં તહ, પડીઆ અસંજયાણુ પહે ॥ ૧૧૨ ॥

અર્થ—“જીવને હણ્યા વિના ધરનું સમાર્જન અને ધર કરતું વાડ વિગેરે નાખવા વડે સંરક્ષણુ કચાંથી થાય? ન જ થાય. તેથી તેવા પ્રકારના બેષધારી જીવદાતકો અસંયતિના માર્ગમાં પડેલા જ જાણવા.” ૧૧૨.

ઉપાશ્રયને ધર કરી ઝેસનારા અને તેની સારસંભાળ વિગેરે કરવા કરાવવા વાળા મુનિવેષધારીને માટે આ ઉપદેશ જાણવો. તેમને અસંયતિ જ જાણવા.

થોવોવિ ગિહિપસંગો, જઈણો સુદ્ધસ્સ પંક માવહઈ ।
જહ સો વરિત્તરિસિ, હસીઆ પજ્જેઅનખઈણા ॥ ૧૧૩ ॥

અર્થ—“થોડો પણ ગૃહસ્થનો પ્રસંગ શુદ્ધ મુનિને પણ પાપરૂપ પંક કેઠો કર્મ-કાઠવ લગાડે છે. જેમ તે વાર્તાક નામના

ગાથા ૧૧૧-નીયાવાસે. ધરસરણાઈસુ. આવાએ-આપદિ.

ગાથા ૧૧૨-અવિકિત્તિહીણુ, સંઠપ્પં. અવિકિત્તિઆઈ. પડીઆ. અસંજયાણુ.
અહત્યા જીવદાતકા.

ગાથા ૧૧૩-થોવોવિ. વારિત્તરિસિ. વારિત્તરિસિ. નરવયણા.

મુનિની અંડપ્રદોત નામે રાજ્યે હાંસી કરી કે ‘હે નૈમિત્તિક! તમને વંદન કરું છું.’ માટે મુનિ મહારાજ્યે થોડો પણ ગૃહસ્થનો પ્રસંગ ન કરવો.’ ૧૧૩. અહીં વરહત્ત મુનિનો સંબંધ જાણવો. વાર્તાક ઋષિનું ખીન્ડુ નામ વરહત્તમુનિ જાણવું. ૩૪.

વરહત્ત મુનિનું દષ્ટાંત

અંપાનગરીમાં ‘મિત્રપ્રભ’ નામે રાજા હતો. તેને ‘ધર્મદોષ’ નામે મંત્રી હતો તે નગરમાં ‘ધનમિત્ર’ નામે એક અત્યંત રાજમાન્ય શેઠ હતો. તે શેઠને ‘ધનશ્રી’ નામે ભાર્યા હતી. તેમને ‘સુભતકુમાર’ નામે અતિ કાંતિવાન, રૂપલાવણ્યથી યુક્ત અને સ્ત્રીઓને અતિપ્રિય લાગે તેવો પુત્ર થયો હતો. એક દિવસ ધર્મદોષ મંત્રીના અંતઃપુર પાસે થઈને તે જતો હતો, તેવામાં ‘પ્રિયંગુમંજરી’ નામની મંત્રીપત્નીએ તેને જોયો. તે કુમારનું રૂપલાવણ્ય જોઈ મોહિત થયેલી મંત્રીની સર્વ સ્ત્રીઓ પરસ્પર કહેવા લાગી કે ‘હે સખીઓ! આપણને આ પુરુષ ઘણું પ્રિય લાગે છે, પરંતુ જે સ્ત્રીનો આ લોકતા થશે તે સ્ત્રીને ધન્ય છે!’ એ પ્રમાણે વિચાર થયેલો હોવાથી એક દિવસે પ્રિયંગુમંજરી ગુપ્તપણે સુભતકુમારનો વેષ ધારણ કરીને શોકોની સાથે પુરુષની પેઠે ક્રીડા કરતી પરસ્પર ખેલવા લાગી. મંત્રીએ તે સઘળું જોયું, તેથી તેના મનમાં ઇર્ષ્યા ઉત્પન્ન થઈ. તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘અરે! મારી સઘલી સ્ત્રીઓ સુભતકુમારની સાથે વિલાસ કરે છે’ પછી તેણે સુભતકુમાર ઉપર દ્રેષ રાખ્યો, અને સર્વ સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કર્યો.

એક દિવસ મંત્રીએ કૂટપત્ર લખી રાજાના હાથમાં આપ્યો અને કહ્યું કે ‘આવા કૂટલેખ લખનાર સુભતકુમારને મારી નાંખવો જોઈએ.’ એ પ્રમાણે સાંભળીને રાજાએ વિચાર કર્યો કે ‘જે હું તેને અહીં એકદમ મારી નાંખીશ તો મારી અપકીર્તિ થશે.’ એમ જાણી સુભતકુમારને કૂટપત્ર લખી આપીને ‘અંદ્રધ્વજ’

રાજાની પાસે મોકલ્યો. તે પત્રમાં લખ્યું કે ‘આ પત્ર લાવનાર સુભતકુમારને મારી નાંખવો.’ તે વાક્ય વાંચીને ચંદ્રધ્વજ રાજાએ વિચાર કર્યો કે ‘આ પુરુષરત્નને મારી નાંખવાનું શા માટે લખે છે?’ પછી ગુપ્તચર મોકલી તેણે સર્વ હકીકત જાણી લીધી. પછી તેણે પેલો ફૂટપત્ર ગુપ્ત રીતે પોતાની પાસે સાચવી રાખ્યો, અને પોતાની બેન ‘ચંદ્રયશા’ને સુભતકુમારની સાથે પરણાવી તેને પોતાના મહેલમાં રાખ્યો. ચંદ્રયશાના સંયોગથી સુભતકુમારને રોગ ઉત્પન્ન થયો, તેથી ચંદ્રયશા વિચારવા લાગી કે ‘મને ધિક્કાર છે કે મારા સંયોગથી આ પુરુષ રોગી થયો’ ત્યારે સુભતકુમારે કહ્યું કે ‘હે સુલોચના! આમા તારો કાંઈ અપરાધ નથી, મારાં અશુભ કર્મનો આ દોષ છે.’ ઇત્યાદિ વચનોથી ચંદ્રયશા પ્રતિબોધ પામી, વૈરાગ્યપરાયણ થઈ, અનશન અંગીકાર કરીને સમાધિથી મૃત્યુ પામી દેવપણે ઉત્પન્ન થઈ અવધિજ્ઞાનથી પૂર્વલવ જાણી ત્યાં આવી અને સુભતકુમારને કહ્યું કે ‘હે સ્વામિન્! તમારા પ્રસાદથી હું ચંદ્રયશાનો જીવ દેવ થયેલ છું, માટે જે આજ્ઞા હોય તે કરું.’ સુભતકુમારે કહ્યું કે ‘મને મારાં માતાપિતા પાસે પહોંચાડ અને મારું કલંક ઉતાર, જેથી હું દીક્ષા ગ્રહણ કરું. દેવે તત્કાળ તે પ્રમાણે કર્યું. સુભતકુમારને ચંપાનગરીના ઉદ્યાનમાં મૂક્યો અને નગરપ્રમાણ શિલા વિકુર્વાને ચંદ્રપ્રભ રાજાને લય પમાડી કહ્યું કે ‘હે નરાધમ! તેં આ સુભતકુમાર ઉપર વિરુદ્ધ આચરણ કેમ કર્યું?’ તેથી રાજાએ લયજ્ઞાંત થઈ પગમાં પડીને સઘળી હકીકત યથાર્થ નિવેદન કરી અને સુભતકુમારના પગમાં પડી વારંવાર ખમાવવા લાગ્યો. દેવે પણ શિલા સંહરી લીધી. પછી રાજાએ સુભતકુમારને હાથી ઉપર બેસાડી મોટા મહોત્સવ સાથે નગરમાં આણ્યો. સુભતકુમાર પિતા સાથે દીક્ષા લઈ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને મોક્ષે ગયો.

ધર્મઘોષ મંત્રીને રાજાએ દેશનિકાલ કર્યો. તેના ઠાકરાઓએ

તથા સ્ત્રીઓએ તેને ઘણો ધિક્કાર આપ્યો. તે ભમતો ભમતો રાજગૃહ નગરે આવ્યો. ત્યાં તેણે સ્થવિર મુનિ પાસે વૈરાગ્ય-પરાયણ થઈને દીક્ષા લીધી અને ગીતાર્થ (સૂત્ર ને અર્થને) જાણનાર) થયો. વિહાર કરતાં અન્યદા વરદત્ત નામના નગરમાં વરદત્ત મંત્રીને ઘેર ગોચરીને માટે ગયા. વરદત્ત મંત્રી દૂધપાકતું લોજન લઈને સન્મુખ વહોરાવવા આવ્યો અને કહ્યું કે ‘હે સ્વામી ! આ નિર્દોષ અન્ન ગ્રહણ કરો.’ તેવામાં તે પાત્રમાંથી એક બિંદુ નીચે પડ્યું. તે જોઈ ધર્મઘોષ મુનિ પાછા વળી ગયા. ત્યારે વરદત્ત મંત્રીએ વિચાર કર્યો કે ‘મુનિ આહાર માટે આવેલ છતાં આ શુદ્ધ આહાર તેમણે શા માટે ગ્રહણ કર્યો નહિ !’ એ પ્રમાણે તે વિચાર કરે છે તેવામાં નીચે પડેલા દૂધપાકના બિંદુ ઉપર એક મક્ષિકા (માંખી) બેઠી, તે માંખોને જોઈને તેના ઉપર એક ગરોળી આવી, તે ગરોળી ઉપર એક કાકીડો આવ્યો તે કાકીડાને મારવાને એક એક બિલાડી દોડી, તે બિલાડીના વધ માટે ઘરનો કૂતરો આવ્યો, અને તે કૂતરાને મારવાને માટે શેરીનો કૂતરો દોડ્યો, શેરીના કૂતરાને ઘરના નોકરોએ મારી નાંખ્યો. ત્યારે શેરીના લોકોએ ઘરના કૂતરાને મારી નાંખ્યો. પછી ઘરના નોકરો અને શેરીના લોકો વચ્ચે પરસ્પર ગાળાગાળી થવા લાગી. તેમાંથી કળઓ વધ્યો, અને ક્રોધ વધી જવાથી બાણો અને ખડ્ગો વડે યુદ્ધ થવા લાગ્યું. તે જોઈ વરદત્ત મંત્રીએ વિચાર કર્યો કે ‘અહો ! આ સાધુને ધન્ય છે કે જેણે આવો ભાવી ઉપદ્રવ જાણીને શુદ્ધ અન્ન આપતાં છતાં પણ ગ્રહણ કર્યું નહિ. આ જિનધર્મને પણ ધન્ય છે હવે એ જંગમ તીર્થ રૂપ સાધુને મને કેવી રીતે મેળાપ થશે ?’ એમ વિચાર કરતાં તેને જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું એટલે સઘળું પૂર્વ ભવનું વૃત્તાંત દીક્ષાગ્રહણાદિ સ્મરણમાં આવ્યું. પછી સ્વયંમેવ ચારિત્ર લઈ દેવતાએ આપેલો વેષ ધારણ કરી સ્વયંબુદ્ધ એવા

વરહત્ત મુનિ વિહાર કરતાં સુસમારનગરે આવ્યા, અને નાગદેવનાં ચૈત્યમાં કાયોત્સર્ગ કરીને સ્થિત થયા.

સુસમારપુરના રાજા ધુંધુમારને ‘અંગારવતી’ નામે અતિ રૂપવતી પુત્રી હતી. તેણે એક દિવસ કોઈ યોગિનીની સાથે વિવાહ કર્યો અને યોગિનીને નિરૂત્તર કરી. યોગિનીને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો, તેથી તેણે ‘અંગારવતીનું’ રૂપ ચિત્રપટમાં આલેખીને ઉજ્જયિનીના રાજા ‘અંડપ્રદ્યોત’ ને બતાવ્યું. તેના રૂપથી મોહિત થઈને અને યોગિનીના મુખથી પણ તે બહુ રૂપવતી છે એમ સાંભળીને તે રાજાએ ધુંધુમાર રાજા પાસે ફૂત મોકલી અંગારવતીની માગણી કરી. ધુંધુમારે કહેવરાવ્યું કે ‘પુત્રી મનની પ્રસન્નતાથી અપાય છે પણ બળાત્કારથી લઈ શકાતી નથી.’ એ પ્રમાણે ફૂતના મુખથી સાંભળી અંડપ્રદ્યોત રાજાને અતિ ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો, તેથી મોટું લશ્કર લઈ સુસમારપુર આવીને ઘેરો ઘાલ્યો. અલ્પ સૈન્યવાળો ધુંધુમાર રાજા નગરની અંદર જ રહ્યો, બહાર નીકળ્યો જ નહિ. એ પ્રમાણે ઘણા દિવસો વ્યતીત થતાં ધુંધુમાર રાજાએ કોઈ નિમિત્તિયાને પૂછ્યું કે ‘મારો જય થશે કે પરાજય?’ નિમિત્તિયે કહ્યું કે ‘હું નિમિત્ત જોઈને કહીશ.’ પછી પેલા નિમિત્તિયાએ ચોકમાં આવીને ઘણાં બાળકોને ખડીવરાવ્યાં; એટલે તે બાળકો ભય પામીને નાગપ્રાસાદમાં રહેલા વરહત્ત મુનિની પાસે ગયાં. ભયથી આકુળ-વ્યાકુળ થયેલા તે બાળકોને જોઈને મુનિએ કહ્યું કે ‘હે બાળકો! તમે ખીવો નહિ, ખીવો નહિ, તમને ભય નથી.’ આ પ્રમાણેનું મુનિનું વાક્ય સાંભળીને તે નિમિત્તિયાએ આવી રાજાને કહ્યું કે ‘હે રાજા! આપને કોઈ પણ પ્રકારે ભય નથી. આપનો જય થશે.’ એ પ્રમાણે સાંભળીને ધુંધુમાર રાજા અતિ હર્ષિત થયો અને નગરથી બહાર નીકળી સુદ્ધમાં અંડપ્રદ્યોતનો પરાજય કરી તેને જીવતો પકડીને નગરમાં દાખલ થયો. ધુંધુમાર રાજાએ અંડપ્રદ્યોતને કહ્યું કે ‘હું તને કયા પ્રકારને દંડ કરું? ત્યારે અંડપ્રદ્યોતે કહ્યું કે

‘હું તમારે ઘર પરોણે આવ્યો છું. માટે પરોણાને ઉચિત હોય તે દંડ આપો.’ એ પ્રમાણે વિનયયુક્ત કોમળ વાક્ય સાંભળીને ધુંધુમારે વિચાર કર્યો કે—

ગુરુરગ્નિદ્વિન્નતીનાં, વર્ણાનાં પ્રાક્ષણો ગુરુઃ ।

પતિરેવગુરુઃ સ્ત્રીણાં, સર્વસ્યાભ્યાગતો ગુરુઃ ॥

પ્રાક્ષણોના ગુરુ અગ્નિ છે, વર્ણોનો ગુરુ પ્રાક્ષણ છે, સ્ત્રીઓનો ગુરુ પતિ છે, અને અભ્યાગત (પરોણે) સર્વનો ગુરુ છે.” એ પ્રમાણે કહેલું હોવાથી આ અંડપ્રદ્યોત મારે સર્વ રીતે પૂજ્ય છે. વળી મોટા પુરુષની પ્રાર્થનાનો ભંગ કરવો તે પણ શ્રેયને માટે નથી. કહ્યું છે કે—

યાચમાનજનમાનસવૃત્તિઃ, પૂરણાય ઘ્વત જન્મ ન યસ્ય ।
તેન ભૂમિરતિ ભારવતીયં, ન દ્રુમૈર્ન ગિરિભિર્ન સમુદ્રૈઃ ॥

“જે માણસ જન્મીને યાચના કરનાર માણસના મનોરથને પૂર્ણ કરી શકતો નથી તે માણસ જ આ ભૂમિને ભારરૂપ છે. વૃક્ષો, પર્વતો કે સમુદ્રથી ભૂમિ ભારવાળી નથી.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેણે પોતાની પુત્રી તેને પરણાવી અને કહ્યું કે ‘તમારે આ મારી પુત્રીને વિશેષ માનવતી કરવી.’ તેથી તેણે પણ તેને પટ્ટરાણી કરી.

એક દિવસ અંડપ્રદ્યોતે એકાંતમાં અંગારવતી રાણીને પૂછ્યું કે ‘તારો પિતા સ્વદેપ સૈન્યવાળો હતો અને કેવી રીતે જીતી શક્યો?’ ત્યારે અંગારવતીએ કહ્યું કે ‘સ્વામિન્! નાગપ્રાસાદમાં રહેલા એક મુનિએ કહેલા નિમિત્તના પ્રસાવથી મારા પિતાનો જય થયો.’ તે સાંભળી અંડપ્રદ્યોત રાજાએ ત્યાં આવી તે મુનિને કહ્યું કે ‘હે નૈમિત્તિક મુનિ! હું તમને વાંદું છું.’ એ પ્રમાણે મુનિનું હાસ્ય કર્યું. વરહત્ત મુનિએ વિચાર્યું કે ‘મેં ક્યારે નિમિત્ત કહેલું છે?’ એ પ્રમાણે વિચારતાં તેમણે જાણ્યું કે “સત્ય છે, ત્રાસ પામીને અહીં આવેલા બાળકોને ‘તમે બીવો નહિ, તમારે ભય

નથી' એ પ્રમાણે કહેવાથી મને નિમિત્તદોષ લાગ્યો છે." પછી તેની આલોચના કરી ચારિત્રને આરાધીને તે મુનિ સદ્ગતિના ભાજન થયા. એ પ્રમાણે શુદ્ધ ચારિત્રવાળાઓએ જરા પણ ગૃહસ્થોનો પ્રસંગ કરવો નહિ, એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

સભ્માવો વીસંભો, નેહો રધવધયરો ભુવધજણે ।

સયણુધરસંપસારો, તવસીલવયાઈ ક્ષેડીગ્ગ્ગ ॥૧૧૪॥

અર્થ—“ સદ્ભાવ કેં સ્ત્રીની આગળ હૃદયની વાર્તાનું કહેવું. વિશ્રંભ કેં સ્ત્રીનો વિશ્વાસ, નેહ કેં સ્ત્રીની સાથે સ્નેહ કરવો, રતિવ્યતિકર કેં કામકથાનું કહેવું અને સ્ત્રીની સાથે સ્વજન સંબંધી ઘર એટલે પોતાનું મંદિર તેનો સંપ્રસાર એટલે વારંવાર આલોચવું—એ સર્વે વાતો તપ-છક્ર અક્રમાદિ. શીલ-સદ્વાચાર અને વ્રત તે મૂળગુણ તેનો નાશ કરે છે.” ૧૧૪.

જેઠસ નિમિત્ત અખખર, કોઉ આએસ ભૂઈકમ્મેહિં ।

કરણાણુમોઅણાહિઅ, સાહુરસ તવખખએ હોઈ ॥૧૧૫॥

અર્થ—“ જ્યોતિષ શાસ્ત્રનું કહેવું, નિમિત્ત તે હોરાદિનું કહેવું, અક્ષરોના અનુયોગનું કહેવું, કૌતક તે સમસ્યાદિનું કહેવું, આદેશ તે ‘આ વાત આમ જ થશે’ એમ કહેવું અને ભૂતિકર્મ તે મંત્રેલી રાખ વિગેરેનું આપવું—એટલાં વાનાં પોતે કરવાથી ખીજાં પાસે કરાવવાથી અને તે તે કાર્ય કરનારની અનુમોદના કરવાથી સાધુના તપનો ક્ષય થાય છે; માટે સાધુ એટલાં વાનાં આચરતાં નથી.” ૧૧૫.

જહજહ કીરઈ સંગો, તહતહ પસરો ખણેખણે હોઈ ।

થોવોવિ હોઈ ખહુઓ, નય લહુઈ ધિઈ નિરુમંતો ॥૧૧૬॥

ગાથા ૧૧૪—કેડિગ્ગા ગાથા ૧૧૫—કાહેઅયાએસ. કરણાણુમોઅણાહિઅ.

ગાથા ૧૧૬—થેવોવિ. ધિયં વૃત્તિ.

અર્થ—“ જેમ જેમ ગૃહસ્થનો સંગ મુનિ કરે છે તેમ તેમ ક્ષણે ક્ષણે તેનો પ્રસાર થાય છે અર્થાત્ વધતો જાય છે, થોડો હોય તોપણ તે બહુ થાય છે; અને પછી તે મુનિ ગુરુવચને શેક્યો સતો પણ ઘૃતિ જે સંતોષ તેને પામતો નથી.” ૧૧૫. માટે મુનિએ ગૃહસ્થનો પ્રસંગ જ કરવો નહીં.

જે ચયષ્ઠ ઉત્તરગુણે, મૂલ ગુણેવિ અચિરેણ સો ચયષ્ઠ ।
જહજહ કુણ્ણ પમાયં, પિલ્લિજજ્જહ તહ કસાએહિં ॥૧૧૭॥

અર્થ—“ જે મુનિ ઉત્તરગુણ જે આહારશુદ્ધિ વિગેરે તેને તજે છે તે મુનિ થોડા કાળમાં જ મૂળગુણ જે પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિ તેને પણ તજે છે—ઉત્તર ગુણનો નાશ થયે સતે મૂળગુણનો નાશ પણ થાય જ છે. કારણ કે જેમ જેમ આ જીવ પ્રમાદ-શિથિલતા કરે છે તેમ તેમ તે ક્રોધાદિ કષાયે કરીને પ્રેરાય છે.” ૧૧૭. એટલે પ્રથમ શિથિલતા થવાથી ઉત્તરગુણની હાનિ થાય છે, પછી કષાયનો ઉદ્ભવ થવાથી મૂળગુણની હાનિ થાય છે; માટે ઉત્તરગુણ પણ તજવા નહિ.

જે નિચ્છએણ ગિન્હં, દેહચ્યાએવિ નયં ધિં મુઅષ્ઠ ।
સો સાહેં સકજ્જં, જહ ચંદવહિંસએરાયા ॥૧૧૮॥

અર્થ—“ જે પ્રાણી નિશ્ચયવડે-સ્થિરતાએ કરીને વ્રત-નિયમાદિ ગ્રહણ કરે છે અને દેહત્યાગે-પ્રાણાંત કષ્ટ પ્રાપ્ત થયે સતે પણ જે ધૈર્યને મૂકતા નથી અર્થાત્ ગ્રહિત અભિગ્રહને તજતા નથી તે પ્રાણી પોતાના મુક્તિ સાધનરૂપ કાર્યને સાધે છે. જેમ ચંદ્રાવતંસક રાજાએ પ્રાણાંત કષ્ટ ઉત્પન્ન થયે સતે પણ ગ્રહણ કરેલો અભિગ્રહ તજ્યો નહિ તેમ ખીજાએ પણ પ્રવર્તવું. ૧૧૮. અહીં. ચંદ્રાવતંસક રાજાનું દર્શાવે જાણવું. ૩૫.

ગાથા ૧૧૭—પિલ્લિજજ્જહ પ્રેર્યંતે.

ગાથા ૧૧૮—ગિએહં.

ચંદ્રાવતંસક રાજનું દર્શન

સાકેતપુર નગરમાં ચંદ્રાવતંસક નામનો રાજા હતો. તેને સુદર્શના નામિ રાણી હતી. તે રાજા પરમ શ્રાવક હતો, અને સમકિતમૂળ શ્રાવકનાં ખાર વ્રતો સારી રીતે પાળતો સતો રાજ્ય કરતો હતો. એક દિવસ સભા વિસર્જન કરી અંત:પુરમાં જઈ સામાયક કરી કાયોત્સર્ગમુદ્રાએ મનમાં એવું ધારીને સ્થિત થયો કે ‘જ્યાંસુધી આ દીવો ખળે ત્યાંસુધી મારે કાયોત્સર્ગમુદ્રાથી અહીં જ સ્થિર રહેવું.’ એ પ્રમાણે પહેલો પહોર ગયો. પછી દીવાને અંખો પડેલો જોઈ રાજાના અભિગ્રહને નહિ જાણતા દાસીએ તેમાં તેલ પૂચું. એ પ્રમાણે બીજો પહોર ગયો. એટલે ફરીને તેલ પૂચું. એ પ્રમાણે તેલ પૂરવાથી ચાર પહોર સુધી અખંડ દીવો ખળ્યો; અને અખંડ અભિગ્રહવાળા રાજાએ પણ પ્રાતઃકાલમાં દીવો ચોલવાયા પછી કાયોત્સર્ગ પાચ્યો. પરંતુ રાજા ઘણા કેમળ હોવાથી ચાર પહોર સુધી એક સ્થાને સ્થિતિ કરવાને લીધે ઘણી વેદના અનુભવી વિશુદ્ધ ધ્યાનવડે કાળ કરી દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો.

એ પ્રમાણે અન્ય મનુષ્યોએ પણ દૈવતા રાખવી, એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

સીઉએહમુપ્પિવાસં, દુરિસજ્જપરિસહં કિલેસં ચ ।

જે સહઈ તરસ ધમ્મો, જે ધિઇમં સો તવં ચરઈ ॥૧૧૯॥

અર્થ—“જે મુનિ શીત પરીસહ, ઉષ્ણ પરીસહ, ક્ષુધા પરીસહ, પિપાસા તે તૃષ્ણા પરીસહ તથા દુષ્ટ શત્રુતા તે તૃષ્ણા સંસ્તારકે તદ્દૂપ પરીસહ અને કલેશ તે લોચાદિ કાયકષ્ટ-તેને સહન કરે છે તેને ચારિત્રધર્મ હોય છે. જે પુરુષ પરીસહ સહવામાં ધૃતિમાનુ કેન્નિશ્ચિન્ન ચિત્તવાળા હોય છે તે જ તપને આચરે છે-આચરી શકે છે.” ૧૧૯.

૧૧૯-ઉંદ ધર્મ. તિમાત.

ધર્મ મિણું જાણુંતા, ગિહિણોવિ દઢવ્વયા કિમુચ્ચ સાહુ ।
કમલામેલાહરણે, સાગરચંદ્રેણ ઇત્યુ વમા ॥ ૧૨૦ ॥

અર્થ— “ આ જિનભાવિત ધર્મને જાણનારા—તેને સમ્યગ્ પ્રકારે સમજનારા એવા ગૃહસ્થ શ્રાવકો પણ દઢ વ્રતવાળા—વ્રત ધારણ કરવામાં દઢ હોય છે, તો પછી સાધુ કેમ દઢ વ્રતવાળા ન હોય ? હોય જ. અહીં કમલામેલાના સંબંધમાં આવેલા સાગરચંદ્ર કુમારની ઉપમા અર્થાત્ તેનું દર્શાવે જાણવું.” ૧૨૦. અહીં સાગરચંદ્ર કુમારનો સંબંધ જાણવો. ૩૬.

સાગરચંદ્ર કુમારનું દર્શાવે

દ્વારિકા નગરીમાં કૃષ્ણ રાજા રાજ્ય કરે છે. તેમને બલભદ્ર નામે મોઠા ભાઈ છે, અને નિષધ નામે પુત્ર છે. તે નિષધને સાગરચંદ્ર નામે કુમાર છે. તે નગરીમાં ધનસેન શ્રેષ્ઠીની પુત્રી કમલામેલા નામે છે. તેને ઉત્તસેનના પુત્ર નલસેન વેરે આપેલી છે.

એકદા નલસેનને જેર નારદ મુનિ આવ્યા. તે વખતે નલસેને ક્ષીડામાં વ્યથ ચિત્ત હોવાને લીધે તેમને આંદર આપ્યો નહિ. તેથી અતિ ક્રોધિત થઈ નારદ મુનિ ત્યાંથી ઉડીને સાગરચંદ્રને જેર આવ્યા. તેણે નારદ મુનિને વિનય પૂર્વક ઘણો આદરસત્કાર કર્યો અને સિંહાસન ઉપર બેસાડયા. પછી સાગરચંદ્ર તેમના પગ ધોઈ હાથ જોડી ઉભો રહીને કહેવા લાગ્યો કે ‘હે સ્વામિન્ ! આપે જોયે, અનુભવેલું કે જાણેલું આશ્ચર્યકારી કોઈક કૌતુક કહો.’ તેના વિનયથી રંજિત થયેલા નારદ મુનિએ કહ્યું કે “હે કુમાર ! પૃથ્વીમાં કૌતુકો તો ઘણા જોવાય છે, પણ કમલામેલાનું રૂપ જે મેં જોયું છે તે મહા આશ્ચર્યકારક છે. એના જેવું રૂપ કોઈ પણ સ્ત્રીનું નથી. જેણે એ સ્ત્રીને જોઈ નથી તે માણસનો જન્મ જ વૃથા છે, પરંતુ તેના માતાપિતાએ તેને નલસેનને આપીને કાચ અને મણિની પેઠે તેનો અયોગ્ય સંબંધ કર્યો છે.”

ગાથા ૧૨૦—આહરણુ—દર્શાવે. ઇત્યુવમા અત્રોપમા.

એ પ્રમાણે કહી સાગરચંદ્રના મનમાં પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરીને નારદ-
મુનિ કમલામેલાના મંદિરે આવી. તેણે પણ નારદ મુનિને અતિ
સત્કાર કર્યો અને પૂછ્યું કે 'કાંઈક આશ્ચર્યકારી વાર્તા કહો.'
ત્યારે નારદે કહ્યું કે 'જેવું આશ્ચર્યકારકરૂપ સાગરચંદ્રનું છે તેવું
રૂપ આ પૃથ્વીમાં ખીજા કોઈ પુરુષનું નથી. તેના રૂપની ઉપમા
ભૂમિ ઉપર તો નથી. તેના રૂપમાં અને નભસેનના રૂપમાં મોટો
તફાવત છે.' એ પ્રમાણે કહીને નારદ મુનિ ઉત્પત્તી ગયા.

હવે નારદનાં વચનોથી કમલામેલા સાગરચંદ્ર ઉપર રાગ-
વાળી થઈ; તેથી નભસેન પ્રત્યે વિરક્ત મનવાળી થઈને વિચાર
કરવા લાગી કે 'એવું મારું ભાગ્ય ક્યાંથી હોય કે સાગરચંદ્રની
સાથે મારો સંબંધ જોડાય. તેના વિના મારું યૌવન તથા આ
મારો દેહ વૃથા છે.' એ પ્રમાણે મનની અંદર સાગરચંદ્રનું
ધ્યાન કરતી રહેલી છે. તે અવસરે નારદના સુખથી કમલામેલાની
પ્રીતિ જેણે જાણેલી છે એવો સાગરચંદ્ર પણ તે બાબાનું ધ્યાન
કરતો સતો ક્ષણમાત્ર પણ આનંદ મેળવી શકતો નથી. જેમ
ઘટૂરાનું લક્ષણ કરવાથી માણસ ચારે તરફ સુવર્ણ જુએ છે, તેમ
સાગરચંદ્ર પણ મોહવશ થઈને સર્વત્ર કમલામેલાને જ જુએ
છે. તે તેનામાં તન્મય થઈ ગયો છે. કહ્યું છે કે—

પ્રાસાદે સા દિશિ દિશિ ચ સા પૃષ્ઠતઃ સા પુરસ્સા
પર્યંકે સા પથિ પથિ ચ સા તદ્વિયોગાતુરસ્ય ।
હંહો ચેનઃ પ્રકૃતિરપરા નાસ્તિ મે કાપિ સા સા
સા સા સા જગતિ સકન્ને કૌયમદ્વૈતવાદઃ ॥

“કમલામેલાના વિયોગથી આતુર થયેલા સાગરચંદ્રને
મહેલમાં, દરેક દિશામાં પૃષ્ઠે તેમજ અગ્ર ભાગમાં, શય્યામાં તથા
દરેક રસ્તામાં જ્યાં જુએ છે ત્યાં કમલામેલા જ જોવામાં આવે છે.
અરે ચિત્ત! તે બાબા મારાથી જુદી છે, તે કાંઈ મારી (પ્રકૃતિ)

નથી છતાં જગતમાં સર્વત્ર તેજ દૃષ્ટિગત થાય છે, તેથી આ અદ્વૈતવાદ (એકરૂપતા) કયા પ્રકારનો છે ?”

સાગરચંદ્ર તેના વિના આપું જગત અંધકારમય માનવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે—

સતિ પ્રદીપે સત્યગ્નૌ, સત્સુ નાનામણિષુ ચ ।

વિનૈકાં મૃગશાવાક્ષિં, તમોભૂતમિદં જગત્ ॥

“હીવો છતાં, અગ્નિ છતાં અને વિવિધ તરેહના મણિઓ છતાં મૃગશિશુના નેત્ર જેવા નેત્રવાળી તે બાળા વિના સઘળું જગત અંધકારમય છે.” તે બ્રાતિથી સર્વત્ર કમલામેલાને જ જુએ છે. બ્રાતિથી જેવામાં આવેલી તે બાળા પ્રત્યે ‘હે પ્રાણુપ્રિયે ! મારી પાસે આવ, તારું આલિંગન આપ’ એમ બોલતા અને અનેક પ્રકારની ચેષ્ટા કરતા—એવા તેને શાંબકુમારે જોયો. તેથી તેણે પાછળથી આવી હાસ્યથી સાગરચંદ્રની આંખો બંધ કરી, ત્યારે સાગરચંદ્ર બોલ્યો કે ‘હું જાણું છું કે તું કમલામેલા છે. તું મારી આંખો શામાટે બંધ કરે છે ? તું આવીને મારા ખોળામાં બેસ તો વધારે સારું.’ એ સાંભળીને શાંબકુમારને હસવું આવ્યું. તે બોલ્યો કે ‘વત્સ સાગરચંદ્ર ! હું કાંઈ કમલામેલા નથી. હું તો કમલામેલાનો મેલાપ કરાવનારો તારો કાકો છું. માટે આંખો ઉઘાડ અને સારી રીતે જો. અહો ! કામાંધપણું કેવું છે ! કહ્યું છે કે—

દિવા પશ્યતિ ન ધૂકઃ, કાકો નક્તં ન પશ્યતિ ।

અપૂર્વઃ કોઽપિ કામાંધિ, દિવા નક્તં ન પશ્યતિ ॥

“ધ્રુવડ દિવસે જોઈ શકતો નથી, કાગડો રાત્રિએ જોઈ શકતો નથી, પણ કામાંધ તો કોઈ અપૂર્વ અંધ છે કે તે દિવસે તેમજ રાત્રિએ—કોઈ વખત જોઈ શકતો નથી.” એટલું કહેતાં સાગરચંદ્રે કાકાને જોયા એટલે તે તેના ચરણમાં પડ્યો; અને પોતાનો અવિનય ખમાવી લગ્ન મૂકીને બોલ્યો કે ‘હે તાત !

આપ બોલ્યા છે કે હું કમલામેલાનો મેલાપ કરાવનાર છું તો તે વાત સત્ય કરો. સત્પુરુષો પોતાનું બોલેલું પાળે છે.’ કહ્યું છે કે—

જં ભાસંતેણ્ણવિ સજ્જણેણ્ણ, જં ભાસિયં મુહં વયણ્ણં ।
તવ્વયણ્ણસાહણ્ણત્યં, સપ્પુરિસા હુંતિ ઉજ્જમિયા ॥

“બોલતાં બોલતાં સજ્જનો પોતાને મુખે જે વચન બોલે છે તે વચન સાધવાને—સત્ય કરવાને માટે સત્પુરુષો ઉદ્યમવંત હોય છે.” વળી સત્પુરુષો પરોપકાર કરવામાં પણ કુશળ હોય છે. કહ્યું છે કે—

મનસિ વચસિ કાયે પુણ્યપીયૂષપૂર્ણા-
સ્ત્રિભુવનમુપકારશ્રેણિભિઃ પ્રીણ્યન્તઃ ।
પરગુણુપરમાણૂન્ પર્વતીકૃત્ય નિત્યં
નિજહૃદ્દિવિકસન્તઃ સન્તિ સન્તઃ ક્રિયન્તઃ ॥

“મન વચન અને કાયામાં પુણ્યરૂપી અમૃતથી ભરેલા, અનેક પ્રકારના ઉપકારોથી આખા ત્રિભુવનને પ્રસન્ન કરનારા અને હૃદયમાં અન્યના પરમાણુ જેવા અદ્વય ગુણોને પણ પર્વત જેવા મોટા કરીને સ્વહૃદયમાં આનંદ પામતા એવા કોઈક જ સત્પુરુષો હોય છે.” એ કારણથી હે કાકા! કમલામેલાનો મેલાપ મને કરાવો.’

આ પ્રમાણે સાંભળીને શાંખકુમારે તે વાત કબૂલ કરી. પછી પોતાની વિદ્યાના બળથી કમલામેલાના ઘર સુધી સુરંગ દેવરાવીને તે સુરંગદ્વારાએ કમલામેલાનું હરણ કર્યું અને દ્વારિકા નગરીના ઉદ્યાનમાં આણી. પછી નારદ મુનિને બોલાવીને તેની સાક્ષીએ શુભ મુહૂર્તે સાગરચંદ્રની સાથે તેને પરણાવી. અહીં તે કન્યાના માતૃપિતાએ કન્યાનું હરણ થયું છે એમ જાણી સર્વત્ર તપાસ કરી તો તે વનમાં માલમ પડી, એટલે તેમણે કૃષ્ણની આગળ ક્ષરિયાદ કરી કે ‘હે સ્વામિન્! આપ સમર્થ નાથ છતાં હું

અનાથ હોઈ એમ જાણી મારી કન્યા કોઈ એક વિદ્યાધરે ઉરણુ કરીને વનમાં મૂકી છે.' તે સાંભળીને સૈન્ય સહિત દેવકીપુત્ર (કૃષ્ણ) ત્યાં આવ્યા. તેને આવતો જોઈ નારદજી સાથે શાળ સન્મુખ આવી પિતાના પગમાં પડ્યો અને સર્વ હકીકત જણાવી. 'પોતાના પુત્રનું આ કૃત્ય છે' એમ જાણી કૃષ્ણ મૌન થઈને ઉભા રહ્યા. પછી સાગરચંદ્રે આવી નભસેનના ચરણમાં પડી તેને ખમાવ્યો, પણ નભસેને તેને ખમાવ્યો નહિ.

હવે સાગરચંદ્રે કમલામેલાની સાથે વિષયસુખ ભોગવતાં કેટલોક કાળ વ્યતીત કર્યો. પછી એક દિવસ ભગવાન નેમિ પ્રભુની દેશના સાંભળીને તેણે શ્રાવકનાં બાર વ્રતો અંગીકાર કર્યાં. દરરોજ સ્વવ્રતનું પાલન કરતા સતા એક વખત શ્રાવકની પડિમાનું વહન કરતાં તે સ્મશાનભૂમિમાં જઈને કાયોત્સર્ગે રહ્યો. તે વખતે નભસેન જે હંમેશાં તેનું છળ શોધતો હતો તે સાગરચંદ્રને સ્મશાનમાં કાયોત્સર્ગે રહેલો જોઈને વિચાર કરવા લાગ્યો કે 'આજે વખત બરાબર મળ્યો છે, તેથી મારી કમલામેલાના ભોક્તા સાગરચંદ્રને આજે મૃત્યુ પમાડું' એ પ્રમાણે વિચારીને તેના માથા ઉપર માટીની પાળ બાંધીને તેમાં ઘગઘગતા ખેરના અંગારા ભરી તે અન્યત્ર ચાલ્યો ગયો. અહીં તેની વેદનાને સમ્યક્ ભાવે સહન કરતો નિશ્ચલ મનવાળો સાગરચંદ્ર શુભધ્યાનથી મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગયો.

આ પ્રમાણે શ્રાવકે પણ આવા ઉપસર્ગો સહન કર્યા છે તો સાધુએ તો વિશેષે કરી સહન કરવા જોઈએ, એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

દેવેહિં કામદેવો, ગિહીવિ નવિ ચાલિઓ તવગુણેહિં ।
મત્તગયંદ ભુયંગમ, રખખસઘોરટહાસેહિં ॥ ૧૨૧ ॥

ગાથા ૧૨૧—મત્તગયંદ, ભૂ અંગમ.

અર્થ—“ કામદેવ નામના ગૃહસ્થ શ્રાવકને પણ તપગુણથી મહોન્મત્ત હસ્તી સર્પ અને રાક્ષસના ભયંકર અટ્ટહાસ વિગેરેથી દેવતા ચલાવી શક્યો નહિ.” અર્થાત્ દેવકૃત ભયંકર ઉપસર્ગથી કામદેવ શ્રાવક છતાં પણ ચળ્યો નહિ, તો મુનિ તો શેના જ ચળે? આ દર્શાત ખીજા મુનિ અને શ્રાવકોએ પ્રહણ કરવું. અહીં કામદેવ શ્રાવકનો સંબંધ જાણવો. ૩૭.

કામદેવ શ્રાવકનું વૃત્તાંત

ચંપાનામની મોટી નગરીમાં જિતશત્રુ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરીમાં કામદેવ નામે ગાથાપતિ (વ્યાપારી) વસતો હતો, તે બહુ ધન-ધાન્યથી સમૃદ્ધિવાન હતો, તેને ભદ્રા નામે સ્ત્રી હતી. તેણે એક દિવસ મહાવીર સ્વામીની દેશના સાંભળી. ભગવાને પ્રથમ સમક્રિતનું સ્વરૂપ નિરૂપણ કર્યું. તેમાં જણાવ્યું કે દર્શન મોહનીય કર્મના ઉપશમાદિકથી અરિહંતે કહેલા જીવાદિ તત્ત્વોમાં સમ્યગ્ શ્રદ્ધા થવી તે સમ્યક્ત્વ જાણવું. અથવા આત્માના શુભ પરિણામ એટલે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપ ત્રણ તત્ત્વોના અધ્યવસાય તે સમ્યક્ત્વ જાણવું. કહ્યું છે કે—

અરિહં દેવો ગુરુણો, સુસાહુણો જિણુમયં મહંપમાણું ।
 ઇત્યાદિ સુહૌ ભાવો, સમ્મત્તં વિંતિ જગગુરુણો ॥

“અરિહંત, દેવ, સુસાધુ ગુરુ અને જિનમત એ મારે પ્રમાણ છે, ઇત્યાદિ શુદ્ધ ભાવને જગત્ગુરુઓ સમક્રિત કહે છે.” અહર્તધર્મનું મૂળ સમક્રિત છે. કહ્યું છે કે ‘શ્રાવકના બાર વ્રતના તેરસે ચોરાશી કોડ, બાર લાખ, સત્તાવીશ હજાર, બસો ને બે લાંગા થાય છે; એ સર્વ લાંગાઓમાં સમક્રિત પહેલો લાંગો છે. સમક્રિત બિના ખીજા એક પણ લાંગાને સંભવ નથી. કહ્યું છે કે—

મૂલં દારં પદઠાણું, આહારો ભાયણું નિહી ।
 ડુબકકં સાવિધમ્મરસ સમ્મત્તં પરિક્રિત્તિયં ॥

“દુષ્ક્ર્મ કે૦ બાર પ્રકારના શ્રાવકધર્મનું મૂળ, દ્વાર, પ્રતિષ્ઠાન, આધાર, ભાજન અને નિધિ સમ્યક્ત્વ કહેલું છે.”

સમ્યક્ત્વનું ક્ષણ આ પ્રમાણે-

અંતોમુહુત્તમિત્તાંપિ, ક્ષસિઅં હુજ્જા જેહિં સમ્મત્તં ।
તેસિં અવહુપુગ્ગલ, પરિઅટ્ટો ચેવ સંસારો ॥૧॥
જં સકકકં તં કીરય, જં નસકકકં તયંમિ સદહણા ।
સદહમાણો જીવો, વચ્ચયં અયરામરં ઠાણું ॥૨॥

“અંતર્મુહૂર્ત માત્ર પણ જે જીવને સમક્રિત કરસ્તું હોય તેને અર્ધ પુદ્ગલપરાવર્ત જ સંસાર રહે છે-વધારે રહેતા નથી. વ્રતાદિ જે કાંઈ બની શકે તે કરવું અને જે ન બની શકે તેમાં શ્રદ્ધા રાખવી એ પ્રમાણે સર્વહનારો જીવ પણ અજરામર સ્થાનકને પામે છે.” માટે સમક્રિત મૂળ રૂપ વ્રતો સમક્રિત સહિત સારી રીતે આરાધ્યાં હોય તો આલોકમાં ને પરલોકમાં બહુ ક્ષણદાઈ થાય છે.”

આ પ્રમાણે ભગવાનની દેશના સાંભળીને પરમ સંવેગ જેને પ્રાપ્ત થયેલ છે એવો કામદેવ શેઠ સમક્રિતના ઉચ્ચાર પૂર્વક બાર વ્રતધારી થયો, અને જીવાજીવાદિ તત્ત્વનો જાણ થઈ સારી રીતે શ્રાવકધર્મને પાળવા લાગ્યો.

એક દિવસ સૌધર્મ ઈંદ્રે તેનાં વખાણુ કર્યાં કે ‘કામદેવ શ્રાવક દેહધર્મી છે. દેવો પણ તેને ધર્મથી ચળાવવાને સમર્થ નથી, અરે શું તેનું ધૈર્ય છે!’ એ પ્રમાણે કામદેવની બહુ પ્રશંસા સાંભળી કોઈ એક મિથ્યાદષ્ટિ દેવ દેવેન્દ્રની વાણી અન્યથા કરવાને માટે કામદેવ પાસે આવ્યો. તે અવસરે કામદેવ પોસહ કરી પૌષ્ઠ-શાળામાં કાયોત્સર્ગમુદ્રાણુ રહ્યો હતો. પેલા દેવ મધ્ય રાત્રિએ ભયંકર રાક્ષસનું રૂપ ગ્રહણુ કરી હાથમાં ચમની જિહ્વા જેવું

ખડ્ગ લઈ પાદપ્રહારથી ભૂમિને કંપાવતો, મુખ પહોળું કરી અટ્ટહાસ કરતો કામદેવની પાસે આવ્યો અને બોલ્યો કે ‘આ પચ્ચખખાણુને તું છોડી દે અને આ કાયોત્સર્ગમુદ્રાનો ત્યાગ કર, નહિ તો આ ખડ્ગવડે તારા ટુકડે ટુકડા કરી નાખીશ, જેથી તું આર્તધ્યાનથી અકાલે મૃત્યુ પામીશ.’ એ પ્રમાણે વારંવાર કહેતાં છતાં કામદેવ ધ્યાનથી ચલિત થયો નહિ. પછી ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાથી તે દેવે ખડ્ગવડે કામદેવનું શરીર છેદ્યું, જેથી તેને ઘણી વેદના થવા લાગી, પણ તે ધ્યાનથી ક્ષોભ પામ્યા નહિ. પછી દેવે પર્વત જેવું મોટું હાથીનું રૂપ વિકુર્ચ્યું, અને શૂઠને ઉછાળતો ભયંકર હસ્તીને રૂપે કામદેવ પ્રત્યે બોલ્યો કે ‘હે કામદેવ? આ વ્રતોને છોડી દે અને આ કાયોત્સર્ગમુદ્રાનો ત્યાગ કર. નહિ તો આ શુંઠ વડે તને ઉપાડી, ભૂમિ ઉપર પછાડી દંતપ્રહારથી તને છુંદી નાખાશ.’ આ પ્રમાણે કહેતાં છતાં પણ તે ધ્યાનથી ચલિત થયો નહિ. ત્યારે શુંઠ વડે ઉંચે ઉછાળીને પૃથ્વી ઉપર પછાડ્યો અને દંતપ્રહારથી વીંધી નાખ્યો; છતાં તે જરા ક્ષોભ પામ્યો નહિ અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે—

સર્વેભ્યોઽપિ પ્રિયાઃ પ્રાણાસ્તેઽપિ યાંત્વધુનાપિ હિ ।
 ન પુનઃ સ્વીકૃતં ધર્મં, ખંડ્યામ્યહપમપ્યહમ્ ॥

“સર્વ વસ્તુ કરતાં પ્રાણ વહાલા હોય છે પરંતુ તે પણ હમણા ભલે ભલ્યો, પણ સ્વીકૃત કરેલા ધર્મને હું અંશમાત્ર પણ ખંડિત કરીશ નહિ.” પછી તે દેવ ત્રીજી વખત મહા ભયંકર, મુશળ જેવી જેની કાયા છે, કાજળ જેવો જેનો વર્ણ છે, ક્ષુના આંડબરથી જે સુશેખિત છે, જેની બે જિહ્વા લપલપાયમાન થઈ રહેલી છે અને જેના દર્શનમાત્રથી જ કાયર મનુષ્યના પ્રાણ નાશ પામે છે—એવા તીવ્ર વિષવાળા સર્પનું રૂપ વિકુર્વી કામદેવ પ્રત્યે બોલ્યો કે ‘તું અહણુ કરેલા વ્રતનો ત્યાગ કર. નહિ તો મારી દાઢના વિષવડે અકાળે મૃત્યુ પામીશ.’ એ પ્રમાણે કહ્યા છતાં પણ

તે બિલકુલ લયાકુલ થયો નહિ અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘મારાં વ્રતોમાં જરા પણ અતીચાર મને લાગો નહિ. સ્વદેવ અતીચારથી પણ મોટો દોષ ઉદ્ભવે છે. કહું છે કે—

અત્યલપાદપ્યતીચારાદ્, ધર્મસ્યાસારતૈવ હિ ।
અંધિકંટકમાત્રેણ, પુમાન્પંગૂયતે ન કિમ્ ॥

“અતિ અલપ અતીચારથી પણ ધર્મની નિઃસારતા થઈ જાય છે. પગમાં માત્ર કાંટો વાગવાથી શું પુરુષ લાંગડો થતો નથી!” થાય છે. એ પ્રમાણે નિશ્ચય આત્માવાળો તેને જાણીને સર્પરૂપ દેવ તેને ડસ્યો. અત્યંત દુઃખ ઉત્પન્ન કરનારા તે ઠંશથી કામદેવતું શરીર કાળજ્વરથી જાણે પીડાયેલું હોય તેવું થઈ ગયું અને તેને ઘણી વેદના થવા લાગી, પણ તે ધ્યાનથી ચલિત થયો નહિ. તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે—

ખંડનાયાં તુ ધર્મસ્યાનંતૈરપિ ભવૈર્ભવૈઃ ।
દુઃખાંતો ભવિતા નૈવ, ગુણસ્તત્ર ચ કશ્ચન ॥

“ધર્મનું ખંડન કરવાથી અનંતા ભવો ભમતાં પણ દુઃખનો અંત આવતો નથી અને તેમાં કોઈ જાતના લાભ તો છે જ નહિ.”

દુખં તુ દુઃકૃતાન્નતં, તસ્યૈવ ક્ષયતઃ ક્ષયેત્ ।
સુકૃતાન્તક્ષયશ્ચ સ્યાત્, તત્તસ્મિન્ સુદૃઢો ન કઃ ॥

“દુઃખ દુઃકૃતથી ઉત્પન્ન થાય છે અને દુઃકૃતનો ક્ષય કરવાથી તેનો ક્ષય થાય છે; દુઃકૃતનો ક્ષય સુકૃતથી થાય છે, ત્યારે તે સુકૃતમાં કોણ પ્રાણી સુદૃઢ ન હોય?” એ પ્રમાણે કામદેવને શુભધ્યાનપરાયણ જાણી દેવે પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું અને તેને સારી રીતે ખમાવ્યો. પછી તે હાલિવા લાગ્યો કે ‘હું કામદેવ! તને ધન્ય છે, તું પુણ્યશાળી છે અને તેં ભવિતનું ક્ષણ મેળવ્યું છે. સૌધર્મ દેવલોકમાં ઈન્દ્રે તારી પ્રશંસા કરી તે શબ્દો ઉપર

મને શ્રદ્ધા ન આવવાથી હું અહીં તારી પરીક્ષા કરવાને માટે આવ્યો હતો, પરંતુ જે પ્રમાણે ઈન્દ્રે તારી પ્રશંસા કરી હતી તે પ્રમાણે જ મેં મારી નજરે જોયું છે.” આ પ્રમાણે કહી સ્તુતિ કરીને તે દેવ પોતાને સ્થાનકે ગયો.

પ્રાતઃકાળે કાયેત્સર્ગને પારી કામદેવ શ્રાવક સમવસરણમાં ભગવાનને વાંદવા ગયો. ત્યાં તેને ભગવંતે કહ્યું કે ‘હે કામદેવ ! આજ મધ્યરાત્રિએ કોઈ દેવે તને ત્રણ ઉપસર્ગ કર્યા એ વાત ખરી છે ?’ કામદેવે કહ્યું કે ‘હે સ્વામી ! તે વાત ખરી છે. પછી ભગવાને સર્વ સાધુઓ અને સાધ્વીઓને બોલાવીને કહ્યું કે “હે દેવાનુપ્રિયા ! જ્યારે આ કામદેવ શ્રાવકધર્મમાં રહેતો સતો પણ દેવોએ કરેલા ઉપસર્ગોને સહન કરે છે તો શ્રુતના બધા સાધુઓએ તો તે સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરવા જ જોઈએ.” આ પ્રમાણેનું ભગવાનનું વાક્ય વિનય પૂર્વક સઘળા સાધુ સાધ્વીએ સાંભળ્યું અને અંગીકાર કર્યું’.

આ કામદેવ ધન્યાત્મા છે કે જે કામદેવની ભગવાને પોતાના મુખે પ્રશંસા કરી. કહ્યું છે કે—

ધણુણા તે જિઅલોએ, ગુરવો નિવસન્તિ જસસ હિયયામિ ।
ધન્નાણુ વિ સો ધન્નો, ગુરુણુહિયએ વસઈ જે જી ॥

“આ જીવલોકમાં તે પુરુષ ધન્ય છે કે જેના હૃદયમાં ગુરુ-મહારાજ વસે છે, અને તે તો ધન્યમાં પણ ધન્ય છે કે જે ગુરુમહારાજના હૃદયમાં વસે છે.”

આ પ્રમાણે લોકોથી સ્તુતિ કરાતો કામદેવ ભગવાનને વાંદી પોતાને ઘેર આવ્યો. પછી તેણે શ્રાવકોની દર્શન આદિ અગ્યાર પ્રતિમાઓને સારી રીતે આરાધી અને વીશ વર્ષ સુધી શ્રાવક-પર્યાય પાળી છેવટે જ્યેષ્ઠ માસની સંક્રાન્તિના વડે સારી રીતે સર્વ પાપની આલાયના પ્રતિક્રમણા કરીને કાળ માસે કાળ કરી સૌધર્મ નામના દેવલોકમાં અરુણામ નામના વિમાનમાં ચાર પટ્ટ્યોપમના

આયુષ્યવાળો દેવ થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહમાં સિદ્ધિપદને પામશે.

જેવી રીતે કામદેવે શ્રાવક છતાં પણ ભયંકર ઉપસર્ગો સહન કર્યા તેવી રીતે મોક્ષાર્થી સાધુઓએ પણ ઉપસર્ગો સહન કરવા, એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

ભોગે અભુજમાણાવિ, કેઈ મોહા પડંતિ અહર ગઈ।
કુવિઓ આહારથી, જતાઈજણુસ્સ દમગુવ્વ ॥ ૧૨૨ ॥

અર્થ—“ કેટલાક પ્રાણીઓ ભોગને ભોગવ્યા વિના તેની ઇચ્છા કરતા સતા પણ મોહ ને અજ્ઞાન, તે થકી અધોગતિ—નરકતિર્થ” અ ગતિમાં પડે છે. કેની જેમ? યાત્રાએ—ઉભાણી અર્થે વનમાં ગયેલા લોકોની ઉપર (આહાર ન આપવાથી) કોપાયમાન થયેલા આહારના અર્થી ક્રુમક એટલે ભિક્ષુકની જેમ.” ૧૨૨.

મનવડે હુધ્યાન ચિંતવવાથી જેમ તેણે દુર્ગતિરૂપ ક્ષણ પ્રાપ્ત કર્યું તેમ ખીજ પણ પ્રાપ્ત કરે છે. અહીં તે ક્રુમકનો સંબંધ જાણવો. ૩૮.

ક્રુમકનું દષ્ટાંત

રાજગૃહ નગરને વિષે કોઈ એક ઉત્સવમાં સર્વ લોકો વૈભારગિરિ ઉપર ઉભાણીએ ગયા હતા. તે વખતે કોઈ ભિક્ષુક ભોજનની ઇચ્છાથી નગરમાં ભમતાં ભોજન નહિ મળવાથી વનમાં આવ્યો. ત્યાં પણ તે સર્વત્ર ભટક્યો, પણ અંતરાય કર્મના ઉદ્ભવથી તેને કોઈએ ભિક્ષા આપી નહિ; તેથી તે સર્વની ઉપર ગુસ્સે થઈ વિચારવા લાગ્યો કે “ અરે આ નગરના લોકો અતિ દુષ્ટ છે. કારણ કે તેઓ ખાય છે, પીએ છે, ઇચ્છા મુજબ ભોજન કરે છે, પરંતુ મને જરા પણ ખાવાનું આપતા નથી. તેથી હું વૈભારગિરિ ઉપર ચડી મોટી શિક્ષા ગળડાવીએ આ સર્વ દુષ્ટોને ચૂર્ણ કરી નાંખું” એ પ્રમાણે વિચાર કરતો રૌદ્ર ધ્યાનથી વૈભારગિરિ ઉપર ચડ્યો અને ત્યાંથી એક મોટી શિક્ષા ગળડાવી

ગાથા ૧૨૨—અદ્વરગમ—અધોગતિ। જતાએ।

તે શિલાને પડતી જોઈ સર્વે લોકો નાસી દૂર ગયા. પરંતુ તે જ લિક્ષુક દુર્માગ્યને લીધે તે ગબડતી શિલાની નીચે આવી ગયો અને તેના ભારથી દબાઈ જઈ તેનું બધું શરીર ચૂર્ણ થઈ ગયું; જેથી તે રૌદ્ર ધ્યાનવડે મૃત્યુ પામી સાતમી નરકે ગયો. અહો! મનનો વ્યાપાર કેવો બળવાન છે! કહ્યું છે કે—

મનોયાગોબલીયાંશ્ચ ભાષિતો ભગવન્મતે ।

યઃ સપ્તર્ષી ક્ષણાઞ્જૈન નયેદ્દા મોક્ષમેવ ચ ॥

“સર્વ યોગોમાં મનનો યોગ બળવાન છે, એ પ્રમાણે ભગવાને કહ્યું છે. કારણ કે તે મનનો યોગ અર્ધ ક્ષણમાં સાતમી નરકે લઈ જાય છે અથવા મોક્ષે પણ લઈ જાય છે.” વળી—

મન એવ મનુષ્યાણાં, કારણું બંધમોક્ષયોઃ ।

યથૈવાલિંગ્યતે ભાર્યા, તથૈવાલિંગ્યતે સ્વસા ॥

“મનુષ્યોને બંધ તથા મોક્ષનું કારણ મન જ છે. કારણ કે જેવી રીતે ભાર્યાનું આલિંગન કરાય છે તેવી જ રીતે (મળતી વખતે) બેનને પણ આલિંગન કરાય છે.” (પરંતુ તેમાં મનના વિચારનો જ તફાવત છે).

જેવી રીતે જેમ તે લિક્ષુકે રૌદ્રધ્યાનથી નરકનું દુઃખ મેળવ્યું તેવી જ રીતે અન્ય પણ નરકનું દુઃખ મેળવે છે માટે મનથી પણ ભોગની ઇચ્છા ન કરવી, એવી આ કથાનો ઉપદેશ છે.

ભવસયસહસ્સહુલહે, જઇજરામરણુ સાગરુત્તારે ।

જિણુવયણુંમિ ગુણાયર, ખણુમવિ માકાહિસિ પમાયં ।૧૨૩।

અર્થ—“હે ગુણાકર! લાખો ભવે પણ પામવા દુર્લભ અને જન્મ જરા મરણ રૂપ સમુદ્રથી પાર ઉતારનાર એવા જિનવચનને વિષે ક્ષણમાત્ર પણ પ્રમાદ ન કરીશ.” ૧૨૩. અર્થાત્ પ્રમાદ તજીને જિનવચન આરાધવા યોગ્ય છે.

શાયા ૧૨૩—દુઃલહે ।

જં ન લહઈ સમ્મતં, લહુણુવિ જં ન એઈ સંવેગં ।
વિસયસુહૈસુ ય રજ્જઈ, સો દોસો રાગદોષાણું ॥ ૧૨૪ ॥

અર્થ—“આ જીવ જે સમ્યક્તને પામતો નથી, સમ્યક્ત પામ્યા છતાં પણ જે સંવેગને પામતો નથી અને વિષયસુખ જે શબ્દાદિ તેને વિષે જે રક્ત થાય છે તે સર્વે રાગદ્વેષનો જ દોષ છે.” ૧૨૪. તેથી દોષના હેતુ એવા રાગદ્વેષ જ તજવા યોગ્ય છે. અહીં સંવેગ ને વૈરાગ્ય-સંસારથી ઉદાસી ભાવ ને મોક્ષનો અભિલાષ સમજવો.

તો બહુગુણનાસાણું, સમ્મત્ત ચરિત્ત ગુણવિણાસાણું ।
ન હુ વસ માગંતવ્વં, રાગદોસાણુ પાવાણું ॥ ૧૨૫ ॥

અર્થ—“તે માટે બહુ ગુણનો નાશ કરનાર અને સમ્યક્ત તે શુદ્ધ શ્રદ્ધાન, ચારિત્ર તે પંચાસવનિરોધ અને ગુણ તે ઉત્તરગુણ તેનો વિનાશ કરનાર એવા રાગદ્વેષ રૂપ જે પાપ તેને વશ નિશ્ચે ન આવવું.” ૧૨૫.

નવિ તં કુણ્ઠ અમિત્તો, સુકુવિ સુવિરાહિઓ સમથ્યોવિ ।
જં દોવિ અણિગ્ગહિયા, કરંતિ રાગોઅ દોસોઅ ॥ ૧૨૬ ॥

અર્થ—“જેવો અનર્થ નિગ્રહ નહિ કરેલા-નહિ રોકેલા એવા રાગ અને દ્વેષ એ બંને કરે છે તેવો અનર્થ અતિશય સારી રીતે વિરાધેલો અને સમર્થ એવો પણ અમિત્ર જે શત્રુ તે કરી શકતો નથી.” ૧૨૬ અર્થાત્ શત્રુ તો વિરાધ્યો સતો એક ભવમાં મરણુ આપે પણ રાગ દ્વેષ તો અનંતા જન્મ મરણુ આપે માટે રાગ દ્વેષ જ તજવા યોગ્ય છે.

ગાથા ૧૨૪-સમત્ત । ન પઈ-ન પ્રાપ્નોતિ.

ગાથા ૧૨૫ વિનાસાણું । રાગદોસાણુ । ગાથા ૧૨૬-અનિગૃહિતાઃ ।

ઇહલોએ આયાસં અજસં ચ કરંતિ ગુણુવિણાસં ચ ।
પસવંતિ પરલોએ સારીરમણોગએ દુખ્ખે ॥ ૧૨૭ ॥

અર્થ—“રાગદ્વેષનાં ફળ કહે છે—આ લોકમાં આયાસ કે
શરીર ને મન સંબંધી કલેશ તથા અપયશ અને ગુણુ તે જ્ઞાન
દર્શન ચારિત્ર તેનો વિનાશ કરે છે અને પરલોકમાં શરીર સંબંધી
ને મન સંબંધી દુઃખો પ્રસવે છે—આપે છે. અર્થાત્ રાગદ્વેષ
નરકતિર્યંચ ગતિના આપનાર હોવાથી તેમજ અનર્થમૂળક હોવાથી
પરલોકમાં પણ અનેક પ્રકારનાં દુઃખો પ્રાપ્ત થાય છે.” ૧૨૭.

દ્વિદ્વિ અહો અકલ્લજં, જં જાણુતોવિ રાગદોસેહિં ।
ફલ મહિલં કડુઅરસં, તંચેવ નિસેવએ જીવો ॥ ૧૨૮ ॥

અર્થ—“અહો મહા આશ્ચર્યકારી આ અકાર્ય છે! ધિક્કાર છે.
ધિક્કાર છે આ જીવને! કે જે આ રાગ દ્વેષને (મહા અનર્થકારી છે
એમ) જાણુતો સતો અને તેનાં ફળ (વિપાક) અતુલ (વિસ્તીર્ણુ)
અને અતિ કડવાં છે એમ પણ જાણુતો સતો તેને જ તે રાગદ્વેષને
જ અથવા તેના ફળને જીવ (અમૃતરસની પુદ્ધિએ) ફરી ફરીને
સેવે છે.” ૧૨૮ તેથી આ સંસારવાસી જીવોને ધિક્કાર છે!

કો દુરકં પાવિજ્જન, કરસવિ સુખ્ખેહિં વિલ્લયો હુંજ્જ ।
કો નવિ લભિજ્જ સુખ્ખં, રાગદોસા જ્જ ન હુંજ્જ ॥૧૨૯॥

અર્થ—“જે રાગદ્વેષ ન હોત તો કોણુ દુઃખ પામત? કોને
સુખે કરીને વિસ્મય થાત? (કે અહો આ મહાસુખી છે) અને
કોણુ જીવ મોક્ષ ન પામત? અર્થાત્ સર્વે જીવ મોક્ષે જાત.” ૧૨૯.

માણી ગુરુપદિણીઓ, અણુથ્યઅરિઓ અમગ્ગચારીય ।
મોહં કિલેસજાલં, સા ખ્યામ જહેવ ગોસાલો ॥૧૩૦॥

ગાથા ૧૨૭—કરંતિ । પસવંતિચ. ગાથા ૧૨૯—વિહિંઓ । હુંજ્જ ।
લસેજ્જ । રાગદોસા. ગાથા ૧૩૦ મોહં વ્યર્થં । ખ્યામ જુકંતે.

અર્થ—“ જે શિષ્ય માની (અહંકારી), ગુરુને પ્રત્યનિક (ગુરુના અપવાદ બોલનારો), પોતાના અશુદ્ધ સ્વભાવથી જ અનર્થને ભરેલો અને ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણારૂપ ઉન્માર્ગે—અમાર્ગે ચાલનારો હોય તે શિષ્ય ફેગટ અનેક પ્રકારના કલેશ (શિરો-મુંડન સંયમાદિ) સમૂહને ભોગવે છે. અર્થાત્ નિષ્ક્રમ તપ-સંયમાદિ કષ્ટને સહન કરે છે, ગોસાળાની જેમ.” ૧૩૦.

ભગવાંતના શિષ્યાભાસ ગોસાળે જેમ ફેગટ તપ સંયમાદિ કષ્ટ ભોગવ્યું. ઉપર જણાવેલા દોષવાળો હોવાથી તેને તપ સંયમાદિનું કંઈ પણ ફળ પ્રાપ્ત થયું નહીં, તેમ સમજવું.

કલહણુ કોહણુસીલો, ભંડણુસીલો વિવાયસીલો ચ ।
જીવો નિચ્યુજ્જલિચ્ચો, નિરથયયં સંયમં ચરછ ॥૧૩૧॥

અર્થ—“ જે જીવ કલહ કરવાના સ્વભાવવાળો હોય, ક્રોધ કરવાના સ્વભાવવાળો હોય, ભંડન કરવાના સ્વભાવવાળો હોય અને વિવાદ કરવાના સ્વભાવવાળો હોય તે નિત્ય પ્રબલિત રહે છે તેથી તે નિરર્થક ચારિત્રને આચરે છે.” ૧૩૧ અર્થાત્ ક્રોધથી ચારિત્રનો વિનાશ થાય છે અને આ બધા ક્રોધના જ પ્રકાર છે, તેથી ક્રોધને તજીને ચારિત્ર પાળવું તે જ શ્રેયકારી છે.

પરસ્પર રાડો પાડીને બોલવું તે કલહ સમજવો. પારકા ગુણને સહન ન કરી શકવાનો તે સ્વભાવ તે ક્રોધનશીલ સમજવો. યદિ મુદિ વિગેરેથી યુદ્ધ કરવાનો જે સ્વભાવ તે ભંડનશીલ જાણવો અને વચનવડે વાદવિવાદ કરવો તે વિવાદશીલ જાણવો.

જહ વણુદવો વણું, દવદવરસ જલિચ્ચો ખણેણુ નિદહહ્મ ।
એવં કરસાયપરિણુચ્ચો, જીવો તવ સંજમં દહહ ॥ ૧૩૨ ॥

ગાથા ૧૩૧—વિવાગસીલોઅ । સંજમં । ગાથા-૧૩૨ દવદવરસેતિ શીઘ્રંશીઘ્ર ડહહ્મ ।

અર્થ-“ જેમ વનમાં લાગેલો ઠાવાનળ ઉતાવળો ઉતાવળા નવલિત થઈને ક્ષણમાત્રમાં આખા વનને બાળી નાખે છે તેમ કષાય-પરિણત કષાય પરિણામે વર્તે તો જીવ તપ સંયમને પણ શીઘ્ર બાળે છે-નાશ પમાડે છે.” ૧૩૨. તેથી સમતા જ ચારિત્રધર્મનું મૂળ છે એમ સમજવું.

પરિણામવસેણુ પુણો, અહિચ્ચો ઊણુયરઉવ્વ હુજ્જ ખચ્ચો ।
તહવિ વવહારમિત્તેણુ, બન્નઘ ઇમં જહા યૂતં ॥૧૩૩ ॥

અર્થ-‘ વળી પરિણામને વશે એટલે જેવા જેવા પરિણામ થાય તે પ્રમાણે અધિક અથવા ઓછો તપ સંયમનો ક્ષય થાય છે, તથાપિ વ્યવહાર માત્રે કરીને આ કહેવાય છે કે જેમ સ્થૂળ ક્ષય થાય છે.” ૧૩૩. પરંતુ તે વ્યવહારનયનું વચન સમજવું. નિશ્ચયનયે તો કષાયના તીવ્રતર પરિણામે કરીને ચારિત્રનો તીવ્રતર ક્ષય થાય છે અને મંદ પરિણામે મંદ ક્ષય થાય છે. તેથી જેવા જેવા પરિણામ તે અનુસારે ક્ષય થાય છે એમ જાણવું.

ફરુસવયણેણુ દિણુતવં, અહિખખવંતો હણુઈ માસતવં ।
વરિસતવં સવમાણો, હણુઈ હણુંતો અ સામન્નં ॥૧૩૪ ॥

અર્થ-“ ક્ષણ વચન કહેવાથી-ગાળ દેવા વિગેરેથી તે દિવસના કરેલા તપ સંયમાદિ પુણ્યને હણે છે, ક્ષય પમાડે છે), અધિક્ષેપ એટલે અત્યંત ક્રોધ કરીને જાતિ કુળ મર્માદિ પ્રકાશતો સતો મહિનાના તપ સંયમનો ક્ષય કરે છે, ‘ તારુ’ આવું અશ્રેય થશે ’ એમ શાપ દેતો સતો વર્ષ પર્યાંતના તપસંયમને હણે છે અને યદિ ખડ્ગાદિ વડે પરનો ઘાત કરતો સતો જન્મ પર્યાંતના શ્રામણ્યને (શ્રમણપણાને) હણે છે.” ૧૩૪.

આ બધા વ્યવહારિક વચનો સમજવા.

ગાથા ૧૩૩-અહિહિ ।

ગાથા ૧૩૪-ફરુસવયણેણુ । અહિખખવંતો ।

અહુ જીવિઅં નિકિંતઈ, હંતૂણુ ય સંજમં ભલં ચિણુઈ ।
જીવો પમાયખહુલો, પરિભમઈ જોણુ સંસારે ॥ ૧૩૫ ॥

અર્થ—“ અથ એટલે કષાયનાં ફળ કહ્યાંથી અનંતર પ્રમાદનાં ફળ કહે છે—પ્રમાદ બહુલ એટલે બહુ પ્રમાદવાળો (પ્રમાદપરવશ) સંસારી જીવ સંયમરૂપી જીવિતને હણે છે અને સંયમને હણીને પાપકર્મરૂપ મળને પુષ્ટ કરે છે, જેણે કરીને તે સંસારમાં પરિભ્રમણુ કરે છે.” ૧૩૫ તેથી પ્રમાદને પરિહરવા—ત્યજવા.

અહીં સંયમના—પાંચ આસ્તવનો ત્યાગ, પાંચ ઈંદ્રિયોનો નિગ્રહ, ચાર કષાયનો જય અને ત્રણદંડની વિરતિરૂપ સત્તરભેદ સમજવા.
અક્કોસણુ તજજણુ તાડણુ, અવમાણુ હીલણુઓ અ ।
મુણિણો મુણિયપરભવા, દઢપ્પહારિવ્વ વિસહંતિ ॥ ૧૩૬ ॥

અર્થ—“ જેમણે અગ્નેતન—પરભવનું સ્વરૂપ જાણ્યું છે એવા મુનિઓ આકોશ, તર્જના તાડના, અપમાન અને હિલણુ વિગેરે દઢપ્રહારીની જેમ સહન કરે છે.” ૧૩૬.

જેમ દઢપ્રહારીએ સહન કર્યું તેમ અન્ય ખીજાઓએ પણ સહન કરવું આકોશ તે શ્રાપ દેવો, તર્જન તે ભુકુદ્ધિ ભંગાદિ વડે નિર્ભત્સના કરવી, તાડન તે લાકડી વિગેરેથી કુટવા, અપમાન તે અનાદર અને હીલના તે જાત્યાદિનું ઉદ્ઘાટન કરીને નિંદવા—એ પ્રમાણે સમજવું. અર્થાત્ એ સર્વ સહન કરવું એવો આ ગાથાનો ઉપદેશ છે. અહીં દઢ પ્રહારીનું ઉદાહરણુ સમજવું. ૩૬.

દઢ પ્રહારીનું વૃત્તાંત

માકંદી નામની મોટી નગરીમાં સમુદ્રદત્તા નામે એક પ્રાહ્મણુ વસતો હતો. તેને સમુદ્રદત્તા નામે ભાર્યા હતી. એક દિવસ તેણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે પ્રતિદિન વધતો સતો સેંકડો અન્યાય

ગાથા ૧૩૫—હંતૂણુઈ । ગાથા ૧૩૬—ઉ જોસણુ । તાડણુઈ ।

કરે છે. યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં તે લોકોને મારે છે, ખોટું બોલે છે, ચોરી કરે છે, પરત્નીસમાગમ કરે છે, લક્ષ્યાલક્ષ્યના વિવેકને જાણતો નથી, કોઈની શીખામણ માનતો નથી, માતાપિતાની અવજ્ઞા કરે છે, એ પ્રમાણે મહા અન્યાયાચરણમાં ચતુર એવો તે શહેરમાં ભગ્યા કરે છે એક દિવસ રાત્રએ તેના સંબંધી હકીકત સાંભળીને આ અયોગ્ય છે એમ જાણી દુર્ગપાળને બાલાવીને કહ્યું કે ‘વિરસ વાજિત્રો વગાડતાં આ અધમ પ્રાહ્મણને શહેરની ખહાર કાઢી મૂકો’ લોકોએ પણ એ બાબતમાં અનુમોદન આપ્યું. દુર્ગપાળે તે પ્રમાણે કર્યું. તે પ્રાહ્મણ પણ મનમાં અતિ ક્ષેપ રાખી નગરમાંથી નીકળી બીહ્મપદ્મીમાં ગયો. ત્યાં તે ભિહ્મપતિને મળ્યો. ભિહ્મપતિએ પણ ‘અમારા કામમાં આ કુશળ છે’ એવું લક્ષણોથી જાણી તેને સ્વપુત્ર તરીકે સ્થાપિત કર્યો અને પોતાના ઘરની સઘળી સંપત્તિ તેને સ્વાધીન કરી. તે કુમારપણે વિચરે છે. ત્યાં રહેતો હતો તે ઘણા જીવોને નિર્દયપણે મારે છે તેથી લોકમાં દહપ્રહારી એ નામથી તે પ્રસિદ્ધ થયો.

એક દિવસ તે મોટું ઘાડું લઈને કુશસ્થલ નગર હુંટવાને ગયો. તે વખતે તે નગરમાં દેવશર્મા નામનો એક દરિદ્રી પ્રાહ્મણ વસતો હતો. તે દિવસે ઘણા મનોરથ પૂર્વક તેણે પોતાના ઘર આગળ ક્ષીરનું ભોજન રંધાવ્યું હતું. અને પોતે સ્નાનાર્થે નદીએ ગયો હતો. તે અવસરે કોઈ એક ચોરે તે પ્રાહ્મણનાં ઘરમાં દાખલ થઈ તે ક્ષીરનું ભોજન ઉપાડ્યું. તે જોઈને રુદ્ધ કરતાં કરતાં તે પ્રાહ્મણનાં બાળકોએ નદીએ જઈ તેમના પિતાને તે કહ્યું. ક્ષુધાતુર થયેલ તે પ્રાહ્મણ પણ જલદી ઘેર આવી ક્રોધિત થઈને મોટી ભોગળ લઈ મારવાને માટે તે ચોર પાસે આવ્યો. બંને પરસ્પર લડવા લાગ્યા તે વખતે પેલા દહપ્રહારીએ આવીને ખડ્ગથી પ્રાહ્મણને મારી નાખ્યો. તેને ભૂમિપર પડેલો જોઈને ક્રોધાવેશથી પરવશ થઈ પોતાનું પૂછડું ઉંચું કરી તે પ્રાહ્મણના ઘરની ગાય તે દહપ્રહારીને મારવાને

માટે દોડી, પરંતુ દંઢપ્રહારીએ ભયંકર પરિણામ પૂર્વક તે ગાયને પશુ મારી નાંખી. તે અવસરે પોતાના પતિને મરેલો જોઈને આંસુ પાડતી, વિલાપ કરતી અને ગાઠ સ્વરે આક્રોશ કરતી તે બ્રાહ્મણની સગલાં સ્ત્રી ત્યાં આવી. તેને પશુ તે દંઢપ્રહારીએ મારી નાંખી, તેના પેટ ઉપર પ્રહાર કરવાથી તેની કુક્ષિમાં રહેલો ગર્ભ નીકળીને પૃથ્વી ઉપર પડ્યો. તે ગર્ભને ભૂમિ ઉપર તરફડતો જોઈને તે નિર્દય હતો છતાં તેના મનમાં દયા ઉત્પન્ન થઈ. તે વિચારવા લાગ્યો કે “અરેરે! અતિ અધમ કર્મ કરનાર મને ધિક્કાર છે! મેં નિષ્કારણુ આ અનાથ અને ગર્ભવતી અબ્જાને મારી નાંખી. મને આરે હત્યા લાગી. એક પશુ હત્યાથી નિશ્ચય નરકગતિ પ્રાપ્ત થાય છે તો મેં આ ચાર હત્યા કરી છે તેથી મારી કેવી ગતિ હશે? દુર્ગતિરૂપ કૂવામાં પડતાં મને કોણુ શરણુભૂત થશે?” આ પ્રમાણે વિચાર કરી વ્યગ્ર મને નગરમાંથી નીકળી વનમાં ગયો. ત્યાં તેણે એક સાધુને જોયા. તેમના ચરણમાં પડી પોતાના પાપનું સ્વરૂપ નિવેદન કર્યું અને કહ્યું કે ‘હો ભગવન! આ હત્યાઓના પાપમાંથી હું કેવી રીતે મુક્ત થાઉં તે કહો.’ સાધુએ કહ્યું કે ‘શુદ્ધ ચારિત્રધર્મને આરાધ્યા સિવાય તું તે પાપથી મુક્તશિ નહિ.’ તે સાધુના વચનથી વૈરાગ્ય પામીને તેણે ચારિત્ર ચંડણુ કર્યું’.

પછી તેણે એવો દંઢ અભિગ્રહ કર્યો કે ‘જ્યાંસુધી આ ચાર હત્યાઓ મારા સ્મરણમાં આવે ત્યાંસુધી અન્ન કે પાણી મારે લેવું નહિ.’ એવો અભિગ્રહ લઈ તે જ નગરના એક દરવાજે કાયોત્સર્ગ કરીને ઉભો રહ્યો. પછી તે દરવાજે થઈને આવતા જતા નગરના લોકો તે હત્યાઓનું વારંવાર સ્મરણ કરાવીને ‘આ મહા દુષ્ટ કર્મનો કરનાર છે’ એ પ્રમાણે કરી તેની તાડના તજના કરવા લાગ્યા. કેટલાક લાકડીવડે મારે છે, કેટલાક મુણિપ્રહાર કરે છે, કેટલાક ગાળો દે છે, કેટલાક પથ્થરો ફેંકે છે અને કેટલાક દુર્વચનોથી તેનો તિરસ્કાર કરે છે, પરંતુ તે જરા પશુ ક્રોધ કરતો

નથી. લોકોએ મારેલા પથરા અને ઈંટોવડે તે ગળા સુધી ઢંકાઈ ગયો. છેવટે પોતાને શ્વાસ રુંધાય છે એમ જાણ્યું ત્યારે કાર્યો-ત્સર્ગને પારી તે ખીજે દરવાજે જઈને કાઉસગ્ગ કરી ઉભો રહ્યો. ત્યાં પણ તેણે તે જ પ્રમાણે પરીસહોને સહન કર્યાં. પછી ત્રીજે દરવાજે ગયો. પછી ચોથે દરવાજે ગયો. ત્યાં ગાળ, માર અને પ્રહાર વિગેરે સહન કરતાં જેણે અતુર્વિધ આહારનું પરચખખાણ કર્યું છે એવા તે દંડપ્રહારીને છ માસ વ્યતીક્રમ્યા, પરંતુ તે પોતાના નિયમથી જરા પણ ચલિત થયો નહિ. વિશુદ્ધ ધ્યાનથી તેનું અંતઃકરણ ક્ષમાવડે નિર્મળ થયું અને ઘાતિકર્મનો ક્ષય થવાથી તેને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પછી ઘણા જીવોને પ્રતિબોધ પમાડી દંડપ્રહારી કેવલી મોક્ષે ગયા.

અ પ્રમાણે ખીજ પણ જેઓ આક્રોશ આદિ અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગોને સહન કરે છે તેઓ અનંત સુખના ભોગવનારા થાય છે, એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

અહમાહ્યોત્તિ નય પડિહણ્ણતિ, સત્તવિ નય પડિસવંતિ ।
મારિજજંતાવિ જઈ, સહંતિ સહસ્સમલ્લુવ્વ ॥ ૧૩૭ ॥

અર્થ—“ મુનિઓ આણે મને હણ્યો છે એમ જાણ્યા છતાં પણ તેને હણતા નથી, કોઈએ શ્રાપ દીધા છતાં પણ તેને સામે શ્રાપ દેતા નથી અને માર્યાં છતાં પણ તે સહન કરે છે. સહસ્રમલ્લની જેમ. ” ૧૩૭.

અહીં હણ્યો છે એટલે પીડા ઉપજાવી છે—સામાન્ય પ્રહારાદિ કરેલા છે એમ સમજવું જેમ સહસ્રમલ્લ સાધુએ પ્રહારાદિ સહન કર્યાં તેમ ખીજાએ પણ સહન કરવા. અત્ર સરસમલ્લનું દર્શાત જાણવું. ૪૦.

ગાથા ૧૩૭—જજઈ સહસ્સમલ્લુવ્વ, સહસ્સમલ્લુવ્વ । અહંઆહતઃ ઈતિ ।
શ્વપ્તા અપિ—શાપિતા અપિ । યતિ ।

સહસ્રમહલની કથા

શંખપુર નગરમાં કનકધ્વજ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેની સલામાં વીરસેન નામનો કોઈ સુભટ રાજસેવા કરતો હતો. રાજાએ તેને પાંચસે ગામ આપવા માંડ્યા છતાં તેણે તે લીધાં નહિ. તેણે કહ્યું કે ‘હે રાજા! મારે આપની સેવા પગાર પણ લીધા વગર કરવી જોઈએ. આપ પ્રસન્ન થશો તો સઘળું સારું થશે.’ એ પ્રમાણે કહી હંમેશ રાજાની સેવા કરે છે હવે તે વખતે કાલસેન નામના તે રાજાનો એક દુર્જય શત્રુ છે, તે કોઈનાથી વશ થતો નથી. અનેક ગામો ને શહેરોને ઉપદ્રવ કરે છે. એકદા સલામાં જોડેલા રાજાએ કહ્યું કે ‘એવો કોઈ બલવાન છે કે જે કાલસેનને જીવતો પકડીને મારી પાસે લાવે?’ રાજાનું તે વચન સાંભળીને સઘળા મૌન રહ્યા, કોઈ જોડ્યું નહિ. એટલે વીરસેન જોડ્યો કે ‘હે રાજા! આપ ધીજાએને શા માટે કહો છો? મને આજ્ઞા કરો તો હું એકલો જઈ તેને બાંધીને આપની સમક્ષ લાવું.’ રાજાએ આજ્ઞા આપી એટલે ઉપર પ્રમાણેની રાજા પાસે પ્રતિજ્ઞા કરી તૈયાર થઈને માત્ર ખડ્ગ લઈ એકલો જ કાલસેનની સામે ચાલ્યો. કાલસેન પણ પોતાનું લશ્કર લઈ સન્મુખ આવ્યો. મોટું યુદ્ધ થતાં કાલસેનનું સઘળું સૈન્ય નાસી ગયું. એટલે વીરસેન એકલા રહીને કાલસેનને બાંધીને રાજાની સમીપે લાવ્યો. રાજા પણ વીરસેનનું તેણું બળ જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યો, અને ‘જે લાખો માણસોથી જીતી શકાય તેવો નહોતો તેને લીલામાત્રમાં આણે પરાજિત કર્યો.’ એ પ્રમાણે કહી સલામા લોકો પણ તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. સંતુષ્ટ થયેલા રાજાએ તેને લક્ષ્મણ આપી સહસ્રમહલ એણું તેણું નામ સ્થાપન કર્યું અને તેને એક દેશનો રાજા બનાવ્યો. પછી કાલસેન પાસે પણ પોતાની આજ્ઞા મનાવી તેણું રાજ્ય તેને પાછું સોંપ્યું.

સહસ્રમહલને પોતાના દેશ ઉપર રાજ્ય કરતાં કેટલાક દિવસો

વ્યતિક્રમ્યા એકદા સુદર્શનાચાર્યે કહેલા ધર્મના શ્રવણથી તેને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. તેથી તેણે રાજ્ય તથા દર્ધને ચારિત્ર ચંદણ કર્યું. તે સામાયિકથી માંડીને અગિયાર અંગ લઈયો. અનુક્રમે ચારિત્ર પાળતાં તેણે જ્ઞાનકલ્પવિહાર અંગીકાર કર્યો. તે પ્રમાણે વિહાર કરતાં એકદા તે કાલસેન રાજાના નગરની સમીપ ભાગમાં કાથોત્સર્ગમુદ્રાથી રહ્યા. કાલસેને તેને જોઈને ઝાળખ્યા; એટલે ‘આ પાપી જ મને જીવતો પકડીને કનકદ્વજ રાજા પાસે લઈ ગયો હતો’ એમ વિચારી તેના પર રુષ્ટમાન થઈને તે દુષ્ટ કાલસેને સહઅમદ્ધ સાધુને લાકડીઓ, ઈંટો અને પાષાણાદિના પ્રહારો કરવા વડે અતિ કદર્થના કરી; પરંતુ તે જરા પણ ક્ષોભ પામ્યા નહિ. ક્ષમા ધારણ કરીને શુદ્ધ ધ્યાનમાં તત્પર રહ્યા. અનુક્રમે તે કાલસેને કરેલા ઉપસર્ગોથી થયેલ વેદનાવડે મૃત્યુ પામી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

આ પ્રમાણે બીજા મુનિઓએ પણ ક્ષમા કરવી એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

કુજ્જણમુહુર્કોઠા, વયણસરા પુવ્વક્રમ્મનિમ્માયા ।

સાહુણુ તે ન લગ્ગા, ખંતિક્કલયંવહંતાણુ ॥ ૧૩૮ ॥

અર્થ—“ક્ષમારૂપી ફલક જે ઢાલ અથવા વખતર તેને વહન કરતા-ધારણ કરતા એવા સાધુઓને તે દુર્જનના મુખરૂપ ધનુષ્ય-માંથી નીકળેલાં અને પૂર્વક્રમથી નિર્માણ થયેલાં એવાં કટુ વચનરૂપી બાણો લાગતાં નથી. અર્થાત્ મર્મનો ભેદ કરે તેવાં દુર્જનનાં વચનો મુનિઓ સમતા ક્ષમાવડે સહન કરે છે.” ૧૩૮.

પથથરેણાહુઓ કીવો, પથથરં ઉક્કુ મિચ્છઈ ।

મિગારિઓ સરં પપ્પ, સરૂપ્પત્તિં વિમગ્ગઈ ॥ ૧૩૯ ॥

અર્થ—“પથથરથી હણાયેલો કૂતરો પથથરને ફરડવાને ઇચ્છે

ગાથા ૧૩૮-ફલિયં । કોઠંઠ-ધનુઃ ।

ગાથા ૧૩૯-કીવો-કુકુરઃ-શ્વાનઃ । મૃગારિઃ-સિંહઃ । શરોત્પત્તિ ।

છે અને સિંહ બાણને પામીને અર્થાત્ પોતાને બાણ લાગવાથી બાણ તરફ ન જોતાં શરોત્પત્તિને એટલે આ બાણ ક્યાંથી આવ્યું છે તે સ્થાનને અથવા બાણ મૂકનારને જુએ છે-શોધે છે.” ૧૩૯.

મુનિ પણ દુર્વચનરૂપી તીરને પામીને તે બોલનાર તરફ દ્રેષ કરતા નથી પણ આ વચનપ્રહારભારા પૂર્વોપાર્જિત કર્મનું ફળ છે એમ વિચાર કરી તે કર્મોને હણવા પ્રયત્ન કરે છે.

તહ પુવ્વિં કિં નકયં, ન બાહ્યે જ્ઞેણ મે સમથ્યોપિ ।
ઇણિહં કિં કરસવ કુપ્પિ-મુત્તિ ધીરા અણુપ્પિચ્છા ॥૧૪૦॥

અર્થ-“ ધીર પુરુષ એવી રીતે વિચારે છે કે-હો આત્મા ! તેં પૂર્વભવે શા માટે એવું (સુકૃત) ન કર્યું કે જેથી મને સમર્થ એવો પુરુષ પણ બાધા કરી ન શકે ? (જો શુભ કર્યું હોત તો તને કોણ બાધા કરી શકત ?) હવે અત્યારે શા માટે કોઈના ઉપર કોપ કરું ? (કારણ કે પૂર્વના અશુભ કર્મનો ઉદય થયે સતે પર ઉપર ક્રોધ કરવો તે વ્યર્થ છે). આમ વિચારીને તે કોઈના પર ક્રોધ કરતા નથી. ” ૧૪૦.

અણુરાએણ જ્ઞસ્સવિ, સિયાયપત્તં પિયા ધરાવેઘ ।
તહવિય ખંદકુમારો, ન ખંધુપાસેહિં પહિબ્બો ॥ ૧૪૧ ॥

અર્થ-“ ચતિ થયેલા એવા પણ પોતાના પુત્રના અનુરાગે કરીને તેના પિતા તેના પર શ્વેત છત્ર (સેવકો પાસે) ધરાવે છે, તે છતાં પણ સ્કંદકુમાર નામના મુનિ પિતાનો આવો સ્નેહ છતાં ખંધુવર્ગના સ્નેહ રૂપ પાસે કરીને ખંધાણા નહિ. ” ૧૪૧. અહીં સ્કંદકુમારનું દર્શાત બાણવું. ૧૪૧.

ગાથા ૧૪૦-ઇણિહં કરસવિ । કુપ્પમુત્તિ ।

ગાથા ૧૪૧-સિઆયવત્તં-સીતઆતપત્રં-શ્વેતછત્રં ।

સ્કંદકુમારનું દર્શાવ

શ્રાવસ્તી નામે એક માટી નગરી હતી. ત્યાં તમાલ શત્રુ-મંડલને ધૂમકેતુ જેવો કનકકેતુ નામે રાજા હતો. તેને દેવાંગના કરતાં પણ અતિ સુંદર એવી મલયસુંદરી નામે રાણી હતી. તેમને સ્કંદકુમાર નામે પ્રાણપ્રીય તત્તુજ (કુમાર) હતો અને મનુષ્યોને આનંદ આપનારી સુનંદા નામે પુત્રી હતી. રૂપ ને યૌવનથી ગર્વિત બનેલી તેને કાંતિપુર નગરના રાજા પુરુષસિંહને આપેલી હતી. એકદા શ્રાવસ્તી નગરીએ શ્રીવિજયસેન સૂરી પધાર્યા. સ્કંદકુમાર પરિવાર સહિત વાંદવાને આવ્યો. ગુરુએ ધર્મદેશના આપી કે હે ભવ્ય જીવો! આ સંસાર અનિત્ય છે, આ શરીર નાશવંત છે, સંપત્તિઓ જલતરંગ જેવી ચંચળ છે, યૌવન પર્વતમાંથી નીકળતી નદીના પ્રવાહ જેવું જે; માટે આ કાળકૂટ વિષ જેવા વિષયસુખના આરવાહથી શું! આગમમાં પણ કહ્યું છે કે—

સંપદો જલતરંગવિલોલા, યૌવનં ત્રિચતુરાણિ દિનાનિ ।
શારદાભ્રમિવ ચંચલમાયુઃ, કિં ધનૈઃ કુરુત ધર્મમનિંદમ્ ॥

“સંપત્તિઓ જલના તરંગ જેવી ચપળ છે, યૌવન માત્ર ત્રણ ચાર દિવસ રહેનારું છે અને આયુષ્ય શરદઋતુના મેઘ જેવું ચંચળ છે, તો ધનથી શું વિશેષ છે? અનિદ્ય એવો ધર્મ જ કરો.” વળી—

સઠ્ઠવં વિલવિયં ગીયં, સઠ્ઠવં નક્ટં વિડંબણા ।
સઠ્ઠવે આભરણા ભારા, સઠ્ઠવે કામા દુહાવહા ॥

“સર્વ ગીતો વિલાપરૂપ છે, સર્વ નૃત્યો વિડંબનારૂપ છે, સર્વ પ્રકારના આભરણો ભારરૂપ છે અને સર્વ પ્રકારના કામો (વિષયો) પરિણામે દુઃખના આપનારા છે.”

ઈત્યાદિ ગુરુની દેશના સાંભળીને સ્કંદકુમાર પ્રતિબોધ પામ્યો અને ઘણા આગ્રહથી માતાપિતાની આજ્ઞા લઈ તેણે શ્રી વિજયસેન

સૂરિ પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. તે દિવસથી ચારલીને રાજ્યે પણ સ્નેહથી પોતાના પુત્ર ઉપર પ્રવેત છત્ર ધારણ કરાવ્યું, અને સેવા કરવાને માટે તેની પાસે સેવકો રાખ્યા. તે નોકરો માર્ગમાં કાંટા વિગેરે પડ્યા હોય તે આઘા ફેંકી દે છે અને પરમ ભક્તિથી સેવા કરે છે. અનુક્રમે તે સકળ સિદ્ધાંતોરૂપી સમુદ્રના પારગામી થયા. ગુરુની આજ્ઞા લઈ જ્ઞાનકલ્પમાર્ગને ગ્રહણ કરી એકલા વિહાર કરવા લાગ્યા. તેમને અતિ ઉચ્ચ વિહારી જાણીને સર્વ સેવકો પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

એક દિવસ વિહાર કરતાં કાંતિપુરીએ આવ્યા. ત્યાં મહેલના ઝરુખામાં પોતાના પતિ સાથે સોગઠાખાજી રમતી સુનંદા નામની તેમની બહેને તેમને જોયા. લાઈના દર્શનથી તેને અત્યંત હર્ષ થયો, આંખમાં હર્ષનાં આંસુ આવ્યાં, અને વૃષ્ટિથી હણાયલાં કદંબ પુષ્પોની માફક તેનાં રોમરાય વિકસવર થયાં. તે મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે ‘આ મારો સહોદર હશે કે નહિ?’ એ પ્રમાણે બંધુપ્રેમથી નેત્રમાં હર્ષ અશ્રુ લાવતી સુનંદાને સ્કંદમુનિએ જોળખી, પણ તેણે તેના ઉપર જરા પણ સ્નેહ આણ્યો નહિ. રાજ્યે તે બંનેનું સ્વરૂપ જોઈ લાઈબહેનને સંબંધ નહિ જાણતો હોવાથી મનમાં વિચાર કર્યો કે ‘આ સુનંદાને આ સાધુ સાથે અત્યંત રાગ હોય એમ જણાય છે.’ એ પ્રમાણે વિચારી દુર્બુદ્ધિથી રાત્રિએ કાચોત્સર્ગમુદ્રાથી વનમાં રહેલા સ્કંદશ્વરને રાજ્યે મારી નાંખાવ્યા. પ્રાતઃકાલમાં લોહીથી લાલ થયેલી મુહુપત્તીને કોઈ પક્ષીએ ચાંચમાં લઈને રાણીના મહેલના આંગણમાં નાંખી. તે મુહુપત્તી જોઈને રાણીને મનમાં શંકા પડી, એટલે તરત જ દાસીને બોલાવીને તે સંબંધી પૂછ્યું. દાસીએ કહ્યું કે ‘આપે ગઈ કાલે જે સાધુને જોયા હતા તે જ સાધુને કોઈ પાપીએ મારી નાંખ્યા હોય તેમ જણાય છે. આ તેની જ મુહુપત્તી દેખાય છે.’ તે સાંભળીને રાણી મૂર્છિત થઈ અને વજ્રથી હણાઈ હોય તેમ ભૂમિ ઉપર પડી ગઈ. શીતલ ઉપચારથી તેને સાબધ કરી એટલે રુદન

કરતી સતી તે જોલવા લાગી કે “કહાય તે મારો ભાઈ હશે તો હું શું કરીશ? કારણ કે મારા ભાઈએ દીક્ષા લીધી છે એવું સંભળાય છે, અને તે સાધુના દર્શનથી મને પણ બંધુને જોવાથી જેવો આનંદ થાય તેવો આનંદ થયો હતો.” એવું વિચારી તેણે એક સેવકને પોતાના પિતાના ઘરે મોકલી ખબર મંગાવી. તે ઉપરથી ‘પોતે ધારેલ તે સઘળું ખરું છે’ એમ જાણી તેનું હૃદય અતિ દુઃખથી ભરાઈ આવ્યું. તે મોકલે કંઠે રુદન કરવા લાગી કે “હે બંધુ! હે ભાઈ! હે સહોદર! હે વીર! તું મને મારા પ્રાણ કરતાં પણ વધારે વહાલો છે. તેં આ શું કર્યું? તારું સ્વરૂપ મને પણ જાણ્યું નહિ? તેં તો આ પૃથ્વી વિહાર કરીને તીર્થરૂપ બનાવી છે પણ હું તો મહા પાપ કરનારી છું. કારણ કે તારા ઉપર મારી દૃષ્ટિ પડવાથી તે નિમિત્તે તારો ઘાત થયો છે. મારું શું થશે? હું ક્યાં જઈ? શું કરું?” એ પ્રમાણે અનેક પ્રકારો વિલાપ કરતી સુનંદાને મંત્રીઓએ અનેક પ્રકારનાં અપૂર્વ નાટક વિગેરે બતાવીને લાંબે વખતે શોકરહિત કરી.

એ પ્રમાણે બીજાઓએ પણ સ્કંદક મુનિની પેઠે નિર્મોહપણું ધારણ કરવું એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

ગુરુ ગુરુતરો અધગુરુ, પિયમાધઅવચ્ચપિયજાણુસિણેહો ।
ચિંતિજ્જમાણુ ગુવિલો, ચતો અધવમ્મતિસિએહિં ॥૧૪૨॥

અર્થ—“ગુરુ કેં ઘણી, ગુરુતર કેં તેથી વધારે, અતિગુરુ કેં તેથી પણ વધારે એવો પિતામાતા યુગાદિ અને પ્રિયજન તે સ્ત્રી તથા પરિજનાદિ તેનો અતુકમે વધતો જે સ્નેહ તે વિચાર્યો સતો ગુવિલો કેં મહા ગહન છે—અનંત ભવના હેતુભૂત છે એમ જાણીને ધર્મના અતિ તૃપિત કેં ધર્મના અત્યંત ઇચ્છક એવા પ્રાણીઓએ તેને તણ દીધા છે. કારણ કે ધર્મના શત્રુભૂત છે.” ૧૪૨. એમ જાણીને બીજા પણ ધર્મના ઇચ્છક જનોએ બંધુ-વર્ગના સ્નેહમાં ન મુંઝાતા તેને તણ દેવો.

માથા ૧૪૨-ગુરુતરોઅ । પિયમાધ । ચિંતિજ્જમાણુ । અતિધર્મતૃપિતૈઃ ।

અમુણિયપરમથ્યાણું, બંધુજનસિણેહવધયરોહોઈ ।

અવગયસંસારસહાવ-નિચ્છયાણું સમં હિયયં ॥૧૪૩॥

અર્થ-“ નથી જાણ્યો પરમાર્થ જેણે એવા પ્રાકૃત પ્રાણીઓને જ બંધુજનના સ્નેહનો સંબંધ થાય છે અને જેણે સંસારના સ્વભાવનો નિશ્ચય જાણ્યો છે તેનું હૃદય તો સમાન હોય છે.” ૧૪૩.

જેણે સંસારનું સ્વરૂપ જાણ્યું નથી. એવા મંદ બુદ્ધિઓને બંધુજનોનો સ્નેહ પ્રતિબંધ કરનાર થાય છે, પણ પંડિત બુદ્ધિવાળા કે જેઓએ સંસારનું સ્વરૂપ જાણ્યું છે અને સઘળો સંસારનો સંબંધ તણ દીધો છે તેમના હૃદયમાં તો શત્રુમિત્ર પર સમાન ભાવ હોય છે તેથી તેમને બંધુજનનો સ્નેહ પ્રતિબંધકારક થતો જ નથી.

માયા પિયા ય ભાયા, ભજ પુત્તા સુહીય નિયગા ય ।

ઘહ એવ બહુવિહાઈ, કરંતિ ભયવેમણુસ્સાઈ ॥૧૪૪॥

અર્થ-“ માતા, પિતા, બ્રાતા (ભાઈ), ભાર્યા (સ્ત્રી), પુત્ર, સુહૃદ (મિત્ર) અને નિજકાઃ એટલે પોતાના સંબંધીઓ તે સર્વે આ ભવમાં જ બહુ પ્રકારના ભય તે મરણાદિ અને વૈમનસ્ય તે મન સંબંધી દુઃખો તેને ઉત્પન્ન કરે છે.” ૧૪૪.

તે જ અનુક્રમે કહે છે-

માયા નિયગમઘવિગપ્પિયમ્મિ, અત્યે અપૂરમાણુંમિ ।

પુત્તરસ કુણુઈ વસણું, સુલણી જહ વંભદત્તરસ ॥૧૪૫॥

અર્થ-“ પોતાની બુદ્ધિવડે વિચારેલા પોતાના અર્થમાં (કાર્યમાં) અપૂર્યમાણ કહેતાં નહિ પૂરાયેલી અર્થાત્ પોતાનું ધારેલું કાર્ય પરિપૂર્ણ જેને થયું નથી એવી માતા પોતાના પુત્રને પણ અનર્થ-કષ્ટ કરે છે. જેમ સુલણીએ બ્રહ્મહત્તને કયું તેમ.” ૧૪૫.

ગાથા ૧૪૩-બંધુજાણું । નિચ્છયાણું । વ્યતિકર:-સંબંધ: ।

ગાથા ૧૪૪-સુહિય । બહુવિહાએ । વેમણુસ્સાએ । સુહૃદો-મિત્રાણી ।

નિજકા:-સંબંધિન: ।

ગાથા ૧૪૫-નિજકમત્યા વિકલ્પિતે । વ્યસન-અનર્થ-કષ્ટ ।

અન્યરાજા સાથે વિષયાસક્ત થયેલી ચુલણીએ પોતાના ચક્રવર્તી થનાર પુત્રને પણ વચ્ચેથી ફાંસ કાઢી નાંખવાની બુદ્ધિથી પ્રાણાંત કષ્ટમાં નાખ્યો. અહીં ચુલણીનો સંબંધ જાણવો.

ચુલણી રાજાનું દૃષ્ટાંત

કાંપિલ્યપુર નગરમાં બ્રહ્મ નામે રાજા હતો. તેને ચુલણી નામે રાણી હતી. તેની કુક્ષિથી ચૌદ સ્વપ્નવડે સૂચિત પુત્ર જન્મ્યો. તેનું બ્રહ્મદત્ત નામ પાડવામાં આવ્યું. હવે બ્રહ્મરાજાને ખીજા ચાર રાજાઓ મિત્ર હતા. પહેલો કણ્ણરદત્ત નામે કુરુદેશનો રાજા, ખીજો કાશીદેશનો અધિપતિ કટકદત્ત નામે રાજા, ત્રીજો કૌશલપતિ દીર્ઘ નામે રાજા અને ચોથો અંગપતિ પુષ્પચૂલ નામે રાજા હતો. પાંચમે પોતે હતો. એ પાંચને પરસ્પર અતિગાઠ મિત્રતા હતી. તેઓ ક્ષણમાત્ર પણ એક ખીજાનો વિયોગ સહન કરી શકતા નહોતા. તે પાંચે જણા પ્રતિવર્ષ અનુક્રમે એક એકના શહેરમાં જઈને એકઠા રહેતા હતા.

એ પ્રમાણે એક વખત પાંચે રાજાઓ કાંપિલ્યપુરમાં એકઠા મળ્યા હતા. તે વર્ષે બ્રહ્મ રાજા મસ્તકના વ્યાધિથી પરલોકવાસી થયા. તે વખતે બ્રહ્મદત્ત કુમાર બારવર્ષની લઘુવયનો હતો તેથી ચારે મિત્રોએ વિચાર્યું કે ‘આપણા પ્રીતિપાત્ર પરમમિત્ર બ્રહ્મ-રાજા પંચત્વ પામ્યા છે અને તેનો પુત્ર નાનો છે, માટે આપણામાંથી એકેક જણે દરવર્ષે આ રાજ્યની રક્ષા કરવા માટે અહીં રહેવું.’ એ પ્રમાણે વિચાર કરી દીર્ઘ રાજાને ત્યાં મૂકી ખીજા ત્રણ રાજાઓ પોતપોતાને નગરે ગયા. દીર્ઘ રાજાએ ત્યાં રહેતા સતા બ્રહ્મરાજાના કોઠાર અને અંતઃપુરમાં જતાં-આવતાં એક દિવસે ચુલણી રાણીને નવચૌવના જોઈ, તેથી તે કામરાગથી પરાધીન થયો. ચુલણી પણ દીર્ઘ રાજાને જોઈને રાગવતી થઈ. બંનેને પરસ્પર વાતચીત થતાં મહાન કામરાગ ઉત્પન્ન થયો. તેથી તે બંનેને પરસ્પર શરીરસંબંધ થયો. અનુક્રમે દીર્ઘ રાજા

પોતાની સ્ત્રીની માફક ચુલણી રાણીની સાથે લોગ લોગવવા લાગ્યો. તેણે કોઈનો ભય ગણ્યો નહિ. લોકાપવાદનો ડર પણ તણ દીધો. ધનુ નામના વૃદ્ધ મંત્રીએ આ બધી હકીકત જાણી, તેથી તે મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે ‘અરેરે! આ દુષ્ટ દીર્ઘ રાજાએ બહુ જ અવિચારી કાર્ય કર્યું. અન્ય ત્રણ મિત્રોએ પણ શો વિચાર કરીને આને રાજ્યનો અધિકાર સોંપ્યો? એમણે પણ વિપરીત કાર્ય કર્યું. આ દીર્ઘ રાજા પોતાના મિત્રની સ્ત્રીની સાથે વ્યભિચાર કરતાં લજ્જા પણ પામતો નથી.’ એ પ્રમાણે વિચારી ઘેર આવી પોતાના પુત્ર વરધનુને આ હકીકત જણાવી. તેણે જઈને બ્રહ્મહત્તને આ બબર કહી. તે સાંભળી બ્રહ્મહત્ત અતિ ક્રોધિત થઈ રક્ત નેત્રવાળો થયો. પછી દીર્ઘ રાજા સભામાં બેઠો છે તે વખતે સભામાં જઈને કોકિલા ને કાગડાનો સંગમ કરાવી તે કહેવા લાગ્યો કે ‘અરે દુષ્ટ કાગ! તું કોકિલની સ્ત્રી સાથે સંગમ કરે છે એ અતિ અયુક્ત છે. આ તારું અયોગ્ય આચરણ હું સહન કરીશ નહિ.’ એમ કહી કાગને હાથમાં પકડી મારી નાંખ્યો અને લોક સમક્ષ કહ્યું કે ‘જે કોઈ આવું દુષ્ટ કાર્ય મારા નગરમાં કરે છે અથવા કરશે તેને હું સહન કરીશ નહિ.’ એ સાંભળીને દીર્ઘ રાજાએ ચુલણી રાણીને કુમારની તે હકીકત જણાવી. ત્યારે ચુલણીએ કહ્યું કે ‘એ તો બાલકીડા છે, તેનાથી શું બીજો છો? માટે સ્વસ્થ થાઓ.’ એ પ્રમાણે કેટલાક દિવસો વ્યતીત થતાં ફરીથી બ્રહ્મહત્તે દીર્ઘ રાજાની સમક્ષ હંસી ને બગલાની સમાગમ કરાવી પૂર્વવત્ જનસમૂહની આગળ કહ્યું. ભયથી આકુળ થયેલા રાજાએ ચુલણીરાણીને કહ્યું કે ‘તારા પુત્ર આપણા બેના સંબંધની હકીકત જાણી છે, તેથી આપણો નિઃશંક સમાગમ હવે કેવી રીતે થઈ શકે? માટે તું તેને મારી નાખ; જેથી આપણે નિર્ભયપણે વિષયરસનો આસ્વાદ અનુભવીએ.’ ચુલણીએ વિચાર્યું કે ‘હું આવું અકાર્ય કેવી રીતે કરું? પોતાના હાથે પોતાના પુત્રને મારી નાંખવો એ તદ્દન અયોગ્ય છે.’ કહ્યું છે કે ‘વિષવૃક્ષોડપિ

સંવદ્ધર્થ સ્વયં છેત્તુમસાંપ્રતમ્’ “ઝેરનું વૃક્ષ પણ મોટું કરી પોતે કાપી નાંખવું એ અચુકત છે.” દીર્ઘ રાજાએ ફરીથી રાણીને કહ્યું કે ‘કુમારને મારી નાંખ, નહિ તારી સાથેના સંબંધથી સચું.’ એ સાંભળીને રાણીએ વિચાર કર્યો કે ‘વિષયસુખમાં વિદ્વઙ્ગ કરનાર આ પુત્ર શા કામનો? માટે તેને અવશ્ય મારી નાંખવો જોઈએ.’ અહો આ વિષયવિલાસને ધિક્કાર છે! કહ્યું છે કે—

દિવા પશ્યતિ નો ધૂકઃ, કાકો નક્તં ન પશ્યતિ ।
અપૂર્વઃ કોઽપિ કામાંધો, દિવા નક્તં ન પશ્યતિ ॥

“ધૂવડ દિવસે જોઈ શકતો નથી, કાગ રાત્રિએ જોઈ શકતો નથી, પણ કામાંધ પુરુષ તો કોઈ અપૂર્વ અંધ છે કે દિવસે તેમજ રાત્રિએ-બંને વખતે જોઈ શકતો નથી. પછી ચુલણીએ વિચાર કર્યો કે ‘આ પુત્રને પણ મારવો અને યશની પણ રક્ષા કરવી, માટે પુત્રને મોટા મહોત્સવથી પરણાવી એક લાક્ષાગૃહ કરાવી તેની અંદર સૂતેલા તેને બાગી નાખું. જેથી લોકમાં મારો અપયશ ન થાય.’ એ પ્રમાણે વિચાર કરી તેણે લાક્ષાગૃહ કરાવ્યું અને તેને ચુનાથી ઘોળાવ્યું. પછી પુષ્પચૂલ રાજાની પુત્રી સાથે મોટા મહોત્સવથી તેને પરણાવ્યો. તે સઘળું ધનુ મંત્રીએ જાણ્યું અને મનમાં વિચાર કર્યો કે ‘આ પાપિણીએ પુત્રને મારવાનો ઉપાય કર્યો છે, પણ હું તેની રક્ષા કરવાનો ઉપાય કરું.’ એ પ્રમાણે વિચાર કરી તેણે દીર્ઘ રાજાની પાસે જઈને કહ્યું કે ‘હે રાજન્! હું હવે વૃદ્ધ થયો છું, તેથી જો આપ આજ્ઞા આપો તો હું તીર્થયાત્રાએ જાઉં અને મારો પુત્ર વરધનું આપની સેવા કરશે.’ એ સાંભળીને દીર્ઘ રાજાએ વિચાર કર્યો કે ‘આ મંત્રી હર રહ્યો સતો કંઈક પણ વિપરીત કરશે, માટે તેને તો પાસે જ રાખવો સારો.’ એ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કરી દીર્ઘ રાજાએ કહ્યું કે ‘તીર્થગમન કરવાનું શું કારણ છે? અહીંઆ જ તીર્થરૂપ ગંગા છે, તેથી ગંગાને કિનારે દાનશાલામાં રહી દાન-

પુણ્ય કરો, અન્યત્ર જવાથી શું વિશેષ છે?' ધનુ મંત્રીએ એ વાત કબૂલ કરી. પછી ગંગાને કિનારે દાનશાલમાં રહીને તેણે લાક્ષ્મણગૃહથી બે ગાઉ સુધી સુરંગ ખોદાવી, અને વરધનુ મારફત પુષ્પચૂલ રાજને જણાવ્યું કે 'આજ શયનભુવનમાં તમારી પુત્રીને બદલે સર્વ અલંકારોથી અલંકૃત કરીને કોઈ રૂપવતી દાસીને મોકલજો.' તેથી પુષ્પચૂલ રાજએ દાસીને મોકલી. બ્રહ્મદત્ત પોતાના પ્રાણુપ્રિય મિત્ર વરધનુ સાથે શયનગૃહમાં આવ્યો. દાસી પણ ત્યાં આવી. બ્રહ્મદત્ત તો જાણે છે કે 'આ મારી પ્રાણુવદ્દલા છે.' દાસીનું સ્વરૂપ તે જાણતો નથી. તે વખતે વરધનુએ શ્રૃંગાર ઉપર કથા કહેવાનું શરૂ કર્યું. તે સાંભળવાના રસમાં મગ્ન થવાથી બ્રહ્મદત્તને પણ નિદ્રા આવી નહિ. હવે મધ્ય રાત્રિએ સર્વલોકો સુઈ જતાં ચુલણી રાણીએ આવીને લાક્ષ્મણગૃહને આગ લગાડી, તે લાક્ષ્મણગૃહને ચોતરફથી બળતું જોઈને બ્રહ્મદત્તે કહ્યું કે 'હ મિત્ર! હવે શું કરવું?' ત્યારે વરધનુએ કહ્યું કે મિત્ર! ચિંતા શા માટે કરો છો? આ જગ્યા ઉપર પગનો પ્રહાર કરો.' પછી બ્રહ્મદત્તે પગના પ્રહારથી સુરંગનું ખારણું ઉઘાડ્યું. બંને જણ પેલી સ્ત્રીને ત્યાં જ રહેવા દઈને તે માર્ગે નાસી ગયા. સુરંગને છેડે મંત્રીએ પવનવેગી બે ઘોડા તૈયાર રાખ્યા હતા. બંને જણ તે બે ઘોડા ઉપર સ્વારી કરીને ભાગ્યા. પચાસ યોજન ગયા ત્યાં બંને ઘોડા અત્યંત શ્રમિત થઈ જવાથી મરી ગયા. તેથી તે બંને જણા પગે ચાલીને કોષ્ટક નગરે ગયા. ત્યાં કોઈ બ્રાહ્મણને ઘેર લોજન લીધું અને તે બ્રાહ્મણની પુત્રી સાથે બ્રહ્મદત્ત પરણ્યો. પછી ઘણાં શહેરા અને ઘણાં ગામોમાં કોઈ ઠેકાણે ગુપ્ત રીતે અને કોઈ ઠેકાણે પ્રગટપણે ફરતાં ફરતાં તે બ્રહ્મદત્ત અનેક સ્ત્રીઓ પરણ્યો. એ પ્રમાણે એકસો વર્ષ લખ્યા. અનુક્રમે કાંપિલપુરમાં આવી દીર્ઘ રાજને મારી નાંખીને પોતાનું રાજ્ય લીધું. પછી છ બંડ સાધીને તે ખારમો ચક્રી થયો.

એક દિવસે રાજ્યનું પાલન કરતાં પુષ્પનો ગુચ્છ જોઈને બ્રહ્મદત્તને ખતિસ્મરણજ્ઞાન થયું. પૂર્વ ભવનો ભાઈ ચિત્રનો જીવ

પ્રતિબોધ પમાડવાને ત્યાં આવ્યો, પરંતુ તે પ્રતિબોધ પામ્યો નહિ. સોળ વર્ષનું આયુષ્ય ખાકી રહેતાં કોઈ ગોવાળીઆએ તેના આંખના ડોળા કાઢી લીધા, અર્થાત્ આંખો ફેડી નાખી. ‘આ બધું એક પ્રાદ્વણુનું અરિત્ર છે’ એમ જાણી પ્રાદ્વણોનાં નેત્રો કાઢાવતો સતો રૌદ્ર ધ્યાનવડે ઘણા અશુભ કર્મોને મેળવી, સાતસો વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરી સાતમી નરકમાં અપ્રતિધાન નરકાવાસમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિએ ઉત્પન્ન થયો.

આ સઘળો સંબંધ વધારે વિસ્તારથી ઉવએસ સહસ્સેહિં વીતિ એ ગાથાના વિવરણથી જાણવો. અહીં તો આ પ્રમાણે માતાનો સ્નેહ કૃત્રિમ છે, એવો આ ગાથાનો ઉપદેશ છે.

સવ્વગોવંગવિગત્તાણામ્મા, જગડણુ વિહેડણામ્મા અ ॥
કાસીય રજ્જતિસિમ્મા, પુત્તાણુ પિયા કણુયકેઉ ॥૧૪૬॥

અર્થ—“રાજ્યનો તરશ્યો એવો કનકકેતુ નામનો પિતા પોતાના પુત્રોને સર્વ અંગોપાંગ છેદવે કરીને કદર્થના અને વિવિધ પ્રકારની યાતના જે પીડા તે કરતો હતો. માટે પિતાનો સંબંધ પણ કૃત્રિમ છે.” ૧૪૬.

કનકકેતુ રાજ રાજ્યના લોભથી તેમાં અંધ થઈ જવાથી પોતાને જે પુત્ર થાય તેના અંગોપાંગ છેદવાવડે રાજ્યને અયોગ્ય કરતો હતો. તેનું વિશેષ અરિત્ર તેની કથાથી જાણી લેવું. ૪૪.

કનકકેતુ રાજની કથા

તેતલીપુર નગરમાં કનકકેતુ નામે રાજ હતો. તેને પદ્માવતી નામે પટ્ટરાણી હતી અને તેતલીપુત્ર નામે મંત્રી હતો. તે કારભારીને પોદ્દિલા નામે અતિ વહાલી સ્ત્રી હતી. રાજ્યસુખ લોભવતાં કનકકેતુને ઘેર પુત્રનો જન્મ થયો. તે વખતે રાજ વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘આ પુત્ર મોટો થતાં મારું રાજ્ય લઈ લેશે.’ એવા ભયથી તેણે તેના હાથ કાપી નાંખ્યા. બીજો છોકરો થયો તેના પગ

કાપી નાંખ્યા. એ પ્રમાણે અનુક્રમે છોકરા ઉત્પન્ન થતાં કોઈને અંગછેદ કર્યો, કોઈની આંગળી કાપી નાંખી, કોઈનું નાક કાપી નાંખ્યું, કોઈના કાન કાંપી નાંખ્યા અને કોઈની આંખ કાઢી નાંખી. આ પ્રમાણે સર્વ પુત્રોને ખંડિત અંગવાળા કર્યા. એ પ્રમાણે ઘણા કાળ વ્યતીત થતાં ફરીથી પાછો પદ્માવતીએ સુસ્વપ્નથી સૂચિત ગર્ભ ધારણ કર્યો. તે વખતે મંત્રીની સ્ત્રી પોટ્ટિલાએ પણ ગર્ભ ધારણ કર્યો. તેથી મંત્રીને યોલાવી રાણીએ કહ્યું કે ‘સુસ્વપ્નથી સૂચિત મેં ગર્ભ ધારણ કર્યો છે, માટે તેના જન્મ વખતે આપે લઈ જઈને શુભ રીતે તેનું રક્ષણ કરવું કે જેથી તે રાજ્યાધિકારી થાય અને તમને પણ આધારભૂત થાય.’ મંત્રીએ કબૂલ કર્યું. યોગ્ય સમયે પુત્ર પ્રસવ્યો. મંત્રીએ શુભ રીતે તે પુત્રને પોતાની સ્ત્રી પોટ્ટિલાને સોંપ્યો અને તે વખતે પોટ્ટિલાએ પ્રસવેલી પુત્રી રાણીને આપી. પછી દાસીએ રાજાને જણાવ્યું કે ‘રાણીને પુત્રી જન્મી છે.’

અહીં મંત્રીને ઘેર રાજપુત્ર મોટો થતાં તેનું કનકદંવજ નામ પાડ્યું. અનુક્રમે તે યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયો. એ અવસરે કનકકેતુ રાજા મૃત્યુ પામ્યો. તેથી સર્વ માંડલિક રાજા ચિંતા કરવા લાગ્યા કે ‘હવે રાજ્ય કેને સોંપવું?’ તે વખતે મંત્રીએ રાણીની વધી હકીકત જણાવી. તેથી કનકદંવજ રાજાનો પુત્ર છે એમ જાણી સઘળા ઘણા ખુશી થયા અને તેને મોટા આડંબરથી રાજ્યગાદીએ બેસાડ્યો.

કનકદંવજ રાજા ‘આ મંત્રીએ મારા ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યો છે’ એમ જાણી તેનું ઘણું સન્માન કરવા લાગ્યો. ઘણા આનંદથી રાજ્યનું પાલન કરતાં કેટલોક વખત વ્યતીત થયો. અન્યદા મંત્રીની સ્ત્રી પોટ્ટિલા જે પહેલાં મંત્રીને પ્રાણ કરતાં પણ અધિક પ્રિય હતી તે કોઈ કર્મના દોષથી અપ્રિય થઈ પડી.

તેથી મંત્રીએ તેની શર્યા જુદી કરાવી, જેથી પોટ્ટિલાના મનમાં ઘણું દુઃખ થવા લાગ્યું. કહ્યું છે કે-

આજ્ઞાભંગો નરેન્દ્રાણાં, ગુરુણાં માનમર્દનમ્ ।
પ્રથક શર્યા ચ નારણિામશસ્ત્રવધ ઉચ્યતે ॥

“રાજાઓની આજ્ઞાનો ભંગ કરવો, ગુરુઓના માનનું મર્દન કરવું અને સ્ત્રીઓની જુદી શર્યા કરવી-એ શસ્ત્ર વગરનો વધ છે.”

ભર્તારના અપમાનથી પીડિત થયેલી પોટ્ટિલા વિશેષ પ્રકારે દાન વિગેરે ધર્મકૃત્યો કરવા લાગી. તે સમયે તેને ઘેર એક સુવતા નામના સાધ્વી આહારને માટે આન્યા. તેની સન્મુખ જઈ, શુદ્ધ આહાર વહોરાવી હાથ જોડીને પોટ્ટિલાએ કહ્યું કે ‘હે ભગવતી ! તેવું કાંઈક કરો કે જેથી મારો ભર્તાર મારે વશ થાય. પરોપકાર એ જ મોટું પુણ્ય છે. કહ્યું છે કે-

દોપુરિસે ધરઘ ધરા, અહવા દોહિ વિ ધારિયા ધરણી ।
ઉવયારે જરસ મર્ઘ, ઉવયારો જં ન વીસરઘ ॥

“એ પુરુષ ઉપર આ પૃથ્વી ધારણુ કરાયેલી છે અથવા એ પુરુષોએ આ પૃથ્વીને ધારણુ કરી છે. (તે એ પુરુષ કોણુ ?) એક તો જેનો ઉપકાર કરવામાં ખુદિ વર્તે છે-ઉપકાર કરવામાં જે તત્પર છે, અને બીજો જે ઉપકારને વિસરતો નથી-કોઈએ ઉપકાર કર્યો હોય તો તે ભૂલી જતો નથી.”

એ પ્રમાણે પોટ્ટિલાનું કહેવું સાંભળીને સુવતા સાધ્વીએ કહ્યું કે-“આ તું શું બોલી? ઉત્તમ સ્ત્રીએ આવી પ્રવૃત્તિ કરવી યોગ્ય નથી. કારણુ કે મંત્ર વિગેરેથી પતિને વશ કરવો એ મોટો દોષ છે, અને અમે તો સર્વવિરતિ અહણુ કરેલી છે, તેથી કામણુ વિગેરે કરવાં એ અમને ઉચિત જ નથી. તું જે ભોગો ભોગવવાને માટે વશીકરણુ કરવા ઇચ્છે છે તે ભોગો સાંસારિક દુઃખોના કારણુભૂત

છે. વિષયો ક્રિપાક ક્ષણની પેઠે પ્રારંભમાં રમ્ય લાગે છે પણ પરિણામે અતિ દારુણ છે. લાંબો વખત તેનું સેવન કરીએ તોપણ તેનાથી તૃપ્તિ થતી નથી. તેથી આ વિષયની અભિલાષાને તણ દઈને જિનોહિત શુદ્ધ ધર્મ આચાર કે જેથી તને સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે.” પોદ્દિલાએ તે વાત કબુલ કરી અને પોતાના ભર્તારની આજ્ઞા લઈને તેણે ચારિત્ર અહણુ કર્યું. ભર્તારે પણ ક્રોધરહિત થઈને કહ્યું કે “તને ધન્ય છે કે તેં આવો ઉત્તમ ધર્મ અહણુ કર્યો, હવે તું દેવીરૂપ થશે, માટે દેવી ધઈને તારે મને પ્રતિબોધ પમાડવાને માટે જરૂર આવવું.” તેણે તે કબુલ કર્યું. તે પોદ્દિલા પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરવા લાગી, અને ચિરકાળ સુધી નિર્દોષ ચારિત્ર પાળી દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ.

પછી અવધિજ્ઞાનથી પોતાનો પૂર્વ ભવ જાણી પૂર્વ ભવના ભર્તારને પ્રતિબોધ કરવા માટે તે પોદ્દિલાદેવ મંત્રી પાસે આવ્યો. તેણે ઘણો ઉપદેશ કર્યો, પણ તેતલીપુત્ર પ્રધાન પ્રતિબોધ પામ્યો નહિ. તેથી દેવે વિચાર્યું કે ‘આ રાજ્યમોહથી પ્રતિબોધ પામતો નથી. પછી તે દેવે રાજાનું ચિત્ત પ્રધાન ઉપરથી ફેરવી નાંખ્યું. એટલે મંત્રી જ્યારે સભામાં આવ્યો ત્યારે રાજા પરાડમુખ થઈને બેઠો, મંત્રીને દર્શન આપ્યું નહિ. તેથી તેતલીપુત્રે વિચાર્યું કે “રાજા મારા ઉપર રુદ્ધમાન થયા છે. કોઈ દુષ્ટે મારું છિદ્ર તેમને કહેલું જણાય છે. આમાં ખબર પડતી નથી કે રાજા મને શું કરશે? અથવા કયા પ્રકારના મરણથી મને મારશે? તેથી આત્મઘાત કરીને મરવું એ જ વધારે સારું છે.” એ પ્રમાણે વિચાર કરી ઘરે આવીને તેણે ગળામાં ફાંસો નાંખ્યો. દેવના માહાત્મ્યથી તે પાશ તૂટી ગયો; એટલે વિષ ખાધું તે પણ અમૃત જેવું થઈ ગયું. ત્યારે તરવારથી પોતાનું મસ્તક કાપવાને આરંભ કર્યો. દેવે ખડ્ગની ધાર બાંધી લીધી. વળી અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવા તૈયાર થયો. તે અગ્નિ જળરૂપ થઈ ગયો. એ પ્રમાણે તેણે લીધેલા મરણના

સર્વ ઉપાયો તે દેવે વ્યર્થ કર્યાં. પછી પ્રગટ થઈને પોટ્ટિલાદેવ બોલ્યો કે ‘આ સઘળું મેં કર્યું’ છે. તું શા માટે આત્મઘાત કરે છે? ચારિત્ર અહણુ કર.’ તે સાંભળીને તેતલીપુત્ર પ્રધાને ચારિત્ર અહણુ કર્યું. રાજા આવીને તેના પગમાં પડ્યો. ઘણા કાળ પૃથ્વીપર વિહાર કરી, ચૌદ પૂર્વનો અભ્યાસ કરી, ઘાતિકર્મનો ક્ષય થવાથી કેવળજ્ઞાન પામી, તેતલીપુત્ર મુનિ મોક્ષે ગયા.

વિસયસુહરાગવસંઓ, ઘોરો ભાયાવિ ભાયરં હણુઇ ।

આહાવિઓ વહુથયં, જહુ બાહુબલિસ્સ ભરહવઈ ॥૧૪૭॥

અર્થ—“વિષયસુખનો જે રાગ તેના વશપણથી ઘોર કે (શસ્ત્રાદિ અહણુ કરેલા હોવાથી) ભયંકર એવો ભાઈ પણ ભાઈને હણુ છે. જેમ ભરતપતિ (ભરત ચક્રવર્તી) બાહુબલીના વધને માટે દોડયા હતા તેમ.” ૧૪૭. આ દૃષ્ટાંત પ્રથમ આવી ગયેલ છે.

બજ્જભવિ ઇદિયવિગાર—દોસનડિયા કરેઇ પઇપાવં ।

જહુ સો પએસિરાયા, સૂરિયકંતાઇ તહ વહિઓ ॥૧૪૮॥

અર્થ—“ઈંદ્રિયોના વિકાર સંબંધી દોષથી વિડંબિત થયેલી ભાર્યા પણ પતિહિંસારૂપ-પતિને મારી નાખવારૂપ પાપને કરે છે. જેમ તે પ્રદેશી રાજાને તેની સૂરિકાંતા નામની રાણીએ વિષ દેવા વિગેરે વડે મારી નાંખ્યો તેમ સમજવું.” ૧૪૮. આ સંબંધ પણ પૂર્વે આવી ગયેલ છે.

સાસયસુખખતરસી, નિયઅંગસમુલ્ભવેણુ પિયપુત્તો ।

જહુ સો સેણિયરાયા, કેણિયરન્ના ખયં નિઓ ॥૧૪૯॥

અર્થ—“હવે પુત્રના સ્નેહનું પણ વ્યર્થપણું બતાવે છે. જેમ શાશ્વત સુખ મેળવવાને ઉત્સુક એવો તે શ્રેણિક રાજા ભગવંતનાં

ગાથા—ભાતરં । આધાવિતો વધાર્થં । બાહુબલિસ્સ ।

ગાથા—પયપાવં । પતિપાપં—પતિહિંસારૂપં પાપં ।

ગાથા ૧૪૬—સાશ્વત્તસૌખ્યવરિત્તઃ

વચનમાં રક્ત અને ક્ષાયક સમક્રિતધારી તેને પોતાના અંગથી જ ઉત્પન્ન થયેલા અને ત્રિય-વહાલા એવા પુત્રે કૌણિક રાજાએ ક્ષય પમાડ્યો-વિનાશ પમાડ્યો તેમ.” ૧૪૭ અર્થાત્ પુત્રનો સ્નેહ પણ એવો વ્યર્થ સમજવો. અહીં કૌણિકરાજાનું દષ્ટાંત જાણવું.

કૌણિક રાજાનું દષ્ટાંત

શોભાયમાન ઘરેથી ભરપૂર અને નગરમાં પ્રસિદ્ધ એવા ઈન્દ્રિયજનોની શ્રેણીથી પૂર્ણ એવું રાજગૃહ નામે એક શહેર હતું. ત્યાં જિનભક્તિમાં રક્તચિત્તવાળો શ્રેણિક નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે શ્રેણિક રાજાને ઉત્તમશીલ અને લાવણ્યથી ભરપૂર સુંદર રૂપવાળી, અત્યંત પ્રીતિવાળી અને નિર્મળ ગૌર વર્ણવાળી ચિલ્લણા નામે પટ્ટરાણી હતી. શ્રેણિક રાજા સાથે પૂર્વ જન્મમાં જેણે વૈર બાંધ્યું છે અને જેણે પુષ્કળ તપ કર્યું છે એવો કોઈ જીવ છીપની અંદર જેમ મોતી ઉત્પન્ન થાય તેમ ચિલ્લણાના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયો. પછી ચિલ્લણાને ગર્ભના પ્રભાવથી ત્રીજે મહિને પોતાના પ્રાણનાથના હૃદયનું માંસ ખાવારૂપ અશુભ દોહદ ઉત્પન્ન થયો, તેથી તે ઘણી દુર્બળ થતી ગઈ. રાજાએ રાણીને દુર્બળતા સંબંધી આગ્રહપૂર્વક પૂછ્યું ત્યારે તેણે પોતાનો દુષ્ટ વિચાર જણાવ્યો. તે સાંભળી કામરાગ વડે રાજાએ તેને કહ્યું કે ‘હે કમલાક્ષી! તું જરા સ્વસ્થ થા.’ પછી રાજાએ તે વાત અલય કુમારને કરી. તેણે રાજાના હૃદય ઉપર અન્ય પ્રાણીનું માંસ ખાંધી, છરીથી તેને કાપીને રાણીને દોહદ પ્રપંચથી પૂર્ણ કર્યો, તે કૃશાંગીએ કંમે કરી પુત્રને જન્મ આપ્યો અને તે જીવતા પુત્રને અશોકવાડીમાં કોઈ વૃક્ષના મૂળમાં મૂક્યો. તે વાત દાસીમુખથી સાંભળીને રાજાએ સ્નેહવશે તે પુત્રને લઈ આવી પાછો રાણીને સોંપ્યો. રાજાએ હર્ષથી પ્રથમ તે પુત્રનું નામ અશોકચંદ્ર પાડ્યું. પરંતુ કુકડાએ તેની આંગળીને દંશ કર્યો હતો તેથી તે બાળક ઉક્ત દંશને લીધે કૌણિક નામથી ઓળખાવા લાગ્યો. તે આંગળીની વેદનાથી તે બાળક મોટેથી

રડવા લાગ્યો. તેથી રાજાએ તે આંગળી પોતાના મુખમાં રાખીને તેને સમાધિવાળો કર્યો. બાહ્યાવસ્થા વ્યતીત થતાં તેણે અન્ય રાજપુત્રીની સાથે પાણ્ડિગ્રહણ કર્યું અને તેની સાથે વિષયમુખ ભોગવવા લાગ્યો.

કોણિકને દેવસદૃશ હલ્લ અને વિહલ્લ નામના બે નાના ભાઈઓ થયા હતા. શ્રેણિક રાજાએ કુંડલ, હાર અને હસ્તી રૂપ દિવ્ય વસ્તુઓ પોતાના નાના પુત્ર હલ્લ વિહલ્લને આપી. તેથી ઈર્ષા ઉત્પન્ન થવાને લીધે કોણિકે પોતાના પિતાને કાષ્ટના પિજરામાં નાંખ્યો. અને પોતે રાજા થયો. પછી તે દરરોજ કોરડાના મારથી પિતાને પ્રહાર કરવા લાગ્યો. અન્યદા કોણિક રાજાની પત્ની પદ્માવતીએ એક સુંદર પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે પુત્ર બે વર્ષનો થયો ત્યારે કોણિક રાજા તેને પોતાના ખોળામાં બેસાડી પુત્રના મૂત્રથી મિશ્ર અન્ન ખાવા લાગ્યો. પુત્રના મોહને લીધે તેને જરા પણ જીગૃહ્સા ઉત્પન્ન થઈ નહિ. પછી તેણે પોતાની માતાની પાસે જઈ તે વાત કહીને પૂછ્યું કે ‘હિ માતા! મને આ પુત્ર કેવો પ્રિય છે?’ તે સાંભળીને માતાએ કહ્યું કે ‘હિ કૂરમતે! આ તારો તે શો સ્નેહ છે? તારા પિતાનો સ્નેહ પ્રથમ તારા ઉપર આ કરતાં પણ અત્યંત વિશેષ હતો.’ આ પ્રમાણે પોતાનું પૂર્વ વૃત્તાંત પોતાની માતાના મુખથી સાંભળીને પોતાના પિતાને કારાગ્રહમાં નાંખવા રૂપ પોતાના નિંદ્ય કર્મને નિંદતો સતો તે કુહાડો લઈને જલદી પજરાને ભાંગવા માટે ચાલ્યો. પોતાના પુત્રને એવી રીતે આવતો જોઈ ભયભ્રાન્ત બનેલા શ્રેણિક રાજા તાલપુટ વિષના પ્રયોગથી પોતાના આયુષ્યને પૂર્ણ કરી સમકિતના લાલથી અગાઉ ખાંધેલી પહેલી નરક પૃથ્વીને પ્રાપ્ત થયા, અર્થાત્ પહેલી નરકે ગયા. કોણિક રાજા પોતાના પિતાને મૃત્યુ પામેલા જોઈ અત્યંત દુઃખ કરવા લાગ્યો. તેણે પ્રેતવિધિ કરી. ત્યાર પછી તેના મુખ્ય સામંતોએ અનેક પ્રકારના પ્રયોગોથી કોણિક રાજાને શોકથી નિવૃત્ત કર્યો.

પછી પોતાની પ્રિયાથી પ્રેરિત થયેલા કૌણિક રાજાએ પેલી ત્રણે દિવ્ય વસ્તુની હલ્લ વિહલ્લની પાસે માગણી કરી. એટલે હલ્લ ને વિહલ્લ તે વસ્તુઓ તથા અન્ય સારભૂત પદાર્થો લઈને પોતાની માતાના પિતા ચેડા રાજા પાસે ગયા. બલથી ઉદ્ધત થયેલા અને અતિ અભિમાની કૌણિક રાજા ઘણું યુદ્ધો કરી પાપથી કરતા અનેક આરંભોમાં રક્ત થઈ આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને છઠ્ઠી નરકે ગયો.

એ પ્રમાણે પુત્રનો સ્નેહ પણ કૃત્રિમ છે, એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

લુદ્ધા સકળજાતુરિયા, સુહિણોવિ વિસંવયંતિ કયકળ્લ ।
જહ ચંદ્રગુત્તગુરુણા, પવ્વયઓ ધાયઓ રાયા ॥૧૫૦॥

અર્થ—“લુદ્ધ, પોતાનું કાર્ય કરવામાં ત્વરિત અને કરી લીધું છે પોતાનું કાર્ય જેણે એવા સ્વજનો—મિત્રો પણ વિપરીત બોલે છે—વિપરીત કરે પણ છે. જેમ ચંદ્રગુપ્ત રાજાના ગુરુ ચાણાક્ય નામના મંત્રીએ (પોતાનું કાર્ય થઈ ગયા પછી રાજ્યલુદ્ધપણાથી પોતાના મિત્ર એવા) પર્વત નામના રાજાનો ઘાત કર્યો.” ૧૫૦. અહીં ચાણાક્યનો સંબંધ જાણવો. ૪૫.

ચાણાક્યનું વૃત્તાંત

ચણક નામના ગામમાં ચણી નામે બ્રાહ્મણ વસતો હતો. તેને ચણેશ્વરી નામે સ્ત્રી હતી. બંને જૈન હતા અને જિનભક્તિમાં પ્રીતિવાળા હતા. એક દિવસ તેમને દ્વાંત સાથે પુત્ર જન્મ્યો. તેનું નામ ચાણાક્ય પાડ્યું. એ સમયે તેમને ઘેર સાધુઓ આવ્યા. એટલે તે બાળકને સાધુ મહારાજના ચરણમાં મૂકીને ચણી ભટ્ટે પૂછ્યું કે ‘હે ભગવન્! મારે ઘેર આ પુત્ર દ્વાંત સહિત જન્મ્યો છે તેનું શું કારણ? તેનું મહાત્મ્ય શું હશે? સાધુ મુનિરાજે કહ્યું કે ‘તે રાજા થશે.’ ત્યારે માતૃપિતાએ વિચાર કર્યો કે ‘આ

ગાથા ૧૫૦—પવ્વયઓ. ધાયઓ. સ્વજનોપિ. ચાણાક્યેન,

છોકરો લાંબા વખત સુધી રાજ્યમાં આસક્તિવાળો થવાથી જરૂર નરકે જશે.’ એવું જાણી તેઓએ પુત્રના દાંત ઘસી નાખ્યા પછી ફરીને મુનિને પૂછતાં મુનિરાજે કહ્યું કે ‘દાંત ઘસવાથી તે કોઈ રાજાનો મંત્રી થશે અને કોઈને અચ્ચેસર કરીને પોતે રાજ્યપાલન કરશે.’ પછી ચાણાક્ય કેટલેક કાળે મોટો થવાથી, સર્વ વિદ્યામાં કુશળ થયો. યૌવનાવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં ઉત્તમ દ્વિજપુત્રીની સાથે પાણ્ડિત્યહુષ્કરી સાંસારિક સુખ ભોગવવા લાગ્યો. એક દિવસ ચાણાક્યની પત્ની પોતાના ભાઈના લગ્નપ્રસંગે પિતાને ઘેર ગઈ, પરંતુ સામાન્ય વેષવાળીને ધનરહિત હોવાથી પિતાને ઘેર પણ તેને યોગ્ય સન્માન મળ્યું નહિ. તેની બીજી બહેનો ત્યાં આવેલી હતી. તેઓએ ઘણાં ઘરેણાં અને સુંદર કપડાં ધારણ કરેલાં હોવાથી ભાઈએ તેમને બહુ સન્માન આપ્યું. ‘અહો! આ જગતનું મૂળ કારણ ધન જ છે. કહ્યું છે કે-

જાતિર્યાતુ રસાતલં ગુણુગણુસ્તસ્યાપ્યધો ગચ્છતાં ।
શીલં શૈલતટાત્પતત્વભિજનઃ સંદઘ્વતાં વહિના ॥
શૌર્યે વૈરિણિ વજ્રમાશુ નિપતત્વર્યોઽસ્તુ નઃ કેવલં ।
યેનૈકેને વિના ગુણાસ્તૃણુલવપ્રાયાઃ સમસ્તા ઈમે ॥

“જાતિ રસાતલમાં જાઓ અને ગુણુસમૂહ તેથી પણ નીચે જાઓ, શીલ પર્વતના શિખર ઉપરથી નીચે પડો, સર્ગાવહાલાં અગ્નિથી બળી જાઓ, શૂરવીરપણા ઉપર જલદી વજ્ર પડો, પરંતુ અમને માત્ર ધન મળે; કેમકે એક ધન વિના આ સમગ્ર ગુણા તૃણુવત્ જેવા છે.”

બીજી બહેનોને તેનો ભાઈ સઘળાં કાર્યો વિગેરેમાં પણ પૂછે છે, પરંતુ ચાણાક્યની પત્ની જે પોતાની બેન તેની તો સામું પણ બેતો નથી; તેથી તે ખેદ કરતી સતી ઘરને ખૂણે બેસીને વિચારે છે કે ‘મારા ધનરહિત જીવનને ઘિક્કાર છે! કારણ કે સગા ભાઈએ પણ તે કારણથી પંક્તિભેદ કર્યો.’ પછી વિવાહનું

કાર્ય સમાપ્ત થયે ખિન્ન મને તે પોતાને ઘેર આવી. ચાણાકયે પૂછ્યું કે 'તુ ઉદ્દેગ મનવાળી કેમ જણાય છે?' એટલે તેણે સઘળું બ્રાતૃસ્વરૂપ નિવેદન કર્યું. તે સાંભળી ચાણાકયે મનમાં વિચાર કર્યો કે 'નિર્ધન એવી મારી સ્ત્રીને તેના સગા ભાઈએ પણ આદર આપ્યો નહિ; તેથી હું ધન મેળવીને મારી સ્ત્રીને મનોરથ પૂર્ણ કરીશ.' એમ ચિંતવી તે પરદેશ આલ્યો. ફરતાં ફરતાં પાટલીપુર નગરમાં નંદ રાજાને યાચવા માટે ગયો. ત્યાં રાજસભામાં રાજાનું મુખ્ય આસન હતું તેના ઉપર જઈને બેઠો. દાસીએ કહ્યું કે 'હે બ્રાહ્મણ! આ રાજાનું ભદ્રાસન છોડીને અન્ય આસન ઉપર બેસો.' ત્યારે ચાણાકયે કહ્યું કે 'તે અન્ય આસન ઉપર મારું કમડલ રહેશે.' એ પ્રમાણે કહી તેણે તેના ઉપર પોતાનું કમડલ મૂક્યું પછી દાસીએ ત્રીજું આસન બતાવ્યું. ત્યારે ચાણાકયે કહ્યું કે 'તે આસન ઉપર મારો હંડ રહેશે.' એમ કહી ત્યાં હંડ મૂક્યો. ત્યારે દાસીએ ચોથું આસન બતાવ્યું. ત્યાં તેણે માળા મૂકી ત્યારે દાસીએ પાંચમું આસન બતાવ્યું. ત્યાં તેણે યજ્ઞોપવીત મૂક્યું. એ પ્રમાણે તેણે પાંચે આસનો રોક્યાં, ત્યારે કેપિત થયેલી દાસીએ કહ્યું કે 'અરે! તુ કોઈ મોટો ધૃષ્ટ દેખાય છે. કારણ કે પ્રથમનું ભદ્રાસન તું છોડતો નથી ને નવાં નવાં આસનો રોકે છે.' પછી દાસીએ તેને પાદપ્રહાર કર્યો. તેથી પાદપ્રહાર કરાયેલા સર્પની માફક ક્રોધથી ઊભો થઈને તે બોલ્યો કે 'દુષ્ટ આકરડી! તું અત્યારે મારી અવગણના કરે છે. પરંતુ જ્યારે પરંપરાથી આવેલા નંદના રાજ્યને ઉખેડી નાંખી આ સ્થાને નવીન રાજાને બેસાડું ત્યારે જ મારું નામ ચાણાકય ખરું.' એ પ્રમાણે કહી નગરની બહાર નીકળી મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે 'પ્રથમ સાધુ મુનિરાજે મારી બાબતમાં કહ્યું છે કે 'આ બાબત બિંબાંતરિત' રાજા થશે.' માટે હું રાજા થવા લાયક કોઈ પુરુષને શોધી કાઢું' એ પ્રમાણે વિચારી ઘણાં ગામોને નગરો બનેતા બેતા

૧ નામધારક કોઈ રાજાની નીચે પૂર્ણ સત્તાધારી તરીકે થયું તે.

નંદ રાજના મયૂરપાલકના ગામમાં આવ્યો, અને સન્યાસીના વેષે ભિક્ષા અર્થે ફરવા લાગ્યો. ત્યાં મયૂરપાલકની સ્ત્રીને ગર્ભમાં માહાત્મ્યથી ત્રીજે મહિને ચંદ્રપાન કરવાનો દોહદ થયો છે. તે દોહદ કેઈ પણ ઉપાયથી પૂર્ણ થવાનું અશક્ય ધારી તે પોતાના ભર્તારને કહેતી નથી. અને દિવસે દિવસે દુર્બલ થતી જાય છે. પછી તેના ભર્તારે તેને આગ્રહથી પૂછ્યું એટલે તેણે યથાર્થ હકીકત જણાવી. મયૂરપાલક પણ ચાણાક્યને જોઈ દોહદને પૂર્ણ કરવાનો ઉપાય તેને પૂછવા લાગ્યો. ત્યારે ચાણાક્યે તેને કહ્યું કે ‘જે એ ગર્ભમાં રહેલો પુત્ર મને આપો તો આ દોહદ પૂર્ણ કરવાનો ઉપાય હું કરું’, નહિ તો દોહદ પૂર્ણ કર્યા સિવાય સ્ત્રીનો અને ગર્ભનો—ખંનેનો વિનાશ થશે.’ એ પ્રમાણે સાંભળી પંચની સમક્ષ પુત્ર આપવાનું કબુલ કર્યું. એટલે ચાણાક્યે એક ઘાસનું ઘર બનાવ્યું અને તેના ઉપર એક છિદ્ર રાખ્યું. એક માણસને કમે-કમે છિદ્ર ઢાંકવા માટે એક ઢાંકણું આપી તે ઘર ઉપર રાખ્યો અને ઘરની અંદર ગર્ભવતી સ્ત્રીને રાખી. પછી જ્યારે પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર અર્ધ રાત્રિએ આકાશના મધ્ય ભાગમાં આવ્યો ત્યારે દૂધની ભરેલી થાળી લઈ તે સ્ત્રીની આગળ મૂકી, અને તે થાળીમાં ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ પડ્યું ત્યારે ચાણાક્યે કહ્યું કે ‘હે ભાગ્યવતી ! તારા ભાગ્યથી આ ચંદ્ર અત્ર આવ્યો છે, તેથી હર્ષિત થઈ તેનું પાન કર.’ એ પ્રમાણે કહેતાં તેણે ચંદ્રનું પાન કરવાની શરૂઆત કરી. જેમ જેમ તે દૂધનું પાન કરતી હતી તેમ તેમ છાપરા ઉપર રહેલો માણસ પેલા ઢાંકણવતી છિદ્રને ઢાંકતો હતો. થાળીની અંદર રહેલા પ્રતિબિંબિત ચંદ્રનું સંપૂર્ણ પાન થયું એટલે પેલું છિદ્ર પણ પૂર્ણ ઢાંકાઈ ગયું. તેનો દોહદ પૂર્ણ થયો. કારણ કે તે સમગ્ર કે ‘મેં ચંદ્રનું પાન કર્યું’. એ પ્રમાણે તેનો દોહદ પૂર્ણ કરી ‘આ ગર્ભ રાજ્યનો અધિપતિ થશે’ એમ નિશ્ચય કરી ચાણાક્ય ધાતુવિદ્યા શિખવાને માટે દેશાંતર ગયો.

દેશાંતર કરતાં કેટલેક કાળે ચાણાક્યે સ્વર્ણસિદ્ધિ મેળવી.

અહીં પેલી બાઈએ પુત્ર પ્રસવ્યો, તેનું 'ચંદ્રગુપ્ત' નામ પાડ્યું. અનુક્રમે તે આઠ વર્ષનો થયો. તે ગામમાં સરખી વચના બાળકો સાથે ક્રીડા કરે છે; તેમાં પોતે રાજા થાય છે અને કોઈને ગામ આપે છે, કોઈને દેશ આપે છે અને કોઈને કિલ્લાનું અધિપતિ-પણું આપે છે. તેવા વખતમાં ચાણાક્યે પણ ત્યાં આવીને તે જોયું, અને તેની પાસે ચાચના કરી કે 'હે રાજન્! સઘળાઓને જ્યારે તું મનવાંછિત આપે છે ત્યારે મને પણ કાંઈક વાંછિત આપ.' ત્યારે ચંદ્રગુપ્ત બોલ્યો કે 'આ સઘળી ગાયો હું તને આપું છું તે તું ગ્રહણ કર.' એ પ્રમાણે સાંભળીને ચાણાક્ય બોલ્યો કે 'આ બધી પારકી ગાયો છે તે મારાથી કેમ લઈ શકાય?' ત્યારે ચંદ્રગુપ્તે કહ્યું કે 'જે સમર્થ હોય તેની જ આ પૃથ્વી છે. ત્યારે ચાણાક્યે છોકરાઓને પૂછ્યું કે 'આ બાળક કોનો છે?' બાળકોએ કહ્યું કે 'એક પરિત્રાજકને આપેલો અને ચંદ્રપાનના દોહદ્ધથી ઉત્પન્ન થયેલો ચંદ્રગુપ્ત નામના આ બાળક છે.' એ સાંભળીને ચાણાક્યે ચંદ્રગુપ્તને કહ્યું કે 'હે વત્સ! જો તારે રાજ્યની ઇચ્છા હોય તો મારી સાથે ચાલ, હું તને રાજ્ય મેળવી આપીશ.' એ પ્રમાણે કહી ચંદ્રગુપ્તને સાથે લઈ ચાલ્યો. અનુક્રમે ધાતુ વિદ્યાવડે ધન ઉત્પન્ન કરી થોડું સૈન્ય મેળવી પાટલીપુરને ઘેરો ઘાલ્યો. નંદરાજએ પોતાના મોટા સૈન્યથી તે સૈન્યને પરાજિત કર્યું, તેથી ચાણાક્ય ચંદ્રગુપ્તને લઈને નાસી ગયો. નંદરાજએ તેને પકડવાને પાછળ સૈન્ય મોકલ્યું. તેમાંનો એક સ્વાર નજીક આવી પહોંચ્યો, ત્યારે ચંદ્રગુપ્તને સરોવરમાં રાખીને ચાણાક્ય પોતે ધ્યાન ધરી યોગી થઈને બેઠો. તે વખતે તે સ્વારે આવીને પૂછ્યું કે 'હે યોગીશ્વર! નંદરાજના વૈરી ચંદ્રગુપ્તને જતાં તમે જોયો છે.?' ચાણાક્યે આંગળીની સંજ્ઞાથી સરોવરમાં રહેલા ચંદ્રગુપ્તને બતાવ્યો. તેને પકડવાને માટે ઘોડા ઉપરથી ઉતરીને તે સ્વાર લુગડાં ને શસ્ત્રો ઉતારી જળમાં પ્રવેશ કરે છે તેવામાં ચાણાક્યે ઉઠીને તે સ્વારનું મસ્તક તેના જ ખડ્ગથી છેદી

નાંખ્યું. પછી ચંદ્રગુપ્તને બોલાવીને તેના ઘોડા ઉપર બેસાડીને તેઓ આગળ ચાલ્યા. માર્ગમાં ચાણાક્યે ચંદ્રગુપ્તને પૂછ્યું કે 'હે વત્સ ! મેં જ્યારે તને અંગુલિ સંજ્ઞાથી ખતાવ્યો ત્યારે તને શો વિચાર આવ્યો ? ચંદ્રગુપ્તે કહ્યું કે 'હે તાત ! મેં વિચાર્યું કે આપે જે ક્યું હશે તે વ્યાજબીજ ક્યું હશે.' એ પ્રમાણે સાંભળીને ચાણાક્યે ચિંતવ્યું કે 'આ ચંદ્રગુપ્ત સુશિષ્યને જેઠે આજ્ઞાકિત થશે.'

ચાણાક્ય અને ચંદ્રગુપ્ત એ પ્રમાણે વાતચીત કરતાં ચાલ્યા જતા હતા, તેવામાં એક બીજો સ્વાર તેઓની પાછળ આવ્યો. ફરીથી પણ ચંદ્રગુપ્તને સરોવરમાં રાખીને લૂગડાં ઘોતા ઘોળીને ભય દેખાડી નસાડી મૂકીને ચાણાક્ય પોતે ઘોબી બની લૂગડાં ઘોવા લાગ્યો. એ વખતે ઘોડેસ્વારે આવીને પૂછ્યું કે ચંદ્રગુપ્ત ક્યાં છે ?' ત્યારે ચાણાક્યે પૂર્વવત્ અંગુલિસંજ્ઞાથી તેને તળાવમાં ખતાવ્યો અને પ્રથમ પ્રમાણે તેનું પણ માથું કાપી નાખ્યું. પછી બંને જણુ બેઉ ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ આગળ ચાલ્યા. મધ્યાહ્ને ચંદ્રગુપ્તને ભૂખ લાગી. ત્યારે ચંદ્રગુપ્તને ગામની બહાર રાખી ચાણાક્ય ગામમાં આવ્યો, તે વખતે તેની સામે દહીંભાત ખાઈને આવતો બ્રાહ્મણ મળ્યો. ચાણાક્યે પૂછ્યું કે 'અરે ભટજી ! આપે શું ભોજન લીધું છે ?' તેણે કહ્યું કે 'મેં દહીંભાત ખાધા છે.' પછી ચાણાક્યે વિચાર કર્યો કે 'ગામમાં ભિક્ષાને માટે ફરતાં મને ઘણી વાર લાગશે, તેથી નંદ રાજના પાછળ આવતાં ચોદ્દાઓ વખતે ચંદ્રગુપ્તને પકડીને મારી નાંખે; માટે આ બ્રાહ્મણનું પેટ ચીરી દહીંભાતનો પડીયો ભરીને લઈ જઈ.' એમ વિચારી તે પ્રમાણે કરી તે કરંબાવડે ચંદ્રગુપ્તને જમાડીને સંધ્યા સમયે કોઈક ગામે પહોંચ્યા. ત્યાં ભિક્ષા અર્થે ભિક્ષુકવેષે કોઈ એક વૃદ્ધ સ્ત્રીને ઘેર ગયા. તે અવસરે તે વૃદ્ધાએ પોતાનાં બાળકોને ઉની રાખ પીરસેલી હતી, તેમાંથી એક બાળક થાળીના મધ્ય ભાગમાં હાથ નાંખવાથી બચ્યો ને રડવા લાગ્યો. ત્યારે વૃદ્ધાએ

કહ્યું કે 'તને ઘિંકાર છે ! તું પણ ચાણાક્યની પેઠે શા માટે મૂર્ખ થાય છે?' તે વચનો સાંભળીને ચાણાક્યે તે બાઈને પૂછ્યું કે 'હે માતા ! ચાણાક્ય કેવી રીતે મૂર્ખ થયો તે ખાત કહો.' તેણે કહ્યું કે સાંભળ- 'આગળનાં પાછળનાં ને પડખે આવેલા ગામો ને નગરોને સાધ્યા સિવાય ચાણાક્ય પહેલો જ પાટલી-પુત્ર ગયો એટલે તે હાર્યોને લાગી જવું પડ્યું. તેવી રીતે આ મારો પુત્ર પણ બાબુમાં રહેલી ઠંડી રાખને છોડીને મધ્યમાં રહેલી ઉની રાખમાં હાથ નાંખવાથી દાબ્યો, તેથી રૂવે છે.' પછી તે વૃદ્ધાએ આપેલો ઉપદેશ મનમાં યાદ રાખીને ચાણાક્ય હિમાલય તરફ ગયો. ત્યાં તેણે 'પર્વત' નામના રાજાની સાથે મૈત્રી કરી. કેટલાક દિવસ ગયા પછી પર્વત રાજાને અધુરું રાજ્ય આપવું કબુલ કરી મોટું સૈન્ય મેળવી આસપાસના અનેક દેશોને સાધીને પછી ચાણાક્ય પાટલીપુત્ર આવ્યો. નંદરાજાની સાથે મોટું યુદ્ધ થયું. તેમાં નંદરાજા હાર્યો. તેથી તેણે ધર્મદ્વાર માગી લીધું, એટલે પોતાને નીકળી જવાનો રસ્તો આપવાની યાચના કરી. ચાણાક્યે તે વાત સ્વીકારી તેથી તે રથમાં બેસી પોતાની સ્ત્રી, પુત્રી અને થોડું સારભૂત દ્રવ્ય લઈ નગર બહાર નીકળી ગયો.

તે વખતે રથમાં બેઠેલી નંદરાજાની પુત્રી નગરમાં પ્રવેશ કરતાં અંદ્રગુપ્તનું લાવણ્ય જોઈ મોહ પામી. નંદરાજાએ તે જાણ્યું, એટલે અંદ્રગુપ્ત ઉપર પુત્રીનો સ્નેહ જોઈ નંદરાજાએ તેને પોતાના રથમાંથી ઉતારી મૂકી. તે તરત જ અંદ્રગુપ્તના રથ ઉપર ચઢી ગઈ. તે વખતે રથના નવ આરા લાંગી ગયા. તે જોઈ અંદ્રગુપ્તે ચાણાક્યને કહ્યું કે 'હે પિતાજી ! નગરપ્રવેશ વખતે આ અપ-શુકન થાય છે.' ચાણાક્યે કહ્યું કે 'હે વત્સ ! આ શુભ શુકન છે, કારણ કે રથના નવ આરા લાંગ્યા છે તેથી તારું રાજ્ય નવ પુરુષ સુધી (નવ પેઠા સુધી) સ્થિર થશે.' પછી નગરમાં આવી અંદ્રગુપ્તે નંદરાજાની પુત્રી સાથે પાણિથહણ કર્યું.

નંદરાજ રાજ્યમહેલની અંદર એક રૂપવતી વિષકન્યા મૂકી ગયો હતો. તેને ચાણાક્યે અનુમાનથી દોષવડે દુષિત જાણીને પર્વત રાજાની સાથે પરણાવી. તેના અંગના સ્પર્શથી પર્વત રાજાનું શરીર વિષવ્યાપ્ત થઈ ગયું. તે વખતે ચંદ્રગુપ્તે કહ્યું કે ‘આ પર્વત રાજાની સહાયથી આપણે રાજ્ય મેળવ્યું છે અને આ મિત્ર મરી જાય છે, માટે તેની ચિકિત્સા કરવી જોઈએ.’ ચાણાક્યે કહ્યું કે ‘ચિકિત્સા કરવાથી સચું’, ઔષધ વિના વ્યાધિ જાય છે.’ આ પ્રમાણે કાર્ય સાધી મરતા મિત્ર પ્રત્યે તદ્દન બેદરકારી બતાવી. તેથી મિત્રસ્નેહ પણ કૃત્રિમ છે, એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

નિયયાવિ નિયયકળ્લે, વિસંવયંતંમિ હુંતિ ખરકરસા ।

જહ રામ સુભુમકઓ, બંભ ખત્તરસ આસિ ખઓ ॥૧૫૧॥

અર્થ—“ પોતાના સ્વજનો પણ પોતાનું કાર્ય વિઘટમાન થયે સતે અર્થાત્ ધાર્યા પ્રમાણે સિદ્ધ નહિ થયે સતે ખર કેં રૌદ્ર કર્મના કરનારા અને ફરસ કેં કર્કશ વચનો બોલનારા થાય છે. જેમ રામ તે ફરસુરામ અને સુભૂમ ચક્રવર્તીનો કરેલો પ્રાહ્મણો અને ક્ષત્રિયોનો ક્ષય થયો તેમ.” ૧૫૧. પરશુરામે સાત વખત નિઃક્ષત્રી પૃથ્વી કરી, ને સુભૂમે એકવીશ વખત અપ્રાહ્મણી પૃથ્વી કરી. પોતાના કાર્યની સિદ્ધિને માટે સ્વજન-સ્નેહ પણ વ્યર્થ છે. અહીં પરશુરામ ને સુભૂમનો સંબંધ જાણવો. ૪૬

પરશુરામ અને સુભૂમની કથા

સુધર્મા નામના દેવલોકમાં વિદ્યાનર અને ધન્વંતરિ નામના એ મિત્રદેવો હતા. પહેલો જૈન હતો અને બીજો તાપસભક્ત હતો. તેઓ પરસ્પર ધર્માવાર્તા કરતા સતા પોતપોતાના ધર્મને વખાણતા તેનો નિર્ણય કરવા માટે ધર્મની પરીક્ષા કરવાના હેતુથી તેઓ

ગાથા ૧૫૧—નિયકળ્લે—નિયયકળ્લે, રકરકરસા. સુભુમ. રામ—પરશુરામ.

મૃત્યુલોકમાં આવ્યા. તે સમયે મિથિલા નગરીનો રાજા પદ્મરથ રાજ્ય છોડીને શ્રીવાસુપૂજ્ય મુનિની પાસે ચારિત્ર અહણુ કરવાને જતો હતો. નવીન ભાવચારિત્રવાળા તેને જોઈને જૈનદેવે કહ્યું કે ‘પ્રથમ આપણે આની પરીક્ષા કરીએ પછી તમારા તપાસની પરીક્ષા કરીશું.’ પછી ભિક્ષાને માટે અટન કરતા તે નવીન ભાવચારિત્રીને અનેક પ્રકારની ઉત્તમ રસવતી ખતાવી, પણ તે ભાવસાધુ સત્વથી ચલિત થયા નહિ. પછી ખીજી શેરીમાં જતાં તેના માર્ગમાં ચારે તરફ દેડકીઓ વિકુર્વા અને ખીજે રસ્તે કાંટા વેર્યાં. પદ્મરથ ભાવ-મુનિ મંડુકીવાળો માર્ગ તજી દઈ કાંટાવાળા રસ્તે ચાલ્યા. તે વખતે કાંટા પગમાં ભોંકાવાથી લોહીની ધારા તડેવા લાગી અને અત્યંત વેદના થવા લાગી. પરંતુ તેઓ જરા પણ ખિન્ન થયા નહિ. તેમજ ઈર્ષ્યાસમિતિથી ચાલતાં લેશમાત્ર પણ ક્ષોભ પામ્યા નહિ. પછી ત્રીજી વાર દેવે નિમિત્તિયે થઈ હાથ જોડી વિનય પૂર્વક કહ્યું કે “હે ભગવન્! તમે દીક્ષા લેવાને જાઓ છો, પણ હું નિમિત્તના પ્રભાવથી જાણું છું કે તમારું આયુષ્ય હજી લાંબું છે અને તમને યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ છે તો હમણા રાજ્યમાં રહી વિવિધ પ્રકારનાં ભોગ ભોગવો, પછી વૃદ્ધાવસ્થામાં ચારિત્ર અહણુ કરજો; કારણ કે તે વધારે સારું છે. વળી આ સરસ વિષયોનો સ્વાદ ક્યાં અને રેતીના કોળીઆ જેવો આ વિરસ યોગમાર્ગ ક્યાં? ત્યારે ભાવ સાધુએ કહ્યું કે ‘હે ભવ્ય! જો મારું આયુષ્ય લાંબું હોય તો વધારે સારું, હું ઘણા દિવસ સુધી ચારિત્ર પાળીશ, જેથી મને મોટો લાભ થશે. વળી ધર્મ સંબંધી ઉદ્યમ તો યુવાવસ્થામાં જ કરવો જોઈએ. આગમમાં પણ કહ્યું છે કે—

જરા જવં ન પીડેઈ, વાહી જવ ન વટ્ટઈ ।

જવિંદિઆ ન હાયંતિ, તાવ સેયં સમાયરે ॥

“જ્યાં સુધી જરા પીડા કરે નહિ, જ્યાં સુધી કોઈ પ્રકારનો વ્યાધિ થાય નહિ, અને જ્યાં સુધી ઈંદ્રિયો હાનિ પામે નહિ

ત્યાં સુધીમાં ધર્મ આચરવો.” વૃદ્ધાવસ્થામાં ઘસ્ટ થયેલો મનુષ્ય ઇદ્રિયો નિર્બળ થવાથી ધર્મકરણીમાં ઉદ્ભવ કેવી રીતે કરી શકે ?” કહ્યું છે કે-

દંતૈરુચ્ચલિતં ધિયા તરલિતં પાણ્યંઘ્રિણા કંપિતં ।
દગ્ધ્યાં કુદ્મુમડલિતં ખલેન લુલિતં રૂપશ્રિયા પ્રોષિતમ્ ॥
પ્રાપ્તાયા યમભૂપતેરિહમહાઘાટયા જરાયાભિયં ।
તૃણ્યા કેવલમેકકૈવ સુભટી ઉત્પત્તને નૃત્યતિ ॥

‘ યમ રાજાની મોટી ઘાડરૂપ આ વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં કાંત હાલે છે, બુદ્ધિ નષ્ટ થાય છે, હાથપગ કંપે છે. નજર ક્ષીણ થાય છે, વળ જતું રહે છે અને રૂપ તથા લાવણ્ય ચાલ્યું જાય છે, માત્ર તૃણ્યા એકલી જ સુભટનું આચરણ કરતી સતી હૃદયરૂપી નગરમાં નૃત્ય કરી રહે છે.’”

આ પ્રમાણે તે લાવણ્યની દૃઢતા જોઈ ખંને દેવ ખુશી થયા અને પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. પછી જૈનદેવે તાપસદેવને કહ્યું કે ‘ જૈનોનું સ્વરૂપ જોયું ? હવે આપણે તાપસની પરીક્ષા કરીએ.’ એ પ્રમાણે કહી તેઓ વનમાં ગયા. ત્યાં તેઓએ એક જટાધારી વૃદ્ધ, તીવ્ર તપ કરતો અને ધ્યાનમાં આરૂઢ થયેલો યમદક્ષિ નામનો તાપસ જોયો. તેની પરીક્ષા કરવા માટે તે દેવો ચકલા ચકલીનું રૂપ ધારણ કરી તેની દાઢીની અંદર માળો બાંધીને રહ્યા. પછી ચકળો મનુષ્યવાણીથી બોલ્યો કે ‘ હે બાલા ! તું અત્ર સુખથી રહે હું હિમાલય પર્વતે જઈને આવું છું.’ ત્યારે ચકલીએ કહ્યું કે ‘ હે પ્રાણનાથ ! હું તમને જવા દઈશ નહિ; કારણ કે તમે પુરુષો જ્યાં જાઓ છો. ત્યાં લુપ્થ થઈ જાઓ છે. જો તમે પાછા ન આવો તો મારી શી ગતિ થાય ? હું અબળા એકલી અહીં કેમ રહી શકું ? તમારો વિયોગ મારાથી કેવી રીતે સહન થઈ શકે ?’ તે સાંભળી ચકલાએ કહ્યું કે ‘ હે બાળા ! તું શા માટે કઠ્ઠાચડ કરે છે ? હું જલદી

આવીશ. જો હું આવું નહિ તો મને બ્રાહ્મણની, સ્ત્રીની, બાળકની ને ગાયની હત્યાનું પાપ લાગે.’ ત્યારે ચકલીએ કહ્યું કે ‘હું સોગનો માનતી નથી. પણ જો તમે ન આવો તો યમદક્ષિ તાપસનું પાપ મસ્તક ઉપર ધારણ કરે તો હું તમને જવા દઉં.’ ત્યારે ચકલો બોલ્યો કે ‘તું એમ બોલ નહિ. એનું પાપ કોણ અંગીકાર કરે? એ વચનો સાંભળીને યમદક્ષિ ધ્યાનથી ચળિત થયો અને ક્રોધવશ થઈ ચકલા ચકલીને પકડી કહેવા લાગ્યો કે ‘મારું શું એટલું બધું પાપ છે?’ ચકલીએ કહ્યું કે ‘હે મુનિ! ક્રોધ કરો નહિ. આપનાં ધર્મશાસ્ત્ર જુઓ. કારણ કે—

અપુત્રસ્ય ગતિર્નાસ્તિ, સ્વર્ગો નૈવ ચ નૈવ ચ ।
તસ્માત્ પુત્રમુખં દૃષ્ટ્વા, સ્વર્ગો ગચ્છંતિ માનવાઃ ॥

“પુત્ર વિનાના માણસની સદગતિ થતી નથી, અને સ્વર્ગમાં તો તેની ગતિ છે જ નહિ. તેથી માણસો પુત્રનું મુખ જોઈને સ્વર્ગમાં જાય છે.”

તમે પુત્રરહિત છો તો તમારી શુભ ગતિ કેવી રીતે થાય? તેથી તમારું પાતક મોટું છે.’ એ પ્રમાણે કહી પરીક્ષા કરીને દેવો પોતાને સ્થાને ગયા, અને મિથ્યાદષ્ટિ દેવ હતો તે પણ પરમ જૈન થયો.

તેમના ગયા પછી યમદક્ષિ પણ પક્ષિના મુખનાં વચનો સાંભળી વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘એમણે કહી તે બાબત ખરી છે, તેથી કોઈ સ્ત્રીની સાથે પાણિગ્રહણ કરી પુત્ર ઉત્પન્ન કરું તો મારી શુભ ગતિ થાય.’ એ પ્રમાણે વિચાર કરી કોષ્ટક નગરના રાજા જિતશત્રુ સમીપે જઈ એક કન્યા માગી. ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે ‘મારું સૌ પુત્રીઓ છે, તેઓમાંથી જે તમને પસંદ કરે તે કન્યા તમે ગ્રહણ કરો.’ તે સાંભળીને યમદક્ષિ અંતઃપુરમાં આવ્યો. ત્યાં રહેલી સર્વે કન્યાઓએ જટાધારી, દુર્બળ, મળથી મૂલીન ગાત્રાવાળા અને વિપરીત રૂપવાળા યમદક્ષિને જોઈને

શુશ્રુકાર કર્યો (થુંકી), તેથી તેણે ક્રોધવશ થઈને તે સર્વ કન્યાઓને કુળ્લ કરી નાંખી. પાછા વળતાં તેણે મહેલના આંગણામાં ધૂલમાં રમતી એક રાજપુત્રીને જોઈ, તેને તેણે બીજોઈ બતાવ્યું; એટલે તે લેવાને તેણે લાંબો હાથ કર્યો, તેથી તાપસે રાજા પાસે જઈને કહ્યું કે ‘આ કન્યા મને ઈચ્છે છે.’ એમ કહીને તેને ગ્રહણ કરી. ભય પામેલા રાજાએ હજાર ગાંભીને કેટલાક દાસદાસીઓ સહિત તે પુત્રી તેને આપી; તેથી પ્રસન્ન થયેલા ઋષિએ શેષ રહેલી પોતાના તપની શક્તિથી પેલી સર્વ કુળ્લ રાજપુત્રીઓને સારી કરી. એ પ્રમાણે સર્વ તપને ખપાવી રેણુકા બાલાને લઈને તે વનમાં આવ્યો. ત્યાં એક ઝુપડી બનાવીને તેઓ રહ્યા.

અનુક્રમે રેણુકા યૌવનવતી થઈ, એટલે તેની સાથે તેણે પાણિગ્રહણ કર્યું. પ્રથમ ઋતુકાલે યમહર્ષિએ રેણુકાને કહ્યું કે ‘હે સુલોચના! સાંભળ. તારે માટે એક ચરૂ મંત્રીને તને આપું છું, તે ખાવાથી તને એક સુંદર પુત્ર થશે.’ ત્યારે રેણુકાએ કહ્યું કે ‘હે સ્વામિન! બે ચરૂ મંત્રી આપો કે જેમાંના એક ચરૂથી બ્રાહ્મણપુત્ર થાય અને બીજાથી ક્ષત્રિયપુત્ર થાય. હું ક્ષત્રિયચરૂ હસ્તિનાપુરના રાજા અનંતવીર્યની સ્ત્રી મારી બેન અનંગસેનાને આપીશ અને બ્રાહ્મણચરૂ હું ખાઈશ.’ એ પ્રમાણે રેણુકાના કહેવાથી યમહર્ષિએ બે ચરૂ મંત્રી પોતાની સ્ત્રીને આપ્યા. પછી રેણુકાએ વિચાર કર્યો કે ‘મારો પુત્ર શૂરવીર થાય તો સારૂ.’ એમ વિચારી તેણે ક્ષત્રિયચરૂનું ભક્ષણ કર્યું અને બ્રાહ્મણચરૂ તેની બેન અનંગસેનાને મોકલ્યો. તેણે તે ખાધો. તેને એક પુત્ર થયો તેનું નામ કીર્તિવીર્ય પાડયું, રેણુકાને પુત્ર થયો તેનું નામ રામ પાડવામાં આવ્યું.

રામ યુવાન થયો એવામાં અતિસારના રોગથી પીડિત એક વિદ્યાધર તે આશ્રમમાં આવ્યો, રામે તેનો સત્કાર કર્યો અને

સોધના પ્રયોગથી તેને સ્વસ્થ કર્યો, તેથી તે વિદ્યાધરે પ્રસન્ન થઈને રામને પરશુવિદ્યા આપી. તેણે પરશુવિદ્યા સાધી, તેથી તે પરશુરામના નામથી પ્રસિદ્ધ થયો. પછી દેવતાથી અધિષ્ઠિત થયેલી પરશુ (કુહાડી) ને લઈને અજબ એવો તે જ્યાં ત્યાં ફરવા ગયો.

અન્યદા પરશુરામની માતા રેણુકા હસ્તીનાપુરમાં પોતાની જાતને મળવા અર્થે ગઈ. ત્યાં પોતાની ઝેનના પતિ અનંતવીર્યની સાથે સંબંધ થવાથી તેને ગર્ભ રહ્યો. અનુક્રમે તેને પુત્ર થયો. પછી પુત્ર સહિત રેણુકાને યમદક્ષિણે પોતાના આશ્રમમાં આણી પરશુરામે માતાનું દુષ્કરિત જાણી પોતાની પુત્રવતી માતાને મારી પાંખી આ ખબર અનંતવીર્યને પડવાથી તેણે ત્યાં આવી યમદક્ષિણા આશ્રમને ભાંગી નાંખ્યો. તેથી ક્રોધિત થયેલા પરશુરામે પરશુથી અનંતવીર્યનું મસ્તક છેદી નાંખ્યું. પછી તેનો પુત્ર કીર્તિવિર્ય રાજ્યાધિકારી થયો. તેણે પિતાનું વેર વાળવા માટે પરશુરામના પિતા યમદક્ષિણે મારી નાંખ્યો. તેથી પરશુરામે ત્યાં જઈ પરશુના પ્રભાવથી કીર્તિવિર્યને હણી હસ્તીનાપુરનું રાજ્ય લઈ લીધું. તે જાતે ચૌદ સ્વપ્નથી સૂચિત ગર્ભ જેણે ધારણ કર્યો છે એવી કીર્તિવિર્ય રાજાની તારા નામની સ્ત્રી પોતાના પતિના મરણ સમયે પાસી ગઈ. તે વનમાં તાપસોના આશ્રમે આવી પહોંચી. ત્યાં જઈ તેણે તાપસોને પોતાનું સર્વસ્વ (વૃત્તાંત) કહ્યું. દયાથી આર્દ્ર થેતવાળા તાપસોએ તેને ગુપ્ત રીતે ભોંયરામાં રાખી. અનુક્રમે તેને ત્યાં પુત્ર થયો. તેનું નામ સુભૂમ નામ પાડ્યું. અનુક્રમે તે મોટો થવા લાગ્યો. પરશુરામે ક્ષત્રિયો ઉપર ક્રોધ કરીને સાત વાર નક્ષત્રી પૃથ્વી કરી અને મારેલા ક્ષત્રિયોની દાઢોને એકઠી કરીને એક થાળ ભરી મૂક્યો.

એક દિવસ ફરતો ફરતો પરશુરામ પેલા તાપસોની ઝુંપડીએ આંગ્યો, ત્યારે પરશુની અંદરથી જવાલા નીકળવા લાગી. તેથી

પરશુરામે તાપસોને પૂછ્યું કે ‘ ખરું જાલો કોઈ પણ ક્ષત્રિય અહીં છે ? કારણ કે મારી પરશુમાંથી અંગારા વર્ષે છે.’ ત્યારે તાપસોએ કહ્યું કે ‘ અમે ક્ષત્રિયો છીએ. પરશુરામે તપસ્વીઓ ધારીને તેમને છોડી દીધા. એ પ્રમાણે સર્વ ક્ષત્રિયોને મારીને તે નિષ્કંટકપણે હસ્તીના-પુરનું રાજ્ય લોગવવા લાગ્યો. એક દિવસે પરશુરામે કોઈ નિમિત્તિયાને પૂછ્યું કે ‘ મારું મૃત્યુ કેનાથી થશે ? ’ નિમિત્તિકે કહ્યું કે ‘ જોની દૃષ્ટિથી આ ક્ષત્રિયોની દાઢો ક્ષીરરૂપ થઈ જશે અને તેનું લોજન જો કરશે તે તમને મારશે.’ તે સાંભળીને પરશુરામે પોતાના મારનારને ઓળખવા માટે એક દાનશાળા બંધાવી અને ત્યાં સિંહાસન ઉપર દાઢોનો થાળ મૂક્યો.

અહીં વૈતાલ્યવાસી મેઘનાદ નામના વિદ્યાધરે નિમિત્તિયાના કહેવાથી પોતાની પુત્રીનો વર સુભૂમ થશે એમ જાણીને ત્યાં આવી સુભૂમને પોતાની પુત્રી અર્પણ કરી, અને પોતે તેનો સેવક થઈ ત્યાં રહ્યો. એક દિવસ સુભૂમે પોતાની માતાને પૂછ્યું કે ‘ હે માતા શું ભૂમિ આટલી જ છે ? ’ એવા પુત્રના શબ્દો સાંભળીને નેત્રમાં અશ્રુ લાવી ગદગદ સ્વરપૂર્વક તારા રાણીએ પૂર્વની સઘળી હકીકત જણાવીને કહ્યું કે ‘ હે પુત્ર ! તારા પિતા અને પિતામહને હણીને તથા સર્વ ક્ષત્રિયોનો નાશ કરીને પરશુરામ આપણું રાજ્ય લોગવે છે, અને તેના લયથી નાસીને આ તાપસનો આશ્રય કરી લોંચરામાં રહ્યા છીએ.’ એ પ્રમાણે માતાના સુખથી સાંભળીને સુભૂમ ક્રોધિત થઈ એકદમ લોંચરામાંથી બહાર નીકળ્યો, અને મેઘનાદ સાથે હસ્તીનાપુર જઈ દાનશાળાએ આવ્યો. તે વખતે દાઢોનો થાળ સુભૂમની દૃષ્ટિએ પડતાં તે દાઢોની ક્ષીર થઈ ગઈ, એટલે તે ક્ષીર સુભૂમ ખાવા લાગ્યો. પરશુરામે તે વાત જાણી. એટલે સન્નદ્ર થઈને જાજ્વલ્યમાન પરશુ લઈ બહાર નીકળ્યો, પરંતુ પરશુરામનું તે હથિયાર સુભૂમની દૃષ્ટિ પડતાં જ તેના પૂર્વના પુણ્યથી નિસ્તેજ થઈ ગયું. પછી સુભૂમે લોજન કર્યો પછી ઉઠીને તે થાળ પરશુરામ

ઉપર ફેંક્યો, એટલે તે થાળનું સહસ્ત્ર દેવતાઓએ અધિષ્ઠિત કરેલું ચક્ર બની ગયું; અને તે ચક્રે પરશુરામનું શિર કાપી નાંખ્યું. તે વખતે સુભૂમને ચક્રવર્તી પદનો ઉદય થયો, જ્ય જ્ય શખ્દો ઓલાવા લાગ્યા, અને દેવોએ પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી. પછી પરશુરામે મારેલા ક્ષત્રિયોના વૈરનું સ્મરણ કરીને તેણે એકવીશ વખત બ્રાહ્મણરહિત પૃથ્વી કરી.

ચક્રના બળથી આ ભરતક્ષેત્રના છ ખંડ છતીને વિશેષ લોભા બની ઘાતકીખંડમાં આવેલા ભરતક્ષેત્રને સાધવા ચાલ્યો. અડતાળીશ ગાઉ વિસ્તારવાળા ચર્મરત્ન ઉપર પોતાના સર્વ સૈન્યને સ્થાપીને જવણુસમુદ્રની ઉપર થઈને ચાલ્યાં જતાં સમકાળે ચર્મરત્નના અધિષ્ઠાયક હજારે દેવોએ ચર્મરત્ન મૂકી દીધું. એટલે ચર્મરત્ન ને સૈન્યસહિત જળમાં ડૂબીને તે મરણ પામ્યો અને અતિશય પાપકર્મના યોગથી સાતમી નરકે ગયો. એ પ્રમાણે સંબંધીઓનો સ્નેહ પણ કૃત્રિમ છે, એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

કુલ ધર નિયમ સુહેસુખ, સયણેય જણેઅ નિચ્ચ મુણિવસહા ।
વિહરંતિ અણિર-સાએ, જહુ અજજમહાગિરિ ભયવં ॥૧૫૨॥

અર્થ—“ મુનિવૃષ્ણો-શ્રેષ્ઠ મુનિઓ (ધર્મધુરંધર હોવાથી) કુળ તે કુટુંબ, ધર, પોતાના સંબંધીઓ તથા ગ્રામનગરાદિજન્ય સુખ-તેને વિષે તેમજ સ્વજનમાં અને સામાન્ય લોકમાં નિરંતર અનિશ્રાએ (કોઈના પણ આલંબન વિના) વિચરે છે. જેમ આર્ય મહાગિરિ ભગવંત નિશ્રા વિના વિચર્યા તેમ.” ૧૫૨. અહીં આર્યમહાગિરિનો સંબંધ જાણવો. ૪૭.

આર્યમહાગિરિ પ્રબંધ

શ્રીસ્થૂલિભદ્રસૂરિને આર્યમહાગિરિ ને આર્યસુહસ્તી નામે એ શિષ્યો હતા. તે એમાં મોટા શ્રીઆર્યમહાગિરિસૂરિ આર્યસુહસ્તી-સૂરિને ગણશિક્ષા (ગચ્છનું શિક્ષણ અર્થાત્ ગચ્છ) સોંપીને પોતે

ગાથા ૧૫૨-અજજમહાગિરિ.

વિશેષ વૈરાગ્યથી જ્ઞાનકલ્પની તુલના કરવાને માટે ઉદ્યુક્ત થઈ એકલા વિચરવા લાગ્યા. તે વિશેષપણે ક્રિયામાં ઉદ્ધમવંત રહે છે. જ્યારે આર્યસુહસ્તી સૂરિ ગામની અંદર સમવસરે છે ત્યારે શ્રીઆર્યમહાગિરિ ગામની બહાર રહે છે, એમ ગચ્છની નિશ્રાએ વિહાર કરે છે.

એકદા શ્રીસુહસ્તીસૂરિ વિહાર કરતાં પાટલીપુર પધાર્યાં. ત્યાં આર્યમહાગિરિ ક્ષેત્રના છ વિલાગ કરીને પાંચ પાંચ દિવસ સુધી એક એક વિલાગમાં લિક્ષાર્થે જાય છે અને નીરસ આહાર ગ્રહણ કરે છે. એક વખત શ્રી આર્યસુહસ્તીસૂરિ વસુભૂતિ નામના શ્રાવકના કુટુંબને પ્રતિબોધ કરવાને માટે તેને ઘેર ગયા હતા અને ધર્મદેશના આપતા હતા. તે સમયે શ્રી આર્યમહાગિરિ અજાણતાં વસુભૂતિને ઘેર લિક્ષાર્થે આંખ્યા. તેથને જોઈ આર્યસુહસ્તીસૂરિએ ઉભા થઈ વિનયપૂર્વક વંદન કર્યું. એટલે આર્યમહાગિરિ લિક્ષા ગ્રહણ કર્યાં સિવાય પાછા વળી ગયા. વસુભૂતિ શ્રાવકે આર્ય-સુહસ્તી મહારાજને પૂછ્યું કે ‘જેમનો આપે આટલો વિનય કર્યો એ મહામુનિ કેણુ છે?’ ત્યારે આર્ય સુહસ્તીસૂરિએ કહ્યું કે ‘એ અમારા ઝોટા ગુરુભાઈ છે અને મહા અનુભવવાળી જ્ઞાન-કલ્પની તુલના કરે છે.’ તે સાંભળીને વસુભૂતિ શ્રાવકે ખીજે દિવસે આખા નગરમાં બધે ઉત્તમ આહાર કરાવ્યો. આર્યમહાગિરિએ તેને અકલ્પ જાણીને ગ્રહણ કર્યો નહિ. પછી ઉપાશ્રયે આવીને તેમણે સુહસ્તીસૂરિને ઝોળાંભો આપ્યો કે ‘તમે બહુ વિરૂદ્ધ આચરણુ કર્યું કે વસુભૂતિને ઘેર મારો અભ્યુત્થાનાદિ વિનય કર્યો. તેમ કરવાથી તમે સર્વત્ર અશુદ્ધ આહાર કરી દીધો છે. માટે હવે આજથી મારે તમારી સાથે એક ક્ષેત્રમાં રહેવું ઉચિત નથી.’ એ પ્રમાણે કહી આર્યમહાગિરિએ જુદો વિહાર કર્યો અને ગચ્છનો આશ્રય છોડી દઈ એકાકી તપ-સંયમ પાળી સ્વર્ગે ગયા. એ પ્રમાણે સ્ત્રીજાએ પણ પ્રતિબંધ કરવો નહિ, એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

રુવેણુ જીવ્વણેણુય, કન્ના સુહેહિં વરસિરીએ ય ।
નય લુખ્ભાંતિ સુવિહિયા, નિહરસણું જંખૂનામત્તિ ॥

અર્થ—“ રૂપે કરીને, ચૌવને કરીને, ગુણવતી કન્યાઓથી, સાંસારિક સુખોથી તેમજ શ્રેષ્ઠ એવી લક્ષ્મીથી સુવિહિતો—સાધુ પુરુષો—ઉત્તમ જનો લોભાતા નથી. અહાં જંખૂ નામે મહા મુનિનું નિદર્શન કેન્ દૃષ્ટાંત જાણવું.” ૧૫૩. જંખૂસ્વામીનું દૃષ્ટાંત પૂર્વે આવેલું છે તેથી અહીં લખ્યું નથી.

ઉત્તમકૂલપસૂયા, રાયકુલવડિસગાવિ મુણિવસહા ।
ખહુજઇજાણુસંઘટ્ટં, મેહકુમારુવ્વ વિસહાંતિ ॥ ૧૫૪ ॥

અર્થ—“ ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા, રાજકુળમાં મુગટ સમાન એવા મુનિવૃષભા—મુનિશ્રેષ્ઠો અનેક કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા ઘણા મુનિજનોનો સંઘટ્ટં મેઘકુમારની જેમ વિશેષ પ્રકારે સહન કરે છે.” ૧૫૪. અહીં મેઘકુમારનું દૃષ્ટાંત જાણવું. ૪૮.

મેઘકુમારનું દૃષ્ટાંત

મગધદેશમાં રાજગૃહ નગરમાં શ્રેષ્ઠિક રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેની ધારિણી નામે રાણી હતી. તેની કુશ્વિને વિષે કોઈ જીવ ઉત્પન્ન થયો. તેના પ્રભાવથી તેને અકાળે મેઘનો દોહક થયો. અભયકુમારે અદ્ભુતભક્તથી કોઈ દેવને આરાધીને તેની સહાયથી તે દોહક પૂર્ણ કર્યો, ઉત્તમ સમયે પુત્રનો પ્રસવ થયો. સ્વપ્નને અનુસારે તેનું નામ મેઘકુમાર પાડ્યું. અનુક્રમે તેણે યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત કરી. શ્રેષ્ઠિક રાજાએ તેને સ્વરૂપવતી આઠ કન્યા એક લગ્ને પરણાવી. તે સ્ત્રીઓ સાથે વિષયસુખ લોગવતો મેઘકુમાર અન્યદા વીરપ્રભુ ત્યાં સમવસરવાથી વાંઢવાને ગયો. પ્રભુની દેશના સાંભળી

ગાથા ૧૫૩—રુવેણુ । કન્નાહિં । વરસિરીએહિં । નિહરસણું । જંખૂ-
નામુત્તિ । ગાથા ૧૫૪—મેહકુમારુવ્વ ।

તેણે વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થવાથી ચારિત્ર અહણુ કર્યું. ભગવંતે તેમને શિક્ષા અહણુ કરવા માટે સ્થાવિર (વૃદ્ધ) મુનિ પાસે મોકલ્યા. હવે રાત્રિએ પૌરુષી લણાવ્યા પછી સંથારા કરતાં વૃદ્ધલઘુત્વના (નાના મોટાના) વ્યવહારથી મેઘમુનિને સંથારો સર્વ સાધુની પછી ઉપાશ્રયની ખહાર આવ્યો. ત્યાં રાત્રિએ જતા આવતા સાધુના ચરણના પ્રહારથી અને તેમના અથડાવા વિગેરેથી મેઘમુનિ ખહુ ખિન્ન થયા. તે વિચારવા લાગ્યા કે “અરે! મારો સુખકારી આવાસ ક્યાં! મારી કોમળ પુષ્પશય્યા ક્યાં. અંગનાના અંગ-સંગથી ઉત્પન્ન થતું સુખ ક્યાં! અને આ કઠિન ભૂમિમાં આળોટલું ક્યાં! આ સાધુઓ પ્રથમ તો મારા પ્રતિ આદરવાળા હતા અને હવે તો તે જ સાધુઓ મને પગ વિગેરેના સંઘટ્ટ કરે છે, તેથી જો આજની રાત્રિ સુષ્પે સુષ્પે જાય તો પ્રાતઃકાળમાં વીરપ્રભુને પૂછી રજોહરણુ આદિ વેષ પાછો સોંપીને હું મારે ઘેર ચાલ્યો જઈશ.” એ પ્રમાણે ચિંતવી મેઘમુનિ પ્રાતઃકાળે પ્રભુ પાસે આવ્યા. ભગવાને મેઘમુનિના બોલ્યા પહેલાં જ કહ્યું કે ‘હે મેઘ! તે આજ રાત્રિના ચારે પહોર દુઃખ અનુભવ્યું છે અને ઘેર જવાનો વિચાર કરેલો છે આ હકીકત ખરી છે?’ મેઘમુનિએ કહ્યું કે ‘એ હકીકત ખરી છે,’ ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે “હે મેઘમુનિ! આ દુઃખ તો શું છે! પણ જે દુઃખ તે આ ભવથી ત્રીજે ભવે અનુભવેલું છે તે સાંભળ-પૂર્વે વૈતાહ્ય પર્વતની ભૂમિમાં રવેતવણી, ઘણો ઉંચો અને એક હજાર હાથણીના ટોળાનો અધિપતિ છ દાંતવાળો સુમેરુપ્રલ નામનો હાથી હતો. એક દિવસ વનમાં દાવાનળ લાગ્યો. તેનાથી ભય પામી તૃષાતુર થઈ વનમાં ભટકતાં થોડા પાણિવાળા ને ઘણા કીચડવાળા સરોવરમાં પેઠો. ત્યાં તું કીચડની અંદર ખુટી ગયો. તું જળ સુધી પહોંચ્યો નહિ એટલે તને જળ પશુ મળ્યું નહિ, અને ખહાર પણ નીકળી શક્યો નહીં. પછી ઘણા વૈરી હાથીઓએ આવીને તને દંતમૂશળના પ્રહાર કર્યા. સાત દિવસ સુધી પીડા અનુભવી સો વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી કાળ

કરીને તું વિંધ્યભૂમિમાં ચાર દાંતવાળો, રક્તવર્ણવાળો ને સાતસે હાથણીનો પતિ મેરુપ્રલ નામે હાથી થયો. ત્યાં પણ અગ્નિ લાગેલો બેઈ બલિસ્મરણથી તે તારો પૂર્વભવ દીઠો. પછી દાવાનળથી લય પામીને તે એક યોજનપ્રમાણ ભૂમિથી અંદરથી તૃણ કાષ્ટ આદિ સર્વ દ્વેષ ફેંકી દીધું, અને નવા ઉગેલા તૃણ વદલી અંકુરો વગેરેને શૂંઢવડે પરિવારની મદદથી મૂળમાંથી ઉખેડી નાંખવા લાગ્યો. એક વખત ફરીથી દાવાનળ પ્રગટ્યો. તે વખતે તું પરિવાર સહિત પેલા એક યોજન પ્રમાણવાળા મંડળમાં આવી ગયો ખીન્ન પણ ઘણાં વનચર પ્રાણીઓ ત્યાં આવ્યાં. તે પુખતે તે શરીર ખણવાને માટે એક પગ ઊંચો કર્યો, તેવામાં એક સસલો કેઈ જગ્યાએ તેને સ્થાન નહિ મળવાથી તારા પગ નીચેની જગ્યાએ આવીને ઊભો રહ્યો. પગ નીચે મૂકતાં તે સસલાને બોલ્યો; એટલે તેના ઉપરની દયાને લીધે તારું મન આર્દ્ર થવાથી તે તારો પગ ઊંચો ને ઊંચો રાખ્યો. એ પ્રમાણે અઠી દિવસ સુધી એક પગ ઊંચો રાખીને રહ્યો. દાવાનળ શાંત થતાં સર્વ પ્રાણીઓ પોતપોતાને સ્થાને ગયા. એટલે પગ નીચે મૂકતાં શરીર ઘણું સ્થૂળ હોવાથી પર્વતનું શિખર તૂટી પડે તેમ તું પડી ગયો, અને ઘણી વેદના લોગવી. સો વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરી દયાના પરિણામથી શુભ કર્મ બાંધી ત્રેણિક રાજાનો પુત્ર થયો. હવે તું વિચાર કર કે સમક્રિતનો પણ લાલ મળ્યો નહોતો તે વખતમાં તિર્યચના ભવમાં થોડું કષ્ટ સહન કરવાથી તે મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધ્યું, તો ચારિત્ર અહણ્ય કર્યા પછી કષ્ટ સહન કરવાથી તો મોટું ફળ મળે છે; અથવા આ જીવે ઘણી વાર નરકાદિનાં ઘણાં દુઃખો લોગવ્યાં છે, તો તું આ સાધુઓના પાદસંઘટ્ટથી ઉત્પન્ન થયેલા દુઃખથી શા માટે દુભાય છે? સાધુના ચરણની રજ પણ વંધ છે, તેથી આ ચારિત્ર તબ્બે દેવાનો તારો મનોરથ યોગ્ય નથી. અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવો સારો. વિષનું ભક્ષણ કરવું સારું, પણ અહણ્ય કરેલા મતનો ભંગ કરવો એ સારું નહિ.” ઈત્યાદિ ભગવંતનાં

કહેલાં વચનોથી મેઘમુનિને જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું; એટલે સઘળું પ્રભુના કહેવા પ્રમાણે જોયું. પછી ભગવાનને વાંદીને મેઘમુનિ બોલ્યા કે “હે ભગવાન! ભવક્રૂપમાં પડતાં તમે મારો બચાવ કર્યો છે. આજથી માંડીને બે ચક્ષુ સિવાય બીજા કોઈ અંગની મારે શુશ્રુષા કરવી નહિ એવો હું અભિચ્છ કહું છું. આ પ્રમાણેનો અભિચ્છ લઈ, નિર્દોષ ચારિત્ર પાળી, ગુણરત્ન સંવત્સરાદિ કરી, નિર્મળ ધ્યાનવડે યોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, સમાધિથી મૃત્યુ પામીને વિજય નામના અનુત્તર વિમાનને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. મહાવિદેહક્ષેત્રમાં મનુષ્ય થઈને મોક્ષે જશે.

અવરુપ્પરસંવાહં, સુખ્ખં તુચ્છ સરીરપીડાય ।

સારણુ વારણુ ચોયણુ, ગુરુજણુઆયત્તયા ય ગણે ॥ ૧૫૫ ॥

અર્થ—“ગચ્છમાં વસવાથી પરસ્પર સંબાધ તે મળવાપણું થાય અને સ્વેચ્છાય પ્રવર્તવા રૂપ સુખ અથવા ઈન્દ્રિયજન્ય જે સુખ તે તુચ્છ કે. સ્વલપ થાય-તેનું ઓછાપણું થાય, પરીસહાદિક વડે શરીરને પીડા થાય, કોઈ પણ કાર્ય ન કર્યું હોય તો તેનું સારણુ કેં સંભારી દેવું થાય, કોઈ પણ કાર્યમાં પ્રમાદ કરતાં વારણુ કેં વારવું થાય, સારા કાર્યમાં ચોયણુ કેં મધુર કે કર્કશ વચનવડે પણ પ્રેરણા થાય અને ગુરુજનની આધીનતા થાય. એટલા ગુણો થાય; માટે અવશ્ય ગચ્છમાં જ વસવું, એકલા ન રહેવું.” ૧૫૫.

ઇક્કરસ કચ્ચો ધમ્મો, સચ્છંદગઇમિઇપયારસ ।

કિં વા કરેઉ ઇક્કો, પરિહરઉ કહ મકજ્જનં વા ॥ ૧૫૬ ॥

અર્થ—“સ્વચ્છંદ જે ગતિ તેમાં છે મતિનો પ્રચાર જેનો અર્થાત્ સ્વચ્છંદે વર્તવાની છે બુદ્ધિ જેની એવા એકલા મુનિને ધર્મ જ ક્યાંથી હોય? અપિતુ ન હોય. વળી એકલો તપક્રિયા

શાલા-૧૫૫ અવરુપ્પર-પરસ્પર । ગાથા-૧૫૬ કચ્ચો-કુત: કરેઇ । પરિહરઉ ।

વિગેરે શું કરે? અથવા એકલો અકાર્યને પણ કેમ પરિહરવા શક્તિમાન થાય? અર્થાત્ ન થાય. માટે ગુરુકુળવાસમાં જ કહેવું.” ૧૫૬.

કત્તો સુત્તથ્યાગમ, પડિપુચ્છણા ચોયણા ચ ઇક્કસ્સ ।
વિણ્ણો વેયાવચ્ચં, આરાહણ્યા ય મરણ્ણંતે ॥૧૫૭॥

અર્થ—“એકલા મુનિને સૂત્રાર્થની પ્રાપ્તિ પણ ક્યાંથી થાય? પ્રતિપૃચ્છા કેં સંહિગ્ધનું પૂછવું તે કોની પાસે કરે? ચોયણા કેં પ્રમાદમાં પડેલાને શિક્ષાદાન કોણુ આપે? એકલો વિનય કોનો કરે? વૈયાવચ્ચ કોનો કરે? અને મરણ્ણંતે નમસ્કાર સ્મરણુ, અણુસણ્ણાદિ આરાધના પણ તેને કોણુ કરાવે? અર્થાત્ એટલા વાનાં (એટલા લાલ) એને ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય? ન થાય.” ૧૫૭.

પિલ્લિજ્જેસણુ મિક્કો, પઠન્નપમયાજણ્ણાઉ નિચ્ચ ભયં ।
કાઉં મણ્ણોવિ અકલ્લનં, ન તરઠ કાણિણુ બહુ મચ્છે ॥ ૧૫૮ ॥

અર્થ—“એકલો મુનિ એવણુ જે આહારની શુદ્ધિ તેનું પણ ઉલ્લંઘન કરે છે, અર્થાત્ ક્ષ્માચિત્ અશુદ્ધ આહાર પણ ગ્રહણુ કરે છે, વળી પ્રકીર્ણુ કેં એકાકી એવો જે પ્રમદાજન-સ્રીજન તેનાથી તેને નિરંતર ભય રહ્યા કરે છે; અને બહુ મુનિના મધ્યમાં તો અકાર્ય કરવાતું મન પણ કરવાને શક્તિવાન થવાતું નથી તો અકાર્ય કરે તો શેનોજ? માટે સ્થવિરકલ્પી મુનિઓને એકાકી વિહાર સુક્ત નથી.” ૧૫૮.

ઉચ્ચાર પાસવણુ વંત પિત્ત મુચ્છાઠ મોહિચ્ચો ઇક્કો ।
સદ્વ ભાયણુ વિહચ્ચો, નિખ્ખવઠ કુણ્ણં ઉડ્ડાહં ॥૧૫૯॥

અર્થ—“ઉચ્ચાર તે પુરીષ, પાસવણુ તે પ્રથવણુ (લઘુનીતિ),

ગાથા-૧૫૭ સુત્તથ્યાગમ । પડિપુચ્છણુ । ય । એક્કસ્સ । આગમઃ પ્રાપ્તિઃ ।

ગાથા ૧૫૯-નિખ્ખવઠ ।

ખાંત તે વમન અને પિત્ત મૂર્છા વિગેરે—આદિ શબ્દથી વાયુ વિકાર વિશુચિકાદિતુ' ગ્રહણ કરવું. એવા વ્યાધિથી—કષ્ટથી વ્યાકુળ થયેલો એકલો સાધુ પાણી સહિત જે ભાજન તેનાથી વ્યગ્રહસ્તવાળો હોતો સતો જે તે ભાજન હાથમાંથી મૂકી દે તો સંયમ વિરાધના—આત્મવિરાધના થાય. અને જે તે ભાજન હાથમાં રહેવા દઈને ઉચ્ચાર (વડી નીતિ) વિગેરે કરે તો શાસનની ઉદ્દાહ (લઘુતા) થાય. તેથી મુનિને એકલા રહેવું કેઈ રીતે યોગ્ય નથી.” ૧૫૯.

એગદિવસેણ ખહુઆ, સુહાય અસુહાય જીવપરિણામા ।
ઈકો અસુહપરિણુઓ, ચઇજ્જ આલંવણું લહું ॥૧૬૦॥

અર્થ—“એક દિવસમાં પણ જીવના પરિણામ શુભ અને અશુભ એવા ખહુ પ્રકારના થાય છે, તેથી એકલો મુનિ અશુભ પરિણામવાળો થયો સતો કાંઈક આલંબન-કારણને પામીને ચારિત્રને તજ દે છે અથવા અનેક પ્રકારના દોષ લગાડે છે.” ૧૬૦.

સવ્વજિણુપડિકુહું, અણુવથથા થેરકપ્પભેઓઅમ ।

ઈકકો અ સુહાવત્તોવિ હણુઇ તવસંજમં અપ્પરા ॥૧૬૧॥

અર્થ—“એકાકીપણે વિચરવું સર્વ જિનેશ્વરોએ કરેલું છે. વળી તેથી અનવસ્થા કેં મર્યાદાનો ભંગ થાય છે અને સ્થવિરોનો કદપ જે આચાર તેનો ભેદ થાય છે, તેથી એકાકી રહેવું અયુક્ત છે, વળી એટલો શુભ આયુક્ત કેં ગાઢ આચારયુક્ત હોય તો પણ થોડા કાળમાં તપ અને સંયમને હળી નાંખે છે, અર્થાત્ તેમાં દોષ લગાડે છે.” ૧૬૧.

વેસં જુન્નકુમારિં, પઉથયવધમ્મિં ચ ખાલવિહવં ચ ।

પાસંડરોહ મસઈ નવતરુણિ થેરભજ્જતં ચ ॥૧૬૨॥

ગાથા ૧૬૦—એકદિવસેણ । ચઇજ્જ ।

ગાથા ૧૬૧—સુયાકિત્તોવિ । સુહાકિત્તોવિ । પડિકુહું—નિપિદ્ધં । અપ્પરા—અચિરાત્

સવિડકુખભડરુવાં, દિક્કા મોહેઘ્ઘ જા મણું ઇથ્થી ।
આયહિયંચિતંતા, દુરયરેણું પરિહરંતિ ॥૧૬૩॥

અર્થ—વેશ્યા, વૃદ્ધ કુમારિકા એટલે મોટી ઉમ્મરવાળી કુમારિકા, પરદેશ ગયેલા પતિવાળી સ્ત્રી, બાળ વિધવા એટલે જેનો પતિ બાલ્યાવસ્થામાં જ મરણ પામેલો છે એવી અતિ કામવિહ્વળ સ્ત્રી, પાખંડવ્રતે કરીને જેણે વિષયનો રોધ કરેલો છે એવી સ્ત્રી—તાપસળી પ્રમુખ, અસતી તે વ્યભિચારિણી સ્ત્રી, નવયૌવના, વૃદ્ધ ભત્તારની ભાર્યા, શુભ અધ્યવસાયને દૂર કરી દે એવા ઉદ્બલ રૂપવાળી અથવા વિકાર સહિત મનોહર રૂપવાળી, અને દેખવા માત્રથી જ જે મનને મોહિત કરે એવી સ્ત્રી—આટલા પ્રકારની સ્ત્રીઓને આત્મહિતને ચિંતવનાર પુરુષ અતિ દૂરથી જ ત્યજ દે છે.” ૧૬૨-૧૬૩.

સમ્મદ્દિક્કીવિ કયાગમેવિ, અધવિસયરાગસુહવસચ્ચો ।
ભવસંકટંમિ પવિસધ, ઇથ્થં તુહ સચ્ચધનાયં ॥૧૬૪॥

અર્થ—“સમ્યક્ દષ્ટિ છતાં અને સિદ્ધાંતનો જાણુ છતાં અતિશય વિષયરાગ સંબંધી જે સુખ તેના પરવશપણથી ભવ-સંકટને વિષે પ્રવેશ કરે છે, અર્થાત્ બહુ ભવબ્રમણુ કરે છે. તે સંબંધમાં હે શિષ્ય! તારે સત્યકીર્તુ ઉઠાહરણુ જાણુવું.” ૧૬૪. અહીં સત્યકી વિદ્યાધરનો સંબંધ જાણવો. ૪૯.

સત્યકી વિદ્યાધરની કથા

વિશાળ લક્ષ્મીવાળી વિશાળા નગરીમાં એટક નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને સુજ્યેષ્ઠા અને ચિલ્લણા નામે બે પુત્રીઓ હતી. તે બંનેને અરરપરસ ઘણો જ સ્નેહ હતો. અભયકુમારની સલાહથી તે બંને કન્યાઓએ શ્રેણિક રાજાની સાથે પાણ્ણિથહણુ

ગાથા ૧૬૩-કૃતાગમ:-જ્ઞાતાનમઃ ।

કરવાનો અભિચ્છ કયો હતો. પછી અલયકુમારે એક સુરં
ખોદાવી, અને તે સુરંગદ્વારા શ્રેણિક રાજાએ વિશાળા નગરીં
આવી અને કન્યાઓને લીધી. સુરંગના મુખ આગળ આવ
ચિલ્લણાએ વિચાર કયો કે ‘સુન્યેષા રૂપમાં મારાથી અતિ શ્રે
છે, તેથી શ્રેણિક રાજા તેને બહુ માન દઈ પટ્ટરાણી કરશે.’
પ્રમાણે વિચારી ચિલ્લણાએ સુન્યેષાને કહ્યું કે ‘હે ભગિની!
પાછી જઈને મારો રહી ગયેલો ઘરેણાનો ડાબલો જલદી લ
આવ.’ એ પ્રમાણે કહી સુન્યેષાને પાછી મોકલી. પછી ચિલ્લણા
શ્રેણિક રાજાને કહ્યું કે ‘હે સ્વામિન્! અહીંથી જલદી ચાલે
ને કોઈ જાણશે તો બહુ વિપરીત થશે.’ એ પ્રમાણે ભય બતાવી
તેઓ સુરંગમાંથી બહાર નીકળી ગયા ત્યાર પછી આવેલી સુન્યેષા
ચિંતવ્યું કે “પ્રાણથી પણ વધારે પ્રિય એવી મારી બે
ચિલ્લણાએ મારા ઉપર આવું કપટ રચ્યું. માટે કેવળ સ્વાર્થ
રચીપચી રહેલ કુટુંબવર્ગથી સર્ચું, અને સર્પની ક્ષણ જેવા વિષયો
પણ ધિક્કાર છે.” એ પ્રમાણે વૈરાગ્ય થવાથી સુન્યેષાં
પાણિચ્છણ ન કરતાં ચંદનબાળા સાધવી પાસે જઈને ચારિ
ચ્છણ કયું.

છઠ્ઠું અક્રમ આદિ અનેક પ્રકારનાં તપ કરતી તે એક દિવસ
આતાપના ચ્છણ કરીને રહેલી છે. એવે સમયે પેઢાલ નામના
વિદ્યાધરે ત્યાંથી જતાં તેને જોઈ. એટલે તે મનમાં વિચારવા લાગ્યે
કે ‘આ સતી ધ્યાનમાં સ્થિત થઈ છે અને તે મહા રુપવતી છે
તેથી જો હું આ સાધવીની કુક્ષિની અંદર પુત્રને ઉત્પન્ન કરું તે
તે પુત્ર મારી વિદ્યાનું પાત્ર થાય.’ એ પ્રમાણે વિચાર કરીને વિદ્યાન
બળથી અંધકાર વિકુવી તે ન જાણે એવી રીતે ભ્રમરનું રૂપ કર
તેને ભોગવીને તેની ચોનિમાં વીચ મૂક્યું. પછી તેની કુક્ષિને વિ
ઉત્પન્ન થયેલો જીવ અનુક્રમે વધવા લાગ્યો, તેથી સુન્યેષા સાધવી
મનમાં સંદેહ ઉત્પન્ન થયો. તેણે તે સંબંધી જ્ઞાનીને પૂછ્યું એટલે

જ્ઞાનીએ તેનો સંદેહ લાંગીને કહ્યું કે 'એમાં તારો દોષ નથી, તું તો સતી છે. અનુક્રમે તે સાધ્વીને પુત્ર થયો તેનું નામ સત્યકી પાડવામાં આવ્યું. તે સાધ્વીના ઉપાશ્રયમાં મોટો થયો. ત્યાં સાધ્વીના મુખથી આગમોનું શ્રવણ કરતાં તેને સર્વ આગમો મુખપાઠ થઈ ગયા.

એક દિવસ સુભ્યેષ્ઠા વીરભગવાનને વાંદવાને માટે સમવશરણમાં ગઈ. સત્યકી પણ તેની માની સાથે ગયો. તે અવસરે કાલસંદ્વીપક નામના વિદ્યાધરે ભગવાનને પૂછ્યું કે 'હે ભગવન! મને કોનાથી ભય છે?' ભગવાને કહ્યું કે 'તને આ સત્યકી બાળકથી ભય છે.' તે સાંભળીને કાલસંદ્વીપકે સત્યકીની અવજ્ઞા કરીને તેને પોતાના પગમાં પાડી દીધો. તેથી સત્યકી તેના ઉપર ક્રોધિત થયો. પછી સત્યકીના પિતા પેદાલ વિદ્યાધરે તેને રોહિણી વિદ્યા આપી. તે વિદ્યાને સાધતાં સત્યકીને કાલસંદ્વીપક વિદ્ધ કરવા લાગ્યો. તે વખતે રોહિણી વિદ્યાએ જ કાલસંદ્વીપકને તેમ કરતાં અટકાવ્યો; કારણ કે સત્યકીના જીવે પ્રથમ પાંચ ભવને વિષે રોહિણી વિદ્યાને સાધતાં મરણ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. છઠ્ઠે ભવે રોહિણી વિદ્યાને સાધતાં તેના આયુષ્યમાં છ માસ જ અધૂરા રહેલા હોવાથી રોહિણી વિદ્યાએ પ્રત્યક્ષ થઈને કહ્યું હતું કે 'હે સત્યકી! તારા આયુષ્યમાં માત્ર છ માસ જ બાકી રહ્યા છે, તેથી તું જો કહેતો હોય તો આ ભવમાં હું સિદ્ધ થાઉં, નહિ તો આવતા ભવમાં હું સિદ્ધ થઈશ, ત્યારે સત્યકીના જીવે કહ્યું હતું કે 'જો મારું આયુષ્ય થોડુંક જ બાકી હોય તો આવતા ભવમાં તું સિદ્ધ થશે. આ પ્રમાણે પૂર્વ ક્રમમાં કહ્યું હતું તેથી રોહિણી વિદ્યા આ ભવમાં થોડા કાળમાં જ સિદ્ધ થઈ, અને પ્રત્યક્ષ થઈ સત્યકીને કહ્યું કે 'તારા શરીરનો એક ભાગ મને બતાવ જેમાં હું પ્રવેશ કરું, ત્યારે સત્યકીએ પોતાનું ભાગ (કપાળ) બતાવ્યું. રોહિણી વિદ્યા લલાટમાર્ગથી અંગમાં પેહી અને લલાટમાં ત્રીજી લોચન ઉપજ

થયું. પછી તેણે પ્રથમ પોતાના પિતા પેઠાલને જ સાધવીના મતનેો ભંગ કરનાર જાણી વિદ્યાખળથી માર્યો. કાલસંદીપક વિદ્યાધર સત્યકીને વિદ્યાખળથી દુર્જય જાણીને માયાથી ત્રિપુરાસુરતું સ્વરૂપ ધારણ કરીને નાસી ગયો, અને લવણસમુદ્રમાં જઈને પાતાળ-કળશમાં પેઠો. લોકની અંદર એવી સિદ્ધિ થઈ કે ‘આણે ત્રિપુરા-સુરને પાતાળમાં પેસાડી દીધો, તેથી આ સત્યકી અગ્યારમો રુદ્ર પેદા થયો છે.’

પછી સત્યકી વિદ્યાધરે ભગવાનની પાસે સમક્રિત અંગીકાર કર્યું, અને દેવગુરુને અત્યંત ભક્ત થયો. ત્રણે સંધ્યાએ તે ભગવાનની આગળ નૃત્ય કરે છે. પરંતુ અત્યંત વિષયસુખમાં લોહુપ હોવાથી રાજાની, પ્રધાનની કે કોઈ વ્યાપારી વિગેરેની રૂપવતી સ્ત્રીને તે જુએ કે તરત જ તેને ગાઠ આલિંગન આપીને તે ભોગવે છે. તેને વારવાને માટે કોઈ શક્તિ માન થતું નથી. એક દિવસ મહાપુરી ઉજ્જયિનીમાં અંડપ્રઘોત રાજાના અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કરીને તેણે પદ્માવતી સિવાય બીજી તમામ રાણીઓને ભોગવી. તેથી અંડપ્રઘોત રાજા ક્રોધિત થઈ કહેવા લાગ્યો કે ‘જે કોઈ આ દુષ્ટકર્મી સત્યકીને મારી નાંખશે તેને હું મનવાંછિત આપીશ.’ આ પ્રમાણે પટલ વગડાવીને તેણે લોકોને જણાવ્યું. તે વખતે તે નગરમાં રહેનારી એક ઉમા નામની વેશ્યાએ બીડું ઝડપ્યું. પછી એક દિવસે ઉમા પોતાના ઘરમાં ગોખમાં બેઠી હતી તે વખતે તેણે સત્યકીને વિમાનમાં બેસીને આકાશમાર્ગે જતો જોઈ કહ્યું કે ‘હે ચતુરશિરોમણિ ! હે સુરપન્નમાં મુગટ રૂપ ! હે તેજથી સૂર્યને જીતનાર ! તું પ્રતિ દિવસ મુગ્ધા (વિષયરસની અભાજી) સ્ત્રીઓને ચાહે છે; પરંતુ અમારા જેવી કામકળામાં કુશળ સ્ત્રી તરફ દષ્ટિ પણ કરતો નથી. માટે આજે તો મારું આંગણું કૃતાર્થ કર, અને એક વખત તું અમારું કામચાતુર્ય જો.’ ઈત્યાદિ વચનોથી રંજિત થયેલો અને કટાક્ષવિક્ષેપથી જેનું મન આકર્ષાયું છે એવો સત્યકી વિમાનમાંથી ઉતરીને તે નાચિકાના ઘરમાં ગયો.

તે વેશ્યાએ પણ અનેક પ્રકારના કામક્રીડાના વિનોદથી તેનું મન આધીન કરી લીધું. તેથી તે તેને છોડીને અન્ય કોઈ સ્થાને જતો નથી; હુમેશાં ત્યાંજ આવે છે. તેમની વચ્ચે પરસ્પર ઘણી જ પ્રીતિ થઈ ગઈ છે. આ પ્રમાણે અત્યંત વિશ્વાસ પમાડીને તેણે એકવાર સત્યકીને પૂછ્યું કે ‘હે સ્વામિનું ! તમે સ્વેચ્છાએ પર-સ્ત્રીઓને ભોગવો છો પણ તમને મારવાને કોઈ શક્તિમાન થતું નથી તે કોના બળથી?’ ત્યારે સત્યકીએ કહ્યું કે ‘હે સુંદર લોચનવાળી સ્ત્રી ! મારી પાસે વિદ્યાનું બળ છે, તેના પ્રભાવથી મને કોઈ મારતું નથી.’ ફરીથી વેશ્યાએ પૂછ્યું કે ‘તમે તે વિદ્યાને કોઈ વખત દૂર રાખો છો કે નહિ?’ સત્યકીએ કહ્યું કે ‘જ્યારે હું વિષયસેવન કરું છું ત્યારે વિદ્યાને દૂર રાખું છું.’ તે સાંભળીને તે ઉમા વેશ્યાએ જઈ રાજને કહ્યું કે ‘સત્યકીને મારવાનો એક જ ઉપાય છે. પરંતુ જો તમે મારો બચાવ કરો તો તેને ખુશીથી મારો.’ એ પ્રમાણે પ્રસ્તાવના કરીને તેણે સર્વ હકીકત કહી બતાવી. પછી તે વેશ્યાના ઉદર ઉપર કમલપત્રો રખાવી તેણે તે કમલપત્રોને છેદી નાંખ્યા, પરંતુ વેશ્યાના શરીર ઉપર જરા પણ ખડગ લાગ્યું નહિ. એમ કરી ‘આવી રીતે તારો બચાવ કરશું’ એવો વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરાવીને તેને ઘેર મોકલી. પછી રાત્રિએ પોતાના સેવકોને બંનેને મારી નાખવાનું સમજાવીને તેને ઘેર મોકલ્યા. તે સેવકોને વેશ્યાએ ગુપ્ત રીતે રાખ્યા. તેવામાં સત્યકી આવ્યો અને ઉભા સાથે વિષયસેન કરવા લાગ્યો. એટલે ગુપ્ત રહેલા રાજસેવકોએ આવીને બંનેનાં મસ્તકો છેદી નાંખ્યાં.

સત્યકી વિદ્યાધરના નંદીશ્વર નામના ગણે તે હકીકત સાંભળી, એટલે તે ક્રોધિત થઈને ત્યાં આવ્યો અને આકાશમાં શિલા વિક્રવીને ઠેલા લાગ્યો કે ‘તમે મારા વિદ્યાગુરુને માર્યાં છે; તેથી જેવી સ્થિતિમાં તેને માર્યાં છે તેવી જ સ્થિતિમાં તેની મૂર્તિ

ખનાવીને જો તમે સર્વ નગરજનો પૂજશો તો તમને સઘળાને છોડીશ, નહિ તો આ શિલાથી સર્વને ચૂર્ણ કરી નાખીશ.' એવું સાંભળીને ભયભીત થયેલા રાજા આદિ સર્વ લોકોએ તેવી જ સ્થિતિવાળી યુગ્મરૂપ મૂર્તિ કરાવીને એક મકાનની અંદર સ્થાપી, અને સર્વ પૂજા કરવા લાગ્યા. સત્યકી કાળે કરીને નરકભૂમિમાં ગયો. પછી કેટલેક કાળે તેવી લગભગ ઉત્પાદક મૂર્તિને જોઈને તે કાઠી નાંખી તેની જગ્યાએ લિંગની સ્થાપના કરી. માટે વિષયમાં અનુરાગ ન કરવો એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

સુતવસ્ત્રિસયાણુ પૂયા, પણામ સકકાર વિણુયકલ્લપરો ।

ખંદ્રપિ કમ્મમસુહં, સિઢિલઈ દસારનેયાવા ॥ ૧૬૫ ॥

અર્થ—“ સુતપસ્વી-લલા આરિત્રી-મહામુનિઓની પૂજા તે વચ્ચાદિ આપવું, પ્રણામ તે મસ્તકવડે વંદન કરવું, સત્કાર તે તેમના શુભવું વર્ણન કરવું, અને વિનય તે તેઓ આવે એટલે ઉભા થવું-ઇત્યાદિ કાર્યમાં તત્પર એવો પુરુષ, ખાંધેલું આત્મ-પ્રદેશની સાથે ત્રિલષ્ટ કરેલું એવું પણ અશુભ-મધ્યમ જે કર્મ તેને શિથિલ કરે છે. કેાની જેમ? દસારનેતા જે દસારના સ્વામી કૃષ્ણ તેની જેમ.” ૧૬૫. અહીં કૃષ્ણનો સંક્ષેપથી સંબંધ જાણવા. ૫૦

શ્રીકૃષ્ણ પ્રખંધ

અન્યદા વિહાર કરતાં કરતાં શ્રીનેમિનાથ ભગવાન દ્વારિકામાં સમવસર્યા. તેમને વાંદવાને માટે શ્રીકૃષ્ણ પરિવાર સહિત આવ્યા. તેને મનમાં એવી ઇચ્છા થઈ કે ‘આજે હું આ અઢાર ઉજાર સાધુઓમાંના દરેકને દ્રાહશાવર્ત વંદનથી વાંદું.’ એ પ્રમાણે વિચાર પોતાના ભક્ત વીરા સાળવીની સાથે સર્વ સાધુઓને ઉપર પ્રમાણે વંદન કરવાથી શ્રમાતુર થયેલા કૃષ્ણ, ભગવાન પાસે આવી બોલ્યા કે ‘હે ભગવન્! આજ હું અઢાર ઉજાર સાધુઓને

ગાથા ૧૬૫—પુઆ । દસારનેયહવા । દસારનેતા ધવ ।

વાંદવાથી અતિ શ્રમિત થયો છું. મેં આજ સુધીમાં ત્રણસે ને સાઠ યુદ્ધો કર્યાં તેમાં કોઈ વખત હું આટલો શ્રમિત થયો નહોતો.’ તે વખતે ભગવાને કહ્યું કે ‘હે મહાનુભાવ! જેમ વંદન કરવાથી તું ઘણો શ્રમિત થયો છે તેમ તે લાલ પણ ઘણો મેળવ્યો છે. કારણ કે વંદનદાનથી તે શ્રાવક સમકિત મેળવ્યું છે અને તીર્થંકર-નામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું છે. વળી સંત્રામ કરીને સાતમી નારકભૂમિને યોગ્ય જે કર્મ ખાંધ્યું હતું તેને ખપાવીને ત્રીજી નરકભૂમિ યોગ્ય રહેવા દીધું છે. એટલો લાલ તને થયો છે.’ તે સાંભળીને કૃષ્ણે કહ્યું કે ‘ફરીથી અઠાર હજાર મુનિને વાંદીને ત્રીજી નરકભૂમિ યોગ્ય કર્મ પણ ખપાવી દઉં.’ ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે ‘હે કૃષ્ણ હવે તેવો ભાવ આવે નહિ, કારણ કે હવે તમે લોભમાં પ્રવેશ કરેલો છે.’ કૃષ્ણે ફરીથી પૂછ્યું કે ‘મને જ્યારે આટલો બધો લાલ થયો છે?’ ત્યારે મારા અનુયાયી વીરા સાળવીને કેટલો લાલ થયો છે?’ ભગવાને કહ્યું કે ‘અને તો માત્ર કાયકલેશ થયો છે, કારણ કે તેને તો માત્ર તારી અનુવૃત્તિથી જ વંદન કર્યું છે, તેથી ભાવ વિના કાંઈ ફાલ મળતું નથી.’ આ પ્રમાણે બીજાઓએ સાધુઓની પૂજાભક્તિ વિગેરે ભાવપૂર્વક કરવી.

અભિગમણુ વંદણુ નમંસણેણુ, પડિપુચ્છણેણુ સાહૂણું ।
ચિરસંચિયંપિ કમ્મં, ખણેણુ વિરલત્તણુ સુવેદ ॥૧૬૬॥

અર્થ—“અભિગમન તે સન્મુખ જવું, વંદન તે વંદના કરવી, નમંસણુ કેં સામાન્યે નમસ્કાર કરવો, અને પડિપુચ્છણુ તે શરીરના નિરાબાધપણા વિગેરેની પૃચ્છા કરવી, સાધુને એટલા વાના કરવાથી ચિરસંચિત કેં ઘણા કાળનું બહુલવનું ઉપાર્જન કરેલું કર્મ પણ ક્ષણમાત્રમાં—થોડા કાળમાં વિરલપણાને પામે છે અર્થાત્ પાપકર્મનો ક્ષય થાય છે.” ૧૬૬.

કેઇ સુસીલા સુહમાઇ સજ્જણા, ગુરુજગુરુસવિ સુસીસા ।
વિઉલં જણુંતિ સદ્ધં, જહ સી સો ચંડરુદ્રસ્સ ॥૧૬૭॥

અર્થ—“ કોઈક સુશીલ કેં નિર્મળ સ્વભાવવાળા અને સુધર્મા કેં અતિશય ધર્મવાળા અને સજ્જન કેં સર્વની ઉપર મૈત્રીભાવવાળા એવા સુશિષ્યો, ગુરુજનની પોતાના ગુરુની પણ શ્રદ્ધાને વિસ્તીર્ણુ કરે છે, અર્થાત્ આસ્તિક્ય લક્ષણવાળી શ્રદ્ધાને દઢ કરે છે. કેની જેમ? ચંડરુદ્ર આચાર્યના શિષ્યની જેમાં. ચંડરુદ્ર આચાર્યની શ્રદ્ધા તેના શિષ્યે દઢ કરી તેમ.” ૧૬૭. અહીં ચંડરુદ્ર આચાર્ય ને તેના શિષ્યનો સંબંધ જાણવો. ૫૧.

ચંડરુદ્રાચાર્ય કથા

મહાપુરી ઉજ્જયિનીમાં અન્યદા ચંડરુદ્રાચાર્ય સમવસર્યા. તે અત્યંત ઈર્ષાળુ અને ક્રોધી હતા, તેથી તે પોતાનું આસન શિષ્યોથી દૂર રાખતા હતા. એક દિવસ એક નવો પરણેલો વણિકપુત્ર પોતાના મિત્રોથી પરિવૃત થઈને ત્યાં આવ્યો અને તેણે સર્વ સાધુઓને વાંધા. પછી તેના બાળમિત્રોએ હાંસી કરી કે ‘હે સ્વામિન્! આને તમે શિષ્ય કરો.’ ત્યારે મુનિઓએ કહ્યું કે ‘હે મહાનુભાવ! જે તેને દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનો મનોરથ હોય તો પેલા દૂર બેઠેલા અમારા ગુરુની પાસે જાઓ.’ તેથી તે બાળમિત્રો વણિકપુત્ર સહિત ગુરુ પાસે આવ્યા. ત્યાં પણ ગુરુને વાંદીને તેઓ હાસ્યથી બોલ્યા કે ‘મહારાજ! આને દીક્ષા આપો.’ તે સાંભળીને આચાર્ય મૌન રહ્યા. ત્યારે બાળકોએ ફરીથી કહ્યું કે ‘હે સ્વામિન્! આ નવા પરણેલા અમારા મિત્રને આપ શિષ્ય કરો.’ છતાં પણ ગુરુ તો મૌન રહ્યા. ત્યારે તેઓએ ત્રીજીવાર પણ તે જ પ્રમાણે કહ્યું, એટલે ચંડરુદ્રાચાર્યને ક્રોધ ચડ્યો તેથી બળાત્કારે તે નવા પરણેલા બાલકને પકડી, બે પગની વચ્ચે રાખી તેના કેશનો લોચ્છ કરી નાંખ્યો. તે જોઈને બીજા સર્વે બાળકો ત્યાંથી નાસી ગયા.

ગાથા ૧૬૭ સુહમાઇ

તેઓ વિચાર કરવા લાગ્યા કે ‘અરે! આ શું થયું!’ એ પ્રમાણે વિલખા પડી તેઓ જોવા પણ હલા રહ્યા નહિ. પછી નવદીક્ષિત શિષ્યે ગુરુને કહ્યું કે ‘હો ભગવન્! હવે આપણે અહીંથી અન્ય સ્થાને ચાલ્યા જઈએ. કારણ કે મારાં માતૃપિતા તથા શ્વસુરપક્ષ વિગેરે જો આ વાત જાણશે તો તેઓ અહીં આવી તમને મોટો ઉપદ્રવ કરશે.’ ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે ‘હું રાત્રિએ જવાને અશક્ત છું.’ ત્યારે તે નવદીક્ષિત શિષ્ય ગુરુને પોતાની ખાંધ ઉપર બેસાડી ને ત્યાંથી ચાલ્યો. અંધારી રાત્રિએ ચાલતાં તેના પગ ડાંચી નીચી ભૂમિપર પડવાથી અંડુદ્રાચાર્ય ક્રોધિત થઈ તેના મસ્તક ઉપર દંડને પ્રહાર કરવા લાગ્યા. તેથી તેના માથામાંથી ઝુધિર નીકળ્યું અને ઘણી વેદના થવા લાગી; પણ તેના મનમાં લેશ માત્ર પણ ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો નહિ. તે તો તેમાં પોતાનો જ વાંક માને છે અને વિચાર કરે છે કે ‘મને પાપીને ઘિઝ્કાર છે! કારણ કે આ ગુરુ મારે લીધે કષ્ટ ભોગવે છે. પ્રથમ તો ગુરુમહારાજ સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનમાં સ્થિત થયેલા હતા. તેને મેં દુષ્ટે રાત્રિએ ચલાવ્યા, આ અપરાધથી હું કેવી રીતે મુક્ત થઈશ?’ આ પ્રમાણે શુભ ભાવનાને ભાવતાં શુભ ધ્યાનથી ઘાતિકર્મનો ક્ષય કરીને તે કેવળ-જ્ઞાન પામ્યા. પછી તો સર્વત્ર પ્રકાશ થવાથી તે સારી રીતે સરળતાથી ચાલવા લાગ્યા. એટલે ગુરુએ પૂછ્યું કે ‘હવે તું કેમ સારી રીતે ચાલે છે? સંસારમાં દંડપ્રહાર એ જ સારૂપ જણાય છે. દંડપ્રહારને લીધે જ તું માર્ગમાં સરલતાથી ચાલે છે.’ ત્યારે શિષ્યે કહ્યું કે ‘હું સરલ ગતિએ ચાલું છું તે આપનો જ પ્રસાદ છે.’ એટલે ગુરુએ પૂછ્યું કે ‘તને કાંઈ જ્ઞાન થયું છે?’ ત્યારે શિષ્યે કહ્યું કે ‘હા, સ્વામિન્! મને કેવળજ્ઞાન થયું છે.’ એવું શિષ્યનું વાક્ય સાંભળી ગુરુને અત્યંત પશ્ચાત્તાપ થયો કે ‘મેં અતિ વિરુદ્ધ કર્મ કર્યું. કેવળીની આશાતના કરનાર એવા મને ઘિઝ્કાર છે! એના મસ્તકમાં મેં દંડપ્રહાર કરેલા છે, તો આ મારું પાતક કેવી રીતે નષ્ટ થશે?’ એ પ્રમાણે પશ્ચાત્તાપ કરતાં ગુરુ, શિષ્યના

સ્કંધ ઉપરથી ઉતરીને તેના પગમાં પડ્યા અને પોતાનો અપરાધ ખમાવવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે વારંવાર પોતાનો અપરાધ ખમાવતાં વિશુદ્ધ ધ્યાનથી તેમને પણ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. બંને જણા કેવળીપણે લાંબા વખત સુધી વિહાર કરીને મોક્ષે ગયા. આ પ્રમાણે સુશિષ્ય ગુરુને પણ વિશેષ ધર્મ પમાડે છે, એવો આ કથાનો ઉપદેશ છે.

અંગારજીવવહગો, કોઈ કુગુરુ સુસીસપરિવારો ।
સુમિણે જહહિં દિદ્દો, કોલો ગયકલહપરિકિત્તો ॥૧૬૮॥

અર્થ—“ અંગારા (કોયલા) રૂપ જીવનો વધ કરનારો (અજીવમાં જીવ સંજ્ઞાને સ્થાપનારો) કોઈ કુગુરુ (કુવાસનાયુક્ત ગુરુ) સુશિષ્યોથી પરવરેલો તેને સ્વપ્નમાં મુનિઓએ હાથીનાં બચ્ચાંઓથી પરવરેલો કોલ કેન્દ્ર શૂકર છે, એવા સ્વરૂપે ઠીકો.” ૧૬૮.

સો ઉગ્ગભવસમુદ્દે, સયંવરમુવાગએહિં રાએહિં ।

કરહો વખખરભરિએ, દિદ્દો પોરાણુસીસેહિં ॥૧૬૯॥

અર્થ—“ તે કુગુરુને ઉગ્ગ એવા ભવસમુદ્રમાં (પરિભ્રમણ કરતાં) ભારથી ભરેલા ઉંટપણે પૂર્વભવના શિષ્યો અને ભવાંતરમાં થયેલા રાજપુત્રો કે જેઓ સ્વયંવરમાં આવ્યા હતા તેમણે ઠીકો; (એટલે તેઓએ મૂકાવ્યો).” ૧૬૯. એની વિશેષ હકીકત કથાનકથી જાણવી.

અંગારમહકાચાર્ય કથા

કોઈ એક વિજયસેન નામે સૂરિ હતા. તેમના શિષ્યોએ સ્વપ્નમાં પાંચસે હાથીઓથી પરિવૃત્ત થયેલો એક ડુકકર જોયો. પ્રાતઃકાળમાં તેઓએ ગુરુની આગળ સ્વપ્નસ્વરૂપ નિવેદન કર્યું ત્યારે ગુરુએ વિચારીને કહ્યું કે ‘હે શિષ્યો! આજે કોઈ અભવ્ય ગુરુ પાંચસે શિષ્યોથી પરિવૃત્ત થઈ અહીં આવશે, એ પ્રમાણે તમારું સ્વપ્ન ક્લિત થશે.’ એટલામાં તો રુદ્રદેવ નામે આચાર્ય

ગાથા ૧૬૮-કુગુરુ । ગાથા ૧૬૯-વખખરભરિઉ-ભારેણ ભત્ત: ।

પાંચસે શિષ્યોથી પરિવૃત્ત થયેલા ત્યાં આવ્યા. પૂર્વસ્થિત સાધુઓએ તેમનું આતિથ્ય કર્યું, પછી બીજે દિવસે અભવ્ય ગુરુની પરીક્ષા કરવાને માટે માત્રુ કરવા જવાના (પિશાબ કરવાના) સ્થાનકે (રસ્તામાં) વિજયસેન સૂરિએ પોતાના શિષ્યો પાસે તે રુદ્રદેવ સૂરિ ન જાણે એવી રીતે કોયલા પથરાવ્યા. રાત્રિએ તે અભવ્ય ગુરુના શિષ્યો લઘુશંકા કરવાને માટે ઉઠ્યા તો તેમને પગે કોયલા દબાયા, તેથી શબ્દ થતાં તેઓ 'આ કોયલા છે' એવું નહિ જાણવાથી પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા કે 'અરે! અંધકારમાં અમે અજાણતાં કોઈ જીવને ચાંપી નાંખ્યા' એ પ્રમાણે કહી પુનઃ પુનઃ મિથ્યા દુષ્કૃત દેવા લાગ્યા; અને પછી સંથારામાં જઈને સુઈ ગયા. એવામાં રુદ્રદેવાચાર્ય પોતે લઘુશંકા કરવાને ઉઠ્યા. તેના ચરણથી પણ કોયલા દબાયા. એટલે તેનો શબ્દ સાંભળી વધારે વધારે ચાંપવા લાગ્યા અને મુખેથી બોલ્યા કે 'આ અહ્મંતના જીવો દબાયાથી પોકાર કરે છે.' એવું વચન વિજયસેનસૂરિએ સાંભળ્યું. તેથી તેણે પ્રાતઃકાળે રુદ્રદેવના શિષ્યોને કહ્યું કે 'આ તમારા ગુરુ અભવ્ય છે, માટે તમારે તેને છોડી દેવા જોઈએ.' તે સાંભળીને તેઓએ રુદ્રદેવને ગચ્છની બહાર કર્યા પછી તે પાંચસે શિષ્યો નિરતિચાર સંયમ પાળી પ્રાંતે સમાધિથી મૃત્યુ પામીને દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

ત્યાંથી ચ્યવીને તેઓ વસંતપુર નગરમાં દિલ્લીપ રાજાને ઘેર પાંચસે પુત્રો થયા. અનુક્રમે તેઓ યુવાવસ્થા પામ્યા. એક વખત તે પાંચસે રાજપુત્રો ગજપુર નગરમાં કનકધંવજ રાજાની પુત્રીના સ્વયંવરમાં ગયા હતા. તે વખતે અંગારમર્દકાચાર્યનો (રુદ્રદેવનો) જીવ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં ઉંટપણે ઉત્પન્ન થયો હતો, તે પણ ત્યાં આવ્યો હતો. ભારના આરોપણ વખતે અતિ તીવ્ર શબ્દ કરતા તે ઉંટ અત્યંત ભારથી આકાંત થયેલો હોવાથી મોટા ખરાડા પાડે છે. આણે પૂર્વ ભવમાં શું અશુભ કર્મ કર્યું હશે?' આ પ્રમાણે વારંવાર ચિંતવન કરતાં તે પાંચસે રાજપુત્રોને જાતિ-

સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેથી તેઓએ પોતાના પૂર્વ ભવનું સ્વરૂપ જોયું, જેથી તેઓ યોદ્યા કે ‘અરે! આ અમારો પૂર્વ ભવનો અભવ્ય ગુરુ ઉંટપણે ઉત્પન્ન થયો છે. કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. કારણ કે આણે પૂર્વ ભવમાં જ્ઞાન મેળવ્યું હતું, પણ શ્રદ્ધા વિનાનું તે નિષ્ફળ થયું. તેથી તે આવી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલો છે, અને હજુ તે અનંતા જન્મમરણ કરશે.’ એ પ્રમાણે કહી તે ઉંટને તેના ધણી પાસેથી છોડાવ્યો.

પછી તે પાંચસે રાજપુત્રો વિચારવા લાગ્યા કે ‘આ સંસાર અનિત્ય છે. ક્રિપાકના ફલ જેવા અને ચિરપરિચિત એવા લોગથી સયું. હસ્તીના કર્ણ જેવી ચંચળ આ રાજ્યલક્ષ્મીને ધિક્કાર છે!’ આ પ્રમાણે વૈરાગ્યપરાયણ થઈ તેઓએ ચારિત્ર અહણુ કયું. પ્રાંતે સર્વે સદ્ગતિના ભાજન થયા.

આ પ્રમાણે સુશિષ્યો અન્ય ભવમાં પણ ઉપકારી થાય છે. એવો આ સ્થાને ઉપદેશ છે.

સંસારવંચણા નવિ ગણંતિ, સંસારસૂઅરા જીવા ।

સુમિણુગએણુવિ કેઠ યુગ્ઝંતિ પુષ્પચૂલાવા ॥ ૧૭૦ ॥

અર્થ—“સંસારને વિષે આસક્ત શુકર-ભુંડ જેવા જીવો સંસારની વંચનાને ગણતા નથી (વિષયાસક્ત જીવો વિષયને જ સારભૂત ગણે છે); અને કેટલાક (લઘુકર્મી જીવો) સ્વપ્ન મધ્યે દેખવા માત્રથી પણ પુષ્પચૂલાની જેમ પ્રતિબોધ પામે છે.” ૧૭૦. જેમ પુષ્પચૂલા નામે રાણી સ્વપ્નમાં નરકાદિ સ્વરૂપને જોઈને પ્રતિબોધ પામી, એવા પણ કેટલાક જીવો હોય છે. ૫૩.

પુષ્પચૂલાની કથા

પુષ્પલદ્ર નામના નગરમાં પુષ્પકેતુ નામે રાજા હતો. તેને પુષ્પવતી નામે પટ્ટરાણી હતી. એક દિવસ તેણે બે બાળકો (પુત્ર-

ગાથા ૧૭૦ સૂચરા । પુષ્પચૂલા ઈવ ।

પુત્રી રૂપ યુગ્મ) ને જન્મ આપ્યો. તેમાં પુત્રનું નામ પુષ્પચૂલ પાડ્યું. અને પુત્રીનું નામ પુષ્પચૂલા પાડ્યું. અનુક્રમે તે બંને યૌવનાવસ્થા પામ્યા અને સર્વ કળામાં કુશળ થયા. તેઓને પરસ્પર અતિ સ્નેહ બંધાયો, તેથી એક બીજા વિના તેઓ એક ક્ષણ પણ રહી શકતા નહોતા. તે જોઈને એકદા તેના પિતાએ વિચાર કર્યો કે ‘આ સાથે જન્મેલા પુત્રપુત્રી પરસ્પર અત્યંત સ્નેહવાળા છે, તેથી જો તેમાંથી પુત્રીને બીજે પરણાવીશ તો તેમના સ્નેહનો ભંગ થશે; માટે એ બંનેનો જ પરસ્પર લગ્ન-સંબંધ થાય તો તેમને વિયોગ ન થાય.’ એ પ્રમાણે ચિંતવી નાગરિક લોકોને બોલાવીને રાજાએ પૂછ્યું કે ‘અંત:પુરમાં ઉત્પન્ન થયેલા રત્નને સ્વેચ્છાથી જોડવાને કોણ સમર્થ છે તે કહો.’ તે સાંભળીને તેનો આશય નહિ જાણનારા પ્રધાન પુરુષોએ કહ્યું કે ‘હે રાજા! સંસારમાં જે જે રત્ન ઉત્પન્ન થાય છે તેને અન્યની સાથે જોડવાને રાજા સમર્થ થાય છે, તો અંત:પુરમાં ઉત્પન્ન થયેલાં રત્નને જોડવાને રાજા સમર્થ થાય તેમાં તો શું કહેવું!’ એ પ્રમાણે છળવડે તેઓની અનુજ્ઞા મેળવીને અંત:પુરની સ્ત્રીઓએ અટકાવ્યા છતાં પણ રાજાએ તે બે ભાઈ બેનનો લગ્નસંબંધ કર્યો. એ કાર્ય ઘણું જ અસમજસ (અયોગ્ય) થયેલું જોઈ તેની માતા પુષ્પવીએ વૈરાગ્યપરાયણ થઈને દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી તે તપ તપી કાળ કરીને દેવપણે ઉત્પન્ન થઈ. પુષ્પકેતુ રાજા પણ અનુક્રમે પરલોકમાં ગયો એટલે પુષ્પચૂલ કુમાર રાજા થયો. તેણે પોતાની પરણેલી બેન પુષ્પચૂલાને પટ્ટરાણી કરી અને તેની સાથે વિષયસુખ ભોગવતો સતો ઘણો કાળ વ્યતીત કર્યો.

એક સમયે તેમની માતાનો જીવ જે દેવ થયો છે તેણે અવધિજ્ઞાનથી જોયું, એટલે તેને પૂર્વ ભવના પુત્રપુત્રી ઉપર પ્રીતિ ઉત્પન્ન થવાથી તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘આ મારા પૂર્વ ભવના પુત્ર અને પુત્રી આવા પ્રકારનું પાપકર્મ કરી નરકમાં જશે, તેથી હું તેમને પ્રતિબોધ પમાડું.’ એમ વિચારી તેણે

પોતાની પુત્રી પુષ્પચૂલાને રાત્રિએ સ્વપ્નની અંદર નરકનાં દુઃખો દેખાડ્યાં. તે જોઈને તે ભયભીત થઈ ગઈ. સવારમાં તેણે રાજાની આગળ સ્વપ્નની હકીકત કહી. રાજાએ પણ નરકનું સ્વરૂપ પૂછવાને માટે અન્યદર્શનની યોગિઓ વિગેરેને યોલાવ્યા અને નરકનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. ત્યારે તેઓએ જણાવ્યું કે ‘હે રાજન્ ! શોક, વિયોગ, અને ભોગમાં પરાધીનતા વિગેરે નરકનાં દુઃખો બાણવાં.’ ત્યારે પુષ્પચૂલા રાણીએ કહ્યું કે ‘મેં જે દુઃખો રાત્રે સ્વપ્નમાં જોયાં છે તે તો ભિન્ન છે’ પછી અર્ષિકાપુત્ર આચાર્યને યોલાવીને રાજાએ પૂછ્યું કે ‘હે સ્વામિન્ ! નરકનાં દુઃખો કેવાં હોય છે ?’ તેના ઉત્તરમાં આચાર્યે રાણીએ જેવાં નરકનાં દુઃખો સ્વપ્નમાં જોયાં હતાં તેવાં જ કહી બતાવ્યાં. તે સાંભળીને આશ્ચર્ય પામેલી રાણીએ પૂછ્યું કે ‘હે સ્વામી ! આપે પણ શું એવું સ્વપ્ન જોયું છે ? કે જેથી મેં સ્વપ્નમાં જેવાં નરકનાં દુઃખો જોયાં હતાં તેવાં જ આપે કહ્યાં.’ આચાર્યે કહ્યું કે ‘અમે સ્વપ્નમાં તો જોયાં નથી, પણ આગમના વચનથી તે જાણીએ છીએ.’ પછી રાણીએ પૂછ્યું કે ‘કયા કર્મથી એવાં દુઃખો પ્રાપ્ત થાય છે ?’ ગુરુએ કહ્યું કે ‘પાંચ આસ્રવના સેવનથી અને કામ-ક્રોધ વિગેરે પાપાચરણથી પ્રાણીઓને નરકનાં દુઃખો પ્રાપ્ત થાય છે.’ ઇત્યાદિ કહીને ગુરુ પોતાને સ્થાનકે ગયા. ફરીથી બીજે દિવસે પુષ્પચૂલાની માતાનો ભવ જે દેવ હતો તેણે રાણીને સ્વપ્નમાં દેવતાઓનાં સુખ બતાવ્યાં. પ્રાતઃકાળે રાણીએ તે સ્વપ્નની હકીકત રાજાને કહી. તેથી રાજાએ અન્ય દર્શનીઓને યોલાવીને પૂછ્યું કે ‘સ્વર્ગનાં સુખ કેવાં હોય છે ?’ તેઓએ કહ્યું કે ‘હે રાજન્’ ઉત્તમ પ્રકારનાં ભોજન, શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રપરિધાન, પ્રિયજનસંયોગ, ઉત્તમ અંગનાઓ સાથે વિલાસ ઇત્યાદિ સ્વર્ગનાં સુખો છે.’ ત્યારે રાણીએ કહ્યું કે ‘જે સ્વર્ગનાં સુખો મેં સ્વપ્નમાં જોયાં છે તેમની સાથે સરખાવતાં તમે કહેલાં સુખો અસંખ્યાતમે ભાગે પણ આવી શકતાં નથી.’ પછી અર્ષિકાપુત્ર આચાર્યને યોલાવીને સ્વર્ગસુખનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. તેણે રાણીએ

સ્વપ્નમાં જ્યેષ્ઠાં સુખો જેવાં જ સ્વર્ગનાં સુખો કહી બતાવ્યાં. રાણીએ પૂછ્યું કે ‘એવાં સુખો કેવી રીતે મેળવાય?’ ગુરુએ કહ્યું કે ‘યતિધર્મ’ પાળવાથી મેળવી શકાય.’ પછી ધર્મનું સર્વ સ્વરૂપ જાણવાથી પુષ્પચૂલાને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, તેથી તેણે ચારિત્ર અહણ કરવાને માટે પતિની આજ્ઞા માગી. ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે ‘તુ મને અતિ પ્રિય છે. મારાથી તારો વિયોગ સહન થઈ શકશે નહિ, તેથી હું તને દીક્ષા અહણ કરવાની આજ્ઞા કેવી રીતે આપી શકું?’ રાણીએ ઘણા ઉપદેશવડે રાજાને વાળ્યો, ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે ‘જે દીક્ષા અહણ કરી અહીં જ રહે અને મારા ઘરની ભિક્ષા લે તો હું તને દીક્ષા અહણ કરવાની આજ્ઞા આપું.’ રાણીએ એ બાબત કબૂલ કરી અને અર્ણિકાપુત્ર આચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી. પછી તે ત્યાંજ રહીને રાજાને ઘેરથી દરરોજ શુદ્ધ ભિક્ષા લે છે અને શુદ્ધ ચારિત્રધર્મ પાળે છે.

એક દિવસ અર્ણિકાપુત્ર આચાર્યે બાર વર્ષનો દુષ્કાળ પડવાનું જ્ઞાનવડે જાણી સર્વ યતિઓને જુદી જુદી દિશાઓમાં મોકલી દીધા અને પોતે નહિ ચાલી શકવાથી ત્યાંજ રહ્યા. પુષ્પચૂલા સાધ્વી દરરોજ ગુરુને આહાર લાવી આપે છે અને તેમની પિતાની માફક સેવા કરે છે. એ પ્રમાણે પ્રતિદિન ગુરુભક્તિપરાયણ રહેતાં પુષ્પચૂલાને શુભ ધ્યાનના યોગથી કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તોપણ તે ગુરુને આહાર વિગેરે લાવીને આપે છે. એક વખત મેઘ વરસતો હતો, છતાં પણ પુષ્પચૂલા ભિક્ષા લઈને આવી. તેને ગુરુએ કહ્યું કે ‘હે વત્સે! તું આ શું કરે છે? એક તો હું એકસ્થાનવાસી છું, બીજું હું સાધ્વીનો આણેલો આહાર અહણ કરું છું, વળી વરસાદ વરસે છે છતાં પણ તું આહાર લાવીને મને આપે છે, તે શું ઉચિત કરે છે?’ ત્યારે પુષ્પચૂલાએ કહ્યું કે ‘હે સ્વામી! આ મેઘ અચિત્ત છે.’ ગુરુએ કહ્યું કે ‘તે તો કેવલી હોય તે જ જાણે. ત્યારે પુષ્પચૂલાએ કહ્યું કે ‘સ્વામિન્! આપની કૃપાથી તે જ્ઞાન મને પણ છે.’ તે સાંભળીને આચાર્ય પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા

કે ‘અરે! મને ઘિઠ્ઠાર છે કે મેં કેવલીની આશાતના કરી.’ આ પ્રમાણે ખેદ કરીને તેણે મિથ્યાદુષ્ટૃત દીધો. પછી સાધ્વીએ કહ્યું કે ‘હે સ્વામિન્! તમે શા માટે ભિન્ન થાઓ છો? તમે પણ ગંગા નદી ઉતરતાં કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષે જશો.’ તે સાંભળીને ગુરુ ગંગાને કાંઠે આવી નાવની અંદર બેઠા, તેટલામાં પૂર્વ લવના વૈરી કોઈ દેવે આવીને જે બાબુએ ગુરુ બેઠેલા છે તે ભાગને જળમાં ડુબાવવા માંડ્યો, ત્યારે ગુરુ નાવના મધ્ય ભાગમાં બેઠા, એટલે આખી નાવ ખુડવા લાગી. તે જોઈ અનાર્થ લોકોએ જણ્યું કે ‘અરે! આ યતિને લીધે સઘળાઓનું મરણ થશે.’ એ પ્રમાણે ચિંતવી તેઓએ મળી આચાર્યને ઉપાડીને જળની અંદર નાંખી દીધો. તે સમયે પેલા દેવે આવીને તેની નીચે ત્રિશૂલ ધારણ કર્યું અને તે વડે અર્ષિકાપુત્ર આચાર્યને વીંધી લીધા. તે વખતે પોતાના શરીરમાંથી નીકળતા રુધિરને જોઈ આચાર્ય મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે ‘અરેરે! આ મારા રુધિરથી જળના જીવોની વિરાધના થાય છે.’ એ પ્રમાણે અનિત્ય ભાવના ભાવતાં ઘાતિકર્મનો ક્ષય થવાથી કેવળજ્ઞાન પામીને મોક્ષે ગયા. ત્યાં દેવોએ આવીને તેના મહિમા કર્યો. તેથી લોકોએ જણ્યું કે ‘જે ગંગામાં મરે છે તે મોક્ષે જાય છે.’ પછી તે સ્થાને પ્રયાગ નામના તીર્થની લોકોએ સ્થાપના કરી.

જે અવિકલં તવસંજમં ચ, સાહુ કરિજ્જ પરછાવિ ।
અનિયસુયવ્વ સો નિયગ-મહ્મચિરેણુ સાહૈઈ ॥૧૭૧॥

અર્થ-“જે સાધુ અવિકળ કેં સંપૂર્ણ એવું તપ (બાર પ્રકારનો) અને સંયમ (સર્વ જીવરક્ષા રૂપ સત્તર પ્રકારનું) પશ્ચાત્ એટલે વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ કરે છે-સાધે છે તે (વૃદ્ધાવસ્થામાં ધર્મ કરનાર) અર્ષિકાપુત્ર આચાર્યની જેમ પોતાના અર્થને એટલે પરલોકના સાધનને અચિર કેં થોડા કાળમાં પણ સાધે

ગ્રાથા ૧૭૧-તવસંયમં । અનિયસુયવ્વ । નિયગમહ્મ-નિજકં અર્થે ।

છે.” ૧૭૧. અર્થાત્ જે યૌવનાવસ્થામાં વિષયાસક્ત હોય છતાં અંત-કાળમાં પણ ધર્મ કરે છે તે આત્માનું હિત સાધી શકે છે. અહીં ઉપરની કથામાં કહેતાં અવિશિષ્ટ રહેલો અર્ચિકાપુત્રનો પ્રથમનો સંબંધ જાણી લેવો. ૫૪.

અર્ચિકાપુત્ર સંબંધ

ઉત્તરમથુરા નગરીમાં કેઈ વ્યાપારીના કામદેવ અને દેવદત્ત નામના બે પુત્રો રહેતા હતા, તે બંનેને પરસ્પર અતિ ગાઢ મિત્રતા હતી. તેઓ એકઠા પોતાના માતા-પિતાની આજ્ઞા લઈને વ્યાપારાર્થે દક્ષિણમથુરાએ ગયા. ત્યાં તેમને જયસિંહ નામના એક વર્ણિકપુત્ર સાથે મૈત્રી થઈ. જયસિંહને અર્ચિકા નામે બેન હતી. તે ઘણી રૂપવતી હતી. એક દિવસ જયસિંહે પોતાની બેન અર્ચિકાને કહ્યું કે ‘આજ સરસ રસોઈ બનાવ, કારણ કે મારા બે મિત્ર કામદેવ ને દેવદત્ત આપણે ત્યાં લોજન કરવાના છે. તેથી અર્ચિકાએ ઉત્તમ રસોઈ બનાવી. પછી લોજન સમયે ત્રણે મિત્રો એક પાત્રમાં લેખા જમવા બેઠા. અર્ચિકાએ લોજન પીરસ્યું. પછી તે અર્ચિકા તેમની પાસે ઉભી રહીને પોતાના વસ્ત્રના છેડાથી વાયુ નાખવા લાગી. તે વખતે તેના હાથના કંકણનો રણતકાર, તેનાં સ્તન, ઉદર ને કટિપ્રદેશ તથા નેત્ર ને વદનનો વિલાસ જોઈને દેવદત્ત અત્યંત કામાતુર થયો. તેમજ ધીના પાત્રની અંદર પ્રતિબિંબિત થયેલું તેનું રૂપ જોઈને તે અતિ કામરાગથી પરવશ બની ગયો. તેને લોજન વિષરૂપ થયું, તેથી તેણે કંઈ પણ ખાધું નહિ અને જલદી ઉઠી ગયો.

બીજે દિવસે તેણે પોતાનો અભિપ્રાય કામદેવની મારફત જયસિંહને જણાવ્યો. ત્યારે જયસિંહે કહ્યું કે “હે મિત્ર! મારી આ બેન મને અતિપ્રિય છે અને તમે તો પરદેશી છો, તેથી તેનો વિયોગ મારાથી કેવી રીતે સહન થઈ શકે? માટે જે કેઈ આ અર્ચિકાનું પાણિઅહણ કરીને મારા ઘરમાં જ વાસ કરશે

તેને હું મારી ઊન પરણાવવાનો છું; તેમ છતાં જો દેવદત્ત એક પુત્રની ઉત્પત્તિ થતાં સુધી પણ અત્ર નિવાસ કરે તો હું અર્ષિકાને તેની સાથે પરણાવું.” દેવદત્તે એ સઘળું કબૂલ કર્યું અને અર્ષિકાને પરણ્યો. પછી તેની સાથે મનવાંછિત વિષયસુખ લોગવતા તેણે ત્યાં ઘણો કાળ વ્યતીત કર્યો. તેવામાં અર્ષિકા ગર્ભવતી થઈ.

અન્યદા ઉત્તરમથુરાથી દેવદત્તના પિતાનો પત્ર આવ્યો, તેમાં લખ્યું હતું કે ‘હે પુત્ર! તને દેશાંતરમાં ગયાને ઘણો કાળ થયો છે; તેથી હવે તારે અહીં સત્વર આવવું, વિદાંબ કરવો નહિ? એ પ્રમાણે પિતાનો પત્ર વારંવાર વાંચીને મુખથી ઓલી ન શકાય એવા પિતાપરના પ્રેમભાવને પ્રાપ્ત થયેલો દેવદત્ત મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘મને ધિક્કાર હો કે હું વિષયાભિલાષને લીધે વચનથી બંધાઈ ગયો અને વૃદ્ધાવસ્થાવાળાં માતા-પિતાને તણને અહીં રહ્યો. એ પ્રમાણે ખેદ કરતા પોતાના પતિને જોઈને અર્ષિકાએ પતિ પાસેથી પત્ર લઈ લીધો. અને તે વાંચીને તેણે અંદરની ખીના જાણી. પછી સસરાને મળવાને ઉત્કંઠિત થયેલી અર્ષિકાએ મહા આગ્રહ પૂર્વક લાઈની આજ્ઞા મેળવી અને પોતાના ભર્તાર સાથે સાસરે જવા ચાલી; માર્ગમાં તેને પુત્રપ્રસવ થયો. પછી દેવદત્તે કહ્યું કે ‘આ પુત્રનું નામ અર્ષિક (અર્ષિકાનો પુત્ર) પાડવું. પછી માતા-પિતા તેનું જે નામ પડશે તે પ્રમાણ કરશું.’ અનુક્રમે તેઓ ઘેર આવ્યા અને માતા-પિતાના ચરણમાં પડ્યા. પિતાને ઘણો આનંદ થયો. તેણે પૂછ્યું કે ‘હે વત્સ! આટલા વખત સુધી ત્યાં રહીને તે શું મેળવ્યું?’ ત્યારે દેવદત્તે અર્ષિકાથી જન્મેલો પોતાનો પુત્ર પિતાના ખોળામાં મૂક્યો, અને પોતાની વહુ બતાવીને કહ્યું કે ‘આટલું મેળવીને હું આવ્યો છું.’ તે વખતે પૌત્ર અને પુત્રવધુને જોઈને માતપિતા ઘણા ખુશી થયા અને પિતાએ પોતાના પૌત્રનું ઉચિત

નામ પાડયું, પરંતુ અર્ષિકાપુત્ર એવું નામ વિશેષપણે લોકમાં પ્રસિદ્ધ થયું.

અનુક્રમે અર્ષિકાપુત્ર યુવાન થયો, પરંતુ વિષયમાં વિરક્ત હોવાથી વૈરાગ્યપરાયણ બનીને તેણે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. તેણે આગમનું રહસ્ય જાણી, ઘણા જીવોને પ્રતિબોધ પમાડી આચાર્યપદ મેળવ્યું પછી સાધુસમુદાયથી પરિવૃત્ત થઈ વિહાર કરતા પુષ્પભદ્ર નગરે પધાર્યા. ત્યાર પછી જે હકીકત બની તે ઉપર કહેલી પુષ્પચૂલાની કથાથી જાણી લેવી.

સુહિત્તો ન ચયઇ ભોએ ચયઇ જહા દુષ્પિખત્તો ત્તિ અલિયમિણું
ચિક્કણુકમ્મોલિત્તો, ન ઇમો ન ઇમો પરિચયયઇ ॥ ૧૭૨ ॥

અર્થ—“જેમ દુઃખી માણસ વિષયલોગાદિકનો ત્યાગ કરે છે તેમ સુખી માણસ લોગાદિકનો ત્યાગ કરી શકતો નથી, એમ લોકો જે કહે છે તે અસત્ય છે, નિયત વાક્ય નથી. કેમકે ચીકણું કર્મથી ઉપલિપ્ત થયેલો સુખી કે દુઃખી કોઈ પણ લોગને તજતો નથી. ૧૭૨.” જે કર્મની લઘુતા હોય તો જ લોગોને તજ શકે છે, તે સિવાય કોઈ તજ શકતો નથી, એમ સિદ્ધ થાય છે.

જહ ચયઇ ચિક્કવટ્ટી, પવિત્થરં તત્તિયં મુહુત્તેણુ ।
ન ચયઇ તહા અહન્નો, દુષ્પુહ્ધી ખપ્પરં દમત્તો ॥૧૭૩॥

અર્થ—“જેમ ચક્રવર્તી એક ક્ષણવારમાં તેવી વિસ્તારવાળી રાજ્યલક્ષ્મીને તજ દે છે, તેમ અધન્ય (અપુણ્યશાળી) અને દુષ્ટ પુહ્ધિવાળો દ્રમક (ભીખારી) ગાઠ કર્મથી અવલિપ્ત હોવાથી માત્ર એક ખર્પર જે લિક્ષા માગવાનું પાત્ર તેને પણ તજ શકતો નથી.” ૧૭૩.

ગાથા ૧૭૨-મ ઇમો ।

ગાથા ૧૭૩-પવિત્થરં = પ્રવિસ્તરાં વિસ્તરવર્તી રાજ્યલક્ષ્મી ।

દેહો પિપીલિયાહિં, ચિલાઈપુત્તરસ ચાલણી વ્વ કચ્ચો ।
તણુઓ વિ મણુપહોસો, ન ચાલિઓ તેણુ તાણુવરિં ॥૧૭૪॥

અર્થ—“કીડીઓએ ચિલાતિપુત્રના દેહને ચાલણીની જેવો છિદ્રવાળો કરી નાંખ્યો, તોપણુ તેણુ તે કીડીઓપર થોડો પણુ મનમાં દ્રેષ કર્યો (આશ્ચર્યો) નહિ.” ૧૭૪.

પાણુચ્ચએ વિ પાવં, પિવીલિયાએ વિ જે ન ઇચ્છંતિ ।
તે કહુ જઈ અપાવા, પાવાઈ કરંતિ અન્નરસ ॥૧૭૫॥

અર્થ—“જેઓ પ્રાણુનો નાશ થાય તોપણુ કીડીઓ જેવા જીવો પર પણુ પાપ કર્મ કરવા ઇચ્છતા નથી, તે (તેવા) પાપ-રહિત મુનિઓ ખીજા જીવો પર પાપકર્મ તો ક્યાંથી જ કરે? અર્થાત્ ખીજાઓ પર તો પ્રતિકૂળ આચરણુ સર્વથા ન જ કરે.” ૧૭૫. શરીરને ચાલણી પ્રાય કરનાર કીડીઓનો વિનાશ પણુ જે ન ઇચ્છે તે અન્યનું અહિત તો કરે જ કેમ? એ તાત્પર્ય સમજવો.

જિણુપહઅપાંડિયાણું, પાણુહરાણું પિ પહરમાણુણું ।
ન કરંતિ ય પાવાઈ, પાવરસ ફલં વિયાણુંતા ॥૧૭૬॥

અર્થ—“વળી જે પાપનું ફળ (નરકાદિક છે એમ) જાણુ છે એવા મુનિઓ જૈનમાર્ગને નહીં જાણુનારા (અધમ) લોકો કે જેઓ ખડ્ગાદિકવડે પ્રહાર કરીને પ્રાણુનો નાશ કરે છે, તેઓના પર પણુ પાપકર્મો કરતા નથી.” અર્થાત્ તેઓના મરણુનું ચિંતવન કરવા રૂપ પાપકર્મ આચરતા નથી, તેઓમો દ્રોહ કરતા નથી. ૧૭૬.

વહુમારણુઅખ્ખખ્ખાણુદ્દાણુપરધણુવિસોવણુઈયં ।
સવ્વજહુન્નો ઉદ્દચ્ચો, દસગુણિઓ ઇક્કસિકયાણું ॥૧૭૭॥

અર્થ—“એકવાર કરેલા એવા વધ (લાકડી વિગરેથી મારવું)

ગાથા ૧૭૪—પિવીલિયાહિં । ચાલિણુવ્વ ।

ગાથા ૧૭૫—પાવં । પિવીલિયાપ । ગાથા ૧૭૭—વિસોવણુઈયં ।

ગાથા ૧૭૭—ઉપચોસો । હુન્નુ ।

મારણુ (પ્રાણુનો નાશ કરવો), અભ્યાખ્યાન દાન (અછતા દોષનો આરોપ કરવો) અને પરધનનો વિલોપ કરવો એટલે ચોરી કરવી, આદિ શબ્દથી કોઈના મર્મ ખોલવા, ગુપ્ત વાત પ્રગટ કરવી વિગેરે. આ સર્વે પાપકર્મોનો જઘન્યપણે ઉદય (ઓછામાં ઓછો ઉદય થાય તો) દશગણો થાય છે. એટલે કે એકવાર મારેલો જીવ પોતાના મારનારને દશવાર મારનાર થાય છે [હણે છે]. આ સામાન્ય ક્ષણ જાણવું.” ૧૭૭.

તિવ્વયરે ઉવએસે, સયગુણિએ સયસહરસકોડિગુણો ।
કોડાકોડિગુણો વા, હુજ્જન વિવાગો ખહુતરો વા ॥૧૭૮॥

અર્થ—“ તીવ્રતર દ્રેષ છતે એટલે અતિ ક્રોધવડે વધાદિક કરવાથી સોગણો વિપાક ઉદય આવે છે, તેથી પણ અધિક તીવ્રતર દ્રેષ છતે સો હજાર એટલે લાખગણો વિપાક ઉદય આવે છે અથવા કરોડગણો ઉદય આવે છે. અને તેથી તીવ્રતમ અતિશય ક્રોધવડે વધાદિક કરનારને કોટાકોટિ ગણો વિપાક ઉદય આવે છે, અથવા તેથી પણ અધિક વિપાક ઉદય આવે છે. એટલે કે જેવા કપાયવડે કર્મ ખાંધ્યું હોય તેવો વિપાક ઉદય આવે છે. ૧૭૮.

કે ઇત્ય કરંતાલંખણું, ઇમં તિહુયણુરસ અચ્છેરં ।
જહુ નિયમાખવિયંગી, મરુદેવી ભગવઈ સિદ્ધા ॥૧૭૯॥

અર્થ—“ કેટલાએક પુરુષો આ [વધાદિક વિપાકરૂપ] અર્થને વિષે ત્રણ જગતને આશ્ચર્યકારક એવું આ આલંખન બ્રહ્મ કરે છે કે જેમ તપ સંયમાદિક નિષ્કર્મવડે જેનું અંગ ક્ષપિત થયું નથી, એટલે પૂર્વે જેણે ધર્મ પ્રાપ્ત કર્યો નથી એવી ભગવતી (પૂજ્ય) મરુદેવી માતા મોક્ષ પામ્યા છે, તેવી રીતે અમે પણ વધાદિકના વિપાકને અનુભવ્યા વિના તથા તપ સંયમાદિક ધર્માનુષ્ઠાન

માથા ૧૭૯—કરંતિ આલંખણું । નિયમાદભિરક્ષપિત અંગં યચ્ચાઃ સા ।

કર્યા વિના જ મોક્ષ પામીશું, એવું અવલંબન ગ્રહણ કરે છે, પરંતુ તે ગ્રહણ કરવા લાયક નથી. ૧૭૯.

મરુદેવી માતાની કથા

જ્યારે શ્રી ઋષભસ્વામીએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું ત્યારે ભરત રાજા રાજ્યના અધિકારી થયા. ભરતને દરરોજ મરુદેવી માતા ઉપાલંબ આપતા હતા કે “હે વત્સ! તું રાજ્યસુખમાં મોહ પામ્યો છે, તેથી મારા પુત્ર ઋષભની તું કાંઈ સારસંભાળ લેતો નથી; હું લોકોના સુખથી એવું સાંભળું છું કે તે મારો પુત્ર વર્ષ થયાં અન્ન જળ વિના ભૂખ્યો તરશ્યો અને વસ્ત્ર વિના એકાકી અરણ્યમાં વિચરે છે, તાપાદિક સહન કરે છે અને બહુ દુઃખને અનુભવે છે, માટે એકવાર તું મારા પુત્રને અહીં લાવ, તેને હું ભોજન આપું અને એકવાર પુત્રનું સુખ જોઉં.” તે સાંભળીને ભરતે કહ્યું કે “હે માતા! તમે શોક ન કરો, અમે સોએ તમારા જ પુત્રો છીએ.” માતા બોલ્યા—“હે વત્સ! તું કહે છે તે ખરું, પણ આગ્રજીની ઇચ્છાવાળા માણસને આંખલીના ફળથી શી તૃપ્તિ થાય? માટે તે ઋષભ પુત્ર વિના આ સર્વ સંસાર મારે મન તો શૂન્ય જ છે.” આ પ્રમાણે દરરોજ ઉપાલંબ આપતા તથા પુત્રના વિયોગથી રુદ્ધન કરતા મરુદેવી માતાના નેત્રમાં પડળ આવ્યાં. એવી રીતે એક હજાર વર્ષ વ્યતીત થયાં એટલે શ્રી ઋષભસ્વામીને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તે વખતે ચોસઠ ઈન્દ્રોએ આવીને સમવસરણ રચ્યું. વનપાળકે ભરત રાજાને તેની વધામણી આપી. તે જાણીને ભરત રાજા મરુદેવી માતા પાસે આવી તે વૃત્તાંત કહીને બોલ્યા કે—“હે માતા! તમે મને હંમેશાં ઉપાલંબ આપતા હતા, કે મારો પુત્ર ટાઢ તડકા વિગેરેની પીડાને અનુભવે છે અને એકલો જ વનમાં વિચરે છે, તો આજે મારી સાથે તમે ચાલો એટલે તમારા પુત્રનો વૈભવ હું તમને બતાવું.” તે વચન સાંભળીને પુત્રદર્શન માટે અતિ ઉત્સુક થયેલો મરુદેવી

માતાને હસ્તીના સ્કંધપર ઝેસાડીને ભરતરાજ સમવસરણુ તરફ ચાલ્યા. સમવસરણુ નજીક પહોંચતાં દેવદુંદુભિને શબ્દ સાંભળીને મરુદેવી માતાને હર્ષ થયો અને દેવ તથા દેવીઓના જય જય શબ્દો સાંભળીને તેમને રોમોદ્ગમ થયો, નેત્રોમાં અશ્રુ આવ્યાં. તેથી તરત જ તેમનાં નેત્રપડળ ઉઘડી ગયાં, એટલે સમવસરણુના ત્રણ પ્રાકાર, અશોક વૃક્ષ તથા છત્ર ચામરાદિક સર્વ તેમણે પ્રત્યક્ષ કીકું. પછી ઉપમા રહિત એવી પ્રાતિહાર્યની સમૃદ્ધિ જોઈને માતા મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે “અહો! આ સંસારને ધિક્કાર છે, અને મોહને પણ ધિક્કાર છે. કેમકે હું એમ જાણતી હતી કે મારો પુત્ર એકલો વનમાં ભૂખ્યો તરસ્યો ભટકતો હશે, પરંતુ આ તો આટલી બધી સમૃદ્ધિ પામ્યો છે તે છતાં પણ તેણે મને કોઈ વખત સંદેશો સરખો પણ મોકલ્યો નહીં અને હું તો તેના પરના મોહને લીધે હંમેશાં દુઃખી થઈ, તો કૃત્રિમ અને એક તરફી સ્નેહને ધિક્કાર છે! પુત્ર કોણ અને માતા પણ કોણ? આ સર્વ દુનિયાં સ્વાર્થની જ સગી છે. વાસ્તવિક કોઈ કોઈને વહાલું નથી.” આ રીતે અનિત્ય લાવનાને લાવતાં ધાતિકર્મનો ક્ષય થવાથી કેવળજ્ઞાન પામી અંતર્મુહૂર્તમાં જ મોક્ષપદને પામ્યા. ‘આ મરુદેવી માતા પ્રથમ સિદ્ધ થયા’ એમ કહીને દેવોએ તેમને હેહ ક્ષીરસાગરમાં નાંખ્યો.

આ દૃષ્ટાંત લઈને કેટલાએક માણસો એમ કહે છે કે—તપ સંયમ વિગેરે અનુષ્ઠાન કર્યા વિના જેમ મરુદેવી માતા સિદ્ધિપદ પામ્યા, તેમ અમે પણ મોક્ષ પામીશું.” એવું આત્મજન ગ્રહણ કરે છે, પણ વિવેકી પુરુષોએ તેવું આત્મજન ગ્રહણ કરવા લાયક નથી.

કિંપિ કહિંપિ કયાઈ, એગે લક્ષ્મીહિં કેહિવિ નિભેહિં ।

પત્તેઅખુદલાભા, હવંતિ અચ્છેરયખૂયા ॥ ૧૮૦ ॥

ગાથા ૧૮૦—કદ્વિપિ । કહવ । અચ્છેરયખૂયા । કેહિવિનિભેહિં=કૈશ્વિદ્વિપિ નિમિત્તૈઃ ।

અર્થ—“અર્થ કેટલાએક (પ્રત્યેકબુદ્ધ) પુરુષો, કોઈક વંખત, કોઈક વસ્તુ જોઈને કોઈક સ્થાનને વિષે, આવરણકારી કર્મના ક્ષયોપશમ રૂપ લખિધવડે કરીને, કોઈક વૃદ્ધ વૃષભ (બળદ) વિગેરે વસ્તુ જોવા રૂપ નિમિત્તવડે પ્રત્યેકબુદ્ધપણે સમ્યક્ દર્શન—ચારિત્રાદિકનો લાભ પ્રાપ્ત કરે છે તે આશ્ચર્યભૂત છે, એટલે તેવાં દૃષ્ટાંતો થોડાંક જ હોય છે. માટે તેનું આલંબન પણ અહણ કરવા યોગ્ય નથી.” ૧૮૦.

નિહિં સંપત્ત મહન્નો, પરિચ્છંતો જહ જણો નિરુત્તપ્પો ।
ઇહ નાસઇ તહ પત્તેઅપ્પુદ્ધલદ્દિં પરિચ્છંતો ॥ ૧૮૧ ॥

અર્થ—“જેમ આ જગતમાં (નિધિને) ઇચ્છતો પણ તેને લેવા માટે (બલિવિધાનરૂપ) ઉદ્યમને નહીં કરતો એવો અધન્ય એટલે અપુણ્યશાળી માણસ તે પ્રાપ્ત થયેલા (રતનસુવર્ણાદિકથી ભરેલા) નિધિને પણ નાશ પમાડે છે, તેમ પ્રત્યેકબુદ્ધપણાની લક્ષ્મીને વાંછતો એવો પુરુષ પણ તપ સંયમાદિક બળિવિધાન નહીં કરવાથી મોક્ષ રૂપ નિધાનને નાશ પમાડે છે.” ૧૮૧.

સોઝિણુ ગઇં સુકુમાલિયાએ, તહ સસગભસગભયણીએ ।
તાવ ન વિસસીયવ્વં, સેયઠ્ઠીધમ્મીએ જાવ ॥ ૧૮૨ ॥

અર્થ—“તથા સસક અને લસક નામના બે ભાઈઓની બહેન સુકુમાલિકાની ગતિ—અવસ્થા સાંભળીને જ્યાંસુધી રુધિર-માંસથી રહિતપણાએ કરીને જેના અસ્થિ (હાડકાં) રવેત એટલે ઉજ્જવળ થયેલાં છે એવો ધાર્મિક (ધર્મસ્વભાવ) થાય ત્યાંસુધી પણ વિષયરાગાદિકનો વિશ્વાસ કરવો નહીં. અર્થાત્ શરીરમાં રુધિર તથા માંસ શુદ્ધ થઈ જાય અને હાડકાં રવેત થાય તોપણ ધર્મવાન્ સાધુએ વિષયાદિકનો વિશ્વાસ કરવો નહીં.” ૧૮૨. અહીં સુકુમાલિકાની કથા જાણવી. ૫૬

ગાથા ૧૮૧—પરિચ્છંતો—પરિચ્છંતો । નિરુત્તપ્પો નિરુદ્યમઃ ।

ગાથા ૧૮૨—સુકુમાલિયાઇ । સેયઠ્ઠિ ધમ્મીએ ।

સુકુમાલિકાની કથા

વસંતપુર નગરમાં સિંહસેન રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને સિંહલા નામની રાણી હતી. તે રાણીની કુક્ષિથી ઉત્પન્ન થયેલા સસક અને ભસક નામના તેને બે પુત્રો હતા. તે બંને હબર થોડાઓનો પરાજ્ય કરે તેવા બળવાન હતા. તે બંનેને સુકુમાલિકા નામે અતિ રૂપવાન એક બહેન હતી. એકદા કેઈ આચાર્ય પાસે અનુપમ રસવાળી અમૃત સરખી ધર્મદેશના સાંભળીને સસક અને ભસકે ચારિત્ર અહણુ કર્યું. તેઓ અનુક્રમે ગીતાર્થ મુનિ થયા, એટલે તેમણે આવીને પોતાની બહેન સુકુમાલિકાને પ્રતિબોધ કર્યો, તેથી તેણે પણ ચારિત્ર અહણુ કર્યું. પછી તે સાધ્વીઓની સમીપે રહીને છટક અટ્ટમ વિગેરે આતાપના સહિત તપ કરતી સતી પોતાના સૌંદર્યના દર્પને દલન કરવા લાગી; તોપણ તેના અનુપમ રૂપથી મોહ પામેલા અનેક કામી પુરુષો ત્યાં આવીને તેની સન્મુખ બેસી રહેતા હતા, અને તેની સાથે વિષયની અભિલાષા કરતા હતા. એક ક્ષણ પણ તેના સંગને તેઓ મૂકતા નહા. તે જાણીને બીજી સાધ્વીઓએ તેને ઉપાશ્રયમાં જ રાખવા માંડી. તોપણ તેના રૂપથી મોહ પામેલા કામી પુરુષો ઉપાશ્રયના દ્વારે આવીને બેસી રહેવા લાગ્યા. અને તેના મુખને જોવાની લાલસાથી ઉન્મત્તની જેમ ભમવા લાગ્યા. તેથી કંટાળીને સાધ્વીઓએ જઈને આચાર્યને કહ્યું કે “હે સ્વામી! આ સુકુમાલિકાના ચારિત્રનું રક્ષણ અમારાથી બનવું અશક્ય છે. કેમકે કામસેવાના અર્થી ઘણા યુવાનો ઉપાશ્રયે આવીને ઉપદ્રવો કરે છે. તેઓને અમે શી રીતે નિવારી શકીએ!” તે સાંભળીને સૂરિએ તે સુકુમાલિકાના ભાઈઓ સસક ભસકને બોલાવીને કહ્યું કે—“હે વત્સો! તમે સાધ્વીને ઉપાશ્રયે જાઓ, અને તમારી બેનની રક્ષા કરો. શીલપાલનમાં તેને સહાય કરવાથી તમને મોટો લાભ છે.” આ પ્રમાણે શુરુતું વાક્ય સાંભળીને તે બંને ભાઈઓ ત્યાં જઈને

બહેનની રક્ષા કરવા લાગ્યા. તેમાંથી એક જણુ નિરંતર ઉપાશ્રયને બારણે બેસી રહે છે અને બીજા ગોચરી માટે જાય છે. એક વખત તો યુવાન કામી પુરૂષોની સાથે તેમને યુદ્ધ થયું. તે જોઈને સુકુમાલિકાએ વિચાર્યું કે ‘મારા રૂપને ધિક્કાર છે! કે જેથી મારા ભાઈએ મારે માટે સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, અધ્યયન વિગેરે મૂકીને કલેશ સહન કરે છે; તો હવે હું અનશન બ્રહ્મણ કરીને જે શરીરને માટે આ કામી પુરૂષો તાપ પામે છે તે શરીરનો ત્યાગ કરું.’ એ રીતે વિચારીને તેણે અનશન બ્રહ્મણ કર્યું. તેથી માલતીના પુષ્પની જેમ તે થોડા દિવસમાં કરમાઈ (સુકાઈ) ગઈ, તેનું શરીર ક્ષીણ થયું. અને એકવાર તો શ્વાસનું રૂંધન થવાથી તે મૂર્છા પામી. તે જોઈને તેના ભાઈએ તેને મરેલી જાણી ગામ બહાર જઈ વનની ભૂમિમાં પરઠવી આપ્યા. પછી તે બંને ગામમાં આવ્યા. અહીં થોડી વારે અરણ્યના શીતળ વાયુથી સુકુમાલિકાને ચેતના આવી. તેથી તે ઉભી થઈને ચોતરફ જોવા લાગી. તેવામાં ત્યાં કોઈ સાર્થવાહ આવ્યો. તેના સેવકો જળ અને કાષ લેવા માટે વનમાં ભમતા હતા. તેમણે તેનું વનદેવતા સમાન સ્વરૂપ જોઈને તેને લઈ જઈ સાર્થવાહને સોંપી. તે સાર્થવાહે પણ તેને તૈલમર્દનાદિ કરાવીને સજ્જ કરી, અને પથ્ય ભોજનાદિક કરાવીને પાછી નવા યૌવનવાણી કરી. પછી તેના રૂપથી મોહ પામેલા સાર્થવાહે તેને કહ્યું કે “હે સુંદરી! આ તારું શરીર પુરુષના ભોગવ્યા વિના શોભતું નથી. જો ક્ષત્રિય વિષયસુખના સ્વાદમાં તને વિમુખપણું હોય, તો તારું આવું અનુપમ સ્વરૂપ વિધિએ શા માટે કર્યું? હે કમળસમાન નેત્રવાળી તને જોયા પછી મને બીજી સ્ત્રી રચતી નથી. જેમ કલ્પવલ્લીની વાંછાવાળો ભ્રમર બીજી વલ્લાનો મનોરથ કરતો નથી, તેમ તારા રૂપથી જેનું મન મોહ પામેલું છે એવા મને બીજી સ્ત્રી ગમતી નથી. માટે મારાપર કૃપા કર અને કામદેવરૂપી સમુદ્રમાં ડુબી ગયેલો જે હું તેનો ઉદ્ધાર કર.” આ પ્રમાણેનાં સાર્થવાહનાં

વચનો સાંભળીને સુકુમાલિકાએ વિચાર્યું કે “આ સંસારમાં કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. વિધાતાના વિલાસની સંભાવના થઈ શકતી નથી. કહ્યું છે કે-

અધટિતધટિતાનિ ઘટયતિ, સુધટિતધટિતાનિ જજ્જરીકુરુતે ।
વિધિરેવ તાનિ ઘટયતિ, યાનિ પુમાન્નૈવ ચિન્તયતિ ॥૧૧॥

“વિધિજ (વિધાતાજ) અયોગ્ય સંયોગવાળા પદાર્થોને એકત્ર કરે છે, અને સારી રીતે યોગ્યતાથી સંયોગ પામેલાને જજ્જરિત (જૂઠા) કરે છે, પુરુષ જેને મનમાં પણ કોઈ વખત ચિન્તવતો નથી તેને તે વિધિ જ સંયોગી કરી દે છે.”

આ પ્રમાણે જો વિધાતાનો જ વિલાસ ન હોય તો મારા ભાઈઓ જ મને મરેલી ધારીને શા માટે વનમાં મૂકી દે ? અને આ સાર્થવાહનો સંબંધ પણ શી રીતે થાય ? તેથી હું ધારું છું કે હનુ મારે કાંઈક પણ લોગકર્મ લોગવવું બાકી રહ્યું છે. વળી આ સાર્થવાહ પણ મારો માટે ઉપકારી છે, તેથી મારા સંગમ માટેનો તેનો અભિલાષ હું પૂર્ણ કરું.” એમ વિચારીને સુકુમાલિકા સાર્થવાહના ચરણમાં પડીને હાથ લેડી બોલી કે “હે સ્વામી આ મારી દેહલતા તમારે આધીન છે, માટે આ સ્તનરૂપી બે ગુન્ધને ગ્રહણ કરો, અને તમારો મનોરથ પૂર્ણ કરો.” તે સાંભળીને હર્ષિત થયેલો સાર્થવાહ તેને પોતાના નગરમાં લઈ ગયો, અને ત્યાં તેની સાથે નિઃશંકપણે વિષયસુખ અનુભવતાં તેનો ઘણો કાળ વ્યતીત થયો.

આ અવસરે વિહાર કરતા કરતા સસક અને ભસક મુનિ તે જ નગરમાં આવ્યા. આહાર લેવા માટે તેમણે નગરમાં પ્રવેશ કર્યો; ફરતાં ફરતાં કર્મયોગે તેમણે સુકુમાલિકાને જ ઘેર જઈને ધર્મલાભ આપ્યો. તેમને જોઈને સુકુમાલિકાએ તો પોતાના ભાઈઓને ઓળખ્યા, પણ ભાઈઓએ તેને ખરાબર ઓળખી નહીં, તેથી તેઓ તેના સામું જોવા

લાગ્યા. એટલે સુકુમાલિકાએ પૂછ્યું કે “ હે મુનિરાજ ! તમે મારી સન્મુખ જોઈને કેમ ઉભા છો ? ” તેઓ બ્રાહ્મણ કે “ તારા જેવી અમારે એક ખેન પહેલાં હતી.” તે સાંભળીને નેત્રોમાંથી અશ્રુપાત કરતી સુકુમાલિકાએ પૂર્વનું સર્વ વૃત્તાંત ભાઈઓને કહ્યું. પછી તે ભાઈઓએ સાર્થવાહને પ્રતિબ્રાધ પમાડીને તેને ગૃહવાસથી છોડાવી ફરી દીક્ષા આપી. તે શુદ્ધ [નિરતિચાર] ચારિત્રનું આરાધન કરી અંતે શુદ્ધ આલોચના પૂર્વક મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગઈ.

આ સુકુમાલિકાની કથા સાંભળીને ધર્મવાન પુરુષે વિષયોનો વિશ્વાસ કરવો નહીં; અને ‘ હું જરાવસ્થાથી જીર્ણ થયો છું; માટે હવે મને વિષયો શું કરવાના છે ? ’ એમ કદી પણ વિચારવું નહીં.

ખરકરહતુરયવસહા, મત્તગયંદા વિ નામ દમ્મંતિ ।
ધક્કો નવરિ ન દમ્મમ્મ, નિરંકુસો અપ્પણો અપ્પા ॥૧૮૩॥

અર્થ—“ ગઈડા, ઉંટ, અશ્વ, વૃષભ, (ખજંદ) અને મદોન્મત્ત ગજેન્દ્રો પણ દમ્મી શકાય છે-વશ કરાય છે, પરંતુ એક નિરંકુશ એવો પોતાનો આત્મા વશ કરાતો નથી ” ૧૮૩.

વરં મે અપ્પા દતા, સંજમણુ તવેણુ ય ।
મા હં પરેહિં દમ્મંતો, વંધણેહિં વહેહિ અ ॥૧૮૪॥

અર્થ—“ મારો (પોતાનો) આત્મા સંયમવડે અને તપવડે દમન કરાયેલો થાય તો તે શ્રેષ્ઠ છે, પરંતુ કુગતિમાં ગયેલો હું ખીન્ન પુરુષોથી શૂંખલા રજ્જુ વિગેરેના બંધનવડે અને લાકડી વિગેરેના પ્રહારવડે દમન કરાયેલો-તાપ પમાડાયેલો (વશ કરાયેલો) થાઉં તે શ્રેષ્ઠ નથી, અર્થાત્ તેમ ન થાય તો ઠીક.” ૧૮૪.

અપ્પા ચેવ દમેયવ્વો અપ્પા હું ખલુ દ્દમ્મો ।
અપ્પા દંતો સુહી હોઈ, અરિંસ લોએ પરત્થ ય ॥૧૮૫॥

અર્થ-“ નિશ્ચે કરીને આત્મા દમન કરવા યોગ્ય છે-વશ કરવા યોગ્ય છે. કેમકે (એક) આત્મા જ દુર્હમ [દુઃખે કરીને દમન થાય તેવો] છે. તે આત્માનું દમન કયું હોય તો તે આલોકમાં તથા પરલોકમાં સુખી થાય છે.” ૧૮૫.

નિચયં દ્વાસસહગમ્બો, જીવો અવિરહિય મસુહપરિણામો ।
નવરં દિન્ને પસરે, તો દેઘ પમાય મયરેસુ ॥૧૮૬॥

અર્થ-“ નિત્યે દ્વેષની સાથે રહેલો એટલે રાગદ્વેષનો સહચારી થયેલો એવો આ જીવ નિરંતર અશુભ પરિણામવાળો રહે છે. તે આત્માને જો પ્રસાર આપ્યો હોય એટલે જો તેને મોકળો [છૂટો] મૂક્યો હોય તો તે આ સંસારસાગર મધ્યે લોકવિરુદ્ધ અને આગમવિરુદ્ધ એવાં કાર્યોમાં વિષય કષાયાદિક પ્રમાદને આપે છે.” ૧૮૬.

અચ્ચિય વંદિય પૂઠઅ, સક્રારિય પણ્મિચ્ચો મહઘવિચ્ચો ।
તં તહ કરેઠ જીવો, પાડેઠ જહુ અપ્પણ્ણો ઠાણું ॥૧૮૭॥

અર્થ-“ ગંધાદિકવડે અર્ચન (પૂજન) કરેલો, અનેક લોકોએ શુભસ્તુતિવડે વંદના કરેલો-સ્તુતિ કરેલો, વસ્ત્રાદિકવડે પૂજેલો, ઉભા થવું વિગેરે વિનયવડે સત્કાર કરેલો, મસ્તકવડે પ્રણામ કરેલો અને આચાર્યાદિક પદ આપીને મહત્વ પમાડેલો એવો જીવ ગર્વિષ્ઠ થઈને તે પ્રમાદાદિક અકાર્યોને એવી રીતે કરે છે કે જેથી તે જીવ પોતાના મહત્વવાળા સ્થાનને પાડી દે છે, એટલે આચાર્યાદિક મહત્વવાળા સ્થાનથી તે બ્રષ્ટ થાય છે.” ૧૮૭.

સીલવ્વયાઈં જો ખહૂંહલાઈં, હંતૂણુય સુખ્ખ મહિલસઈ ।
ધીઈંહુખ્ખલો તવસ્સી, કોડીએ કાગિણિં કિણુઈ ॥૧૮૮॥

અર્થ-“ સંતોષવડે દુર્ખલ-અસસર્થ (સંતોષ વિનાનો-અવૃત્ત) એવો જે તપસ્વી જેનાથી સ્વર્ગમોક્ષાદિક ઘણાં ફળો

પ્રાપ્ત થાય છે એવા શીલ તે સદાચાર અને વ્રત તે પંચમહા-
વ્રત તેને હણીને-તેનો નાશ કરીને વિષયસેવનરૂપ સુખનો
અભિલાષ કરે છે તે મૂર્ખ કોટી દ્રવ્ય આપીને રૂપીઆના અંશીમાં
ભાગરૂપ કાકિણીને ખરીદ કરે છે.” ૧૮૮.

જ્યો જહામણસિયં, હિયધ્વિછયપત્થિએહિં સુખ્ખેહિં ।
તોસેઊણ ન તીરઘં, જવજ્જણેણ સવ્વેણ ॥ ૧૮૯ ॥

અર્થ—“આ સંસારી જીવ મનની અભિલાષાને અનુકૂળ
અથવા જે પ્રમાણે મનમાં ચિંતવ્યું હોય તે પ્રમાણેનાં હિતકારક,
ધરંદ્રેલાં અને પ્રાર્થના કરેલાં એવાં સ્ત્રી વિગેરેનાં સુખોએ કરીને
સર્વ જીવન પર્યાંત અનુભવ કર્યા છતાં અર્થાત્ તે સુખો ભોગવ્યાં
છતાં પણ સંતોષ પામવાને સમર્થ થતો નથી; એટલે જીવજીવ
નિરંતર અનુભવેલા વિષયસુખથી પણ આ જીવ સંતોષ પામતો
નથી.” ૧૮૯.

સુમિણુંતરાણુભૂયં, સુકખં સંમઠત્થિયં જહા નત્થિ ।
એવમિમં પિ અઘયં સુખ્ખં સુમિણોવમં હોઘ ॥૧૯૦॥

અર્થ—“જેમ સ્વપ્ન મધ્યે અનુભવેલું સુખ જાગૃત થયા
પછી હોતું નથી, તેમ આ (પ્રત્યક્ષ અનુભવેલું વિષયસુખ) પણ
વર્તમાનકાળનું ઉલ્લંઘન થયા પછી એટલે ભોગવી રહ્યા પછી
સ્વપ્નની ઉપમાવાળું એટલે સ્વપ્ન તુલ્ય જ થાય છે. માટે તે
વિષયસુખમાં આદર કરવો નહીં.” ૧૯૦.

પુરનિદ્ધમણે જક્ખો, મહુરા મંગૂ તહેવ સુયનિહસો ।
ખોહેઘ સુવિહિયજણું, વિસૂરઘ વહું ચ હિયએણ ॥૧૯૧॥

ગાથા ૧૮૯—જહામણસિયં—યથા મનશ્ચિંતિતં મનોડભિલાષાનુકૂલૈઃ ।
તોસેઊણ—તોષયિતું ।

ગાથા ૧૯૦—સમઠત્થિયં = સમતીતં જનંગરણાનંતરં ।

ગાથા ૧૯૧—પુરનિદ્ધમણે = નગરજલનિર્ગમમાર્ગે ।

અર્થ—“ તેમજ શ્રુતની એટલે સિદ્ધાંતની પરીક્ષાના નિકષ એટલે દસેટીના પાવાણુ તુલ્ય અર્થાત્ બહુશ્રુત એવા મંગૂ નામના આચાર્ય મથુરા નગરીમાં નગરની ખાળ પાસે (યક્ષપ્રાસાદમાં) યક્ષપણે ઉત્પન્ન થયા; અને પછી તે સુવિહિત જન એટલે સાધુ જનને (પોતાના શિષ્યોને) યોગ્ય પમાડવા લાગ્યા અને હૃદયમાં ઘણો શોક કરવા લાગ્યા. એટલે શિષ્યોને યોગ્ય કરતાં પોતાના હૃદયમાં અત્યંત શોક કરતા હતા. (તે વાત હવે પછીની ગાથામાં કહેવામાં આવશે).” ૧૯૧. અહીં મંગૂ આચાર્યનો સંબંધ જાણવો. ૫૭.

મંગૂસૂરિની કથા

એકદા શ્રુતરૂપી જળના સાગરરૂપ યુગપ્રધાન શ્રીમંગૂ નામના આચાર્ય મથુરા નગરીમાં પધાર્યા. તે નગરીમાં ઘણા ધનાઢય શ્રાવકો રહેતા હતા. તેઓ સાધુઓની અત્યંત ભક્તિ કરનારા હતા. તેથી તેઓએ તે આચાર્યની ઘણી સેવા કરી. આચાર્ય પણ ત્યાં જ રહીને પઠન, પાઠન તથા વ્યાખ્યાન કરવા લાગ્યા. તેથી તેમણે શ્રાવકોનાં ચિત્ત અત્યંત આવર્જિત કર્યાં એટલે તેઓ મંગૂસૂરિ-પર અધિક ભક્તિવાળા થયા. આચાર્યની સર્વ રીતભાત ઉંચા પ્રકારની જોઈને તેઓ એમ વિચારવા લાગ્યા કે “ આ સૂરિને આહારાદિકલું દાન કરવાથી આપણે ભવસાગરને પાર પાચીશું જ.” એમ જાણીને ત્યાંના શ્રાવકો તેમને મિષ્ટ અને સરસ આહાર આપવા લાગ્યા. તેવો આહાર જોગવતાં આચાર્યને રસલોહપતા થઈ. એટલે તેમણે વિચાર કર્યો કે “ જુદે જુદે સ્થાને વિહાર કરતાં આવો આહાર કોઈ પણ સ્થાને હું પાચ્યો નથી. વળી અહીંના શ્રાવકો પણ વિશેષ પ્રકારે ભક્તિ કરે છે; માટે આપણે તેા અહીં જ સ્થિરતા કરવી યોગ્ય છે.” એમ વિચારીને તે આચાર્ય સ્થાનવાસીપણાએ કરીને [એક સ્થાને જ રહેવાપણાએ કરીને] ત્યાં જ રહ્યા. ધીરે ધીરે ગૃહસ્થીઓની સાથે પરિચય

વધતો ગયો. તેથી મિષ્ટ આહારના ભોજનવડે, અતિ કોમળ શય્યામાં શયન કરવાવડે અને સુંદર ઉપાશ્રયમાં રહેવાવડે તે આચાર્ય રસગૃહ્ર થઈ ગયા, આવશ્યકાદિક નિત્યક્રિયા પણ છોડી દીધી, અને મનમાં અહંકાર કરવા લાગ્યા કે ‘મને શ્રાવકો કેવો રસવાળો આહાર આપે છે? એ પ્રમાણે તે રસગૌરવ કરવા લાગ્યા. અનુક્રમે ત્રણે ગૌરવમાં નિમગ્ન થઈને સર્વ જગતને તૃણ સમાન માનવા લાગ્યા. મૂળ ગુણમાં પણ કોઈ કોઈ વખત અતિચારાદિક લગાડવાવડે શિથિલ થયા. એ પ્રમાણે ચિરકાળ સુધી અતિચારાદિકથી દૂષિત થયેલા ચારિત્રતું પાલન કરીને છેવટે તેની આલોચના કર્યા વિના મૃત્યુ પામી તે જ નગરના જળને નીકળવાની ખાળ પાસેના યજ્ઞાલયમાં યજ્ઞપણે ઉત્પન્ન થયા, ત્યાં તેણે વિભંગજ્ઞાન વડે પૂર્વભવ જ્ઞેષ્ઠને પશ્ચાત્તાપ કર્યો કે “હા, હા! મેં મૂખ્યાંએ જિહ્વાના સ્વાદમાં લંપટ થઈને આવી કુદેવની ગતિ પ્રાપ્ત કરી.” પછી પોતાના શિષ્યો બહિર્ભૂમિએ (સ્વંડિલ) જઈને પાછા આવતાં તે યજ્ઞની શ્લોક આળ્યા ત્યારે તેમને ઉદ્દેશીને તે યજ્ઞે પોતાની જિહ્વા મુખથી ખહાર કાઢીને દેખાડી. તે જ્ઞેષ્ઠને તે સર્વે શિષ્યોએ મન દઢ રાખીને તેને પૂછ્યું કે—“હે યજ્ઞ! તું કોણ છે? અને શા માટે જીહ્વાને ખહાર કાઢે છે?” યજ્ઞ બોલ્યો કે હું તમારો ગુરુ મંગૂ નામનો આચાર્ય જીહ્વાના સ્વાદમાં પરાધીન થઈને આવો અપવિત્ર દેવ થયો છું. મેં ગૃહનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર લઈને પણ જિનેન્દ્રે કહેલા ધર્મની આરાધના ન કરી અને ત્રણ ગૌરવવડે આ આત્માને મલિન કર્યો, ચારિત્રની શિથિલતામાં સમગ્ર આયુષ્ય ગુમાવ્યું. હવે અધન્ય, પુણ્યરહિત અને વિરતિ વિનાનો એવો હું શું કરું? આ ભવમાં તો હું વિરતિ પાળવાને સમર્થ નથી; તેથી મારા આત્માનો હું શોક કરું છું. આ પાપી જીવ વીતરાગના ધર્મને પામ્યા છતાં પણ તે ધર્મતું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન નહીં કરવાથી ઘણા કાળ સંસારમાં ભટકશે. માટે હે સાધુઓ! તમે શ્રીજિનધર્મને પામીને રસલંપટ થશો

નહિ. જો કદાચ જીવવાના સ્વાદમાં લુપ્થ થશે તો મારી જેમ પશ્ચાત્તાપ કરવાનો વખત આવશે.” આ પ્રમાણે પોતાના પૂર્વ-લવના શિષ્યોને ઉપદેશ આપીને તે યજ્ઞ અદશ્ય થયો. પછી તે સાધુઓ ચારિત્રનું પાલન કરીને સદ્ગતિને પામ્યા. આ દૃષ્ટાંત સાંભળીને સર્વ કોઈએ જીવવાના સ્વાદનો ત્યાગ કરવો. હવે તે યજ્ઞ જે પ્રમાણે શોક કર્યો તે નીચેની ગાથામાં બતાવે છે.

નિગ્ગંતૂણુ ધરાઓ, ન કર્યો ધમ્મો મયે જિણુકખાઓ ।

ઠિંદરસસાયગુરુયત્તણેણુ, ન ય ચેઠઓ અપ્પા ॥૧૯૨॥

અર્થ-“ મેં ગૃહથી બહાર નીકળીને પણ નિવાસસ્થાન, વસ્ત્ર વિગેરેની ઋદ્ધિથી ઋદ્ધિગારવ, મિષ્ટ આહારાદિકના રસથી રસગારવ અને કોમળ શય્યાદિકના સુખથી સાતાગારવ-એમ એ ત્રણેને વિષે આદરપણાએ કરીને એટલે તેમનો આદર કરીને શ્રી જિનેશ્વરે કહેલો ધર્મ કર્યો નહીં (પાળ્યો નહિં), અને મારા આત્માને મેં ચેતિત-સાવધાન કર્યો નહિં.” ૧૯૨.

ઓસન્નવિહારેણુ, હા જહ ઝીણુંમિ આઉએ સવ્વે ।

કિં કાહામિ અહન્નો, સંપઠં સોયામિ અપ્પાણું ॥૧૯૩॥

અર્થ-“ અરે ! જે પ્રકારે ચારિત્રવિષયમાં શિથિલ વ્યવહાર કરવાવડે મારું સર્વ આયુષ્ય ઝીણું-ક્ષીણુ થયું, તો હવે અધન્ય-નિર્ભાગ્ય એવો હું શું કરું ? હવે તો માત્ર મારા આત્મામાં શોક જ કરું. ૧૯૩.

હા જીવ પાપ ભમિહિસિ, જઠંજોણીસયાઠં ખહુયાઠં ।

બવસયસહસ્સડુલહં પિ, જિણુમયં એરિસં લઘ્ધું ॥૧૯૪॥

અર્થ-“ હે પાપી (દુરાત્મા) જીવ ! સો હજાર (લાખ)

ગાથા ૧૯૨-ગુરુયત્તણેણુ-ગુરુકત્વેન-આદરવત્વેન ।

ગાથા ૧૯૩-ઓસન્નવિહારીણું-ઉત્સન્નવિહારેણુ ચારિત્રવિષયે શિથિલ-ત્વેન વ્યવહારણું તેન । ઝીણુંમિ = ક્ષીણું ક્ષયં ગતે ।

ભવોવડે પણ દુર્લભ (દુઃપ્રાપ્ય) અને આવો અચિંત્ય ચિંતામણી સદૃશ શ્રી જિનમત (જિનકથિત ધર્મ) પામીને પણ (તેની આરાધના નહિ કરવાથી તું) એકેન્દ્રિયાદિક જાતિ અને શીતોષ્ણાદિક યોનિઓના ઘણા સેંકડાઓમાં ભટકીશ.” ૧૯૪.

પાવો પમાયવસઓ, જીવો સંસારકળજમુજ્જુતો ।
દુકખેહિ ન નિવિન્નો, સુકખેહિં ન એવ પરિતુકો ॥૧૯૫॥

અર્થ—“ પાપી અને પ્રમાદને વશ થયેલો તથા સંસારના કાર્યમાં ઉદ્ધમવાન એવો (આ) જીવ દુઃખો વડે એટલે અનેક પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવતાં છતાં પણ નિર્વેદ (ખેદ) પામ્યો નહીં (જેમ જેમ દુઃખ પામે છે તેમ તેમ પાપકર્મ વધારે કરે છે), અને સુખોવડે એટલે સુખો ભોગવતાં પણ પરિતુષ્ટ (સંતુષ્ટ) થયો નહીં (કેમ કે જેમ જેમ સુખ મળે છે તેમ તેમ નવાં સુખની વાંછા કરે છે.) ” ૧૯૫.

પરિતાપ્પએણ તણુઓ, સાહારો જઈ ઘણું ન ઉજ્જમમ્મ ।
સેણિયરાયા તં તહ, પરિતપ્પંતો ગઓ નરયં ॥૧૯૬॥

અર્થ—“ જો (તપ-સંયમાદિકને વિષે) ઘણો ઉદ્ધમ ન કરે, તો (માત્ર) પરિતાપવડે એટલે પાપકર્મની નિંદા, ગર્હા અને પશ્ચાત્તાપાદિકવડે થોડો જ આધાર થાય છે, અર્થાત્ તેથી લઘુ-કર્મોનો ક્ષય થઈ શકે છે, પણ મહાકર્મોનો ક્ષય થતો નથી. તેથી કરીને જ ત્રેણિક રાજા તેવા પ્રકારનો (હા ઈતિ ખેદ! મેં વિરતિ ન કરી એવો) પરિતાપ કર્યો છતાં પણ નરકે ગયો. (અથવા આ શ્લોકના પૂર્વાર્ધનો અર્થ કરવો કે ‘જો તપ-સંયમાદિકને વિષે ઘણો ઉદ્ધમ ન કરે તો માત્ર પરિતાપ વડે કર્મ લઘુ થતાં નથી, એટલે કે ગર્હાદિક કરવાથી શિથિલ કર્મનો જ નાશ થાય છે, પણ દૃઢ આંધેલાં કર્મનો નાશ-ક્ષય થતો નથી.) ” ૧૯૬.

ગાથા ૧૯૫-સંસારકળજમુજ્જુતં ।

જીવેણ જાણિ વિસંજિજ્યાણિ, જનઠસિએસુ દેહાણિ ।
થોવેહિં તએ સયલં પિ, તિહુયણું હુજ પડિહત્યં ॥૧૮૭॥

અર્થ—“ જીવે (પ્રાણ ધારણ કરનારે) એકેન્દ્રિયાદિ સેંકડો જાતિએને વિષે પૂર્વે અહણ કરી કરીને જેટલાં શરીરો ત્યાગ કર્યાં છે તેમાંથી થોડા પણ શરીરોએ કરીને (સર્વ શરીરવડે નહીં) સકલ ત્રિભુવન (ત્રણ જગત) પણ સંપૂર્ણ થાય એટલે કે ત્રણ ભુવન ભરાઈ જાય તેટલાં શરીરો જીવે પૂર્વે અહણ કરીને મૂક્યાં છે, તોપણ તે જીવ સંતોષ પામતો નથી.” ૧૮૭.

નહદંતમંસકેસહિએસુ, જીવેણ વિપ્પમુકકેસુ ।
તેસુ વિ હવિજજ કઇલાસમેરુગિરિસન્નિભા કૂડા ॥૧૮૮॥

અર્થ—“ જીવે પૂર્વભવોમાં અહણ કરી કરીને મૂકેલા (તજેલાં) જે નખ, દાંત માંસ, કેશ અને અસ્થિઓ, તે સર્વને વિષે પણ એટલે તે સર્વ નખાદિકને એકત્ર કરીએ તો કૈલાસ (હિમવાન) મેરુ અને બીજા સામાન્ય પર્વતો જેવડા પુંજ-ઢગલા થાય. માટે તેને વિષે પણ પ્રતિબંધ કરવો નહીં.” ૧૮૮.

હિમવંતમલયમંદરદીવોદહિધરણિસરિસરાસીઓ ।
અહિઅયરો આહારો, બુહિએણાહારિઓ હોજજ ॥૧૮૯॥

અર્થ—“ ક્ષુધિત થયેલા (ભૂખ્યા) એવા આ જીવે હિમવાન પર્વત, દક્ષિણ દિશામાં રહેલો મલયાચળ પર્વત, મદર (મેરુ) પર્વત, જંબૂદ્વીપ વિગેરે અસંખ્યાતા દ્વીપો, લવણસમુદ્રાદિક અસંખ્ય સમુદ્રો અને રતનપ્રભાદિક સાત પૃથ્વીઓ—તેમની જેવડા મોટા ઢગલાઓથી પણ (તેટલા એટલા ઢગલા કરીએ તો તેથી પણ)

ગાથા ૧૮૭—જીવેન । જાણિ ઉ । પડિહત્યં=પરિપૂર્ણમ્ ।

ગાથા ૧૮૮—કૈલાસો=હિમગિરિઃ

ગાથા ૧૮૯—હરિઓ=આહારિતો ભક્ષિતો । હુજજ=હુજ્જમ્ ।

અતિ અધિક આહાર (અશન વિગેરે) લક્ષણ કરેલો છે; અર્થાત્ એક જીવે અનંતા પુદ્ગલ દ્રવ્યો લક્ષણ કર્યાં છે, તોપણ તેની ક્ષુધા શાંત થઈ નથી.” ૧૯૯.

જન્નેન જલં પીયં, ધમ્માયવજગડિએણુ તં પિ ઇહં ।
સવ્વેસુ વિ અગડતલાયનઈસમુદ્દેસુ ન વિ હુજ્જન ॥ ૨૦૦ ॥

અર્થ—“ ધર્મ ગ્રીષ્મ ઋતુના આતપથી પીડા પામેલા આ જીવે જે જળ પીધું છે તે પૂર્વે પીધેલું જલ આ સંસારમાં એકત્ર કરીએ તો તેટલું જળ સર્વે કૂવા, તળાવો, ગંગાદિક નદીઓ અને લવણાદિક સમુદ્રોમાં પણ ન હોય; અર્થાત્ એક જીવે પૂર્વે જે જળ પીધું છે તે સર્વ જળાશયોના જળથી પણ અનંતગણું છે.” ૨૦૦

પીયં થણુયચ્છીરં, સાગરસલિલાએા હોજ્જ યહુઅયરં ।
સંસારંમિ આણુતે, માણિણું અન્નમન્નાણું ॥ ૨૦૧ ॥

અર્થ—“ આ જીવે જેનો અંત નથી એવા અનંતા સંસારમાં ભિન્ન ભિન્ન માતાઓનું પીધેલું સ્તનનું દૂધ સમુદ્રના જળથી પણ બહુતર (અનંતગણું) હોય અર્થાત્ સમુદ્રના જળથી પણ અનંતગણું દૂધ આ જીવે પૂર્વે લવોમાં જુદી જુદી માતાઓનું પીધું છે.” ૨૦૧.

પત્તા ય કામભોગા, કાલમણુંતં ઇહં સઉવભોગા ।
અપુવ્વંપિ વ મન્નઈ, તહવિય જીવો મણે સુકખં ॥ ૨૦૨ ॥

અર્થ—“ વળી આ સંસારમાં અનંત કાળ સુધી જીવે ઉપભોગ (વારંવાર ભોગવી શકાય તેવાં ઘર, સ્ત્રી, વસ્ત્ર, અલંકારાદિક) પદાર્થો સહિત કામભોગો પ્રાપ્ત કરેલા છે; તોપણ આ જીવ પોતાના મનમાં તે વિષયાદિક સુખને જાણે અપૂર્વ-નવીન

ગાથા ૨૦૦-જન્નેન = યદ્દનેન જીવેન । જગડિએણુ = પીડિતેન । અગડાઃ = કૂવાઃ । ઇંસાઇવા । હોજ્જ ।

ગાથા ૨૦૧-થણુય ચ્છીરં । માણિણું = માતાણાં । યહુઅરં ।

જ હોય તેમ માને છે; અર્થાત્ જાણે પોતે પૂર્વે કોઈ વખત તે સુખ લોગવ્યું જ નથી-નવું જ લોગવે છે એમ માને છે.” ૨૦૨.

જાણું જહા ભોગિઠ્ઠિસંપયા સવમેવ ધમ્મફલં ।

તહવિ દઢમૂઢહિયઓ, પાવે કમ્મે જણો રમઈ ॥ ૨૦૩ ॥

અર્થ—“ આ જીવ જાણે છે કે ‘ભોગ-ઈંદ્રિયોથી ઉત્પન્ન થતાં સુખો, ઋદ્ધિ-રાજ્યલક્ષ્મી અને સંપદા-ધન ધાન્ય વિગેરે-તે સર્વ ધર્મનું જ ફળ (કાર્ય) છે, અર્થાત્ ધર્મરૂપ કારણથી જ ભોગાદિક કાર્ય પ્રાપ્ત થાય છે.’ તોપણ દઢમૂઢ કેં અત્યંત મૂઢ અજ્ઞાનથી વ્યાપ્ત છે હૃદય જેનું એવો આ જીવ પાપકર્મમાં રમે છે-કીડા કરે છે (પાપ કર્મ કરવા ઉત્સુક થાય છે : અર્થાત્ જાણતા છતાં પણ અજાણ્યાની જેમ પાપકર્મમાં પ્રવર્તે છે).” ૨૦૩.

જાણિજન્નઈ ચિંતિજન્નઈ, જન્મજરામરણસંલવં દુકખં ।
નં ય વિસએસુ વિરજન્નઈ અહો સુખહો કવડગંદ્ઠી ॥ ૨૦૪ ॥

અર્થ—“ જન્મ, જરા અને મરણથી ઉત્પન્ન થયેલા દુઃખને આ જીવ ગુરુનો ઉપદેશ સાંભળવાથી જાણે છે તથા મનમાં ચિંતવે છે (વિચારે છે), તોપણ આ જીવ વિષયોને વિષે વિરક્ત થતો નથી. અહો! કપટત્રયિ (મોહત્રયિ) કેવી સુખદ (કોઈથી પણ શિથિલ કરવાને અશક્ય) છે? તે મોહત્રયિના વશવર્તિ-પણાથી જ આ જીવ વિષયોમાં આસક્ત થાય છે.” ૨૦૪.

જાણું ય જહુ મરિજન્નઈ, અમરંતં પિ જહા વિણાસેઈ ।
ન ય ઉવિવગ્ગો લોઓ, અહો રહસસં સુનિમ્માયં ॥ ૨૦૫ ॥

અર્થ—“ વળી લોકો જાણે છે કે ‘સર્વ પ્રાણી પોતપોતાના આયુષ્યના ક્ષયે મરવાના જ છે, અને જરા (વૃદ્ધાવસ્થા) નહીં મરેલા (જીવતા) પ્રાણીને પણ નાશ પમાડે છે.’ તોપણ લોકો

ગાથા ૨૦૪-કવડગંઠી=કપટત્રયિર્મોહત્રયિઃ ।

ગાથા ૨૦૫-ઉવિવગ્ગો=ઉદ્વિગ્નઃ-સંસારાત્ પિન્નઃ ।

ઉદ્દેગ એટલે સંસારથી વૈરાગ્ય પામતા નથી. અહો! મોટું આશ્ચર્ય! આ રહસ્ય કેવું ગુપ્તપણે નિર્માણ કરાયું છે? ” ૨૦૫.
 દુષ્પયં ચઉષ્પયં ખલુષયં, ચ અપયં સમિદ્ધમહણું વા ।
 આણુવકએ વિ કયંતો, હરઠ હયાસો અપરિતંતો ॥૨૦૬॥

અર્થ—“હણી આશાઓ જેણે એવો કૃતાંત (મૃત્યુ) મનુષ્યાદિક એ પગવાળાને, ગાય ભેંશ વિગેરે ચાર પગવાળાને, બ્રમર વિગેરે ઘણા પગવાળાને અને પગ વિનાનાં સર્પાદિકને તથા ધનાઢચને અને અધન તે ધનરહિતને તેમજ વા શબ્દે પંડિત, મૂર્ખ વિગેરે સર્વેને અપરાધ વિના પણ અર્થાંતપણે-થાક્યા વિના-ખેદરહિત થઈને હણે છે-મારે છે; અર્થાત્ સર્વ જીવોને હણવામાં તે મૃત્યુને કિંચિત્ પણ ખેદ એટલે શ્રમ લાગતો નથી.” ૨૦૬.

ન ય નજ્જઠ સો દિયહો, મરિયવ્વં વાવસેણુ સવ્વેણુ ।
 આસાપાસપરદ્ધો, ન કરેઠ ય જં હિયં ખજ્જને ॥૨૦૭॥

અર્થ—“વળી જીવ ત (મરણનો) દિવસ જાણતો નથી, અર્થાત્ કયે દિવસે મરીશ તે જાણતો નથી; પણ સર્વ જીવોએ અવશ્યે કરીને મરવું તો છે જ (એમ જાણે છે.) તોપણ આશા રૂપી પાશથી બંધાયેલો (પરાધીન થયેલો) અને વધ્ય એટલે મૃત્યુના મુખમાં રહેલો એવો આ જીવ જે હિતકારક ધર્માનુષ્ઠાન છે તે કરતો નથી.” ૨૦૭.

સંઝરાગજલણુપ્પૂઓવમે, જીવિએ અ જલણિંદુચંચલે ।
 જીવણે ય નઠવેગસંનિભે, પાવજીવ કિમયં ન જીવજિ ॥૨૦૮॥

ગાથા ૨૦૬—અણુવકએ=અનપકૃતેપિ—અપરાધમંતરેણાપિ । અપરિતંતો
 —અપરિક્લિન્નોડખિન્નઃ દુષવંચઉપયં ।

ગાથા ૨૦૭—નજ્જઠ—જાયતે । પરદ્ધો=વ્યાપતઃ પરવશઃ । ખજ્જો=વધ્યો
 —મરણમુખે તિષ્ઠત । વિચ અવસ્સ ।

ગાથા ૨૦૮—વુજીવમે—અ તે ય નહીં—નયવેગ ।

અર્થ—“વળી જીવિત સંઘ્યાકાળના રાતા પીળા રંગની તથા જળના બુદ્ધબુદ્ધ (પરપોટા)ની ઉપમાવાળુ [ક્ષણિક] છે, તેમજ (દર્બાના અચભાગ પર રહેલા) જળના ઘિંદુની જેવું ચંચળ છે; તથા યુવાવસ્થા નદીના વેગ જેવી [થોડા કાળ રહેવાવાળી] છે; તોપણ હે પાપી જીવ! તે સર્વ જાણતાં છતાં તું કેમ પ્રતિબોધ પામતો નથી?” ૨૦૮.

જં જં નજજઘ અસુઘં, લજ્જિજજજઘ, કુચ્છણિજ્જ મેયંતિ ।
તં તં મગ્ગઘ અંગં, નવરમણુંગુથ પડિક્કૂલો ॥૨૦૮॥

અર્થ—“જે જે અંગ અશુભિ જણાય છે, જે અંગ ભેવાથી લજ્જા આવે છે, અને જે અંગ જુગુપ્સા કરવા લાયક છે—એવા સ્ત્રીઓના જઘન વિગેરે—તે તે અંગોની મૂઠ પુરુષ અભિલાષા કરે છે. તે માત્ર પ્રતિકૂળ [શત્રુરૂપ] એવા કામદેવના દારણુને લીધે જ છે; અર્થાત્ કામદેવના વશથી જ જીવ નિંદા એવા સ્ત્રીના અંગને પણ અતિ રમણીય માને છે.” ૨૦૮.

સવ્વગહાણું પભવો, મહાગહો સવ્વદોસપાયદ્ઢી ।

કામગ્ગહો દુરપ્પા, જેણુ ભિભૂયં જગં સવ્વં ॥૨૧૦॥

અર્થ—“સર્વ ગ્રહોતું (ઉન્માદોતું) ઉત્પત્તિસ્થાન, મહાગ્રહ (મોટા ઉન્માદરૂપ) અને પરસ્ત્રીગમનાદિક સર્વ દોષોને પ્રવર્તાવનાર કામદેવરૂપી ગ્રહ એટલે કામથી ઉત્પન્ન થયેલો ચિત્તભ્રમ મહાદુષ્ટ છે કે જેણે આ આખું જગત પરાભવ પમાડ્યું છે—પોતાને વશ કર્યું છે. માટે કામગ્રહ જ દુસ્ત્યાન્ય (મહાકષ્ટે તજી શકાય તેવો) છે.” ૨૧૦.

ગાથા ૨૦૮—કુચ્છણિવ । મગ્ગઘ = માર્ગયતિ—અભિલપતિ । અણુંગુથ—મણુંગોથ = અનગોડત્રઅનંગઃ કામદેવઃ ।

ગાથા ૨૧૦—પાયદ્ઢી—પ્રવર્તકઃ । જેણુભિભૂયં—યેનાભિભૂતં પરાભૂતં । કામગહો ।

જે સેવક કિં લહઈ, થામં હારેઈ દુખ્ખલો હોઈ ।
પાવેઈ વેમણુસ્સં, દુરકાણિ અ અત્તહોસેણું ॥૨૧૧॥

અર્થ—“ જે પુરુષ કામને [વિષયને] સેવે છે તે શું પામે છે? તે કહે છે—તે પુરુષ પોતાના જ દોષથી વીર્યને હારે છે—શુભાવે છે, દુર્બળ થાય છે, અને વૈમનસ્ય (ચિત્તની ઉદ્દેગતા) તથા ક્ષયરોગાદિક દુઃખોને પામે છે.” ૨૧૧.

જહ કચ્છુલ્લો કચ્છું, કહુયમાણો દુહં મુણ્ણ સુકખં ।
મોહાઉરા મણુસ્સા, તહ કામદુહં સુહં ખિંતિ ॥૨૧૨॥

અર્થ—“ જેમ ખસવાળો માણસ ખસને નખાચે કરીને ખણુતો છતો દુઃખને સુખરૂપ માને છે, તેમ મોહવડે આતુર-વિહ્વળ થયેલા મનુષ્યો, જેનું રુધિર વિકૃત થઈ ગયું છે—વિકાર પામ્યું છે તેવા અંગવાળાની જેમ વિષયસેવનના દુઃખને સુખરૂપ માને છે.” ૨૧૨.

વિસયવિસં હાલાહલં, વિસયવિસં ઉક્કડં પિયંતાણું ।
વિસયવિસાઘન્નંપિવ, વિસયવિસવિસૂઘયા હોઈ ॥૨૧૩॥

અર્થ—“ શબ્દાદિક વિષયો રૂપી વિષ [સંયમ રૂપ ભવિતનો નાશ કરનાર હોવાથી] હાલાહલ તરત જ મારી નાંખનાર વિષ સમાન છે, અને ઉજ્જવળ એવું કામસેવન રૂપી વિષ ઉત્કટ કેન્દ્ર કાલકૂટ વિષ સમાન છે. તે વિષનું પાન કરનારા એટલે સેવન કરનારા પ્રાણીઓને અતિ સેવન કરેલાં તે વિષયરૂપી વિષથી, ઘણો આહાર કરવાથી જેમ અજીર્ણ થાય તેમ વિષયરૂપી વિષની પણ વિસૂચિકા [અજીર્ણ] થાય છે; જેથી તે અનંતા મરણને પામે છે.” ૨૧૩.

ગાથા ૨૧૧—થામં=અલં વીર્યં । ગાથા ૨૧૨—કચ્છું । વિંતિ=પ્રવન્તે—મન્યન્તે કંદુમાણો—સોરૂપ ૨૧૩—અઘન્નંપિવ—વહુ વાહારાદ્યજીર્ણમિવ ।

એવં તુ પાંચહિં આસવેહિં રય માયણિત્તુ આણુસમયં ।
ચઉગદ્ધુલુપેરંતં આણુપરિચટ્ટંતિ સંસારે ॥ ૨૧૪ ॥

અર્થ-“ વળી એ પ્રમાણે પાંચે ઈંદ્રિયોવડે અથવા પ્રાણાતિ-
પાતાદિક પાંચ આસવ વડે કરીને પ્રતિસમયે (ક્ષણે ક્ષણે) પાપકર્મ
રૂપ રજને અહણુ કરીને (આ જીવ) નરકાદિક ચારે ગતિનાં
દુઃખોના પર્યાંત સુધી (છેડા સુધી) આ સંસારમાં ભટકે છે.” ૨૧૪.

સવ્વગદ્ધપકખંદે, કાહંતિ આણુંતએ અકયપુત્તા ।

જે ય ન સુણુન્તિ ધમ્મં, સોહણુ ય જે પમાયતિ ॥૨૧૫॥

અર્થ-“ વળી જેઓએ પુણ્ય કર્યું નથી એવા જે મનુષ્યો,
દુર્ગતિમાં પડતા પ્રાણીને ધારણુ કરનાર શ્રીજિનપ્રરૂપિત ધર્મનું
શ્રવણુ કરતા નથી, અને સાંભળીને પણ જેઓ મદાદિક (મદ્ય,
વિષય, કપાય, નિદ્રા ને વિકથારૂપ) પ્રમાદનું આચરણુ કરે છે તેઓ
આ અનન્ત સંસારમાં સર્વ ગતિઓને વિષે ભ્રમણુ કરે છે, અર્થાત્
અનંતીવાર ચતુર્ગતિમાં પરિભ્રમણુ કરે છે.” ૨૧૫.

આણુસિદ્ધ ય ખહુવિહં, મિચ્છદિટ્ઠકી ય જે નરા અહમા ।

ખદ્ધનિકાઘયકમ્મા, સુણુંતિ ધમ્મં ન ય કરંતિ ॥૨૧૬॥

અર્થ-“ મિથ્યાદષ્ટિ એટલે સમ્યક્જ્ઞાન રહિત અને અધમ
તથા જેઓએ નિકાચિત્ત એટલે ઉદ્ધર્તનાદિક કરણોમાંથી કોઈ
પણુ કરણુવડે ક્ષીણુ ન થાય એવાં જ્ઞાનાવરણીયાદિક કુર્મો ખાંધેલાં
છે એવા જે મનુષ્યો છે તેઓ કદાચ ઘણે પ્રકારે ધર્મપદેશાદિકવડે
સ્વજનોએ પ્રેર્યા હોય તો ધર્મનું શ્રવણુ કરે છે, પરંતુ સમ્યક્
રીતે તે ધર્મનું આચરણુ કરતા નથી. માટે લઘુકર્મીઓને જ આ
ધર્મ સુપ્રાપ્ય છે, સહેજે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.” ૨૧૬.

ગાથા ૨૧૪ પેરંતં-પર્યાંતં ।

ગાથા ૨૧૫-પકખંદે-પ્રસ્પંદાપરાવર્તરૂપાઃ અણુંતએ=અંતરહિતેડર્થાત્ સંસારે

ગાથા ૨૧૬-કરંતિ

પંચેવ ઉચ્ચિત્તણું, પંચેવય રક્ષિત્તણું ભાવેણું ।

કમ્મરયવિપ્પમુક્કા, સિદ્ધિગમ્મણુત્તરં પત્તા ॥૨૧૭॥

અર્થ—“હિંસાદિક પાંચ પદનો (પાંચ આસ્રવોનો) ત્યાગ કરીને તથા અહિંસાદિક પાંચ મહાવ્રતોનું ભાવવડે એટલે આત્માના શુદ્ધ પરિણામવડે રક્ષણ કરીને (પાળીને) જ્ઞાનાવરણાદિક કર્મરૂપી રજ-મલથી મુક્ત થયેલા એટલે આઠ કર્મ રૂપી રજ્જેમલના નાશથી જેમને નિર્મળ આત્મભાવ પ્રાપ્ત થયો છે એવા અનેક પ્રાણીઓ સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધિગતિએ પામ્યા છે. માટે હિંસાદિકનો ત્યાગ અને અહિંસાદિકનું પાલન એ જ સિદ્ધિગતિનું કારણ છે.” ૨૧૭.

નાણે દંસણુચરણે, તવસંયમસમિધ્ગુત્તિપચ્ચિત્તે ।

દમઉસ્સગ્ગવવાએ, દ્વવાઇઅભિગ્ગહે ચેવ ॥૨૧૮॥

સદ્દણાચરણાએ, નિચ્ચં ઉચ્ચુત્ત એસણાઇઠિઓ ।

તરસ ભવોઅહિતરણું, પવ્વજ્જએ ય જમ્મં તુ ॥૨૧૯॥

॥યુગ્મમ્મા

અર્થ—સમ્યક્ અખબોધ રૂપ જ્ઞાનને વિષે, તત્ત્વ શ્રદ્ધાનરૂપ દર્શનને વિષે, આશ્રવનો નિરોધ કરવા રૂપ ચારિત્રને વિષે, ખાર પ્રકારના તપને વિષે, સત્તર પ્રકારના સંયમને વિષે, સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ રૂપ ઈર્ષ્યા સમિતિ વિગેરે પાંચ સમિતિને વિષે, નિવૃત્તિરૂપ મનોગુપ્તિને વિગેરે ત્રણ ગુપ્તિને વિષે, પાપક્રિયાની નિવૃત્તિ કરનાર દશ પ્રકારના પ્રાર્થાશ્રિત્તને વિષે, પાંચ ઈદ્રિઓના દમનને વિષે, શુદ્ધમાર્ગના આચરણ રૂપ ઉત્સર્ગને વિષે, રોગાદિક કારણે નિષિદ્ધ વસ્તુનું ગ્રહણ કરવારૂપ અપવાદને વિષે, દ્રવ્યાદિક એટલે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવરૂપ ચાર પ્રકારના અભિગ્રહને વિષે તથા શ્રદ્ધા પૂર્વક આચરણને વિષે અર્થાત્ પૂર્વેક્ષત પદાર્થોમાં શ્રદ્ધાપૂર્વક આચરણ કરવાથી—કેમકે શ્રદ્ધારહિત ધર્માચરણ મોક્ષને સાધનારું થતું નથી.” કહ્યું છે કે—

ગાથા ૨૧૮—દમઉસ્સગ્ગવવાઇ । ગાથા ૨૧૯—ઉચ્ચુત્ત ।

ક્રિયાશૂન્યરચ યો ભાવો, ભાવશૂન્યરચ યા ક્રિયા ।
અનયોરન્તરં દૃષ્ટં, ભાનુખલોતયોરિવ ॥

“ક્રિયારહિત પુરુષનો ભાવ અને ભાવરહિત પુરુષની ક્રિયા, એ બંનેમાં સૂર્ય અને ખલોત (પતંગ) ના જેટલું અન્તર જોયેલું છે, અર્થાત્ તેટલું અંતર છે. ક્રિયાશૂન્ય ભાવ સૂર્ય જેવો છે અને ભાવશૂન્ય ક્રિયા ખલુઆ જેવી છે.”

“માટે તે સર્વને વિષે (સંયમને વિષે) શ્રદ્ધાપૂર્વક આચરણ કરવામાં નિરંતર ઉદ્યમવાળા અને એવણા એટલે ભંતાલીશ દોષ રહિત એવા આહારની શુદ્ધિમાં રહેલા એવા સાધુને પ્રમત્ત્યા ભવસાગરનું તારણ થાય છે (અર્થાત્ તે સાધુ ભવસાગર તરે છે), અને તેની જ દીક્ષા અને મનુષ્યજન્મ સફળ છે. એવા ગુણોથી રહિત મનુષ્યની દીક્ષા તથા જન્મ બંને નિરર્થક છે.” ૨૧૨-૨૧૬.

જે ધરસરણુપસત્તા, છકકાયરિઝી સક્રિયણા અજયા ।
નવરં મુત્તૂણુ ધરં, ધરસંકમણુ કયં તેહિં ॥૨૨૦॥

અર્થ-“જે યતિઓ ગૃહ (ઉપાશ્રયાદિક) ને સત્જ કરવામાં આસક્ત છે, છકાય જીવતા શત્રુ છે, એટલે પૃથિવ્યાદિક છ કાયના વિરાધક છે; દ્રવ્યાદિકના પરિબ્રહ્મસહિત છે, તથા વચન અને કાયના યોગનું સંયમ કરતા નથી તેઓએ કેવળ પૂર્વનું ધર મૂકીને સાધુવેષના મિષથી ગૃહસકમણુ એટલે નવા ધરને વિષે પ્રવેશ જ કર્યો છે એમ જાણવું, ખીજું કંઈ કર્યું નથી.” ૨૨૦

ઉરસુત્તમાયરંતો, વંધઈ કમ્મં સુચિક્કણું જીવો ।

સંસારં ચ પવહ્કુઇ, માયામોસં ચ કુવ્વઇ ય ॥૨૨૧॥

અર્થ-“આ જીવ ઉત્સૂત (સૂત્રવિરુદ્ધ) આચરણ કરતો સતો અત્યંત ચિક્ષણા કર્મ ખાધે છે. એટલે અતિ ગાઠ નિકાચિત એવાં

ગાથા ૨૨૦-સક્રિયણુ અસંજયા । અજયા=અસંયતા-અસંવૃતમનો-વાક્રકાયયોગાઃ ।

જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મને આત્માના પ્રદેશો સાથે સંશ્લિષ્ટ કરે છે, તેમ જ સંસારને વૃદ્ધિ પમાડે છે. અને માયામૃષા એટલે માયા સહિત અસત્ય ભાષણ (સત્તરમું પાપસ્થાન) કરે છે; અર્થાત્ તેમ કરવાથી તે અનંત સંસારની વૃદ્ધિ કરે છે.” ૨૨૧.

જઘ ગિહ્ણુઘ વયલોવો, અહુવ ન ગિહ્ણુઘ સરીરવુચ્છેઓ ।
પાસત્થસંગમો વિય, વયલોવો તો વરમસંગો ॥૨૨૨॥

અર્થ—“જો પાસત્થાએ આણેલા આહારાદિકને [મુનિ] અહ્ણ કરે તો વ્રતનો (પંચ મહાવ્રતનો) લોપ થાય છે, અથવા જો તે અહ્ણ ન કરે તો શરીરનો વ્યુચ્છેદ—નાશ થાય છે (બંને રીતે કષ્ટ છે;) પરંતુ જ્યારે પાસત્થાનો સંગ માત્ર કરવાથી જ વ્રતનો લોપ થાય છે, ત્યારે તો તે પાસત્થાનો અસંગ કરવો (સંગ ન કરવો) તે જ શ્રેષ્ઠ છે.” ૨૨૨. અર્થાત્ શરીરનો વ્યુચ્છેદ ભલે થાઓ પણ પાસત્થાનો સંગ ન કરવો એ તાત્પર્ય છે.

આલાવો સંવાસો, વીસંભો સંથવો પસંગો અ ।

હીણાચારેહિં સમં, સવ્વજિણિંદેહિં પડિકુટ્ટો ॥૨૨૩॥

અર્થ—“હીન આચારવાળા પાસત્થાદિકની સાથે આલાએ-વાતચીત, સંવાસ તેની ભેળા રહેવું, વિસ્તંભ-વિશ્વાસ રાખવો, સંસ્તવ-પરિચય કરવો, અને પ્રસંગ એટલે વચ્ચાદિક લેવા દેવાનો વ્યવહાર કરવો-તે સર્વનો સર્વ જિનેન્દ્રોએ ઋષભાદિ તીર્થકરોએ નિષેધ કર્યો છે, અર્થાત્ પાસત્થાદિકની સાથે મુનિઓએ આલાપાદિક કાંઈ પણ કરવું નહીં. ૨૨૩

અન્નુન્નજંપિએહિં, હસિઉદ્ધસિએહિં ખિપ્પમાણ્ણમ્ ।

પાસત્થમજ્જયારે, ખલાવિ જઘ વાઉલી હોઠ ॥ ૨૨૪ ॥

ગાથા ૨૨૩-જિણુદેહિં । પડિકુટ્ટો નિપિદ્ધઃ ।

ગાથા ૨૨૪-અન્નોન્ન । ખિપ્પમાણ્ણમ્-પ્રેર્યામાણ્ણુઃ । હસિઉદ્ધસિએહિં ।

અર્થ—“અન્યોન્ય ભાષણ કરવા વડે એટલે વિકૃતાદિક કરવા વડે અને હસિતોદ્ધર્ષિત એટલે હાસ્યથી રોમોદ્ગમ કરવા વડે પાસત્યાદિકની મધ્યે રહેલો સાધુ તે પાસત્યાદિકે જ બળાતકારે પ્રેરણા કરાયેલો સતો વ્યાકુળ થાય છે; એટલે સ્વધર્મથી ભ્રષ્ટ થાય છે, માટે તે (પાસત્યાદિક) નો સંગ તજવા યોગ્ય છે.” ૨૨૪

લોએ વિ કુસંસગ્ગીપિયં જણું દુનિયત્થ મઘવસણું ।
નિદ્ધં નિરુજ્જમં પિયકુસીલજણુમેવ સાહુજણો ॥૨૨૫॥

અર્થ—“લોકમાં પણ જેને કુસંગતિ પ્રિય છે, જે દુષ્ટ-વિપરીત વેષધારી છે અને જે અતિવ્યસની એટલે અત્યંત ઘૂતાદિક વ્યસન સહિત છે તેવા જનને લોકો નિંદે છે. તેમ સાધુ-જન પણ નિરુદ્ધમી એટલે ચારિત્રને વિષે શિથિલ આદરવાળા અને કુશીલિયા જન જેને પ્રિય છે એવા કુવેષધારી સાધુને નિંદે છે જ. ૨૨૫.

નિચ્ચં સંક્રિય ભીએા, ગમ્મો સવ્વસ્સ ખલિયચારિત્તો ।
સાહુજણુસ્સ અવ્વમએા, મએા વિ પુણુ દુગ્ગઠં જય ॥

અર્થ—“કોઈ મારું દુષ્ટ આચરણ ન દેખો એમ નિરંતર શંકા પામેલો, અને કોઈ મારી આ માઠી પ્રવૃત્તિ રખે જાહેર કરી દેશે એમ ભય પામેલો, સર્વ બાલકાદિકને પણ ગમ્ય એટલે પરાભવ કરવાને યોગ્ય અને જેણે ચારિત્રની સખલના-વિરાધના કરી છે એવો, કુશીલિયો સાધુ [આ લોકમાં] સાધુ જનોને અનિષ્ટ થાય છે, અને મરીને પણ પરલોકમાં દુર્ગતિ પામે છે; માટે પ્રાણનો નાશ થાય તોપણ ચારિત્રની વિરાધના કરવી નહીં એ તાત્પર્ય છે.” ૨૨૬

ગાથા ૨૨૫-દુનિયત્થ-દુષ્ટવિપરીતં વેષધારિણું ।

ગાથા ૨૨૬-અવ્વમએા । દોગ્ગઠ । અવ્વમએા-અવમતતો-અનિષ્ટો ।

ગિરિસુઅપુષ્કસુઆણું, સુવિહિય આહુરણું કારણુ પિહન્નૂ ।
વજ્જેજ્જ સીલવિગલે, ઉજ્જનુય સીલે હવિજ્જ જઈ ॥૨૨૭॥

અર્થ—“ હે સુવિહિત-સારા શિષ્ય! ગિરિશુક [પર્વતમાં-
પર્વત સમીપમાં રહેનારા ભિદ્ધોનો પોપટ] અને પુષ્પશુક (વાડીનો
પોપટ) નું ઉદાહરણુ ગુણુદોષનું કારણુ છે, એટલે ઉત્તમ અને
અધમનો સંગ અનુક્રમે ગુણુ અને દોષનું કારણુ છે તે બતાવનારું
છે એમ જાણીને યતિએ શીલવિકલ એટલે આચારરહિત સાધુઓને
વર્જવા, અને શીલ-ચારિત્રના આચરણુમાં ઉદ્યુક્ત-દંઘમવાન
થવું.” ૨૨૭. અહીં તે બે શુકનું દષ્ટાંત જાણવું. ૫૮.

ગિરિશુક અને પુષ્પશુકની કથા

વસંતપુર નગરમાં કનકકેતુ નામે રાજા હતો. તે એકદા
વનકીડા કરવા માટે નગર બહાર નીકળ્યો. અશ્વપર સ્વાર થઈને
રાજાએ અશ્વ દોડાવ્યો. એટલે તે વિપરીત શિક્ષા પામેલો. અશ્વ
અતિ ત્વરાથી દોડીને એક મોટા જંગલમાં રાજાને લઈ ગયો.
છેવટ થાડીને અશ્વ એક સ્થાને ઉભો રહ્યો. એટલે રાજા પણ
થાડી ગયેલો હોવાથી તેના પરથી ઉતરીને તે અરણ્યમાં એકલો
આમ તેમ ફરવા લાગ્યો. તેવામાં થોડે દૂર ઘણા માણસોને
કેલાહલ સાંભળીને વિશ્રામ લેવા માટે રાજા તે તરફ
ચાલ્યો. તેટલામાં એક વૃક્ષની શાખાપર બાંધેલા પાંજરામાં રહેલો
એક પોપટ બોલ્યો કે “ અરે ભિલ્લો! દોડો, દોડો, કોઈ મોટો
રાજા આવે છે, તેને પકડી લ્યો, જેથી તમને લક્ષ રૂપિયા
આપશે.” તે પોપટનું વાક્ય સાંભળીને ઘણા ભિલ્લો રાજા તરફ
દોડ્યો. તેમને આવતા જોઈને રાજા પણ પવન સરખા વેગવાલા
પેલા અશ્વપર સ્વાર થઈને એકદમ ભાગ્યો. એક ક્ષણુ વારમાં તે
એક ચોજન દૂર જતો રહ્યો. ત્યાં તેણે એક તાપસનો આશ્રમ
જોયો. તે આશ્રમની ફરતી એક સુંદર વાડી હતી. તેમાં એક

ગાથા ૨૨૭-વિહિન્નુ પિહન્નુ-જ્ઞાત્વા । વજ્જેજ્જ । ઉજ્જનુઅ ।

ઉંચ વૃક્ષ પર પાંજરું લટકાવેલું હતું. તેમાં એક પોપટ હતો. તે નાસતા રાજાને તે તરફ આવતો જોઈને જોલ્યો કે “હે તાપસો! આવો, આવો, તમારા આશ્રમ તરફ કોઈ મહાન અતિથિ આવે છે; તેની તમે સેવાલક્ષિત કરો.” આ પ્રમાણે પોપટનાં વાક્ય સાંભળવાથી હર્ષિત થયેલા સર્વે તાપસો સન્મુખ જઈને તે રાજાને પોતાના આશ્રમમાં લાવ્યા, અને સ્નાન ભોજનાદિ વડે તેની સેવા કરી. તેથી રાજા અત્યંત સંતુષ્ટ થયો. પછી રાજાએ તે પોપટને પૂછ્યું કે “હે શુકરાજ! તારા જ જેવો એક પોપટ મેં ભિલ્લોની પલ્લીમાં જોયો. તેણે મને બાંધવાનો ઉપાય કર્યો, અને તે મારી મોટી લક્ષિત કરાવી તેનું શું કારણ તે તું કહે.” શુક જોલ્યો કે “હે રાજા! કાઠંજરી નામની મોટી અટવીમાં તે (પોપટ) અને હું બંને ભાઈએ રહેતા હતા. અમારા બંનેના માતૃપિતા એક જ છે. પરંતુ એટલો તફાવત થયો કે તેને પલ્લીના ભિલ્લોએ પકડ્યો, અને તે પર્વતની સમીપે રહ્યો, તેથી તેનું નામ પર્વત (ગિર) શુક પ્રસિદ્ધ થયું; અને મને તાપસોએ પકડીને આ વાડીમાં રાખ્યો, તેથી મારું નામ પુષ્પશુક પડ્યું. તે ત્યાં રહેવાથી ભિલ્લોના મુખથી મારણ, બંધન કુટ્ટન, શ્રદ્ધણ વિગેરે વચનો સાંભળીને તેનું શીખ્યો, અને મને તાપસના સંગથી શુભ વચનો સાંભળતાં શુભ ગુણ પ્રાપ્ત થાય, માટે હે રાજા! તમે શુભ અને અશુભ સંગતિનું પ્રત્યક્ષ ક્ષણ જોયું છે. કહ્યું છે કે—

મહાનુભાવસંસર્ગઃ, કરચ નોન્નતિકારણમ્ ।
ગંગાપ્રવિષ્ટરથ્યાણુ, ત્રિદશૈરપિ વંદ્યતે ॥

“મોટા માહાત્મ્યવાળાનો સંગ કોની ઉન્નતિનું કારણ થતો નથી? સર્વની ઉન્નતિનું કારણ થાય છે. ગુણો કે ગંગાનદીમાં મળેલા શેરીના જળને દેવો પણ વંદન કરે છે” વળી કહ્યું છે કે—

વરં પર્વતદુર્ગેષુ, બ્રાન્તં વનચરૈઃ સહ ।
ન મૂર્ખજનસંપર્કઃ, સુરેન્દ્રભવનેષ્વપિ ॥

“ પર્વતના દુર્ગોમાં વનચરો (ભિલ્લ વિગેરે) સાથે ભમવું એ કાંઈક ઠીક છે પરંતુ દેવેન્દ્રના ભવમાં [સ્વર્ગમાં] પણ મૂર્ખજનનો સંગ સારો નથી.”

તે સાંભળીને રાજા પ્રસન્ન થયો. તેટલામાં રાજાનું સર્વ સૈન્ય કે જે પાછળ આવતું હતું તે આવી પહોંચ્યું. તેની સાથે રાજા પોતાના નગરમાં ગયો.

આ પ્રમાણે સંગતિનું ક્ષણ જાણીને યતિઓએ બ્રહ્માચારીનો સંગ તણ તપસ્યામાં યત્ન કરવો. સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કે—

વરમર્ગિર્ગામ પવેસો, વરં વિસુદ્ધેણ કમ્બુણા મરણ્યં ।
મા ગહિયવ્વયભંગો, મા જ્યં ખલિયસીલરસ ॥

“ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવો શ્રેષ્ઠ છે, અને વિશુદ્ધ કર્મ જે અણસણ તે વડે એટલે અણસણ અંગીકાર કરીને મરણ પામવું તે શ્રેષ્ઠ છે. પરંતુ ગ્રહણ કરેલા વ્રતનો ભંગ કરવો શ્રેષ્ઠ નથી, અને જેનું શીલ સ્ખલિત-બ્રષ્ઠ થયું છે એવા સાધુનું જીવવું તે શ્રેષ્ઠ નથી.”

ઓસન્નચરણુકરણું, જઠણો વદંતિ કારણું પપ્પ ।

જે સુવિધ્યપરમ્ત્યા, તે વદંતે નિવારંતિ ॥ ૨૨૮ ॥

અર્થ—“ યતિઓ કારણ પામીને એટલે નિર્વાહાદિક કારણની અપેક્ષા રાખીને જેમનું મહાવ્રતાદિક મૂળ ગુણરૂપ ચરણ અને પંચ સમિત્યાદિક ઉત્તર ગુણરૂપ કરણ અવસન્ન શિથિલ-બ્રષ્ઠ થયું હોય તેવા શિથિલાચારીને પણ વંદના કરે છે. પરંતુ જેઓએ સારી રીતે પરમાર્થને જાણ્યો છે, એટલે કે ‘ આપણને સુવિહિત [ઉત્તમ] સાધુઓને વંદાવવા તે યોગ્ય નથી.’ એમ પોતાના દોષને જેઓ જાણે છે તેવા પાસત્યાઓ પોતાને વંદના કરનાર સાધુઓને નિવારે છે : અર્થાત્ ‘ તમે અમને વંદના કરશો નહીં’ એમ કહી તેમને અટકાવે છે.” ૨૨૮.

ગાથા ૨૨૮ ઉસન્ન । સુવિધ્ય ।

સુવિહિય વંદાવંતો, નાસેઘ અપ્પયં તુ સુપહાઓ ।
દુવિહપહવિપ્પમુક્કો, કહમપ્પં ન યાણ્ઠ મૂઠો ॥ ૨૨૯ ॥

અર્થ—“ સુવિહિત સાધુઓને વંદાવનાર (પાસથાદિક) એટલે વાંદનારને નિષેધ નહીં કરનાર પાસથાદિ સુપથથી (મોક્ષમાર્ગથી) પોતાના આત્માને જ નાશ કરે છે; અને બંને પ્રકારના (સાધુ શ્રાવક નામના) માર્ગથી બ્રહ્મ થયેલો તે મૂર્ખ કેમ પોતાના આત્માને પણ જાણતો નથી કે હું બંને માર્ગથી બ્રહ્મ થાઉં છું, તેથી મારી શી ગતિ થશે ? ” ૨૨૯.

હવે શ્રાવકના ગુણ વર્ણવે છે.

વંદંઠ ઉભઓ કાલં પિ, ચેઠયાઠ યઠથૂઠપરમો ।
જિણુવરપડિમાઘરધુવપુપ્ફગંધચણુજ્જુત્તો ॥ ૨૩૦ ॥

અર્થ—“ જે ચૈત્યોને (જિનર્મિઓને) બંને કાળ પણ વદના કરે છે; મૂળમાં ‘ અપિ ’ શબ્દ લખ્યો છે, માટે મધ્યાહ્ન કાળ પણ લેવો એટલે ત્રણે કાળ વંદના કરે છે. સ્તવ એટલે ભક્તિભર વિગેરે સ્તવન અને થુઠ એટલે સંસારદાવાદિક સ્તુતિ, તેમને વિષે પ્રધાન એટલે સ્તવ અને સ્તુતિ કરનારો તથા જિનવરની પ્રતિમાઓ અને તેમના ચૈત્યોને વિષે અગરુ પ્રમુખ ધૂપ, માલતી વિગેરે પુષ્પો અને સુગન્ધ દ્રવ્યોએ કરીને અર્ચન (પૂજા) કરવામાં ઉદ્ધમવાન હોય છે, તે શ્રાવક કહેવાય છે. ” ૨૩૦.

સુવિણિરિછયએમમઠ, ધમ્મમંમિ અનન્નદેવઓ અ પુણો ।
ન ય કુસમએસુ રજ્જઠઠ, પુવ્વાવરવાહયત્યેસુ ॥ ૨૩૧ ॥

અર્થ—“ જિનધર્મને વિષે સુવિનિશ્ચિત એટલે નિશ્ચળ એકાગ્ર મતિવાળો અને જેને જિનેશ્વર સિવાય બીજો દેવ નથી તેવો શ્રાવક પૂર્વાપર વ્યાહત કે ૦ પૂર્વાપર વિરુદ્ધ અર્થવાળા

ગાથા ૨૨૯—સુવિહિઅ ।

અર્થાત્ છન્નસ્થે કહેલા હોવાથી અસંખ્ય અર્થવાળા કુસમય-
કુશાસ્ત્રોને વિષે રક્ત આસક્ત થતો નથી.” ૨૩૧.

દ્દૂષ્ટુણુ કુલિંગીણુ, તસથાવરભૂયમદ્દણુ વિવિહં ।

ધમ્માએો ન ચાલિજ્જમ્મ, દેવેહિં, સંદંદએહિં પિ ॥૨૩૨॥

અર્થ—“કુત્સિત લિંગધારી બૌદ્ધાદિકના સ્વયંપાકાદિકમાં
વિવિધ પ્રકારે ત્રસ [ક્ષીંદ્રિય વિગેરે] અને સ્થાવર (પૃથિગ્યાદિક)
પ્રાણીઓનું મર્દન [વિનાશ] થતું જોઈને શ્રાવક ઇન્દ્ર સહિત
દેવતાઓથી પણ જિનભાષિત ધર્મ થકી ચલાયમાન થતો
નથી.” ૨૩૨

વંદમ્ પડિપુરુછમ્, પજ્જનુયાસેમ્ સાહૂણેો સયયમેવ ।

પદમ્ સુણેમ્ ગુણેમ્ અ, જણુસ્સ ધમ્મં પરિકહેમ્ ॥૨૩૩॥

અર્થ—“શ્રાવક નિરંતર મુક્તિમાર્ગના સાધક એવા સાધુઓને
વંદના કરે છે, તેમને પોતાનો સંદેહ પૂછે છે, અને તેમની
પર્યુપાસના [સેવા] કરે છે. વળી તે સુશ્રાવક ધર્મશાસ્ત્રભણે છે,
તે જિનભાષિત ધર્મને અર્થથી શ્રવણ કરે છે, અને ભણેલાંના
અર્થથી વિચાર કરે છે. તથા અજ્ઞાન જનોને તે ધર્મનું કથન
કરે છે : અર્થાત્ પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે બીજાઓને ઓધ પમાડે
છે.” ૨૩૩.

દદસીલવ્વયનિયમે, પોસહઆવરસએસુ અકખલિએો ।

મહુમજ્જમંસંપચવિહબહુબીયફ્ફલેસુ પડિક્કતો ॥૨૩૪॥

અર્થ—“શીલ તે સદ્વાચાર અને વ્રત તે અણુવ્રતો તેનો

ગાથા ૨૩૦—ચમ્મથુમ્ । ગાથા ૨૩૧ દેવએો પુણા । વાહિયથ્થેસુ ।
કુસમએસુ=કુશાસ્ત્રેપુ ।

ગાથા ૨૩૩—સાહૂણેો । ગુણેમ્ જણુસ્સ । ગાથા ૨૩૪—બહુવિહ ।

નિયમ જેને દંઢ હોય, વળી જે પૌષધ (ધર્મનું પૌષણ કરનાર હોવાથી પૌષધ), અને અવશ્ય કરવા લાયક સામાયિક વિગેરે છ આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ) ને વિષે અસ્ખલિત-અતિચાર રહિત હોય, તથા જે મધ, મઘ (મદિરા), માંસ અને વડલા, ઉંબરા વિગેરે પાંચ પ્રકારના વૃક્ષોના બહુ જીવવાળા ફળો તથા બહુ બીજવાળા વૃત્તાંક [રીંગણા] વિગેરેથી નિવૃત્તિ પામેલો હોય, એટલે અલક્ષ્યાદિકના ત્યાગવાળો હોય, તે શ્રાવક કહેવાય છે.” ૨૩૪. અષ્ટમ્યાદિ પર્વણીને વિષે સાવાઘન્યાગરૂપ નિયમ વિશેષ તે પૌષધ કહેવાય છે; અને દરરોજ બે ટંક અવશ્ય કરવાના હોવાથી પ્રતિક્રમણ તે આવશ્યક કહેવાય છે.

નાહમ્મકમ્મજીવી, પરચક્ખાણે આલિક્ખમુજ્જત્તો ।
સવ્વં પરિમાણુકડં, અવરજ્જઠ ત પિ સંકેતો ॥૨૩૫॥

અર્થ—“વળી શ્રાવક પત્તર પ્રકારના કર્મોદાન પૈકી કોઈ પણ પ્રકારના અધર્મ કર્મથી આજીવિકા કરતો ન હોય, એટલે શુદ્ધ-નિર્દોષ વ્યાપાર કરતો હોય, તથા દશ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનમાં નિરંતર ઉદમવાન હોય, વળી જેને સર્વ ધન ધાન્ય વિગેરેનું પરિમાણ કરેલું હોય, એટલે જે પરિચ્છેદના પ્રમાણવાળો હોય અને જે આરંભાદિક જે કાંઈ અપરાધવાળું-દોષવાળું કાર્ય કરે તે પણ શકિત થઈ ને કરે અર્થાત્ નિઃશંકપણે કરે નહીં અને કર્યા પછી પણ આલોચણ લઈને તે દોષથી શુદ્ધ-મુક્ત થાય. (શ્રાવક એવો હોય.)” ૨૩૫

નિક્ખમણુનાણુનિવાણુજ્જમ્મભૂમીએ વંદઠં જિણુણું ।
ન ય વસઠ સાહુજણુવિરહિયંમિ દેસે બહુગુણે વિ ॥૨૩૬॥

અર્થ—“વળી શ્રાવક જિનેશ્વરોના નિક્કમણ (દીક્ષા) કેવળજ્ઞાન, નિર્વાણ (મોક્ષ) અને જન્મભૂમિરૂપ કલ્યાણક સ્થાનોને વંદના કરે છે, અર્થાત્ તીર્થયાત્રાને કરનારો હોય છે; અને બીજા ગાથા ૨૩૫-મુજ્જત્તો । અવરજ્જઠ-અપરાધ્યતિ । ગાથા ૨૩૬-સાહુજણુ ।

ધણા ગુણુ હોય-ધણી જાતનાં દ્રવ્યાદિકની પ્રાપ્તિનાં સાધન હોય, છતાં પણ સાધુજનરહિત એટલે સાધુજનના વિહારરહિત દેશમાં વસતો નથી.” ૨૩૬.

પરતિતિયાણુ પણુમણુ, ઉખ્ભાવણુ થુણુણુ ભત્તિરાગં ચ ।
સક્કારં સમ્માણું, દાણું વિ જૈયં ચ વજ્જેઠ્ઠ ॥ ૨૩૭ ॥

અર્થ—“ વળી શ્રાવક ઐદ્ધ તાપસ વિગેરે પરતીર્થિકોનું પ્રણુમન (વંદના કરવી), ઉદ્દલાવન (બીજાની પાસે તેઓના ગુણની પ્રશંસા કરવી), સ્તવન (તે ઐદ્ધાદિકની પાસે તેમના દેવની સ્તુતિ કરવી), ભક્તિરાગ (તેમને બહુમાન આપવું), સત્કાર (તેમને વચ્ચાદિક આપવું) સન્માન (તેઓ આવે ત્યારે ઉભા થઈ માન આપવું) દાન (તેમને સુપાત્રની બુદ્ધિથી ભોજનાદિક આપવું), તથા પાદપ્રક્ષાલન વિગેરે કરીને વિનય કરવો; તે સર્વોના ત્યાગ કરે છે : અર્થાત્ એટલાં વાનાં કરતો નથી.” ૨૩૭.

હવે શ્રાવક સુપાત્રની બુદ્ધિથી ભોજનાદિક કોને આપે છે તે કહે છે—

પઠમં જઠ્ઠણુ દાઉણુ, અપ્પણુ પણુમિઉણુ પારેઠ્ઠ ।
અસઠ્ઠં સુવિહિઆણું, ભુજ્જેઠ્ઠ કયદ્દિસાલોચ્ચો ॥ ૨૩૮ ॥

અર્થ—“ શ્રાવક પ્રથમ ચતિઓને (ઈંદ્રિયોનું દમન કરવાના પ્રયત્નવાળા સાધુઓને) પ્રણામ પૂર્વક આપીને પછી પોતે ભોજન કરે છે. કદાચ સાધુઓ ન હોય તો તે સુવિહિત સાધુઓની દિક્ષાનો આલોક કરતો છતો ભોજન કરે છે. એટલે સાધુઓ જે દિશા તરફ વિચરતા હોય તે દિશા તરફ જઈને ‘જે સાધુઓ આવે તો સારું’ એમ વિચારતો ભોજન કરવા બેસે છે. (ભોજન કરે છે).” ૨૩૮.

ગાથા ૨૩૭-પણુમન । ઉખ્ભાવણુ=ઉદ્દલાવન=પરસ્પરે તદ્દણુપ્રશંસનં ।

ગાથા ૨૩૮-પારેઠ્ઠ=પારયંતિ-ભોજનં કરોતીતિ યાવત । અસઠ્ઠ

અ = અસાત ચ ।

સાહુણ કપ્પણિજ્જ', જં નવિ દિત્તં કહિંપિ કિંચિ તહિં ।
ધીરા જહુત્તકારી, સુસાવગા તં ન ભુજંતિ ॥ ૨૩૯ ॥

અર્થ—“ સાધુઓને કલ્પનીય-એષણીય (શુદ્ધ) એવું જે કાંઈ અન્નાદિક થોડું પણ કોઈપણ દેશકાળને વિષે તે સાધુઓને નથી જ આપ્યું અર્થાત્ મુનિએ નથી લીધું એવા તે અન્નાદિકને ધીર (સત્ત્વવાન) અને યથોક્તકારી એટલે જેવો શ્રાવકનો માર્ગ છે. તે જ પ્રમાણે વર્તનારા સુશ્રાવકો વાપરતા નથી; અર્થાત્ સાધુઓને આપ્યા વિનાની કોઈપણ ચીજ પોતે વાપરતા નથી; જે વસ્તુ મુનિમહારાજ ગ્રહણ કરે તે વસ્તુ જ પોતે વાપરે છે.” ૨૩૯. વસહીસયણુસણુભત્તપાણુભેસજ્જવત્થપત્તાઈ ।

જઈ વિ નપજ્જત્તથણે, થોવા વિ હુ થોવયં દેઈ ॥ ૨૪૦ ॥

અર્થ—“ યદ્દપિ (જોકે) નથી પર્યાપ્ત-સંપૂર્ણ ધન જેને એટલે સંપૂર્ણ ધનવાન નહીં હોવાથી સંપૂર્ણ આપવાને અસમર્થ એવો કોઈ શ્રાવક હોય, તો તે પોતાની પાસેના થોડામાંથી પણ થોડું એવું વાસસ્થાન, શયન (સુવાની પાટ), આસન (પાદ-પીઠાદિક) ભક્ત-અન્ન, પાન-જળ, લૈવજ્ય-ઔષધ, વસ્ત્ર અને પાત્ર વિગેરે આપે છે, પણ અતિથિ સંવિલાગ કર્યા વિના વાપરતા નથી.” ૨૪૦.

સંવચ્છરયાઉમ્માસિએસુ, અદ્દહાહિયાસુ અ તિહીસુ ।

સવ્વાયરેણુ લગ્ગઈ, જિણુવરપૂયાતવગુણેસુ ॥ ૨૪૧ ॥

અર્થ—“ વળી સુશ્રાવક સંવત્સરી પર્વમાં, ત્રણે ચાતુર્માસમાં, ચૈત્ર આસો વિગેરેની અઠાઈમાં અને અષ્ટમી વિગેરે તિથિઓમાં (એ સર્વ શુભ દિવસોમાં) વિશેષે કરીને સર્વ આદરવડે (સર્વ ઉદમવડે) જિનેશ્વરની પૂજા, છઠ્ઠાં માદિક તપ અને જ્ઞાનાદિક ગુણોને વિષે લાગે છે એટલે આસક્ત થાય છે.” ૨૪૧.

ગાથા ૨૦૯—કહિંચિ કિંપિ તહિં ।

ગાથા ૨૪૧—ચાઉમાસિએસુ । તિહિસુ ।

વળી શ્રાવક શું કરે છે તે કહે છે—

સાહુણુ ચેષ્ઠયાણુ ય, પડણીયં તહુ અવન્નવાયં ચ ।

જિણુપવયણુસ્સ અહિઅં, સવ્પત્થામેણુ વારેઠ ॥ ૨૪૨ ॥

અર્થ—“ સાધુઓના અને ચૈત્ય એટલે જિનપ્રસાદ તથા જિનપ્રતિમાઓના પ્રત્યનીકને—ઉપદ્રવ કરનારને તથા અવર્ણવાદ એટલે કુત્સિત વચન બોલનારને (વાંકું બોલનારને) અને જિન-શાસનના અહિત કરનારને (શત્રુને) સુશ્રાવક પોતાના સર્વ પ્રકારના બળે કરીને નિવારણ કરે છે. પણ ‘ખીજા ઘણા જણ છે તે સંભાળ કરશે’ એમ ધારીને તેની ઉપેક્ષા કરતા નથી.” ૨૪૨. વિરયા પાણિવહાઓ, વિરયા નિરચ્યં ચ અલિયવયાણુઓ । વિરયા ચોરિક્કાઓ, વિરયા પરહારગમણુઓ ॥ ૨૪૩ ॥

અર્થ—“ વળી સુશ્રાવકો હંમેશા પ્રાણીવધ થકી વિરતિ પામેલા હોય છે, અલીક વચન—મિથ્યા લાબણ થકી વિરતિ (નિવૃત્તિ) પામેલા હોય છે, ચોરીથી વિરતિ પામેલા હોય છે, અને પરસ્ત્રીગમનથી નિવૃત્તિ પામેલા હોય છે.” ૨૪૩.

વિરયા પરિગ્ગહાઓ, અપરિમિઆઓ અણુંતતહ્હાઓ । બહુદોસસંકુલાઓ, નરયગમ્મગમણુપંથાઓ ॥ ૨૪૪ ॥

અર્થ—“ વળી તે સુશ્રાવકો જેનું પરિમાણ કર્યું નથી, જેનાથી અનંત તૃષ્ણાલોભ ઉત્પન્ન થાય છે, જે ઘણા વધ બંધનાદિક દોષોથી સંકુલ-ભરેલો છે, તથા જે નરક ગતિમાં જવાના માર્ગરૂપ છે, એવા ધનધાન્યાદિક નવ પ્રકારના પરિચ્છ થકી વિરતિ પામેલા હોય છે. ૨૪૪.

મુક્કા ડુજ્જણુમિત્તી, ગહિયા ગુરુવયાણુસાહુપડિવત્તી ।

મુક્કો પરપરિવાઓ, ગહિઓ જિણુદોસિઓ ધમ્મો ॥૨૪૫॥

અર્થ—“ જે શ્રાવકોય દુર્જન (બળ) ની મૈત્રી-દોસ્તી મૂકી

ગાથા ૨૪૨—એષ્ઠયાણુ । પડિણીયં । ગાથા ૨૪૫—પડિવિત્તી । મુક્કા ।

છે, જેઓએ તીર્થંકરાદિક ગુરુના વચનની સારી (શોભાવાળી) પ્રતિપત્તિ [પ્રતિજ્ઞા] ગ્રહણ કરી છે, જેઓએ પર પરિવાદ-પરના અપવાદનું (પરનિંદાનું) કથન મૂકી દીધું છે, અને જેઓએ જિનદર્શિત એટલે જિનેશ્વરે કહેલો ધર્મ ગ્રહણ કર્યો છે.” ૨૪૫. તવનિયમસીલકલિયા, સુસાવગા જે હવંતિ ઇહ સુગુણા । તેસિં ન દુલ્લહાઈ, નિવ્વાણુવિમાણુસુકખ્યાઈ” ॥ ૨૪૬ ॥

અર્થ—“ આ લોકમાં જે સુશ્રાવકો બાર પ્રકારનાં તપ, નિયમ તે અનંતકાયાદિકનું પ્રત્યાખ્યાન અને શીલ તે સદાચાર તેથી યુક્ત તથા સારા ગુણોવાળા હોય છે, તેઓને નિર્વાણ (મુક્તિ) અને વિમાન [સ્વર્ગ] નાં સુખો દુર્લભ-દુષ્પ્રાપ્ય નથી. અર્થાત્ તેઓ સ્વર્ગનાં સુખો ભોગવીને અનુક્રમે મુક્તિ પણ પામે છે.” ૨૪૬.

સીધજ્જ કયાવિ ગુરુ, તં પિ સુસીસા સુનિઊણમહરેહિં । મગ્ગે ઠવંતિ પુણુરવિ, જહ સેલગપંથગે નાયં ॥ ૨૪૭ ॥

અર્થ—“ કદાચિત્ એટલે કર્મની વિચિત્રતાને લીધે કોઈ વખત ગુરુ પણ સીદ્ધીય એટલે માર્ગથી શિથિલ [બ્રષ્ટ] થાય, તે તેવે વખતે તેવા બ્રષ્ટાચારી ગુરુને પણ સારા (ઉત્તમ) શિષ્યો અત્યંત નિયુષ્ણ અને મધુર [કોમલ] વાક્યોએ કરીને ફરીથી પણ સંયમમાર્ગમાં સ્થાપન કરે છે, એટલે ઉત્પથમાં ગયેલાને સન્માર્ગે લાવે છે. જેમ ‘સેલક’ આચાર્ય અને ‘પંથક’ શિષ્ય એ બેનું જ્ઞાત (દષ્ટાંત) અહીં બાણુવું.” ૨૪૭.

સેલકાચાર્ય અને પંથક શિષ્યની કથા

• કુબેરે બનાવેલી શ્રીદ્વારિકાપુરીમાં ‘શ્રીકૃષ્ણ’ વાસુદેવ રાજ્ય કરતા હતા. તે વખતે તે પુરીમાં એક ‘થાવચ્યા’ નામની સાર્થવાહની સ્ત્રી રહેતી હતી. તેનો ‘થાવચ્યાકુમાર’ નામનો

ગાથા ૨૪૬-દુલ્લહાઈ । સોકખ્યાઈ

ગાથા ૨૪૭-સિએજ્જ । સાંઘજ્જ = સીદ્ધ = માર્ગાત્ શિથિલો ભવેત્ । નાયં
= જ્ઞાતં = ઉદાહરણં

અતિ રૂપવાન પુત્ર બત્રીશ સ્ત્રીઓનો પતિ હતો. તે પોતાના ઘરમાં દોઝુંદક દેવની જેમ પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે વિષયસુખ ભોગવતો હતો. એકદા શ્રીનેમિનાથ જિનેશ્વર તે નગરીની વહારના ઉપવનમાં સમવસર્યા. તે ખબર જાણીને થાવચ્ચાકુમાર શ્રીજિનેશ્વરને વાંદવા ગયો. ત્યાં તેણે ભગવાનના મુખથી સંસારનો નાશ કરનારી દેશના સાંભળી; તેથી સંસારની અનિત્યતા જાણી માતાની આજ્ઞા લઈ શ્રીજિનેશ્વર પાસે એક હજાર પુરુષો સહિત તેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અનુક્રમે તેણે ચૌદ પૂર્વનો અભ્યાસ કર્યો. પછી એક વખત ત્રીનેમિનાથની આજ્ઞા લઈને પોતાના હજાર શિષ્યો સહિત વિહાર કરતા થાવચ્ચાપુત્ર મુનિ સેલક નામના પુરમાં આવ્યા. તે પુરનો રાજા 'સેલક' મુનિને વાંદવા આવ્યો. મુનિના મુખથી દેશના સાંભળીને પ્રતિબોધ પામેલો સેલક રાજા તે થાવચ્ચાપુત્ર આચાર્ય પાસે બાર વ્રતધારી શ્રાવક થયો. ત્યાંથી વિહાર કરીને આચાર્ય સૌગંધિકા નગરીના નીલાશોક વનમાં પધાર્યો. તે નગરીમાં 'સુદર્શન' નામનો શ્રેષ્ઠી શુક નામના પરિવ્રાજકનો પરમ ભક્ત રહેતો હતો. તે શ્રેષ્ઠી થાવચ્ચાપુત્ર આચાર્ય પાસે ગયો, ત્યાં તેણે પ્રતિબોધ પામીને મિથ્યાત્વનો તથા શૌચમૂળ ધર્મનો ત્યાગ કરીને શ્રીજિનભાષિત વિનયમૂળ ધર્મ અંગીકાર કર્યો. તે વાતની શુક પરિવ્રાજકને ખબર થતાં તે પોતાના હજાર શિષ્યો સહિત ત્યાં આવ્યો, સુદર્શન શ્રેષ્ઠી પાસે આવીને તેણે પૂછ્યું કે "હે સુદર્શન ! અમારા શૌચમૂળ ધર્મનો ત્યાગ કરીને તેં આ વિનયમૂળ ધર્મ કેવો પાસે ગ્રહણ કર્યો ?" સુદર્શને જવાબ આપ્યો કે "મેં વિનયમૂળ ધર્મ શ્રી થાવચ્ચાપુત્ર આચાર્ય પાસે ગ્રહણ કર્યો છે અને તે આચાર્ય મહારાજ પણ અહીં જ છે." તે સાંભળીને શુક પરિવ્રાજક આચાર્યની સ્પર્ધાથી સુદર્શનને સાથે લઈને આચાર્ય પાસે આવ્યો. ત્યાં વાંદમાં આચાર્ય તેને નિરૂત્તર કર્યો. એટલે વિનયમૂળ ધર્મને સત્ય માનીને હજાર શિષ્યો સહિત શુક પરિવ્રાજકે તે આચાર્ય પાસે રીક્ષા ગ્રહણ કરી. અનુક્રમે દ્વાદશાંગીનો અભ્યાસ કર્યો. તેને યોગ્ય જાણીને થાવચ્ચાપુત્રે આચાર્યપદ

આપ્યું, અને પોતે શ્રી શત્રુજય પર જઈને હજાર સાધુઓની સાથે એક માસની સંલેખના કરી પ્રાંતે કેવળજ્ઞાન પામીને મોક્ષે ગયા.

એકદા શ્રી શુકાચાર્ય હજાર શિષ્યો સહિત સેલકપુર ગયા. સેલક રાજા તેમકે વાંદવા આવ્યો. તેમનાં મુખથી ધર્મદેશના સાંભળીને પ્રતિબોધ પામેલા રાજાએ પોતાના મંડુકકુમાર પુત્રને રાજ્ય સોંપી પંથક વિગેરે મંત્રીઓ સહિત ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. અનુક્રમે સેલક મુનિ દ્વાદશાંગીને ધારણ કરનાર થયા. તેમને યોગ્ય જાણી આચાર્યપદે સ્થાપન કરીને શ્રીશુકાચાર્ય હજાર સાધુઓ સહિત શ્રીસિદ્ધાચળ પધાર્યા. ત્યાં સર્વ મુનિઓ સહિત અનશન ગ્રહણ કરી માસને અન્તે કેવળજ્ઞાન પામીને મોક્ષે ગયા.

ત્યાર પછી શ્રી સેલકાચાર્યના શરીરમાં નીરસ અને લૂખા આહારને લીધે મહા વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થયા. તે વ્યાધિઓ અસહ્ય હતા, તોપણ સેલકાચાર્ય દુસ્તપ તપમાં જ ઉદ્યુત રહેતા હતા. એકદા વિહારના ક્રમે તેઓ સેળકપુર આવ્યા. તેમને આવ્યા જાણીને મંડુક રાજા વંદના કરવા આવ્યો. ત્યાં ગુરુના મુખથી ધર્મદેશના શ્રવણ કરી મંડુક રાજા જીવાજીવાદિક નવ તરવોનો જાણનાર થયો. પછી પોતાના પિતા સેલક રાજર્ષિનું શરીર રુધિરમાંસ સહિત શુષ્ક થઈ ગયેલું જોઈને મંડુક રાજાએ વિજ્ઞપિત કરી કે “હે સ્વામી! આપનું શરીર રોગથી જર્જરિત દેખાય છે. તો અહીં જ મારી યાનશાળામાં આપ રહો; જેથી હું શુદ્ધ ઔષધવડે તથા પથ્ય ભોજનવડે આપનું શરીર નીરોગી કરું.” તે સાંભળીને આચાર્યે તેનું વચન અંગીકાર કરી તેની યાનશાળામાં નિવાસ કર્યો. રાજાએ ઔષધાદિકથી તેમની ચિકિત્સા કરાવી, તેથી આચાર્યના શરીરમાંથી રોગો નષ્ટ થયા. પરંતુ રાજાને રસવાલો આહાર લેવાથી આચાર્ય રસલુપ્થ થઈ ગયા. તેથી તેઓએ ત્યાંથી ક્યાંઈ પણ વિહાર કર્યો નહીં. એટલે એક પંથક શિષ્યને તેમની સેવા

કરવા રાખીને ખીજા સર્વ શિષ્યોએ ત્યાંથી વિહાર કર્યો. પછી તેો સેલકાચાર્ય ધીમે ધીમે અત્યંત રસલંપટ થયા; પણ પંથક મુનિ તેમની સારી સેવા કરવા લાગ્યા, અશુદ્ધ આહાર પણ લાવીને ગુરુને આપવા લાગ્યા અને પોતે શુદ્ધ આહાર કરવા લાગ્યા.

એકદા કાર્તિક ચોમાસીને દિવસે રસવાળો આહાર કરીને આચાર્ય સંઘ્યા સમયે જ સુષ્પનિદ્રામાં સુઈ ગયા. તે વખતે પંથક સાધુ ચોમાસી પ્રતિક્રમણ કરતાં ગુરુના ચરણમાં મસ્તક મૂકીને ચોમાસી પ્રાયશ્ચિત્તની ખામણા કરવા લાગ્યા. તેના સ્પર્શથી ગુરુ નિદ્રામાંથી જાગૃત થયા, તેથી તે ક્રોધાતુર થઈને બોલ્યા કે “અરે ક્યા પાપીએ મારી નિદ્રાનો ભંગ કર્યો?” તે સાંભળી પંથક મુનિ બોલ્યા કે—“હે પૂજ્ય! આજે ચોમાસી ખામણા કરતાં મારું મસ્તક આપના ચરણને અડક્યું, તેથી આપની નિદ્રામાં અંતરાય થયો છે, એ મારો અપરાધ આપ ક્ષમા કરો, હવેથી આવો અપરાધ હું નહીં કરું.” આ પ્રમાણે વારંવાર પોતાના જ અપરાધને કહેતા શિષ્યને જોઈને ગુરુનું ચિત્ત સાવધાન થયું. તેથી તે મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે “અહો! આ શિષ્ય કેવો ક્ષમાવાન છે! આ શિષ્ય જ ધન્ય છે, અને હું જ અધન્ય છું, કેમકે હું આજ ચોમાસીને દિવસે પણ રસવાળો આહાર કરીને સૂતો છું.” એ પ્રમાણે આત્મનિદા કરતાં તેમના મનમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. તેથી તેમણે પંથકને કહ્યું કે “હે વત્સ! ભવસાગરમાં પડતાં એવા મને આજે તે ઉદ્ધર્યો (ખેંચી કાઢ્યો) છે.” એમ કહીને પ્રમાદ દૂર કરી શુદ્ધ ચારિત્ર અહણ કર્યું. તે વાત સાંભળી સર્વ શિષ્યો પણ તેમની પાસે આવ્યા. પછી ચિરકાળ સુધી વિહાર કરી ઘણા ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ પમાડીને પાંચસો શિષ્યો સહિત સિદ્ધાચલ પર અનશન અહણ કરી સેલકાચાર્ય સિદ્ધિપદને પામ્યા. આવી રીતે સારા શિષ્યો પોતાના પ્રમાદી ગુરુને પણ સન્માર્ગે લાવે છે.

દસ દસ દિવસે દિવસે. ધમ્મં યોહિંઘ અહવ અહિઅયરો ।
ઘમ્મ નંદિસેણુસત્તી, તહવિય સે સંજમવિવત્તી ॥૨૪૯॥

અર્થ—“ દિવસે દિવસે (હંમેશાં) દશ દશ પુરુષોને ધર્મનો
બાધ કરે, અથવા તેથી પણ અધિકતર માણસોને બાધ પમાડે,
અંવી નંદિષેણુ મુનિની શક્તિ-વચનલબ્ધિ (દેશનાલબ્ધિ) હતી,
તોપણ તે નંદિષેણુના આરિત્રની વિપત્તિ થઈ (વિનાશ થયો).
એ ઉપરથી નિદ્રાગ્રિત કર્મનો ભોગ અતિ બળવાન છે એમ
સમજવું” ૨૪૯. અહીં નંદિષેણુનો સંબંધ બહુવો. ૬૦.

શ્રી નંદિષેણુની કથા

પ્રથમ નંદિષેણુનો પૂર્વભવ મારી રીતે કહે છે—કોઈ એક
ગામમાં મુખાપ્રેય નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેણે એકઠા છુટક
છુટક મળીને લક્ષ બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવાનો સંકલ્પ કર્યો. તે
વખતે તેણે વિચાર્યું કે ‘જે મારે ઘેર કામકાજ કરવા માટે એક
નોકર હોય તો બહુ સારું’ એમ વિચારીને પોતાની પડોશમાં
રહેતા એક ભીમ નામના દાસને તેણે પૂછ્યું. ત્યારે તેણે કહ્યું કે
‘જે એ બ્રાહ્મણનું ભોજન થઈ રહ્યા પછી વધેલું અન્નાદિક તું
મને આપે તો હું તારા ઘરનું કામકાજ કરું’ તે સાંભળીને તે
બ્રાહ્મણે તેની માગણી કબૂલ કરી, એટલે તે ભીમ તેના ઘરનું
કામકાજ કરવા લાગ્યો; અને બ્રાહ્મણોનું ભોજન થઈ રહ્યા પછી
બાકી રહેલું અન્ન નગરમાં રહેલા સાધુ સાધ્વીઓને બોલાવીને
વહેરાવવા લાગ્યો આ પ્રમાણે પુણ્ય કરવાથી તેણે ભોગકર્મ
ઉપાર્જન કર્યું. છેવટ આયુષ્ય ક્ષયે મરણ પામીને તે દાસનો
જીવ દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી આયુષ્ય ક્ષયે ચવીને
રાજગૃહ નગરમાં શ્રેષ્ઠિક રાજાનો નંદિષેણુ નામે પુત્ર થયો અને
પેલો લક્ષ બ્રાહ્મણને ભોજન કરાવનાર બ્રાહ્મણનો જીવ ઘણા ભવોમાં
બ્રમણ કરીને કોઈ અટવીમાં હાથિણીની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયો. તે
હાથિણીનો સ્વામી જે બાળકો થાય તેને મારી નાખતો હતો, તેથી

તે હાથિણીએ વિચાર્યું કે “ મારી કુક્ષિમાં ગર્ભ ઉત્પન્ન થયો છે, તેને કોઈ પણ ઉપાયથી ગુપ્ત રીતે પ્રસવું તો તે જીવતો રહે, અને યૂથનો (હાથિણીના ટોળાનો) અધિપતિ થાય.” એમ વિચારીને તે હાથિણી ખોટી રીતે એક પગે લંગડી થઈને ચાલવા લાગી. તેથી કોઈ વખત એક પહોરે તે પોતાના યૂથને ભેગી થતી, કોઈ વખત બે પહોરે થતી, કોઈ વખત એક દિવસે થતી અને કોઈ વખત બે દિવસે યૂથ ભેગી થતી એ પ્રમાણે કરતાં પ્રસવકાળ સમીપ આવેલો જાણીને તે તૃણનો પૂજો લઈને કોઈ તાપસોના આશ્રમમાં ગઈ ત્યાં તેણે પુત્ર (હાથી)ને જન્મ આપ્યો. પછી આવીને પોતાના યૂથ ભેગી થઈ ગઈ. પછી દરરોજ યૂથની પાછળ રહીને તાપસોના આશ્રમમાં જઈ પોતાના બાળકને સ્તનપાન કરાવી પાછી યૂથ ભેગી થતી. એવી રીતે તે બાળકનું તેણે પોષણ કર્યું. તે આશ્રમમાં રહેલા હસ્તિબાળકનું તાપસોએ પુત્રની જેમ પાલન કર્યું, તેથી તે તેઓનો અત્યંત પ્રીતિપાત્ર થયો. પછી તે તાપસોની સંગતિથી તે હાથી પણ પોતાની સુંઠમાં પાણી ભરી લાવીને આશ્રમનાં વૃક્ષોને પાણી પાવા લાગ્યો. તેથી તાપસોએ તેનું સેચનક એવું યથાર્થ નામ પાડ્યું. તે સેચનક અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામી મહા બળવાન થયો. એકદા સેચનક વનમાં ફરતો હતો, તેવામાં તેણે પેલો યૂથસ્વામી કે જે પોતાના પિતા હતો તેને જોયો, અને તે યૂથપતિએ પણ તેને જોયો. તેથી તે બંનેને પરસ્પર યુદ્ધ થયું. તેમાં મહા બળવાન સેચનકે પોતાના પિતાને ચમકારે મોકલ્યો (મારી નાંખ્યો.) અને પોતે યૂથપતિ થયો. પછી સેચનકે મનમાં વિચાર્યું કે “ જેમ મારી માતાએ મને ગુપ્ત રીતે પ્રસવ્યો, ત્યારે હું પિતાને મારી યુથપતિ થયો, તેવી રીતે બીજો કોઈ હાથિણી ગુપ્ત રીતે આ આશ્રમમાં પ્રસવશે તો તે મને મારીને યૂથપતિ થશે.” એમ વિચારીને તેણે તે તાપસોના જુવડાં ભાંગી નાંખ્યા. તે વખતે તાપસોએ વિચાર કર્યો કે “ અહો! આ હાથી મહા કૃતદ્રી થયો. આપણે તો પુત્રની જેમ તેનું લાલનપાલન કર્યું, અને તેણે તો મહા વિરુદ્ધ આચરણ કર્યું; માટે આને આપણે કોઈ પ્રકારના

કષ્ટમાં નાંખીએ.” એમ વિચારીને તે તાપસોએ શ્રેણીક રાજા પાસે પાસે જઈને કહ્યું કે “હે રાજા! અમે જે વનમાં રહીએ છીએ, તે વનમાં રાજ્યને યોગ્ય એક હસ્તિરત્ન છે, માટે તે આપને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે.” તે સાંભળીને શ્રેણીક રાજાએ પરિવાર સહિત વનમાં જઈ હેડ વિગેરે ઘણા ઉપાયો વડે તેને પકડવા માંડ્યો પણ તે પકડાયો નહીં. એવામાં નંદિષેણુ કુમાર ત્યાં આવ્યો. તેનો શબ્દ સાંભળીને તેના સામું જોતાં તે હસ્તિરાજાને અવધિ-જ્ઞાન^૧ ઉત્પન્ન થયું. એટલે તેણે પોતાનો પૂર્વભવ જોયો, તેથી તે શાંત થઈ ગયો. નંદિષેણુ કુમારે તે હસ્તિની સૂઠ પકડી તેના ઉપર ચડી તેને નગરમાં લાવીને રાજદ્વારે બાંધ્યો, અનુક્રમે નંદિષેણુ પણ યુવાવસ્થા પામ્યો. પિતાએ તેને પાંચસો સ્ત્રીઓ સાથે પાણિ-ગ્રહણ કરાવ્યું, તે સ્ત્રીઓ સાથે તે વિષયસુખ ભોગવવા લાગ્યો.

એકદા શ્રીવર્ધમાન સ્વામીને નગર બહાર ઉદ્યાનમાં સમવ-સરેલા જાણીને નંદિષેણુ કુમાર ભગવાનને વાંદવા ગયો. પ્રભુને વાંદીને નંદિષેણુ પૂછ્યું કે “હે ભગવાન! મને જોઈને સેચનક હાથીને મારા પર સ્નેહ કેમ ઉત્પન્ન થયો?” ત્યારે ભગવાને તે બંનેના પૂર્વભવનું સર્વ વૃત્તાંત તેને કહ્યું. તે સાંભળીને નંદિષેણુ વિચાર્યું કે “જ્યારે સાધુઓને અન્નાદિક આપવાથી આટલું બધું પુણ્ય થયું ત્યારે દીક્ષા લઈને જો તપસ્યા કરી હોત તો તો ઘણું મોટું ફળ મળે.” એ પ્રમાણે વિચારીને તેણે ભગવાનને વિરક્તિ કરી કે “હે પ્રભુ! દીક્ષા આપીને મારો ઉદ્ધાર કરો. “પ્રભુ બોલ્યા કે “હે વત્સ! તારે નિકાચિત ભોગકર્મ હજી બાકી રહેલું છે, તેથી તું દીક્ષા ન લે.” તે વખતે તે જ પ્રમાણે આકાશવાણી પણ થઈ. તોપણ નંદિષેણુ દૃઢ ચિત્તવાળો થઈને પાંચસો સ્ત્રીઓના ઉપભોગનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર ગ્રહણ કરવા ઉદ્યુક્ત થયો. એટલે ભગવાને પણ તેવો લાવીલાવ જાણીને તેને

૧ જાતિસ્મરણ સંભવે છે અથવા વિભંગ સંભવે છે.

દીક્ષા આપી અને સ્થવિર સાધુઓને સોંપ્યો. ત્યાં તેણે સામાયિકથી આરંભીને દશ પૂર્વનો અભ્યાસ કર્યો. તે નંદિષેણુ મુનિ જેમ જેમ છકું, અકુંમ, આતાપની વિગેરે તપસ્યા પૂર્વક મહાકષ્ટ કરવા લાગ્યા અને ઉપસર્ગો સહન કરવા લાગ્યા. તેમ તેમ તેને ઘણી લઙ્ઘિઓ પ્રાપ્ત થઈ. તે સાથે દિનપ્રતિદિન કામનેા ઉદય પણ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. નંદિષેણુ મુનિ મનમાં જાણતા હતા કે “ દેવતાઓએ તથા ભગવાને નિષેધ કર્યા છતાં પણ મેં દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે, માટે કંદર્પ (કામદેવ)ના પરતંત્રપણાથી મારાં વ્રતનેા ભંગ ન થાઓ.” એક વિચારીને કામદેવથી ભય પામતાં તેમણે આત્મઘાત કરવાના હેતુથી શસ્ત્રઘાત, કંઠપાશ (ગળાફાંસો) વિગેરે અનેક ઉપાયો કર્યા; પરંતુ તે સર્વે શાસનદેવીએ નિષ્ફળ કર્યા. એકદા તેને અતિ ઉચ્ચ કામ વ્યાપ્ત થયો. તે વખતે તે ઝંપાપાત કરવા માટે પર્વત પર ચડીને પડવા ગયા. તેવામાં શાસનદેવતાએ તેને ઝીલી લઈ કહ્યું કે “ હે મહાનુભાવ ! આ પ્રમાણે આત્મઘાત કરવાથી શું નિકાચિત્ત કર્મનેા ક્ષય થશે ? નહીં થાય. માટે આ તારો વિચાર વૃથા છે. તીર્થંકરોને પણ ભોગકર્મ ભોગવ્યા વિના સર્વ કર્મનેા ક્ષય થતો નથી, તો તારા જેવાને માટે શું કહેવું ! ” આ પ્રમાણે શાસનદેવીનું વચન સાંભળીને નંદિષેણુમુનિ એકલા વિહાર કરતાં કરતાં એકદા છઠને પારણે રાજગૃહી નગરીમાં ગયા આહાર માટે ઉંચા નીચા કુળોમાં ભ્રમતાં અજાણતાં વેશ્યાને ઘેર જઈને ધર્મલાલ આપ્યો. તે સાંભળીને વેશ્યા બોલી કે “ હુ સાધુ ! અમારે ઘેર તો અર્થભાલની જરૂર છે, અને તમે તો રાંક અને ધનરહિત છો.” તે વચન સાંભળતાં જ મુનિને અભિમાન આવ્યું, તેથી તેણે તેના ઘરનું એક તૃણ ખેંચીને પોતાના તપની લઙ્ઘિથી સાડાખાર કરોડ સૈનૈયાની વૃષ્ટિ કરી; અને કહ્યું ‘ જો તારે ધર્મલાલનું પ્રયોજન ન હોય તો આ ધનનેા ઢગલો ગ્રહણ કર.’ એમ બોલીને તે મુનિ પાછા વળી નીકળવા જાય છે, તેટલામાં તે ગણિકા તેની આગળ આવીને મુનિના વચનેા છેડો પકડી ઉભી રહી,

અને કહેવા લાગી કે “હે પ્રાણેશ ! આ ધન લેવું અમને ઘટતું નથી. કેમકે અમે પશ્ચાંગના કહેવાઈએ છીએ; એટલે તે અમે અમારા દેહવડે પુરુષોને સુખ ઉત્પન્ન કરીને તેનું ચિત્ત પ્રસન્ન કરી પછી તેઓએ પોતે જ ઉપાર્જન કરીને આપેલું ધન અમે ગ્રહણ કરીએ છીએ. માટે આ ધન તમે લઈ જાઓ, અથવા તેા અહીં રહીને આ ધનવડે મારી સાથે વિષયસુખ ભોગવો. હે નાથ ! આ તમારી યુવાવસ્થા ક્યાં ! અને આ તપનું કષ્ટ ક્યાં ! આ ધન, આ યુવાવસ્થા અને આ મારો સુંદર આવાસ—તે સર્વ સહેજે પ્રાપ્ત થયેલું અને ભોગવવા યોગ્ય છે. તેને પામીને ક્યો મુગ્ધ-જન તપસ્યાદિકનાં કષ્ટો સહન કરી દેહને શોષણ કરે ?” આ પ્રમાણેનાં અત્યંત કોમળ તે વેશ્યાનાં વચનો સાંભળીને ભોગકર્મના ઉદ્યને લીધે તે નંદિષેણુ તેના જ ઘરમાં રહ્યા. પછી હંમેશાં દશ દશ પુરુષોને પ્રતિબોધ પમાડવાનો અભિચ્છ લઈ રજેહરણુ વિગેરે સાધુના વેષને ઉંચો ખીંટીએ મૂકીને તે વેશ્યા સાથે વિષયસુખ ભોગવવા લાગ્યા. દરરોજ પ્રાતઃકાળે દશ પુરુષોને પ્રતિબોધ પમાડવા વિના તે પોતાના મુખમાં જળ પણુ નાંખતા નહીં, અને જોઓએ તે પ્રતિબોધ પમાડતા તેઓ ભગવંત પાસે આવીને દીક્ષાગ્રહણુ કરતા. એ પ્રમાણે વેશ્યાને ઘેર રહેતાં તેમને બાર વર્ષ વ્યતીત થયાં. બાર વર્ષને અંતે એક દિવસ નવ પુરુષો પ્રતિબોધ પામ્યા. દશમે સોની મળ્યો તે કોઈ રીતે પ્રતિબોધ પામ્યો નહીં; પણ ઉલટો નંદિષેણુને કહેવા લાગ્યો કે “તમે બીજાને પ્રતિબોધ કરો છો, પણ તમે જ ચારિત્રનો ત્યાગ કરીને અહીં વેશ્યાને ઘેર કેમ રહ્યા છો ?” એમ તે પ્રતિકૂળ વચનો કહેવા લાગ્યો પણ પ્રતિબોધ પામ્યો નહીં. તે વખતે વેશ્યા ઉત્તમ રસવાળી રસવતી (ભોજન) તૈયાર કરીને તેને બોલાવવા આવી અને કહ્યું કે “હે પ્રાણનાથ ! રસવતી ઠંડી થઈ જાય છે, માટે જમવા ઉઠો.” નંદિષેણુ કહ્યું કે “આ એક દશમા પુરુષને પ્રતિબોધ પમાડીને હમણાં આવું છું.” એમ કહીને તેને પાછી વાળી.

થોડી વારે ફરીથી નવી રસોઈ ખનાવીને તે જ પ્રમાણે ઝોલાવવા આવી. તે વખત પણ જમવા ન ઉઠ્યા. એવી રીતે ત્રીજી વાર પણ ઝોલાવવા આવી, અને ઝોલી કે “હે પ્રાણનાથ ! સંધ્યા-સમય થવા આવ્યો છે, આપ જમવા ન હોવાથી હું પણ ભૂખી જ રહી છું.” ત્યારે નંદિષેણ ઝોલા કે “હે સુંદર નેત્રવાણી ! દશમાને પ્રતિબોધ પમાડવા વિના ભોજન કરવાથી મારા નિયમનો ભંગ થાય છે, તેથી હું શી રીતે આવી શકું ?” તે સાંભળી તે હાસ્યથી ઝોલી કે “જે આજે દશમે કોઈ બોધ પામતો ન હોય તો તેને સ્થાને તમે થાઓ.” એ પ્રમાણે બેશ્યાનું વાક્ય સાંભળીને પોતાના ભોગકર્મના ક્ષય થયેલો જાણી તરત જ ઉભા થઈ તેણે રાખી મૂકેલો પોતાનો ચતિવેષ ધારણ કરી તે વેશ્યાને ધર્મલાભ આપ્યો. તે વખતે વેશ્યા ઝોલી કે “હે સ્વામી ! મેં તો હાસ્યથી કહ્યું હતું; માટે મને એટલી મૂઝીને તમે કેમ જાઓ છો ?” નંદિષેણે કહ્યું કે “તારે ને મારે એટલો જ સંબંધ હતો.” એમ કહીને શ્રી મહાવીરસ્વામીની સમીપે આવી તેમણે ફરીથી ચારિત્ર અહણ્ય કર્યું. પછી શુદ્ધ નિરતિચાર ચારિત્રનું પ્રતિપાલન કરી, છેવટે અનશન અહણ્ય કરી મૃત્યુ પામીને દેવલોકે ગયા.

આ પ્રમાણે તે નંદિષેણ મુનિ દશપૂર્વધારી હતા, તેમ જ દેશનાની અપૂર્વ લખિધવાળા હતા; તોપણ તે નિકાચિત્ત કર્મના ભોગ થકી મૂકાયા નહીં, તો બીજાની શી વાત કરવી ? માટે કર્મનો વિશ્વાસ કરવો નહીં.

કલુસીકઝો અ કિટ્ટીકઝો અ, ખયરીકઝો મલિણિઝો અ ।
કમ્મેહિં એસ જીવો, નાઉણ વિ મુજજઈ જેણ ॥૨૪૯॥

અર્થ—“જે કારણ માટે આ જીવ જ્ઞાનાવરણાદિક આઠ કર્મોએ (કર્મરૂપી ધૂળવડે) કરીને જેમ ધૂળથી વ્યાપ્ત થયેલું

ગાથા ૨૪૯-ખઉરીકઝોય ।

જળ પંકિલ (કાઠવવાળું ડોળું) થાય છે તેમ કલુષિત કરાયેલો છે, લોહાને જેમ કાટ વળે તેમ કિટ્ટીકૃત-કાટવાળો કરાયો છે, જેમ જેનો રસ (સ્વાદ) નાશ પામ્યો છે એવા મોદક ગુદા સ્વભાવને પામે (ગંધાઈ જાય) તેમ આ જીવ પણ જુદા (જ્ઞાનાદિક રહિત) સ્વભાવને પામ્યો છે; વળી આ જીવ કર્મોવડે મલિન કરાયો છે, એટલે જેમ વસ્ત્ર મેળવાળું (મલિન) થાય છે તેમ આ જીવ પણ મેલો કરાયો છે. એ પ્રમાણે હોવાથી આ જીવ જાણતાં છતાં પણ મોહ પામે છે-મૂઠ બને છે. (તે સર્વ નિકાચિત કર્મનો જ દોષ છે.)” ૨૪૯.

કર્મ્મેહિં વજ્જસારોવમેહિં, જહનંદણો વિ પડિબુદ્ધો ।
સુબ્બહું પિ વિસૂરંતો, ન ઉરહં અપ્પખમં કાઉં ॥૨૫૦॥

અર્થ-“ યદુનંદન (શ્રીકૃષ્ણ) પ્રતિબુદ્ધ એટલે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વે કરીને જાગૃત છતાં પણ તથા ઘણો પશ્ચાત્તાપ કરતાં છતાં પણ વજ્જસારની ઉપમાવાળાં [વજ્જસાર જેવા અતિ કઠણ-નિકાચિત] કર્મોએ કરીને [કર્મોને લીધે] આત્મક્ષમ એટલે આત્માને હિતના કારણ એવા ક્રિયાનુષ્ઠાનાદિક કરવાને શક્તિમાન થયા નહીં.” ૨૫૦.

વાસસહરસ પિ જઈ કાઉણું સંયમં સુવિહલં પિ ।
અંતે કિલિદ્ઠભાવો, ન વિસુજ્જઝઠં કંડરીઉવ્વ ॥૨૫૧॥

અર્થ-“ કંડરીકની જેમ (તેણે ઘણાં વર્ષ તપસ્યા કરી તોપણ અંતે કિલિષ્ટ પરિણામણી નરકે ગયો) કોઈ પણ યતિ હજાર વર્ષ સુધી પણ અતિ વિપુલ સંયમ (ચારિત્ર) કરીને (પાળીને) પણ જો કદાચ અંતે કિલિષ્ટભાવ (અશુભ પરિણામ) થાય તો તે વિશુદ્ધ થતો નથી. અર્થાત્ તે કર્મક્ષય કરી શકતો નથી, અને દુર્ગતિને પામે છે.” ૨૫૧.

ગાથા ૨૫૦-વિસૂરંતો = પશ્ચાત્તાપ કુર્વન્-તરહં શશાક

ગાથા ૨૫૧-જઈ । વિસુજ્જઝઠં । કંડરીઉવ્વ ।

અપ્પેણુ ઠવિ કાલેણું કેઠં જહાગહિયસીલસામત્રા ।
સાહંતિ નિયયકજ્જનં, પુંડરીયમહારિસિ વ્વ જહા ॥૨પરા

અર્થ-“જેવા ભાવે અહણુ કરેલું હોય તેવા જ ભાવવાળું જેમનું શીલ-સદાચાર અને શ્રામણ્ય-ચારિત્ર છે, એવા કેટલાએક સાધુઓ પુંડરીક મહાકૃષિની જેમ (પુંડરીક મહાકૃષિ થોડા કાળમાં જ સફળતિ પામ્યા તેમ) અલ્પ કાળે કરીને જ પોતાના (મોક્ષસાધનરૂપ) કાર્યને સાધે છે.” ૨પર. વિસ્તારથી તેનો સંબંધ કથાનકગમ્ય હોવાથી અહીં કંડરીક અને પુંડરીકનો સંબંધ જાણવો. ૬૧

કંડરીક અને પુંડરીકની કથા

જંબૂદ્વીપના મહાવિદેહક્ષેત્રમાં આવેલા પુષ્કલાવતી (વજ્યમાં પુંડરીકિણી નામે મહા નગરી છે. તે નગરીમાં મહાપદ્મ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને પદ્માવતી નામે રાણી હતી. તે રાણીની કુશ્ચિથી ઉત્પન્ન થયેલા પુંડરીક અને કંડરીક નામે તેને બે પુત્રો હતા. તેમાંથી મોટા પુત્ર પુંડરીકને રાજ્ય પર સ્થાપન કરીને અને કંડરીકને યુવરાજપદે સ્થાપીને મહાપદ્મ રાજ્યએ સ્થવિરમુનિ પાસે ચારિત્ર અહણુ કર્યું. તે મહાપદ્મ મુનિ ચારિત્રનું આરાધન કરીને અનુક્રમે કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષે ગયા. પુંડરીક રાજા રાજ્યનું પાલન કરતો હતો, તેવામાં એકદા બંને ભાઈઓ કોઈ સ્થાવિર મુનિ પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળીને પ્રતિજ્ઞા પામ્યા. ઘરે આવીને મોટા ભાઈ પુંડરીકે નાના કંડરીકને કહ્યું કે ‘હે ભાઈ! આ રાજ્યને તું અહણુ કર, અને પ્રજાનું પુત્રની જેમ પાલન કરજે. હું સ્થવિરમુનિ પાસે ચારિત્ર અહણુ કરીશ.” તે સાંભળીને કંડરીક બોલ્યો કે “હે ભાઈ! મારે રાજ્યનું શું કામ છે? પિતાએ તમને રાજ્ય આપ્યું છે, માટે તેને તમે જ ભોગવો. હું તો સ્થવિરમુનિની પાસે જઈ દીક્ષા લેવાનો છે.” એમ કહીને જ્યેષ્ઠ બંધુની રજા લઈ કંડરીકે

ગાથા ૨પર-અપ્પેણુ પુંડરિય ।

ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. અનુક્રમે તે અગિયાર અંગને ધારણ કરનાર થયો. સ્થવિરમુનિઓની સાથે વિહાર કરતાં અને નીરસ તથા લૂખો આહાર કરતાં કંડરીક મુનિના શરીરમાં મોટા રોગો ઉત્પન્ન થયા. એકદા કંડરીકમુનિ સ્થવિર સાધુઓની સાથે વિહાર કરતાં પુંડરીકિણ્ણીનગરીએ આવ્યા. તે વાત સાંભળીને પુંડરીક રાજા તેમને વંદના કરવા ગયો. પ્રથમ સ્થવિરોને વંદના કરી, તેમની પાસે ધર્મ શ્રવણ કરીને પછી તેણે પોતાના ભાઈ કંડરીકને વંદના કરી. તે વખતે તેના શરીરમાં રોગોત્પત્તિ જાણીને રાજાએ તેમને પોતાની યાનશાળામાં રાખ્યા. ત્યાં કંડરીકની શુદ્ધ ઔષધથી ચિકિત્સા કરાવી, તેથી તે અનુક્રમે નીરોગી થયા. એટલે સ્થવિરોએ વિહાર કરવા માટે રાજાની રજા માગી. પરંતુ મિષ્ટ ખાનપાનમાં મૂર્છા પામેલા કંડરીકે રાજા પાસે વિહાર કરવાની રજા માગી નહીં. ત્યારે પુંડરીક રાજા સ્થવિરને વંદના કરી પોતાના ભાઈની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો કે “હે ભાઈ! તમને ધન્ય છે, તમે પુણ્યવાન છો અને તમે કૃતાર્થ છો, તમે ઉત્તમ મનુષ્યજન્મનું અને જીવતનું ફળ પામ્યા છો. કેમકે તમે ચારિત્ર ગ્રહણ કરી તપ અને સંયમનું આરાધન કરો છો, અને હું તો અધન્ય છું અને અપુણ્યવાન છું. કેમકે રાજ્યમાં મૂર્છા પામીને રહેલો છું.” આ પ્રમાણે રાજાએ તે કંડરીક મુનિની ઘણી સ્તુતિ કરી, પરંતુ તે મનમાં જરા પણ આનંદ પામ્યો નહીં, તોપણ તેણે લજ્જિત થઈને રાજાની આજ્ઞા લઈ સ્થવિર સાથે વિહાર કર્યો. એ પ્રમાણે એક હજાર વર્ષ સુધી કંડરીક મુનિ ચારિત્રનું પાલન કરી છેવટ બ્રહ્મ પરિણામવાળો થયો. તેથી તે એકલો જ ગુરુની આજ્ઞા લીધા વિના પુંડરીકિણ્ણી નગરીમાં આવ્યો, અને રાજાના મહેલની પાસેના અશોક વનમાં અશોક વૃક્ષની શાખા પર પોતાના ઉપકરણો મૂકીને તે વૃક્ષની નીચે દુભાયેલા મનવાળો તે ચિંતાતુરપણે બેઠો. તે વખતે તેને રાજાની ધાવ્યમાતાએ જોયો, એટલે તેણે આવીને પુંડરીક રાજાને તે વૃત્તાંત કહ્યું. તે સાંભળીને રાજા તેની પાસે

ગયો. તેને જોઈને જ તેણે તેનો અભિપ્રાય જાણી લીધો એટલે એકાંતમાં રાજ્યે તેને પૂછ્યું કે “હે ભાઈ! તને ભોગ ભોગવવાની અભિલાષા થઈ છે?” તે ઝાલ્યો કે “હા, મને રાજ્ય ભોગવવાની ઇચ્છા થઈ છે.” તે સાંભળીને પુડરીક રાજ્યે પોતાના કુટુંબીઓને ઝાલાવીને કંડરીકને રાજ્યાભિષેક કર્યો, એટલે કંડરીક રાજા થયો. તે જ દિવસે કૃશ શરીરવાળા તે કંડરીકે અતિ રસવાળો આહાર કર્યો; તેથી તેના દેહમાં મહા વેદના ઉત્પન્ન થઈ, પણ તેનું કોઈએ કાંઈ પણ ઔષધ કર્યું નહીં. સર્વેએ જાણ્યું કે “આ પાપિષ્ઠે ચારિત્ર મૂકીને રાજ્ય ગ્રહણ કર્યું છે, તે અમને શું સુખ આપવાનો હતો?” આ પ્રમાણે થવાથી કંડરીકને પ્રધાન વિગેરેની ઉપર અત્યંત ક્રોધ ચડ્યો. તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે “ઠીક છે, હમણાં કોઈ પણ મારી સેવા કરતું નથી, પરંતુ જ્યારે હું સારો થઈશ ત્યારે આ સર્વનો નિગ્રહ કરીશ.” એ પ્રમાણે અત્યંત રૌદ્ર ધ્યાન કરતો તે જ રાત્રિએ મૃત્યુ પામીને તે સાતમી નરકે તેત્રીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળો નારકી થયો.

આ પ્રમાણે જે કોઈ ચારિત્રનો ત્યાગ કરીને વિષયની અભિલાષા કરે તે કંડરીકની જેમ દુર્ગતિને પામે છે.

કંડરીકને રાજ્ય આપીને તરતથી જ પુંડરીક પોતાની મેળે ચાર મહાવ્રતનો^૧ ઉચ્ચાર કરી, તે કંડરીકનાં જ ઉપકરણો લઈ, સ્થવિરને વંદના કર્યો પછી જ આહાર લેવાનો અભિગ્રહ કરી, ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો. માર્ગમાં કાંટા તથા કાંકરાના ઉપસર્ગોને સહન કરતો તે પુંડરીક મનમાં વિચારે છે કે “હું સ્થવિર મહારાજને ક્યારે વંદના કરીશ?” એવા પરિમાણ વડે ચાલતાં બીજે દિવસે તે પુંડરીક સ્થવિર સુનિ પાસે આવી પહોંચ્યો. શુરુને વંદના કરીને ફરીથી તેમની પાસે ચાર મહાવ્રતો ઉચ્ચાર્યાં. પછી છઠ્ઠને પારણે લૂખો અને નીરસ જેવો તેવો આહાર કર્યો. તેથી મધ્યરાત્રિને

૧ મહાવિદેહમાં ચાર મહાવ્રત હોય છે. અહીં બાવીશ પ્રભુને વારે હોય છે તેમ.

સમયે તેના શરીરમાં મહા વ્યથા ઉત્પન્ન થઈ. તેને દૃઢ પરિણામથી સહન કરી, વિશુદ્ધ ધ્યાનમાં રહી. તે જ વખતે કાળ કરીને સર્વાર્થ-સિદ્ધ નામના મહા વિમાનમાં તેત્રીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવ થયા. ત્યાંથી ચવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈ સિદ્ધિપદને પામશે.

“ આ પ્રમાણે અલ્પ સમય પણ જે શુદ્ધ રીતે ચારિત્રનું પ્રતિપાલન કરે છે તે પુંડરીક ઋષિની જેમ અક્ષય સુખને પામે છે.”

ઇતિ કંડરીકપુંડરીકયોઃ સાંખન્ધઃ ૥૬૧૥

કાઊણું સંકિલિદ્ઠં, સામન્નં દુલ્લહં વિસોહિપયં ।
સુન્નિઝ્ઝન્ન એગયરો, કરિન્નજ જઈ ઉન્નમં પરછા ॥૨૫૩॥

અર્થ—“ પહેલાં શ્રામણ્ય (ચારિત્ર) ને સંકિલિષ્ટ (મલિન) કરીને પછી તે ચારિત્રવિરાધકને બિશોધિપદ દુર્લાભ છે : એટલે કે જેણે પ્રથમ ચારિત્રને મલિન કર્યું હોય તેને પછીથી ચારિત્રને નિર્મળ કરવું તે ઘણું દુર્લાભ છે. જે કદાચ પાછળથી એટલે પ્રથમ ચારિત્રની વિરાધના કર્યા પછી પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને ચારિત્ર પાલન કરવાનો ઉદ્ધમ કરે, તો કોઈક ભાગ્યવાન શુદ્ધ (નિર્મળ) થઈ પણ શકે છે.” ૨૫૩.

ઊન્નિઝ્ઝન્ન અંતરિચ્ચય, ખંડિય સખલાદઉવ્વ હુન્નજ ખણું ।
એસન્નો સુહલેહડ, ન તરિન્નવ પરછ ઉન્નમિઈ ॥૨૫૪॥

અર્થ—“ મધ્યમાં (ચારિત્ર લીધા પછી વચ્ચે) ચારિત્રનો ત્યાગ કરે, વ્રતમંગ કરવાથી ચારિત્રને ખંડિત કરે, તથા ક્ષણે

ગાથા—૨૫૩ કાઊણું । સુન્નિઝ્ઝન્ન । સુન્નિઝ્ઝન્ન = શુભ્યેત

ગાથા—૨૫૪ અંતરિચ્ચય । સવલાદઉવ્વ નાનાવિધાતિચારાયરણેન મલિનમ્
સુહલેહડ = સુખલ પદ તરિન્નવ = શક્યયાત । ઉન્નમિઈ =

ક્ષણે નાના પ્રકારના અતિચારે કરીને ચારિત્રને મલિન કરે એવો અવસન્ન (શિથિલ) અને સુખલંપટ સાધુ પાછળથી પણ ચારિત્રને વિષે ઉદ્ધમ કરવા શક્તિમાન થતો નથી, ઉદ્ધમ કરી શકતો નથી.” ૨૫૪

અવિ નામ ચક્કવટી, ચઠજ્જ સવ્વં પિ ચક્કવટ્ટિસુહં ।
ન ય ઝોસન્નવિહારી, દુહિઝો ઝોસન્નયં ચયઈ ॥૨૫૫॥

અર્થ—“ વળી છ ખંડનો અધિપતિ એવો ચક્કવર્તી સર્વ એવા પણ ચક્કવર્તીના સુખનો ત્યાગ કરે છે; પરંતુ શિથિલ વિહારી પુરુષ દુઃખી થયા છતાં પણ શિથિલપણાનો ત્યાગ કરતો નથી. એટલે ચિકણા કર્મવડે લેવાયેલો હોવાથી તજી શકતો નથી.” ૨૫૫

નરયત્થો સસિરાયા, ખહુ ભણુઘ દેહલાલણાસુહિઝો ।
પડિઝોમિ ભવ ભાઝોઝ, પ્તો મે જ્ઞએહ તં દેહં ॥૨૫૬॥

અર્થ—નરકમાં રહેલો શશિ (શશિપ્રભ) રાજા પોતાના ભાઈને ઘણું કહે છે કે ‘હે ભાઈ! હું દેહનું લાલનપાલન કરવાથી સુખ પામ્યો (સુખલંપટ થયો), તેથી આ ભવમાં નરકમાં પડ્યો છું. માટે મારા તે (પૂર્વભવના) દેહને તું પીડા કર. [પીડા પમાડ-કદર્થના કર].” ૨૫૬. અહીં શશિપ્રભ રાજાની કથા છે તે નીચે પ્રમાણે—

શશિપ્રભ રાજાની કથા

કુસુમપુર નગરમાં ‘જિતારી’ નામે રાજા હતો. તેને ‘શશિપ્રભ’ અને ‘સુરપ્રભ’ નામના બે પુત્રો હતા. તેમાં મોટા શશિપ્રભને રાજ્ય પર બેસાડી નાના સુરપ્રભને યુવરાજપદ આપી જિતારી રાજા ધર્મકર્મમાં ઉદ્ધમી થયો. એકદા ત્યાં ચાર જ્ઞાનને ધારણ કરનાર શ્રી વિજયઘોષ સૂરિ સમવસર્યા. તેમને વંદના

ગાથા ૨૫૫—ઉસન્ન વિહારિ । ઉસન્નય । ચયઈ ।

ગાથા ૨૫૬—ખહુ । ભાઝિઝ । જ્ઞએહ । જ્ઞએઝ = યાતય, પોડયેત્થર્થઃ ।

કરવા માટે શશિપ્રભ અને સુરપ્રભ ગયા. ગુરુના સુખથી ધર્મ-
દેશના સાંભળીને સુરપ્રભ પ્રતિબોધ પામ્યો. પછી દેવ આવીને
સુરપ્રભે શશિપ્રભને કહ્યું કે “હે બંધુ! આ સંસાર અસાર છે,
તેથી વિષયસુખનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર લઈ તપસંયમને વિષે ઉદ્ધમ
કરીએ; જેથી સ્વર્ગ તથા મોક્ષની પણ પ્રાપ્તિ થાય.” તે
સાંભળીને શશિપ્રભે કહ્યું કે “હે ભાઈ! આને તું કોઈ ધૂર્તથી
વંચના કરાયો (ઠગાયો) દેખાય છે. કેમકે પ્રાપ્ત થયેલાં વિષય-
સુખોનો ત્યાગ કરીને આગળ પરનાં (ભવિષ્યનાં) સુખની વાંછા
કરે છે, માટે તું મહા મૂર્ખ છે; ભવિષ્યનાં સુખ કોણે જોયાં છે?
ધર્મનું ફળ થશે (મળશે) કે નહીં તે કોણ જાણે છે?” ત્યારે
સુરપ્રભ બોલ્યો કે “હે ભાઈ! આ તમે શું કહ્યું! ધર્મનું ફળ
નિશ્ચિત મળે જ છે. કેમકે પુણ્ય અને પાપના ફળો પ્રત્યક્ષ
જ દેખાય છે. જુઓ, એક જીવ રોગી, એક નીરોગી, એક રૂપવાન,
એક કુરૂપી, એક ધનવાન, એક નિર્ધન, અને એક સોભાગ્યવાન,
બીજી દુર્ભાગ્યવાન, ઇત્યાદિ સર્વ પુણ્ય-પાપનું ફળ જ છે.” એ
રીતે અનેક પ્રકારે બોધ કર્યા છતાં પણ શશિપ્રભ બહુલકર્મી
હોવાથી બોધ પામ્યો નહીં. ત્યારે સુરપ્રભે એકલાએ દીક્ષા ગ્રહણ
કરી, અને તપ-સંયમની આરાધના કરીને અનુક્રમે મૃત્યુ પામી
બ્રહ્મદેવલોકમાં ગયા. રાજ્યનું પાલન કરતો અને વિષયસુખમાં
મગ્ન રહેલો શશિપ્રભ વ્રત પ્રત્યાખ્યાન વિના જ મૃત્યુ પામીને
ત્રીજી નરકમાં નારકી થયો. પછી સુરપ્રભ દેવે અવધિજ્ઞાન વડે
પોતાના પૂર્વલવના ભાઈને નરકમાં રહેલો જાણી પૂર્વના સ્નેહને
લીધે નરકભૂમિમાં આવી તેની પાસે તેના પૂર્વલવનું સ્વરૂપ કહ્યું,
તથા તે દેવ બોલ્યો કે “હે ભાઈ! પૂર્વ લવે તે મારું કહ્યું કર્યું
નહીં, માટે આ નરકમાં તું ઉત્પન્ન થયો.” તે સાંભળીને શશિપ્રભે
પણ જ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વ લવનું સ્વરૂપ જાણ્યું. પછી તે નરકમાં
રહેલા શશિપ્રભે સુરપ્રભ દેવને કહ્યું કે “હે ભાઈ! પૂર્વ વિષય-
સુખમાં લપટ થયેલા મેં ધર્મનું આરાધન કર્યું નહીં, તેથી હું

નરકમાં પડ્યો છું. હવે તું ત્યાં જઈને મારા શરીરને પીડા ઉત્પન્ન કર. ભૂમિ પર પડેલા મારા પૂર્વ ભવના શરીરની કદર્યાનાં કર કે જેથી હું નરકમાંથી નીકળું.” તે સાંભળીને સુરપ્રભ દેવે કહ્યું કે—

કો તેણુ જીવરહિએણુ, સંપયં જાઈએણુ હુજજ ગુણે ।
જઈ સિ પુરા જાયંતો, તો નરએ નખ નિવડંતો ॥૨૫૭॥

અર્થ—“ હે ભાઈ! હવે યાતના પમાડેલા (પીડા પમાડેલા) તે (પૂર્વ ભવના) જીવરહિત શરીર વડે કરીને તને શો ગુણ થાય? જો તે પૂર્વે તે દેહને તપસંચમાદિક વડે કદર્યાના પમાડી હોત તો તું નરકમાં ન જ પડ્યો હોત.” ૨૫૭.

“ હવે તો કરેલાં કર્મોનું ફળ ભોગવ. તારા દુઃખનું નિવારણ કરવામાં હવે કોઈ પણ સમર્થ નથી.” એ પ્રમાણે નરકમાં રહીલા પોતાના ભાઈ શશિપ્રભના જીવને પ્રતિબોધ પમાડીને તે સુરપ્રભ દેવ સ્વસ્થાને [સ્વર્ગે] ગયો. આ પ્રમાણે શશિપ્રભનું દર્શાંત બાણીને હે ભવ્ય પ્રાણીઓ!

જવાહિ સાવસેસં, જવ ય થોવો વિ અત્થિ વવસાએ ।
તાવ કરિજજ અપ્પહિયં, મા સસિરાયા વ સોઈહિસિ ॥૨૫૮॥

અર્થ—“ જ્યાં સુધી આયુષ્ય અવશેષ સહિત (ખાડી) હોય અને જ્યાં સુધી થોડો પણ શરીર અને મનનો વ્યવસાય-ઉત્સાહ હોય, ત્યાં સુધી આત્માને હિતકારક એવું તપ સંચમાદિક અનુષ્ઠાન કરવું; પાછળથી શશિપ્રભ રાજાની જેમ શોક કરવો નહીં. અર્થાત્ પછીથી શોક કરવાનો વખત આવે તેમ કરવું નહીં.” ૨૫૮.

॥ ઇતિ શશિપ્રભનૃપસંબન્ધઃ ॥ ૬૨

ગાથા ૨૫૭—જાઈએણુ=યાતિતેન પીડિતેનેતિ યાવત । જાયંતી=યાતિતઃ—
પીડિત ઇતિ યાવત્

ધિતાણુ વિ સામન્નં, સંજમભ્નેગેસુ હોઈ જે સિદ્ધિલો ।
પડમ્ જમ્ વયણિજ્જે, સોઅઈ અ ગચ્ચો કુદ્દેવત્તં ॥૨૫૮॥

અર્થ—“ જે (મનુષ્ય) શ્રામણ્ય (ચારિત્ર) ને ગ્રહણ કરીને
પણ સંયમયોગને વિષે [ચારિત્રની ક્રિયાના સમૂહને વિષે]
શિથિલ [પ્રમાદી] થાય છે, તે યતિ આ લોકમાં વચનીયતા
(નિંદા) પામે છે, અને પરભવમાં કુદ્દેવપણાને (કિલ્લિખપણાને)
પામ્યો છતો તે જીવ શોક કરે છે. તેને શોક કરવાનો વખત
આવે છે.” ૨૫૮

સુચ્યા તે જિઅલોચ્ચે, જિણુવયણું જે નરા ન યાણુંતિ ।
સુચ્યાણુ વિ તે સુચ્યા, જે નાઝાણું ન વિ કરંતિ ॥૨૬૦॥

અર્થ—“ જે મનુષ્યો અવિવેકીપણાથી જિનવચનને જાણતા
નથી તેઓ આ જીવલોકને વિષે (અરે ! તેઓની શી ગતિ થશે ?
એવી રીતે) શોક કરવા લાયક છે, અને જે પુરુષો તે જિનવચનને
જાણીને (જાણતા છતાં) પણ પ્રમાદને લીધે કરતા નથી (તે
પ્રમાણે આચરણ કરતા નથી) તેઓ શોક કરવા લાયક મનુષ્યોના
મધ્યે પણ વિશેષે કરીને શોક કરવા લાયક છે. જાણતા છતાં
પ્રમાદપણાથી એ પ્રમાણે ન વર્તવું એ મહાન અનર્થનો હેતુ છે,
એ અહીં તાત્પર્ય છે” ૨૬૦

દાવેઝાણુ ધણુંનિહિં, તેસિં ઉપ્પાડિયાણિ અચ્છીણિ ।
નાઝાણુ વિ જિણુવયણું, જે ધૂહ વિહલંતિ ધમ્મધણું ॥૨૬૧॥

અર્થ—“ આ સંસારમાં જેઓ તીર્થકરે ભાષેલા વચનને

ગાથા ૨૫૯—જેએસુ । જઈ । સોયઈ ય ।

ગાથા ૨૬૦—સુચ્યા = શોચ્યા; શોચનાર્હા: ।

ગાથા ૨૬૧—દાવેઝાણુ = દર્શાવિત્વા ।

જાણીને પણ તે ધર્મરૂપી ધનને જે વિક્લ (નિષ્કલ) કરે છે તેઓએ રંકજનને રત્નસુવર્ણાદિકથી ભરેલો ધનનો નિધિ દેખાડીને પછી તે રંકજનનાં નેત્રો ઉપાડી (કાઢી) નાંખ્યા છે—કાઢી નાંખ્યા ખરાખર ક્યું છે એમ સમજવું.” ૨૬૧.

ઠાણું ઉચ્ચુચ્ચયરં, મજ્જં ઠીણું ચ ઠીણુતરગં વા ।
જેણુ જહિં ગંતવ્વં ચિહ્વા વિ સે તારિસી હોઈ ॥૨૬૨॥

અર્થ—“ દેવલોકરૂપી ઉચ્ચ મોક્ષગતિરૂપ ઉચ્ચતર [અતિ ઉચ્ચ], મનુષ્યગતિરૂપ મધ્યમ અને તિર્યંચગતિરૂપ હીન અથવા નરકગતિરૂપ હીનતર સ્થાન મધ્યે (તે સ્થાનમાંથી) જે સ્થાને જે જીવે (જીવને) જવાનું છે તે જીવની (પુરુષની) ચેષ્ટા પણ તેવી જ [તેવા જ પ્રકારની] થાય છે. જલ્લેસે મરઘ તલ્લેસે ઉવ-વજ્જઘ—જે લેશ્યાએ પ્રાણી મરે છે તે લેશ્યાએ ઉત્પન્ન થાય છે—એવું સિદ્ધાંતનું વચન છે. ૨૬૨.

જસ્સ ગુરુમિ પરિભવો, સાહુસુ આણાયરો ખમા તુચ્છા ।
ધમ્મે ચ આણહિલાસો, અહિલાસો દુગ્ગઠં એઓ ॥૨૬૩॥

અર્થ—“ જે પુરુષને ગુરુને વિષે પરિભવ-અવજ્ઞા કરવાપણું હોય, મોક્ષમાર્ગના સાધક સાધુઓને વિષે અનાદર હોય, જેને તુચ્છ (થોડી) ક્ષમા હોય અને જેને ક્ષાંતિ વગેરે દશ પ્રકારના યતિધર્મને વિષે અનભિલાષ (ઇચ્છારહિતપણું—અનિચ્છા) હોય તે પુરુષને આ દુર્ગતિનો અભિલાષ જાણવો (તે દુર્ગતિમાં જવાને ઇચ્છે છે, એમ જાણવું.) ” ૨૬૩.

સારીરમાણુસાણું, દુખ્કસહુસ્સાણુ વસણુપરિભોયા ।
નાણુંકુસેણુ ભુણિણો, રાગગઠંદં નિરુભંતિ ॥ ૨૬૪ ॥

ગાથા ૨૬૩—પરિભવ:=પરાભવોડવજ્ઞાકરણમિતિ । ધમ્મે અ આણહીલાસો । દોગ્ગઠ એઉ । એઓ=અયમ । ગાથા ૨૬૪—પરાભયા ।

અર્થ—“શરીર સંબંધી અને મન સંબંધી હબારો દુઃખના વ્યસન [કષ્ટ-પીડા]થી ભય પામેલા (પરાભવ પામેલા) મુનીઓ ત્રિકાલજ્ઞાનરૂપી અંકુશે કરીને રાગરૂપી ગજેન્દ્રોનો નિરોધ કરે છે. (રાગ ગજેન્દ્રને પ્રસરવા હેતા નથી-આવવા હેતા નથી). ૨૬૪.

સુગઘભિગ્ગપઠવં, નાણું દિંતરસ હુજ્જ કિમદેય ॥
જહ તં પુલિંદએણું, દિન્નં સિવગરસ નિયગચ્છિ ॥૨૬૫॥

અર્થ—“મોક્ષરૂપી સદ્ગતિના માર્ગને (પ્રકાશ કરવાવડે) પ્રદીપ સમાન જ્ઞાન (જ્ઞેનાથી વસ્તુસ્વરૂપ જણાય તે શ્રુતજ્ઞાન) ને આપનાર એટલે જ્ઞાનનું દાન કરનાર ગુરુને શું અદેય-ન આપવા લાયક વસ્તુ હોય ? કાંઈ જ નહીં, અર્થાત્ જ્ઞાનદાતા ગુરુ જીવિત માગે તો તે પણ સુશિષ્યે આપવું જોઈએ. તથા જેમ તે પુલિંદે [ભિલ્લે] શિવ (મહાદેવ) ને પોતાનું નેત્ર આપ્યું હતું.” તે સ્વરૂપ કથાથી જાણવું. ૨૬૫.

પુલિંદ (ભીલ) ની કથા

વિંધ્યવનમાં પર્વતની એક શુક્ષ્માં કોઈ વ્યંતરથી અધિષ્ઠિત થયેલી શિવ (મહાદેવ) ની એક મૂર્તિ હતી. તેની પૂજા કરવા માટે નજીકના ગામમાં રહેનારો એક મુગ્ધ નામે માણસ હંમેશાં ત્યાં આવતો હતો. તે આવીને પ્રથમ તે સ્થાન વાળીને સાફ કરતો. પછી પવિત્ર જળવડે તે શિવની મૂર્તિને પખાળી કેસર-મિશ્રિત ચંદન વિગેરે સુગંધી દ્રવ્યોવડે પૂજા કરતો. પછી પુષ્પમાળા ચડાવી, ધૂપ દીપ વિગેરે યથાવિધિ કરી, એક પગે ભૂમિપર ઉભો રહી તે શિવની સ્તુતિ ધ્યાન વિગેરે કરી, મધ્યાહ્ન સમયે ઘેર જઈ ભોજન કરતો. એ રીતે તે પ્રતિદિન પૂજા કરવા આવતો હતો. એકદા તે મુગ્ધ પૂજા કરવા આવ્યો, ત્યારે પોતે ગઈ કાલે

ગાથા ૨૬૫-સુગઘ । નિયગચ્છિ=નિજકાક્ષિ-નિજનેત્રમ્ ।

કરેલી પૂજને (પૂજ સામગ્રીને) કાઢી નાંખીને કોઈએ ઘતૂરા અને કણેર વિગેરેનાં પુષ્પો વડે પૂજેલી શિવની મૂર્તિને જોઈ તેણે વિચાર કર્યો કે “અહો! આ અરણ્યમાં એવો કયો પુરુષ છે કે જે મારી કરેલી પૂજને દૂર કરીને હંમેશાં શિવની પૂજ કરે છે? તો આજે તેને હું જોઉં તો ખરા.” એમ વિચારીને તે ગુપ્ત રીતે ત્યાં રહ્યો. તેવામાં ત્રીજા પ્રહરે એક ભિલ્લ ત્યાં આવ્યો. તેના શરીરને વર્ષુ શ્યામ હતો, તેણે ડાબા હાથમાં ધનુષ ધારણ કરેલું હતું, જમણા હાથમાં આકડાનાં, ઘતૂરાનાં અને કણેર વિગેરેનાં પુષ્પો વિગેરે પૂજની સામગ્રી ધારણ કરી હતી અને મુખમાં જળ ભરેલું હતું. એવી રીતે ભયંકર મૂર્તિવાળો તે ભિલ્લ પગમાં પહેરેલા જોડા સહિત મૂર્તિ પાસે આવ્યો. પછી તુરત જ તેણે મુખના જળથી તે મૂર્તિને એક પગવડે પખાલી આકડાનાં અને ઘતૂરાનાં પુષ્પો ચડાવ્યાં, અને તે મૂર્તિના મુખ પાસે એક માંસની પેશી મૂકી. આવા પ્રકારની ભક્તિ કરીને માત્ર ‘મહાદેવ પરમેશ્વરને નમસ્કાર હો’ એટલા જ શબ્દો બોલી તેણે નમસ્કાર કર્યો. પછી તરત જ તે બહાર નીકળ્યો. તે જ વખતે મહાદેવે પ્રકટ થઈને તેને બોલાવ્યો અને કહ્યું કે “હે સેવક! આજે કેમ આટલો બધો વિલંબ થયો? તને લોજન તો સુખેથી મળે છે કે? અને તું વિઘ્નરહિત વતે છે કે?” આ પ્રમાણે સુખશાતાના પ્રશ્ન પૂર્વક મહાદેવે તેની સંભાળ લીધી. ત્યારે ભિલ્લ બોલ્યો કે હે સ્વામી! જ્યારે આપ મારા પર પ્રસન્ન છો, ત્યારે શી ચિંતા હોય, એમ કહીને તે ભિલ્લ ચાલ્યો. “ગયો. ત્યાર પછી ગુમ રહેલા પેલા મુગ્ધે પ્રગટ થઈ મહાદેવ પાસે આવીને કહ્યું કે “હે શિવ! મેં તારું ઐશ્વર્ય આજે જાણ્યું. જેવો આ ભિલ્લ સેવક છે તેવો જ તું દેવ જણાય છે; કેમકે હું હંમેશાં કેસરમિશ્રિત ચંદન તથા સુગંધી પુષ્પ ધૂપાદિક વડે પવિત્રતાથી તારી પૂજ કરું છું, તોપણ તું મારા પર પ્રસન્ન થયો નહીં અને મારી સાથે કોઈ દિવસ બાતચીત કરી નહીં, અને આ અપવિત્ર તથા

આશાતના કરનાર ભિલ્લની સાથે પ્રત્યક્ષ થઈને ખાતચીત કરી. તે સાંભળીને મહાદેવ બોલ્યા કે “હે વત્સ ! તે ભિલ્લની અને તારી ભક્તિમાં કેટલું અંતર છે તે હું તને દેખાડીશ.” તે સાંભળીને તે મુગ્ધ પોતાને ઘેર ગયો. બીજે દિવસે તે જ પ્રમાણે મુગ્ધ શિવપૂજા કરવા આવ્યો. તે વખતે ગિવે પોતાનું એક (ત્રીજું) ભાળમાં (કપાળમાં) રહેલું નેત્ર અદશ્ય કર્યું. તે જોઈને તે મુગ્ધ પણ મનમાં ખેદ પામ્યો અને ‘અરેરે ! આ શું થયું ? કોઈ પાપીએ આ પરમેશ્વરના ભાળમાં રહેલું નેત્ર કાઢી નાખેલું જણાય છે.’ એમ કહીને તે મોટે સ્વરે રુદન કરવા લાગ્યો એ રીતે ઘણી વાર સુધી રુદન કરીને પછી તેણે પૂજાદિક નિત્ય કૃત્ય કર્યું. શોડી વારે ભિલ્લ પણ ત્યાં આવ્યો. તેણે પણ શિવનું ભાળનેત્ર જોયું નહીં, એટલે તેણે ક્ષણવાર શોક કરીને તરત જ પોતાના બાણવડે પોતાનું એક નેત્ર કાઢીને શિવના ભાળમાં ચોટાડયું ત્યારે ત્રણે લોચન પૂરાં થયાં. પછી તેણે નિત્યના નિયમ પ્રમાણે પૂજા કરી. તે વખતે શિવ પ્રત્યક્ષ થઈને બોલ્યા કે “હે વત્સ ! તારી ભક્તિથી હું પ્રસન્ન થયો છું, માટે આજથી તને ઘણી સંપત્તિ પ્રાપ્ત થશે.” એ પ્રમાણે તેને વરદાન આપીને શિવે પેલા મુગ્ધરાણને કહ્યું કે “તારી અને ભિલ્લની ભક્તિમાં કેટલું અંતર છે તે તે જોયું ! અમે આંતર ભક્તિથી પ્રસન્ન થઈએ છીએ, માત્ર બાહ્ય ભક્તિથી પ્રસન્ન થતા નથી.” એમ કહીને શિવ અદશ્ય થયા.

જેવી રીતે તે ભિલ્લે શિવની આંતર ભક્તિ કરી. તે પ્રમાણે બીજા શિષ્યોએ પણ જ્ઞાનદાતા ગુરુની ભક્તિ કરવી, એ આ કથાનું તાત્પર્ય છે.

॥ ઈતિ ભિલ્લ સંબંધઃ ॥ ૬૩.

સિંહાસણે નિસન્નં, સોવાગં મેણિએા નરવારદો ।

વિજ્જં મગ્ગઈ પયએા, ઇઅ સાહુજાણુરસ સુઅવિણુએા ॥૨૬૬॥

ગાથા ૨૬૬-સોવાગં = સ્વપાકં-ચાંડાલિકં । પયએા = પ્રણયતા હસ્તક્રયયોજન-પૂર્વકં । ઇઅ । ઇઅ = અતેન દષ્ટાન્તેન ।

અર્થ—“ સિંહાસન પર પાતેજ (રાજ્યે) બેસાડેલા શ્વપાક (ચાંડાલ) પાસે નરવરેન્દ્ર શ્રેષ્ઠિક રાજ્યે પ્રભુામ કરીને એટલે બે હાથ બેડીને વિદ્યા માગી [યાચના કરી]; તેવી રીતે એટલે જમ શ્રેષ્ઠિક રાજ્યે વિદ્યાને માટે શ્વપાકનો વિનય કર્યો તેવી રીતે સાધુજનનો શ્રુતવિનય શિષ્યોએ પણ કરવો.” ૨૬૬. તે કથા આ પ્રમાણે—

ચંડાલની કથા

મગધદેશમાં રાજગૃહ નામે નગર છે. તેમાં ‘ શ્રેષ્ઠિક ’ નામે રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તેને ‘ ચિલ્લણા ’ નામે રાણી હતી. તેને એકદા ગર્ભના પ્રભાવથી ચોતરફ વાડી સહિત એક સ્તંભવાળા પ્રાસાદમાં વસવાનો મનોરથ (દોહદ) થયો. તે વાત રાજ્યે અભયકુમારને જણાવી. અભયકુમારે દેવતાની આરાધના કરીને સર્વ ઋતુનાં ફળફૂલવાળાં વૃક્ષો સહિત તથા ફરતા કિલ્લા સહિત એક સ્તંભવાળો મહેલ નિષ્પન્ન કર્યો. તે જોઈને ચિલ્લણા હર્ષ પામી. તે વાડી સર્વ (છએ) ઋતુઓનાં ફળ અને પુષ્પો સહિત રહેતી હતી. તે વાડી ફરતા રાજના સુભટો તેની રક્ષા કરવા માટે રાત્રિદિવસ રહેતા હતા. તેથી તે વાડીમાંથી એક પાંદડું પણ લેવા શક્તિવાન થતું નહોતું.

હવે તે નગરમાં કોઈ એક વિદ્યાવાન ચંડાલ રહેતો હતો. તેની સ્ત્રીને ગર્ભના પ્રભાવથી ધાર્તિક માસમાં આસ્રફળનું ભક્ષણ કરવાનો દોહદ થયો. તેણે તે દોહદ પોતાના ઘણીને જણાવ્યો. ચંડાલે વિચાર્યું કે “ આજ અકાળે આસ્રફળ માત્ર રાજના દેવનિર્મિત ઉદ્યાનમાં વર્તે છે; બીજે કોઈ પણ સ્થાને વર્તતા નથી.” એમ વિચારીને રાત્રિને વખતે તે ચંડાળ તે ઉદ્યાન તરફ ગયો. કિલ્લાની અંદર ચોકી હોવાથી તે કિલ્લાની બહાર જ ઉભો રહ્યો. પછી તેણે અવનામિની વિદ્યાના બળથી આસ્રવૃક્ષની શાખા નીચે નમાવી ફળો તોડી લીધાં, અને પછી ઉનામિની વિદ્યાવડે

પાછી હતી તેમ શાખા ઉંચી કરી દીધી. એ રીતે તે કુળો લઈને તે વડે પોતાની સ્ત્રીનો દોહદ તેણે પૂર્ણ કર્યો. પ્રાતઃકાળે આમ્રકુળ વિનાની શાખા તથા તેની નીચે કિલ્લાની બહાર માણસનાં પગલાં જોઈને રક્ષકોએ તે વૃત્તાંત રાજાને નિવેદન કર્યું. રાજાએ સર્વત્ર તેની (ચોરની) શોધ કરાવી, પણ ચોર હાથ લાગ્યો નહીં; એટલે રાજાએ અભયકુમારને બોલાવીને કહ્યું કે “ આમ્રકુળના ચોરને પકડી લાવ.” અભયે કહ્યું કે ‘બહુ સારું, લાવું છું.’ એમ કહીને અભયકુમાર ચૌટામાં ગયો. ત્યાં ઘણા લોકો નટની રમત જોવા માટે એકઠા થયેલા હતા. તેમની પાસે જઈને અભયે કહ્યું કે “ હે લોકો! આ નટ જ્યાં સુધીમાં નાટક શરુ કરે નહીં તેટલામાં હું એક કથા કહું તે સાંભળો.” લોકો સર્વે સાંભળવા લાગ્યા. એટલે અભયકુમારે નીચે પ્રમાણે કથા કહી.

પુષ્યપુર નગરમાં ગોવર્ધન નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તેને સુવાવસ્થાએ પહોંચેલી સુંદરી નામની કુમારિકા પુત્રી હતી. તે સુંદરી સ્વરૂપ અને સુવાસ્થાથી અત્યંત સુંદર લાગતી હતી. તે હંમેશાં યોગ્ય વરની પ્રાપ્તિને માટે કોઈ એક વાડીમાંથી છાની રીતે પુષ્પો લઈને તે વડે કામદેવ નામના યક્ષની પૂજા કરતી હતી. એકદા તે તે વાડીના માળીએ તેને પુષ્પો ચુંટતી જોઈ. તેનો હાથ પકડી, તેને માથે ચોરીનું કલંક મૂકી માળી બોલ્યો કે “ હે સ્ત્રી! જો તું મારું કહેવું કરે તો તને મૂકી દઉં, નહીં તો રાજા પાસે લઈ જઈશ.” ત્યારે તે બોલી કે “ હે મિત્ર! કહે.” માળી બોલ્યો કે “ તારે મારી કામકીડા સંબંધી વાંચણ પૂર્ણ કરવી.” કન્યા બોલી કે “ સાંભળ, હજી સુધી હું કુમારિકા છું, આજથી પાંચમે દિવસે મારા લગ્ન થવાના છે, તે દિવસે હું પરણ્યા પછી તરત પ્રથમ તારી પાસે આવી પછી મારા સ્વામી પાસે જઈશ.” માળીએ તે વાત કબૂલ કરી, એટલે તે સુંદરી પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક વચન આપીને પોતાને ઘેર આવી. પછી પાંચમે દિવસે પાણિયહણ થયા પછી તે સુંદરી પતિ પાસે ગઈ. ત્યારે પ્રથમ તેણે માળી

પાસે કરેલી પ્રતિજ્ઞા પોતાના સ્વામીને નિવેદન કરી. તે સાંભળીને તેના પતિએ તેને સત્યવાદી જાણીને જવાની રજા આપી, એટલે તે ભોગની સર્વ સામગ્રી લઈ સુંદર વેષ ધારણ કરીને મધ્ય રાત્રિને સમયે ઘર બહાર નીકળી ગામની બહાર જતાં રસ્તામાં તેને પ્રથમ ચોર મળ્યા તે ચોરો તેને સર્વ આભૂષણોથી ભૂષિત જોઈ લુટવા લાગ્યા ત્યારે તે સુંદરીએ તેમની આગળ માળી પાસે જવા સંબંધી સર્વ વૃત્તાંત જણાવીને કહ્યું કે ‘હું પાછી આવીશ, ત્યારે તમને સર્વ અલંકારાદિક ઉતારી આપીશ.’ તે સાંભળીને ચોરોએ તેને સત્યવાદી જાણીને જવા દીધી. આગળ જતાં તેને એક રાક્ષસ મળ્યો. તે તેને ખાઈ જવા તૈયાર થયો એટલે તેને પણ સર્વ વૃત્તાંત કહી તેણે પાછા આવવાનું કબૂલ કર્યું. તેથી રાક્ષસે પણ તેને મૂકી દીધી. પછી તે સુંદરી અનુક્રમે તે વાડીમાં માળી પાસે ગઈ, એટલે નવીપરણેલી, નવા યૌવનવાળી અને અત્યંત અદ્ભુત રૂપવાળી તેને જોઈને તે માળી હર્ષિત થયો. તેણે તેને પૂછ્યું કે “હું સુંદર નેત્રવાળી સ્ત્રી! તું અત્યારે રાત્રિને સમયે એકલી અહીં કેમ આવી?” ત્યારે તેણે પોતે આપેલું વચન જણાવીને પોતાના પતિ સંબંધી તથા માર્ગ સંબંધી સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું તે સાંભળીને માળીએ વિચાર્યું કે “અહો! ધન્ય છે આ સ્ત્રીને! કે જે વચનથી બંધાયેલી આવી અંધારી રાત્રે બુદ્ધિના બળથી ચોરને તથા રાક્ષસને પણ વચન આપીને અહીં મારી પાસે આવી. જ્યારે તેને તેના પતિએ, ચોરોએ અને રાક્ષસે મૂકી દીધી ત્યારે મારે પણ આ સત્યવાદી સ્ત્રીને મૂકી દેવી જ જોઈએ.” એમ વિચારીને માળીએ તેને કહ્યું કે—“હું તારો ભાઈ છું, અને તું મારી બેન છે. મારો અપરાધ ક્ષમા કર.” એમ કહી તેના પગમાં પડી (નમસ્કાર કરી) ને તેને પાછી મોકલી. પાછા આવતાં માર્ગમાં રાક્ષસ મળ્યો. તેની પાસે તેણે માળીનું સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું. તે સાંભળીને રાક્ષસે વિચાર્યું કે ‘આવી નવ યૌવનવાળી સુંદરીને તે માળીએ ન-ભોગવતાં મૂકી

દીધી, તો હું આવી સત્યવાદી સતીને શા માટે ભક્ષણ કરું?' એમ વિચારીને તેને પણ 'તું મારી બેન છે' એમ કહી મૂકી દીધી. ફરી આગળ જતાં ચોરો મળ્યા, તેમની પાસે પણ માળીનું તથા રાક્ષસનું વૃત્તાંત કહ્યું; એટલે તેઓ લુટવા આવ્યા હતા તોપણ તેમને તેને બેન કહીને મુક્ત કરી. પછી અનુક્રમે તે પત્તિ પાસે આવી. તેને સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કર્યું. તે સાંભળીને તે અત્યંત ખુશી થયો અને તેણે ઘરનો સર્વ અધિકાર તેને સોંપ્યો."

આ પ્રમાણે કથા કહીને અભયકુમારે સર્વ લોકોને પૂછ્યું કે "હે લોકો! કહો, આ ચારે (પતિ, ચોર, રાક્ષસ અને માળી) માં દુષ્કર કામ કોણે કર્યું કહેવાય?" તે સાંભળીને જેઓ સ્ત્રી ઉપર અવિશ્વાસુ હતા તેઓ બોલ્યા કે " તેનો પતિ દુષ્કર કામ કરનાર કહેવાય. કેમકે તેણે નવી પરણેલી અને નવા યૌવનવાળી પોતાની જ પત્નીને પ્રથમ સંગમ વખતે જ પરપુરુષ પાસે મોકલી. પછી પરસ્ત્રીલંપટ કામા પુરુષો બોલ્યા કે " માળી દુષ્કર કામ કરનાર કહેવાય. કેમકે તેણે રાત્રિને વખતે નિર્જન પ્રદેશમાં જાતે જ સામી આવેલી સુંદર સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી પોતાના મનને કબજે રાખ્યું. માટે ધન્ય છે તે માળીને!" પછી જેઓ માંસ ખાવામાં લુબ્ધ હતા તેઓએ રાક્ષસની પ્રશંસા કરી અને તેને દુષ્કરકારી કહ્યો. છેવટ પેલો આત્મફળનો લેનાર ચોર બોલ્યો કે " તે ત્રણે કરતાં ચોરો જ દુષ્કર કાર્ય કરનારા કહેવાય. કેમકે તેઓએ આભરણોથી ભૂષિત થયેલી અને સમીપે આવેલી તે સ્ત્રીને મૂકી દીધી, અને લુટી નહીં, તેથી તેઓને જ ધન્ય છે!" તે સાંભળીને અભયકુમારે તે ચંડાળને પકડી લીધો. પછી તેને એકાંતમાં લઈ જઈ અભયે કહ્યું કે "તું જ આત્મફળનો ચોર છે, માટે સત્ય વાત કહી દે; નહીં તો તારો નિઝહ કરીશ." ત્યારે ચંડાળ બોલ્યો કે "હા, મેં ફળો લીધાં છે." અભયે પૂછ્યું કે "શા માટે અને કેવી રીતે લીધાં?" ત્યારે તેણે પોતાની સ્ત્રીના દોહદનું અને વિદ્યાના સામર્થ્યનું સ્વરૂપ યથાર્થ

નિવેદન કયું. એટલે તેને લઈને અલયકુમાર શ્રેણિક રાજા પાસે આવ્યો. રાજાએ તે ચોરને મારવાની આજ્ઞા કરી. ત્યારે દયાલુ અલયે કહ્યું કે “હે સ્વામી! એક વાર એની પાસેથી વિદ્યા તો ગ્રહણ કરો; પછી જેમ કરવું હોય તેમ કરજો.” તે સાંભળીને રાજાએ સિંહાસન પર ઝેઠા ઝેઠા જ હાથ બાંધીને આગળ ઉભા રાખેલા ચોર પાસે વિદ્યા શીખવા માંડી તે ચંડાળ વિદ્યા શીખવવા લાગ્યો; પણ રાજાના મુખે એક અક્ષર પણ ગરચો નહીં. ત્યારે અલયકુમારે કહ્યું કે “હે રાજા! એ પ્રમાણે વિદ્યા આવડે નહીં. વિનયથી વિદ્યા પ્રાપ્ત થાય છે. માટે તેને સિંહાસન પર બેસાડો, અને તમે હાથ બેઠીને સન્મુખ બેસો.” તે સાંભળીને રાજાએ તેમ કયું, એટલે તરત જ વિદ્યા આવડી. પછી ફરીથી રાજાએ તેનો વધ કરવાની આજ્ઞા કરી, ત્યારે અલયકુમારે કહ્યું, કે “હે રાજા! એ આપની આજ્ઞા અયોગ્ય છે કેમકે એક અક્ષરનો પણ જે આપનાર હોય તેને જે ગુરુ તરીકે માને નહીં, તે સો વાર કૂતરાની યોનિમાં જન્મ લઈ છેવટ ચંડાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે, એમ નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે; તેથી આ ચંડાળ આપનો વિદ્યાગુરુ થયો છે માટે તેને કેમ મરાય? હવે તો તે આપને પૂજ્ય થયો છે.” તે સાંભળીને રાજાએ તે ચંડાલની ઘણી ભક્તિ કરી, અને ધન વસ્ત્ર વિગેરે આપવા વડે તેનો સત્કાર કરીને તેને ઘર મોકલ્યો. તે જ પ્રમાણે શિષ્યે પણ વિનયપૂર્વક ગુરુ પાસે વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવો એ આ કથાનું તાત્પર્ય છે. વળી બીજો પ્રકારે વિનયની જ પ્રશ્નણા કરે છે :—

ઈતિ ચંડાળ દષ્ટાન્ત ॥ ૬૪ ॥

વિબ્બન્નએ કાસવસંતિયાએ, દગસૂઅરો સિરિં પત્તો ।
પડિએમો મુસં વયંતો, સુઅનિહૂનવણા ઈય અપિથથા ॥૨૬૭ા
અર્થ—“દકશુકર કે૦ કોઈ ત્રિકાળ સમાન કરનાર ત્રિદંડી

ગાથા—૨ ૬૭ કાસવસંતિયાએ=કાશ્યપેન નાપિતેન સમર્પિતયા । દગસૂઅરો= ત્રિકાલસ્નાનકર્તા કશ્ચિત્રિદંડિકઃ । સિરિં=શ્રિયમ્ । ઈય=અનેન પ્રકારેણ । અપિપચ્છા=અગથ્યા ।

કાશ્યપ કે૦ હજમ્ આપેલી વિદ્યાથી લક્ષ્મીને પામ્યો હતો; પરંતુ પછીથી મૃષા (અસત્ય) બોલવાથી એટલે પોતાના વિદ્યાગુરુનો અપલાપ કરવાથી તે પડ્યો—નષ્ટ વિદ્યાવાળો થયો. એવી રીતે એટલે આ દષ્ટાંત જાણીને શ્રુતનિહવણ કરવી અર્થાત્ શ્રુતજ્ઞાન આપનારનો અપલાપ કરવો એ અપથ્ય એટલે કર્મરૂપી રોગને વૃદ્ધિ કરનાર છે એમ જાણવું.” ૨૬૭.

ત્રિદંડિની કથા

સ્તાંબપુર નગરમાં એક ચંડિલ નામે અતિ કુશલ હજમ્ રહેતો હતો. તે વિદ્યાના ખગથી હજમ્મત કરીને તે અસ્થાને આકાશમાં અધર રાખતો હતો. એકદા કેઈ એક ત્રિદંડીએ તે હજમ્મને પ્રભાવ જોયો. તેથી ત્રિદંડીએ તે હજમ્મની આરાધના (સેવા) કરીને તેની પાસેથી તે વિદ્યા ગ્રહણ કરી. પછી તે ત્રિદંડી ફરતો ફરતો ગજપુર (હસ્તિનાપુર) માં આવ્યો, તે વખતે ત્યાં પદ્મરથ રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તે પુરમાં જઈને તે ત્રિદંડી પોતાના ત્રિદંડને આકાશમાં અધર રાખવા લાગ્યો. તે જોઈને ઘણા લોકો આશ્ચર્ય પામી તેની અત્યંત પૂજા (સેવા) કરવા લાગ્યા. તે વૃત્તાંત રાજાએ પણ લોકોના સુખથી સાંભળ્યું ત્યારે તેણે તેના પગમાં પડી (પ્રણામ કરી) વિનય પૂર્વક પૂછ્યું કે “હે સ્વામી! તમે આ ત્રિદંડીને આકાશમાં રાખો છો, તે કેઈ તપનો પ્રભાવ છે કે વિદ્યાનો પ્રભાવ છે? ત્રિદંડીએ જવાબ આપ્યો કે ‘હે રાજા! આ વિદ્યાનું સામર્થ્ય છે. ફરીથી રાજાએ પૂછ્યું કે “કહો કેની પાસેથી આ ચિત્તને ચમત્કાર કરનારી વિદ્યા તમે શીખ્યા?” ત્યારે તે ત્રિદંડીએ લજ્જાને લીધે તે હજમ્મનું નામ દીધું નહીં, અને કલ્પિત જવાબ આપ્યો કે “હે રાજા! પૂર્વે મેં હિમવાન પર્વતપર તપક્રષ્ટિકા અનુષ્ઠાન વડે સરસ્વતીની આરાધના કરી હતી. તે વખતે તે દેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈને મને આ અંબરાલંબની વિદ્યા આપી હતી. તેથી સરસ્વતી મારી વિદ્યાગુરુ છે” એ પ્રમાણે તે ત્રિદંડી બોલ્યો કે તરત જ તેનો આકાશમાં

રહેલો ત્રિદંડ ખડખડ શબ્દ કરતો પૃથ્વીપર પડ્યો. તેથી તે અત્યંત લગ્ન પામ્યો અને લોકોએ તેને અત્યંત ધિક્કાર્યો. પ્રાંતે તે અતિ દુઃખી થયો.

જેમ ત્રિદંડી ગુરુનો અપલાપ કરવાથી દુઃખ પામ્યો, તેવી રીતે બીજા કોઈ પણ જો ગુરુનો અપલાપ કરશે તો તેઓ દુઃખી થશે.

॥ ઇતિ ત્રિદંડિકોપદેશઃ ॥૬૫॥

સયલામિ વિ જિયલોએ, તેણુ ઇહં ઘોસિચ્ચો અભાધાએ ।
ઇક્કં પિ જો દુહત્તં, સત્તં ઘોહેઇ જિણુવયણે ॥૨૬૮॥

અર્થ—“ જે મનુષ્ય એક પણ દુઃખાર્ત (દુઃખથી પીડિત) સત્વ (પ્રાણી) ને જિનવચનને વિષે (જિનવચનો વડે) બોધ પમાડે છે, તે પુરુષે અહીં (આ લોકમાં) રહ્યા થકા જ સકલ જીવલોકને વિષે (ચૌદ રાજલોકને વિષે) પણ અમારી પટહ વગાડાવ્યો એમ જાણવું.”

સમ્મત્તદાયગાણું, દુપ્પડિયારં ભવેસુ ખહુએસુ ।
સવ્વગુણુમેલિયાહિ વિ, ઉવયારસહરસકોડીહિ ॥૨૬૯॥

અર્થ—“ ઘણા ભવોને વિષે પણ સર્વગુણુમિલિત એટલે (ગુરુએ કરેલા ઉપકારથી) જે ગણા, ત્રણ ગણા, ચારગણા, એમ કરતાં કરતાં સર્વ ગણા (અનંતગણા) એવા પણ હજારો કરોડો ઉપકારોએ કરીને પણ સમકિત આપનાર ગુરુનો પ્રતિકાર (પ્રત્યુપકાર) કરવો અશક્ય છે; અર્થાત્ જે ગુરુએ સમકિત આપીને ઉપકાર કર્યો છે તેનાથી અનંતગણા કરોડો ઉપકારોએ કરીને પણ તેનો પ્રત્યુપકાર કરી શકાતો નથી, (થઈ શકતો નથી) માટે સમકિત-દાતા ગુરુની મોટી ભક્તિ કરવી”. ૨૬૯.

હવે સમકિતનું ક્ષણ કહે છે—

ગાથા ૨૬૮—ઈમાધાએ=અમારિપટહઃ । દુહત્તં=દુઃખાર્તમ્ । ઘોહેયઈ ।
ગાથા ૨૬૯—દુઃપ્રતિકારં ।

સમ્મત્તમિ ઉ લલ્લે, ઠમ્મચાર્ધં નરયતિરિયદ્ધારાઈ ।

દિવ્વાણિ માણ્ણસાણિ ય, મોરકસુહાઈ સહીણાઈ ॥૨૭૦॥

અર્થ—“તું પુનઃ (વળી) સમક્રિત પામે છતે (જ્યારે સમક્રિત પ્રાપ્ત થાય ત્યારે) નરકગતિ અને તિર્યચગતિનાં દ્વારો બંધ થઈ જાય છે (તે ગતિઓમાં જન્મ થતો નથી). કેમકે સમક્રિત પામેલા મનુષ્યો દેવાયુ જ બાંધે છે, અને દેવો મનુષ્યાયુ જ બાંધે છે, તેથી તે દ્વારો બંધ થાય છે. એ અહીં તાત્પર્ય છે, તથા દેવ સંબંધી, મનુષ્ય સંબંધી અને મોક્ષ સંબંધી સુષો પોતાને સ્વાધીન થાય છે.” ૨૭૦. અહીં નરકગતિ અને તિર્યચગતિના ભેદો ઘણા હોવાથી તેનાં દ્વારો એમ બહુવચન વાપર્યું છે.

વળી બીજે પ્રકારે સમક્રિતનું જ ફળ બતાવે છે.—

કુસમયસુઠણ્ણ મહણ્ણ, સમ્મત્તં જસ્સ સુઠ્ઠિયં હિયએ ।

તસ્સ જગુજ્જ્ઞેયકરં, નાણ્ણં ચરણ્ણં ચ ભવમહણ્ણં ॥૨૭૧॥

અર્થ—“જે પુરુષના હૃદયમાં કુસમય શ્રુતિ કે ૦ અન્ય દર્શનીઓના સિદ્ધાન્તનાં શ્રવણોને મથન કરનારું (નાશ કરનારું) એવું સમક્રિત સુસ્થિત (અતિ સ્થિર) હોય છે તે પુરુષને જગતને વિષે ઉદ્યોત કરનારું જગત્પ્રકાશક કેવળજ્ઞાન અને ભવ (સંસાર)ને મથન (નાશ) કરનારું ચરણ (યથાખ્યાતચારિત્ર) પ્રાપ્ત થાય છે. (તેવા જ્ઞાન ને ચારિત્રનો ઉદ્દય થાય છે). અર્થાત્ સમક્રિત ન હોય, તો જ્ઞાન ન હોય અને જ્ઞાન ન હોવાથી મોક્ષ મળી શકે નહીં. માટે મોક્ષનું મુખ્ય કારણ સમક્રિત જ છે.” ૨૭૧.

સુપરિચ્છિયસમ્મત્તો, નાણ્ણેણ્ણાલોઘયત્થસપ્પભાવો ।

નિવ્વણ્ણચરણ્ણાઉત્તો, ઇચ્છિયમત્થં પસાહેઈ ॥૨૭૨॥

ગાથા ૨૭૦-ઠઈચાર્ધં=સ્થાપિતાનિ-મુદ્રિતાનીતિ યાવત્ । મુરક સુહાઈ-સહીણાઈ=સ્વાધીનાનિ ।

ગાથા ૨૭૨-સુપરીક્ષિતસમ્યક્ત્વઃ=સુપરિજ્ઞાતં સમ્યક્ત્વં યસ્યા નિર્વણ્ણચરણ્ણાયુક્તઃ

અર્થ—“ સુપરીક્ષિત છે સમકિત જેનું એવો (દંઠ સમકિત-વાળો) અને (દંઠ સમકિતે કરીને ઉત્પન્ન થયેલા) સમ્યક્ જ્ઞાનવડે જીવાદિક પદાર્થોનું સદ્ભાવ સ્વરૂપ જેણે જાણેલું છે, અને તેથી કરીને જ જે વ્રણ (અતિચાર) રહિત (નિર્દોષ) ચારિત્રને વિષે આયુક્ત એટલે નિરતિચાર ચારિત્રમાં ઉપયોગવાળો છે, તે પુરુષ ઇપ્સિત એટલે મનને ઇષ્ટ એવા ભોક્ષસુખ રૂપી અર્થને સાધે છે—સિદ્ધ કરે છે, પ્રાપ્ત કરે છે.” ૨૭૨.

હવે પ્રમાદથી સમકિત મલિન થાય છે, તે દષ્ટાંતે કરીને ખતાવે છે.

જહ મૂલતાણુએ પંડુરંમિ, દુવન્નરાગખન્નેહિં ।

ખીભચ્છા પડસોહા, ઇહ સમ્મતં પમાએહિં ॥૨૭૩॥

અર્થ—“ જેમ પ્રવેત મૂળ તાંતણામાં (સુતરના તંતુમાં) કાળા, રાતા વિગેરે ખરાબ વર્ણવાળા તંતુઓએ કરીને વચ્ચની શોલા ખીભત્સ કેં ખરાબ થાય છે, તેમ પ્રમાદે કરીને સમકિત પણ ખીભત્સ—મલિન થાય છે. માટે સમકિતના શત્રુરૂપ પ્રમાદોનો ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે એ તાત્પર્ય છે.” ૨૭૩.

નરએસુ સુરવરેસુ ય, જા બંધઈ સાગરોપમં ઇક્કં ।

પલિએવમાણુ બંધઈ, કોડિસહસ્સાણિ દિવસેણુ ॥૨૭૪॥

અર્થ—“ સો વર્ષના આયુષ્યવાળો જે પુરુષ પાપકર્મ કરવાથી નરકગતિમાં (નરકગતિ સંબંધી) અને પુણ્યકર્મ કરવાથી દેવગતિમાં (દેવગતિ સંબંધી) એક સાગરોપમનું આયુષ્ય બાંધે છે તે પુરુષ એક દિવસે (સો વર્ષમાંના દરેક દિવસે) દુઃખ સુખ (નરક—સ્વર્ગ) સંબંધી પદ્યોપમના કરોડો હજારો જેટલું આયુષ્ય બાંધે છે; અર્થાત્ સો વર્ષના દિવસોનો એક સાગરોપમના દશ કોડાકોડી પદ્યોપમ સાથે ભાંગાકાર કરતાં તેટલા આયુષ્યને બાંધવા-

ગાથા ૨૭૩—દુર્મણુરાગવર્ણૈઃ—દુષ્ટો વર્ણો યસ્ય સ આસૌ રાગશ્ચ તદ્વર્ણૈઃ । ઈપ ।
ગાથા ૨૭૪—દિવસેણુ

વાણું પાપ અને (અથવા) પુણ્ય એક દિવસમાં જીવ ઉપાર્જન કરે છે. માટે પ્રમાદના આચરણનો ત્યાગ કરીને નિરંતર પુણ્ય ઉપાર્જન કરવામાં ઉદ્યમ કરવો, એ આ ગાથાનું તાત્પર્ય છે. ”૨૭૪.

પલિઓવમસંખિજ્જ, ભાગ જે બંધઈ સુરગણેસુ ।

દિવસે દિવસે બંધઈ, સ વાસકોડી અસંખિજ્જ ॥૨૭૫॥

અર્થ—“ જે સો વર્ષના આયુષ્યવાળો નરભવમાં રહેલો પુરુષ પુણ્યાચરણ વડે દેવજાતિના સમૂહમાં પદ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગને (તેટલા અદ્ય આયુષ્યને) બાંધે છે, (તે પુરુષને પ્રતિદિન કેટલા કરોડ વર્ષ આવે ? તે ઉત્તરાર્થ ગાથામાં કહે છે). તે (દેવજાતિમાં પદ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગપરિમાણ આયુષ્યને બાંધનાર સો વર્ષના આયુષ્યવાળો) પુરુષ દિવસે દિવસે (પ્રત્યેક દિવસે) અસંખ્યાતા કરોડો વર્ષનું (આયુષ્ય) બાંધે છે. એટલે કે જે પદ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગના વર્ષોના વિલાગ કરીને સો વર્ષના દરેક દિવસમાં વહેંચીએ તો તે દરેક દિવસે અસંખ્યાતા કરોડ વર્ષ આવે. ” ૨૭૫.

એસ કમો નરએસુ વિ, ખુલેણુ નાહીણુ નામ એયં પિ ।
ધમ્મંમિ કહ પમાઓ, નિમેસમિત્તં પિ કાયવ્વો ॥૨૭૬॥

અર્થ—“ આજ કમ નરકને વિષે પણ છે (જાણવો). એટલે કે પાપકર્મ કરનાર સો વર્ષના આયુષ્યવાળો પુરુષ પ્રત્યેક દિવસે અસંખ્યાતા કરોડ વર્ષનું નરકાયુષ્ય બાંધે છે તે-પૂર્વે કહેલું પુણ્ય-પાપને ઉપાર્જન કરવાનું સ્વરૂપ (નામ પ્રસિદ્ધાર્થક છે) જાણીને પંડિત પુરુષે ક્ષાંત્યાદિક દશ પ્રકારના ધર્મના આરાધનમાં એક નિમેષમાત્ર પણ પ્રમાદ (શિથિલતા) શા માટે કરવી જોઈએ ? સર્વથા પ્રમાદ ન જ કરવો જોઈએ ? ” ૨૭૬.

દિવ્વાલંકારવિભૂસણાઈ, રયાણુજ્જલાણિ ય ધરાઈ ।

રૂવં ભોગસમુદઓ, સુરલોગસમો કઓ ઇહયં ॥૨૭૭॥

ગાથા—૨૭૭ સુરલોએસમો । કઓ = કુતઃ ।

અર્થ—આ (મનુષ્ય) લોકને વિષે સુરલોકની જેવાં દિવ્ય અલંકારો (સિંહાસન, છત્ર વિગેરે) અને મુકુટાદિક આભૂષણો, રત્નોએ કરીને ઉન્નવળ (નિર્મળ) ગૃહો, રૂપ (શરીરનું સૌભાગ્ય) અને ભોગસમુદાય એટલે ભોગનો સંયોગ (એ સર્વ) ક્યાંથી હોય ? ” અર્થાત્ સર્વથા ન જ હોય. માટે ધર્મકાર્યને વિષે ઉદ્યમ કરવો, જેથી તેવાં સુખ પ્રાપ્ત થાય. એ આ ગાથાનો ઉપદેશ છે. ” ૨૭૭.

દેવાણુ દેવલોએ, જં સુરકં તં નરો સુભણિઓ વિ ।
ન ભણુઈવાસસએણુ વિ, જસસ વિ જહાસયં હુજ્જ ॥૨૭૮॥

અર્થ—‘જે (કોઈપણ) પુરુષને સો જિહા હોય તેવો સુભણિત (વાચાળ) માણસ પણ સો વર્ષે કરીને (પણ) દેવલોકમાં દેવતાઓને જે સુખ છે તે સુખને કહી શકતો નથી; અર્થાત્ સો જિહાવાળો વાચાળ પુરુષ સોવર્ષ સુધી દેવતાઓના સુખનું જ વર્ણન કર્યા કરે, તોપણ તે સુખના વર્ણનનો પાર આવે નહીં. તેટલાં બધાં સુખ દેવલોકમાં છે; તો ખીજે સાધારણ માણસ તો તે સુખનું વર્ણન શી રીતે જ કરી શકે ? ” ૨૭૮.

નરએસુ જઈ અઈકખખડાઈ, દુખખાઈ પરમ તિરકાઈ ।
કો વનેહી તાઈ, જવતો વાસકોડી વિ ॥ ૨૭૯ ॥

અર્થ—“ નરકોને વિષે અતિ કર્કશ (દુસ્સહ) અને વિપાકની વેદનાએ કરીને પરમ તીક્ષ્ણ—અતિ તીક્ષ્ણ એવા ક્ષુધા તૃષા પારવશ્યાદિ દુઃખો છે, તે દુઃખો ને કરોડ વર્ષ સુધી પણ જીવતો એવો ક્યો મનુષ્ય વર્ણન કરવા શક્તિમાન છે ? કોઈ જ શક્તિમાન નથી; અર્થાત્ તે દુઃખો સતત કરોડ વર્ષો સુધી કહેતાં પણ કહી શકાય તેટલાં નથી. ” ૨૭૯.

કરકહહાહં સામલિ અસિવણુ વેયરણિ પહરંણુસએહિ ।
જ્ જયણાઉ પાવંતિ, નારયા તં અહમ્મફલં ॥ ૨૮૦ ॥

ગાથા—૨૮૦ જયણાય । જયણા=યાતનાઃ પીઠાઃ કદર્થના ઈત્યર્થઃ ।

અર્થ—“નારકીઓ કકંશ દાહ (અગ્નિમાં પકાવવું), શાદમલિ શાદમલિ વૃક્ષનાં પત્રોવડે અંગનું છેદન), અસિવન (ખડગ જેવાં પાંદડાં હોય છે તેવા વૃક્ષવાળા વનમાં ભમવું), વૈતરણી (વૈતરણી નામની નદીના તપાવેલા સીસા જેવા જળનું પાન કરવું) અને કુઠારાદિક સેંકડો ભતિનાં પ્રહરણ (શસ્ત્રો) વડે અંગછેદન—તેણે કરીને જે યાતનાઓ (પીડાઓ) પામે છે. તે સર્વ અધર્મનું (ધર્મ વિરુદ્ધ કરેલાં કૃત્યોનું—પાપોનું) ફળ બાણવું.” ૨૮૦. હવે તિર્થગતિનાં દુઃખોનું વર્ણન કરે છે—

તિરિયા કસંકુસારાનિવાયવહખંધણુમારણુસયાધં ।

ન વિ ઇહ્યં પાવંતા, પરત્થ જઈ નિયમિયા હુંતા ॥૨૮૧॥

અર્થ—“જે તિર્થગો (હાથી, ઘોડા, બળદ વિગેરે) પરલવે (પૂર્વલવે) નિયમવાળા થયા હોત, તે આ લવે તેઓ કશા (કોરડાનો માર), અંકુશ, આર (પરોણા), નિપાત (પૃથ્વીપર પાડી નાંખવું), વધ (દંડાદિકથી મારવું), ખંધન (દોરડા, સાંકળ વિગેરેથી ખાંધવું) અને મારણ (જીવિતનો નાશ) તે સર્વ દુઃખોના સેંકડાઓ પામ્યા ન હોત, અર્થાત્ ન પામત.” ૨૮૧. હવે મનુષ્યગતિનાં દુઃખોનું વર્ણન કરે છે—

આજીવસંકિલેસો, સુરકં તુચ્છં ઉવદ્વા બહુયા ।

નીયજણુસિહણુ વિય, અણિહ્વાસો અ માગુરસે ॥ ૨૮૨ ॥

અર્થ—“અપિ ચ (વળી) મનુષ્યલવમાં ભવજીવ (જીવને પર્યંત) સંકલેશ (મનની ચિંતા), તુચ્છ—અસાર—અદ્ય કાળ રહેનારું એવું વિષયાદિકતું સુખ, અગ્નિ ચોર વિગેરેથી ઉત્પન્ન થતા ઘણા ઉપદ્રવો, નીચ (અધમ) લોકોના આક્રોશાદિક દુર્વચનો સહન કરવાં અને અનિષ્ટ સ્થાને પરતંત્રતાથી વસવું. એ સર્વે

ગાથા—૨૮૧ કશાંકુસારાનિપાતવધખંધનમારણુશતાનિ । નિવાઈ । ઈહઈ પાર્વિતા । નિઅમિઆ

ગાથા ૨૮૨—અહ્યા । નીચજનાક્રોશનમ્ ।

દુઃખના હેતુઓ છે.”

ચારગ્રોહવહુબંધરોગધણુહરણુમરણુવસણુર્ધ ।

મણુસંતાવો અજસો, વિગ્ગોવણુયા ય માણુસ્સે ॥ ૨૮૩ ॥

અર્થ—“વળી મનુષ્યલવમાં કોઈ પણ અપરાધને લીધે કારાગૃહમાં રુંધન, દંડાદિકના માર, રજ્જુ શૂંખલા વિગેરેથી બંધન, વાત પિત્ત અને કફથી ઉત્પન્ન થતા રોગો, ધનનું હરણુ, મરણુ અને વ્યસન (કષ્ટ), તથા મનનો સંતાપ (ચિત્તનો ઉદ્વેગ), અપયશ (અપકીર્તિ), અને ધીજીં પણ ઘણા પ્રકારનાં વિગોપનો (વગોંણાં) એ સર્વે જ્યાં (મનુષ્યલવમાં) દુઃખનાં કારણો છે; ત્યાં (તે મનુષ્યલવમાં શું સુખ છે? કાંઈ જ નથી.” ૨૮૩.

ચિંતાસંતાવેહિય, દારિદ્રરુઆહિં દુપ્પઉતાહિં ।

લબ્ધૂણુ વિ માણુસ્સં, મરંતિ કેવિ સુનિવ્વિણુણા ॥ ૨૮૪ ॥

અર્થ—“મનુષ્યલવ પામીને પણ કેટલાએક પ્રાણીઓ કુટુંબના ભરણુપોષણુાદિકની ચિંતાએ કરીને અને ચૌરાદિકથી ઉત્પન્ન થતા સંતાપે કરીને તથા પૂર્વલવમાં કરેલાં દુષ્કર્મોએ પ્રેરેલાં એવા દારિદ્ર (નિર્ધનપણું) અને ક્ષયાદિક રોગોએ કરીજે સુનિર્વિણુણુ એટલે અત્યંત નિર્વેદ-ખેદ પામ્યા સતા (ખેદ પામીને) મરણુ પામે છે. માટે એવી રીતે ચિંતાદિકે કરીને મનુષ્યલવ નિષ્કલ જવા દેવો યોગ્ય નથી; કિંતુ અમૂલ્ય મનુષ્ય જન્મ પામીને ધર્મ કાર્યને વિષે ઉદ્યમ કરવો યોગ્ય છે એ તાત્પર્યાર્થ છે.” ૨૮૪.

હવે દેવતાઓને પણ સુખ નથી. તે વાત કહે છે—

દેવા વિ દેવલોએ, દિવ્વા ભરણુણુરંજિયસરીરા ।

જં પરિવડંતિ તત્તો, તં દુરંક દારુણું તેસિં ॥ ૨૮૫ ॥

અર્થ—“દેવલોકને વિષે દિવ્ય અલંકારોથી અનુરંજિત

ગાથા ૨૮૩-ચારગનિરોહ । ચારકે કારાગૃહે રોધઃ નિરોધઃ । અયસો ।

ગાથા ૨૮૪ રુઆર્ધ । દારિદ્રરુગ્ભિઃ=દારિદ્રૈરોગૈશ્ચ=દુઃપ્રયુક્તાભિઃ=દુષ્કર્મ-

પ્રયુક્તાભિઃ રુગ્ભિઃ ।

(અલંકૃત-શોભાયમાન) છે શરીર જેમનાં એવા દેવો પણ જે તે (દેવલોક)થી પાછા પડે છે-ચવે છે, એટલે દેવલોકથી ચવીને અશુચિથી ભરેલા એવા ગર્ભાવાસમાં આવે છે, તે તેઓને અતિ દારુણ (દુઃસહ) દુઃખ છે; તેથી દેવલોકમાં પણ સુખ નથી. ”૨૮૫.
તં સુરવિભાણુવિભવં, ચિંતિય ચવણું ચ દેવલોગાઓ ।

અર્થ-“ ત્યય જ ન વિ, કુદ્દર્ઠ સયસક્કરં હિયયં ॥૨૮૬॥

અર્થ-“ તે (પ્રસિદ્ધ એટલે અત્યંત અદ્ભુત) દેવલોકના વિભવને (એશ્વર્યને) અને તે દેવલોક થકી ચવનને મનમાં વિચારીને (ચિંતિય-ચિંતયિત્વા-વિચારીને એ પદનો ઘંટાલાલ એટલે ટોકરીની વચ્ચે રહેલી લાલા-ના ન્યાયે કરીને બન્ને ઠેકાણે સંબંધ કરવો) એટલે કે સુરવિમાનનો વૈભવ ક્યાં? અને હવે નીચ રથાનમાં (મૃત્યુલોકના ગર્ભાવાસમાં) ઉપજવું એ ક્યાં? એવો વિચાર કરીને તેઓનું હૃદય જેથી કરીને સો પ્રકારે (સેંકડો કંકડા થઈને) ફાટી થતું નથી જ, તેથી કરીને અતિ બળવાન-અતિ કઠણ જ તેમનું હૃદય છે, પણ કોમળ નથી; અર્થાત્ હૃદય શતખંડ થઈ જવું જોએ. એટલું બધું તેઓને દુઃખ છે. ”૨૮૬.

ફરીથી દેવગતિના પ્રકૃષ્ટ દુઃખનું જ વર્ણન કરે છે—

ધસાવિસાયમયકોહમાણુમાયાલોભેહિં એવમાર્ધ હિં ।

દેવા વિ સમભિભૂયા, તેસિં કત્તો સુહં નામ ॥૨૮૭॥

અર્થ-“ દેવો પણ ઈર્ષ્યા (પરસ્પર મત્સર), બીજા દેવોએ કરેલા પરાભવથી ઉત્પન્ન થયેલો વિષાદ, મદ (અહંકાર), અપ્રીતિ-રૂપ ક્રોધ, માન (પરના ગુણનું અસહનપણું), માયા (કાપટચત્તિ) અને લોભ (ગૃહ્ણિ-આસક્તિ) એ વિગેરે ચિત્તના વિકારોથી અત્યંત પરાભવ પામેલા હોય છે, તો તેઓને પણ સુખ ક્યાંથી હોય? સુખનું નામ પણ ક્યાંથી હોય? ન જ હોય. ” ૨૮૭.

ગાથા ૨૮૬ ચિંતિય । સ્કુદતિ । સમસક્કરં=શતખંડં યથાસ્વાતથા ।

ગાથા ૨૮૭ માંયલોભેહિં । કત્તો=ક્રુતઃ ।

ધર્મમં પિ નામ નાઉણુ, કીસ પુરિસા સહંતિ પુરિસાણું ।
સામિત્તે સાહીણે, કો નામ કરિજ્જ દાસત્તં ॥૨૮૮॥

અર્થ—“ નામ એ અવ્યય પ્રસિદ્ધ અર્થમાં છે. એટલે કે દુઃખનું નિવારણ કરવાથી અને મોક્ષસુખને આપવાથી પ્રસિદ્ધિને પામેલા એવા ધર્મને જાણીને પુરુષો શા માટે બીજા પુરુષોની આજ્ઞાને—હુકમને સહન કરતા હશે ? (હુકમ ઉઠાવતા હશે ?) કેમકે મનુષ્ય સર્વે સમાન અવયવોને ધારણ કરનારા છે. (આજ્ઞા કરનારમાં ને આજ્ઞા ઉઠાવનારમાં અવયવનો કાંઈ ફેરફાર નથી). સ્વામીપણું પોતાને સ્વાધીન છતાં ક્યો માણસ દાસપણું (અંગી-દાર) કરે ? કોઈ ન કરે. એટલે બીજાની આજ્ઞા ઉઠાવવાની જેમ જો શ્રીજિનેશ્વરની આજ્ઞા ઉઠાવે, તો તેઓ સર્વનું સ્વામીપણું પામે તેમ છે, માટે જિનપ્રરૂપિત ધર્મની આજ્ઞા માનવી જોઈએ. ” ૨૮૮

સંસારચાર્યે ચાર્યે વ્વ, આવીલિયરસ બંધેહિં ।

ઉવ્વિગ્ગે જરસ મણે, સો કિર આસન્નસિદ્ધિપહો ॥૨૮૯॥

અર્થ—“ કારાગૃહની જેવા આ ચાર ગતિવાળા સંસારના ભ્રમણમાં કર્મરૂપ બંધનોએ કરીને પીડા પામેલા (બંધાયેલા) એવા જે પુરુષનું મન ઉદ્દેગ પામેલું હોય, તે પુરુષ નિશ્ચે આસન્નસિદ્ધિપથ (જેને સિદ્ધિમાર્ગ નજીકમાં રહેલો છે તેવો) જાણવો, આ પરિમિત સંસારીનું (જેના સંસારનું પ્રમાણ થયું છે તેનું) લક્ષણ છે. ” ૨૮૯.

આસન્નકાલભવસિદ્ધિયરસ, જીવરસ લકખણું ઇણુમો ।

વિસયસુહેસુ ન રજ્જઈ, સવ્વત્થામેસુ ઉજ્જમઈ ॥૨૯૦॥

અર્થ—“ જેની અલ્પકાળમાં જ ભવથકી-સંસારથકી સિદ્ધિ

ગાથા ૨૮૮—કીર=કિમર્થમ્ । પુરિસાણું પુરુષાણાં ।

ગાથા ૨૮૯—ચાર્યવ્વ । આવીલિયરસચારકે ધ્વ=કારાગારે ધ્વ । આવી-લિયરસ=આપીડિતસ્ય ! કિર=કિલ ।

ગાથા ૨૯૦—ઇણુમો=ઇદમ્ । સવ્વત્થામેસુ=સર્વસ્થામ્ના પ્રાકૃતવાતૃતીયાર્થે સમ્પત્તી ।

(મુક્તિ) થવાની છે એવા જીવનું એ લક્ષણ છે કે-તેણે જીવ પાંચ ઇન્દ્રિયોના શબ્દાદિક વિષયોમાં રંજિત-આસક્ત થતો નથી, અને સંવ કે સર્વત્ર (તપ-સંયમાદિકના અનુષ્ઠાનમાં) પોતાની સર્વ શક્તિ વડે ઉદ્ધમ કરે છે. ” ૨૯૦. અહીં ગાથામાં પ્રાકૃત ભાષા હોવાથી તૃતીયના અર્થમાં સપ્તમી વિભક્તિ છે.

હુજ્જ વ ન વ દેહબલં, ધિધંમઇસત્તેણુ જઈ ન ઉજ્જમસિ ।
અત્થિહિસિ ચિરં કાલં, બલં ચ કાલં ચ એસંતો ॥૨૯૧॥

અર્થ-“ હે શિષ્ય ! દેહનું બળ-શરીરનું સામર્થ્ય હોય કે ન હોય, તોપણ જો તું ધૃતિ (મનની ધીરજ), મતિ (પોતાની ખુદ્ધિ) અને સત્વ-સાહસ વડે કરીને (ધર્મમાં) ઉદ્ધમ કરીશ નહીં, તો પાછળથી બળને (એટલે શરીરનું સામર્થ્ય હાલ નથી એમ) તથા કાલને (એટલે આ જ ધર્મ કરવાનો કાળ નથી એમ) શોચ કરતો (વિચાર કરતો ચિરકાળ સુધી સંસારમાં રહીશ-બ્રમણ કરીશ-તારે બ્રમણ કરવું પડશે; અર્થાત્ ધર્મ નહીં કરવાથી તું પાછળથી ઘણા કાળ સુધી શોક કરીશ કે હવે શું કરું ! શરીરમાં સામર્થ્ય નથી. એમ તારે શોક કરવાનો વખત આવશે. ” ૨૯૧.

લહિદ્ધિયં ચ યોહિ, અકરિતો નાગયં ચ પત્થિંતો ।
અન્નંદાઇ વોહિં, લખ્ખસિ કયરેણુ મુલ્લેણુ ॥૨૯૨॥

અર્થ-“ હે મૂર્ખ ! આ ભવે પ્રાપ્ત કરેલી યોધીને (જૈન-ધર્મની પ્રાપ્તિને) નહીં કરતો (નહીં આચરતો) અને અનાગત એટલે આવતા ભવ સંબંધી ધર્મની પ્રાપ્તિની પ્રાર્થના કરતો (ઇચ્છતો) એવો તું બીજા ભવમાં તે યોધીને કયા મૂલ્યે કરીને પામીશ ? અર્થાત્ આ ભવમાં તું ધર્મને પામ્યા છતાં તેનું આરાધન કરતો નથી, તો આવતા ભવમાં તું શી રીતે તેને

ગાથા ૨૯૧ ધિધંમયસત્તેણુ । અત્થિહિસિ=આસ્થાસ્થસિ । સોયંતો ।

ગાથા ૨૯૨ લહિદ્ધિયં = લખ્ખામ્ । લખ્ખસિ । મોલ્લેણુ મુલ્લેણુ ।

પામીશ ? ” ૨૬૨.

ક્રીથી ધર્મના ઉદ્ધમરહિત પુરુષોને ઉપદેશ આપે છે—
સંઘયણુ કાલબલદૂસમારૂયાલંબણાઈં વિત્તુણું ।

સવ્વં ચિય નિયમધુરં, નિરૂજ્જમાઓ પમુચ્ચંતિ ॥૨૬૩॥

અર્થ—“ નિરૂઘમી (આલસ્યવાળા) મનુષ્યો સંહનન (આજે પ્રથમના જેવું બળવાન સંઘયણુ નથી), ડાળ (હાલ દુષ્કાળ વર્તે છે), બળ (પ્રથમના જેવું આજ બળ નથી), દુષ્માકાળ (હાલ પાંચમો આરો વર્તે છે), અને અરૂજ (આજ નીરોગી-પણું નથી માટે શી રીતે ધર્મ થઈ શકે ?) એવી રીતના આલંબનોને શ્રદ્ધણુ કરીને (જવાબ દઈને) પ્રાપ્ત થયેલી ચારિત્ર, ક્રિયા, તપ વિગેરે સર્વ નિયમની ધૂંસરી (ભાર) ને ‘ ચિય ’ કેં નક્કી મૂકી દે છે, પણ તેવું આલંબન લેવું યોગ્ય નથી. કેમકે સમય પ્રમાણે આજસ તજને યથાશક્તિ ધર્મમાં ઉદ્ધમ કરવો જોઈએ. ” ૨૬૩.

કાલસ્સ ય પરિહાણી, સંયમજ્જેગાઈં નત્થિ ખિત્તાઈં ।

જયણાઈં વટ્ટિયવ્વં, ન હુ જયણા ભંજએ અંગં ॥ ૨૬૪ ॥

અર્થ—“ વળી ‘ દિવસે દિવસે ડાળની હાનિ થતી જાય છે, અને સંયમને યોગ્ય એવા ક્ષેત્રો પણ હાલમાં રહ્યાં નથી; તેથી શું કરવું ? ’ એ રીતના શિષ્યના પ્રશ્ન પર ગુરુ ઉત્તર આપે છે કે—યતના વડે એટલે યતના પૂર્વક વર્તવું કેમકે ‘ હુ ’ કેં નિશ્ચયતના રાખવાથી ચારિત્રરૂપી અંગ લાંગતું નથી—ચારિત્રરૂપિ અંગનો ભંગ થતો નથી વિનાશ થતો નથી. તેથી કરીને યતના પૂર્વક યથાશક્તિ ચારિત્રને વિષે ઉદ્ધમ કરવો, એ તાત્પર્યાર્થ છે. ” ૨૬૪.

સમિઠ્ઠકસાયગારવઈંદિયમયબ્ભયેરગુત્તીસુ ।

સજ્જઆયવિણુયતવસત્તિએ અ. જયણા સુવિહિયાણું ॥ ૨૬૫ ॥

ગાથા ૨૬૩ રૂયાલંબણાઈં ।

ગાથા ૨૬૫—ઈદિઅ ।

અર્થ—“ સારું (શોભન) છે વિહિત (આચરણ) જેમનું એવા સુવિહિત સાધુઓને (સાધુઓએ) ધર્મોદ્દિક પાંચ સમિતિનું પાલન કરવું, ક્રોધાદિક કષાયનો નિગ્રહ કરવો, ઋદ્ધિ, રસ અને સાતા એ ત્રણ ગારવનું નિબારણ કરવું, ઇન્દ્રિયોને વશ કરવી, જાતિ વિગેરે આઠ પ્રકારના મદનો ત્યાગ કરવો, નવ પ્રકારની બ્રહ્મચર્યશુષ્પિતનું પાલન કરવું તથા વાચનાદિક પાંચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય કરવો, દશ પ્રકારનો વિનય કરવો, બાહ્ય અને અભ્યંતર ભેદે કરીને બાર પ્રકારનું તપ કરવું, તથા પોતાની શક્તિનું ગોપન કરવું નહીં. ઇત્યાદિક યતના કરવી જોઈએ. ” ૨૯૫.

હવે યતનાનું જ નિરૂપણ કરે છે.

યુગમિતંતરદિક્ષી, પયં પયં ચખ્ખુણા વિસોહિંતો ।

અવ્વખ્ખિત્તાઉત્તો, ઇરિયાસમિઓ મુણી હોઈ ॥ ૨૯૬ ॥

અર્થ—“ યુગમાત્ર (ચાર હાથ પ્રમાણ) ક્ષેત્રની અંદર દષ્ટિ રાખનાર, પગલે પગલે ચક્ષુ વડે પૃથ્વીનું વિશોધન કરતો એટલે સારી રીતે અવલોકન કરતો, તથા શબ્દાદિક વિષયોમાં વ્યાજ્ઞેપરહિત (સ્થિર મનવાળો) હોવાથી ધર્મધ્યાનમાં જ રહેલો એવો મુનિ (ત્રિકાળને જાણનાર) ધર્મો (ગમન) ને વિષે સમિત એટલે સારી રીતે ઉપયોગવાળી (ધર્મોસમિતિનું પાલન કરનાર) કહેવાય છે. ” ૨૯૬.

કજ્જે ભાસઈ ભાસં, અણુવજ્જમકારણે ન ભાસઈ ય ।
વિગ્ગહવિસુત્તિયપરિવજ્જિઓ અજ્જઈભાસણાસમિઓ ॥ ૨૯૭ ॥

અર્થ—“ જ્ઞાનાદિક કાર્ય સતે (ઉપદેશાદિ-પઠનપાઠનાદિ નિમિત્તે) અનવશ (નિર્દોષ) ભાષા (વચન) બોલે, અને કારણ વિના બોલે જ નહીં, તથા ચાર વિકથા અને વિરુદ્ધ વચન

ગાથા ૨૯૬-વિસોહિંતો ।

ગાથા ૨૯૭-ભાસઈ ભાસં । વિગ્ગહ । વિકથા ય બિરુદ્ધવચનજ્જપનં ચ તાણ્યાં પરિવર્જિતઃ ।

બોલવા (ચિતવવા) એ કરીને વર્જિત (રહિત) એવો ચતિ
લાષા સમિતિ એટલે બોલવામાં સાવધાન કહેવાય છે.” ૨૬૭.

બ્યાયાલમેસણાએ, ભોયણુદોસે ય પંચ સોહેઇ ।

સો એસણાઈ સમિએ, આજીવી અન્નહા હોઇ ॥ ૨૬૮ ॥

અર્થ—“ જે બેંતાળીશ પ્રકારની એષણા (આહારના દોષ)
ને તથા સંયોજના વિગેરે પાંચ પ્રકારના ભોજનના દોષોને શુદ્ધ
કરે છે, એટલે તેવા દોષરહિત આહાર કરે છે તે (સાધુ)
એષણા (આહાર) ને વિષે સમિત (ઉપયોગવાન) કહેવાય છે,
(એષણાસમિત કહેવાય છે) . અન્યથા એટલે અશુદ્ધ અને દોષથી દુષ્ટ
થયેલો આહાર ગ્રહણ કરે, તો તે આજીવી-આજીવિકાકારી કહેવાય
છે. એટલે સાધુનો વેષ ધારણ કરીને તેના વડે આ જીવિકા
(ઉદ્ધરનિર્વાહ) કરનાર કહેવાય છે.” ૨૬૮.

પુર્વિચયખમૂ પરિખમય, પમજિજીઉં જે ઠવેઇ ગિહ્નઇ વા ।
આયાણુભંડનિખખેવણાઇ, સમિએ મુણી હોઇ ॥ ૨૬૯ ॥

અર્થ—“ જે (મુનિ) પ્રથમ વસ્તુ ગ્રહણ કર્યા પહેલાં
ચક્ષુવડે પરીક્ષા કરીને (સારી રીતે જોઈને) પછી રજોહરણાદિક
વડે પ્રમાર્જના કરીને (પુંજીને) કોઈ પણ વસ્તુ ભૂમિ પર
સ્થાપન કરે (મૂકે) છે, અથવા ભૂમિપરથી ગ્રહણ કરે છે, તે મુનિ
આદાન (ભૂમિપરથી વસ્તુનું ગ્રહણ) અને ભાંડના (ઉપકરણના) નિક્ષેપ
(પૃથ્વીપર સ્થાપન) ને વિષે સમિત (સાવધાન) હોય છે. અર્થાત્
ચતના (જયણા) પૂર્વક કોઈ પણ વસ્તુને ગ્રહણ કરતો અથવા
મૂકતો સાધુ આદાન નિક્ષેપણાસમિત કહેવાય છે.” ૨૬૯.

ઉચ્ચારપાસવણુખેલજ્ઞસિંધાણુ એ ય પાણુવિહી ।

સુવિવેચેઇપએસે, નિસિરંતો હોઇ તસ્સમિએ ॥ ૩૦૦ ॥

ગાથા ૨૬૮-ભોયણુદોસેઈ । ભોયણુદોસેય । એસણાસમિએ । એસણાઇસમિએ ।

ગાથા ૨૬૯-ચકમુ । ગિહ્નજી । નિકખેવણાએ ।

ગાથા ૩૦૦-સુવિવેચેએ-સુવિવેચિતે-સમ્યક્ શોધતે ।

અર્થ—“ ઉચ્ચાર (વડીનીત), પ્રસવણુ (લઘુનીત), ખેલ (મુખનો મળ-કરૂ વિગેરે) જલ્લ (શરીરનો મેલ); અને સિંધાણુ (નાસિકાનો મેલ) તથા ચ શબ્દે ખીજ પણુ પરિષ્ઠાપન કરવા યોગ્ય (પરઠવવા યોગ્ય) અશુદ્ધ ભક્તપાન વિગેરે-તે સર્વને સુવિવિક્ત એટલે ત્રસસ્થાવર જંતુરહિત એવા સારી રીતે શોધેલા પ્રદેશને વિષે પરિષ્ઠાપન કરતો (પરઠવતો) મુનિ તે સમિતિવાળો એટલે પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિવાળો હોય છે-કહેવાય છે.” ૩૦૦.

કોહો માણો માયા લોભો હાસો રઈ ય અરઈ ય ।

સોગો ભયં દુગંછા, પરચખખકલી ઇમે સવ્વે ॥ ૩૦૧ ॥

અર્થ—“ ક્રોધ (અપ્રીતિ), માન (ખીજના ગુણતું અસહન), માયા (કપટ), લોભ (ગૃહ્રતા), હાસ (હાસ્ય), રતિ (પ્રીતિ), અરંતિ (અપ્રીતિ) શોક, ભય અને જુગુપ્સા એ સર્વે સાક્ષાત કલિ-કલેશરૂપ છે. એ દેશને-કલેશરૂપ જાણવા.” ૩૦૧.

પ્રથમ ક્રોધના લેહ (પર્યાયો) કહે છે—

કોહો કલહો ખારો, અવરૂપરમચ્છરો આણુસઓ અ ।

ચંડત્તાણુમણુવસમો, તામસભાવો અ સંતાવો ॥૩૦૨॥

નિચ્છોડણુ નિખંછણુ, નિરાણુવત્તિત્તાણું અસંવાસો ।

કયનાસો અ અસમ્મં, ખંધઈ ધણુચિક્કણું કમ્મં ॥૩૦૩

॥ યુગમમ્ ॥

અર્થ—“ ક્રોધ (અપ્રીતિ માત્ર) કળહ (વચનની મારામારી) ખાર (ખીજપર દુષ્ટ આશય રાખવો), પરસ્પર મત્સર (માંહો-માંહો મત્સર-અદેખાઈ ધારણુ કરવી), અનુશય (પશ્ચાત્તાપ એટલે ક્રોધ કરવાથી પાછળથી પશ્ચાત્તાપ થાય છે, માટે અનુશય પણુ ક્રોધતું નામ કહેવાય), ચંડત્વ (ભુક્ટિ ચડાવવી-વાંકી કરવી), અનુપશમ (ઉપશમનો અભાવ-શાંતપણું ન રાખવું તે), તામસ ભાવ (તમોગુણુ રાખવો તે), અને સન્તાપ (એ સર્વે ક્રોધના પર્યાયો-ખીજ નામ છે). ૩૦૨. વળી નિચ્છોટન (ક્રોધથી આત્માતું મલિન થવું) નિર્લર્ત્સન (ક્રોધથી ખીજની તર્જના

કરવી), નિરાનુવર્તિત્વ (ક્રોધથી બીજાની મરણ પ્રમાણે ન ચાલવું-ન વર્તવું), અસંવાસ (પરિવાર સાથે ન રહેવું-ક્રોધથી માણસ એકલો વિચરે છે, માટે અસંવાસ પણ ક્રોધનો પર્યાય કહેવાય), કૃતનાશ (ક્રોધએ કરેલા ઉપકારનો નાશ કરવો) તથા અશામ્ય (સમપણાનો અભાવ) એ સર્વે ક્રોધના રૂપ હોવાથી ક્રોધના પર્યાયો છે. તેમને વિષે વર્તતો જીવ ગાઠ ચિક્ષણાં (અત્યંત કટુરસવાળાં નિકાચિત) કર્મ બાંધે છે. માટે ક્રોધનો ત્યાગ કરવો. એ અહીં તાત્પર્યાર્થ છે. ” ૩૦૩.

હવે માનના પર્યાયો કહે છે:—

માણો મય હંકારો, પરપરિવાર્યો અ અત્તઉક્કરિસો ।
પરપરિભવો વિય તહા, પરસસ નિંદા અસૂચ્યા ય ॥૩૦૪॥
હીલા નિરોવચારિતાણું, નિરવણામયા અવિણ્યો અ ।
પરગુણુપ્રચ્છાવણુયા, જીવં પાડંતિ સંસારે ॥૩૦૫॥ યુગમમ્

અર્થ—“ માન એટલે સામાન્ય રીતે અભિમાન, મદ (જાતિ વિગેરેનો ઉત્કર્ષ) અહંકાર (અહંતા-હુંકાર) પરનો (અન્યનો પરિવાદ (અવર્ણવાદ—તે પણ માનનું નામ છે), (અ-અ) અને આત્મોત્કર્ષ (પોતાનો ઉત્કર્ષ-આપવડાઈ, (અપિચનો અર્થ સમુચ્ચય-સમુદાય રૂપ છે); તથા પરપરિભવ (બીજાનો પરાભવ કરવો), પરનિંદા (બીજાની નિંદા કરવી) અસૂચ્યા (બીજાના ગુણોને વિષે દોષો પ્રગટ કરવા દોષનો આરોપ કરવો) ૩૦૪. હીલા (બીજાની હીન જાતિ વગેરે પ્રગટ કરીને તેની હીલના કરવી), નિરુપકારિત્વ (ક્રોધનો પણ ઉપકાર કરવો નહીં તે) નિરવનામતા (સ્તબ્ધ-અક્ષડપણું-અનઅતા), અવિનય (ગુરુને દેખી ઉભા ન થવું, આસન વિગેરે ન આપવું તે), અને પરગુણુપ્રચ્છાદના (બીજાના જ્ઞાનાદિક ગુણોનું આચ્છાદન કરવું-ઢાંકી

ગ્રાથા ૩૦૪ અસૂચ્યા । ગ્રાથા ૩૦૫-પ્રચ્છાવણુયા । પાડંતિ ।

દેવા તે). આ સર્વે માનરૂપ અથવા માનના રૂપરૂપ હોવાથી માનના પર્યાયો છે. તેમનું સેવન કરવાથી તેઓ પ્રાણીઓને ચતુર્ગતિ રૂપ સંસારમાં પાડે છે—નાંખે છે. માટે તેઓ શત્રુનું કામ કરનાર હોવાથી (શત્રુરૂપ હોવાથી) તજવા યોગ્ય છે.” ૩૦૫.

હવે માયાના પર્યાયો કહે છે—

માયા કુડંગિ પરચ્છન્નપાવયા, કુડકવડવંચણયા ।

સવ્વત્યઅસખ્ખાવો, પરનિખ્ખેવાવહારો અ ॥૩૦૬॥

છલ લોભ સંવધરો, ગુઢાયારત્તણું મઠ કુટિલા ।

વીસંભધાયણું પિય, ભવકોડિસએસુ વિ નડંતિ । ૩૦૭ ॥ યુગ્મમ્

અર્થ—“ માયા—સન્માન્ય માયા, કુડંગિ તે મહાગહન (ગાઢ -નિખિડ માયા), પ્રચ્છન્નપાપા તે છાની રીતે પાપકર્મનું કરવું, કુડ (છન્ન). કપટ, વંચનતા (માયા વડે ખીજાને છેતરવું તે), સર્વે પદ્ધતીનો અસહસાવ (અસત્પ્રરૂપણા) એટલે હોય ખીજું અને કહેવું ખીજું, પરના નિક્ષેપ (ન્યત્સ-થાપણ)નો અપહાર (ઝોળવવું) તે પરન્યાસાપહાર, ચ કે૦ અને માયાવડે પરને છળે માટે છળ પણ માયાનો પર્યાય છે, છોમ તે છન્ન, સંવ્યતિકર (પોતાનું કાય સાધવા માટે માયાવડે ગાંડું બનવું), ગૂઢાંચારિત્વ (માયાવડે ગુપ્ત વિચરવું), કુટિલ (વક્ર) મતિ, અને વિદ્યાસ-ઘાતઃ એ સર્વે માયાના પર્યાયો છે. તે માયા સો કોટી સંસારને (ભવને) વિષે પણ નડે છે—દુઃખદાર્યા થાય છે, અર્થાત્ માયાવડે ખાંધેલા કર્મો કોટોગમે ભવ થઈ જયા છતાં પણ ભોગવ્યાં વિના ક્ષય પામતાં નથી. માટે તે તજવી—” ૩૧૬-૩૦૭.

હવે લોભના લેહો કહે છે—

લોભો અઠસંચયસીલયા ય, કિલિક્કત્તણું અમ્મમત્તં ।

કપ્પનનમપરિભોગો, નહ્કવિનહે ય આગલલં ॥ ૩૦૮ ॥

ગાથા ૩૦૭-સંવધરો । ગુઢાયાસ્તિણું । કુડિળા । ગાથા ૩૦૮-કિલિક્કત્તણું ॥

મુરુછા અઠ્ઠપહુધણુલોભયા ય, તપ્ભાવભાવણાય ય સયા ।
ખોલંતિ મહાધોરે, જરમરણુમહસમુદ્ભિ ॥૩૦૯ ॥યુગ્મમ્ ॥

અર્થ—“ લોભ-સામાન્ય લોભ, અતિસંચયશીલતા (લોભવડે એક જાતની અથવા ઘણી જાતની વસ્તુઓને અતિ સંચય કરવાના સ્વભાવપણું), કિલષ્ટત્વ (લોભવડે મનની કિલષ્ટતા-કલુષતા, (અતિ મમત્વ (વસ્તુપર અત્યંત મમતા-મારાપણું), કલ્પ્યાજનો અપરિલોગ (લોગવવા યોગ્ય અત્તાદિક વસ્તુને અપરિલોગ એટલે તે ન લોગવવું અને કૃપણતાને લીધે ખરાબ અજ્ઞને પણ નાંખી ન હતાં ખાવું તે), અધ્યાદિક વસ્તુઓ નાશ પામે છતે અને ધાન્યાદિક વસ્તુઓનો વિનાશ થયે છતે આગલ્લ એટલે રોગાદિક ઉત્પન્ન થવા, તે નષ્ટ વિનષ્ટાકલ્પ્ય નામનો લોભપ્રકાર કહેવાય છે. ૩૦૮. તથા મૂર્છાં (મૂઢતા-ઘન ઉપર તીવ્રરાગ), અતિખલુધનલોભતા (ઘણા ઘન ઉપર અત્યંત લોભપણું) તથા સદા-સર્વદા તદ્ભાવભાવના (લોભપણુએ કરીને મનમાં તે જ ભાવનું વારંવાર ચિંતવન-કરવું)-એ સર્વે લોભના સામાન્ય અને વિશેષ ભેદો છે. તેઓ સંસારી (પ્રાણી) ને મહા ઘોર (અતિ ભયંકર) જરામરણુના પ્રવાહરૂપ મહાસમુદ્રમાં ખોળે છે-ડુવાડે છે-માટે તેવા કારણ લોભનો ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે.” ૩૦૯.

એએસુ જે ન વદિજ્જ, તેણુ અપ્પા જહકિંઓ નાઓ ।
મણુઆણુ માણુણિજ્જે, દેવાણુ વિ દેવયં હુજ્જ ॥૩૧૦॥

અર્થ—“ એ ક્રોધાદિક કષાયોને વિષે જે (તત્વજ્ઞ) પુરુષ નથી વર્તતો-કષાયોને નથી કરતો, તે પુરુષે પોતાના આત્માને યથાસ્થિત (સત્ય-કર્મથી ભિન્ન-શુદ્ધ સ્વરૂપવાળો) જાણેલો છે એમ સમજવું, અને તે પુરુષ મનુષ્યોને માનનીય તથા ઇન્દ્રાદિક દેવોના પણ દેવત રૂપ (ઇન્દ્રોને પણ પૂજ્ય) થાય છે.” ૩૧૦.

હવે તે કષાયોને સર્પાદિકની ઉપમા આપે છે—

જે ભાસુરં ભુઅંગં, પયંડદાઢાવિસં વિધદ્દેઘં ।

તત્તો ચિય તરસંતો, રોસભુઅંગોવમાણુમિણું ॥૩૧૧॥

અર્થ—“ જે પુરુષ ભાસુર (રૌદ્ર-ભયંકર) અને જેની ઢાઢમાં પ્રચંડ વિષ રહેલું છે એવા ભુઅંગ (સર્પ)નો (લાકડી વિગેરેથી) સ્પર્શ કરે છે, તો નિશ્ચે તે સર્પથકીજ તે (પુરુષ)નો અંત (મરણ) થાય છે. આ રૌદ્ર રોષ (ક્રોધ) રૂપી ભુઅંગતું અહીં ઉપમાન બણવું : એટલે કે રોષ ભુઅંગનો પણ સ્પર્શ કર્યો હોય તો તે સંયમ (ચારિત્ર) રૂપી જીવિતનો નાશ કરે છે. માટે રોદ્ર સર્પની જેમ તેનો ત્યાગ કરવો. ” ૩૧૧.

જે આગલેઘં મત્તં, કયંતકાલોવમં વણુગઈઘં ।

સો તેણું ચિયં ચુજ્જઘં, માણુગઈઘેણુ ઇત્યુવમા ॥૩૧૨॥

અર્થ—“ જે (અસાની) પુરુષ મદોન્મત્ત અને કૃતાંતકાળ (મરણકાળ)ની જેને ઉપમા છે તેવા અતિ ભયંકર વનના ગજેન્દ્રતું આકર્ષણ કરે છે-ગ્રહણ કરે છે. તે મૂર્ખ પુરુષ નિશ્ચે તે વન-ગજેન્દ્ર વડે ચૂર્ણ કરાય છે, અર્થાત્ હણાઈ જાય છે. એ પ્રમાણે અહીં માનને ગજેન્દ્રની સાથે ઉપમા બણવી. એટલે કે માન રૂપી ગજેન્દ્ર પણ શમરૂપી આલાન (બંધન) સ્તંભના ભંગાદિક મોટા અનર્થને કરે છે; માટે તેનો ત્યાગ કરવો. ” ૩૧૨.

વિસવલ્લીમહાગહણું, જે પવિસઘં સાણુવાયફરિસવિસં ।

સો અચિરેણુ વિણુરસઘં, માયાખિસવલ્લિગહણુસમા ॥૩૧૩॥

અર્થ—“ જે પુરુષ અનુકૂળ વાયુના સ્પર્શથી જ વિષવાળા

ગાથા-૩૧૧-ભુઅંગં । ભાસુરં-રૌદ્રં । રોસભુઅંગો ।

ગાથા ૩૧૨-આગલેઘં=આકર્ષયતિ-ગૃહ્ણાતિ । વણુગઈઘં । છુજ્જઘં ।

ચુજ્જઘં=ચૂર્ણયતે-ચૂર્ણીક્રિયતે । માણુગઈઘેણુ । ઇત્યુવમા ।

ગાથા-૩૧૩ વિસવલ્લિ । સાનુકૂલવાનસ્પર્શવિષં । વિષવલ્લીગહણું વિષવલ્લીવનં તેન સમા ।

(જેના વાયુના સ્પર્શથી જ વિષ ચડતું હોય તેવા) વિષવદલીના મોટા વનમાં પ્રવેશ કરે છે તે થોડા જ કાળમાં વિનાશને પામે છે. એવી રીતે માયા પણ વિષવદલીના વજ્ર જેવી બાણવી. અર્થાત્ તેના સ્પર્શ-સંબંધ માત્રથી જ સમક્રિત ચારિત્રાદિ ગુણ વિનાશ પામે છે. ” ૩૧૩.

ઘોરે ભયાગરે સાગરંમિ, તિમિમગરગાહૂપૂરંમિ ।

જે પવિસઘ સો પવિસઘ, લોભમહાસાગરે ભીમે ॥૩૧૪॥

અર્થ-“ જે મનુષ્ય ઘોર (રૌદ્ર), ભયના સ્થાનરૂપ અને મત્સ્ય, મગર તથા ગ્રાહ વિગેરે જળજંતુઓથી પૂર્ણ એવા સાગરને વિષે પ્રવેશ કરે છે તે મનુષ્ય ભયંકર એવા લોભરૂપી મહાસાગરને વિષે પ્રવેશ કરે છે. ” અર્થાત્ જેમ સમુદ્રમાં પેટેલો મનુષ્ય અનર્થને પામે છે, તેમ લોભરૂપી સમુદ્રમાં પડેલો માણસ પણ મોટા અનર્થને પામે છે. ” ૩૧૪.

ગુણ્દોસવહુવિસેસં, પયં પયં જ્ઞણિગાણુ નીસેસં ।

દોસેસુ જણો ન વિરજજઘત્તિ, કમ્માણુ અહિગારો ॥૩૧૫॥

અર્થ-“ (મોક્ષના હેતુરૂપ જ્ઞાનાદિક) ગુણોમાં અને (સંસારના હેતુરૂપ ક્રોધાદિક) દોષોમાં મોટા વિશેષ (ઘણું અંતર) છે એમ શ્રી સર્વજ્ઞકથિત સિદ્ધાન્તમાંથી પદે પદે નિઃશેષ (સમગ્ર રીતે) બાણીને પણ મનુષ્ય (લોક) ક્રોધાદિક દોષોમાં (દોષો ઉપરથી) વિરક્ત થતો નથી, એ કર્મનો જ અધિકાર (દોષ) છે. અર્થાત્ બાણતા છતાં પણ કર્મના વશથી જ દોષોને તણ શકતો નથી. ” ૩૧૫.

ગાથા ૩૧૪ ગાહપઉરંમિ ।

૧ અહીં એમ સમજવું કે જે લોભરૂપી મહાસાગરમાં પ્રવેશ કરે છે તે મહાભયંકર જળજંતુવાળા સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરે છે. કારણ કે તેના જેવા જ અનર્થને-બલકે તેથી પણ વિશેષ અનર્થને તે પામે છે.

ગાથા ૩૧૫-નિસ્સેસં । કર્મણામધિકારો-દોષઃ ।

અટ્ટટ્ટહાસ કેલીકિલત્તણું હાસખિદુ જમગરુઈ ।

કંદપ્પ ઉવહસણું, પરસ્સ ન કરંતિ અણુગારા ॥૩૧૬॥

અર્થ—“અનગાર (ઘર વિનાના-ગૃહસ્થાશ્રમરહિત-સાધુઓ) બીજા માણસને (બીજા સાથે) અટ્ટટ્ટહાસ્ય (ખડખડ હસવું), બીજાની કીડામાં અસબદ્ધ વચનનું લાષણુ (બોલવું), હાસ્ય વડે બીજાના અંગનો વારંવાર સ્પર્શ કરવો (ખસકોલીયાં-ગઢગઢીયાં કરવાં), એક બીજા સાથે સમકાળે હાથતાળીઓ દેવી, કૌતુક કરવું અને ઉપહાસ-સામાન્ય હાસ્ય કરવું, એટલાં વાના કરતા નથી.” ૩૧૬. ઇતિ હાસ્યદ્વારં.

હવે રતિદ્વાર કહે છે-

સાહુણું અપ્પરુઈ, સસરીરપલોઅણા તવે અરઈ ।

સુત્થિઅવન્નો અઈપહરિસો ય નત્થિ સુસાહુણું ॥૩૧૭॥

અર્થ—“સાધુઓને આત્માની રુચિ એટલે મને શીત, આતપ વિગેરે ન લાગે એવી શરીરપર મમતાવાળી આત્મરુચિ, પોતાના શરીરને (રૂપને) આદર્શાદિકમાં જોવું, શરીર દુર્બલ થઈ જશે એમ ધારી તપસ્થામાં અરતિ કરવી, હું બહુ સુંદર છું-સારા વર્ણુવાળો છું. એ પ્રમાણે પોતાની પ્રશંસા કરવી અને લાલ પ્રાપ્ત થયે અત્યંત હર્ષિત થવું-આટલા રતિના પ્રકારો ઉત્તમ સાધુઓને હોતા નથી; અર્થાત્ સાધુઓએ તેવી રતિ કરવી નહીં.” ૩૧૭.

હવે અરતિદ્વાર કહે છે-

ઉવેપ્રઓ અ અરણામઓ અ, અરમંતિયા ય અરઈ યં ।

કલમલો અ અણેગગ્ગયા ય, કત્તો સુવિહિયાણું ॥૩૧૮॥

ગાથા ૩૧૬-જમગરુઈ । હાસખિદુ-હાસ્યેન પરાંગસ્ય પુનઃ પુનઃ સ્પર્શનં ।
કંદપ્પ ।

ગાથા ૩૧૭ સાહુણુ અરહ અઈપહરિસં ય । અતિપ્રહર્ષઃ । નત્થિહિ ।

ગાથા ૩૧૮-ઉવેવઉય । કલમલઓ ।

અર્થ—“ સુવિહિત સાધુઓને ઉદ્દેગ (ધર્મસમાધિથી ચલિત થવું), પંચેન્દ્રિયોના વિષયોમાં મનનું અતિશે જવું, ધર્મના વિષયમાં (ધર્મને વિષે) મનનું અરમણપણું (વિમુખપણું), અરતિ (અત્યંત ચિત્તનો ઉદ્દેગ), કલમલ એટલે વિષયોમાં મનની વ્યાકુલતા (વ્યથતા), તથા અનેકાથતાં એટલે મનમાં સંબંધ વિનાનો વિચાર કરવો કે હું અમુક ખાઈશ, અમુક પીશ, અમુક પહેરીશ વિગેરે એ સર્વે મનના સંકલ્પો અરતિના હેતુ હોવાથી સુવિહિત સાધુઓને ક્યાંથી હોય ? ” અર્થાત્ ન હોય. ૩૧૬.

હવે શોકદ્વાર કહે છે.

સોગં સંતાવં અધિધં ચ, મન્નું ચ વેમણુસ્સં ચ ।
કારુન્ન રુન્નભાવં, ન સાહુધમ્મામિ ઇચ્છંતિ ॥૩૧૮॥

અર્થ—“ પોતાના સંબંધીના મરણથી શોક કરવો, સંતાપ (અત્યંત ઉચાટ કરવો, અધૃતિ (અરે! હું શી રીતે આવા ગામને અથવા આવા ઉપાશ્રયને છોડી શકીશ ? એમ વિચારવું), મન્યુ (ઇન્દ્રિયાનો રોધ અથવા વિકલતા), વૈમનસ્ય (ચિત્તની વિકલતા એટલે કે શોકવડે આત્મઘાતનો વિચાર કરવો), કારુણ્ય (થોડું રુદ્ધન કરવું), તથા રુદ્ધભાવ તે માટેથી રુદ્ધન કરવું આ સર્વે શોકના લેહોમાંથી એક પણ પ્રકારને સાધુઓ ઇચ્છતા નથી —કરતા નથી. ” ૩૧૬.

હવે ભયદ્વાર કહે છે—

મય સંખોહ વિસાઓ, મગ્ગવિભેઓ વિભીસિયાઓ ચ ।
પરમગ્ગહંસણુણિ ય, દઢધમ્માણું કઓ હુંત ॥ ૩૨૦ ॥

અર્થ—“ કાતરપણા (ખીકણપણા) એ કરીને અકસ્માત ભય પામવો, સંક્ષોગ એટલે ચૌરાદિકને જોઈને નાસી જવું, વિષાદ તે દીનતા, માર્ગવિભેદ તે માર્ગમાં સિંહાદિકને જોઈને ત્રાસ પામવો,

ગાથા ૩૧૬-અધિયં । સાહુધમ્મામિ । ગાથા ૩૨૦-વિભીસિયાઓચ । પરમગ્ગ-
ઠરિસણુણિ ।

વિભીષિકા તે વેતાલ—ભૂત વિગેરેથી ત્રાસ પામવો (આ બે પ્રકાર જિનકલ્પીને માટે જ જાણવા), તથા ભયથી અથવા સ્વાર્થથી પરતીથિકના માર્ગની પ્રરૂપણા કરવી અથવા બીજાઓને ભયે કરી માર્ગ દેખાડવો. આ સર્વે ભયના પ્રકારો દેહ ધર્મવાળા સાધુઓને કયાંથી હોય ? ” ન જ હોય. ૩૨૦.

હવે જુગુપ્સા દ્વાર કહે છે—

કુરુછા ચિલીણમલસંકડેસુ, ઉવ્વેવઓ અણિહેસુ ।
ચખ્ખુનિયત્તણમસુભેસુ, નત્થિ દવ્વેસુ દંતાણું ॥ ૩૨૧ ॥

અર્થ—“ અપવિત્ર મલે કરીને ભરેલા એવા (મૃત કલેવરો) ને વિષે કુત્સા (જુગુપ્સા), અનિષ્ટ એવા મલિન દેહ અને વસ્ત્રાદિકને વિષે (તેની ઉપર) ઉદ્દેગ તથા અશુભ એટલે જેનું ક્રીડાઓએ ભક્ષણ કર્યું હોય એવા કૂતરા વિગેરે પદાર્થોને જોઈને નેત્રોને (દષ્ટિને) પાછાં વાળવાં. એ સર્વે જુગુપ્સાના પ્રકાર દાંત (સાધુઓ) ને હોતા નથી. ” ૩૨૧.

એયંપિ નામ નાણિણ, મુજ્જિયવ્વંતિ નૂણુ જીવરસ ।
કેટેણિણુ ન તીરઠ, અધંપલિઓ કમ્મસંધાઓ ॥ ૩૨૨ ॥

અર્થ—“ નામ (પ્રસિદ્ધ) એટલે જિનભાષિત એવા તે પૂર્વે કહેલા કષાયાદિકને જાણીને પણ નિશ્ચે શું જીવને મૂઠ થવું યોગ્ય છે ? અર્થાત્ યોગ્ય નથી (ત્યારે શા માટે જીવ મૂઠ થતો હશે ? તેનો જવાબ આપે છે કે—) તોપણ જીવ તે કષાયને દૂર કરવા શક્તિમાન થતો નથી. કેમકે કર્મસંઘાત—આઠ કર્મના સમુદાય અતિ બળવાન છે; જેથી તે કર્મને પરાધીન થયેલો આ જીવ અકાર્યની સન્મુખ થાય છે, અકાર્ય કરવા તત્પર થાય છે. ” ૩૨૨.

ગાથા ૩૨૧—મલસાંકિલેસુ । ચિલીણુ શબ્દેન અપવિત્રઃ । દંતાણું=દાંતનાં—મુનિનાં ।
ગાથા ૩૨૨—મુજ્જિયવ્વંપિ ।

જહ જહ બહુરસુઓ સમ્મઓ અ, સીસગણુસંપરિવુડોં અ ।
અવિણિચિઓ અ સમઓ, તહ તહ સિદ્ધંતપડિણીઓ ॥૩૨૩॥

અર્થ—“ જેમ જેમ બહુત (ઘણું શ્રુત જેણે સાંભળ્યું છે એવો અથવા જેણે ઘણા શ્રુતનો અભ્યાસ કર્યો છે એવો) થયો, તથા ઘણા (અજ્ઞાની) લોકોને સંમત (ઈષ્ટ) થયો; વળી શિષ્યના સમૂહવડે (ઘણા પરિવારવડે) પરિવૃત થયો, તોપણ જો તે સમય (સિદ્ધાન્ત)માં અનિશ્ચિત (રહસ્યના જ્ઞાનરહિત) એટલે અનુભવરહિત હોય, તો તેમ તેમ તેને સિદ્ધાન્તનો પ્રત્યનીક (શત્રુ) બાણવો; અર્થાત્ તત્ત્વને બાણનાર થોડા શ્રુતવાળો હોય તોપણ તે મોક્ષમાર્ગનો આરાધક છે, પણ બહુશ્રુત છતાં તત્ત્વ બાણ ન હોય તો તે મોક્ષમાર્ગનો આરાધક નથી પણ વિરાધક છે, એમ બાણવું. ” ૩૨૩.

હવે ઋદ્ધિગારવ વિષે કહે છે—

પવરાઈં વચ્છપાયાસણોવગરણાઈં એસ વિભવો મે ।
અવિય મહાજણુનેયા, અહંતિ અહ ઇદ્ધિગારવિઓ ॥૩૨૪॥

અર્થ—“ આ પ્રવર (પ્રધાન) એવાં વસ્ત્રો, પાત્રો, આસનો અને ઉપકરણો વિગેરે મારો વિભવ (વૈભવ) છે. (અપિચ-કરીના અથવા સમુચ્ચયના અર્થમાં છે.) વળી હું મહાજન એટલે પ્રધાનજનોને વિષે નેતા (નાયક) છું. મહાજનનો આગેવાન છું એમ વિચારનાર ઋદ્ધિગારવવાળો કહેવાય છે, અથવા અપ્રાપ્ત (નહીં પ્રાપ્ત થયેલી) ઋદ્ધિની વાંછા કરનાર પણ ઋદ્ધિગારવવાળો કહેવાય છે. ” ૩૨૪.

હવે રસગારવ કહે છે—

અરસં વિરસં લૂહં જહોવવન્નં ચ નિચિઓ ભુત્તં ।
નિદ્ધાણિ પેસલાણિ ય, મગ્ગઈ રસગારવે ગિદ્ધો ॥૩૨૫॥

ગાથા ૩૨૪-વિહવો । અવિચ-અપિચ । ઇહ । ઇદ્ધિગારવઓ ।

ગાથા ૩૨૫-નિજ્ઞઓ । ભુત્ત: લૂહં=વૃક્ષ-રક્ષ ।

અર્થ—“ રસગારવને વિષે ગૃહ (લોહુપ) થયેલો મનુષ્ય (સાધુ) લિક્ષાને માટે ફરતાં જેવો પ્રાપ્ત થયો તેવો અરસ (રસ રહિત), વિરસ (જીર્ણ થયેલો) અને વાલ વિગેરે રૂક્ષ (લુખો) આહાર ખાવાને ઇચ્છતો નથી; અને સ્નિગ્ધ (સ્નેહવાળા) એટલે ઘણા ધીવાળા તથા પેશલ (પુષ્ટિ કરનારા) આહારને માગે છે-ઇચ્છે છે તેવા સાધુને રસગારવ એટલે જિહ્વાના રસના ગારવમાં ગૃહ જાણવો. આ રસગારવાનું સ્વરૂપ જાણવું.” ૩૨૫.

હવે સાતાગારવ કહે છે—

સુસ્સુસઠં સરીરં, સયણાસણુવાહણાપસંગપરો ।

સાયાગારવગુરુઓ, દુષ્ખં ન દેઈ અપ્પાણાં ॥ ૩૨૬ ॥

અર્થ—“ પોતાના દેહની શુશ્રૂષા (સ્નાનાદિકવડે શોભા) કરનાર તથા કોમળ શયન (શય્યા) અને આસન (પાદપીઠ) વિગેરેની કારણ વિના વાહના (સેવા)ની ભોગવવાની આસક્તિમાં તત્પર એવો સાતાગારવવડે ગુરુ (ભારે) થયેલો મનુષ્ય (સાધુ) પોતાનો આત્મા દુઃખને આપતો નથી, એટલે પોતાના આત્માને દુઃખ દેતો નથી.” તે સાતાગારવ જાણવો. ૩૨૬.

હવે ઇન્દ્રિય દ્વાર કહે છે—

તવકુલચ્છાયાભંસો, પંડિત્યક્કંસણા અણિકુપહો ।

વસણાણિ રણુમહાણિ ચ, ઇન્દ્રિયવસગા અણુહવંતિ ॥૩૨૭॥

અર્થ—“ ખાર પ્રકારનું તપ, કુળ તે પિતૃપક્ષ અને છાયા તે પોતાના શરીરની શોભા એ ત્રણેનો ભ્રંશ (નાશ), પાંડિત્ય (આતુચ)ની કંસણા તે મલિનતા, અનિષ્ટ પથ (મહા સંસાર-માર્ગ)ની વૃદ્ધિ, અનેક પ્રકારની આપત્તિ, મરણ વિગેરે વ્યસનો

ગાથા ૩૨૬—સુસ્સુસઠં । દુષ્ખંનદેઈ ।

ગાથા ૩૨૭—પંડિત્યક્કંસણા । પાંડિત્યમલિનતા । વસગા

(કળ્પો) તથા રણ્મુખ એટલે સંધ્યામના મોખરામાં પડવું. એટલા પદાર્થોને ઇન્દ્રિયને વશ થયેલા પુરુષો અનુભવે છે.” ૩૨૭.

સદેસુ ન રંગિજ્જન, રૂપં દદ્ધું પુણ્ણો ન ઇષ્ણિપ્પજ્જન ।
ગંધે રસે અ ક્કાસે, અમુચ્છિચ્છો ઉજ્જનમિજ્જન મુણ્ણી । ૩૨૮।

અર્થ—“ ગંધને વિષે (કપૂરાદિક સુગંધી દ્રવ્યને વિષે), રસને વિષે (શર્કરા વિગેરે મિષ્ટ પદાર્થોના આસ્વાદને વિષે) અને સુકોમળ શય્યાદિકના સ્પર્શને વિષે મૂર્છા નહીં પામેલા મુનીએ વીણાના તથા સ્ત્રીના સંગીતના શબ્દોમાં રંગિત (રક્ત) થવું નહીં; તથા રૂપ એટલે સ્ત્રી વિગેરેના અવયવની સુંદરતા જોઈને રાગબુદ્ધિથી વારંવાર તેની સન્મુખ જોવું નહીં પરંતુ (ધર્મને વિષે) ઉદમ કરવો.” ૩૨૮.

નિહયાણિ હયાણિ ય, ઇદિઆણિ ધાએહ ણું પયત્તેણું ।
અહિઅત્થે નિહયાઇ, હિયકજ્જે પૂયણિજ્જનઈ ॥ ૩૨૯ ॥

અર્થ—“ સાધુઓને ઇન્દ્રિયોના વિષયભૂત પદાર્થોમાં રાગદ્વેષ કરવાનો અભાવ હોવાથી તેમનાં ઇન્દ્રિયો નિહત (હણાયેલાં) છે, અને તે ઇન્દ્રિયોના આકાર કાયમ હોવાથી અને પોતપોતાના વિષયોને અહણ કરતી હોવાથી અહન કેન્ન નહીં હણાયેલાં છે. એટલે કાંઈક હણાયેલાં અને કાંઈક નહીં હણાયેલાં હોય છે. એવાં ઇન્દ્રિયોનો (ણું—વાક્યની શોભા માટે છે) હે સાધુઓ ! તમે ઘાત કરો એટલે પ્રયત્ન વડે વશ કરો. તે ઇન્દ્રિયો પોતપોતાના વિષયમાં રાગદ્વેષ કરવા રૂપ અહિત અર્થમાં હણવા યોગ્ય છે, અને સિદ્ધાંતાદિક હિતકાર્યમાં પૂજવા યોગ્ય એટલે રક્ષણ કરવા યોગ્ય છે.” ૩૨૯.

હવે મદદાર કહે છે.—

ગા ૩૨૮—રંગિજ્જન । ઇષ્ણિપ્પજ્જન । ઇષ્ણિપ્પજ્જન=ઇક્ષેત ।

ગાથા ૩૨—નિહયાણિ હિયાણિયાપયત્તેણાધાએહ=ઘાતયત વશીકરતા ।
અહિઅત્થે । નિહયાઇ ।

જાઠકુલરૂવખલસુઅતવલાભસરિય અહમયમતો ।

એયાઈ ચિય ખંધઈ અસુહાઈ ખહું ચ સંસારે ॥૩૩૦॥

અર્થ—“ જે (મનુષ્ય) જાતિ તે બ્રાહ્મણાદિક કુળ તે પોતાનો વંશ, રૂપ તે શરીરનું સૌભાગ્ય, વળ તે શરીરનું સામર્થ્ય, શ્રુત તે શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, તપ તે છકું અકુંમાદિક, લાભ તે દ્રવ્યાદિકની પ્રાપ્તિ અને શ્રી તે એશ્વર્ય—પ્રભુતા એ આઠ પ્રકારના મદ (અહંકાર) થી મત્ત થયેલો હોય—તેનો ગર્વ કરતો હોય તે નિસ્ત્રે આ સંસારમાં ઘણીવાર એ જાતિ વિગેરે જ અશુભ ખાધે છે એટલે કે આ આઠમાંથી જે જે વસ્તુનો ગર્વ કરે તે તે વસ્તુ જ આવતા ભવમાં હીનતર પામે છે.” ૩૩૦.

જાઠએ ઉત્તમાએ, કુલે પહાણુંમિ રુવમિસ્સરિયં ।

ખલવિજ્જનયતવેણુ ચ, લાભમએણું ચ જ્ઞે ખિસે ॥ ૩૩૧ ॥

સંસારમણુવયગ્ગં, નીયકાણાઈ પાવમાણો ચ ।

ભમઠ અણુંતં કાલં, તમહાએો મએ વિવજ્જિજ્જજ્જ ॥૩૩૨॥

યુગ્મમ્ ॥

અર્થ—“ જે માણસ પોતાની ઉત્તમ જાતિવડે (મારી જાતિ જાંચી છે અને તારી જાતિ નીચ છે એવી રીતે), પ્રધાનકુળમાં રહ્યો છતો એટલે પ્રધાન (ઉંચ) કુળવડે, રૂપવડે, એશ્વર્યવડે, ખળ (સામર્થ્ય) વડે, વિદ્યા (જ્ઞાન) વડે, તપવડે અને લાભના મદ કરીને ખીજાની ખિસા કે૦ નિંદા કરે છે. (૩૩૧). તે માણસ આ ચાર ગતિરૂપ અનંત સંસારમાં નીચ સ્થાનાદિક (હીન જાત્યાદિક) ને પામીને અનંત કાળ સુધી ભ્રમણુ કરે છે, એટલે અનંત સંસારની વૃદ્ધિ કરે છે. માટે (ડાહ્યા પુરુષે) તે મદો (અહંકારો) ને વર્જવા—તેનો ત્યાગ કરવો.” ૩૩૨.

ગાથા ૩૧૦—સુયા । એયાં ચિય વંધઈ ।

ગાથા ૩૩૧—જાઠઈ । વિજ્જમઠ । ખિંસેત્ = નિંદતિ ।

ગાથા ૩૩૨—અણુવદ્ગે = અનંતે । તમહાઈ ।

સુકુ વિ જઈ જયંતો, જઈમયાઈસુ મુજઝઈ જોઉ ।
સો મેઅજજરિસી જહા, હરિએસબલુવ પરિહાઈ ॥૩૩૩॥

અર્થ—“જે કોઈ યતિ (સાધુ) સુકુ કે ૦ ગાઠ-અત્યંત યતના કરતો છતો પણ જતિ મહાદિકને વિષે મોહ પામે છે (ગર્વ કરે છે), તે મેતાર્ય ઋષિ (સાધુ) ની જેમ અને હરિકેશીબલ સાધુની જેમ જાત્યાદિવડે હીન થાય છે-હીન જાતિવાળો થાય છે. આ બંને મુનિની કથા પૂર્વે કહેલી છે.” ૩૩૩.

હવે નવ પ્રકારની બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિનું દ્વાર કહે છે—
ઇત્થિપસુસંકિલિકું, વસહિં ઇત્થીકહં ચ વજજંતો ।
ઇત્થિજણુસંનિસિજજં, નિરૂવણું અંગુવંગાણું ॥ ૩૩૪ ॥
પુવ્વરયાણુસ્સરણું, ઇત્થીજણુવિરહરૂવવિલવં ચ ।
અઇબહુઅં અઇબહુસો, વિવજજંતો અ આહારં ॥ ૩૩૫ ॥
વજજંતો અ વિભૂસં, જઈજજ ઇહ બંભચેરગુત્તીસુ ।
સાહુ તિગુત્તિગુત્તો, નિહુઓ દંતો પસતો અ ॥ ૩૩૬ ॥
ત્રિભિર્વિશેષકમ્ ॥

અર્થ—ત્રણ (મન, વચન, ક્રિયાની) ગુપ્તિએ કરીને ગુપ્ત એટલે મન, વચન અને ક્રિયાના યોગનો નિરોધ કરનાર, નિભૂત (શાંતતાથી વ્યાપારરહિત), દાંત (ઈંદ્રિયોનું દમન કરવામાં તત્પર) તથા પ્રશાંત (કષાયના બળને જીતનાર) એવા સાધુએ સ્ત્રી (માનુષી અથવા દેવી) અને પશુ (તિર્યંચો) એ કરીને સહિત એવી વસતિ (ઉપાશ્રય) ને વજ્વી (૧), સ્ત્રીઓના વેષ અને રૂપ વિગેરેની કથા વજ્વી (૨), સ્ત્રીજનનું આસન (જે સ્થાને

ગાથા ૩૩૩-જનયમયાઈસુ । મુજઝઈ=મુહૂતિ । મજજઈ=મજજતિ । જોઊ=ચસ્તુ । મેઅજજરિસિ । હરિએસુવલુવ પરિહાઈ । ગાથા ૩૩૪ સંકિલિકું । સ્ત્રીપશુ-સહિતં । ગાથા ૩૩૫-વિવજજંતો । રૂવવિલવં । વિલવં=વિલાપવચનં । રતં કામક્રીડા । અયબહુઅં । અયબહુસો વિવજજયંતી યં ગાથા ૩૩૬-નિહુઓ=નિભૂત. ।

તે ખેડી હોય તે સ્થાન) વર્જવું (સ્ત્રીના ઉઠ્યા પછી પણ અમુક વખત સુધી તે સ્થાને બેસવું નહીં) (૩), સ્ત્રીઓના અંગતું નિરૂપણ તે નિરીક્ષણ ન કરવું (સ્ત્રીઓનાં ચક્ષુ, મુખ, હૃદયાદિક અંગોપાંગને રાગબુદ્ધિથી જોવા નહીં) (૪), ૩૩૪. પર્વરતાનુ-સ્મરણ કે ૦ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યા પહેલાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં કરેલી કામક્રીડાનું સ્મરણ વર્જવું (૫), સ્ત્રીજનના વિરહરૂપ વિલાપના વચનનું શ્રવણ રાગનો હેતુ હોવાથી વર્જવું (૬), અતિ બહુ (કંઠ સુધી ભરીને) આહાર વર્જવો (૭), અતિબહુ પ્રકારનો (સ્નિગ્ધ, મધુર વિગેરે) આહાર વર્જવો (૮), ૩૩૫. તથા વિભૂષા (અંગની શોભા) ને વર્જવી (૯), આ નવ બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિને વિષે બ્રહ્મચર્યના રક્ષણ માટે યત્ન કરવો. ” ૩૩૬.

ગુજ્જોરવયણુકખ્ખોરઅંતરે તહ યણુંતર દહું !

સાહરઠં તચ્ચો દિ કિં, ન ખંધઠં દિકિંચ્ચે દિકિં ॥ ૩૩૭ ॥

અર્થ—“ સાધુ પુરુષ સ્ત્રીનું ગૃહસ્થાન (સ્ત્રીચિહ્ન), ઉર (બે જઘ્ના), વદન (મુખ), કક્ષા (કાખ) તથા ઉરસ (હૃદય) ના અંતર (મધ્યભાગ) ને તથા સ્તનના અંતરને જોઈને તે સ્થાનો થકી દૃષ્ટિને સંહરે છે—દૃષ્ટિને ખેંચી લે છે, તેમજ સ્ત્રીની દૃષ્ટિ સાથે પોતાની દૃષ્ટિને ખાંધતા નથી—મેળવતા નથી. અર્થાત્ કાર્યપ્રસંગે પણ નીચું રાખીને જ સ્ત્રીની સાથે વાત કરે છે. ૩૩૭.

હવે સાતમું સ્વાધ્યાય દ્વાર કહે છે—

સજ્જાચ્ચેણુ પસત્થં જ્જાણું જ્જાણુષ ય સવ્વપરમત્થં ।

સથ્જ્જાચ્ચે વહ્હંતો, ખ્ખણે ખ્ખણે જ્જાઠ વેરગ્ગં ॥ ૩૩૮ ॥

અર્થ—“ વાચનાદિક પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયે કરીને પ્રશસ્ત (ભવ્ય) ધ્યાન (ધર્મધ્યાનાદિક) થાય છે, અને સર્વ પરમાર્થ (વસ્તુસ્વરૂપ) ને જાણે છે. તેમજ સ્વાધ્યાયમાં વર્તતા મુનિને ક્ષણે ક્ષણે વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે; અર્થાત્ રાગદ્વેષરૂપ વિષ દૂર થવાથી નિર્વિષ થાય છે. ” ૩૩૮.

ગાથા ૩૩૭—દિકિંચ્ચે । ગાથા ૩૩૮—જ્જાણુષ ।

ઉઠ્ઠમહતિરિયલોએ, જોઈસવેમાણિયા ય સિદ્ધી યં ।
સવ્વો લોગાલોગો, સજ્જાયવિઉસ્સ પચ્ચખ્ખો ॥૩૩૯॥

અર્થ—“સ્વાધ્યાય (સિદ્ધાન્ત)ને જાણનાર એવા મુનિને ઉધ્વલોક, અધોલોકને તિર્યગ્લોક—એ ત્રણે લોકનું સ્વરૂપ, ચંદ્ર સૂર્યોદિ જ્યોતિષ્ક, વૈમાનિકના નિવાસ અને સિદ્ધિસ્થાન (મોક્ષ), એ સર્વ લોકાલોકનું સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ છે. ચૌદ રજજી પ્રમાણ લોક અને તેથી ભિન્ન અપરિમિત અલોક તેનું સ્વરૂપ સ્વાધ્યાયને બળે મુનિ જાણે છે.” ૩૩૯.

જે નિચ્ચકાલ તપસંજ્જમુજ્જનએ, ન વિ કરેઈ સજ્જાયં ।
અલસં સુહસીલજ્જણું, ન વિ તં ઠાવેઈ સાહુપએ ॥૩૪૦॥

અર્થ—“જે સાધુ નિરંતર તપ તથા પાંચ આસ્રવના નિરોધ રૂપ સંચમને વિષે ઉદમવાન છતાં પણ અધ્યયન અધ્યાપન રૂપ સ્વાધ્યાય ન કરે—સ્વાધ્યાયને વિષે ઉદમ ન કરે, તો તે આજસુ અને સુહસીલ (સુખમાં લંપટ) મુનિને લોકો સાધુ માર્ગમાં સ્થાપન કરતા નથી—સાધુ તરીકે ગણતા નથી. કારણ કે જ્ઞાન અને ક્રિયા એ બંને વડે જ મોક્ષ છે તેથી તે બંનેનું આરાધન કરવું જોઈએ.” ૩૪૦ સાતમું સ્વાધ્યાયદ્વાર કહ્યું, હવે આઠમું વિનયદ્વાર કહે છે—

વિણુએ સાસણે મૂલં, વિણીએ સંજએ ભવે ।

વિણુયાએ વિપ્પમુકકસ્સ, કએ ધમ્મો કએ તવો ॥૩૪૧॥

અર્થ—“વિનય એ શાસન એટલે જિનભાષિત દ્વાદશાંગીને વિષે (દ્વાદશાંગીનું) મૂળ છે. વિનયવાળો સાધુ જ સાધુ થાય છે (કહેવાય છે) વિનયથી વિપ્રમુક્ત-રહિત (બ્રષ્ટ થયેલા) ને ધર્મ ક્યાંથી અને તપ (પણ) ક્યાંથી હોય? અર્થાત્ વિનય વિના ધર્મ અને તપ બંને હોતાં નથી.” ૩૪૧.

ગાથા ૩૩૯—લોયાલોએ ।

ગાથા ૨૪૦—સંજમજ્જુએ=સંચમયુતઃ । સંજમુજ્જુએ=સંચમોજ્જુતઃ ।

વિણુઓ આવહુઈ સિરિં, લહુઈ વિણીઓ જસં ચ કિર્તિ ચા
ન કયાઈ દુન્વિણીઓ, સકલજસિદ્ધિં સમાણેષ ॥૩૪૨॥

અર્થ—“ વિનય બાહ્ય અને આભ્યંતર લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરે છે. વિનયવાન પુરુષ યશ (સર્વ દિશામાં વ્યાપ્ત થનારું) અને કીર્તિ (એક દિશામાં પ્રસરનારી)ને પામે છે. દુર્વિનીત (વિનય રહિત) પુરુષ પોતાના કાર્યની સિદ્ધિને કદાપિ પામતો નથી. અવિનીતની કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી. ” ૩૪૨.

વિનયદ્વાર કહ્યું. હવે તપનું દ્વાર કહે છે—

જહુ જહુ ખમઇ સરીરં, ધુવજેગા જહુ જહા ન હાયંતિ ।
કમ્મકખઓ અ વિહિલો, વિવિત્તયા ઇંદિયદમો અ ॥૩૪૩॥

અર્થ—“ જેમ જેમ (જેવી રીતે) શરીર સહન કરે (બલ-હીન ન થાય) અને જેમ જેમ ધુવયોગ એટલે પ્રતિલેખના (પડિલેહણા) પ્રતિક્રમણ વિગેરે નિત્ય યોગો (ક્રિયાઓ) હીન ન થાય (કરી શકાય), એ પ્રમાણે તપ કરવો તેવી રીતે તપ કરવાથી વિપુલ (વિસ્તારવાળા) કર્મનો ક્ષય થાય છે, તથા વિવિક્તતાએ કરીને એટલે ‘ આ જીવ દેહથી સિદ્ધ છે અને આ દેહ જીવથી સિદ્ધ છે ’ એવી ભાવનાએ કરીને ઇન્દ્રિયોનું દમન પણ થાય છે. ૩૪૩.

જઈ તા અસક્કણિજજં, ન તરસિ કાણિણુ તો ઇમં કીસા ।
અપ્પાયત્તં ન કુણ્ણસિ, સંજમજયણું જઈજેગં ॥૩૪૪॥

અર્થ—“ જે કહાય હે શિષ્ય ! અશક્ય એવી સાધુપ્રતિમા તપસ્યાદિક ક્રિયા કરવાને તું શક્તિમાન ન હોય, તો હે જીવ ! આ આત્માને સ્વાધીન અને સાધુજનને યોગ્ય એવી સંયમ યતનાને (પૂર્વે કહેલા ક્રોધાદિકના જયને) કેમ કરતો નથી ? અર્થાત્ તપસ્યા કરવાની શક્તિ ન હોય તો ક્રોધાદિકનો જય કરવામાં યતન કર. ” ૩૪૪. ॥ ઇતિ તપોદ્વારમ્ ॥

ગાથા ૩૪૩-જહા જહા । વિધત્તયા । ગાથા ૩૪૪-યદિ તાવત્ । જઈજગં ।

જન્યામિ દેહસંદેહયમિ, જયણાએ કિંચિ સેવિજ્જન ।

અહુ પુણુ સજ્જે અનિરુજ્જમો અ, તો સંજમો કત્તો ॥૩૪૫॥

અર્થ—“ સાધુએ દેહને વિષે સંદેહ એટલે મહારોગાદિક કષ્ટ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે યતના વડે (સિદ્ધાંતની આજ્ઞાપૂર્વક) કાંઈક (સાવધ-અશુદ્ધ આહારાદિક) સેવન કરવું, પણ પછીથી જ્યારે સજ્જ (નીરોગી) થાય ત્યારે પણ જો તે (સાધુ) નિરુદ્ધમી થાય, એટલે શુદ્ધ આહારાદિક લેવામાં ઉદ્યોગ ન કરે અને અશુદ્ધ જ ગ્રહણ કરે, તો તેનું સંયમ શી રીતે કહેવાય ? ન જ કહેવાય કેમકે આજ્ઞા વિરુદ્ધ આચરણ કરવાથી તેનું સંયમ કહેવાય નહીં ” ૩૪૫.

મા કુણુઉ જઘ તિગિચ્છં, અહિયાસેઉણુ જઘ તરઘ સમ્મં ।

અહિયાસિંતસ્સ પુણો, જઘ સે જ્જેગા ન હાયંતિ ॥૩૪૬॥

અર્થ—“ જો (સાધુ) તે રોગને સારી રીતે સહન કરવાને સમર્થ હોય, તથા જો રોગને સહન કરતા એવા તે સાધુના જ્જેગા (પ્રતિલેખનાદિક ક્રિયાઓ) હીન ન થાય તો યતિએ ચિકિત્સા (રોગની પ્રતિક્રિયા-ઔષધ) ન કરવા; અર્થાત્ જો સંયમની ક્રિયાઓ રોગને લીધે સીદ્ધાતી હોય-શિથિલ થતી હોય તો ચિકિત્સા કરવી.” ૩૪૬.

નિચ્ચં પવયણુસોહાકરાણુ, ચરગુજ્જનુઆણુ સાહૂણુ ।

સંવિગ્ગાવિહારીણુ, સવ્વપયત્તેણુ કાયવ્વં ॥ ૩૪૭ ॥

અર્થ—“ નિત્ય પ્રવચનની (જ્ઞાનશાસનની) શોભા (પ્રભાવના) કરનારા, ચરિત્રને વિષે ઉદ્ધમ કરનારા અને સંવિગ્ન એટલે મોક્ષની

ગાથા ૩૪૫-જયણાઈ ।

ગાથા ૩૪૬-તિગિચ્છં = ચિકિત્સા । આહિયાસેઉણુ = અધ્યાસિતું-અધિસોદું ।

અહિયાસંતસ્સ ।

ગાથા ૩૪૭-સોહાકરાણુ ।

અભિલાષાવડે વિહાર કરવાનાં સ્વભાવવાળા એવા સાધુઓનું સર્વ પ્રયત્ન (શક્તિ) વડે વૈયાવૃત્ત્ય કરવું.” ૩૪૭.

હીણુસ્સ વિસુદ્ધપરૂવગરસ, નાણાહિયસ્સ કાયવ્વં ।

જણુચિત્તગહણુત્થં, કરિંતિ સિંગાવસેસે વિ ॥ ૩૪૮ ॥

અર્થ—“વિશુદ્ધ પ્રરૂપણા કરનાર અને જ્ઞાન (સિદ્ધાંતના જ્ઞાન) થી અધિક (સંપૂર્ણ) એવા હીનનું પણ એટલે શિથિલાચારીનું પણ વૈયાવૃત્ત્ય કરવું; અર્થાત્ ક્રિયાહીન છતાં પણ જો જ્ઞાની હોય તો તેનું વૈયાવૃત્ત્ય કરવું ઉચિત છે. વળી જનના (લોકના) ચિત્તને ગ્રહણ (રંજન) કરવા માટે એટલે કે ‘આ લોકોને ધન્ય છે કે તેઓ ગુણવાન છતાં પણ ઉપકારબુદ્ધિથી નિર્ગુણનું પણ વૈયાવૃત્ત્ય કરે છે.’ એવી રીતે લોકના ચિત્તને પ્રસન્ન કરવા માટે માત્ર લિંગધારીને વિષે પણ વૈયાવૃત્ત્ય કરે છે; અર્થાત્ લોકાપવાહનું નિવારણ કરવા માટે જ્ઞાન અને ક્રિયાથી હીન એવા વેષધારીનું પણ વૈયાવૃત્ત્ય કરવું.” ૩૪૮.

સમિઈ કસાયગારવં ઇત્યાહિ રહપ મી ગાથાનો વિસ્તારાર્થં
‘કહ્યો. હવે લિંગધારીનું સ્વરૂપ કહે છે—

દગપાણું પુરૂકૂલ, અણેસણિજ્જં ગિહત્યાકર્યાઇ ।

અજયા પરિસેવંતી, જઇવેસવિડંબગા નવરં ॥ ૩૪૯ ॥

અર્થ—“અસંયમીઓ (શિથિલાચારીઓ) સચિત્ત જળનું પાન, જાત્યાદિક પુષ્પો, આન્નાદિકનાં ફળો, અણેસણીય (આધાકર્માદિ દોષવાળો) આહારાદિક, તથા વ્યાપારાદિક શ્રાવકનાં કાર્યોને કરે છે, સંયમને પ્રતિકૂળ આચરણ આચરે છે, તેઓ કેવળ યતિવેષની વિડંબના કરનારા જ છે, પરંતુ અદમ પણ પરમાર્થના સાધક નથી.” ૩૪૯.

ગાથા ૩૪૮—ગહણુત્થં । ગાથા ૩૪૯—ગિહિત્યા ।

૧ ટીકાકાર અહીં દર્શાવેલા ગાથાનો અર્થ કહ્યો એમ લખે છે, પરંતુ ગાથા ૫૪ થાય છે.

આસન્નયા અબોહી, પવયણુઉપ્ભાવણા ય યોહિફ્લં ।
આસન્નો વિ વરં પિહુ-પવયણુઉપ્ભાવણાપરમો ॥૩૫૦॥

અર્થ-“ તેવા ઉપર કહેલા બ્રહ્મ ચારિત્રવાળાની અવસન્નતા કે ૦ પરાભવ થાય છે, તથા તેમને અબોધિ એટલે ધર્મની પ્રાપ્તિનો અભાવ થાય છે. કેમકે પ્રવચન (શાસન)ની ઉદ્ભાવના -પ્રભાવનાની વૃદ્ધિ કરવાથી જ બોધિરૂપ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે; પ્રવચનની હીલના કરવાથી બોધિલાભ થતો નથી. પરંતુ પૃથુ (વિસ્તારવાળી) પ્રવચનની ઉદ્ભાવના (શોભા) ને વિષે તત્પર રહેતો એવો અવસન્નો એટલે શિથિલાચારી પણ શ્રેષ્ઠ જાણવો; અર્થાત્ વ્યાખ્યાન વિગેરેથી શાસનની પ્રભાવના કરનાર શિથિલાચારી પણ શ્રેષ્ઠ જાણવો.” ૩૫૦.

ગુણુહીણો ગુણુરયણાયરેસુ, જે કુણુઠ તુલ્લમપ્પાણુ ।
સુતવરિસણો અ હીલઈ, સમ્મત્તં કોમલં તસ્સ ॥૩૫૧॥

અર્થ-“ જે ચારિત્રાદિક ગુણુ કરીને હીન એવા ગુણુના સમુદ્ર રૂપ સાધુઓની સાથે પોતાના આત્માને તુલ્ય કરે છે એટલે ‘ અમે પણ સાધુ છીએ ’ એમ માને છે, તથા જે સારા તપસ્વી-ઓની હીલના કરે છે તે પુરુષનું (બ્રહ્મટાચારી સાધુનું) સમકિત કોમલ-અસાર છે. અર્થાત્ તેને મિથ્યાદષ્ટિ જાણવો.” ૩૫૧.

આસન્નરસ ગિહિરસ વ, જિણુપવયણુતિવ્વભાવિયમઈરસ ।
કીરઈ જં અણુવજ્જં, દઠસમ્મત્તરસ વત્થાસુ ॥૩૫૨॥

અર્થ-“ જિનેશ્વરના પ્રવચન (સિદ્ધાંત ધર્મ) વડે જેની મતિ ભાવિત (રક્ત) થયેલી છે. અર્થાત્ જે જિનધર્મના રાગમાં રક્ત થયેલા છે, તથા જે દઠ સમકિતવાળો એટલે દર્શનમાં નિશ્ચળ છે, એવા અવસન્ન (પાસત્યાદિક) નું અથવા ગૃહસ્થીનું

ગાથા ૩૫૦-અવસન્નતા = પરાભવ: ।

ગાથા ૩૫૧-કોમલં = અસારં ।

ગાથાં ૩૫૨-ગિહરસ । ભાવિયમયરસ ।

ક્ષેત્ર કાલાદિક અવસ્થાને વિષે (ક્ષેત્ર કાળાદિક જોઈને) જે વૈયાવૃત્યાદિક કરવામાં આવે તે અનવદ્ય-નિષ્પાપ એટલે દૂષણ-રહિત છે.” ૩૫૨.

પાસત્યોસન્નકુસીલનીયસંસક્તજ્ઞુમહાચ્છંદં ।

નાભિણુ તં સુવિહિયા, સ્વપયત્તેણ વજ્જંતિ ॥૩૫૩॥

અર્થ—“પાર્શ્વસ્થ (જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની પાસે રહેનાર—તેને નહીં સેવનાર પાસથા), અવસન્ન (ચારિત્રને વિષે શિથિલાચારી), કુશીલ (સાધુના શીલ-આચાર રહિત), નીચ (અવિનયવડે લજ્જવાથી જ્ઞાનનો વિરાધક), સંસક્તજન (જ્યાં જેવો-જેવો સંગ મળે ત્યાં-તેની સંગતિથી તેવો થાય, તે સંસક્ત કહેવાય છે), તથા યથાચ્છંદ (પોતાની મતિથી ઉત્સૂત્રની પ્રરૂપણાદિ કરનાર) એવા તે પાર્શ્વસ્થાદિકને જાણીને (તેમના સ્વરૂપને જાણીને) સુવિહિત સાધુઓ તે પાર્શ્વસ્થાદિકનો સર્વ પ્રયત્ન (શક્તિ) વડે ત્યાગ કરે છે; અર્થાત્ તેઓ ચારિત્રના વિનાશ કરનાર હોવાથી તેઓનો સંગ કરતા નથી.” ૩૫૩. હવે પાર્શ્વસ્થાદિકનાં લક્ષણો કહે છે.

ખાયાલમેસણ્ણાઓ, ન રખ્ખમ્મ ધામ્મસિજ્જપિંડં ચ ।

આહારેઈ અભિખ્ખં, વિગમ્મો સન્નિહિં ખાઈ ॥૩૫૪॥

અર્થ—“જે જેંતાળીશ એણા—આહારના દોષોનું રક્ષણ કરતા નથી, અર્થાત્ જેંતાળીશ દોષરહિત આહાર લેતા નથી, ધાત્રીપિંડ (છોકરાં રમાડવાથી આહાર મળે તે) નિવારતા નથી તથા શય્યાતરપિંડ ગ્રહણ કરે છે; વળી જે કારણ વિના નિરંતર (વારંવાર) દૂધ દહીં ઘી વિગેરે વિકૃતિનું લક્ષણ કરે છે તથા જે રાત્રિએ ખાય છે અથવા લાવીને રાત્રિએ રાખી સુકેલી વસ્તુનું દિવસે લક્ષણ કરે છે, (તે પાર્શ્વસ્થ કહેવાય છે) ૩૫૪.

ગાથા ૩૫૩—પાસત્યો ઓસન્નકુસીલણીયસંસક્તજ્ઞુ । તાભિણું ।

ગાથા ૩૫૪—રખ્ખમ્મ ।

સૂર્યપ્રમાણભ્રુ, આહારેઠ અભિષ્કમાહારં ।

ન ય મંડલીઘં ભુજઘ, ન ય ભિષ્ખં હિંડઘ અલસો ॥૩૫૫॥

અર્થ—“વળી જે સૂર્યપ્રમાણ એટલે સૂર્યોદયથી માંડીને સૂર્યાસ્ત સુધી ખાવાના સ્વભાવવાળો છે એટલે આખો દિવસ ખાખા કરનારો છે, જે વારંવાર આહાર કરે છે—ખાય છે, અને જે સાધુની મંડળીમાં (સાથે) બેસીને ભોજન કરતો નથી, એટલે એકલો જ ભોજન કરે છે, તથા આળસુ એવો જે ભિક્ષાને માટે અટન કરતો નથી, એટલે થોડે ઘેરથી ઘણા આહાર ગ્રહણ કરે છે.” ૩૫૫

કીવો ન કુણઘ લોચં, લજજઘ પડિમાઘ જલ્લમવણેઘ ।

સોવાહણો અ હિંડઘ, ખંધઘ કડિપટ્ટમકજ્જે ॥૩૫૬॥

અર્થ—“વળી કલીબ કેં કાયર એવો જે લોચ કરતો નથી, કાયોત્સર્ગ કરતાં જે લજ્જ પામે છે, શરીરના મેલને જે હાથવડે અથવા જળવડે દૂર કરે છે, તથા જે ઉપાન (જોડા) સહિત ચાલે છે, અને જે કાર્ય વિના કેડે ચોલપટ્ટી ખાંધે છે.” ૩૫૬.

ગામં દેસં ચ કુલં, મમાયે પીઠકલ્લગપડિબ્બો ।

ધરસરણેસુ પસજજઘ, વિહરઘ ય સકિંવણો રિકવો ॥૩૫૭॥

અર્થ—“વળી તે પાસત્થાદિક ગામ, દેશ અને કુળને વિષે મમતાએ કરીને વિચરે છે; એટલે આ ગામ, આદેશ, આ કુળ વિગેરે મારાં છે એવી મમતા રાખે છે પીઠકલ્લકને વિષે પ્રતિબદ્ધ એટલે વર્ષાઋતુ વિના પણ પીઠ કલ્લકાદિકને ઉપયોગ કરે છે—ગ્રહણ કરે છે ઘરો (ઉપાશ્રયાદિક) નવાં કરાવવાનો પ્રસંગ રાખે છે, એટલે તેની ચિંતા ધરાવે છે, અને સુવર્ણાદિક દ્રવ્યનો પરિગ્રહ પામે

ગાથા ૩૫૫-ભોઘં । મંડલીએ । હિંડએ ।

ગાથા ૩૫૬ મુવણેઘ ! સોવાહણોવિ । કડિપટ્ટમકજ્જે । સોપાનત્ત=પાદ-
રક્ષણસહિતઃ ।

ગાથા ૩૫૭-મમાયએ । વિહરઘ

છતાં પણ હું રિક્ત (દ્રવ્યરહિત) છું-નિર્ઘથ છું, એમ લોકો
પાસે બોલતો વિહાર કરે છે-વિચરે છે-કરે છે.” ૩૫૭.

નહદંતકસરોમે, જમેઘ અચ્છોલધોઅગો અજ્યો ।

વાહેઘ ય પલિયંકં, અધરેગપમાણુમચ્છુરઘ ॥૩૫૮॥

અર્થ-“ નખ, દાંત, (મસ્તકના) કેશ અને શરીરના રોમની
શોભા કરે છે, ઘણા જળથી હસ્તપાદાદિક ધૂએ છે અને યતના-
રહિત વર્તે છે, ગૃહસ્થીની જેમ પદ્યંકાદિક વાપરે છે તથા અધિક
પ્રમાણુવાળા (પ્રમાણથી અધિક એવા ઉત્તરપટ્ટાદિક) સંચારાને
પાથરે છે-એટલે સુખશય્યા કરે છે.” ૩૫૮.

સોવઘ ય સવ્વરાઘં, નીસકુમચેયગો ન વાઝરઘ ।

ન પમજજંતો પવિસઘં, નિસિહિયાવરિસયં ન કરેઘ ॥૪૫૯॥

અર્થ-“ વળી કાષ્ઠની જેમ નિભૂત (અત્યંત) ચેતનારહિત
એવો તે (પાર્શ્વસ્થાદિક) આખી રાત્રિ (ચારે પ્રહર) સુઘ રહે
છે. રાત્રિએ ગણુના વિગેરે સ્વાધ્યાય કરતો નથી. રાત્રે રજોહરણા-
દિક વડે પ્રમાર્જન કર્યા વિના ઉપાશ્રયને વિષે પ્રવેશ કરે છે,
તથા પ્રવેશ સમયે નૈવેદ્યિકી અને નિર્ગમન વખતે આવશ્યકી
ઘંત્યાદિ સાધુ સામાચારીને કરતો નથી. ” ૩૫૯.

પાય પહે ન પમજજઘ, જુગમાયાએ ન સોહએ ઈરિયં ।

પુઠવીહગઅગણિમારુઅવણુરસઘતસેસુ નિરવિખ્ખો ।૩૬૦

અર્થ-“ માર્ગમાં જતાં, ગામની સીમામાં પ્રવેશ કરતાં
અથવા નીકળતાં પાઠનું પ્રમાર્જન કરતો નથી. યુગમાત્ર (યુગ-
પ્રમાણ-ચાર હાથ) ભૂમિને વિષે ઈર્યાની શુદ્ધિ કરતો ચાલતો

ગાથા ૩૫૮-ઉછાલ । જમેઘ-ભૂપએતિ । અસ્તોકજલેન ધાવનં પ્રક્ષાલનં
યંસ્ય તઃ । વાહેઘ । અચ્છુરઘ=આસ્તરતિ ।

ગાથા ૩૫૯-સોવઘ=સ્વપિતિ । નીસકુઠં=નિત્રેષ્ટઃ । વાઝરઘ=સ્વાધ્યાયં
કરોમિ ।

ગાથા ૩૬૦-પુઠવિ । મારુપ ।

નથી. પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, અગ્નિકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય એ છ જીવનિકાયને વિષે નિરપેક્ષ (અપેક્ષા રહિત) રહે છે; અર્થાત્ તેઓની વિરાધના કરતાં શંકા પામતો નથી. ” ૩૬૦.

સત્ત્વં થોવં ઉવહિં, ન પેહ્યે ન ય કરેઈ સજ્જાયં ।
સદ્કરો ઝંઝકરો, લહુઓ ગણુભેયતત્તિલો ॥૩૬૧॥

અર્થ—“ સર્વથી અદપ એવી ઉપધિ (મુખવસ્ત્રિકામાત્ર)ની પણ પ્રતિલેખના કરતો નથી. અને વાચનાદિક સ્વાધ્યાય કરતો નથી. રાત્રિએ ઓટેથી શબ્દ કરે છે. ખીજઓ સાથે કલહ કરે છે. તોછડાઈ રાખે છે એટલે ગંભીરતાનો ગુણુ રાખતો નથી, તથા ગણુ એટલે સંઘાડાનો ભેદ કરવામાં—અંદર અંદર કુસંપ કરાવવામાં તત્પર રહે છે. ” ૩૬૧.

ખિત્તાઈયં ભુંજઈ, કાલાઈયં તહેવ અવિદિનનં ।
ગિહ્ણુઈ અણુઈયસૂરે, અસણાઈ અહવ ઉવગરણુ ॥૩૬૨॥

અર્થ—“ ક્ષેત્રાતીત (જે કોષથી વધારે ફર ક્ષેત્રથી આણુલા આહારાદિક) ખાય છે, કાલાતીત (ત્રણ પ્રહર કરતાં અધિક કાળનો લાવેલો આહારાદિક ખાય છે, તથા અદત્ત (નહીં આપેલા આહારાદિક) નો ઉપલોગ કરે છે. વળી સૂર્યોદય પહેલાં અશનાદિક (ચાર પ્રકારનો આહાર) અથવા ઉપકરણોને (વસ્ત્રાદિકને) ગ્રહણુ કરે છે. આવા પ્રકારના સાધુ પાસત્યાદિક કહેવાય છે. ” ૩૬૨.

ઠવણુકુલે ન ઠવેઈ, પાસત્યેહિં ચ સંગયં કુણુઈ ।
નિચ્ચમવજ્જણુરઓ, ન ય પેહપમજ્જણુસીલો ॥૩૬૩॥

ગાથા ૩૬૧—ઝંઝકરો કલહકર: । તત્તિલો । ગણુભેદે તત્પર: ।

ગાથા ૩૬૨—અણુઈયે ।

ગાથા ૩૬૨—ઠવેઈય । કુણુઈ । પેહપમજ્જણુસીલો—પ્રેક્ષા પ્રમાર્જનાશીલ: ।

અર્થ—“સ્થાપના કુળતું એટલે વૃદ્ધ, ગ્લાન વિગેરેની અત્યંત લક્ષિત કરનારા શ્રાવકના ગૃહોતું રક્ષણ કરતો નથી. એટલે કે કારણ વિના પણ તેમને ઘેર આહાર લેવા જાય છે. વળી ભ્રષ્ટાચારીઓ સાથે સંગતિ (દોસ્તી) કરે છે. નિરંતર અપધ્યાન (હુષ્ટ ધ્યાન)માં તત્પર રહે છે; તથા પ્રેક્ષા (દષ્ટિથી જોઈને વસ્તુ ઝડપી કરવી તે) અને પ્રમાર્જના (રજોહરણાદિક વડે પ્રમાર્જન કરીને-પુંજને વસ્તુ ભૂમિપર મૂકવી તે) કરવાના સ્વભાવવાળો હોતો નથી.” ૩૬૩.

રીયઈ દવદવાએ, મૂઠો પરિભવઈ તહય રાયણિએ ।
પરપરિવાયં ગિહ્ણુઈ, નિહુરભાસી વિગહ્ણીલો ॥૩૬૪॥

અર્થ—“વળી ઉતાવળથી (ઉપયોગ વિના) ચાલે છે, તથા મૂર્ખ એવો તે જ્ઞાનાદિક ગુણરત્નોથી અધિક એવા વૃદ્ધોનો પરાભવ કરે છે, એટલે તેઓની સાથે સ્પર્ધા કરે છે. પરનો પરિવાદ (અવણુવાદ) ઝડપી કરે છે—પરની નિંદા કરે છે; નિહુર (કઠોર) ભાષણ કરે છે; અને રાજકથાદિક વિકથાઓ કરવાના સ્વભાવવાળો હોય છે—વિકથા કરે છે.” ૩૬૪.

વિજ્ઞં મંતં જ્ઞેગં, તેગિચ્છં કુણુઈ ભૂઈકમ્મં ચ ।
અખ્ખરનિમિત્તજીવી, આરંભપરિગ્ગહે રમઈ ॥૩૬૫॥

અર્થ—“દેવીઅધિષ્ઠિત તે વિદ્યા, દેવઅધિષ્ઠિત તે મંત્ર, અદૃશ્ય કરણાદિક યોગ, રોગની પ્રતિક્રિયા (ઓષધ પ્રયોગ) અને ભૂતિકર્મ (રાખ વિગેરે મંત્રીને ગૃહસ્થીને આપવાનું કર્મ) કરે છે. અક્ષર (લેખકોને અક્ષરવિદ્યા આપવી તે) તથા નિમિત્ત

ગાથા ૩૬૪—રીઅઈય=ગચ્છતિ ચ ।

ગાથા ૩૬૫—તેમિચ્છં—રોગપ્રતિક્રિયાં ।

ગાથા ૩૬૫—સુયઈ ।

(શુભાશુભ લગ્નબળાદિકના પ્રકાશ કરવા) વડે આજીવિકા કરનાર એવો તે આરંભ (પૃથ્વીકાયાદિકના ઉપમર્દન) અને અધિક ઉપકરણના સંચયરૂપ પરિચ્છ તેને વિષે રમે છે-આસક્ત રહે છે. ”

કર્મજેણુ વિણા ઉગ્ગહમણુજાણુવેઈ દિવસએ સુઅઈ ।

અન્નિજયલાભં ભુજઈ, ઇતિનિસિન્નસુ અભિરમઈ । ૩૬૬ ।

અર્થ—“ કાર્ય વિના (નિરર્થક) ગૃહસ્થાને રહેવા માટે અવચ્છ ભૂમિની અનુજા કરે છે-માગે છે. દિવસે શયન કરે છે. આર્યિકાના લાભને (સાધ્વીએ લાવેલા આહારને) ખાય છે. સ્ત્રીઓની નિષંઘા (આસનો) ઉપર ક્રીડા કરે છે. એટલે સ્ત્રીઓના ઉઠ્યા પછી તત્કાલ તે સ્થાને બેસે છે. ” ૩૬૬.

ઉચ્ચારે પાસવણે, ખેલે સિંધાણુએ અણાઉત્તો ।

સંતારગ ઉવડીણું, પડિક્કમઈ સવાસપાઉરણો ॥ ૩૬૭ ॥

અર્થ—“ ઉચ્ચાર (મળ), પ્રસવણુ (મૂત્ર), ખેલ (શ્લેષ્મ-ખડખો વિગેરે) અને સિંધાણુ (નાસિકાનો મળ) પરઠવવાને વિષે અનાયુક્ત (અસાધધાન) એટલે યતના વિના પરઠવનાર હોય છે-પરઠવે છે. સંસ્તારક અથવા ઉપધિ ઉપર રહીને જ વચ્ચના પ્રાવરણુ (પ્રકર્ષ વેષ્ટન) સહિત પ્રતિક્રમણુ કરે છે; (અથવા સ જુહું પદ રાખી, વા એટલે અથવા સપાઉરણો પ્રાવરણુ સરિત એવો અર્થ કરવો.) ” ૩૬૭.

ન કરેઈ પહે જયણું, તલિયાણું, તહ કરેહ પરિભોગં ।

ચરઈ આણુબદ્ધવાસે, સપખ્કપરપખ્કઓમાણે ॥ ૩૬૮ ॥

અર્થ—“ માર્ગમાં ચાલતાં યતના કરતો નથી, તથા તલિક એટલે પાદત્રાણુ (જોડા) મોજાં વિગેરેનો ઉપભોગ કરે છે અને પોતાના પક્ષમાં એટલે સાધુઓમાં તથા પરપક્ષમાં. એટલે અન્ય-દર્શનીઓમાં અપમાન પામીને અનુબદ્ધ કાળમાં-વર્ષાઋતુમાં પણ વિહાર કરે છે. ” ૩૬૮.

ગાથા ૩૬૮-જયણું । અણુબદ્ધવાસે । પરપખ્ખઓમાણે ।

સંજ્ઞેચ્છ ઇચ્છ બહુચ્છ, ઈંગાલ સધૂમગં ચ્છાણુકાચ્છે ।

ભુંજઈ રૂવબલકું, ન ધરેઈ ચ પાયંપુંછયણું ॥ ૩૬૯ ॥

અર્થ—“ વળી સંયોગ કરે છે એટલે સ્વાદને માટે જુદા જુદા દ્રવ્યોને મિશ્રિત કરે છે, અતિઘણું જન્મે છે, ઈંગાલ કેં સારું ભોજન રાગબુદ્ધિથી જન્મે છે અને સધૂમગં કેં અનિષ્ઠ ભોજન સુખના વિકારે કરીને એટલે સુખ મરડીને ખાય છે. અનર્થક કેં ક્ષુધા વેદનીયના કે વૈયાવૃત્ય વિગેરેના કારણ વિનારૂપ અને બળને માટે ભોજન કરે છે, તથા પાદપ્રોંછન-રજોહરણને પણ ધારણ કરતો નથી-પાસે રાખતો નથી. ” ૩૬૯.

અર્દૂમ છર્દૂ ચઉત્થં, સંવચ્છર ચાઉમાસ પખ્ખેસુ ।

ન કરેઈ સાયાબહુલો, ન ચ વિહરઈ માસકખ્ખેણું ॥ ૩૭૦ ॥

અર્થ—“ સાતાવંડે (સુખવંડે) બહુલ એટલે સુખના શીલવાળો (સુખની તીવ્ર ઇચ્છાવાળો તે (પાસત્યાદિક) સાંવત્સરિક પર્વ અકૂમ, ચાતુર્માસીએ છકું અને પક્ષ (ચતુર્દશી) ને દિવસે ચતુર્થ (ઉપવાસ) તપ કરતો નથી, તથા ચાતુર્માસ સિવાય શેષ કાળે ક્ષેત્રો છતાં પણ માસકલ્પની મર્યાદા પ્રમાણે વિહાર કરતો નથી. ” ૩૭૦.

નીયં ગિલ્લઈ પિંડં, એગાગિ અત્થએ ગિહ્લત્થકહો ।

પાવસુઆણિ અહિજ્જઈ, અહિગારો લોગગહુણુંમિ ॥ ૩૭૧ ॥

અર્થ—“ નિત્ય એટલે અમુક ઘેરથી આટલો આહાર લેવો એમ નિયમિત રીતે પિંડ (આહાર) ગ્રહણ કરે છે, એકાકી (એકલો) રહે છે, પણ સમુદાયમાં રહેતો નથી. ગૃહસ્થોની કથા (પ્રવૃત્તિ) જેને વિષે હોય એવી વાતો કરે છે, પાપશાસ્ત્રો (જ્યોતિષ તથા વૈદિક વિગેરે) નો અભ્યાસ કરે છે તથા લોકોને

ગાથા ૩૬૯-સંજ્ઞેચ્છ અર્દૂમબહુચ્છં ।

ગાથા ૩૭૦-ચાઉમાસ । ન કરઈ સાયાબહુલો । માસકખ્ખેણું ।

ગાથા ૩૭૧-અત્થએ=તિષ્ઠતિ । પાવસુઆણિ ।

રંજન (વશ) કરવા માટે લોકોના મનમાં અધિકાર કરે છે, એટલે તેમની વાતોમાં મોટાઇપદ ધારણ કરેા મુખ્યતા મેળવે છે, પરંતુ પોતાની સંયમક્રિયાના અધિકારી થતા નથી.” ૩૭૧.

પરિભવઇ ઉગ્ગાકારી, સુદ્ધં મગ્ગં નિગૂહ્યમે ખાલો ।

વિહરઇ સાયાગુરુઓ, સંજમવિગલેસુ ખિત્તેસુ ॥ ૩૭૨ ॥

અર્થ—“ ખાળક (મૂર્ખ) એવા તે પાસથ્યાદિ ઉત્તકારીનેા એટલે ઉત્ત વિહાર કરનાર મુનિઓનેા પરાભવ કરે છે (તેઓને ઉપદ્રવ કરે છે). શુદ્ધ એવા મોક્ષમાર્ગનું આચ્છાદન કરે છે—ગોપવે છે, એને સાતા (સુખ) ને વિષે ગુરુક (લંપટ) એવો તે સંયમથી વિકલ એટલે સારા સાધુઓથી રહિત એવા ક્ષેત્રને વિષે વિહાર કરે છે.” ૩૭૨.

ઉગ્ગાઇ ગાઇ હસઇ, અસંવુટો સઇ કરેઇ કંદર્પં ।

ગિહિકજ્જચિંત્તગો વિય, ઓસન્ને દેહ ગિહિઇ વા ॥ ૩૭૩ ॥

અર્થ—“ અસંવૃત એટલે મુખને પહોળું કરીને મોટા શબ્દવડે ગાયન કરે છે અને હસે છે. હમેશાં કંદર્પ એટલે કામને ઉત્પન્ન કરે તેવી કથાઓ કરે છે. વળી તે ગૃહસ્થીઓના કાર્યની ચિંતા (વિચાર) કરે છે, તથા અવસન્ન (બ્રહ્મચારી) ને વચ્ચાદિક આપે છે અથવા તેની પાસેથી ગ્રહણ કરે છે.” ૩૭૩.

ધમ્મકહાઓ અહિજ્જઇ, ધરાધરં ભમઇ પરિકહંતો અ ।

ગણણાઇ પમાણેણુ ય, અધરિત્તં વહઇ ઉવગરણું ॥ ૩૭૪ ॥

અર્થ—“ ધર્મની કથાઓને લોકના ચિત્તનું રંજન કરવા માટે ભણે છે, અને તે ધર્મકથાઓને કહેતા છતો ભિક્ષાને માટે ઘેર ઘેર અટન કરે છે—ભમે છે; તથા ગણના (ગણતરી) એટલે સાધુઓને ચૌદ અને સાધ્વીઓને પચીસ કદપક ચોલપદ વિગેરે

ગાથા ૩૭૨—નિગૂહઈ । સાયાગરુઓ ।

ગાથા ૩૭૩—ઉગ્ગાઇ=ઉત્તતયા । સય । સઇ=સદા । અસંવૃત્તઃ=પ્રસારિતમુખઃ ।

ઓસન્ને । ગાથા ૩૭૪—ગણણાયા ।

ઉપકરણોની ગણના (સંખ્યા) કહેલી છે, તથા દરેકલું પ્રમાણ કહેલું છે. તે સંખ્યા અને પ્રમાણથી અધિક સંખ્યા અને પ્રમાણવાળાં ઉપકરણોને ધારણ કરે છે-રાખે છે.” ૩૭૪.

બારસ બારસ તિન્નિ ય, કાઠયઉચ્ચારકાલભૂમીચ્ચો ।

અતો બહિંચ અહિયાસે, અણુહિયાસે ન પડિ લેહે ॥૩૭૫॥

અર્થ-“ બાર લઘુનીતિની ભૂમિ, બાર વડીનીતિની ભૂમિ અને ત્રણ કાળગ્રહણને યોગ્ય ભૂમિ; એમ ઉપાશ્રયની અંદર અને બહાર મળીને સતાવીશ સ્ત્રંડિલ ભૂમિચ્ચો છે. તેમાં જે શક્તિ હોય તેા દૂર જવું યોગ્ય છે, અને દૂર જવાની શક્તિ ન હોય તેા-ખમી શકે તેમ ન હોય તેા સમીપ (નજીક) ની ભૂમિ યોગ્ય છે. તેવી ભૂમિને પડિલેહે નહીં-ઉપયોગ પૂર્વક જુએ નહીં તેને પાસથાદિક જાણવા.” ૩૭૫.

ગીયત્થં સંવિગ્ગં, આયરિચ્ચં મુચ્છં વલ્લં ગચ્છસ્સ ।

ગુરુણો ય આણાપુચ્છા, જ કિંચિ વિ દેહ ગિહ્ણુઠં વા ॥૩૭૬॥

અર્થ-“ ગીતાર્થ (સૂત્રાર્થના જાણનાર) અને સંવિગ્ગ (મોક્ષમાર્ગના અભિલાષી) એવા આચાર્ય (પોતાના ધર્માચાર્ય) ને ધારણ વિના મૂકી દે છે-તજે છે. ગચ્છની સામે થાય છે એટલે સમુદાયને શીખામણ આપતા એવા ગચ્છ (સમુદાય) ની-આચાર્યની સામે ઉત્તર આપે છે-સામું બોલે છે; તથા ગુરુની આજ્ઞા વિના જે કાંઈ પણ વસ્તુ (વસ્ત્ર વિગેરે) ખીજાને આપે છે અથવા પોતે ખીજા પાસેથી ગ્રહણ કરે છે.” ૩૭૬.

ગુરુપરિભોગં ભુજંઠં, સિજ્જસંથારઉવકરણુજયં ।

કિત્તિય તુમંતિભાસઠં, અવિણીચ્ચો ગવ્વિચ્ચો લુદ્ધો ॥૩૭૭॥

અર્થ-“ ગુરુને ઉપભોગ કરવા લાયક એવી અથવા ગુરુ વાપરતા હોય તે શય્યા (શયનભૂમિ). સંસ્તારક (તૃણ વિગેરેનો

ગાથા ૩૭૬-આયરિચ્ચં । વલ્લં = વલ્લતિ-સન્નમ્પમ્મુત્તરં દદ્ધાતિ ।

ગાથા ૩૭૭-ઉવગરણુ । ભાસઠં ।

સંધારો) તથા કપડાં કાંબલી વિગેરે ઉપકરણોના સમૂહને યોતે ભોગવે છે-યોતે વાપરે છે; તથા ગુરુએ ઓલાવ્યો છતો અવિનીત (વિનય રહિત), ગર્વિત (ગર્વિષ્ઠ) અને લુપ્થ (વિષયાદિકમાં લંપટ) એવો તે 'તુ' એમ કહી જવાબ આપે છે-તુ'કારો કરે છે; ભગવન! એવા બહુમાન પૂર્વક ઓલતો નથી." ૩૭૭.

ગુરુપચ્ચરકાણુગિલાણુસેહખાલાઉલસ્સ ગચ્છસ્સ ।

ન કરેઠ્ઠ નેય પુચ્છઠ્ઠ, નિઘમ્મો લિંગમુવણ્ણવી ॥ ૩૭૮ ॥

અર્થ-"નિઘમ્ (ધર્મરહિત) અને લિંગઉપણ્ણવી એટલે માત્ર વેષ ધારણ કરીને -- વેષના નિમિત્તવડે જ આજીવિકા કરનાર એવો તે (પાર્શ્વસ્થાદિક) ગુરુ (આચાર્ય ઉપાધ્યાયિ), પચ્ચ-ખખાણુવાળા (અનશનાદિ-ઉપવાસાદિ તપસ્યાવાળા), ગ્લાન (રોગી) સેહ-શિષ્ય (નવદીક્ષિત) અને ખાળ (હુલ્લક) સાધુઓથી આકુળ (ભરેલા) એવા ગચ્છતુ' (સમુદાયતુ') અપેક્ષિત વૈયાવૃત્યાદિક યોતે કરતો નથી, તથા હુ' શુ' કામ કરુ' ? એમ બીજા બાણુ સાધુઓને પૂછતો પણ નથી." ૩૭૮.

પહગમણુવસહિઆહારસુયણુથંડિલ્લવિહિપરિક્કવણું ।

નાયરઠ્ઠ નેવ બાણુઠ્ઠ, અજ્જવટ્ટાવણું ચેવ ॥ ૩૭૯ ॥

અર્થ-"માર્ગે ચાલવાનો, વસતિ (રહેવા માટે ઉપાશ્રય) માગવાનો, આહાર લેવાનો, સૂવાનો તથા સ્થંડિલનો વિધિ તથા પરિષ્કાપાન એટલે અશુદ્ધ આહારાદિકતુ' પરઠ્ઠવવુ'--તેને બાણુતો છતો પણ (ધર્મબુદ્ધિ રહિત હોવાથી) આચરતો નથી, અથવા બાણુતો નથી તેથી આચરતો નથી. તેમ જ આર્યા (સાધવી) ઓને વર્તાવવુ'--ધર્મમાં પ્રવર્તાવવુ' તે પણ બાણુતો નથી." ૩૭૯.

ગાથા ૩૭૮--નિઘમ્મો । લિંગમુવણ્ણવી ।

ગાથા ૩૭૯--સુઅણુ । પરિક્કવણું ।

સચ્છંદગમણુઉકાણુસોઅણો અપ્પણેણુ ચરણેણુ ।

સમણુગુણુમુક્કજ્ઞેગી, ખહુજીવખયંકરો ભમમ્મ ॥ ૩૮૦ ॥

અર્થ—“ સ્વચ્છંદ (પોતાની મરજી પ્રમાણે) ગમન કરનાર, ઉઠનાર અને સુનાર, તથા પોતાના કલ્પિત આચરણ વડે ચાલનાર (વર્તનાર), શ્રમણ (સાધુ)ના જ્ઞાનાદિક ગુણોના યોગને મૂકનાર (તજનાર)—જ્ઞાનાદિ ગુણુ વિનાનો તથા ખહુ જીવોનો ક્ષય કરનાર એવો તે (જ્યાં ત્યાં) ભ્રમણ કરે છે.” ૩૮૦.

ખત્થિ વ્વ વાયુપુન્નો, પરિભમમ્મ જિણુમયં અયાણુતો ।

થદ્ધોનિવ્વિન્નાણો, ન ય પિચ્છમ્મ કિંચિ અપ્પસમ્મ ॥૩૮૧॥

અર્થ—“ રાગાદિક રોગના ઔષધ તુલ્ય જિનમતને નહીં જાણતા એવો તે વાયુથી પૂર્ણ (ભરેલા) ખસ્તિ (ચામડાની પાણી ભરવાની મસક) જેમ ઉછળે તેમ ગર્વથી ભરપૂર થઈને ઉચ્છંખલપણે પરિભ્રમણ કરે છે—ફરે છે; તથા સ્તબ્ધ (અનચ્છ) અને નિર્વિજ્ઞાન-જ્ઞાનરહિત એવો તે કોઈને લવલેશ પણ પોતાની તુલ્ય જ્ઞેતો—જાણતો નથી, અર્થાત્ સર્વને તૃણ સમાન ગણે છે.” ૩૮૧.

સચ્છંદગમણુઉકાણુસોઅણો ભુંજમ્મ ગિહીણું ચં ।

પાસ-થાઈકાણુ, હવતિ એમાઈયા એએ ॥૩૮૩॥

અર્થ—“ વળી સ્વચ્છંદ ગમન, ઉત્થાન અને શયનવાળો એવો તે (આ વિશેષણુ ૩૮૦ મી ગાથામાં આપ્યા છતાં અહીં ફરીથી આપવાનું કારણુ ગુરુની આજ્ઞા વિના ગુણુપ્રાપ્તિ થતી નથી, એમ જણાવવા માટે છે.) ગૃહસ્થીઓની મધ્યે લોજન કરે છે. ઇત્યાદિક પૂર્વે કહેલા પાર્શ્વસ્થાદિકનાં સ્થાનો (લક્ષણો) હોય છે.” ૩૮૨.

ત્યારે કોઈ સાધુઓ છે જ નહીં ? એવી કોઈને શંકા થાય તે ઉપર કહે છે—

ગાથા ૩૮૦—સોયણો । ચરણેણું । અપ્પણેણુ = આત્મના કલ્પિતેત । ભમમ્મ ।

ગાથા ૩૮૧—વાયુપુન્નો । ખત્થિ = ખસ્તિ-દુતિ ।

ગાથા ૩૮૨—સોયણો । ભુંજમ્મ । પાસ-થાઈકાણુ । એમાઈમા ।

જે હુજ્જઓ અસમત્યો, રોગેણ વ પિલ્લિઓ ઝરિયદેહો ।
 સવ્વમવિ જહાભણિયં, કયાઈ ન તરિજ્જ કાઈં જે ॥૩૮૩॥
 સોવિય નિયયપરિક્કમવવસાયધિઈખલં અગૂહંતો ।
 મુત્તૂણુ કૂડચરિયં, જઈ જયંતો અવરસ જઈ ॥૩૮૪॥

યુગમ્ ॥

અર્થ—“ જે સાધુ સ્વભાવે જ અસમર્થ (ખજાહીન) હોય, અથવા શ્વાસ, કાસ અને જ્વરાદિ રોગથી પીડિત સતો જીર્ણ દેહવાળો હોય, તેથી કરીને સમગ્ર એવું પણ યથાભણિત જિનેશ્વરે જેવું કહ્યું છે તેવું (આચરણ) કરવાને કદાચ શક્તિમાન ન હોય (‘જે’ વાક્યાલંકારને માટે છે.) ૩૮૩. તે પણ (દુર્લિક્ષ અને રોગાદિક આપત્તિમાં પડેલો છતો પણ) પોતાના પરાક્રમ (સંહનન બલ) ને, વ્યવસાય (શરીરના ઉદ્યમ)ને, ધૃતિ (સંતોષ)ને અને બલ એટલે મનોબળને નહીં ગોપવતો તથા કૂટ ચરિત્ર (કપટ)ને મૂકીને (તજ દઈને) ચારિત્રને વિષે (યથાશક્તિ) યતના (ઉદ્યમ) કરતો એવો યતિ અવશ્ય યતિ કહેવાય છે.” ૩૮૪. હવે માયાવી (કપટી)નું સ્વરૂપ બતાવે છે—

અલસો સંઠો વલિત્તો, આલંબણુતપ્પરો અઈપમાઈ ।

એવં ઠિંઓ વિ મન્નઈ, અપ્પાણું સુઠિંઓ મિત્તિ ॥૩૮૫॥

અર્થ—“ ધર્મક્રિયામાં આજસુ, શઠ (માયાવી), અવલિપ્ત (અહંકારી), આલંબનમાં તત્પર (કોઈ પણ વિષે કરીને પ્રમાદનું સેવન કરવામાં તત્પર) તથા અતિ પ્રમાદી (નિદ્રાવિકથાદિપ્રમાદવાન)—એવો છતો પણ ‘હું’ સુસ્થિત (ભવ્ય-સારો છું’ એમ પોતાના આત્માને માને છે.” ૩૮૫. હવે માયાવીને પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે, તે વિષે કપટપક્ષ તાપસનું દષ્ટાન્ત-

ગાથા ૩૮૩—ઝરિયદેહો । કયાઈ । ગાથા ૩૮૪—પડિક્કમ વવસાઈ ધિઈ ।

ગાથા ૩૮૫ વિલિત્તો । અઈપમાઈ । સુઠિંઓમિ=સુસ્થિતાડસિમ ।

જે વિચ પાડેણી, માયામોસેહિં ખાઈ મુદ્દજણીં ।

તિગ્ગા મમજ્જવાસી, સો સોઅઈ કવડખવગુ વ્વ ॥૩૮૬॥

અર્થ—“વળી જે (માયાવી) માયા (કપટ) કરવામાં મૃષા (કૂટ) ભાષણ વડે કરીને—માયા મૃષાવાદે કરીને મુગ્ધ જનને પાડીને (વશ કરીને) છેતરે છે, તે પુરુષ ત્રણ ગામની મધ્યે (વચ્ચે) રહેનારા કપટક્ષપ નામના તપસ્વીની જેમ શોક કરે છે.” ૩૮૬. સંપ્રદાયાગત તે કથા અહીં કહે છે—

કપટક્ષપ તપસ્વીની કથા

ઉજ્જયિની નગરીમાં એક અઘોરશિવ નામનો મહા ધૂર્ત બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે મહાકપટી, મહાધૂર્ત અને મહાપાપી હતો. તેથી રાજાએ તેને દેશ બહાર કાઢી મૂક્યો, એટલે તે ચર્મકારના (મોચીના) દેશમાં ગયો. ત્યાં ચોર લોકોની પલ્લીમાં જઈને તે ચોરોને મળી ગયો. પછી તેણે ચોરોને કહ્યું કે—“જે તમે લોકોમાં મારી પ્રશંસા કરો, તો હું પરિવ્રાજકનો વેષ ધારણ કરીને આ ત્રણ ગામની વચ્ચેની અટવીમાં રહું અને તમને ઘણું ધન મેળવી આપું.” તે સાંભળીને ચોરોએ તેનું કહેવું કબૂલ કર્યું. પછી તે બ્રાહ્મણ તાપસનો વેષ ધારણ કરીને તે ત્રણ ગામની મધ્યે રહી કપટવૃત્તિથી માસક્ષપણ કરવા લાગ્યો, અને તે ચોરો પણ કૂટવૃત્તિથી સર્વ કહેવા લાગ્યા કે—‘અહો ! આ મહાત્મા ધન્ય છે. આ તપસ્વી નિરંતર માસક્ષપણ કરીને પારણું કરે છે.’ તે સાંભળી સર્વે મુગ્ધ જનો તેની એવી પ્રવૃત્તિ જોઈ તેને વંદના—નમસ્કાર કરવા લાગ્યા, અને લોજનને માટે પોતાને ઘેર નિમંત્રણ આપી લઈ જવા લાગ્યા. પછી તેને ઈચ્છા લોજન કરાવી પોતાના ઘરની લક્ષ્મી બતાવવા લાગ્યા; પોતાના ઘરની સર્વ હકીકત તેને કહેવા

ગાથા ૩૮૬ ખાઈ=વચ્ચતિ । સોયઈ ।

લાગ્યા, અને પ્રસંગે પ્રસંગે નિમિત્ત વિગેરે પૂછવા લાગ્યા. તે કપટી તપાસ પણ લગ્નના બળથી લોકોને આગામી સ્વરૂપ કહેવા લાગ્યો. પછી તે કૂટક્ષપક રાત્રે ચોરોને ઓલાવીને પોતે દિવસે જાયેલા ગૃહસ્થોના ગૃહોમાં બધી હકીકત સમજાવી ખાતર પડાવીને ચોરી કરાવવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે હંમેશાં ચોરી કરાવતાં તેણે ત્રણ ગામના લોકોને નિર્ધન કર્યાં. એકઠા તે એક ખેડુતના ઘરમાં ખાતર પાડવા ચોરોને લઈને ગયો. ત્યાં ખાતર પાડતી વખતે તે ખેડુતનો પુત્ર જાગી ગયો, એટલે સર્વે ચોરો નાસી ગયા, પણ એક ચોર પકડાઈ ગયો. તેને પકડીને તે રાજા પાસે લઈ ગયો. રાજાએ તે ચોરને ધમકી આપી કહ્યું કે—‘ જોલ, સત્ય વાત કહી દે. નહીં તો તને મારી નાંખીશ. ’ ત્યારે તે ભય પામીને જોલ્યો કે—“ હે મહારાજા! અમને આ કૂટક્ષપ તપાસ જે ઘર બતાવે છે તે ઘરે અમે ખાતર પાડીએ છીએ. ” પછી રાજાએ તપાસ સહિત સર્વે ચોરોને પકડી મંગાવ્યા અને સર્વે ચોરોને મારી નાંખાવ્યા, માત્ર એક તપાસને જીવતો રાખ્યો; પણ તેની બંને આંખો કઠાવીને મૂકી દીધો. પછી તે તપાસ મહા વેદનાને અનુભવતો સતો મનમાં પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો કે— “ હા! મને ધિક્કાર છે! મેં બ્રાહ્મણ થઈને કૂટતાપસનો વેષ ધારણ કરી ઘણા લોકોને છેતર્યાં. મેં લોકોને મહા દુઃખનું કારણ ઉત્પન્ન કર્યું. મારો આત્મા મેં મલિન કર્યો. હું બંને ભવ હારી ગયો. જેકે જે કાંઈ અશુભ કાર્ય કરવામાં આવે તે સર્વ નિંદાપાત્ર તો છે જ, પરંતુ તપસ્વી થઈને જે પુરુષ પાપકર્મ કરે છે તે અત્યંત નિંદાપાત્ર છે અને મલિનમાં પણ અતિ મલિન છે. ” એ પ્રમાણે પોતાના આત્માનો શોક કરતો તે તપાસ અત્યંત દુઃખનો ભાજન થયો. આ પ્રમાણે બીજા પણ જે કોઈ ધર્મને વિષે કપટ કરે છે તે અત્યંત દુઃખી થાય છે. એ આ કથાનું તાત્પર્ય છે.

॥ ઈતિ કપટક્ષય તપાસ દષ્ટાન્તઃ ॥ ૬૬ ॥

હવે વિરાધકત્વું સ્વરૂપ કહે છે—

એગાગી પાસત્યો, સચ્છંદો ઠાણુવાસિ ઓસન્નો ।

દુગમાધસિન્નેગા, જહ બહુઆ તહ ગુરૂ હુંતિ ॥૩૮૭॥

અર્થ—“ એકાકી (ધર્મબંધુ-અન્યમુનિ અને ધર્મશિષ્યરહિત એકલો), પાર્શ્વસ્થ (જ્ઞાનાદિકની પાસે રહેનાર), સ્વચ્છંદી (ગુરુની આજ્ઞા નહીં માનનાર-સ્વેચ્છાએ ચાલનાર), સ્થાનવાસી (એક જ સ્થાને નિરંતર વસનાર) અને અવસન્ન (પ્રતિક્રમણાદિક ક્રિયામાં શિથિલ). એ દોષોનો દ્વિકાદિક સંયોગ એટલે બે દોષ, ત્રણ દોષ, ચાર દોષ અને પાંચ દોષ મળેલા જે પુરુષને વિષે હોય, તેમાં જેમ જેમ જેને વિષે બહુ દોષ રહેલા હોય, તેમ તેમ તે પુરુષ ગુરુ (મોટો) વિરાધક હોય છે. ” ૩૮૭.

હવે આરાધકત્વું સ્વરૂપ કહે છે—

ગચ્છગચ્છો આણુએગી, ગુરુસેવી અનિયવાસિ યાઉત્તો ।

સંજ્ઞેએણ પયાણું, સંજમઆરાહગા બણિયા ॥૩૮૮॥

અર્થ—“ ગચ્છની મધ્યે રહેનાર, અનુયોગી એટલે જ્ઞાનાદિકત્વું સેવન કરવામાં ઉદ્ધોગી, ગુરુની સેવા કરનાર, અનિયતવાસી એટલે માસકદપાદિક વિહાર કરનાર અને પ્રતિક્રમણાદિક ક્રિયામાં આયુક્ત-ઉદ્યુક્ત. એ પાંચ પદોના સંયોગે કરીને સંયમ (ચારિત્ર) ના આરાધક કહેલા છે, એટલે જેને વિષે આ ગુણોમાંથી વધારે વધારે ગુણ હોય તેને વિશેષ વિશેષ આરાધક બાણુવો. ” ૩૮૮.

નિર્મમ નિરહંકારા, ઉવઉત્તા નાણુદંસણુચરિત્તે ।

એગાખિત્તે વિ ઠિયા, ખવંતિ પોરાયણું કમ્મં ॥૩૮૯॥

અર્થ—“ નિર્મમ કેં મમતા રહિત, અહંકાર રહિત અને

ગાથા ૩૮૮—આણુયએ ગુણાયતો । આઉત્તો । સંજ્ઞેએણ । આરાહણુ ।

વિશેષ અવબોધ રૂપ જ્ઞાનને વિષે, તત્ત્વશ્રદ્ધાન રૂપ દર્શનને વિષે, તથા આત્મવના નિરોધરૂપ ચારિત્રને વિષે ઉપયુક્ત-ઉપયોગવાળા-સાવધાન એવા મહાપુરુષો એક ક્ષેત્રને વિષે રહ્યા હોય, તોપણ તેઓ પુરાણા (પૂર્વ ભવે સંચય કરેલા) જ્ઞાનાવરણાદિક કર્મને અપાવે છે-નાશ કરે છે. ” ૩૮૬.

જિયકોહમાણુમાયા, જિયલોહપરીસહા ય જે ધીરા ।
વુઠ્ઠાવાસે વિ ઠિયા, ખવંતિ ચિરસંચિયં કમ્મં ॥૩૧૦॥

અર્થ-“ જેઓએ ક્રોધ, માન અને માયાનો જ્ય કયો છે, જેઓ લોભસંજ્ઞા રહિત છે, અને જેઓએ ક્ષુધા પિપાસાદિક પરીવહોનો જ્ય કયો છે એવા જે ધીર (સત્ત્વવાળા) પુરુષો છે તેઓ વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ એક સ્થાને રહ્યા સતા ચિરકાળના સંચય કરેલા જ્ઞાનાવરણાદિક કર્મને અપાવે છે-નાશ કરે છે. સદાચાર-વાળા મુનિઓને કારણને લઈને એક સ્થાને વસવામાં પણ જિનેશ્વરની આજ્ઞા છે. એ આ ગાથાનું તાત્પર્ય છે. ” ૩૯૦.

પાંચસમિયા તિગુત્તા, ઉજ્જુત્તા સંજમે તવે ચરણે ।
વાસસયં પિ વસંતા, મુણિણે આરાહગા ભણિયા ॥૩૯૧॥

અર્થ-“ પાંચ સમિતિઓથી સમિત (યુક્ત), ત્રણ ગુપ્તિ-ઓથી ગુપ્ત (રક્ષણ કરાયેલા) અને સત્તર પ્રકારના સંયમને વિષે અથવા છ ભવનિકાયની રક્ષા રૂપ સંયમને વિષે, બાર પ્રકારનાં તપને વિષે તથા ચરણ એટલે પાંચ મહાવ્રતરૂપ ક્રિયાને વિષે ઉદ્ધમવંત એવા મુનિઓ સો વર્ષ સુધી એક ક્ષેત્રને વિષે રહ્યા હોય, તોપણ તેઓ (તેઓને) આરાધક કહેલા છે, અર્થાત્ જિનેશ્વરની આજ્ઞાનું પાલન કરનારને એક સ્થાને રહેવામાં પણ દોષ નથી. ” ૩૯૧.

ગાથા ૩૯૦-જિઅકોહ । જિયલોભ ।

તક્ષા સંવાણુત્રા સંવનિસેહો ય પવયણે નતિથિ ।

આયં વયં તુલિજ્જ, લાહાકંખિ વ્વ વાણિયમ્મો ॥૩૯૨॥

અર્થ—“ તેથી કરીને પ્રવચન (જિનશાસન)ને વિષે એકાંતે સર્વાનુજ્ઞા (સર્વ વસ્તુની અનુજ્ઞા) એટલે અમુક વસ્તુ અમુક રીતે જ કરવી એવી (એકાંત) આજ્ઞા નથી; તથા એકાંતે કોઈ વસ્તુનો સર્વથા નિષેધ એટલે અમુક કાર્યનું આચરણ કરવું જ નહીં એવો એકાંત નિષેધ પણ નથી. કરણ કે આ જિનશાસન સ્યાદ્દાદ-રૂપ છે. તેથી કરીને લાલની આકાંક્ષાવાળા વણિકની જેમ સાધુએ આય (જ્ઞાનાદિક લાભ) અને વ્યય (જ્ઞાનાદિકની હાનિ) એ બંનેની તુલના કરી કાર્ય કરવું. જેમ લાલનો અર્થ વણિક જે વસ્તુમાં લાભ હોય છે તે જ વસ્તુ ગ્રહણ કરે છે, તેમ સાધુ પણ લાભલાભનો વિચાર કરે છે.” ૩૯૨.

ધમ્મંખિ નતિથિ માયા, ન ય કવડં આણુવત્તિભણિયં વા ।

કુડ પાગડમકુડિલ્લં, ધમ્મવયણુમુજ્જુયં જાણુ ॥ ૩૯૩ ॥

અર્થ—“ ધર્મને વિષે (સત્યને વિષે—સાધુધર્મને વિષે) માયા છે જ નહીં, (કેમકે માયા અને ધર્મ એ બંનેને પરસ્પર વૈર છે—તે બંને પરસ્પર વિરુદ્ધ છે.) વળી ધર્મને વિષે કપટ (ખીજને છેતરવું) પણ હોતું નથી, અથવા આનુવૃત્તિ એટલે ખીજને રંજન કરવા માટે માયાવાળું અનુવૃત્તિવાળા વચનનું બોલવું તે પણ હોતું નથી પરંતુ સ્ફુટ કે ૦ સ્પષ્ટ અક્ષરોવાળું લખ્ખ નહીં હોવાથી પ્રગટ અને માયારહિત હોવાથી અકુટિલ એવું ધર્મનું વચન ઋણ (સરલ) અર્થાત મોક્ષનું કારણ છે એમ હે શિષ્ય! તું જાણુ.” ૩૯૩.

ન વિ ધમ્મસ્સ ભડકકા, ઉક્કોડા વંચાણુ વ કવડં વા ॥

નિચ્છમ્મો કિર ધમ્મો, સદેવમણુઆસુરે લોએ ॥૩૯૪॥

ગાથા ૩૯૨—વાણીએ ।

ગાથા ૩૯૩—આણુવત્તિ । ઉજ્જુયં=ઋણ=સરલં મોક્ષકારણુમિતિ યાવત ।

ગાથા ૩૯૪—ભડકકા=આડંબરઃ । ઉક્કોડા=વંચા । મણુયા । નિચ્છમ્મો=નિચ્છન્નઃ ।

અર્થ—“ધર્મનું સાધન આડંબર નથી. એટલે અત્યંત આડંબર દેખાડવાથી કાંઈ ધર્મ સધાતો નથી, તેમજ જો તું મને અમુક વસ્તુ આપે તો હું ધર્મ કરું, એવી તૃષ્ણાએ કરીને પણ ધર્મ સધાતો નથી. અથવા વંચના એટલે ખીજને વંચના કરવાથી (છેતરવાથી) ધર્મનું સાધન થતું નથી; અથવા કપટ એટલે માયાયુક્ત ચેષ્ટા કરવાથી પણ ધર્મનું સાધન થતું નથી પરંતુ વિમાનવાસી દેવો, મૃત્યુ લોકવાસી મનુષ્યો અને પાતલવાસી અસુરો સહિત આ લોક (ત્રણ જીવન)ને વિષે નિષ્કપટ એવો ધર્મ જ શ્રી તીર્થકરોએ કહેલો છે.” ૩૬૪.

ભિખૂ ગીયમગીએ, અભિસેએ તહય ચેવ રાયણિએ ।

એવં તુ પુરિસવત્થું, દ્વવાઈં ચઉવ્વિહં સેસં ॥ ૩૬૫ ॥

અર્થ—“આ ભિક્ષુ (સાધુ) ગીતાર્થ છે અથવા અગીતાર્થ છે? ઉપાધ્યાય છે કે આચાર્ય છે? તેમ જ રતનાધિક છે? એ પ્રમાણે પ્રથમ પુરુષવસ્તુનો વિચાર કરવો; અને પછી બાકીના દ્રવ્યાદિક (દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ) ચાર પ્રકારનો વિચાર કરવો અર્થાત્ લાલાલાલનો વિચાર કરનારે પ્રથમ સંપૂર્ણ વિચાર કરવો—વસ્તુને ઓળખવી.” ૩૬૫.

ચરણાચારો દુવિહો, મૂલગુણે ચેવ ઉત્તરગુણે ચ ।

મૂલગુણે છ ક્ષાણા, પઠમો પુણુ નવવિહો તત્થ ॥ ૩૬૬ ॥

અર્થ—“ચારિત્રાચાર બે પ્રકારનો છે. મૂળ ગુણ—મૂળ ગુણના વિષયાવાળો તથા ઉત્તરગુણ એટલે ઉત્તરગુણના વિષયવાળો. તેમાં મૂળ ગુણને વિષે છ સ્થાનો (છ પ્રકાર) છે. પાંચ મહાવ્રત અને છર્કું રાત્રિલોજનત્યાગ. તેમાં પણ એટલે તે છએ મૂળ ગુણના સ્થાનોને વિષે પ્રથમ સ્થાન (પ્રાણાતિપાત વિરમણુ ૩૫ સ્થાન) નવ પ્રકારનું છે તે પૃથિવ્યાદિક પાંચ અને દ્વીંદ્રિયાદિક ચાર એ નવ પ્રકારના જીવ વધથી વિરામ પામવો તે.” ૩૬૬.

ગાથા ૩૬૫—એવં તુ દ્વવાઈં ।

સેસુક્કોસમજિઝમજહન્યો વા ભવે ચઉદ્ધાઓ ।

ઉત્તરગુણે અણેગવિહો, દંસણુનાણેસુ અહુહ ॥ ૩૯૭ ॥

અર્થ—“ બાકીના એટલે બીજા મહાવ્રતથી આરંભીને પાંચ મૂલસ્થાનો ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને જઘન્ય ભેદ કરીને ત્રણ ત્રણ પ્રકારે અથવા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવભેદ કરીને ચાર ચાર પ્રકારે છે, તથા ગોચરી સમિતિ, ભાવનાદિક ઉત્તર ગુણ અનેક પ્રકારનો છે. (ઉત્તર ગુણને વિષે અનેક પ્રકારનો આચાર છે.) દર્શન (સમકિત) માં નિઃશંકિત વિગેરે અને જ્ઞાનમાં કાળ વિનય વિગેરે આઠ આઠ આચાર છે.” ૩૯૭.

જં જયઈ અગીયત્યો જં ચ અગીયત્યનિરિસઓ જયઈ ।

વદ્વાવેઈ ગચ્છં, અણુંતસંસારિઓ હોઈ ॥ ૩૯૮ ॥

અર્થ—“ અગીતાર્થ (સિદ્ધાન્તને ન જાણનાર) જે યતના (તપ ક્રિયાદિકમાં ઉદ્ધમ) કરે છે, અને જે અગીતાર્થ નિશ્ચિત એટલે અગીતાર્થની નિશ્રામાં રહીને ક્રિયાનુષ્ઠાન કરે છે; તથા પોતે અગીતાર્થ છતાં જે ગચ્છને પ્રવર્તાવે છે—એટલે ક્રિયાનુષ્ઠાનમાં પ્રેરણા કરે છે, તો તે અગીતાર્થ અનંતસંસારી થાય છે. અર્થાત્ અગીતાર્થ મુનિનું અથવા તેની નિશ્રામાં રહીને કરેલું ક્રિયાનુષ્ઠાન જ મોક્ષક્ષણને આપનારું થાય છે.” ૩૯૮.

અહીં શિષ્ય ગુરુને પ્રશ્ન કરે છે—

કહઉ જયંતો સાહુ, વદ્વાવેઈય જ્ઞેઉ ગચ્છં તુ ।

સંજમજુત્તો હોઈ, અણુંતસંસારિઓ હોઈ ॥ ૩૯૯ ॥

અર્થ—“ હે પૂજ્ય ! જે સાધુ તપ સંયમને વિષે પોતે યતના (ઉદ્ધમ) કરે છે, વળી જે તપ સંયમને વિષે ગચ્છને પ્રવર્તાવે છે

ગાથા ૩૯૭ સેસુક્કોસે । ઉત્તરગુણેગવિહો ।

ગાથા ૩૯૮-જંજઈ વદ્વાવેઈ । વદ્વાવેઈ=વર્તયતિ ।

ગાથા ૩૯૯-કહય । વદ્વાવેઈ । સંસારિઓ મણિઓ ।

તે સાધુ સંયમયુક્ત થઈને પણ અનંતસંસારી કેમ થાય? તેને અનંતસંસારી કેમ કહ્યો?” ઉદ્દ.

હવે ગુરુમહારાજ એનો ઉત્તર આપે છે—

દ્વવં ખિત્તં કાલં, ભાવં પુરિસપડિસેવણાચ્ચો યા ।

ન વિ જાણુઈ અગ્ગીચ્ચો, ઉસ્સગ્ગવવાઈયં ચેવ ॥ ૪૦૦ ॥

અર્થ—“હે શિષ્ય! અગીતાર્થ સાધુ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ જાણી શકતો નથી, વળી પુરુષ એટલે આ પુરુષ યોગ્ય છે કે અયોગ્ય? તે જાણી શકતો નથી, તથા પ્રતિસેવના-પાપ-સેવના એટલે આ મનુષ્યે સ્વવશે પાપસેવન કર્યું છે કે પરવશે કર્યું છે તે જાણતો નથી. તો જ ઉત્સર્ગ એટલે સામર્થ્ય છતે શાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે જ ક્રિયાનુષ્ઠાન કરવું તે, તથા અપવાદ એટલે રોગાદિક કારણે અદ્ય દોષનું સેવન કરવું તે-જાણતો નથી તેથી અગીતાર્થના ક્રિયાનુષ્ઠાન વ્યર્થ છે.” ૪૦૦.

જહ્લકિયદ્વવ ન યાણુઈ, સચ્ચિત્તાચિત્તમીસિયં ચેવ ।

કપ્પાકપ્પં ચ તહા, જુગ્ગં વા જસ્સ જં હોઈ ॥ ૪૦૧ ॥

અર્થ—“વળી અગીતાર્થ યથાસ્થિત દ્રવ્યસ્વરૂપને જાણતો નથી, તથા સચિત્ત (સજીવ), અચિત્ત અને મિશ્ર દ્રવ્યને (વસ્તુને) પણ નિશ્ચયથી જાણતો નથી, તથા આ વસ્તુ કલ્પ્ય છે કે અકલ્પ્ય છે? તે પણ જાણતો નથી. અથવા જે વસ્તુ જે બાળ ગ્લાનાદિકને યોગ્ય હોય તે પણ તે જાણતો નથી.” ૪૦૧.

જહ્લકિયપેત્ત ન જાણુઈ, અદ્દાણે જણુવચ્ચેઅ જં ભણિયં ।

કાલંપિ નવિ જાણુઈ, સુભિ ખદ્ધુભિખ્ખ જં કપ્પં ॥ ૪૦૨ ॥

અર્થ—“વળી અગીતાર્થ યથાસ્થિત ક્ષેત્રને એટલે આ ક્ષેત્ર ભદ્રક છે કે અભદ્રક છે? તે જાણતો નથી દૂર માર્ગવાળા જન-

ગાથા ૪૦૦-ઉત્સગ્ગવવાયં । ઉત્સગ્ગવવાદં ।

ગાથા ૪૦૧-જહ્લકિય દ્વવં-યથાસ્થિતં દ્રવ્યં । હોઈ ।

ગાથા ૪૦૨ યાણુઈ કાલરિયં । યાણુઈ ।

પદમાં (દેશમાં) વિહાર કર્યે છતે જે વિધિસ્વરૂપ સિદ્ધાન્તમાં કહેલું છે તે પણ જાણતો નથી તથા કાળ (કાળનું સ્વરૂપ) પણ જાણતો નથી, તેમજ સુલિક્ષ (સુકાળ) અને દુર્લિક્ષ (દુઃકાળ) ને વિષે જે વસ્તુ કદાપ્ય કે અકદાપ્ય કહેલ છે તે પણ અગીતાર્થ જાણતો નથી.” ૪૦૨.

ભાવે હૃદયગિલાણુ, નવિ યાણુઠ ગાઢગાઢકપ્પં ચ ।

સહુઅસહુપુરિસવત્થું વત્થુમવત્થું ચ નવિ જાણુઠ ॥૪૦૩॥

અર્થ—ભાવને વિષે (ભાવદ્વારને વિષે) આ હૃદય (નીરાગી) છે. માટે તેને આ વસ્તુ દેવા યોગ્ય છે, અને આ ગ્લાન (રાગી) છે, માટે તેને આ વસ્તુ જ દેવા યોગ્ય છે, તે જાણતો નથી તથા ગાઢગાઢ કદ્ય એટલે ગાઢ (મોટા) કાર્યમાં અમુક કરવા યોગ્ય છે અને અગાઢ (સ્વાભાવિક) કાર્યમાં અમુક જ કરવા લાયક છે, તે પણ જાણતો નથી. વળી સમર્થ શરીરવાળું અને અસમર્થ શરીરવાળું પુરુષ વસ્તુને પણ જાણતો નથી કે આ સમર્થ છે ને આ અસમર્થ છે; તથા વસ્તુ એટલે આચાર્યાદિકના સ્વરૂપને અને અવસ્તુ એટલે સામાન્ય સાધુના સ્વરૂપને પણ જાણતો નથી.” ૪૦૩.

પડિસેવણા ચઉદ્ધા, આઉદ્ધિ પ્પમાય દપ્પ કપ્પેસુ ।

નવિ જગઠ અગ્ગીઓ, પરિછત્તં ચેવ જં તત્થ ॥ ૪૦૪ ॥

અર્થ—“પ્રતિસેવના (નિષિદ્ધ વસ્તુનું આચરણ) ચાર પ્રકારે હોય છે. એક પાપ જાણીને કરવું? એક પાપ પ્રસાદ (નિદ્રાદિક) વડે કરવું ૨, એક પાપ દર્પ વડે એટલે ધાવન વહ્ગનાદિક વડે કરવું ૩, અને એક પાપ કારણને લઈને કરવું ૪. એ ચાર પ્રકારના પાપને અગીતાર્થ (સિદ્ધાન્તના રહસ્યને) અજાણુ) જાણતો નથી વળી નિશ્ચે આલોચનાદિક જે પ્રાયશ્ચિત્ત તે કેવી જાતની પ્રતિસેવનામાં કેવી જાતનું આપવું તે પણ અગીતાર્થ જાણતો નથી.” ૪૦૪.

ગાથા ૪૦૩—હિદ્દ ગિલાણુ=હૃદય ગ્લાન । ગાઢગાઢ । સહુઅસહુપુરિસવત્થું । યાણુઠ । ગાથા ૪૦૪—પમાય ।

જહુ નામ કોઇ પુરિસો, નયણુવિહૂણો અદેસકુસલો ય ।
કંતારાડવભીમે, મગ્ગપણુકુરસ સત્થરસ ॥ ૪૦૫ ॥
ઇચ્છઇ ય દેસિયત્તં, કિં સો ઉ સમત્થ દેસિયત્તરસા
દુગ્ગાઇં અયાણુતો, નયણુવિહૂણો કહં દેસે ॥ ૪૦૬ ॥ યુગ્મમ્ ।

અર્થ—“ જોમ (નામ-પ્રસિદ્ધિ માટે અવ્યય) નયનરહિત (અંધ) અને અદેશ કુશળ કે ૦ માર્ગના જ્ઞાનમાં અકુશળ એવા કોઇ પુરુષ ભીમ કે ૦ ભયંકર એવી કાંતાર અટવીમાં એટલે વિષમ અટવીમાં માર્ગથી ભ્રષ્ટ થયેલા (ભૂલા પડેલા) સાર્થને (જન-સમુદાયને) માર્ગ બતાવવા ઇચ્છે, કે હું તેઓને માર્ગ બતાવું; પણ શું તે અંધ પુરુષ માર્ગ બતાવવામાં સમર્થ થાય? ન જ થાય. કેમકે દુર્ગ એટલે રસ્તામાં આવતા વિષમ સ્થાનોને નહીં જાણતો એવો તે નેત્રહીન (અંધ) પુરુષ કેવી રીતે માર્ગ બતાવી શકે? અર્થાત્ ન જ બતાવી શકે.” ૪૦૫.

એવમગીયત્થોવિ હુ, જિણુવયણુપઇવયખ્ખુપરિહીણો ।
દ્વવાઇં અયાણુતો, ઉસગ્ગવવાઇયં ચેવ ॥ ૪૦૭ ॥

અર્થ—“ તે જ પ્રમાણે (હુ ઇતિ નિશ્ચયે) જિનેશ્વરનાં કહેલાં વચનો રૂપી દેવીપ્યમાન દ્વીપક રૂપ અક્ષુથી રહિત એવો અગીતાર્થ પણ દ્રવ્યાદિક વસ્તુઓને તથા ઉત્સર્ગ અપવાદ માર્ગને નહીં જાણતો સતો શી રીતે બીજાને માર્ગ બતાવી શકે? ન જ બતાવી શકે.” ૪૦૭.

કહુ સો જયઓ અગીઓ, કહુ વા કુણુગિ અગીયનિરસાએ ।
કહુ વા કરેગિ ગચ્છં, સખાલવુઢ્ઠાઉલં સોગિ ॥ ૪૦૮ ॥

ગાથા ૪૦૫ કોઈ । માર્ગપ્રણુષ્ટસ્ય=માર્ગભ્રષ્ટસ્ય ।

ગાથા ૪૦૬-ઇચ્છઇ । સો સમથો । દેસિવત્તં=દર્શકત્વં-માર્ગદર્શકત્વં । દુગ્ગાઇં=
દુર્ગાનિ-વિષમપ્રદેશાન્ । કહિં । દેસે=દર્શયેત્ ।

ગાથા ૪૦૭-દ્વવાઇ । ગાથા ૪૦૮-કુણુગિ । કરેઉ । વઢ્ઠાઉલં । સોગિ ।

અર્થ-“ તે (ઉપર કહ્યો તેવો) અગીતાર્થ શી રીતે પોતે ચારિત્રમાં યતના કરી શકે? અથવા અગીતાર્થની નિશ્રાએ વર્તતા બીજા મુનિઓ પણ તપ સંયમને વિષે યતના કરવાને શી રીતે સમર્થ થાય? અથવા તે (અગીતાર્થ) બાળ અને વૃદ્ધોથી આકુળ (સહિત) એવા ગચ્છને શા રીતે પ્રવર્તાવી શકે? કાંઈ ન કરી શકે.” ૪૦૮.

સુતે ય ઇમં ભણિયં, અપચ્છત્તે ય દ્દેઈ પરિચ્છત્તં ।

પચ્છત્તે અઈમત્તં. આસાયણ તસ્સ મહઈએ ॥૪૦૯॥

અર્થ-“ સિદ્ધાન્તમાં એવું કહ્યું છે કે જે અગીતાર્થ બીજાને પ્રાયશ્ચિત્ત (પાપ) વિના પ્રાયશ્ચિત્ત (તપસ્યા કરવાનું) આપે, અથવા થોડા પ્રાયશ્ચિત્ત (પાપ)માં અધિક (મોટું) પ્રાયશ્ચિત્ત (તપસ્યા) આપે, તો તે અગીતાર્થને મોટી આશાતના-જિનાજ્ઞાની વિરાધના થાય છે-તેવા અગીતાર્થને જિનેશ્વરની આજ્ઞાનો વિરાધક બણવો.” ૪૦૯.

આસાયણુ મિચ્છત્તં, આસાયણુવજ્જણુ ઉ સમ્મત્તં ।

આસાયણુનિમિત્તં, કુવ્વઈ દ્દીહં ચ સંસારં ॥૪૧૦॥

અર્થ-“ આશાતના શબ્દે કરીને જિનાજ્ઞાનો ભંગ એ જ મિથ્યાત્વ કહેવાય છે, અને આશાતનાને વજ્જી એટલે જિનાજ્ઞાનું પાલન કરવું એ જ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે; તેમજ આશાતનાને નિમિત્તે એટલે જિનાજ્ઞાનો ભંગ કરવાથી પ્રાણી દ્વીર્ઘ સંસાર એટલે ચાર ગતિમાં ભ્રમણ કરવા રૂપ બહુલ સંસાર ઉપાજ્ઞન કરે છે.” ૪૧૦.

એએ દ્દોસો જહ્માગીયં જયંતસ્સગીયનિસ્સાએ ।

વંદ્ઠાવઈ ગચ્છસ્સ ય, જે અ ગણું દ્દેઈઅગીયસ્સ ॥૪૧૧॥

અર્થ-“ જેથી કરીને તપસંયમને વિષે યતના કરતા એવા

ગાથા ૪૦૯-અપચ્છત્તે । અઈમત્તં=અતિમાત્રં । મહઈએ ।

ગાથા ૪૧૦-વજ્જણુ ય, વજ્જણુ ઈ । કુવ્વઈ ।

ગાથા ૪૧૧-અગીઅ જયંસ્સ ગીયનિસ્સાએ । જેવિ ગણું દ્દેઈ અગીયસ્સ ।

પણ અગીતાર્થને એ (પૂર્વોક્ત) દોષો લાગે છે, અગીતાર્થની નિશ્રાએ કરીને (વચને કરીને) તપ સંયમ કરતા એવા બીજાને પણ એ દોષો લાગે છે, વળી ગરુડના પ્રવર્તાવનાર (અગીતાર્થ) ને પણ એ દોષો લાગે છે; તથા જે અગીતાર્થને (મૂર્ખને) ગણ (આચાર્યપદ) આપે છે-સોંપે છે તેને પણ એ પૂર્વોક્ત દોષો લાગે છે.” ૪૧૧

અખલ્લુસુઓ તવસ્સી, વિહરિઉકામો અન્નણિજીણુપહં ।

અવરાહપયસયાઈ, કાઝીણુ વિ જ્ઞે ન યાણેઈ ॥૪૧૨॥

અર્થ-“ જે અખલ્લુશ્રુત (અદ્યપ શાસ્ત્રનો જાણ) છતાં તપસ્વી હોય એટલે ગાઢ તપસ્યા કરતો હોય, જે માર્ગને (મોક્ષમાર્ગને) જાણ્યા વિના વિહાર કરવાને ઇચ્છતો હોય, જે અપરાધ (અતિચાર) ના સેંકડો સ્થાનોને (સેંકડો અતિચારને) કરીને-સેવીને પણ જે અદ્યપશ્રુત હોવાથી જાણતો ન હોય.” ૪૧૨ (સંબંધ આગલી ગાથામાં છે.)

દેસિયરાઈયસોહિય, વયાઈવારે ય જ્ઞે ન યાણેઈ ।

અવિસુધ્ધસ્સ ન વદ્ધઈ, ગુણુસેઠી તિત્તિયા ફાઈ ॥૪૧૩॥

અર્થ-“ વળી જે દિવસ અને રાત્રિ સંબંધી અતિચારોની શુદ્ધિને તથા પ્રતોના (મૂલોત્તર શુભોના) અતિચારોને જાણતો નથી, એટલે અદ્યપશ્રુત હોવાથી શુદ્ધ થતો નથી. તે અવિશુદ્ધ (પાપની શુદ્ધિરહિત એવા) પુરુષની શુભશ્રેણી (જ્ઞાનાદિક શુભોની પરંપરા) વૃદ્ધિ પામતી નથી, જેટલી હોય તેટલી જ રહે છે; અધિક થતી નથી. ” ૪૧૩.

અપ્પાગમો કિલિરસઈ, જઈ વિ કરેઈ અઈદુક્કરં તુ તવં ।

સુંદરણુદ્ધીઈ કઈ, ખલ્લુયં પિ ન સુંદરં હોઈ ॥૪૧૪॥

ગાથા ૪૧૨-અખલ્લુસુઓ । ઠાહુણુ । યાણેઈ ।

ગાથા ૪૧૩-સોહિં । વયાઈવારેય । યાણેઈ । તિત્તિયા=તાવતી ।

ગાથા ૪૧૪-દિલસ્સઈ । દુક્કરંતિ તવં । બુદ્ધિએ કયં । હોઈ ।

અર્થ—“ અહય સિદ્ધાન્તને જાણનાર (સાધુ) જોકે માસ-ક્ષપણાદિક અતિદુષ્કર તપ કરે, તોપણ તે કષ્ટને જ સહન કરે છે (જેમ જાણવું). સુંદર બુદ્ધિએ કરેલું ઘણું એવું તે તપ પણ સુંદર થતું નથી. તે તપ અજ્ઞાનકષ્ટની બરાબર જ છે. ” ૪૧૪.

અપરિચિંચયસુચનિહસરસ, કેવલમભિન્નસુત્તચારિરસ ।
સંવુજ્જમેણુ વિ કયં, અન્નાણુતવે બહુ પડઠ ॥૪૧૫॥

અર્થ—“ નથી જાણ્યું શ્રુતનિકષ (સિદ્ધાન્તનું રહસ્ય) જેણે તથા કેવલ અભિન્ન એટલે ટીકાદિકના જ્ઞાનરહિત માત્ર શ્રુતના અક્ષરને અનુસારે જ ચાલવાના સ્વભાવવાળા એવા સાધુનું સર્વ ઉદ્ધમવડે કરેલું ક્રિયાનુષ્ઠાનાદિક જે તે અજ્ઞાનતપને વિષે-અજ્ઞાન-કષ્ટને વિષે જ અત્યંત પડે છે. ” ૪૧૫.

તે ઉપર દષ્ટાન્ત કહે છે—

જહ દાયમ્મિ વિ પહે, તરસ વિસેસે પહરસ યાણુંતો ।
પહિઓ કિલિસ્સઘ ચિયય, તહ લિંગાયાર સુઅમિત્તો ।૪૧૬॥

અર્થ—“ જેમ કોઈ પુરુષે કોઈ પથિક (મુસાફર)ને માર્ગ દેખાડયે સતે પણ તે માર્ગના વિશેષને એટલે ‘ આ માર્ગ દક્ષિણે (જમણા) જાય છે કે વામ (ડાબા) જાય છે ? ઇત્યાદિક વિશેષ સ્વરૂપને નહીં જાણ્યો એવો તે પથિક નિશ્ચે કલેશ પામે છે, એટલે માર્ગમાં ભૂલા પડીને અત્યંત દુઃખ પામે છે; તેમ (આ દષ્ટાન્ત વડે) લિંગ (સાધુવેષ) અને આચાર (ક્રિયા) તેને ધારણ કરનાર એટલે પોતાની બુદ્ધિથી ક્રિયા કરનાર અને સૂત્રના અક્ષર માત્રને જ જાણનાર એવો તે સાધુ પણ તે પથિકની જેમ અત્યંત દુઃખ પામે છે. ” ૪૧૬.

ગાથા ૪૧૫-નિહિસરસ । બહુ પડઠ ।

ગાથા ૪૧૬-દાયમિવિપહે=દર્શિતેપિ પથે-માર્ગે । કિલિસ્સઘ । સુઅમિત્તો ।

કપ્પાકપ્પં એસણુમણેસણું ચરણુકરણુસેહુવિહિં ।
 પાયચ્છિત્તવિહિં પિં ય, દ્વવાઇગુણેસુ અ સમગ્ગં ॥૪૧૭ા
 પવ્વાવણુવિહિમુઠ્ઠાવણું ચ, અજ્જવિહિં નિરવસેસં ।
 ઉત્સગ્ગવવાયવિહિં, અયાણુમાણેા કહં જયમ્મા ॥૪૧૮ા
 ॥ યુગ્મમ્ ॥

અર્થ-“ કલ્પ્યને, અકલ્પ્યને, એષણા (આહારશુદ્ધિ) ને, અનેષણા (આહારના દોષ) ને, ચરણુ સીત્તરીને, કરણુ સીત્તરીને, નવદીક્ષિતની શિક્ષાવિધિને, દશ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્ત (આલોચનાદિ)ની વિધિને, દ્રવ્યાદિક એટલે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવને વિષે તથા ગુણો (ઉત્તમ અને મધ્યમ)ને વિષે સંપૂર્ણતાને, પ્રત્નાજના વિધિ (નવાને દીક્ષા આપવાના વિધિ) ને, ઉત્થાપના એટલે મહાવ્રતનો ઉચ્ચાર કરવો તેની વિધિને, આર્યા (સાધ્વી) ના વિધિને તથા ઉત્સર્ગમાર્ગ (શુદ્ધ આચારનું પાલન) અને અપવાદમાર્ગ (કારણે આપત્તિ વખતે આદરવા લાયક)ના વિધિને સંપૂર્ણ રીતે નહીં જાણનાર એવો અલ્પશ્રુત ક્ષિંગધારી શી રીતે મોક્ષમાર્ગને વિષે ચતના (ઉદ્યમ) કરી શકે ? ન જ કરી શકે. ૪૧૮.
 સીસાયરિયકમેણુ ય, જણેણુ ગહિયાઇં સિપ્પસત્થાઇં ।
 નજ્જંતિ ખહુવિહાઇં, ન ચરકુમિત્તાણુસરિયાઇં ॥૪૧૯ા

અર્થ-“ વળી (લૌકિકમાં) મનુષ્યોએ શિષ્ય અને આચાર્યના ક્રમે કરીને વિદ્યા ગ્રહણ કરાય છે, એટલે શિષ્ય વિનય પૂર્વક કળાચાર્યાદિકને પ્રસન્ન કરીને તેની પાસેથી વિદ્યા ગ્રહણ કરે છે એવા વિનયના ક્રમે કરીને ખહુ પ્રકારનાં શિલ્પશાસ્ત્રો એટલે ચિત્રાદિકનાં અને વ્યાકરણુ વિગેરેનાં શાસ્ત્રો ગ્રહણ કરેલાં (સારી રીતે શીખેલાં) જણાય છે-જેવામાં આવે છે; પરંતુ

ગાથા ૪૧૭ વિહંપિય । દ્વવાયગુણેસુ ય । ગાથા ૪૧૮-અજ્જમાણા ।

ગાથા ૪૧૯-ગહિયાઇં । શિલ્પશાસ્ત્રાણિ । નજ્જંતિ=અચન્તે ।

ચક્ષુમાત્રે કરીને (નેત્રથી જોવા માત્રે કરીને) અનુસરેલાં એટલે પોતે જ પોતાની મેળે (ગુરુનો વિનય કર્યા વિના) શીખેલાં જોવામાં આવતાં નથી અર્થાત્ પોતાની મેળે શીખેલાં તે લૌકિક શાસ્ત્રો પણ શોભા પામતાં નથી, તે પછી લોકોત્તર શાસ્ત્રોને માટે તે શુ' કહેવું ! ॥૪૧૬॥

જહ ઉજ્જમિઉં જણુઈ, નાણી તવ સંજમે ઉવાયવિઉ ।
તહ ચરકુમિત્તદરિસણુ, સામાયારી ન યાણુંતિ ॥૪૨૦॥

અર્થ—“ જોવી રીતે ઉપાયને જણનાર જ્ઞાની તપ અને સંયમને વિષે ઉદમ કરવાનું જાણે છે, એટલે જ્ઞાની પુરુષ સિદ્ધાન્તને જ્ઞાને કરીને જોવી રીતે ઉદમ કરે છે, તેવી રીતે ચક્ષુમાત્રના દર્શન-વડે કરીને એટલે ક્રિયાનુષ્ઠાનાદિક કરનારા એવા ખીજની સમીપે રહીને માત્ર જોવાથી (સામાયારી) શુદ્ધ આચાર જણતો નથી. અર્થાત્ પોતાના જ્ઞાનથી જેવું જણાય છે તેવું ખીજને કરતાં જોવામાત્રથી જણાતું નથી.” ૪૨૦.

સિપ્પાણિ ય સ્તયાણિ ય, જણુંતો વિ ન ય જુ'જઈ જે ઉ ।
તેસિ ફલં ન જુ'જઈ, ધ્યમ અજયંનો જઈ નાણી ॥૪૨૧॥

અર્થ—“ શિલ્પો (ચિત્રકર્મ વિગેરે) અને વ્યાકરણાદિક શાસ્ત્રોને જણતો છતા પણ જે પુરુષ તેની યોજના નથી કરતો એટલે તે તે ક્રિયાઓની પ્રવૃત્તિ નથી કરતો. તે પુરુષ તે શિલ્પાદિકથી થનારા ધનલાભાદિક ફળને ભોગવતો-પામતો નથી. તે જ પ્રમાણે સંયમમાં યતના (ઉદમ) નહીં કરનારો જ્ઞાનવાન એવો યતિ (સાધુ) પણ મોક્ષરૂપ ફળને પામતો નથી.” ૪૨૧

ગારવતિયપડિબદ્ધા, સંજમકરણુજ્જમંમિ સીઅંતા ।
નિગ્ગંતૂણુ ગણુઓ, હિંડંતિ પમાયરન્નંમિ ॥૪૨૨॥

ગાથા ૪૨૦-ઉજ્જમિઉ-ઉદમં કર્તુ' । ઉપાયવિત્ । અવાયવિઉ ।

ગાથા ૪૨૧-વિ ય ન જુ'જઈ । યોજયતિ । ધ્ય યજયંતો ।

ગાથા ૪૨૨-સીઅંતા । ધરાઓ । રણુ'મિ ।

અર્થ—“રસ, ઋદ્ધિ અને સાતાડ્ડપી ત્રણ ગારવને વિષે પ્રતિબદ્ધ થયેલા (આસક્ત થયેલા) અને સંયમ કરણના (છ જીવ નિકાયની રક્ષા કરવાના) ઉદ્ધમને વિષે શિથિલ થયેલા સાધુઓ ગણ (ગચ્છ) થી બહાર નીકળીને પ્રમાદડ્ડપી અરણ્યમાં સ્વેચ્છાએ વિહાર કરે છે ભ્રમણ કરે છે.” ૪૨૨.

નાણાહિઓ વરતરં, હીણો વિ હું પવયાણું પભાવંતો ।
ન ય દુક્કરં કરંતો, સુકું વિ અપ્પાગમો પુરિસો ॥૪૨૩॥

અર્થ—“ ચારિત્રક્રિયાએ હીન છતો પણ નિશ્ચે જ્ઞાનશાસનની પ્રભાવના કરનાર એવો જ્ઞાનાધિક (જ્ઞાનવડે પૂર્ણ જ્ઞાની) પુરુષ શ્રેષ્ઠ છે; પણ સારી રીતે માસક્ષપણાદિક દુષ્કર તપસ્યા કરતો છતો પણ અદપશ્રુત પુરુષ શ્રેષ્ઠ નથી, અર્થાત્ ક્રિયાવાન છતાં પણ જ્ઞાનહીન પુરુષ શ્રેષ્ઠ નથી.” ૪૨૩.

નાણાહિયસ્સ નાણું, પુજ્જઈ નાણા પવત્તએ ચરણું ।
જસ્સ પુણુ દુહ્ધઈક્કં પિ, નત્થિ તસ્સ પુજ્જએ કાઈ ॥૪૨૪॥

અર્થ—“ જ્ઞાનાધિક (જ્ઞાનથી પૂર્ણ) પુરુષનું જ્ઞાન પૂજ્ય છે, કેમકે જ્ઞાનથી ચરણ (ચારિત્ર) પ્રવર્તે છે; પ્રરંતુ જે પુરુષને જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ બેમાંથી એક પણ નથી તે પુરુષનું શું પૂજ્ય ? શું પૂજવા. યોગ્ય હોય ? કાંઈ પણ પૂજવા યોગ્ય ન હોય.”

નાણું ચરિત્તહીણું, લિંગગહણું ચ દંસણુવિહીણું ।
સંજમહીણું ચ તવં, જે ચરઈ નિરત્થયં તસ્સ ॥૪૨૬॥

અર્થ—“ જે પુરુષ ચારિત્ર (ક્રિયા) રહિત જ્ઞાનનું આચરણ કરે છે, જે પુરુષ દર્શન (સમ્યક્ત્વ) રહિત લિંગ (મુનિવેષ)નું શ્રહણ (ધારણ) કરે છે, અને જે પુરુષ સંયમ (છ જીવ નિકાયની

ગાથા ૪૨૪—પૂજ્યજ્જઈ । પવત્તઈ । દુહ્ધણુપક્કં । તસ પૂજ્જએ કાઈ ।
પૂજ્જઈ કાઈ ।

ગાથા ૪૨૬—સંજમવિહીણું ।

રક્ષા રૂપ ચારિત્ર) રહિત તપનું આચરણ કરે છે—તે પુરુષોના એ સર્વે મોક્ષનાં સાધનો નિરર્થક છે—નિષ્ફળ છે.” ૪૨૫.

જહા ખરો ચંદણભારવાહી, ભારસ્સ ભાગી ન હુ ચંદણસ્સ ।
એવં ખુ નાણી ચરણેણ હીણો,

નાણુસ્સ ભાગી ન હુ સુગ્ગમ્મએ ॥૪૨૬॥

અર્થ—“ જોમ ચંદનના ભારને વહન કરનાર ખર (ગધેડો) કેવળ ભારનો જ ભાગી થાય છે, પણ ચંદનના સુગંધનો ભાગી થતો નથી, તે જ રીતે નિશ્ચે ચારિત્રે કરીને હીન એવો જ્ઞાની પણ કેવળ જ્ઞાનનો જ ભાગી થાય છે, પણ મોક્ષરૂપ સુગતિનો એટલે જ્ઞાનના પરિમલનો ભાગી થતો નથી. માટે ક્રિયા સહિત જ્ઞાન હોય તો જ તે શ્રેષ્ઠ છે.” ૪૨૬.

સંપાગડપડિસેવી. કાએસુ વએસુ જે ન ઉજ્જમમ્મ ।

પવયાણુપાડણુપરમો, સમ્મત્તં કોમલં તસ્સ ॥૪૨૭॥

અર્થ—“ પ્રગટપણે (લોક સમક્ષ) પ્રતિફલ (નિષિદ્ધ) આચરણને આચરનાર એવો જે પુરુષ છ જીવનિકાયના પાલનને વિષે અને પાંચ મહાવ્રતના રક્ષણને વિષે ઉદ્યમ કરતો નથી—પ્રમાદનું જ સેવન કરે છે, તથા જે પ્રવચન (જિનશાસન)નું પાતન (લઘુતા) કરવામાં તત્પર છે, તેનું સમ્યક્ત્વ કોમળ એટલે અસાર બાણવું; અર્થાત્ તેને મિથ્યાત્વ જ વર્તે છે એમ બાણવું.” ૪૨૭.

ચરણુકરણુપરિહીણો, જમ્મ વિ તવં ચરમ્મ સુહુ અમ્મગુરુઅમ્મં ।

સો તિલ્લં વ કિણુતો, કંસિય ખુદ્ધો મુણેયવ્વો ॥૪૨૮॥

અર્થ—“ ચરણુ એટલે મહાવ્રતાદિકનું આચરણ અને કરણુ એટલે આહારશુદ્ધિ વિગેરે તેણે કરીને હીન એવો કોઈ પુરુષ જોકે સારી રીતે ઘણું મોટું તપ કરે છે, પરંતુ તેને આદર્શ કરીને

ગાથા ૪૨૭—જો ઉ ન ઉજ્જમમ્મ । સંપાગડ=સંપ્રકટ ।

ગાથા ૪૨૮—જયહ વિ । ગમ્મં । ખુદ્ધો ।

(આરીસાએ કરીને) તેલના બદલામાં તલ આપનાર ઓદ્ર ગામના નિવાસી મૂર્ખની જેવો બાણવો, એટલે થોડાના બદલામાં ઘણું આપી દેનારો બાણવો. તલ આપીને તેલ લેનારો તે મૂર્ખ ઘણા તેલને હારી બચ છે; તે એવી રીતે તે આદર્શના પાછલા ભાગે ભરીને તલ આપે અને કાચની બાબુથી તેલ પ્રહણ કરે તેથી તેલ ઘણું થોડું આવે અને તલ ઘણા બચ. એવી રીતે ફરાર કરનાર ઓદ્રગામવાસી મૂર્ખનું દષ્ટાંત અહીં બાણવું; એટલે તે જેમ થોડા તેલના બદલામાં ઘણું તલ હારી ગયો, તેમ પ્રમાદી મુનિ ચારિત્રની થોડી શિથિલતાના બદલામાં ઘણું તપ હારી બચ છે. આ ઓદ્ર ગામવાસીનું દષ્ટાંત નાનું હોવાથી અત્ર લખ્યું નથી. ” ૪૨૮.

છજ્જલવનિકાયમહૃવયાણુ, પરિપાલણાઘ જઘધમ્મો ।

જઘ પુણુ તાઘં ન રખ્ખઘ, ભણાહિ કેઠા નામ સો ધમ્મો ॥૪૨૯॥

અર્થ—“ પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઠિકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય એ છ જલવનિકાયનું અને પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિક પાંચ મહાવ્રતોનું પરિપાલન (સારી રીતે રક્ષણ) કરવાથી યતિધર્મ થાય છે—કહેવાય છે. પણ જો તે છ જલવનિકાય અને પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ ન કરે, તો હે શિષ્ય! તું કહે કે તેને કયો ધર્મ કહેવો? અર્થાત્ તેના રક્ષણ વિના ધર્મ કહેવાય જ નહીં. ” ૪૨૯.

છજ્જલવનિકાયદયાવિવજ્જિજ્ઞેઠા નેવ દિષ્ખિખ્ખેઠા ન ગિહી ।

જઘધમ્માચ્છા ચુક્કો, ચુક્કઘ ગિહીદાણુધમ્માચ્છે ॥૪૩૦॥

અર્થ—“ છ જલવનિકાયની દયાથી રહિત એવો વેપધારી દીક્ષિત (સાધુ) કહેવાય જ નહીં, તેમજ (મસ્તક મુંડેલું હોવાથી) ગૃહસ્થી પણ કહેવાય નહીં. તે યતિધર્મથી ચુક્યો

ગાથા ૪૨૯—પરિપાલણાય । તાઘં ।

ગાથા ૩૩૦—દિષ્ખિખ્ખેઠા । ગિહીદાણુધમ્માચ્છે ।

-બ્રહ્મ થયો, અને ગૃહસ્થના દાનધર્મથી પણ ચૂકે છે-બ્રહ્મ થાય છે. કેમકે તેણે આપેલું દાન પણ શુદ્ધ સંયમીને કલ્પતું નથી." ૪૩૦.

સવ્વાઓગે જહ કોઈ, અમચ્ચો નરવધરિસ ધિત્તણું ।

આણાહરણે પાવઈ, વહામંધણુદવહરણું ચ ॥ ૪૩૧ ॥

અર્થ-“ જોમ કોઈ અમાત્ય (પ્રધાન) નરપતિ (રાજા) ના સર્વ આયોગો (અધિકારો) ને ગ્રહણ કરીને (પામીને) પછી જો રાજાની આજ્ઞાનો ભંગ કરે, તો તે વધ એટલે લાકડી વિગેરેના પ્રહારને, સાંકળ (બેડી) વિગેરેના બંધનને તથા દ્રવ્યહરણ એટલે સર્વસ્વના નાશને અને ચકારથી છેવટ મરણને પણ આજ્ઞાનો ભંગ કરવાથી પામે છે.” ૪૩૧.

તહ છક્કાયમહવ્વયસવ્વનિવિત્તીહિ ગિહ્હિનિજીણુ જઈ ।

એગમવિ વિરાહંતા, અમચ્ચરન્નો હણુઈ યોહિં ॥ ૪૩૨ ॥

અર્થ-“ તેવી જ રીતે છ જીવનિકાય તથા પાંચ મહાવ્રત સંબંધી સર્વ નિવૃત્તિ (સર્વવિરતિ) રૂપ પ્રત્યાખ્યાન (નિયમો) ને ગ્રહણ કરીને યતિ (સાધુ) એક પણ જીવનિકાયની અથવા એક પણ વ્રતની વિરાધના કરતો સતો અમર્ત્ય રાજા (દેવોના રાજા-તીર્થંકર) એ આપેલી અથવા તેમણે પ્રરૂપેલી યોધિને હણુ છે-નાશ પમાડે છે. અર્થાત્ જિનાજ્ઞાનો ભંગ કરવાથી યોધિ (સમ્યક્ત્વ) નો નાશ થાય છે; અને તેથી તે અનન્ત સંસારી થાય છે.” ૪૩૨.

તો હયબોહીય પચ્છા, કયાવરાહાણુસરિસમિયમમિયં ।

પુણુ વિ ભવોઅહિપડિઓ, ભમઈ જરામરણુદુગ્ગંમિ ॥ ૪૩૩ ॥

ગાથા ૪૩૧-નરવધરિસ । અમચ્ચો=અમાત્યઃ ।

ગાથા ૪૩૨-નિવૃત્તિઓ । ગિહ્હિણિણુ । રણુણો । અમચ્ચરન્નો=અમર્ત્યં રાજઃ તીર્થંકરદેવસ્ય ।

ગાથા ૪૩૩-હયબોહિ પચ્છા । હયવોહિ । કૃતાપરાધાનુસદશામિદ્ધમમિતમ્ । પુણુ વિ ।

અર્થ—“ ત્યાર પછી હુણી છે ઝાઝી જેણે એવો તે મુનિ કરેલા અપરાધ (જિનાક્ષાલંગરૂપ)ને અનુસારે એટલે અનુમાને કરીને કરીને સમાન આ પ્રત્યક્ષ એવા અમિત એટલે માનરહિત (અતિ મોટા) ક્રૂણને પામે છે. તે ક્રૂણ કયું ? તે કહે છે—વૃદ્ધાવસ્થા તથા મરણે કરીને અત્યંત દુર્ગ એટલે ગહન એવા ભવસાગરને વિષે પડચો છતો વારંવાર પરિભ્રમણ કરે છે—અનંતકાળ પરિભ્રમણ કરવારૂપ ક્રૂણને પામે છે.” ૪૩૩.

જઠયાણેણું ચત્તં, અપ્પણ્યં નાણદંસણચરિત્તં ।

તઠયા તસ્સ પરેસુ, અણુકંપા નત્થિ જીવેસુ ॥૪૩૪॥

અર્થ—“ જ્યારે આ નિર્ભાગી જીવે આત્માને હિતકારક એવા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રનો ત્યાગ કર્યો, ત્યારે સમજવું કે તે જીવને ખીબા એટલે પોતા સિવાય ખીબા જીવોને વિષે અનુકંપા નથી અર્થાત્ જે પોતાના આત્માનો હિતકારક નથી થતો તે ખીબાઓનું હિત શી રીતે કરે ? પોતાના આત્માપર દયા હોય તો જ ખીબા જીવોપર દયા થઈ શકે છે. (આત્મદયા મૂલક જ પરદયા છે.) ” ૪૩૪.

છક્કાયરિણિણુ અસંજયાણુ લિંગાવસેસમિત્તાણુ ।

બહુઅસંજમો પવહો, ખારો મઠલેઈ સુકુઅરં ॥ ૪૩૫ ॥

અર્થ—“ છ જીવનિકાયના શત્રુ એટલે છકાયની વિરાધના કરનાર, અસંચત એટલે જેણે મન, વચન, કાયાના યોગને મોકળા (છુટા) મૂકી દીધા છે એવા, તથા લિંગાવશેષમાત્ર એટલે કેવળ રજ્જેહરણુ વિગેરે વેષને જ ધારણ કરનારા એવા પુરુષોનો મોટો અસંચમ (અનાચાર) રૂપ પાપનો પ્રવાહ ક્ષાર એટલે બાળેલા તલની ભરમળી જેમ સુષુકુતર એટલે ગાઠ અથવા સમ્યક્ પ્રકારે પોતાના અને ખીબાના આત્માને પણ મલિન કરે છે. ૪૩૫.

ગાથા ૪૩૪-યદ્વાડનેન ત્યક્તં । અપ્પણ્યં=આત્મનીનં । પરેસું ।

ગાથા ૪૩૫-છક્કારિણિણુ । અસંજયાણુ । પદકાયરિપૂણ્યામ્ । લિંગાવસેસુમિ-
ત્તાણુ । બહુઅસંજમપવહો । બહુઅસંજમપવહો । સુકુઅરં ।

કિ લિંગવિકૃરીધારણેણ, કલ્પજમ્મિ અકૃત્તિમ્ ઠાણે ।

રાયા ન હોઈ સયમેવ, ધારયં ચામરાડોવે ॥ ૪૩૬ ॥

અર્થ—“જેમ સ્થાને એટલે શ્રેષ્ઠ સિંહાસને એડેલો અને માત્ર પોતે જ એટલે હાથી ઘોડા વિગેરેથી રહિત એકલો જ, ચામરના આટોપ (આડંબર)ને ધારણ કરતો સતો પણ રાજા હોતો નથી—થઈ શકતો નથી, તેવી જ રીતે કાર્યને વિષે એટલે સંયમની યતનાને વિષે નહીં રહેલો—સંયમથી રહિત એવો સાધુ, લિંગ એટલે સાધુવેષ—તેનો આડંબર માત્ર ધારણ કરવા વડે કરીને શું સાધુ કહેવાય? ન જ કહેવાય. માટે ગુણ વિનાનો આડંબર કરવો વ્યર્થ છે. એ આ ગાથાનો તાત્પર્ય છે.” ૪૩૬.

જે સુ ત્યવિષ્ણિચ્છયકયાગમેઃ મૂલઉત્તરગુણોહં ।

ઉવ્વહ્મસયાડખલિઓ, સો લિખ્ખમ્પસાહુલિખ્ખમ્મિ ॥ ૪૩૭ ॥

અર્થ—“સૂત્ર અને અર્થનો વિનિશ્ચય એટલે તથ્ય (સત્ય) જ્ઞાન તેણે કરીને કર્યો છે આગમ જેણે અર્થાત્ જાણ્યું છે સિદ્ધાન્તનું રહસ્ય જેણે એવો (સિદ્ધાન્તજ્ઞાતા) અને નિરંતર અસ્ખલિત એટલે અતિચારરહિત મૂલ અને ઉત્તર ગુણના સમૂહને જે વહન કરે છે—ધારણ કરે છે એવો સાધુ સાધુના લેખામાં—સાધુઓની ગણતરીમાં લખાય છે—ગણાય છે.” ૪૩૭.

ખહુદ્દોસસંકિલિહો નવરં મમલેઈ ચંચલસહાવો ।

સુકુ વિ વાયામંતો, કાયં ન કરેઈ કિ ચિ ગુણ ॥ ૪૩૮ ॥

અર્થ—“રાગદ્વેષરૂપી ઘણા દોષોવડે સંકલિષ્ટ (ભરેલો) એટલે દુષ્ટ ચિત્તવાળો અને જેનો સ્વભાવ (અભિપ્રાય) ચંચળ એટલે વિષયાદિકમાં લુપ્થ છે એવા પુરુષ અત્યંત પરીસહાદિક કષ્ટને સહન કરતો છતો પણ માત્ર કાયાએ કરીને કાંઈ પણ (થોડો

ગાથા ૪૩૬—લિંગાડંબરધારિણેન । લિંગવિકૃરિ । ધારતો । ગાથા ૪૩૭—સુતત્ય । ગુણેહિ । સાયાખલિઓ । સાહુલિખ્ખમ્મિ । ગાથા ૪૩૮—મમલેષ, મેલેષ । વાયામિત્તા=પરીષહાદિ કુઃખં સહમાનઃ ।

પણ) કર્મક્ષયાદિરૂપ ગુણને કરતો નથી—મેળવતો નથી; ન વર' કે ઉલટો તે પોતાના આત્માને મલિન કરે છે. ૪૩૮.

કેસિંચિ વરં મરણું, જીવિયમન્નેસિમુમયમન્નેસિ ।

દદુરદેવિચ્છાએ, અહિંચં કેસિ ચ ઉભયં પિ ॥ ૪૩૯ ॥

અર્થ—“દદુર દેવની ઇચ્છામાં કેટલાએકનું મરણ જ શ્રેષ્ઠ છે, કેટલાએક પુરુષોનું જીવવું જ શ્રેષ્ઠ છે, કેટલાએકનું જીવિત અને મરણ બન્ને શ્રેષ્ઠ છે, અને કેટલાએકનું જીવિત અને મરણ બન્ને અહિતકારક છે. આ ગાથાનો સવિસ્તર ભાવાર્થ દદુરંક દેવની કથાથી જાણવો.” ૪૩૯. તે કથા નીચે પ્રમાણે—

દદુરંક દેવની કથા

પ્રથમ દદુરંક દેવના પૂર્વજીવનું સ્વરૂપ કહે છે—કૌશાંબી મહાપુરીમાં શતાબ્દિક નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તે વખતે તે ગામમાં એક સેડુક નામનો દરિદ્રી બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેની સ્ત્રી ગર્ભવતી થઈ. ન્યારે તેનો પ્રસૂતિસમય નજીક આવ્યો ત્યારે તેણે પોતાના પતિને કહ્યું કે—‘મારો પ્રસૂતિકાળ સમીપ આવ્યો છે, માટે મને ઘી, ગોળ વિગેરે લાવી આપો.’ ત્યારે સેડુક બોલ્યો કે—મારી પાસે એવી કોઈ પણ જાતની કળા નથી, તેથી દ્રવ્ય વિના ઘી ગોળ કયાંથી લાવું? તે સાંભળીને તે બોલી કે—‘જો કાંઈ પણ કળા ન હોય તોપણ ઉઘમ કરવાથી ક્ષણની પ્રાપ્તિ થાય છે. કહ્યું છે કે—

પ્રાણિનામન્તરરથાયી, ન હ્યાલરયસમે રિપુઃ ।

ન હ્યુદમસમં મિત્રં. યં કૃત્વા નાવસીદતિ ॥

“પ્રાણીઓનો પોતાના અન્તઃકરણમાં રહેલા આળસ જેવો બીજો કોઈ શત્રુ નથી, અને ઉઘમ સમાન બીજો કોઈ મિત્ર નથી, કે જે (ઉઘમ) કરવાથી પ્રાણી કદિ પણ સીદાતો નથી—જેદ પામતો નથી.”

આ પ્રમાણે પોતાની સ્ત્રીનું વાક્ય સાંભળીને તે સેડુકે એક

ગાથા ૪૩૯—કેસિંચિ ।

ફળ લઈ રાજની સલામાં જઈ રાજને તે ભેટ કર્યું. એવી રીતે હંમેશાં તે રાજસલામાં ફળ લઈ જઈને શતાબ્દિક રાજની સેવા કરવા લાગ્યો.

એકદા કેઈ કારણથી અંબા નગરીના રાજ દધિવાહને આવીને ઠીશાંબી નગરીને ઘેરો ઘાલ્યો. તે વખતે શતાબ્દિક પાસે અલ્પ સૈન્ય હોવાથી તે કિલ્લાની અંદર જ રહ્યો. હંમેશાં યુદ્ધ થતાં અનુક્રમે વર્ષાઋતુ આવી. તે વખતે દધિવાહન રાજનું કેટલુંક સૈન્ય આમ તેમ જતું રહ્યું, તેવામાં પેલો સેડુક બ્રાહ્મણ પુષ્પ ફળ વિગેરે લેવા માટે ગામ બહાર વાડીએ ગયો હતો. તેણે દધિવાહનનું સૈન્ય થોડું જોઈને શતાબ્દિક રાજ પાસે આવીને કહ્યું કે- ‘હે રાજ! આજે યુદ્ધ કરશે તો આપનો જય થશે.’ તે સાંભળીને શતાબ્દિક રાજ સૈન્ય સહિત કિલ્લા બહાર નીકળ્યો. યુદ્ધ કરતાં દધિવાહનનું સૈન્ય ભાંગ્યું; એટલે તેના હાથી ઘોડા વિગેરે લઈ લઈને શતાબ્દિક રાજ પોતાની નગરીમાં આવ્યો. પછી સેડુકને ઘણું માન આપીને તેણે કહ્યું કે- ‘હે સેડુક! હું તારા પર પ્રસન્ન થયો છું, માટે ઇચ્છાનુસાર માગ.’ સેડુકે કહ્યું કે- ‘હે સ્વામી! હું ઘેર જઈ મારી સ્ત્રીને પૂછીને પછી માગીશ.’ એમ કહી ઘેર જઈને તેણે પોતાની સ્ત્રીને પુછ્યું કે “હે પ્રિયા! આજે શતાબ્દિક રાજ મારા પર તુષ્ટમાન થઈને ઇચ્છિત વરદાન આપે છે, માટે હું શું માગું?” તે સાંભળીને તેણે વિચાર્યું કે- ‘જો આ ઘણા વૈભવને પામશે તો મારું અપમાન કરશે.’ એમ વિચારીને તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે- “હે પ્રાણનાથ! જો તમારા પર રાજ પ્રસન્ન થયા હોય, તો હંમેશાં ઇચ્છા પ્રમાણે ભોજન અને એક દીનાર (મહોર) દક્ષિણાની માગણી કરો. કેમકે નિદ્રા વેચીને ગ્રહણ કરેલા ઉભગરા (ભગરણ)ની જેવા ગામ કે નગરના અધિપતિપણાએ કરીને શું ફળ છે? (એટલે ગામ ગરાસ માગવો તે તો નિદ્રા વેચીને ઉભગરો લીધા જેવું છે, માટે તે ન માગવું.)” આ પ્રમાણે સ્ત્રીનું વાક્ય સાંભળીને તે નિર્ભાગીએ

પણ તે જ માગ્યું. તેથી રાજાએ પણ હંમેશને માટે વારાફરતી દરેક ઘેર તેને જમાડીને દક્ષિણા આપવાનો હુકમ કર્યો, એટલે લોકો તેને ઉપરા ઉપર નિમંત્રણ કરવા લાગ્યા. તેથી સેડુક પણ દક્ષિણાના લોભથી એક ઘેર લોજન કરીને ઘેર જઈ મુખમાં આંગળાં નાંખી પ્રથમ આધેલાતું વમન કરી ખીજે ઘેર જમવા જવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે અતૃપ્તિથી લોજન કરતા સેડુકને ત્વચા-વિકાર થવાથી ગળત કોઠનો વ્યાધિ ઉત્પન્ન થયો. એટલે હાથ પગ વગેરે અવયવો ગળવા લાગ્યા; પરંતુ તે ધન અને પુત્રાદિકના પરિવારથી ઘણો વૃદ્ધિ પામ્યો. પછી તે સેડુકના અંગમાં રોગની ખડુ વૃદ્ધિ થઈ, એટલે મંત્રી પ્રમુખે સેડુકને કહ્યું કે- ‘હવે તારે લોજનને માટે જવું નહીં, તારે બદલે તારા પુત્રને મોકલવો.’ ત્યાર પછી તેનો પુત્ર હંમેશાં દરેક ઘેર જમવા જવા લાગ્યો, અને દીનારની દક્ષિણા લેવા લાગ્યો. સેડુક સર્વ લોકોને અનિષ્ઠ થઈ પડ્યો. તેના પુત્રે પણ તેને એક જુદા ઘરમાં રાખ્યો, અને તેને લોજન પણ એક કાષ્ઠના પાત્રમાં જુદું આપવા લાગ્યો. તેની સાથે કોઈ બોલતું પણ નહીં, અને સર્વે ઘરકા લોકો તેને ‘મર, અદીક થા’ એવાં તિરસ્કારનાં વચનો કહેતા હતા. પુત્રોની વહુઓના મુખથી પણ તેવાં તિરસ્કારનાં વચનો સાંભળીને સેડુકને ક્રોધ ચડ્યો; તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે- ‘આ સર્વેને કોઠીયા કરું ત્યારે જ હું ખરો.’ એમ વિચારીને તેણે પોતાના પુત્રને બોલાવીને કહ્યું- ‘હે પુત્ર! સાંભળ, હું વૃદ્ધ થયો છું, મારું મૃત્યુ હવે નજીક આવ્યું છે, તેથી મારે તીર્થયાત્રા કરવા જવું છે. પણ આપણા કુળનો એવો આચાર છે કે જે તીર્થયાત્રા કરવા બંધ તે પ્રથમ જવ તથા ઘાસને મંત્રથી મંત્રીને એક બકરીના પુત્રને (બોકડાને) ખવરાવે, અને તે બકરાને પુષ્ટ કરી તેનું માંસ સર્વ કુટુંબને ખવરાવીને પછી તીર્થયાત્રા કરવા બંધ. માટે હે પુત્ર! મને પણ એક બકરીનું બચ્ચું લાવી આપ.’ તે સાંભળીને તે પુત્રે તે પ્રમાણે કહ્યું. એટલે તે બોકડાને સેડુકે

પોતાની પાસે રાખ્યો. પછી પોતાના કુષ્ટ સંબંધી પરુ વિગેરેથી મિશ્રિત કરીને જવ તથા ઘાસ તેને ખવરાવવા લાગ્યો. તેવી રીતે કરતાં કેટલેક કાળે તે બોકડો કોઢીયો થયો. એટલે તેને મારીને તેના માંસવડે કુટુંબનું પોષણ કરીને (સૌને જમાડીને) તેમની રબ્બ રઈ તે તીર્થયાત્રા માટે નીકળ્યો.

માર્ગમાં જતાં સેડુકને તૃષા લાગવાથી તેણે સૂર્યના તાપથી તપેલું, અંદર પડેલા ઘણાં પાંદડાંઓથી ઢંકાયેલું ક્વથ (ઉકાળા) જેવું કોઈક હૃદ (ખાઓચીયા)નું જળપાન કર્યું. તેથી તુરત જ તેને વિરચન થયું. એટલે તેનો સર્વ કુષ્ટકૃમિનો વ્યાધિ બહાર નીકળ્યો. પછી તેણે ઘણા કાળ સુધી તે જળનું પાન કર્યાં કર્યું. એટલે દૈવયોગે તે તદ્દન નીરોગી થયો. પરંતુ અહીં કુષ્ટરોગવાળા બોકડાનું માંસ ખાવાથી તેનું આપ્તું કુટુંબ કોઢીયું થયું. પછી સેડુક પોતાના શરીરની નીરોગતા દેખાડવા માટે કૌશાંબી નગરીમાં પાછો આવ્યો. લોકોએ તેને પૂછ્યું કે—‘તારો રોગ કેવી રીતે ગયો?’ ત્યારે તે બોલ્યો કે—‘દેવના પ્રભાવથી મારો વ્યાધિ નષ્ટ થયો છે.’ પછી ઘેર આવીને સેડુકે પોતાના કુટુંબ વ્યાધિચસ્ત જોઈને કહ્યું કે—‘જેવી તમે મારી અવજ્ઞા કરી હતી તેવું જ તમને સર્વેને ક્ષણ મળ્યું છે? મેં કેવું કર્યું?’ તે સાંભળીને સર્વએ તેનો અત્યંત તિરસ્કાર કર્યો, અને ‘તું અદ્દીઠ થા’ એમ કહી કુટુંબ અને નગરના લોકોએ તેની નિર્ભત્સના કરી તેને નગર બહાર કાઢી મૂક્યો. ત્યાંથી ભમતો ભમતો તે રાજગૃહી નગરીમાં પ્રતોલિએ (દરવાજે) આવીને રહ્યો.

તે અવસરે શ્રીમહાવીરસ્વામી રાજગૃહી નગરીના ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા. તે સાંભળીને દ્વારપાળોએ સેડુકને કહ્યું કે—‘જો તું અહીં રહીને ચોકી કરે તો અમે વીરપ્રભુને વંદના કરી આવીએ.’ તે સાંભળીને સેડુક હા કહીને બોલ્યો કે—‘હું ભૂખ્યો છું.’ ત્યારે દ્વારપાળોએ કહ્યું કે—‘અહીં દ્વારદેવીની પાસે જે નૈવેદ્ય આવે તે તુ યથેષ્ટપણે ખાજે. પરંતુ તારે અહીં જ રહેવું કયાંઈ જવું નહિ.’ એ પ્રમાણે કહીને તે સર્વે દ્વાર-

પાળો શ્રી જિનેશ્વરને વંદના કરવા ગયા. પછી તે સુધાતુર સેડુકે ખીર, વડાં વિગેરે દેવીના નૈવેદ્યને કંઈ સુધી ખાધાં એટલે તેને અત્યંત તૃષ્ણા લાગી; પણ દ્વારપાળોએ તેને તે સ્થાનેથી ખીજે જવાનો નિષેધ કર્યો હતો, તેથી તે જળપાન કરવા કાંઈ ગયો નહીં, તેમજ એ પ્રમાણેના કર્મના ઉદયથી તૃષ્ણાતુરપણામાં જળના ધ્યાનમાં મૃત્યુ પામ્યો અને તે જ દરવાજાની નજીક રહેલી એક વાપી (વાવ)માં દેડકો થયો.

કેટલેક કાળે ફરીથી શ્રીમહાવીર સ્વામી ત્યાં સમવસર્યા. તે વખતે વાવમાં જલ ભરતી પૌંરલોકોની સ્ત્રીઓ પરસ્પર વાતો કરવા લાગી કે—‘હે બહેનો! ઉતાવળ કરો. આજે શ્રી મહાવીર પ્રભુને વાંદવા જવું છે. આજનો દિવસ ધન્ય છે કે જેથી આજે શ્રી વીર પ્રભુનું આપણને દર્શન થશે.’ આ પ્રમાણેનાં તે સ્ત્રીઓનાં વાક્યો સાંભળીને ‘ઇલાપોહ કરતાં તે દેડકાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું’, અને પોતાનો પૂર્વ ભવ (સેડુકનો ભવ) તેણે જાણ્યો. પછી તે દેડકો પણ ભગવાનને વાંદવા માટે વાપીની બહાર નીકળી ચાલ્યો. માર્ગમાં શ્રેણિકરાજ સૈન્ય સહિત ભગવાનને વાંદવા જતા હતા, તેના અશ્વના પગની ખરીના પ્રહારથી દવાઈને તે દેડકો ભગવાનનાં ધ્યાનમાં જ મરણ પામી પ્રથમ સ્વર્ગમાં દર્દુરાંક નામે દેવતા થયો. અવધિજ્ઞાનવડે પોતાનો પૂર્વભવ જાણીને તે કોઠીયાનું રૂપ વિક્રુવીં શ્રેણિક રાજના સમ્યક્ત્વની પરીક્ષા કરવા માટે ભગવાનને વાંદવા આવ્યો. તે દેવ ભગવાનની પાસે બેસી પોતાના શરીર પરથી સૌને દેખાતો કોઠનો દુર્ગન્ધી રસ (ચેપ) લઈ ભગવાંતના ચરણે ચંદનરસ ચોપડવા (લેપ કરવા) લાગ્યો. તે જોઈને શ્રેણિક રાજને તેના પર ક્રોધ ચડ્યો અને મનમાં બોલ્યો કે ‘કોણ આ પાપિષ્ઠ ભગવાનની અવજ્ઞા કરે છે? જ્યારે આ બહાર નીકળ્યો, ત્યારે હું તેને સારી રીતે શિક્ષા કરીશ.’ આ પ્રમાણે તે વિચાર કરે છે, તેવામાં ભગવાનને ધીંક આવી. તે વખતે પેલા દેવે ‘તમે મરો’

૧ ઇલા ને અપોહ=સાંભળેલા વાક્ય ઉપરથી આવું પૂર્વે મેં કોઈ વખત સાંભળ્યું છે, એવી પૂર્વનું સ્મરણ કરવા માટે ગાઠ વિચારણા કરવી તે.

એમ ભગવાનને કહ્યું. થોડી વારે રાજાને છીંક આવી, ત્યારે તેને 'ઘણું જીવો' એમ કહ્યું. થોડી વારે અભયકુમારને છીંક આવી, ત્યારે તેને 'જીવો અથવા મરો.' એમ કહ્યું, પછી 'કાલસૌકરિકને પણ છીંક આવી, ત્યારે તેને 'મ જીવ, મ મર' એમ કહ્યું. આ ત્યારે વચનનોમાં ભગવાનને મરવાનું કહ્યું તે વચનથી અતિ ક્રોધાતુર થયેલા શ્રેણિક રાજાએ પોતાના સેવકોને કહ્યું કે 'આ દુષ્ટ કોઠીયો સમવસરણી બહાર નીકળે કે તરત તેને પકડીને બાંધી લેજો.' પછી દેશનાને અંતે તે દેવ સમવસરણી બહાર નીકળ્યો. તે વખતે રાજાના સુભટોએ તેને ચોતરફથી ઘેરી લીધો. પરંતુ તે તો તરત જ આકાશમાં ઉત્પત્તી ગયો. તે જોઈ શ્રેણિક રાજા વિસ્મય પામ્યો. પછી પાછા ફરીને તેમણે ભગવાંત પાસે આવી પૂછ્યું કે—'હે સ્વામી! તે કુષ્ઠી કોણ હતો તે કહો.' ત્યારે ભગવાને સેડુકના ભવથી આરંભીને તેનું સર્વ વૃત્તાંત રાજાને કહી સંભળાવ્યું. પછી કહ્યું કે 'તે દર્દરાંક દેવ જે હમણાં જ ઉત્પન્ન થયો છે તેણે તારી પરીક્ષા કરવા માટે તને કુષ્ઠીનું રૂપ બતાવ્યું. મારે અંગે દિવ્ય ચંદનનો લેપ કર્યો છે.' ફરીથી શ્રેણિક રાજાએ પૂછ્યું કે 'હે સ્વામી! ત્યારે કહો કે આપને છીંક આવી, તે વખતે આપને તેણે મરવાનું કેમ કહ્યું?' ભગવાન બોલ્યા કે 'હે શ્રેણિક! મને અહીં છું ત્યાં સુધી વેદનીયાદિક ચાર કર્મ વળગેલાં છે, અને મૃત્યુ પામ્યા પછી તો મને મુક્તિસુખ મળવાનું છે, માટે મને મરવાનું કહ્યું. વળી તને છીંક આવી ત્યારે તને જીવવાનું કહ્યું. તેનું કારણ એ છે કે હાલમાં તું જીવતો છે તો રાજ્યસુખ ભોગવે છે, પણ મૃત્યુ પછી તું નરકમાં જવાનો છે. માટે તને 'ચિરં જીવ' એમ કહ્યું. તથા અભયકુમાર અહીં પણ ધર્મકાર્ય કરતો સતો રાજ્યસુખ ભોગવે છે, અને પરભવમાં પણ તે અનુત્તર વિમાનમાં જવાનો છે તેથી તેને 'જીવ અથવા મર' એમ કહ્યું; અને કાલસૌકરિક તો અહીં જીવતો હતો પણ બહુ

૧ કાળ નામનો સૌકરિક એટલે કસાઇ.

હિંસાદિક પાપનું આચરણ કરે છે, અને મરણ પામ્યા પછી સાતમી નરકે જવાનો છે. માટે તેને 'ન જીવ અને ન મર' એમ કહ્યું આ ચાર ભાંગા સર્વ જીવ પરત્વે લાગુ પડે છે. (એટલે કે ચાર ભાંગામાંથી કોઈ પણ એક ભાંગામાં હરકોઈ જીવ આવી શકે છે) આ દર્દુરાંક દેવના મનનો અભિપ્રાય છે." તે સાંભળીને શ્રેણિકે ભગવાનને વિનંતિ કરી કે "હે સ્વામી! આપ જેવા મારે માથે ગુરુ છતાં મારે નરકમાં જવું કેમ યોગ્ય કહેવાય?" ભગવાન બોલ્યા કે "હે રાજા! તેં સમ્યક્ત્વ પામ્યા પહેલાં નરકનું આયુષ્ય ખાંધેલું છે, તે કોઈથી પણ દૂર (મિથ્યા) થઈ શકે તેમ નથી. પરંતુ તું ખેદ ન કર. આવતી ચોવીસીમાં તું પદ્મનાભ નામે પ્રથમ તીર્થંકર થવાનો છે." એ સાંભળીને રાજાએ હર્ષિત થઈ ફરીથી પ્રભુને પૂછ્યું કે 'હે ભગવાન! શું તેવો કોઈ પણ ઉપાય નથી કે જેથી મારે નરકમાં જવું ન પડે?' ત્યારે ભગવાન બોલ્યા કે 'જો તારી કપિલા નામની દાસી લાવપૂર્વક સાધુને દાન આપે, અને જો કાલસૌકરિક હંમેશાં પાંચસો પાડા મારે છે તે ન મારે તો તારે પણ નરકે જવું ન પડે.' તે સાંભળીને રાજા ભગવાનને વંદના કરી ઘર તરફ ચાલ્યો. માર્ગમાં ફરીથી શ્રેણિક રાજાના સમક્ષિતની પરીક્ષા કરવા માટે દર્દુરાંક દેવ એક સાધુનું રૂપ વિકૃતિ ઘણા મત્સ્યોથી ભરેલી જાળ લઈને રાજાની સન્મુખ આવ્યો. તેને જોઈ શ્રેણિકે પૂછ્યું કે 'અરે! મુનિનો વેષ ધારણ કરનાર એવા તેં આ જાળને કેમ ગ્રહણ કરી છે? અને જો આ જાળ ધારણ કરે છે, તો શું તું મત્સ્યાદિકનો આહાર પણ કરે છે?' આ વિષય પર શ્રેણિકના પ્રશ્ન અને દેવના ઉત્તરવાળો શ્લોક આ પ્રમાણે છે—

કંથાચાર્ય શ્લથા કિં નનુ શર્કરવધે જલમશ્નાસિ મત્સ્યાન્ ।
તાન્ વૈ મધોપદંશાત્ પિપ્પસિ મધુ સમં વેશ્યયા યાસિ વેશ્યામ્ ॥

દત્વારીણાં ગલેઽર્ધી નનુ તવ રિપવો યેન સાયં છિનન્નિ ।
ચૌરસ્ત્વં ઘૂતહેતોઃ કિતવ ધતિ કથં યેન દાસીસુતોઽસ્મિ ॥૧૧॥

‘સાધુ! આ તારી કથા બહુ પ્રલથ (જુલુ) કેમ છે?’ ‘હે રાજા! આ કંથા નથી, પણ મત્સ્યને મારવા માટે પકડવાની જાળ છે.’ ‘અરે! શું તું મત્સ્ય પણ ખાય છે?’ ‘હા મદિરાના ઉપદેશથી તે (મત્સ્યો) ખાઈ છું.’ ‘અને! શું મદ્ય પણ પીએ છે?’ ‘હા, વેશ્યા સાથે પ્રીતિ હોવાથી તેની સાથે પીવું પડે છે.’ ‘ત્યારે શું તું વેશ્યાગમન પણ કરે છે?’ ‘હા, શત્રુઓના ગળા ઉપર બે પગ મૂકીને વેશ્યા પાસે જઈ છું.’ ‘અરે! શું તારે શત્રુઓ પણ છે કે?’ ‘હા. કેમકે રાત્રે ચોરી કરું છું, તેથી શત્રુઓ પણ છે.’ ‘અરે તું ચોરી પણ કરે છે?’ ‘હા. ઘૂત (જુગાર) રમું છું, તેથી પૈસાને માટે ચોરી પણ કરું છું.’ ‘અરે! ત્યારે શું તું જુગારી પણ છે, પણ જુગારી થવાનું કારણ શું?’ ‘હે રાજા! હું દાસીપુત્ર છું તેથી જુગારી થયો છું.’

આવાં અનેક ઉત્તરો આપવા વડે ઘણી રીતે રાજાની પરીક્ષા કરી, પણ રાજા સમ્યક્ત્વથી ચલિત થયો નહીં અને સાધુ ઉપરના રાગથી ભ્રષ્ટ થયો નહીં, ત્યારે તે દેવ ગર્ભવતી સાધ્વીનું રૂપ ગ્રહણ કરી, સર્વ અલંકાર પહેરી, માથું ગુંથી, તેલ નાંખી, કપાળે ચાંડલો કરી રાજાની સન્મુખ આવ્યો. તેને જોઈ રાજાએ પૂછ્યું કે ‘તું સાધ્વી છે, છતાં આ ગર્ભ વિગેરે ક્યાંથી?’ તેણે ઉત્તર આપ્યો કે ‘સર્વ સાધ્વીઓ આવાં જ કામો કરે છે.’ ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે ‘તારે જ આવો માઠો કર્મોદય વર્તે છે, બીજા કોઈ પણ સાધુ સાધ્વી સર્વથા તારી જેવા હોતા જ નથી.’ આ પ્રમાણેનો ઉત્તર મળવાથી રાજાનું ચિત્ત જરા પણ ચલિત થયું નથી એમ જાણીને દર્દુરાંકદેવે પ્રત્યક્ષ થઈ રાજાની પ્રશંસા કરી, અને રાજાને એક હાર અને બે ગોળા આપી તે દેવ સ્વર્ગે ગયો, રાજાએ હાર ચિલ્લણા દેવીને આપ્યો, અને બે ગોળા

નંદા રાણીને આપ્યાં. નંદાએ ચિલ્લણાને હાર આપ્યો ને પોતાને માત્ર એ ગોળા આપ્યા તે જોઈ ક્રોધ પામીને તે બંને ગોળા ઇર્ષ્યાથી થાંભલા સાથે અફળાવ્યા. એટલે તે કૂટી જવાથી એક ગોળામાંથી એ કુંડલ નીકળ્યા. અને બીજામાંથી એ દિવ્ય વસ્ત્રો નીકળ્યાં. તે જોઈ નંદા રાણી અત્યંત હર્ષ પામી. રાજાએ કપિલ દાસીને બોલાવીને કહ્યું કે ‘તું સાધુઓને દાન આપ.’ તેણે કહ્યું કે ‘હે રાજા! મને એ કામ બતાવશો નહીં. હું બાજુ બધું કામ કરીશ પણ તે કામ કરીશ નહીં.’ તે સાંભળીને રાજાએ બળાત્કાર કરીને તેને હાથે દાન અપાવ્યું. ત્યારે તે દાન આપતી આપતી બોલી કે ‘આ દાન હું આપતી નથી. પણ શ્રેણિક રાજાના આ આટવો દાન આપે છે.’ પછી તેને તજ દઈને રાજાએ કાલસૌકારિકને બોલાવીને કહ્યું કે ‘તું પાડા મારવાનું કામ મૂકી દે’ તે બોલ્યો કે ‘હે રાજા! હું પ્રાણથી પણ પ્રિય એવી હિંસાનો ત્યાગ નહીં કરું.’ તે સાંભળીને રાજાએ તેને એક અંધ-કૂપમાં નાંખ્યો. ત્યાં પણ તેણે કાદવની માટીના પાંચસો પાડા ચીત્રીને (બનાવીને) તેને માર્યાં (તેની હિંસા કરી). તે જાણીને રાજાએ વિચાર્યું કે ‘ખરેખર જિનેશ્વરનું વચન સત્ય છે, તે મિથ્યા થાય જ નહીં.’ આથી જોકે તેને ખેદ થયો પરંતુ પોતે પણ તીર્થંકર થવાના છે, તે હકીકત જાણેલી હોવાથી મનમાં આનંદ પામવા લાગ્યા.

॥ ઇતિ દુર્હરાંકદેવસંબંધઃ ॥

કેસિંચિય પરલોગો, અન્નેસિં ઇત્ય હોઘ ઇહલોગો ।

કસ્સ વિ દુન્ન વિ લોગા, દોવિ હયા કસ્સઘ લોગા ॥૪૪૦॥

અર્થ—“કેટલાએક જીવોને પરલોક (પરલવ) સારો હોય છે, બીજા કેટલાએકને અહીં જ લોક સારો હોય છે, કોઈ પુણ્યશાળી જીવને બંને લોક પણ સારા હોય છે, અને કોઈ પાપકર્મ કરનારા જીવને બંને લોક હતા (નષ્ટ) હોય છે.” ૪૪૦.

ગાથા ૪૪૦—કેસીંચિ પરો લોગો । હતા । કસ્સવિ ।

આ (હકીકતનો ઉપનય ઉપર જણાવેલી છીંકની હકીકત પરથી સમજી લેવા) વળી વિશેષ સ્પષ્ટ કરે છે—

છજ્જવિકાયવિરઝો, કાયકિલેસેહિં સુહુ ગુરુઝેહિં ।

ન હુ તસ્સ ધમો લોગો, હવઘ રસેગો પરો લોગો ॥૪૪૧॥

અર્થ—“ છ જીવનિકાનું મર્દન (વધ) કરવામાં વિશેષ આસક્ત એવા તે તાપસાદિકને અતિશય મોટા એવા પંચામિ, માસક્ષપણુ વિગેરે કાયકલેશોએ કરીને આ લોક (ભવ) સારો હોતો નથી. પરંતુ તેને એક પરલોક સારો થાય છે. કેમકે તેને અજ્ઞાનતપથી પરલવમાં રાજ્યાદિક સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે.” ૪૪૧. નરયનિરુદ્ધમઘણું, દંડિયમાઘણું જીવિયં સેયં ।

બહુવાયમ્મિ વિ દેહે, વિસુજ્જમાણુસ્સ વર મરણું ॥૪૪૨॥

અર્થ—“ નરકને વિષે ખાંધી છે (ધારણુ કરી છે) મતિ જેઓએ એટલે નરકગતિગમન યોગ્ય કાર્યના કરનારા એવા મંત્રી વિગેરે રાજ્યચિંતા કરનારનું જીવિત એટલે જીવવું જ શ્રેય (સારું) છે. કેમકે પાપકર્મના આચરણુને લીધે પરલવમાં અવશ્ય તેને નરકાદિક દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને બહુરોગવાળા એટલે વેદનાને સહન કરવા અસમર્થ એવા દેહને વિષે રહ્યા સતા-વ્યાધિ સહન કરતાં છતાં પણુ શુદ્ધ ધ્યાન કરનાર પુરુષનું મરણુ શ્રેષ્ઠ (કલ્યાણુકારી) છે. કેમકે તેને પરલવમાં સદ્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે.” ૪૪૨.

તવનિયમસુહિયાણું, કલ્લાણું જીવિઅં પિ મરણું પિ ।

જીવંત જજંતિ ગુણા, મયા વિ પુણુ સુગ્ગઈ જંતિ ॥૪૪૩॥

ગાથા ૪૪૧-પરજીવકાયમદને વિશેષેણુ રતઃ । સ ઝેગો પરે લોગો । સ્સ =તસ્ય ઝેગઃ=ઝેકઃ । ગાથા ૪૪૨-મઘણું । જીવીઅં । સેયં=શ્રેયઃ । દંડિયમાઘણું =મંત્રિપ્રમુખાણું । બહુવાયમ્મિ વિ=બહુરોગસમુત્પન્નેપિ ।

ગાથા ૪૪૩-જીવિયં । જજંતિ=અજન્થન્તિ । સોગયં ।

અર્થ—“બાર પ્રકારના તપને વિષે અને નિયમ (અહ્યુ કરેલા વ્રતો) ને વિષે સુસ્થિત (દૃઢ) એવા સાધુઓનું જીવિત અથવા મરણ બંને કલ્યાણકારી છે. (કેમકે તેમને જીવતાં ધર્મની વૃદ્ધિ અને પરભવમાં સદ્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે તે જ ઉત્તરાર્ધ વડે કહે છે.) કેમકે તેઓ (સાધુઓ) જીવતાં છતાં ગુણોને ઉપાર્જન કરે છે, અને મૃત્યુ પામ્યા સતા પણ સ્વર્ગ મોક્ષાદિક સદ્ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે.” ૪૪૩.

અહિયં મરણું ચ અહિઅં, જીવિયં પાવકમ્મકારીણું ।
તમસસ્મિ પડંતિ ભયા, વેરં વહ્સિતિ જીવંતા ॥૪૪૪॥

અર્થ—“પાપકર્મ કરનાર પુરુષોનું મરણ અહિતકારી (અધમ) છે, અને જીવિત (પ્રાણનું ધારણ) પણ અહિતકારી છે. કેમકે તેઓ મરણ પામીને પરભવે તમોરૂપ નરકરૂપને વિષે પડે છે (નરકે ભય છે). અને જીવતા છતાં અનેક જીવોના વધ વડે કરીને તે તે જીવોની સાથે વૈરભાવને વૃદ્ધિ પમાડે છે.” ૪૪૪.

અવિ ઇચ્છંતિ ચ મરણું, ન ચ પરપીડં કરંતિ મણુસા વિ ।
જે સુવિઈપસુગઇપહા, સોચરિયસુઓ જહા સુલસો ॥૪૪૫॥

અર્થ—“કાલસૌકરિકના પુત્ર સુલસની જેમ જેઓએ સુગતિનો માર્ગ ભલી પ્રકારે જાણ્યો છે તેઓ પોતાના મરણને પણ ઇચ્છે છે. પરંતુ મનવડે પણ પરને પીડા ઉત્પન્ન કરતા નથી જ. મનમાં પણ પરને પીડા કરવાનું ચિંતવતા નથી, તો પછી વચન અથવા કાયાએ કરીને તો કેમ જ ઇચ્છે? ન જ ઇચ્છે. જેમ સુલસે પરપીડા ન કરી તેમ બીજા પણ તેવા સુવિદિત પુરુષો પરપીડા કરતા નથી.” ૪૪૫. અહીં સુલસનું દર્શાવત જાણ્યું.

ગાથા ૪૪૪—તમસસ્મિ=તમસિ, તમોરૂપે નરકે ।

ગાથા ૪૪૫—સુવિઈઅસુગઇપહા । સુવિદિતસુગતિપથાઃ । સોચરિયસુઓ= કાલસૌકરિકસુતો ।

સુલસની કથા

રાજગૃહ નગરમાં મહા કૂર કરનાર અને અધર્મી કાલસૌકરીક નામે પશુવધ કરનાર (કસાઈ) રહેતો હતો. તે હંમેશાં પાંચસો પાડાનો વધ કરતો હતો, અને તે વડે કુટુંબનું પોષણ કરતો હતો. તેને સુલસ નામે એક પુત્ર થયો. તે અલયકુમારના સંસર્ગથી શ્રાવક થયો. કેટલેક કાળે કાળસૌકરિકના શરીરમાં એવા મોટા રોગો ઉત્પન્ન થયા કે જેની વેદનાને તે સહન કરી શકતો નહીં. તેથી તે અત્યંત વિલાપ અને પોકાર કરતો હતો. તેના સ્વજનો અનેક પ્રકારના ઔષધો કરતાં હતા, પણ વેદના શાંત થતી નહોતી. એકદા પિતાના દુઃખથી દુઃખી થયેલા સુલસે અલયકુમારને તે ખાત કહી, એટલે અલયકુમારે તેને કહ્યું કે “હે સુલસ! તારા પિતા મહાપાપી હોવાથી નરકમાં જવાનો છે, તેથી સારાં ઔષધોથી તેને શાંતિ થશે નહીં; માટે તેનું તું મધ્યમ (હલકા પ્રકારનું કનિષ્ઠ) ઔષધ કર કે જેથી તેને કાંઈક સુખ થાય.” આવી અલયકુમારે આપેલી બુદ્ધિથી સુલસે ઘેર આવી પિતાના શરીર પર વિષ્ટા વિગેરે દુર્ગન્ધી વસ્તુઓનું વિલેપન કરાવ્યું, ઘોરડી અને ખાવળ વિગેરેના કાંટાની શય્યા કરી તેમાં સુવાડચા, કડવાં કષાયલાં ને તીખાં ઔષધો પાવા માંડચાં, ગાય લેંસ વિગેરેનાં મૂત્ર પાયાં, કુતરા અને ભુંડ વિગેરેની વિષ્ટાનો ધૂમાડો દીધો, તથા રાક્ષસ અને વેતાલ વિગેરેના લયંકર રૂપો દેખડાવ્યાં. એવી રીતે કરવાથી તેના શરીરને મહા સુખ ઉત્પન્ન થયું, તેમજ તે પોતાના મનમાં પણ અત્યંત સુખ માનવા લાગ્યો. પછી તે કાળસૌકરિક મૃત્યુ પામીને સાતમી નરકમાં નારકીપણે ઉત્પન્ન થયો.

તેનું પ્રેતકાર્ય (મરણક્રિયા) કર્યા પછી સુલસને તેના કુટુંબે કહ્યું કે “તું પણ હવે તારા પિતાની જેમ હંમેશાં પાંચસો પાડાનો વધ કરીને કુટુંબનું પોષણ કર, અને આપણા કુટુંબની રીતિ પ્રમાણે વતી સર્વ કુટુંબમાં મોટો થા.” એ પ્રમાણે કુટુંબીઓનું વાક્ય સાંભળીને સુલસ યોદ્યો કે “એ પાપકર્મ હું કદી કરવાનો નથી.

કેમકે તેવું પાપ કરીને હું નરકે જાઉં, તે વખતે મારો કોઈ આધાર થવાનું નથી. જિહ્વાના સ્વાદને માટે થઈને જે પુરુષો આવી હિંસા કરે છે તેઓ અવશ્ય દુર્ગતિને પામે છે. જ્યારે એક કાંટો લાગવાથી પણ પ્રાણીને મોટું દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે અનાથ અને અશરણ એવા પશુઓને શસ્ત્રાદિક વડે મારવાથી તેમને દુઃખ ઉત્પન્ન થતું હશે તેવું તો કહેવું જ શું! માટે આવા પાપકર્મ વડે કુટુંબનું પોષણ કરવાથી સર્થું. મારે હિંસા કરવાનું કાંઈ પણ પ્રયોજન નથી.” તે સાંભળી કુટુંબ વર્ગ બોલ્યો કે “તને જે પાપ લાગશે તેના અમે પણ ભાગીદાર થઈશું, માટે તારે કુળકર્મને ત્યાગ કરવા નહીં.” ઇત્યાદિ કુટુંબનો બહુ આગ્રહ બેઈને તેમને પ્રતિબોધ કરવા માટે સુલસે એક કુહાડી લઈને પોતાના પર મારી, તેથી તે અચેતન થઈ પૃથ્વી પર પડી ગયો, થોડીવારે ચેતના (શુદ્ધિ) આવ્યા પછી પોકાર કરી તેણે સર્વ કુટુંબને બોલાવીને કહ્યું કે ‘મને ઘણી વેદના થાય છે, માટે તમે બધા થોડી થોડી વહેંચીને લઈ લ્યો.’ તે સાંભળીને કુટુંબી બોલ્યા કે ‘બીજાની વેદના શી રીતે લઈ શકાય?’ ત્યારે સુલસે કહ્યું કે ‘જ્યારે મારી આ વેદનામાંથી જરા પણ તમારાથી લઈ શકાતી નથી, ત્યારે મારું પાપ લેવાને તમે શી રીતે શક્તિમાન થશો?’ આ પ્રમાણે કહીને પોતાની બુદ્ધિથી તેણે પોતાના આખા કુટુંબને પ્રતિબોધ પમાડ્યો.

પછી તે સર્વ વૃત્તાંત જાણીને અભયકુમાર સુલસને ઘેર આવી તેને સુખસાતા પૂછીને બોલ્યો કે ‘હો સુલસ! તને ધન્ય છે. કેમકે તે નીચ કુળમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં પણ હિંસામાં આદર કર્યો નહીં.’ ઇત્યાદિક ઘણે પ્રકારે તેની પ્રશંસા કરીને અભયકુમાર પોતાને ઘેર ગયો. પછી સુલસ પણ શ્રાવકધર્મનું પાલન કરીને અનુક્રમે સ્વર્ગે ગયો. એવી રીતે બીજાઓ પણ જેઓ પરને પીડા કરતા નથી તેઓ સ્વર્ગના સુખને પામે છે.

॥ ઇતિ સુલસદષ્ટાન્તઃ ॥ ૬૮ ॥

મૂલગ કુદંડગા દામગાણિ, ઉચ્છૂલ ઘંટિઆઓ ય ।
પિંડેઈ અપરિતંતો, ચઉપ્પયા નત્થિ ય પસૂ વિ ॥૪૪૬ા

અર્થ—“ મૂલગ એટલે પશુઓને આંધવાના ઘાટા ખીલા, કુદંડગા એટલે નાના વાછરડાને આંધવાની ખીલીઓ જેને કાલીડો કહે છે તે, દામગ એટલે પશુઓના રજ્જુમય અંધનો (દામણ, મોરી, પગ આંધવાનાં દોરડા વિગેરે), ઉચ્છૂલ એટલે પશુઓને ગળે આંધવાનું દોરડું તથા પશુઓને ગળે આંધવાની ઘંટડીઓ ઇત્યાદિ પશુને યોગ્ય એવાં ઉપકરણોને અશ્રાંતપણે એકઠાં કરે છે; પરંતુ પોતાને ઘેર તો ચતુષ્પદ એટલે ગાય, ભેંસ વિગેરે તથા પશુઓ એટલે બકરી બાકડા વિગેરે કાંઈ નથી, તો તે બધા ઉપકરણો એકઠાં કરવા વ્યર્થ છે. ” ૪૪૬. તેવી જ રીતે—

તહ વત્થપાયદંડગઉવગરણે જયણુકજ્જમુજ્જનુત્તો ।
જરસઠ્ઠાએ કિલિસ્સઈ, તં ચિય મૂઠો ન વિ કરેઈ ॥૪૪૭ા

અર્થ—“ તેવી જ રીતે જે અવિવેકી પુરુષ વસ્ત્ર, પાત્ર અને ઠાંડો વિગેરે ઉપકરણો ચતના રૂપ કાર્યને માટે મેળવવા સારું ઉદ્યમવંત છતો મેળવે છે અને તેને માટે જ એટલો કલેશ સહે છે, છતાં તે ચતનાને જ નિશ્ચે તે મૂર્ખ માણસ કરતો નથી; તો તે મૂર્ખને ઉપરના પશુ ખિના પશુનાં ઉપકરણો મેળવનારની જેવો બાણવો; અર્થાત્ ચતનાને માટે જ ઉપકરણો મેળવવાની જરૂર છે, છતાં તે મેળવીને પછી ચતના જ જો ન કરે તો તે ઉપકરણો એકઠાં કરવા વ્યર્થ છે. ” ૪૪૭.

ગાથા ૪૪૬—નત્થિ અ પ્પસુ વિ । અપરિતંતો—અપરિશ્રાંતઃ સન્ ।

ગાથા ૪૪૭—જસઠ્ઠાઈ=વસ્ત્રાર્થે । કિલિસ્સઈ । કરેઈ ।

અરિહંતા ભગવતો, અહિયં વ હિયં વ ન વિ ઈહં કિંચિ ।
વારંતિ કારવંતિ ય, ધિત્તૂણુ જણું બલા હત્યે ॥૪૪૮॥

અર્થ—“ અરિહંત (રાગદ્વેષ રહિત) ભગવાન્ (જ્ઞાની) મનુષ્યોને બળાત્કારે હાથે પકડીને આ સંસારમાં કાંઈ પણ (થોડું પણ) તેના અહિતનું નિવારણ કરાવતા નથી. તેમજ તેના હિતને કરાવતા નથી. અર્થાત્ જેમ રાજા માણસને હાથે પકડીને બળાત્કારે પોતાની હિતકારી આજ્ઞા મનાવે-પળાવે છે અને અહિતકારી માર્ગ છોડાવે છે તેમ અરિહંત ભગવાન્ કરતા નથી.” ૪૪૮. ત્યારે શું કરે છે તે તે કહે છે—

ઉવચ્ચેસં પુણુ તં દિંતિ, જેણુ ચરિચ્ચેણુ કિત્તિનિલયાણું ।
દેવાણુ વિ હુંતિ પહ્લુ, કિમંગ પુણુ મણુઅમિત્તાણું ॥૪૪૯॥

અર્થ—“ પરંતુ તેને (મનુષ્યને) ઉપદેશ-ધર્મોપદેશ આપે છે, કે જે આચરવાથી (જે ધર્મનું આચરણ કરવાથી) કીર્તિના સ્થાનરૂપ એવા દેવોનો પણ તે પ્રભુ-સ્વામી થાય છે; તે પછી હે અંગ ! (હે શિષ્ય !) મનુષ્યમાત્રનો સ્વામી થાય, તેમાં તે શું આશ્ચર્ય ! ” ૪૪૯

વરમહિડકિરીડધરો, ચિંચયઘઓ ચવલકુંડલાહરણો ॥
સક્કો હિચ્ચોવચ્ચેસા, ચેરાવણુવાહણો જ્ઞઓ ॥૪૫૦॥

અર્થ—“ વર (પ્રધાન) છે મહિડ એટલે આગળનો ભાગ જેનો એવા કિરીટ કે ઝુકુટને ધારણ કરનાર (શ્રેષ્ઠ ઝુકુટને ધારણ કરનાર), બાહુરક્ષા (બાજુબંધ ઝેરખા) વિગેરે આભરણોથી શોભિત તથા કણ્ઠને વિષે ચપળ કુંડળના આભરણને ધારણ કરનાર એવો શકેન્દ્ર હિતોપદેશથી એટલે હિતકારી જિનેશ્વરના

ગાથા ૪૪૮-હિયં ચ । વારિંતિ । કારવિંતિ ય । ધિત્તૂણું ।

ગાથા ૪૪૯-નિલગાઈ ।

ગાથા ૪૫૦-ચંચયઘઓ=બાહુરક્ષાઘાભરણો હિઉવચ્ચેસા ।

ઉપદેશથી (ઉપદેશ પ્રમાણે આચરણ કરવાથી) એરાવણના વાહન-
વાળો થયો; એટલે કાર્તિક શેઠના ભવમાં હિતકારક જિનેશ્વરનો
ઉપદેશ અંગીકાર કરવાથી તેણે ઇન્દ્રપણું પ્રાપ્ત કર્યું. ” ૪૫૦.

રયાણુજ્જલાઈં જાઈં, ખત્તીસવિમાણુસયસહસ્સાઈં ।
વજ્જહુરેણુ વરાઈં, હિચ્ચોવચ્ચેસેણુ લહ્હાઈં ॥૪૫૧॥

અર્થ—“ વળી વજ્જધરે (ઇન્દ્રે) રત્નોથી ઉજ્જવલ (દેદીપ્યમાન)
અને શ્રેષ્ઠ એવાં જે ખત્તીશસો હજાર (ખત્તીશ લાખ) વિમાનો
પ્રાપ્ત કર્યાં--તેનું સ્વામીપણું મેળવ્યું તે હિતોપદેશે કરીને જ
એટલે વીતરાગના વચનનું આરાધન કરવાથી જ મેળવ્યું. ” ૪૫૧.

સુરવઘસમં વિભૂઈં, જં પત્તો ભરહયકકવટ્ટી વિ ।
માણુસલોગસ્સ પહુ, તં જાણુ હિચ્ચોવચ્ચેસેણુ ॥ ૪૫૨ ॥

અર્થ—“ મનુષ્યલોકનો (છખંડ ભરતક્ષેત્રનો) સ્વામી ભરત
ચકવર્તી પણુ જે સુરપતિને (ઇન્દ્રને) તુલ્ય એવી વિભૂતિ પામ્યો.
તે પણુ હે શિષ્ય! હિતોપદેશે કરીને (વીતરાગના વચનનું
આરાધન કરવાથી) જ જાણુ. ” ૪૫૨.

લઘ્ધૂણુ તં સુઘસુહં, જિણુવયાણુવચ્ચેસમમયખિંદુસમં ।
અપ્પહિયં કાયવ્વં, અહિયંસુ મણું ન દાયવ્વં ॥ ૪૫૩ ॥

અર્થ—“ તે (પ્રસિદ્ધ એવો) શ્રુતિને (કર્ણને) સુખકારક
તથા અમૃતના ખિંદુ સમાન એવો જિનવચનનો ઉપદેશ પામીને
(સાંભળીને) પંડિત પુરુષે આત્માને હિતકારક ધર્માનુષ્ઠાનાદિક
કરવું. પરંતુ અહિત (પાપ) ને વિષે મન પણુ ન આપવું--
રાખવું. તો પછી કાયા અને વચનવડે તો પાપ કરવાની વાત
જ શી ? ” ૪૫૩

ગાથા ૪૫૧—રયાણુજ્જલાયલ ।

ગાથા ૪૫૨—સુરવઘસમં । મણુસ્સ ।

ગાથા ૪૫૩—અહિચ્ચેસુ ।

હિયમપ્પણો કરિંતો, કરસ ન હોઈ ગરૂઓ ગુરુ ગણ્ણો ।
અહિયં સમાયરંતો, કરસ ન વિપચ્ચઓ હોઈ ॥ ૪૫૪ ॥

અર્થ—“ આત્માને હિતકારક ધર્માનુષ્ઠાનાદિક કરતો મનુષ્ય કેને ગુરુસ્થાનીય (સુખ્ય) અને ગણ્ય (ગણના કરવા લાયક-પૂછવા યોગ્ય) એવો ગુરુ ન થાય ? અર્થાત્ સર્વના મધ્યે ગુરુ થાય છે; અને આત્માનું અહિત આચરણ કરનાર પુરુષ કેને વિપ્રત્યય એટલે અવિશ્વાસનું પાત્ર નથી થતો અર્થાત્ સર્વને અવિશ્વાસનું સ્થાન થાય છે. ” ૪૫૪.

જે નિયમસીલતવસંજમેહિં, જુત્તો કરેઈ અપ્પહિયં ।

સો દેવયં વ પુજ્જે, સીસે સિદ્ધથઓ વ્વ જણે ॥ ૪૫૫ ॥

અર્થ—“ વિનય (પ્રત્યાખ્યાન), શીલ (સદાચાર), તપ (છઠ્ઠું અક્રમ વિગેરે) અને સંચમ (ચારિત્ર), એટલાએ કરીને યુક્ત એવો જે પુરુષ આત્માને હિતકારક એવું ધર્માનુષ્ઠાનાદિક કરે છે તે પુરુષ દેવતાની જેમ પૂજ્ય થાય છે. તથા લોકના મધ્યે તે સિદ્ધાર્થક (શ્વેત સરસવ) ની જેમ મસ્તકપર ચડે છે. અર્થાત્ જેમ સરસવને મનુષ્યો પોતાના મસ્તક પર ચઢાવે છે, તેમ લોકો તેની આજ્ઞાને મસ્તક પર વહન કરે છે—અંગીકાર કરે છે. ” ૪૫૫.

સવ્વો ગુણ્ણેહિં ગણ્ણો, ગુણ્ણાહિઅસસ જહ લોગવીરસસ ।
સંભંતમઉડવિડવો, સહસસનયણો સયયમેઈ ॥ ૪૫૬ ॥

અર્થ—“ સર્વ જીવ ગુણોવડે જ ગણ્ય (માનનીય) થાય છે. જેમકે સત્ત્વાદિક ગુણોથી અધિક અને લોકવીર કેં લોક મધ્યે પ્રસિદ્ધ એવા શ્રી મહાવીર સ્વામીને ચપળ છે મુકુટનો પ્રાન્ત ભાગ જેનો એવો સહસ્ર નેત્રવાળો ઈન્દ્ર પણ નિરંતર

ગાથા ૪૫૪—હિય અપ્પણો । ગુરુઓં ગુરુગન્નો । હીઈ । વિપચ્ચઓ=વિપ્રત્ય-
યોડવિશ્વાસ્ય:

ગાથા ૪૫૫—નીયમ । સિદ્ધાર્થકઃ સર્ષપઃ । જણો ।

ગાથા ૪૫૬—ગુણાહિયસ્ય । સંપ્રાંતશ્ચપલો મુકુટવિટ્થો મુકુટપ્રાંતો યસ્ય ।

વંદના કરવા આવે છે. માટે ગુણવાનપણું જ પૂજ્યપણામાં હેતુ છે, એમ સિદ્ધ થાય છે.” ૪૫૬.

ચૌરિક્કવંવણાકૂડકવડપરદારદારુણુમઈરસ ।

તસ્સ ચિયય તં અહિયં, પુણોવિ વેરં જણો વહમ્ ॥૪૫૭॥

અર્થ—“ ચૌરો, વંચના-પરને છેતરવું, કૂટ-મૃષા બોલવું, કપટ-માયા કરવી તથા પરત્નીસેવન એટલાં પાપસ્થાનોને વિષે જેની દારુણ-મલિન મતિ (મનની પ્રવૃત્તિ) છે એવા તે પુરુષને નિશ્ચે તે પૂર્વે કહેલા પાપના આચરણ અહિતકારી એટલે નરકનાં હેતુભૂત છે એમ જાણવું, તેમજ તેવા પુરુષની ઉપર લોકો પણ વેર (દ્વેષ) ને વહન કરે છે-ધારણ કરે છે; માટે તેવું આચરણ કરવું નહીં.” ૪૫૭.

જઈ તા તણુકંચણુલદુરયાણુસરિસોવમો જણો જાઓ ।

તથયા નાણુ વુચ્છિન્નો, અહિલાસો દ્વવહાણુમ્મિ ॥ ૪૫૮ ॥

અર્થ—જ્યારે (તાવત્-પ્રથમ) તૃણ અને કંચન, લેટુ (ઢેકું-પાષાણ) અને રત્ન-તેમને વિષે સમાન ઉપમાવાળો માણુસ થાય, એટલે કે જ્યારે માણુસની તૃણ તથા કંચનને વિષે અને પથ્થર તથા રત્નને વિષે સમાન ખુદ્ધિ થાય, ત્યારે ખરેખર (પારકું) દ્રવ્ય હરણ કરવાનો અભિલાષ તેનો તૂટી ગયો છે એમ સમજવું.” ૪૫૮ આજીવગગણુનેયા, રજ્જસિરિં પહિગિણુ ય જમાલી ।

હિયમ્પણો કરિંતો, ન ય વયણિજ્જે ઇહ પડંતો ॥ ૪૫૯ ॥

અર્થ—“ રાજ્યલક્ષ્મીનો ત્યાગ કરીને તથા ચશબ્દે સિદ્ધાન્તનો અભ્યાસ કરીને પણ શ્રી મહાવીર સ્વામીનો જમાઈ જમાલી કે જે આજીવક એટલે કેવળ વેષને ધારણ કરીને તેના વડે આજીવિકાના જ કરનારા એવા નિહવાના સમૂહનો નેતા થયો

ગાથા ૪૫૭-મઇસ્સ ।

ગાથા ૪૫૮-લિક્ક । તઈઆ । વોચ્છિન્નો ।

ગાથા ૪૫૯-આજીવિકાનાં નિહવાનાં ગણુસ્ય નેતા । પહિગિણુ=ત્યકત્વા । પડિંતો ।

હતો, તેણે જો આત્માને હિતકારક એવું ધર્માનુષ્ઠાન કયું હોત, તો તે આ લોકમાં જિનશાસનને વિષે વચનીયતા-નિદાને પામત નહીં-અર્થાત્ ધર્માનુષ્ઠાન નહીં કરવાથી તે નિંદાપાત્ર થયો છે એમ થાત નહીં. ૪૫૯.” અહીં જમાલિનું દર્શાત જાણવું.

જમાલિની કથા

કુંડપુર નગરમાં જમાલિ નામનો એક મોટી ઋદ્ધિવાળો ક્ષત્રિય રહેતો હતો. તે યુવાવસ્થા પામ્યો ત્યારે શ્રી મહાવીર સ્વામીની પુત્રી સાથે પરણ્યો, તથા બીજી પણ રાજકન્યાઓ પરણ્યો. તે સર્વેની સાથે પંચેન્દ્રિય સંબંધી સુખ ભોગવતો સતો એકદા તે શ્રી મહાવીર સ્વામીને વાંદવા ગયો. ત્યાં વંદના કરીને ભગવાનના સુખથી દેશના સાંભળી. તેથી સંસારની અસારતા જાણી એટલે તેણે પાંચસો રાજકુમારો સહિત મહોત્સવ પૂર્વક ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. ભગવાનની પુત્રી સુદર્શનાએ પણ ઘણી સ્ત્રીઓ સહિત ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. ભગવાને જમાલિને પાંચસો રાજકુમારો શિષ્ય તરીકે સોંપ્યા. જમાલિએ અનુક્રમે એકાદશાંગનો અભ્યાસ કર્યો, અને છઠ્ઠું અક્રમાદિ, તપ કરવા લાગ્યો. અન્યદા તેણે ભગવાનની પાસે આવીને ભિન્ન વિહાર કરવાની આજ્ઞા માગી. પરંતુ ભગવાનને આજ્ઞા આપી નહીં. ત્યારે ભગવાનની આજ્ઞા વિના જ પાંચસો શિષ્યો સહિત તેણે જુદો વિહાર કર્યો. અનુક્રમે વિહાર કરતાં તે શ્રાવસ્તી નગરીના કોષ્ઠક નામના વનમાં આવ્યો, ત્યાં તેના શરીરમાં મહા જ્વર ઉત્પન્ન થયો. તે જ્વરની વેદના સહન ન થવાથી તેણે પોતાના એક શિષ્યને કહ્યું કે ‘મારે માટે સંથારો કર.’ ત્યારે શિષ્યે સંથારો કરવા માંડ્યો. ફરીથી જમાલિએ વેદના સહન ન થવાથી પૂછ્યું કે ‘સંથારો કર્યો?’ શિષ્યે જવાબ આપ્યો કે ‘હા કર્યો.’ તે સાંભળીને જમાલિ ત્યાં આવી જોઈને બોલ્યો કે ‘હો શિષ્ય! તું હજી સંથારો કરે છે, અને કર્યો એમ અસત્ય કેમ કહ્યું?’ શિષ્યે જવાબ આપ્યો કે ‘કડેમાણે કડે-કરવા માડેહું તે કયું જ કહેવાય એવું ભગવાનનું વચન છે.’ તે સાંભળી

જમાલિ બોલ્યો કે “હે શિષ્ય! એ ભગવાનનું વચન અસત્ય છે, કેમકે એ વચન પ્રત્યક્ષ રીતે જ વિરુદ્ધ દેખાય છે. ભૂતકાળ અને વર્તમાન કાળમાં મોટો વિરોધ આવે છે, માટે કર્યા પછી જ ક્યું” એમ કહેવું” પણ કરાતું હોય તેને ક્યું ન કહેવું.” તે સાંભળીને સર્વ શિષ્યો બોલ્યા કે “જેમ કોઈ પુરુષ કર્યાંઈક દૂર ગામ જવા તૈયાર થઈને નીકલ્યો ને ગામ બહાર ઉભો હોય તોપણ તે અમુક ગામે ગયો જ કહેવાય છે. જેમ કોઈ ભાજન થોડું ભાગ્યું હોય તોપણ તે વાસણ ભાગ્યું કહેવાય છે. જેમ વસ્ત્રનો થોડો ભાગ ફાટ્યા છતાં પણ વસ્ત્ર ફાટ્યું એવો વચન-વ્યવહાર થાય છે, તેવી જ રીતે કરાતું એવું કાર્ય પણ ક્યું એમ કહેવાય છે. ‘કડેમાણે કડે’ એ નિશ્ચય સૂત્ર છે. જે પ્રથમ સમયે કાર્યની ઉત્પત્તિ ન માનીએ, તો પછી બીજે ક્ષણે પણ કાર્ય થયું નહીં કહેવાય, એમ ત્રીજે ચોથે વિગેરે ક્ષણે પણ કાર્ય ઉત્પન્ન થયેલું કહેવાશે નહીં. માત્ર એક છેલ્લે જ ક્ષણે કાર્યસિદ્ધિ કહેવાશે. તેમ માનવાથી પ્રથમાદિક ક્ષણોની વ્યર્થતા થશે. વળી અંત્ય ક્ષણે જ કાંઈ સર્વ કાર્યસિદ્ધિ દેખાતી નથી. માટે ‘કડેમાણે કડે’ એ ભગવાનનું વાક્ય યુક્તિ-યુક્ત અને સત્ય જ છે.” ઇત્યાદિક અનેક યુક્તિથી બોધ કર્યા છતાં પણ જમાલિએ પોતાનો કદાચિહ્ન છોડ્યો નહીં, ત્યારે કેટલાક શિષ્યો ‘આ (જમાલિ) અયોગ્ય છે, જિનવચનનો ઉત્થાપક છે, અને પોતાના મતનું સ્થાપન કરનાર નિહવ છે.’ એમ જાણી તેને તણને ભગવંતની પાસે ગયા.

પછી જમાલિ પણ નીરોગી થયો ત્યારે વિહાર કરતો કરતો અંપાનગરીમાં ભગવાનની પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે ‘હું તમારા બીજા શિષ્યોની જેમ છદ્મસ્થ નથી, પણ હું છો કેવળી છું.’ તે સાંભળીને શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પૂછ્યું કે ‘જે તું કેવળી હો તો કહે કે આ લોક શાશ્વત છે કે અશાશ્વત? તથા જીવ શાશ્વત છે કે અશાશ્વત?’ તે સાંભળીને તેના પ્રત્યુત્તર આપવાને અસમર્થ એવો

જમાલિ મૌન ધારીને જ રહ્યો. ત્યારે શ્રી ગૌતમસ્વામી ઝોલ્યાં કે ‘હે જમાલિ! તું કેવળીનું નામ ધારણ કરે છે અને ઉત્તર કેમ આપી શકતો નથી? હું છન્નરથ છું તોપણ તેનો ઉત્તર જાણું છું તે સાંભળ-લોક બે પ્રકારનો છે. શાશ્વત અને અશાશ્વત. તેમાં દ્રવ્યમી આ લોક શાશ્વત (નિત્ય) છે, અને પર્યાય થકી એટલે ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી વિગેરે કાળપ્રમાણથી અશ્વત (અનિત્ય) છે. તથા જીવ પણ દ્રવ્યથી નિત્ય છે, અને દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ તથા નરકગતિરૂપ પર્યાયથી અનિત્ય છે.’ તે સાંભળીને તેના ઉત્તર ઉપર શ્રદ્ધા નહીં રાખતો જમાલિ વિહાર કરી શ્રાવસ્તી નગરીએ ગયો.

સુદર્શના સાધ્વીએ પણ જમાલિનો મત અંગીકાર કર્યો હતો. તે સુદર્શના પણ તે જ નગરીમાં ઢંક નામના ભગવાનના ઉપાસક કુંભારની શાળામાં રહીને લોકોની પાસે જમાલિના મતની પ્રરૂપણા કરવા લાગી. તે સાંભળી ઢંકે વિચાર્યું કે “જુઓ! કર્મની કેવી વિચિત્રતા છે? આ સુદર્શના ભગવાનની પુત્રી થઈને પણ કર્મના વશથી અસત્ પ્રરૂપણા કરે છે, તોપણ જો આને હું કોઈ પણ ઉપાયથી પ્રતિબોધ પમાડું તો મને મોટું ફળ પ્રાપ્ત થાય.” એમ વિચારીને તેણે એકઠા પોરસીના મધ્યમાં સ્વાધ્યાય કરતી સુનંદા (સુદર્શના) સાધ્વીની સાડીપર એક અંગારો નાંખ્યો, તેથી સાડીમાં બે ત્રણ છિદ્ર પડ્યાં તે જોઈને સુદર્શનાએ કહ્યું કે- ‘હે શ્રાવક! આ તે શું કર્યું? મારી આ આખી સાડી વાળી નાંખી’ ત્યારે ઢંક ઝોલ્યો કે ‘હે સાધ્વી! તમે એમ ન ઝોલો, એ તો ભગવાનનો મત છે; કેમકે ‘બળવા માંડ્યું હોય તે બળ્યું કહેવાય’ એવું ભગવાનને કહેલું છે. તમારો મત તો સમગ્ર વળ્યા પછી જ વળ્યું કહેવાનો છે, માટે હવે તમે ભગવાનનું વચન સત્ય માનો.” આ પ્રમાણે ઢંકની બુદ્ધિથી સુદર્શનાએ ભગવાનનું વચન સત્ય માન્યું. પછી તેણે જમાલિ પાસે આવીને કહ્યું કે ‘ભગવાનનું વાક્ય સત્ય છે, અને તમારો મત પ્રત્યક્ષ

રીતે અસત્ય છે.’ એમ કહ્યા છતાં પણ જમાલિએ કર્મના વશથી તે વચન અંગીકાર કર્યું નહીં.

પછી સુદર્શના લગવાનની પાસે આવી મિથ્યાદુષ્ટ આપી ચારિત્રનું પ્રતિપાલન કરી કેવળજ્ઞાન પામીને મોક્ષે ગઈ; અને જમાલિ તો ઘણા દિવસો સુધી કષ્ટ સહીને પ્રાંતે પંદર દિવસનું અનશન કરી વિરાધક હોવાથી કિલ્લિબધી દેવ થયો. ત્યાંથી ચલીને ચિરકાળ સુધી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરશે.

આ પ્રમાણે જમાલિએ જેમ જિનવચનનું ઉત્થાપન કરવાથી બહુ સંસાર ઉપાર્જન કર્યો, તેવી જ રીતે પણ જે કોઈ જિનાજ્ઞાની વિરાધના કરે તે આ લોકમાં નિંદા અને પરલોકમાં દુર્ગતિને પ્રાપ્ત થાય તથા બહુલ સંસારી થાય, માટે શ્રીજિનેશ્વરનું વચન સત્યપણે સર્દહલવું, એ આ કથાનું તાત્પર્ય છે.

॥ ઇતિ જમાલિ સંબંધઃ ॥

ઇંદ્રિયકસાયગારવમએહિં, સયયં કિલિકુપરિણામો ।

કમ્મધણુમહાબલત્તં, આણુસમયં બંધઠ્ઠં જીવો ॥૪૬૦॥

અર્થ—“સ્પર્શ વિગેરે ઇન્દ્રિયો, ક્રોધાદિક કષાયો, રસ સાત ને ઋદ્ધિ એ ત્રણ ગારવ તથા જાતિ વિગેરેનો મદ-એટલાએ કરીને નિરંતર કિલષ્ટ પરિણામવાળો (મલિન પરિણામવાળો) એટલે દુષ્ટ પરિણામમાં વર્તેલો એવો સંસારી જીવ દરેક સમયે કર્મરૂપી મેઘના સમૂહને બાંધે છે (ઉપાર્જન કરે છે), અર્થાત્ કર્મરૂપી મેઘના પટલે કરીને જ્ઞાનરૂપી ચંદ્રનું આસ્છાદન કરે છે.” ૪૬૦.

પરપરિવાયવિસાલા, અણુગકંદંપવિસયભોગેહિં ।

સંસારત્થા જીવા, અરઘવિણોઅં કરતે વં ॥ ૪૬૧ ॥

ગાથા ૪૬૯-બંધઠ્ઠં ।

ગાથા ૪૬૧-વિણોઅં । કરિતેવં ।

અર્થ—“ પર (અન્ય)ના પરિવાહ (અવર્ણવાદ-નિંદા) વડે વિશાલ એટલે પરપરિવાહમાં-પારકી નિંદા કરવામાં આસક્ત એવા સંસારમાં રહેલા (સંસારી) જીવો અનેક પ્રકારના કંઠર્પ (હાસ્યાદિક કરવું તે) અને શબ્દાદિક વિષયોના ભોગ એટલે સેવનવડે કરીને અન્યને અરતિ ઉત્પન્ન કરે તેવા વિનોદને કરે છે. એવં એટલે એ પ્રમાણે ખીજને પરિતાપ ઉત્પન્ન કરીને પોતાના આત્માને સુખ ઉત્પન્ન કરે છે. ૪૬૧.

આરંભપાયનિરયા, લોઘઅરિસિણો તહા કુલિંગી અ ।
દુહ્યો ચુક્કા નવરં, જીવંતિ દરિદ્ર જિયલોએ ॥૪૬૨॥

અર્થ—“ આરંભ (પૃથ્વીકાયાદિકવું ઉપમર્દન) અને પાક તે રંધનક્રિયા-તેમાં નિરત (આસક્ત) એવા લૌકિક ઋષિઓ (તાપસ વિગેરે) તથા ત્રિદંડી વિગેરે કુલિંગીઓ યતિધર્મથી અને શ્રાવકધર્મથી એમ બંને ધર્મથી ભ્રષ્ટ થઈને માત્ર આ જીવલોકને વિષે દરિદ્ર (ધર્મ રૂપી ધન રહિત) એવા છતાં જીવે છે.” ૪૬૨.

સવ્વો ન હિંસિયવ્વો, જહુ મહિપાલો તહા ઉદયપાલો ।
ન ય અભયદાણુવધણા, જણોવમાણેણુ હોયવ્વં ॥ ૩૬૩ ॥

અર્થ—“ સાધુએ સર્વ જીવ (કોઈ પણ જીવ)ની હિંસા કરવી નહીં. જેવો મહિપાળ કે ૦ રાજા તેવો જ ઉદકપાળ કે ૦ રંક પણ જાણવો. (મુનિ રાજાને અને રંકને સમાન ગણે છે, એટલે એકેને મારતા નથી.) અભયદાનના વ્રતવાળા સાધુએ સામાન્ય જનની ઉપમા વડે થવું નહીં. એટલે કે કરેલાનો પ્રતિકાર કરવો (કોઈએ આપણને માર્યા હોય, તો તેનું વૈર લેવું) ધૃત્યાદિક સામાન્ય જનના કહેણી છે અને કૃતિ પણ હોય છે તેની સમાનતા ધારણ કરવી. નહીં.”

ગાથા ૪૬૨-લોઘય । કુલિંગીય । જીવલોએ ।

ગાથા ૪૬૩-ઉદકપાલો-રંકઃ । હોયવ્વં ।

પાવિજ્જઠ ધહ વસણું, જણેણુ તં છગલઓ અસંતુત્તિ ।
 ન ય કોઠ સોણિયખલિં, કરેઠ વઘેણુ દેવાણું ॥૪૬૪॥

અર્થ—“ક્ષમા કરનાર પ્રાણી આ સંસારમાં વ્યસન એટલે નિંદારૂપ કષ્ટને પામે છે. કેમકે લોકમાં ક્ષમાવાન પ્રાણીને એવું કહેવામાં આવે છે કે ‘આ તો અસમર્થ (ખિચારો) બકરા જેવો છે.’ એવી રીતે લોકો તેનો ઉપહાસ કરે છે, બીજાથી પીડા પામતો છતો પણ તે ક્ષમા જ કરે છે, માટે આ અસમર્થ બકરા જેવો છે, એમ લોકો કહે છે; વળી કોઈ પુરુષ દેવોને વાઘના રુઢિરવડે બળિદાન કરતો નથી. તેથી કરીને જે અસમર્થ હોય તે જ હણાય છે, પણ બળવાનને કોઈ હણતું નથી. આ પ્રમાણે સાંભળીને પણ સાધુ ક્ષમાને તજતા નથી—તે તો ક્ષમા જ કરે છે.” ૪૬૪. વચ્ચે ઞણેણુ જીવો, પિત્તાનિલધાઉસિંભખોભેહિં ।

ઉજ્જમહ મા વિસીઅહ, તરતમજેગો ઇમો દુલહો ॥૪૬૫॥

અર્થ—“આ જીવ પિત્ત (પિત્ત વિકાર), અનિલ (વાત-વાયુ વિકાર). ધાઉ કેં ધાતુ અને સિંભ કેં શ્લેષ્મના ક્ષોભ (વિકાર) વડે કરીને એક ક્ષણવારમાં નાશ પામે છે. પામે તેવો છે, માટે હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! ક્ષમાદિક ધર્મમાં ઉદ્યમ કરો અને વિષાદ ન કરો એટલે ધર્મમાં શિથિલ આદરવાળા ન થાઓ. કેમકે આ તરતમ યોગ એટલે વૃદ્ધિ પામતો ધર્મસામગ્રીનો યોગ કરીથી (પ્રાપ્ત થવો) દુર્લભ છે.” ૪૬૫.

પંચિંદિયત્તણું માણુસત્તણું આયરિએ જણે સુકુલં ।

સાહુસમાગમ સુણણા, સદહણુરોગ પવ્વજ્જ ॥૪૬૬॥

અર્થ—“આ સંસારમાં પંચેન્દ્રિયપણું (પંચેન્દ્રિય જાતિપણું) પામવું દુર્લભ છે, તે પામ્યા છતાં પણ મનુષ્યપણું (પામવું) દુર્લભ છે, તે પામ્યા છતાં પણ મગધાદિક આર્ય દેશને

ગાથા ૪૬૪-જગલઓ । અસતોત્તિ ।

ગાથા ૪૬૫-પિત્તાનલ । ખજમેહિં ।

વિષે ઉત્પત્તિ દુર્લભ છે, આર્ય દેશમાં ઉત્પત્તિ થયા છતાં પણ સુકુળ (ઉત્તમ કુળમાં જન્મ) દુર્લભ છે, સુકુળ પામ્યે સતે પણ સાધુસમાગમ દુર્લભ છે, સાધુનો સંયોગ મળ્યા છતાં પણ સૂત્રનું (ધર્મનું) શ્રવણ (કરવું) દુર્લભ છે, શ્રવણ કર્યાં છતાં પણ તેના પર શ્રદ્ધા થવી દુર્લભ છે, શ્રદ્ધા થયા છતાં પણ નીરોગતા (દ્રવ્ય-ભાવ આરોગ્યતા) રહવી દુર્લભ છે અને નીરોગતા રહ્યા છતાં પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવી અતિ દુર્લભ છે.” ૪૬૬.

આઈં સંવિલ્લંતો, સિદ્ધિલંતો બંધણાઈં સંવાઈં ।

દેહદિઠં મુચંતો. જાયઈં કલણું બહું જીવો ॥૪૬૭॥

અર્થ—“ આયુષ્યનો સંક્ષેપ કરતો (ઓછું કરતો-ઘટાડતો), સર્વ અંગોપાંગાદિક બંધનોને શિથિલ કરતો અને દેહની સ્થિતિને મૂકતો એવો આ ધર્મરહિત જીવ છેવટ અંતસમયે કરુણ (દીન) સ્વરથી ઘણો શોક કરે છે. હા! મેં ધર્મ કર્યો નહીં. એ પ્રમાણે અતિ શોક કરે છે.” ૪૬૭.

ઈકકં પિ નત્થિ જં સુદુ, સુચરિયં જહ ઇમં બલં મજ્જા ।
કેા નામ દઢકારો, મરણુતે મંદપુન્નરસ ॥ ૪૬૮ ॥

અર્થ—“ એક પણ તેવું સુદુ (સારું) સુચરિત (સારું આચરણ) નથી, કે જે સુચરિત મારું બળ (આધારરૂપ) થાય. માટે મંદ પુણ્યવાળા એવા મારો મરણુને અંતે કોણ આધાર થશે ?” ૪૬૮.

સૂલવિસઅહિવિસૂઈપાણીસત્થગિસંભમેહિં ચ ।

દેહંતરસંકમણું, કરેઈ જીવો મહુત્તેણ ॥ ૪૬૯ ॥

અર્થ—“ શૂલ (કુક્ષિમાં શૂળ આવવું તે), વિષ (ઝેરનો પ્રયોગ), અહીં (સર્પનું વિષ), વિસૂચિકા (અજીર્ણ) પાણી

ગાથા ૪૬૭-સંવિલ્લંતો । સંવિલ્લંતો = સંક્ષેપયન્ । સેદ્ધિલંતો । સેદ્ધિલંતો = શિથિલયન્ । બંધણાઈ સંવાઈ । મુઈતો । મુઅંતો । કલણું = કરુણું - દીનસ્વરં ।

ગાથા ૪૬૮-એકંપિ । સુદુ । દઢકારો । દઢકારો = અબળંબ આધારઃ ।

ગાથા ૪૬૯-વિસૂઈઅ । પાણિઅ । સત્થગિ = શબ્દાગ્નિ । મહુત્તેણ ।

(જળમાં બૂડવું), શસ્ત્ર (શસ્ત્રનો પ્રહાર) અગ્નિ (અગ્નિમાં બળવું), તથા સંભ્રમ એટલે ભય સ્નેહાદિક વડે એકદમ હૃદયનું રૂંધાઈ જવું—આટલા પ્રકારે કરીને આ જીવ એક મુહૂર્ત માત્ર (ક્ષણવાર)માં દેહાન્તરમાં સંક્રમણ (ખીજા દેહમાં પ્રવેશ) કરે છે. એટલે મૃત્યુ પામી પરભવમાં ભય છે. અર્થાત્ પ્રાણીઓનું આયુષ્ય અતિ ચપળ છે.” ૪૬૯.

કુત્તો ચિંતા સુચરિયતવરસ ગુણસુહૃયસ્સ સાહુસ્સા ।
સોગધગમપડિહત્યો, જે અચ્છદ્ધ નિયમભરિયભરો ॥૪૭૦॥

અર્થ—“ સદ્ગતિમાં જવાને પ્રતિહસ્ત (દક્ષ) એટલે સમર્થ અને નિયમ (અભિચહ) વડે ભર્યો છે ધર્મકૌશ (ધર્મભંડાર)ના ભાર જેણે એવા જે સાધુ રહે છે (હોય છે), તે સુચરિત તપ એટલે ક્ષમા સહિત આચરણ કર્યું છે તપ જેણે એવા અને ચારિત્રાદિક ગુણને વિષે સુસ્થિત એટલે દૃઢ થયેલા સાધુને ક્યાંથી ચિંતા હોય ? એટલે તેવા સાધુને મરણકાળે પણ ક્યાંથી ફિકર હોય ? ન જ હોય.” ૪૭૦.

સાહંતિ અ કુડ વિઅડં, માસાહસસઉણ્ણસરિસયા જીવા ।
ન ય કમ્મભારગરૂયત્તણ્ણેણું તં આચરંતિ તહા ॥૪૭૧॥

અર્થ—“ પર્વતની ગુફામાં રહેનાર માસાહસ નામના પક્ષીની જેવા જીવો પ્રકટપણે વિસ્તારથી અન્યને ઉપદેશ આપે છે. પરંતુ તેઓ કર્મના ભારના ગુરુપણાએ કરીને (ભારેકર્મી હોવાથી) તે પ્રમાણે (પોતે ઉપદેશ કરે છે તે પ્રમાણે) તે ઉપદેશનું આચરણ કરતા નથી, ઉપદેશ પ્રમાણે કરતા—વર્તતા નથી. અર્થાત્ ઉપદેશ દેવામાં કુશળ હોય, પણ આચરણ કરવામાં તત્પર ન હોય તે જીવો માસાહસ પક્ષી જેવા જાણવા.” ૪૭૧,

ગાથા ૪૭૦—કુત્તો । સુચરિય । ગુણસંહિઅસ્સ । સાહુસ્સા । અચ્છદ્ધ ।
સુગઈ—સુગઈ । સદ્ગતિગમનપ્રતિહસ્તઃ ।

ગાથા—૪૭૧ વિઅડં । સઉણ્ણ=પક્ષી । ગુરુઅત્તણ્ણેણું ।

વગ્ધમુહમ્મિ અહિગચ્ચો, મંસં દંતંતરાઉ ક્કેધ્મ ।
મા સાહસં તિ જંપધ, કરેધ ન ય તં જહાભિણિયં ॥૪૭૨॥

અર્થ—“ વાઘના મુખમાં પેઠેલો માસાહસ નામનો પક્ષી (વાઘના દાંતની મધ્યેથી માંસને કાઢે છે. પછી માંસના કટકા લઈને ઝાડપર બેસી તે ખાઈને ‘આવું સાહસ (વિશ્વાસ) કોઈ કરશે નહીં’ એમ પોતે જ બોલે છે. પરંતુ જેવું પોતે કહ્યું તે પ્રમાણે તે કરતો નથી, તેથી તે નાશ પામે છે. એટલે વાઘના મુખમાં પેસીને તે પક્ષી માંસ કાઢે છે. એટલો બધો વાઘનો વિશ્વાસ રાખવાથી બીજા પક્ષીઓએ તેને વાર્યા છતાં પણ તે વાઘના જ મુખમાં નાશમાં નાશ પામે છે. તે પ્રમાણે અન્ય મનુષ્ય પણ જેઓ પોતે સદુપદેશ આપે છે, પરંતુ પોતે તેનું આચરણ કરતા નથી તેઓ તે માસાહસ પક્ષીની તુલ્ય બાણવા એટલે તેઓ પણ નાશ પામે છે.” ૪૭૨.

પરિઅટ્ટિઊણુ ગંથત્યવિત્થરં નિહિસિઊણુ પરમત્થં ।
તં તહ કરેધ જહ તં, ન હોઈ સવ્વં પિ નડપઢિયં ॥૪૭૩॥

અર્થ—“ ગ્રન્થાર્થ (સૂત્રાર્થ)ના વિસ્તારનું પરાવર્તન કરીને (સારી રીતે ગોખીને-કંઠે કરીને) તથા પરમાર્થની (તત્ત્વાર્થની) સારી રીતે પરીક્ષા કરીને પણ બહુલકર્મી જીવ તે સૂત્રાર્થને તેવો કરે છે કે જેથી તે મોક્ષરૂપ કાર્યસાધક ન થાય, પરંતુ તે સર્વ (સૂત્રાર્થ) પણ નટના ભણ્યા (બોલ્યા) જેવું નિષ્ફળ થાય. જેમ નટનું ઉપદેશયુક્ત બોલેલું વ્યર્થ છે, એટલે તેને કાંઈ પણ ગુણકારી નથી, તેમ બહુલકર્મીનું સૂત્રાર્થ પઠનાદિક સર્વ વ્યર્થ છે. ૪૭૩.

ગાથા ૪૭૨-અહિગઉ । દંતંતરાઓ । ક્કેધ્મ । નહુત । ભણિઅં ।
ગાથા ૪૭૩-નહિસિઊણુ । નિહિસિઊણુ=નિરીક્ષ્ય = પરીક્ષ્ય । નડપઢિઅં= નટપઢિતં ।

પઠ્ઠં નડો વેરગ્ગં, નિવિન્નિન્નન્ન ય ખહુજણો જેણુ ।
પઠ્ઠિઉણુ તં તહ સહો, જલેણુ જલં સમોઅરઘ ॥૪૭૪ ॥

અર્થ—“જે નટ હોય છે તે વૈરાગ્યની એવી વાતો કહે છે કે જેથી ઘણા લોકો નિર્વેદ (વૈરાગ્ય) પામે છે. તેવી રીતે મૂર્ખ માણસ સૂત્રાર્થ લણીને પણ (ખોલીને—ઉપદેશ આપીને પણ) પછીથી તે પ્રમાણે વર્તતા નથી, પરંતુ માછલાં પકડવા માટે જાળ લઈને જળમાં ઉતરે છે. (ઉતર્યા જેવું કરે છે.) અર્થાત મૂર્ખ માણસ સૂત્રના અધ્યયન (અભ્યાસ)ને વિપરીત આચરણ કરવાથી વ્યર્થ કરે છે.” ૪૭૪.

કહ કહ કરેમિ કહ માકરેમિ કહ કહ કયં ખહુકયં મે ।
જે હિયયસંપસારં, કરેઘ સો અહ કરેઘ હિયં ॥ ૪૭૫ ॥

અર્થ—“હું કેવી રીતે ધર્માનુષ્ઠાન કરું? કેવી રીતે ન કરું? અને કેવી કેવી રીતે કરેલું તે ધર્માનુષ્ઠાન મને ખહુ કરેલું એટલે ઘણું ગુણકારી થાય? આવી રીતે જે પુરુષ હૃદયમાં સંપ્રસાર (આલોચના—વિચાર) કરે છે તે પુરુષ અત્યંત આત્મહિત કરે છે (કરી શકે છે).” ૪૭૫.

સિદ્ધિલો અણાયરકઓ, અવસ્સવસકઓ તહા કયાવકઓ ।
સયયં પમત્તસીલસ્સ, સંજમો કેરિસો હોજ્જ ॥ ૪૭૬ ॥

અર્થ—“શિથિલ, અનાદર વડે (આદર રહિત) કરેલો, અવશપણથી એટલે ગુરુની પરતંત્રતાથી કરેલો અને કાંઈક પોતાની સ્વતંત્રતાથી કરેલો, તથા કૃતાપકૃત એટલે કાંઈક (સંપૂર્ણ) કરેલો અને કાંઈક વિપરીત કરેલો એટલે વિરાધેલો એવો નિરંતર પ્રમત્તશીલ (પ્રમાદના આચરણના સ્વભાવવાળા)નો સંયમ

ગાથા ૪૭૪—નિવિન્નિન્નન્ન ખહુઉ જણો જેણુ । નિવિન્નિન્નન્ન=નિર્વેદં પ્રાપ્તુયાત્ । સહિલો । સમોરઘ ।

ગાથા ૪૭૫—કહવા કરેમિ । હિયઘ સંપસારો । ગાથા ૪૭૬—અણાયરકઓ । કહ્યાવકઓ=કૃતાપકૃતઃ । હુજ્જ ।

એટલે પ્રમાદીએ ગ્રહણ કરેલો તેવા પ્રકારનો સંયમ કેવો હોય ?
અર્થાત્ સર્વથા તેનો તે સંયમ (ચારિત્ર) કહેવાય જ નહીં. ” ૪૭૬.
ચંદુ વ્વ કાલપખ્ખે, પરિહાઈ પચ્ચે પચ્ચે પમાયપરે ।

તહ ઉગ્ધરવિગ્ધરનિરંગણો ય જુણુ ય ઇચ્છિયં લહઈ ॥૪૭૭॥

અર્થ—“ કૃષ્ણ પક્ષમાં ચંદ્રની જેમ એટલે જેમ કૃષ્ણ પક્ષમાં
ચંદ્ર દિવસે દિવસે હીન થાય છે, તેમ પ્રમાદવાન પુરુષ પગલે
પગલે હાનિ પામે છે. જેકે તે ગૃહનો (ગૃહસ્થપણુના ગૃહનો)
ત્યાગ કરીને ઘરના આશ્રયરહિત થયા છતાં અને સ્ત્રીરહિત થયા
છતાં પણ ઇચ્છિત એટલે સ્વર્ગાદિક વાંછિત ફળને પામતો નથી. ” ૪૭૭.

ભીઓવિવગ્ગ નિલુક્કો, પાગડપચ્છન્નદોસસયકારી ।

અપચ્ચયયં જણુતો, જણુરસ ધી જીવિયં જયઈ ॥૪૭૮॥

અર્થ—“ ભય પામેલો (પાપાચરણુ કરેલ હોવાથી હવે શું
થશે ? એમ ભય પામેલો) ઉદ્દિગ્ગ (મનની સમાધિ રહિત),
નિલુક્ક (પોતાના પાપને ઢાંકનારો), અને પ્રકટ તેમજ પ્રચ્છન્ન
સેંકડો દોષને કરનારો તથા માણસોને અવિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરનારો
એવો જે પુરુષ જીવે છે તે ધિક્ છે. અર્થાત્ નિંદા જીવિત છે-
તેના જીવતરને ધિક્કાર છે. ” ૪૭૮.

ન તહિં દિવસા પખ્ખા, માસા વરિસા વિ સંગણિજ્જતિ ।

જે મલઉત્તરગુણા, અખ્ખલિયા તે ગણિજ્જતિ ॥૪૭૯॥

અર્થ—“ તે દિવસો, તે પક્ષો (પખવાડીયાં), તે મહિનાઓ
અને તે વર્ષો પણ ગણતરીમાં ગણવાં જ નહીં. અર્થાત્ ધર્મરહિત
વ્યતીત થયેલા દિવસો, પક્ષો, માસો કે વર્ષો નિષ્ફળ જ છે.
પરંતુ જે (દિવસો વિગેરે) મૂલ અને ઉત્તર ગુણુ કરીને અસ્ખલિત

ગાથા ૪૭૭—કાલપખ્ખે=કૃષ્ણપક્ષે । વિહર । જુ ય । ઉદ્ગૃહવિગૃહનિરંગનઃ=
ઊનિઝતં ગૃહં યેન, ગૃહાદિરહિતો વિગૃહઃ, નિર્ગતા અંગતા યસ્ય, સ્ત્રી રહિત
ઇત્યર્થઃ ।

ગાથા ૪૭૮—નિલુક્કો=સ્વાત્મપાપાચ્છાદકઃ । ધઈ જીવિઅં જયઈ ।

ગાથા ૪૭૯—તિહિં । દિવસં ।

નિરતિચારવાળા (આરાધન કરેલા) ગયા હીય-જતા હોય તે જ દિવસો વિગેરે ગણતરીમાં આવે છે. ગણના કરવા યોગ્ય તે જ દિવસો છે, અર્થાત્ ધર્મયુક્ત દિવસો જ લેખામાં છે, બાકીના વ્યર્થ છે.” ૪૭૯.

એ ન વિ દિગ્ણે દિગ્ણે સંકલેઈ, કે અજ્જ અજ્જયા મએ ગુણા ।
અગુણેસુ અ નહુ ખલિએ, કહ સોઉકરિજ્જ અપ્પ હિઅં । ૪૮૦।

અર્થ-“ આજે મેં કયા ગુણો ઉપાર્જિત કર્યાં? એટલે મને આજે જ્ઞાનાદિ કયો ગુણ પ્રાપ્ત થયો? એ પ્રમાણે જે પુરુષ દિવસે દિવસે (દરરોજ) સંકલના કરતો નથી-વિચાર કરતો નથી તથા જે (પુરુષ) પ્રમાદ અને અતિચાર રૂપ અગુણને વિષે સ્ખલના પામતો નથી-તેને તજતો નથી અર્થાત્ અગુણની આરાધનામાં-આચરણમાં જ તત્પર રહે છે તે પુરુષ પોતાના આત્માનું હિત શી રીતે કરી શકે? ન જ કરી શકે.” ૪૮૦.

ઇય ગણિયં ઇયં તુલિઅં, ઇય ખહુઆ દરિસિયં નિયમિયં ચ ।
જહ તહ વિ ન પડિખુજ્જઈ, કિં કીરઈ નૂણુ ભવિયવ્વં । ૪૮૧।

અર્થ-“ જેકે આ પ્રમાણે (પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે) એટલે શ્રી ઋષભવીરની જેમ ધર્મમાં ઉદ્ધમ કરવો એમ કહ્યું. આ પ્રમાણે અવંતીસુકુમારાદિકની જેમ પ્રાણાંતે પણ ધર્મના ત્યાગ કરવો નહીં એમ તુલના કરી, આ પ્રમાણે આર્યમહાગિરિ વિગેરેના દૃષ્ટાંતે કરીને ઘણે પ્રકારે બતાવ્યું, તથા ઘણે પ્રકારે સમિતિ, કષાયાદિકના ફળમૂત દૃષ્ટાંતો દેખાડવા વડે નિયંત્રણા દેખાડી, તોપણ આ જીવ જો પ્રતિબોધ ન પામે તો શું કરીએ? ખરેખર તે જીવની ચિરકાળ ભવબ્રમણ રૂપ ભવિતવ્યતા જ છે; નહીં તો તે કેમ પ્રતિબોધ ન પામે? માટે જરૂર તેની એવી જ ભવિતવ્યતા છે એમ જાણવું.” ૪૮૧.

ગાથા ૪૮૦-સંકલેઅ । મો ગુણા । ય ણુ ય ખલિએ ।

ગાથા ૪૮૧-ખહુહા । દરિસીઅં । નિયમયં । નિઉણુ । ભવિઅવ્વં ।

ક્રિમગં તુ પુણ્યે જ્ઞેણુ, સંજમસેઠી સિદ્ધિલીકયા હોઈ ।
સો તં ચિચ્ચ પડિવજ્જઈ, દુખ્ખ પરછાહુ ઉજ્જમમઠ ॥૪૮૨॥

અર્થ—“ વળી હે શિષ્ય! જે પુરુષે સંયમશ્રેણી (જ્ઞાનાદિક ગુણશ્રેણી) શિથિલ કરેલી છે તે પુરુષે કરીને શું? (તે પુરુષ શા કામનો? કાંઈ જ નહીં). કેમકે તે પુરુષ નિશ્ચે તે (શિથિલપણા) ને જ પામે છે, અને પછી (શિથિલ થયા પછી) દુઃખે કરીને ઉદ્ધમ કરી શકે છે. એટલે શિથિલ થયા પછી ઉદ્ધમ કરવો અશક્ય છે. માટે પ્રથમથી જ શિથિલ થવું નહીં. એ અહીં તાત્પર્ય છે.” ૪૮૨.

જઈ સવ્વં ઉવલહ્હં, જઈ અપ્પા ભાવિચ્ચે ઉવસમેણુ ।
કાયં વાયં ચ મણું, ઉપ્પહેણુ જહુ ન દેહ ॥૪૮૩॥

અર્થ—“ વળી હે ભવ્ય પ્રાણી! જે તેં પૂર્વોક્ત સર્વ સામગ્રી પ્રાપ્ત કરી હોય, અને જે ઉપશમ વડે આત્મા ભાવિત (વાસિત) કર્યો હોય, તો તું કાયયોગ વચનયોગ અને મનયોગને જે પ્રમાણે ઉન્માર્ગે ન જાય તેમ કર-તેવી રીતે પ્રવર્તાવ.” ૪૮૩.

હુત્થે પાચ્ચે નિપ્પવ્વે, કાયં ચાલિજ્જં તં પિ ક્કજ્જેણુ ।
કુમ્મો વ્વ સયા અંગે, અગોવંગાઈ ગોવિજ્જ ॥૪૮૪॥

અર્થ—“ હાથ તથા પગને સંકેચવા એટલે કાર્ય વિના હલાવવો નહીં, અને જે કાયાને એટલે કાયયોગને ચલાવવો તે પણ કાર્ય કરીને એટલે કાર્ય હોય તો જ ચલાવવો, કાર્ય વિના ચલાવવો નહીં; અને કાચખાની જેમ નિરંતર અંગોને વિષે ભુજ, નેત્ર વિગેરે અંગોપાંગને ગુપ્ત રાખવાં એટલે તેને પણ કાર્ય વિના ચલાવવાં નહીં.” ૪૮૪.

અહી કૂર્મ (કાચખા)નું દષ્ટાંત જાણવું.

ગાથા ૪૮૨-હોઈ । ચિચ્ચ । સજ્જમઠ । ગાથા ૪૮૩-ભાવિઉ । ઉવસમેણુ । ઉપહિચ્ચં જહુ ન દેઈ । દેહી=પ્રવર્ત્તય । ગાથા ૪૮૪-કપ્પિખવે । ચાલિજ્જ । કૂર્મ વ સચ્ચે અગંમિ ।

કૂર્મની કથા

વારાણસી નામની મહાપુરીમાં ગંગાનદીની પાસે એક મૃદ્ગંગા નામનો મોટો દ્રહ છે. તેની સમીપે માલુયા કચ્છ નામે એક મોટું ગહન વન છે. તે વનમાં એ દુષ્ટ શીયાળ રહેતા હતા. તે મહા પ્રચંડ અને લચકર (કૂર) કર્મ કરનાર હતા. એકદા તે દ્રહમાંથી એ કૂર્મ (કાચવા) બહાર નીકળ્યા. તેમને પેલા દુષ્ટ શીયાળોએ જોયા. તેથી તે કૂર્મના તરફ તેમને મારવા દોડ્યા. તે પાપી શીયાળોને આવતાં જોઈને બંને કૂર્મો પોતાનાં અંગોને સંકેતીને રહ્યા. પાપી શીયાળોએ આવીને તે કૂર્મોને ઉંચા કર્યા, પછાડ્યા, ઘણા નખના પ્રહાર દીધા તેમને મારવા માટે ઘણા પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ તે કાચબાઓએ પોતાનું એકે અંગ બહાર કાઢ્યું નહીં, તેથી તે ભેદ ન પામ્યા. એટલે તે બંને માયાવી શીયાળ થાકીને નજીકના ભાગમાં સંતાઈ રહ્યા થોડી વારે એક કાચબાએ તેમને ગયેલા ધારીને પોતાનાં અંગો બહાર કાઢ્યાં. તે પેલા પાપી શીયાળોએ જોયું. પેલા કાચબાએ ધીરે ધીરે ચારે પગ તથા શ્રીવા વિગેરે સર્વ અંગો બહાર કાઢ્યાં. એટલે તરત જ અકસ્માત્ આવીને તે શીયાળોએ તેને શ્રીવામાંથી પકડી પૃથ્વીપર નાંખી નખના પ્રહારથી તેને મારી નાખીને ખાઈ ગયા તેને મારી નાંખેલો જાણીને પેલા બીજા કાચબાએ પોતાનાં અંગો વધારે વધારે સંકેતી લીધાં. પેલા દુષ્ટ શીયાળોએ તેને મારવા માટે ઘણા ઉપાયો કર્યા, તોપણ તેને કાંઈ કરી શક્યા નહીં. ઘણીવારે થાકીને તે શીયાળીયા ફર ચાલ્યા ગયા. પછી તે કાચબો તેમને ઘણા ફર ગયા જાણીને પ્રથમ પોતાની શ્રીવા જરા બહાર કાઢી ચોતરફ જોવા લાગ્યો. એટલે તેમને વધારે ફર ગયા જાણીને (જોઈને) એકદમ ચારે ચરણો બહાર કાઢી તરત જ જલદીથી દોડતો મૃદ્ગંગા નામના હૃદમાં પેસી ગયો અને પોતાના કુટુંબને મળી સુખી થયો.

આ દર્શાવે પ્રમાણે બીજા પણ જે સાધુ પોતાનાં અંગોપાંગને

ગોપવીને તેનું રક્ષણ કરે છે—તેને કુમાર્ગમાં પ્રવર્તાવતા નથી, તે મોક્ષસુખને પામે છે; અને જે પોતાનાં અંગોપાંગનું સંગોપન કરતા નથી તે ધીજા કાચબાની જેમ દુઃખનું પાત્ર થાય છે.

॥ ઇતિ કૂર્મદષ્ટાન્તઃ ॥ ૭૧ ॥ કથાઓ સંપૂર્ણ ॥

વિકલું વિશ્વોયભાસં, અંતરભાસં અવકલ્ભાસં ચ ।

જં જરસ અણિકુમ્પુચ્છિઓ ય ભાસં ન ભાસિજ્જ ॥૪૮૫॥

અર્થ—“ સ્ત્રીકથાદિક વિકથાને, વિનોદભાષા (કૌતુકથી વાર્તા) ને, અંતર ભાષાને (શુભ ઓલતા હોય, તેની વચ્ચે ઓલવું તેને), અવાક્ય ભાષા (નહીં ઓલવા લાયક મકાર ચકારાદિક ભાષા) ને, જે (ભાષા) જેને અનિષ્ટ (અપ્રીતિ) કારા હોય તેવી ભાષાને તથા કોઈ એ પૂછ્યા વિના ઓલવું તે અપૃષ્ટભાષાને સારા સાધુ કદી પણ ઓલતા નથી.”

અણુવાક્યિયં મણો જરસ, ઝાયઈ બહુયાઈ અક્રમદાઈ ।

તં ચિંતિઅં ચ ન લહઈ, સંચિણુઈ પાવકમ્માઈ ॥૪૮૬॥

અર્થ—“ જેનું અનવસ્થિત (અતિ ચપલ) મન ઘણા દુષ્ટ વિચારોને (આડાં ત્રેદાંને—આળબળને) હૃદયમાં ચિંતવે છે. તે ચિંતિત (મનોવાંછિત)ને પામતો નથી, પણ ઉલટાં દરેક સમયે પાપકર્મોને એકઠાં કરે છે—વૃદ્ધિ પમાડે છે, માટે મનને સ્થિર કરીને સર્વ અર્થને સાધનાર એવા સંયમને વિષે ચતના કરવી—ઉચ્ચ કરવો. ૪૮૬.

જહ જહ સવ્વુવલહં, જહ જહ સુચિરં તવોવણે વુચ્છં ।

તહ તહ કમ્મભરગુરુ, સંજમનિવ્વાહિરો જઓ ॥૪૮૭॥

અર્થ—“ કર્મના ભર (સમૂહ) થી શુભ (વ્યાપ્ત) થયેલા પુરુષે (ભારેકમીં જીવે) જેમ જેમ સર્વ સિદ્ધાન્તનું રહસ્ય ઉપલબ્ધ

ગાથા ૪૮૬—સંચિણુય । ગાથા ૪૮૭—સુચિરો । વુચ્છઈતિ ડષિતં । ભારગુરુ । સંયમાન્નિર્વાસતઃ । નિવ્વાહિરઉ જઓ ।

(પ્રાપ્ત) ક્યું., અને જેમ જેમ ચિરકાળ સુધી તપોધન (તપ રૂપી ધનવાળા) સાધુઓને વિષે (સાધુસમુદાયને વિષે) નિવાસ કર્યો, તેમ તેમ તે (ગુરુકર્મી) ચારિત્ર થકી બાહ્ય કરાયો-બ્રહ્મ થયો.” ૪૮૭.

તે ઉપર દશાન્ત કહે છે:-

વિજ્જપ્પો જહ જહ ઓસહાઈં પિજ્જેઠ વાયહરણાઈં ।
તહ તહ સે અહિયયરં, વાએણા ઓરિઅં પુટ્ટં ॥૪૮૮॥

અર્થ—“ પ્રાપ્ત (હિતકારી) વૈદ્ય જેમ જેમ વાયુને હરણ (નાશ) કરનારાં સુઠં, મરી વિગેરે ઔષધો પાય છે, તેમ તેમ તે (અસાધ્ય રોગવાળા)નું ઉદર (પેટ) વાયુએ કરીને અધિકતર પૂર્ણ (ભરાયેલું) થાય છે તે દશાન્ત પ્રમાણે જિનેશ્વરરૂપી વૈદ્ય પણ જ્ઞાનાવરણાદિક કર્મરૂપી ઘણું ઔષધ પાય છે, તેપણુ (બહુકર્મી જીવોનો) અસાધ્ય એવો કર્મ રૂપી વાયુ ઉલટો બુદ્ધિ પામે છે.” ૪૮૮.

દહ્વજઉમકજજકરં, બિન્નં સંખં ન હોઈં પુણુકરણું ।
લોહું ચ તંખવિદ્ધં, ન એઠં પરિકમ્મણું કિંચિ ॥૪૮૯॥

અર્થ—“ બળેલી જતુ (લાખ) અકાર્યકર છે-કાંઈ પણ કામની નથી. ભાંગી (ફૂટી) ગયેલા શંખનું ફરી સાંધવું થતું નથી (ફરી સંઘાતો નથી). તથા તાંબાવડે વિંધાયેલું મળેલું-એકરૂપ થયેલું લોહું કાંઈ પણ (જરા પણ) પરિકમણુ (સાંધવા)ના ઉપાયને પાળતું નથી. તેવી જ રીતે અસાધ્ય કર્મથી વીંટાયેલો ભારકર્મી જીવ ધર્મને વિષે સાંધી-જોડી શકાતો નથી.” ૪૮૯.

કો દાહી ઉવએસં, ચરણાલસયાણુ દુવ્વિઅટ્ટાણું ।

ઈંદરસ દેવલોગો, ન કહિજ્જઠ જાણુમાણુરસ ॥ ૪૯૦ ॥

અર્થ—“ ચારિત્રને વિષે આજસુ અને દુર્વીજ્ય (ખોટા-પંડિતમાની) અથવા દુર્વાક્ય પુરુષોને વૈરાગ્ય તત્ત્વનો ઉપદેશ

ગાથા ૪૮૮-વાઈહરણાયં । ઊરિયં પોટ્ટં । ગાથા ૪૮૯-હોઈં ।

ગાથા ૪૯૦-દુવ્વિયકાણું-દુર્વાક્યનાં ।

કોણુ આપે? (અમે પોતે જ સર્વ જાણીએ છીએ. તેથી અમને ઉપદેશ આપનાર આ કોણુ છે? એમ જાણનારા દુર્વીઢગ્ધ કહેવાય છે). જેમ દેવલોકના સ્વરૂપને જાણનાર એવા ઇન્દ્રની પાસે દેવલોકનું સ્વરૂપ કોણુ કહી શકે? (કહે?) કોઈ કહી શકે નહીં (કહે નહીં) તેમ જે જાણતા છતાં પ્રમાદી થાય છે, તેને ધર્મોપદેશ આપવા કોણુ સમર્થ છે? કોઈ સમર્થ નથી. ૪૯૦.

દ્વો એવ જિણુવરેહિં, જાઠ જરામરણુવિપ્પમુક્કેહિં ।

લોગામ્મિમ પહા ભાણુયા, સુસમણુ સુસાવગો વા વિ ॥૪૯૧॥

અર્થ—“જાતિ (એકેન્દ્રિયાદિક), જરા (વૃદ્ધાવસ્થા) અને મરણુ (પ્રાણુવિયોગ) તેનાથી મુક્ત થયેલા એવા જિનવરો (તીર્થંકરો) એ આ લોકને વિષે જે જ માર્ગ (મોક્ષે જવાના) કહેલા છે. એક સુશ્રમણુ-સુસાધુ ધર્મ અને બીજે સુશ્રાવક ધર્મ તેમજ અપિ શબ્દથી ત્રીજે સંવિગ્ન પક્ષ પણુ ગ્રહણુ કરવો જાણુવો.” ૪૯૧.

ભાવચ્ચણુમુગ્ગવિહારયા ય, દ્વચ્ચણુ તુ જિણુપૂઆ ।

ભાવચ્ચણુ ય ભઠ્ઠો, હવિજ્જ દ્વચ્ચણુજ્જત્તો ॥૪૯૨॥

અર્થ—“ઉચ્ચવિહારતા (સત્ય ક્રિયાનુષ્ઠાનનું કરવું-શુદ્ધ યતિમાર્ગનું પાલન કરવું) તે ભાવાચ્ચન-ભાવપૂજા કહેવાય છે, અને જિનબિંબની પુષ્પાદિકથી પૂજા કરવી તે દ્રવ્યપૂજા કહેવાય છે. તેમાં જે ભાવપૂજાથી એટલે યતિધર્મના પાલનથી બ્રહ્ (અસમર્થ) થાય, તે તેણે દ્રવ્યપૂજામાં (શ્રાદ્ધ ધર્મમાં) ઉદમવતંત થવું. શ્રાદ્ધ ધર્મનું પાલન કરવું.” ૪૯૨.

જે પુણુ નિરચ્ચણુ ઝિચ્ચ, સરીરસુહકજ્જમિત્તતલ્લિચ્છો ।

તરસ ન હિ ઝોહિલાભો, ન સુગ્ગઠ નેય પરલોગો ॥૪૯૩॥

અર્થ—“પણુ જે પુરુષ નિરચ્ચણુ તલ્લિચ્છો=લોલુપ: । ન ય । ન સોગઈ ।

ગાથા ૪૯૧-સુસાવગો । ગાથા ૪૯૨-દ્વચ્ચણુજ્જત્તો ।

ગાથા ૪૯૩-નિરચ્ચણુ । તલ્લિચ્છો=લોલુપ: । ન ય । ન સોગઈ ।

ભાવપૂજાથી રહિત જ હોય તથા નિશ્ચે શરીરના સુખકાર્યમાં જ માત્ર લોહુપ (તત્પર) હોય તેવા પુરુષને યોગિનેા લાલ થતો નથી એટલે આવતા લવમાં ધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી, તેની સદ્ગતિ (મોક્ષગતિરૂપ) થતી નથી, તથા તેને પરલોક પણ (પરલવમાં દેવપણું કે મનુષ્યપણું) પ્રાપ્ત થતો નથી.” ૪૯૩. દ્રવ્યપૂજા અને ભાવપૂજામાં ભાવપૂજા શ્રેષ્ઠ છે તે બતાવે છે.

કંચણુમણિસૌવાણું, થંભસહસ્રસૂસિચ્ચં સુવન્નતલં ।

જ્ઞે કારિજ્જ જિણુહરં, તચ્ચો વિતવસંજમો અહિચ્ચો ॥૪૯૪॥

અર્થ—“ કાંચન (સુવર્ણ) અને ચંદ્રકાંતાદિક મણિઓના

સોપાન (પગથીયાં) વાળું હજારો સ્તંભોએ કરીને ઉચ્છિત એટલે વિસ્તારવાળું અને સુવર્ણની ભૂમિ (તળ) વાળું જિનગૃહ (જિનમંદિર) જે કોઈ પુરુષ કરાવે, તેના કરતાં પણ એટલે તેવું જિનમંદિર કરાવવા કરતાં પણ તપ અને સંચમનું પાલન (કરવું એ) અધિક છે, અર્થાત્ ભાવપૂજા અધિક છે. ૪૯૪.

નિખંબીચ્ચે દુષ્ણિભખ્ખે, રન્ના દીવંતરાચ્ચો અત્ત્રાચ્ચો ।

આપ્પેણિણું ખીચ્ચં, ઇહ દિન્નં કાસવજણુસ્સ ॥ ૪૯૫ ॥

અર્થ—“ આ લોકમાં નિર્વીજ એટલે બીજા પણ ન મળી શકે એવા દુકાળસમયમાં રાજાએ લોકોને માટે બીજા દ્વીપમાંથી બીજા અણાવીને (મંગાવીને) તે (બીજ) કર્ષક લોકને એટલે ખેડુતોને આપ્યું. ૪૯૫

કે હિંચિ સવ્વં ખ્ખયં, પઘ્ઠન્નમન્નેહિં સવ્વમદ્ધં ચ ।

વુત્તંગયં ચ કેઠ્ઠ, ખિત્તે ખુટ્ઠંતિ સંતત્થા ॥૪૯૬॥

અર્થ—“ તે રાજાએ આપેલા બીજને કેટલાએક બધું ખાઈ

ગાથા ૪૯૪-થંભસહસ્રસિચ્ચં=સ્તંભસહસ્રોચ્છિતમ્ ।

ગાથા ૪૯૫-ખીચ્ચં । કાસવજણુસ્સ=કર્ષકજનસ્ય ।

ગાથા ૪૯૬-કેહિ વિ । પયન્ન । પઘ્ઠન્નં-ઉપ્તમ્ । વુત્તગઇ-ઉત્તુગયં ।

વુત્તંગયં-ઉપ્તં ચ તદ્દુદ્દગતં ચ ખુટ્ઠંતિ સુઠંતિ । સંતિત્થા-સંતવ્વા ।

ગયા, બીજા કેટલાએક ખેડુતોએ તે સર્વ બીજને વાવીને ઉગાડ્યું, કેટલાએક અધું ખાધું ને અધું વાવ્યું, તથા કેટલાએક ખેડુતો વાવીને પછી જ્યારે તે ઉગ્યું કે તરત જ એટલે પૂરું પાકવા ઘીધા પહેલાં જ ત્રાસ પામીને એટલે પાછળથી રાજસેવકો આ ધાન્ય લઈ જશે એવા ભયથી તે ધાન્ય પોતાને ઘેર લઈ જવા માટે ક્ષેત્રમાં ફૂટવા લાગ્યા. ફૂટીને દણા કાઢવા લાગ્યા.” તેને પણ રાજસેવકોએ ગુન્હેગાર ગણી પકડયા અને ઘણું દુઃખ આપ્યું. ૪૬૬.

હવે આ બે ગાથામાં કહેલા દૃષ્ટાંતનો ઉપનય ખતાવે છે—
રાયા જિણુવરચંદો, નિષ્ખીયં ધમ્મવિરહિઓ કાલો ।
ખિત્તાઈ કમ્મ ભૂમી, કાસગવગ્ગો ય ચત્તારિ ॥ ૪૬૭ ॥

અર્થ—“જિનવરચંદ્ર (તીર્થંકરદેવ)ને રાજા જાણુવા, ધર્મ-રહિત કાળને નિષ્ખીજસમય (ગયું છે ધર્મરૂપી બીજ જે કાળે એવો સમય) જાણુવો, પંદર કર્મભૂમિને ક્ષેત્રો જાણુવાં, તથા કર્ષક (ખેડૂત) વર્ગ ચાર પ્રકારનો જાણુવો. અસંચત, સંચત, દેશવિરતિ અને પાર્શ્વસ્થ એ રૂપ ચાર પ્રકારના જીવોને ખેડૂત વર્ગ જાણુવો. ૪૬૭.

અરસંજએહિં સવ્વં, ખમ્મં અહ્ધં ચ દેસવિરએહિં ।
સાહુહિં ધમ્મખીઅં, ઉત્તં નીઅં ચ નિષ્કૃત્તિં ॥૪૬૮॥

અર્થ—“હવે તે અરિહત રાજાએ ધર્મ રૂપી બીજ ચારે વર્ગના કર્ષકોને આપ્યું તેમાં અસંચત (વિરતિ રહિત) પુરુષો તે ધર્મબીજ બધું ખાઈ ગયા, અને દેશવિરતિવાળા એટલે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત થકી વિરતિ વિગેરે વ્રતને ધારણ કરનાર શ્રાવકોએ અધું ધર્મબીજ ખાધું અને અધું વાવ્યું. તથા સાધુઓએ તે વિરતિધર્મરૂપી બીજ બધું આત્મારૂપી ક્ષેત્રમાં વાવ્યું, અને તેને નિષ્પત્તિ (ઉત્પત્તિ) પમાડ્યું એટલે સારી રીતે તેનું પાલન કર્યું.” ૪૬૮

ગાથા ૪૬૭—નિષ્ખીએ । વિરહીઓ । કાસગવગ્ગો ।

ગાથા ૪૬૮—ખમ્મં । વિરએહિં । ધમ્મખીઅં । વીયં । નિષ્પત્તિં ।

ત્યાગ કરીને સુશ્રાવકપણું અંગીકાર કરવું તે અતિ શ્રેષ્ઠ છે; અર્થાત્ તું અતિ શ્રેષ્ઠ એવા સુશ્રાવકપણાને અંગીકાર.” ૫૦૧.

અરિહંતચેઈઆણું, સુસાહૂ પૂયારઓ દઢાચારો ।

સુસાવગો વરતરં, ન સાહુવેસેણુ ચુઅધમ્મો ॥ ૫૦૨ ॥

અર્થ—“ વળી હે ભગ્ય પ્રાણી! જે તું સાધુપણું ધારણુ કરવા અસમર્થ હો, તો અરિહંતના ચૈત્ય (ખિંખ)ની પૂજામાં તત્પર અને સુસાધુ એટલે ઉત્તમ સાધુઓની સત્કાર સન્માનાદિરૂપ પૂજામાં આસક્ત અને દઢાચારવાળો (અણુવત પાળવામાં કુશળ) એવો સુશ્રાવક થા તે ઘણું શ્રેષ્ઠ છે, એટલે તેવું શ્રાવકપણું ધારણુ કરવું તે બહુ સારું છે. પરંતુ સાધુવેષે કરીને—સાધુવેષ ધારણુ કરીને ધર્મથી ચ્યુત—બ્રષ્ટ થવું એ શ્રેષ્ઠ નથી. કેમકે આચારબ્રષ્ટ થઈને માત્ર વેષ ધારણુ કરવાથી કાંઈ પણ ફળ નથી.” ૫૦૨.

સવ્વં તિ ભાણિણિણું, વિરઈ ખલુ જરસ સવ્વિયા નત્થિ ।

સો સવ્વવિરઈવાઈ, ચુક્કઈ દેસં ચ સવ્વં ચ ॥ ૫૦૩ ॥

અર્થ—“ સર્વ એટલે ‘ સવ્વં સાવજ્જ’ જોગં પચ્ચખ્કામિ ’ હું સર્વ સાવધ યોગતું પ્રત્યાખ્યાન (નિષેધ) કરું છું એમ પ્રતિજ્ઞા કરવાવડે સર્વ સાવધ યોગતું પ્રત્યાખ્યાન કરીને પણ જેને નિશ્ચે સર્વ (સંપૂર્ણ) ષટ્કાયના પાલન રૂપ વિરતિ નથી તે સર્વ વિરતિને કહેનારો (હું સર્વવિરતિ છું એમ પ્રલાપ કરનારો) દેશવિરતિને (શ્રાવક ધર્મને) અને સર્વવિરતિને (સાધુધર્મને) બંનેને ચૂકે છે હારે છે, અર્થાત્ બંનેથી બ્રષ્ટ થાય છે.” ૫૦૩.

જે જહુવાયં ન કુણ્ણમ્, મિચ્છદ્ધિક્કી તઓ હુ કો અન્નો ।

વુદ્ધેઇઅ મિચ્છત્તં, પરસ સંકં જણેમાણે ॥ ૫૦૪ ॥

અર્થ—“ જે પુરુષ યથાવાદ એટલે જેવું વચન બોલે તેવું

ગાથા ૫૦૨—ચેઈઆણું । પુચ્ચારઓ । સુસાવગો । ચ્યુતધર્મઃ ।

ગાથા ૫૦૩—ભાણિણિણું । વિરઈ । સવ્વિયા=સર્વિજ્ઞા—સર્વા । વિરઈવાહી ।

ગાથા ૫૦૪—વુદ્ધેઈ મિચ્છ । જણેમાણે ।

ત્યાગ કરીને સુશ્રાવકપણું અંગીકાર કરવું તે અતિ શ્રેષ્ઠ છે; અર્થાત્ તું અતિ શ્રેષ્ઠ એવા સુશ્રાવકપણાને અંગીકાર.” ૫૦૧.

અરિહંતચૈઈઆણું, સુસાહુ પૂયારઓ દઢાયારો ।

સુસાવગો વરતરં, ન સાહુવેસેણ ચુઅધમ્મો ॥ ૫૦૨ ॥

અર્થ—“વળી હે ભગ્ય પ્રાણી! જો તું સાધુપણું ધારણ કરવા અસમર્થ હો, તો અરિહંતના ચૈત્ય (ખિંખ)ની પૂજામાં તત્પર અને સુસાધુ એટલે ઉત્તમ સાધુઓની સત્કાર સન્માનાદિરૂપ પૂજામાં આસક્ત અને દઢાચારવાળો (અણુવત પાળવામાં કુશળ) એવો સુશ્રાવક થા તે ઘણું શ્રેષ્ઠ છે, એટલે તેવું શ્રાવકપણું ધારણ કરવું તે બહુ સારું છે. પરંતુ સાધુવેષે કરીને—સાધુવેષ ધારણ કરીને ધર્મથી ચ્યુત—બ્રહ્મ થવું એ શ્રેષ્ઠ નથી. કેમકે આચારબ્રહ્મ થઈને માત્ર વેષ ધારણ કરવાથી કાંઈ પણ ફળ નથી.” ૫૦૨.

સવ્વં તિ ભાણિણિણું, વિરઈ ખલુ જરસ સવ્વિયા નત્થિ ।
સો સવ્વવિરઈવાઈ, ચુક્કઈ દેસં ચ સવ્વં ચ ॥ ૫૦૩ ॥

અર્થ—“ સર્વ એટલે ‘ સવ્વં સાવજ્જં જ્જેગં પચ્ચખ્ખામિ ’ હું સર્વ સાવધ યોગનું પ્રત્યાખ્યાન (નિષેધ) કરું છું એમ પ્રતિજ્ઞા કરવાવડે સર્વ સાવધ યોગનું પ્રત્યાખ્યાન કરીને પણ જેને નિશ્ચે સર્વ (સંપૂર્ણ) ષટ્કાયના પાલન રૂપ વિરતિ નથી તે સર્વ વિરતિને કહેનારો (હું સર્વવિરતિ છું એમ પ્રલાપ કરનારો) દેશવિરતિને (શ્રાવક ધર્મને) અને સર્વવિરતિને (સાધુધર્મને) બંનેને ચૂકે છે હારે છે, અર્થાત્ બંનેથી બ્રહ્મ થાય છે.” ૫૦૩.

જો જહવાયં ન કુણ્ણ, મિચ્છદ્ધિઠ્ઠી તઓ હુ કે અન્નો ।
વુદ્ધેઠ્ઠમ્ મિચ્છત્તં, પરસસ સંકં જણેમાણે ॥ ૫૦૪ ॥

અર્થ—“જે પુરુષ યથાવાદ એટલે જેવું વચન બોલે તેવું

ગાથા ૫૦૨—ચૈઈઆણું । પુઆરઓ । સુસાવગો । ચ્યુતધર્મઃ ।

ગાથા ૫૦૩—ભાણિણિણું । વિરઈ । સવ્વિયા=સર્ગિકા-સર્વા । વિરઈવાહી ।

ગાથા ૫૦૪—વુદ્ધેઈ મિચ્છ । જણેમાણે ।

ક્રિયાનુષ્ઠાનાદિક કરતો નથી તે પુરુષથી બીજા કયો પુરુષ મિથ્યાદષ્ટિ જાણવો? એને જ મિથ્યાદષ્ટિ જાણવો. તેનાથી બીજા કોઈ વિશેષ મિથ્યાદષ્ટિ નથી. કેમકે તે પુરુષ બીજા લોકોને શંકા ઉત્પન્ન કરાવતો સતો મિથ્યાત્વને વૃદ્ધિ પમાડે છે.” ૫૦૪.

આણાએ ચિયય ચરણું, તખ્મગે જાણુ કિં ન ભગ્ગં તિ ।
આણું ચ અઘક્કંતો, કરસાએસા કુણુઘ સેસં ॥ ૫૦૫ ॥

અર્થ—“ નિશ્ચ જિનેશ્વરની આજ્ઞાએ કરીને જ ચારિત્ર છે, એટલે જિનાજ્ઞાનું પાલન કરવું એ જ ચારિત્ર છે; તે તે આજ્ઞાના ભંગ કર્યે સતે શું ન ભાંગ્યું? એટલે શેનો ભંગ ન કર્યો? અર્થાત્ જિનાજ્ઞાનો ભંગ કરવાથી સર્વ ચારિત્રાદિકનો ભંગ કર્યો, એમ હે શિષ્ય! તું જાણુ, અને જિનાજ્ઞાનું ઉદ્ધંધન કરનાર પુરુષ શેષ-ક્રિયાનુષ્ઠાનાદિક કોના આદેશ (આજ્ઞા) થી કરે છે? જે જિનાજ્ઞાનું ઉદ્ધંધન કર્યું, તે પછી ક્રિયાનુષ્ઠાનાદિક કોની આદેશ આજ્ઞાથી કરવું? અને આજ્ઞાનું ઉદ્ધંધન કરીને (આજ્ઞા વિના) જે ક્રિયા કરવી તે કેવળ વિડંબના જ છે-નિષ્ફળ છે.” ૫૦૫.

સંસારો અ આણુંતો, ભકુચરિત્તરસ લિગજીવિરસ ।

પંચમહુવયતુંગો, પાગારો ભલ્લિઓ જેણુ ॥ ૫૦૬ ॥

અર્થ—“ વળી જે નિર્ભાગી પુરુષે પંચમહાવ્રતરૂપી તુંગ (ઉંચો) પ્રાકાર (કિલ્લો) લેઘો છે-નષ્ટ પમાડ્યો છે-પાડી નાંખ્યો છે તે બ્રહ્મ (હુપ્ત) ચારિત્રવાળા અને મુખવચ્ચિકા રજોહરણુ વિગેરે લિંગ (વેષ) માત્ર કરીને આજીવિકા કરનારાનો સંસાર અનંત જાણવો; એટલે તે નિર્ભાગ્યશેખર અનંત કાળ સુધી ચતુર્ગતિમાં ભ્રમણુ કરે છે.” ૫૦૬.

ગાથા ૫૦૫-જાણાઈચયા ત ભંગે । ભંગ્ગં તિ । કરસાદેશાત્ । ગાથા ૫૦૬-
નકુચરિત્તરસ । લિંગજીવરસ । મહાવય । ભલ્લિઓ । ભલ્લિઓ । ભેલ્લિઓ=ભેદિત: ।

ન કરેમિ ત્તિ ભણિત્તા, તં ચેવ નિસેવચ્ચે પુણ્ણો પાવં ।
પચ્ચકખ્ખમુસાવાઈ, માયાનિયડીપસંગો ય ॥ ૫૦૭ ॥

અર્થ—“ જે પુરુષ ‘ન કરેમિ ઇત્યાદિ’ નહીં કરું ઇત્યાદિ એટલે મન વચન અને કાયાએ કરીને નહીં કરું; નહીં કરાવું અને કરતા એવા ધીજને અનુમોદન નહીં કરું, એમ નવ કોટી સહિત પ્રત્યાખ્યાન ભણીને (કરીને) પણ ફરીથી તે જ પાપનું સેવન કરે છે (આચરણુ કરે છે) તે પુરુષને પ્રત્યક્ષ મૃષાવાદી બાણુવો. કેમકે તે જેવું બોલે તેવું પાળતો નથી; તથા માયા એટલે અંતરંગ અસત્યપણું અને નિકૃતિ એટલે બાહ્ય અસત્યપણું તે બંનેનો જેને પ્રસંગ છે એવો તેને બાણુવો, અર્થાત્ તેને અંતરંગ અને બાહ્ય બંને પ્રકારનો અસત્યવાદી માયાકપટી બાણુવો.” ૫૦૭.
લોએ વિ જે સસૂગો, અલિચ્ચં સહસા ન ભાસચ્ચે કિંચિ ।
અહ દ્વિક્ષિખચ્ચો વિ અલિચ્ચં, ભાસઇતો કિંચિ દ્વિક્ષિખચ્ચો ॥ ૫૦૮ ॥

અર્થ—“ લોકને વિષે પણ જે સશૂક (પાપભીરુ-પાપથી ભય પામતો) માણુસ હોય છે તે સહસા (વિચાર કર્યા વિના) કાંઈ પણ અસત્ય બોલતો નથી; ત્યારે જે દીક્ષિત થઈને (દીક્ષા લઈને) પણ તે અસત્ય બોલે, તો દીક્ષાએ કરીને શું? અર્થાત્ દીક્ષા લેવાનું શું ફળ? કાંઈ જ નહીં.” ૫૦૮.

મહુવ્વયચ્ચણુવ્વયાઈ, છંડેઈ જે તવં ચરઇ અન્નં ।
સો અન્નાણી મુઠો, નાવા યુઠ્ઠો મુણેયવ્વો ॥ ૫૦૯ ॥

અર્થ—“ જે પુરુષ મહાવ્રતોને અથવા આણુવ્રતોને તજીને ધીજું તપ કરે છે, એટલે મહાવ્રત અને આણુવ્રત સિવાય ધીજાં તપ કરે છે તે અજ્ઞાની અને મૂર્ખ માણુસ (અજ્ઞાન કષ્ટ કરનાર માણુસ) નાવ વડે કરીને પણ એટલે હાથમાં નાવા આવ્યા છતાં

ગાથા ૫૦૭-મુસાવાઈ । નચરિ । માયાનિકૃત્યોઃ પ્રસંગો યસ્ય સઃ ।

ગાથા ૫૦૮-સસુગો । અલિચ્ચં ! અહિ દ્વિક્ષિખચ્ચો વિ । કિંચિ ।

ગાથા ૫૦૯-છંડેઈ=ત્યક્ત્વઃ । છરુઈ । અન્નાણો । યુઠ્ઠો=પ્રહિતઃ ।

પણ ખૂડેલો જાણવો જેમ કોઈ સમુદ્રમાં રહેલો મૂર્ખ માણસ હાથમાં આવેલી નાવને તણને તે નાવના લોઢાના ખીલાએ કરીને સમુદ્ર તરવાને ઇચ્છે તેવી રીતનો તેને જાણવો.” ૫૦૯.

સુખહું પાસત્યજણું, નાઉણું જે ન હોઈ મજઝત્યો ।

ન ય સાહેઇ સકજજં, કાગં ચ કરેઇ અપ્પાણું ॥ ૫૧૦ ॥

અર્થ—“જહુ પ્રકારે પાસત્યાનું સ્વરૂપ જાણીને પણ (પાર્શ્વસ્થ-જન સંબંધી શિષ્યવ્રતાને જાણીને પણ) જે મધ્યસ્થ હોતો નથી તે પોતાનું મોક્ષરૂપ કાર્ય સાધી શકતો નથી, અને પોતાના આત્માને કાગડા તુલ્ય કરે છે.” ૫૧૦.

પરિચિંતિઊણું નિઉણું, જઈ નિયમભરો ન તીરએ વોહું ।

પરચિત્તરંજણેણું, ન વેસમિત્તેણું સાહારો ॥ ૫૧૧ ॥

અર્થ—“નિપુણતાથી (સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી વિચાર કરીને જે નિયમનો ભાર (મૂલ અને ઉત્તર ગુણનો સમૂહ) વહન કરવા (ધારણ કરવા) શક્તિમાન ન થવાય, તો પછી બીજાના ચિત્તને રંજન (પ્રીતિ) કરનાર એવા વેષમાત્રે કરીને માત્ર વેષ ધારણ કરી રાખવાથી) પરમવે દુર્ગતિમાં પડતા માણસને તે (વેષ) આધારરૂપ થતો નથી, એટલે માત્ર વેષ ધારણ કરવાથી કાંઈ દુર્ગતિથી રક્ષણ થતું નથી.” ૫૧૧.

નિચ્છયનયસ્સ ચરણુરસુવગ્ધાએ નાણુદંસણુવહો વિ ।

વવહારસ્સ ઉ ચરણે, હયમ્મિ ભયણાઉ સેસાણું ॥ ૫૧૨ ॥

અર્થ—“નિશ્ચય નયના મતમાં (પરામાર્થવૃત્તિથી કહીએ તો) ચારિત્રનો ઉપઘાત થયે છતે જ્ઞાન અને દર્શનનો પણ વધ (વિનાશ) થાય છે. કેમકે ચારિત્રનો વિનાશ થયે આસ્રવનું સેવન કરવાથી જ્ઞાન-દર્શન પણ નષ્ટ થાય છે; અને વ્યવહાર નયના મતમાં તો (બાહ્યવૃત્તિથી કહીએ તો) ચારિત્રનો ઘાત

ગાથા કાગં=ક.કતુલ્યં ।

ગાથા ૫૧૧-જય । વેસમિત્તેણું ।

થયે છે તે શેષ-જ્ઞાન દર્શનને વિષે ભજના (વિકલ્પ) ભણવો. એટલે કદાચ જ્ઞાન-દર્શન હોય પણ ખરાં અને ન પણ હોય.” ૫૧૨.
 સુજઝઠ જઘ સુચરણો, સુજઝઠ સુરસાવચ્ચો વિ ગુણુકલિચ્ચો ।
 ઓસન્નચરણુકરણો, સુજઝઠ સંવિગ્ગપખ્ખરુઠ ॥૫૧૩॥

અર્થ—“ સારા ચારિત્રવાળો યતિ (સાધુ) શુદ્ધ થાય છે. જ્ઞાનાદિક ગુણોએ કલના કરેલો (ગુણ સહિત) સુશ્રાવક પણ શુદ્ધ થાય છે; તથા શિથિલ છે ચરણ અને કરણ જેનું એવો સંવિગ્ગ પક્ષની સચિવાળો પણ શુદ્ધ થાય છે. (સંવિગ્ગ એટલે ભોક્ષની અભિલાષાવાળા સાધુઓ. તેમના પક્ષમાં એટલે તેમની ક્રિયામાં જેની રુચિ છે તે પણ શુદ્ધ થાય છે.) ” ૫૧૩.

સંવિગ્ગપખ્ખયાણુ, લખ્ખણુમેયં સમાસચ્ચો ભણિયં ।
 ઓસન્નચરણુકરણા વિ, જેણુ કમ્મં વિસોહંતિ ॥૫૧૪॥

અર્થ—“ સંવિગ્ગ (ભોક્ષાભિલાષી) સાધુઓનો જેમને પક્ષ છે, એટલે જેઓ સંવિગ્ગના ક્રિયાઅનુષ્ઠાનમાં આસક્ત છે તેવા પુરુષોનું (સંવિગ્ગ પક્ષીનું) લક્ષણ સમાસથી (સંક્ષેપથી) તીર્થકરોએ આ પ્રમાણે (હવે કહે છે તે પ્રમાણે) કહેલું છે, કે જેણે કરીને ચરણ અને કરણને વિષે શિથિલ થયેલા મનુષ્યો પણ જ્ઞાનાવરણાદિક કર્મને શુદ્ધ કરે છે-ખપાવે છે.” ૫૧૪.

સુદ્ધંસુસાહુધમ્મં, કહેઠં નિદ્ધં ય નિચયમાચારં ।

સુતવરિસયાણુ પુરચ્ચો, હોઠ ય સવ્વોભરાયણ્ણિચ્ચો ॥૫૧૫॥

અર્થ—“ શુદ્ધ (નિર્દોષ) એવા સાધુ ધર્મની લોકો પાસે પ્રરૂપણા કરે, અને પોતાના આચારની-શિથિલપણા વિગેરેની નિંદા કરે, તથા સારા તપસ્વી સાધુઓની પાસે સર્વથી પણ લઘુ થાય એટલે તરતના દીક્ષિત સાધુની પણ પોતાના આત્માને લઘુ માને.” ૫૧૫.

ગાથા ૫૧૩-જઘ । સુરસાવચ્ચો । ૩૪ ।

ગાથા ૫૧૪-પખ્ખયાણુ । મેચ્ચં । જેણુવિકમ્મં । ગાથા ૫૧૫-સુદ્ધં । નિચમાચારં । સવ્વોભરાયણ્ણિચ્ચો । સર્વેબ્બોડપિ અવભરાત્રિકો લઘુઃ ।

વંદઠ નઠ વંદાવઠ, ક્રિયક્રમ્મં કુણ્ઠ કારવે નેય ।

અત્તઠ્ઠા ન વિ દિખ્ખઠ, દેઠ સુસાહ્ણણુ ઝાહેઉં ॥૫૧૬॥

અર્થ—“વળી લઘુ એવા પણ સંવિગ્ન સાધુને પોતે વાંદે પણ તેમની પાસે પોતાને વંદાવે નહીં. તેમનું કૃતિકર્મ (વિશ્રામણા વિગેરે વૈયાવૃત્ત્ય) કરે, પણ તેમની પાસે પોતાની વિશ્રામણા વિગેરે કરાવે નહીં; અને પોતાને માટે (પોતાની પાસે દીક્ષા લેવાને માટે) આવેલા શિષ્યને પોતે દીક્ષા આપે, પણ તેને પ્રતિબોધ પમાડીને સુસાધુ પાસે મોકલે—તેની પાસે દીક્ષા આવે, પણ પોતે અપાવે નહીં.” ૫૧૬.

ઝોસન્નો અત્તઠ્ઠા, પરમપ્પાણું ચ હુણ્ઠ દિખ્ખંતો ।

તં છુહ્ઠ ઢુગ્ગઠ્ઠે, અહિયયરં ખુહ્ઠ સયં ચ ॥૫૧૭॥

અર્થ—“ઉપરની ગાથામાં કહ્યા પ્રમાણે ન કરતાં અવસન્ન કે ૦ શિથિલ એવો છતો જે પોતાને માટે ખીજને દીક્ષા આપે છે તે તેને (શિષ્યને) અને પોતાના આત્માને હણે છે. કેમકે તે શિષ્ય)ને દુર્ગતિમાં નાંખે છે, અને પોતાના આત્માને પણ પૂર્વની અવસ્થા કરતાં અધિકતર સંસારસમુદ્રમાં ડુબાવે છે.” ૫૧૭.

જહ સરણુમુવગયાણું, જવાણુ નિકિં તય્ઠે સિરે જ્ઞેઉ ।

એવં આયરિય્ઠો વિ હુ, ઉસ્સુત્તં પન્નવંતો ચ ॥૫૧૮॥

અર્થ—“જેમ કોઈ માણસ પોતાને આશ્રયે આવેલા જીવોનું મસ્તક છેદે, તેમ આચાર્ય પણ જો શરણે આવેલા જીવોની પાસે ઉત્સુત્ર પ્રરૂપણા કરે—તેને કુમાર્ગે પ્રવર્તાવે, તો તેને પણ તેના મસ્તક છેદનાર જેવો એટલે વિશ્વાસઘાતી જાણવો.” ૫૧૮.

સાવજજ્ઞેગપરિવજજણાઉ, સવ્વુત્તમો જઠ્ઠધમ્મો ।

ખીંચો સાવગઠ્ઠમ્મો, તઠ્ઠય્ઠો સંવિગ્ગપખ્ખપહો ॥૫૧૯॥

ગાથા ૫૧૬—વંદવેઠ । કૃતિકર્મ=વિશ્રામણાદિ । જ્ઞેય ।

ગાથા ૫૧૭—હુગ્ગઠ્ઠે । ખુહ્ઠ ।

ગાથા ૫૧૯—સવ્વંતસો । જઠ્ઠધમ્મો । તઠ્ઠય્ઠો ।

અર્થ—“ સાવધ યોગો (પાપ સહિત યોગો)ના વર્જન થકી (સર્વ સાવધ યોગ વર્જવા થકા) યતિધર્મ સર્વોત્તમ છે તે પહેલો માર્ગ છે; બીજો શ્રાવકધર્મ પણ મોક્ષમાર્ગ છે, અને ત્રીજો સંવિગ્ન-પક્ષનો માર્ગ છે. એ ત્રણે મોક્ષમાર્ગ છે.” ૫૧૬.

સેસા મિચ્છદ્દિઠ્ઠી, ગિહિલિંગકુલિંગદ્વલિંગેહિ ।

જહુ તિન્નિ ય મુખ્ખપહા, સંસારપહા તહા તિન્નિ ॥૫૧૭॥

અર્થ—“ શેષ એટલે ઉપર કહેલા ત્રણ માર્ગ સિવાય બાકીના ગૃહિલિંગ (ગૃહિલિંગને ધારણ કરનાર). કુલિંગ એટલે યોગી ભરડા વિગેરે કુલિંગને ધારણ કરનાર તથા દ્રવ્યલિંગ એટલે દ્રવ્યથી યતિવેષને ધારણ કરનાર-એ ત્રણેને મિચ્છાદષ્ટિ જાણવા.

જેમ ઉપરની ગાથામાં ત્રણ મોક્ષમાર્ગ કહ્યા તેમ આ ગૃહિલિંગાદિક ત્રણે સંસારના માર્ગ જાણવા, એટલે તે ત્રણે સંસારના હેતુ છે.” ૫૨૦.

સંસારસાગરમિણું, પરિભમંતેહિં સ્વવણ્ણવેહિં ।

ગહિયાણિ ય મુકકાણિ ય, અણુંતસો દ્વલિંગાઈ ॥૫૨૧॥

અર્થ—“ આ (પ્રસિદ્ધ એવા) અનાદિ અનંત સંસારસાગરમાં પરિભ્રમણ કરતા સર્વ જીવોએ અનંતીવાર દ્રવ્યલિંગોને ગ્રહણ કર્યાં છે, અને (ગ્રહણ કરીને) મૂકી દીધાં છે; તેપણુ તેમની કાંઈ પણ અર્થસિદ્ધિ થઈ નથી.” ૫૨૧.

અચ્ચણ્ણુરત્તો જે પુણ્ણ, ન મુયધ બ્બહુસો વિ પન્નવિજ્જંતો ।

સંવિગ્ગપખ્ખિયત્તં, કરિજ્જ લખ્ખહિસિ તેણ્ણુ પહં ॥૫૨૨॥

અર્થ—“ વળી અત્યંત અનુરક્ત એટલે વેષ રાખવામાં ગાઠ આસક્ત થયેલો એવો જે પુરુષ ઘણી વાર ગીતાર્થોએ હિતશિક્ષા કહ્યા (દીધા) છતાં પણ તે વેષને મૂકે નહીં, તો તેણે સંવિગ્નનું

ગાથા ૫૨૦—મિચ્છદ્દિઠ્ઠી । તિન્નિ એ । સંસારપહા ।

ગાથા ૫૧૧—ગહિયાણિ અ ।

ગાથા ૫૨૨—પન્નવિજ્જંતો—પ્રજ્ઞાપ્યમાનઃ । પખ્ખિયત્તં । લખ્ખહિસિ-લખ્ખિજ્જહિસિ ।

પક્ષપાતીપણું અંગીકાર કરવું. (સંવિગ્ન પક્ષનો આશ્રય કરવો). તેમ કરવાથી આવતા ભવમાં તે મોક્ષમાર્ગ પામે છે.” પર૨.

કંતારરોહમદ્દાણુઓમગેલન્નમાધકજ્જેસુ ।

સંવાયરેણ જયણાએ, કુણુધ જં સાહુકરણિજ્જં ॥૫૨૩॥

અર્થ—“ કાંતર (મોટું અરણ્ય એટલે અટવીમાં આવી ચડવું), રોહ (રાજની લડાઈ વિગેરે પ્રસંગે દુર્ગમાં રુંધાવું), મદ્દાણુ (વિષમમાર્ગે ચાલવું) ઓમ (દુષ્કાળ) અને ગેલન્ન (ગ્લાનત્વ-રોગીપણું) ઇત્યાદિક કાર્યને (પ્રસંગોને) વિષે પણુ એટલે એવા કારણુ પ્રાપ્ત થયા છતાં પણુ સર્વ આદર (શક્તિ) વડે કરીને યતના પૂર્વક સાધુને જે કરવા લાયક કાર્ય છે તે જ સુસાધુ કરે છે; અર્થાત્ પ્રબળ કારણુ પ્રાપ્ત થયા છતાં પણુ સાધુએ યોગ્યતાની સર્વ શક્તિથી યોગ્યતાનું જે કર્તવ્ય છે તે યતના પૂર્વક અવશ્ય કરવું.” પર૩.

આયરતરસંમાણું, સુદુક્કરં માણુસંકટે લોએ ।

સંવિગ્ગપખ્ખિઅત્તં, ઓસન્નેણુ કુડં કાઈ ॥૫૨૪॥

અર્થ—“ અહંકારે કરીને સાંકડા એટલે અભિમાનથી ભરેલા એવા આ લોક (સંસાર) ને વિષે અત્યંત આદરે કરીને (સંવિગ્ન પણુએ કરીને) સુસાધુઓનું સન્માન કરવું એ અતિ દુષ્કર છે, તેમજ અવસન્ન એટલે શિથિલ આચારવાળાને સ્કુટ-પ્રગટપણે સંવિગ્નનું પક્ષપાતી પણું કરવું એટલે સંવિગ્ન પક્ષના અનુરાગી થવું એ દુષ્કર છે.” પર૪.

ગાથા પર૩-માયકજ્જેસુ । મદ્દાણુ=વિષમમાર્ગચલનં । ઓમ=દુર્ભિક્ષકાલઃ । ગેલન્ન-ગ્લાનત્વમ્ । સંવાઈરેણુ । જયણાઈ ।

ગાથા પર૪-સુદુક્કરં । પખ્ખિઅત્તં ।

સારણ્યયઞ્ચા જે ગચ્છંનિગ્ગયા પવિહરંનિ પાસત્યા ।
જિણ્યવયણ્યાહિરા વિ ય, તે અ પમાણું ન કાયન્વા ॥૫૨૫॥

અર્થ—“ સારણા કે૦ સ્મારણા—ભૂલી ગયેલાનું સ્મરણ આપવું એટલે આ કામ આવી રીતે કરવું એવી વારંવાર શિક્ષા આપવાથી ઉદ્વેગ પામેલા અને તેથી કરીને ગચ્છ બહાર નીકળી ગયેલા (સ્વેચ્છાએ વર્તવા માટે ગચ્છ બહાર થયેલા) એવા જે પાસત્યાએ સ્વેચ્છાએ વિહાર કરે છે તેઓ જિનવચનથી બાહ્ય છે, અર્થાત્ પ્રથમ શુદ્ધ ચારિત્રનું પાલન કરીને પછી પ્રમાદી થયેલા છે, તેઓએ પ્રમાણરૂપ ગણવા નહીં, એટલે સાધુપણામાં ગણવા નહીં. ૫૨૫.

હીણુસ્સ વિસુદ્ધપરૂવગસ્સ, સંવિગ્ગપખખવાયસ્સ ।

જા જા હવિજ્જ જયણા, સા સા સે નિજ્જરા હોઇ ॥૫૨૬॥

અર્થ—“ વિશુદ્ધ પ્રરુપણા કરનાર, અને સંવિગ્ગનો પક્ષપાત છે જેને એવા હીનની (ઉત્તરગુણમાં કાંઈક શિથિલ થયેલાની) જે જે યતના (બહુ દોષવાળી વસ્તુનું વર્જન અને અલ્પ દોષવાળી વસ્તુનું ગ્રહણ કરવું તે રૂપ યતના) હોય છે, તે તે યતના તેને નિર્જરારૂપ કર્મને ક્ષય કરનારી) થાય છે.” ૫૨૬.

સુક્કાઇયપરિસુદ્ધે, સઇ લાભે કુણ્ણઇ વાણિએ ચિદ્દું ।

એમેવ ય ગીયત્થો, આયં દદ્દું સમાયરઇ ॥ ૫૨૭ ॥

અર્થ—“ શુદ્ધકાદિકે કરીને એટલે રાજનો કર (દાણ) વિગેરે આપવાએ કરીને શુદ્ધ અર્થાત્ દાણનું દ્રવ્ય તથા ખીજો ખર્ચ

ગાથા ૫૨૫—સારણ્યયેઈઆ । સારણ્યયેઈઆ । બાહિરો । તે અપમાણું ।

ગાથા ૫૨૬—ત્રાઈસ્સ । જઈણા ।

ગાથા ૫૨૭—સુકાઈપરિસુદ્ધે—સકાઈપરિસુદ્ધં । શુદ્ધકાદિના રાજ્યદેય-
દ્રવ્યાદિના પરિશુદ્ધે । દિદ્દું ।

કાઠ્યા પછી જો લાભ પ્રાપ્ત થાય તેમ હોય તો વણિક ચેષ્ટા (વેપાર) કરે છે; એવી જ રીતે ગીતાર્થ મુનિ પણ શાસ્ત્રના જ્ઞાનથી આય કેન્દ્ર લાભને જોઈને આચરણ (કાર્ય) કરે છે, અર્થાત્ અદ્ય દોષવાળું અને બહુ લાભવાળું કાર્ય યતના પૂર્વક કરે છે.” પર૭.

આમુક્કજ્ઞેગિણો ચિચ્યમ્, હૃવઠ થોવા વિ તરસ જીવદયા ।
સંવિગ્ગપખ્ખજયણા, તો દિહા સાહુવગ્ગસ્સ ॥ પર૮ ॥

અર્થ-“ નિશ્ચે ચોતરફથી સર્વે પ્રકારે મૂક્યા છે સંયમના યોગ (વ્યાપાર) જેણે એવા તે સાધુના હૃદયમાં થોડી પણ જો જીવદયા હોય, તો તે સંવિગ્ન પક્ષવાળા (મોક્ષના અભિલાષી) સાધુવર્ગની યતના (જીવદયા) તીર્થકરોએ જોએલી છે; અર્થાત્ તે મોક્ષાભિલાષીને સંવિગ્નપક્ષી હોવાથી તેની યતના તીર્થકરોએ પ્રમાણ રૂપ ગણી છે.”

કિં મૂસગાણુ અત્થેણુ, કિં વા કાગાણુ કણુગમાલાએ ।
મોહમલખવલિઆણુ, કિં કજ્જુવએસમાલાએ ॥ પર૯ ॥

અર્થ-“ મૂષકો (ઉદરો) ને સુવર્ણ વિગેરે અર્થ (ધન) વડે કરીને શું પ્રયોજન છે? મૂષક પાસે ધન હોય તો તેથી તેનું શું કાર્ય સાધી શકાય? કાંઈ જ નહીં. અથવા કાગડાએને સુવર્ણની માળાએ કરીને શું પ્રયોજન છે? કાગડા પાસે સુવર્ણની માળા હોય તો તેથી તેને શો ફાયદો? કાંઈ જ નહીં. તેવી જ રીતે મોહમળ (મિથ્યાત્વાદિક કર્મ રૂપી મળ) વડે કરીને લીંપાયેલા પ્રાણીએને આ ઉપદેશમાળા (ઉપદેશની પરંપરા) એ કરીને શું પ્રયોજન છે? અર્થાત્ બહુલકર્મીને આ ઉપદેશમાળા કાંઈ પણ કામની નથી.” પર૯.

ગાથા પર૮-જ્ઞેગિણુ-જ્ઞેગિણુ । હવઠહુ ।

ગાથા પર૯-મુસગાણુ-મૂષકાણામ્ । કણુયમાલાએ । મોહમલખવલિયાણુ= મોહમલાવલિપ્તનામ્ ।

ચરણુકરણાલસાણું, અવિણુયખડુલાણુ સયયન્નેગમિણું ।
 ન મણી સયસાહસ્સો, આખજઝઘ કુચ્છભાસસ્સ ॥૫૩૦॥

અર્થ—“ પાંચ મહાવ્રતાદિક ચરણુ અને પિંડવિશુદ્ધચાદિક કરણુને વિષે આજસુ તથા અવિનય વડે ખડુલ એટલે ઘણા અવિનયવાળા એવા પુરુષોને આ ઉપદેશમાળા પ્રકરણુ નિરંતર અયોગ્ય છે, અર્થાત્ તેઓને આ ઉપદેશ અપવા યોગ્ય નથી. કેમકે સો હજર (લાખ) ના મૂલ્યોવાળો મણિ કુત્સિત ભાષા-વાળા કાગડાને (કાગડાની કોટે) ખાંધવા લાયક નથી.” ૫૩૦. નાઉણુ કરચલગયામલં વ સખ્ભાવઓ પહું સવ્વં ।

ધમ્મમિ નામ સીઘજ્જઘ ત્તિ કમ્માઈ ગરુઆઈ ॥૫૩૧॥

અર્થ—“ કરતલમાં રહેલા આમલક (આમળાના) ફળની જેમ અથવા અમલ કે ૦ નિર્મળ ક કે ૦ પાણીની જેમ સફલાવથી (સત્ય બુદ્ધિથી) સર્વ (જ્ઞાનાદિ ૩૫) મોક્ષમાર્ગ જાણીને પણ આ જીવ ધર્મને વિષે (નામ સંભાવનાને અર્થે છે) પ્રમાદી થાય છે તેમાં તે પ્રાણીના ગુરુકર્મો જ કારણુ છે અર્થાત્ તે જીવ ભારે કર્મી હોવાથી-જ્ઞાનાવરણી આદિ કર્મની ખડુલતા હોવાથી તે જાણુતો સતો પણ ધર્મ કરતો નથી. ૫૩૧.

ધમ્મત્થકામમુખ્ખેસુ, જસ્સ ભાવો જહિં જહિં રમઘ ।
 વેરગ્ગેગંતરસં, ન ઇમં સવ્વં સુહાવેઘ ॥ ૫૩૨ ॥

અર્થ—“ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ—એ ચાર પુરુષાર્થોને વિષે જે પ્રાણીનો ભાવ (અભિપ્રાય) જે જે (ભિન્ન ભિન્ન) પદાર્થોને વિષે રમે છે (વર્તે છે); એટલે પ્રાણીઓનો અભિપ્રાય ભિન્ન ભિન્ન પદાર્થોમાં હોય છે, માટે જેને વિષે વૈરાગ્યનો જ એકાંત રસ રહેલો (ભરેલો) છે એવું (વૈરાગ્ય રસમય) આ

ગાથા ૫૩૦—કુત્સિતા ભાષા યસ્ય તસ્ય કાકસ્થેત્યર્થઃ ।

ગાથા ૫૩૧—સીઘજ્જઘ=વિપીદતિ—પ્રમાદી ભવતિ ।

યાથા ૫૩૨—મોખ્ખેસુ । વેરાગેગતરસં । સહાવેઘ ।

ઉપદેશમાલા પ્રકરણ સર્વ પ્રાણીઓને સુખકર નથી (સુખ ઉત્પન્ન કરતું નથી); કિંતુ વૈરાગ્યવાળા પુરુષોને જ આ પ્રકરણ સુખ ઉપજાવે છે.” ૫૩૨.

સંજમતવાલસાણું, વેરગ્ગકહા ન હોષ કન્નસુહા ।

સંવિગ્ગપષ્ઠિખયાણું, હુજ્જ વ કેસિંચિ નાણીણું ॥૫૩૩॥

અર્થ—“ સત્તર પ્રકારના સંયમ તથા તપસ્યાને વિષે આળસુ (પ્રમાદી) એવા પુરુષોને વૈરાગ્યકથા કહ્યુંને સુખકારી થતી નથી, પ્રમાદીને વૈરાગ્યની વાર્તા રુચતી નથી; પરંતુ સંવિગ્ન પક્ષવાળા (મોક્ષની અભિલાષાવાળા)ને અથવા કેટલાયેક જ્ઞાનીને જ વૈરાગ્ય કથા કહ્યુંને સુખકારી થાય છે, સર્વને સુખકારી થતી નથી.” ૫૩૩.

સોહાણુ પગરણુ મિણુ, ધમ્મે જ્ઞયો ન ઉજ્જમો જરસ ।

ન ય જણિયં વેરગ્ગં જણિજ્જ અણુંતસંસારી ॥૫૩૪॥

અર્થ—“ આ ઉપદેશમાળા પ્રકરણ સાંભળીને ધર્મને વિષે જેનો ઉદ્ધમ થયો નથી (જે ધર્મ કરવામાં ઉદ્ધમી થયો નથી), તથા જેને પંચેન્દ્રિય વિષય ત્યાગરૂપ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો નથી તેને (તે પ્રાણીને) અનંતસંસારી એટલે એ જીવ અનંતસંસારી છે એમ જાણવું, અર્થાત્ અનંતસંસારી જીવને જ ઘણો ઉપદેશ પણ વૈરાગ્યજનક થતો નથી.” ૫૩૪.

કમ્માણુ સુખહુઆણુવસમેણુ ઉવગચ્છઈ ધમં સવ્વં ।

કમ્મમલચિક્કવણાણું, વચ્ચઈ પાસેણુ બન્નંતં ॥૫૩૫॥

અર્થ—“ પ્રાણી અત્યંત ઘણાં કર્મોના ઉપશમે કરીને (ક્ષયોપશમે કરીને) એટલે તે તે જાતિના કર્મના આવરણના ક્ષય વડે કરીને આ (પ્રત્યક્ષ) સર્વ (ઉપદેશમાળા રૂપ તત્ત્વાર્થના સમૂહ) ને પામે છે; પરંતુ કર્મની મળવડે ચિક્ષ્ણા થયેલા (લીંપાયેલા) એટલે જેણે ગાઠ કર્મ બાંધેલાં છે એવા પુરુષોને આ પ્રકરણ કહ્યું છતું પણ તેની પાસે થઈને ચાલ્યું જાય છે. એટલે વારંવાર તેને

ગાથા ૫૩૩-હુજ્જવિ । કેસિંચિ । નાણીણું । ગાથા ૫૩૪-સોહણુ ।

ઉપદેશ કર્યા છતાં પણ તેના હૃદયમાં કર્મની ચીકાશ હોવાથી પ્રવેશ કરતું નથી.” ૫૩૫.

ઉવએસમાલમેયં, જે પઢઘ સુણુઘ કુણુઘ વા હિયએ ।
સો જાણુઘ અપ્પહિયં, નાગિણુ સુહં સમાયરઘ ॥૫૩૬॥

અર્થ—“ આ ઉપદેશમાળાને જે પુરુષ લખે છે, શ્રવણ કરે છે અથવા હૃદયમાં ધારણ કરે છે એટલે હૃદયમાં તેના અર્થની લાવના કરે છે તે પુરુષ આત્મહિત (આલોક કથા પરલોકના હિત) ને જાણે છે, અને તેને જાણીને શુભ એટલે સમ્યક્ પ્રકારે તે હિતનું આચરણ કરે છે.” ૫૩૬.

ધંતમણિદામસસિગયાણુહિ, પયપઢમખખરાભિહાણુણુ ।
ઉવએસમાલપગરણુમિણુમો રઘઅં હિઅહ્ણાએ ॥૫૩૭॥

અર્થ—“ ધંત, મણિ, દામ, સસિ, ગય અને ણિહિ—એટલા પદોના જે પ્રથમ અક્ષરો ધંકાર, મકાર, દાકાર, સકાર, ગકાર અને ણિકાર તેણે કરીને જેનું નામ જણાય છે એવાએ એટલે ધર્મદાસગણિએ આ ઉપદેશમાળા પ્રકરણ પોતાના અને પરના (લચ્ય જીવોના) હિતને માટે રચ્યું છે.” ૫૩૭.

જિણુવયણુકપ્પરુખ્ખો, અણુગસુત્તત્થસાલિવિચ્છન્નો ।
તવનિયમકુસુમગુચ્છો, સુગ્ગઘફલબંધણુો જયઘ ॥૫૩૮॥

અર્થ—“ અનેક સૂત્રાર્થ રૂપી શાખાઓ વડે વિસ્તાર પામેલો, તપ અને નિયમરૂપ પુષ્પોના ગુચ્છવાળો તથા દેવ મનુષ્યરૂપ સદ્ગતિ રૂપી ફળની નિષ્પત્તિવાળો (સદ્ગતિને બંધાવનારો) આ જિનવચન (દ્વાદશાંગી) રૂપ કલ્પવૃક્ષ (મનવાંછિત ફળ આપનાર) જય પામે છે—સર્વોત્કૃષ્ટપણે વર્તે છે.” ૫૩૮.

ગાથા ૫૩૬—ભેઅં । અપ્પહિઅં । સમાધરઘં ।

ગાથા ૫૩૭—પઢમખખરાવયાણુણુ । રઘય । હિયકાએ ।

ગાથા ૫૩૮—સાલ-શાખા । સોગ્ગઘ ।

જુગ્ગા સુસાહુવેરગિગ્યાણુ, પરલોગપત્થિઆણું ચ ।
સંવિગ્ગપખખીઆણું, દાયવ્વા બહુસુઆણું ચ ॥ ૫૩૯ ॥

અર્થ—“ સુસાધુઓને, વૈરાગ્યવાળા શ્રાવકોને અને પરલોકના સાધનમાં પ્રસ્થિત થયેલા—ચાલેલા (ઉદ્ધમવાળા) એવા સંવિગ્ગ પક્ષીઓને યોગ્ય એવી આ ઉપદેશમાળા બહુશ્રુત (પંડિતો) ને આપવા યોગ્ય છે. એટલે આ ઉપદેશમાળા પંડિતોને જ આનંદ આપનારી છે, પણ મૂર્ખને આનંદ આપનારી નથી. ” ૫૩૯.

ઇય ધમ્મદાસગણિણા, જિણુવયણુવએસકજ્જમાલાએ ।
માલ વ્વ વિવિહકુસુમા, કહીઆય સુસીસવગ્ગરસ ॥ ૫૪૦ ॥

અર્થ—“ આ પ્રમાણે શ્રીધર્મદાસગણિએ (શ્રીધર્મદાસગણિ નામના આચાર્ય મહારાજે) જિનવચનના ઉપદેશના કાર્યની માલાં (પરંપરા)એ કરીને પુષ્પમાળાની જેમ વિવિધ પ્રકારના ઉપદેશના અક્ષરોરૂપી પુષ્પવાળી આ ઉપદેશમાળા સારા શિષ્યોના સમૂહને અભ્યાસ કરવા માટે કહી છે—કરી છે. ” ૫૪૦.

સંતિકરી વુટ્ઠિકરી, કલલાણુકરી સુમંગલકરી ચ ।
હોઇ કહુગરસ પરિસાએ, તહ ય નિવ્વાણુફલદાઈ ॥ ૫૪૧ ॥

અર્થ—“ આ ઉપદેશમાળા કથક કે૦ વક્તાને (વ્યાખ્યા કરનારને) તથા પર્યાદને (શ્રવણ કરનારને) ક્રોધાદિકની શાંતિ કરનારી, જ્ઞાનાદિક ગુણોની વૃદ્ધિ કરનારી, કલ્યાણ કરનારી એટલે આ લોકમાં ધનાદિક સંપત્તિ અને પરલવમાં વૈમાનિક ઋદ્ધિને પ્રાપ્ત કરાવનારી, સુમંગલદય (ભલા મંગલિકને) કરનારી અને પરલોકને વિષે નિર્વાણુ (મોક્ષ) રૂપ ફળને આપનારી થાય છે.

ગાથા ૫૩૯—જેગો । વેરગિગ્યાણુ । પત્થિયાણું । પરલોયાવુગ્ગિયાણું ચ ।
પરખિયાણું । બહુસુઆણું । ગાથા ૫૪૦—વયણુવએસ । કજ્જમલયાએ ।
માલુ વ્વ । કુસમા । કહિઆય । ગાથા ૫૪૧—કલલાણુકરિ સુમંગલકરેચ । હોઉ ।
તહઈ । ફલદાઇ । પરિસાએ=વર્ષદઃ ।

અર્થાત્ આ પ્રકારતું વ્યાખ્યાન કરવાથી તથા શ્રવણ કરવાથી મોટું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. ” ૫૪૧.

ઇત્ય સમપ્પઇ ઇણુમો, માલાઉવપ્પેસપગરણું પગયં ।
ગાહાણું સવ્વાણું, પંચસયા એવ ચાલીસા ॥૫૪૨॥

અર્થ—“ આ પ્રાકૃત ઉપદેશમાળા પ્રકરણ અહીં સમાપ્ત કરીએ છીએ. પ્રથમથી આરંભીને અહીં સુધી જે છન્દ વિશેષ ગાથા ગણીએ તો સર્વ ગાથાઓની સંખ્યા પાંચસો અને ચાલીશ છે. (બે ગાથાઓ પ્રક્ષેપ સમજવી) ” ૫૪૨.

જવય લવણુસમુદ્દો, જવય નખ્ખત્તમંડિઓ મેરુ ।
તાવય રઇયા માલા, જયંમિ ચિરથાવરા હોહી ॥૫૪૩॥

અર્થ—“ જ્યાં સુધી (આ જગતમાં) લવણુ સમુદ્ર શાશ્વતો વર્તે છે, અને જ્યાં સુધી નક્ષત્રોથી શોભિત થયેલો શાશ્વત મેરુ પર્વત વર્તે છે, ત્યાં સુધી આ રચેલી ઉપદેશમાળા જગતને વિષે સ્થિર (શાશ્વત) પદાર્થની જેમ સ્થાવર કેન્દ્ર સ્થિર થાઓ. ” ૫૪૩.

અખ્ખરમત્તાહીણું, જં ચિય પઢિય અયાણુમાણેણું ।
તં ખમહ મજ્ઝ સવ્વં, જિણુવયણુવિણિગ્ગયા વાણી ॥૫૪૪॥

અર્થ—“ આ પ્રકરણને વિષે અક્ષરથી અથવા માત્રાથી હીન કે અધિક એવું કાંઈ પણ મેં અજ્ઞાનપણાથી (અજ્ઞાનપણાથી) કહ્યું હોય તે સર્વ મારી ભૂલને જિનેશ્વરના મુખથી નીકળેલી વાણી શ્રુતદેવી ક્ષમા કરો. ”

॥ ઇતિ શ્રી ધર્મદાસગણિવિરચિતમુપદેશમાલાપ્રકરણમ્ ॥

—૦—

ગાથા ૫૪૨-ઇણુમો । પગયં=પ્રાકૃતમ્ । સવ્વગ્ગં । ચાલિસા ।

ગાથા ૫૪૨-જવય । મેરુ । હોહી ।

